

ეძენება ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 180
და გარდაცვალებიდან 110 წლისთავს

*Dedicated to the 180th anniversary of Iliya
Chavchavadze's birth and the 110th
anniversary of his death*

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2017

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

1(20)

Publishing House „UNIVERSAL“

Tbilisi 2017

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

1(20)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2017

უაჯ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918/...“
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

ირაკლი გაბისონია
ზურაბ გამეზარდაშვილი
გია გელაშვილი
ოთარ გოგოლიშვილი
ჰაჯი-მურად დონოგო
(მაჰაჩყალის უნივერსიტეტი)
შოთა ვადაჭკორია
სერგო ვარდოსანიძე
გუნტის ზემიტისი
(ლატვიის ისტორიის ინსტიტუტი)
ნუგზარ ზოსიძე
ვასილ კაჭარავა
იგორ კვესელავა
ვაჟა კიკნაძე
სულხან კუპრაშვილი
ალექსანდრე მოსიაშვილი
ურა ოქროპირიძე
რიმვიდას პეტრაუსკასი
(ვილნიუსის უნივერსიტეტი)
ანჟეი პუჟშტო
(ვიტაუტას დიდის უნივერსიტეტი)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ლელა სარალიძე
ავთანდილ სონღულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ნიკო ჯავახიშვილი
(რედაქტორის მოადგილე)

საგამომცემლო საბჭო:

ირინა არაბიძე, ლელა მიქიაშვილი, შორენა მურუსიძე, მზია ტყავაშვილი.

PUBLISHING COUNCIL:

Irina Arabidze, Lela Mikiashvili, Shorena Murusidze, Mzia Tkavashvili.

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2017

თბილისი, 0179, ი. ჰაჭავაძის რაზმ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com

EDITORIAL BOARD:

Irakli Gabisonia
Zurab Gamezardashvili
Gia Gelashvili
Otar Gogolishvili
Hadji-Murad Donogo
(University of Makhachkala)
Shota Vadachkoria
Sergo Vardosanidze
Guntis Zemītis
(Institut of History of Latvia)
Nugzar Zosidze
Vasil Kacharava
Igor Kveselava
Vazha Kiknadze
Sulkhan Kuprashvili
Aleksandre Mosiashvili
Ucha Okropiridze
Rimvydas Petrauskas
(Vilnius University)
Andžej Pukšto
(Vytautas Magnus University)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Lela Saralidze
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Niko Javakhishvili
(Deputy editor)

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

ქვეყნის ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 180 და გარდაცვალებიდან 110 წლისთავს
Dedicated to the 180th anniversary of Ilia Chavchavadze's births and the
110th anniversary of his death

ნიკო ჯავახიშვილი 13

ილია ჭავჭავაძის საგვარეულოს ისტორიიდან

Niko Javakhishvili

From the History of Ilia Chavchavadze's Patrimony

ს ა ქ ა ნ თ ე კ ე ლ ო ს ი ს ტ ო ნ ი ა

The History of the Georgia

დავით ჯავახიშვილი 24

უფლისწულ ვახტანგ (ალმასხან) ერეკლეს ძე ბაბრატონის
ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ისტორიიდან

David Javakhishvili

*From the History of Life and Activity of the Prince Vakhtang („Almaskhan“)
Bagrationi*

დოდო ჭუმბურიძე 37

1802 წლის დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობის
შეფასებისათვის

Dodo Chumburidze

To Assess the Large Contradictory Movement of 1802

მირანდა ტყეშელაშვილი 60

მარი ბროსეს გარდაცვალება და ქართველი საზოგადოება

Miranda Tkeshelashvili

Marie Brosse's Death and Georgian Society

ოთარ გოგოლიშვილი 69

გერმანელები აჭარაში

Otar Gogolishvili

Germans in Adjara

გელა საითიძე82

არშაკ ზურაბოვი – ქალაქ თბილისის მოსახლეობის
ნარმომადგენელი რუსეთის II სახელმწიფო დუმაში

Gela Saitidze

Arshak Zurabov - 2nd Russian Duma Member from Tbilisi

მაია ფართლაძე 93

დამფუძნებელი კრების განათლების კომისია

Maya Phartladze

Education Commission in the Founding Congregation

ნატო სონღულაშვილი 109

თავისუფლების აღქმა XX საუკუნის 80-იანი წლების
დასაწყისის საქართველოში საზოგადოებრივ იდეოლოგიის
ფონზე („თვითმფრინავის ბიჭები“)

Nato Songulashvili

*Perception of Freedom of Background Soviet Ideology in Georgia
in the 80 th of XX Century („Boys of plane“)*

ალექსანდრე მოსიაშვილი..... 123

1989 წლის 9 აპრილის ექვსსაათიანი საპარტიო
დასახვედრის ექვსსაათიანი ექვსსაათიანი

Aleksandre Mosiashvili

1989 Year's 9 April echo in Georgia

ს ა ქ ა წ თ ე ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ
G e o r g i a a n d t h e W o r l d

მზია ტყავაშვილი 130

რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა და საქართველო (XIX
საუკუნის დასაწყისი)

Mzia Tkavashvili

*Relations between Russia and Ottomans and Georgia
(Beginning of the XIX Century)*

ემზარ ფაჟავა 150

ევროკავშირის და თურქეთის სამხრეთ კავკასიაში
პოლიტიკა და საქართველო

Emzar Phajhava

EU-Turkish Policy in the South Caucasus and Georgia

ზვიად ტყეშელაშვილი 158
საქართველოს ისტორიული ექსკურსი გლობალიზაციის
ჭრილობი

Zviad Tkeshelashvili

Georgia's Historical Excursion in the Context of Globalization

ქ ს ო ფ ლ ი ო ის ტ ო რ ი ა

The History of the World

არჩილ ჩაჩხიანი 170
გენერალი მუსტაფა ქემალი (ათათურქი) და „ანატოლიელი
პროტესტანტები“ – ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი
თუ ნაციონალისტურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა?

Archil Chachkhiani

*General Mustafa Kemal (Ataturk) and „Anatolian Protestants“ – National
Liberation Movement or Nationalistic Liberation Movement?*

ავთანდილ სონღულაშვილი..... 202
ჰიტლერი და ანტისემიტიზმი

Avtandil Songulashvili

Hitler and Anti-Semitism

ლალი კაპანაძე 217
გოლდა მერი (მეიერსონი) – „ებრაელი ხალხის ბებია“

Lali Kapanadze

Meir, Golda (1898-1978) – Israeli Political Leader

ქ ა რ ო უ ლ ო ე მ ი გ რ ა ტ ი ო ის ის ტ ო რ ი ა

The History of the Emigration

ლელა სარალიძე..... 226
II მსოფლიო ომის პერიოდში ქართული პოლიტიკური
ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიიდან

Lela Saralidze

From the History of Georgian Political Emigration During the World War II

შოთა ვადაჭკორია..... 243
ანტისაბჭოთა გამოსვლები საქართველოში და
ქართული ემიგრაცია (1956-1960 წწ.)

Shota Vadachkoria

Anti-Soviet Actions in Georgia and the Georgian Emigration (1956-1960)

შორენა მურუსიძე277
 რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქცია
 ცივი ომის დროს
Shorena Murusidze
Georgian Editorial Office of Radio „Liberty“ During the Cold War

ბ ე ლ ი ტ ი კ ა
T h e P o l i c y

დარეჯან ცუცქირიძე289
 ლიდერის დადებითი პიროვნული თვისებების გავლენა
 სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებზე (საქართველოს
 ისტორიის მაგალითზე)
Darejan Tsutskiridze
*The Influence of a Leader's Positiv Personal Characteristics on the Socio-
 Political Processes (On Example of Georgian History)*

მაია ამირგულაშვილი, ქეთევან მჭედლიძე.....300
 გლობალური ტრანსფორმაციები და გამოწვევები
Maia Amirgulashvili, Qetevan Mchedlidze
Global Transformations and Challenges

ლიზა ამილახვარი.....310
 ტერორიზმის პოლიტიკურ-ფსიქოლოგიური განზომილებანი
Liza Amilakhvari
Political – Psychological Dimension of Terrorism

ს ა მ ხ ე ჯ ნ ო ო ს ტ ო ნ ო ა
M i l i t a r y H i s t o r y

არჩილ ჩაჩხიანი, ნიკოლოზ ჯანჯღავა325
 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რეგულარული
 არმიის შექმნის სამართლებრივი ასპექტები
Archil Chachkhiani, Nikoloz Janjgava
Legal Aspects of Creation of First Georgian Republic Regular Armed Forces

ს ა მ ა რ ი თ ა ლ ე ქ ო დ ნ ე ბ ა
T h e L a w

Адилев Надир Адил оглы344

Сравнительный анализ главных аспектов имплементации норм международного права в сфере борьбы с коррупцией в законодательстве Азербайджанской республики

Adilov Nadir Adil ogli

Comparative Analysis on International Law in the Fight Against Corruption, the Implementation of Key Aspects of the law of Azerbaijan

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ის ის ტ ო რ ი ა
R e l i g i o n . H i s t o r y o f t h e C h u r c h

არქიმანდრიტი მიქაელ (ზაზა) ეჯიბიშვილი361

საპარტოვლო მართლმადიდებელი ეკლესიის 1995 წლის მართვა-გამგეობის დებულების შესახებ

Archimandrite Michael (Zaza) Ejibishvili

The Management-Boardy Policy of the Georgian Autocephalic Orthodox Church 1995

ავთანდილ სონღულაშვილი.....377

საპარტოვლოში მცხოვრები ქურთი-იეზიდების რელიგიური აღმსარებლობა

Avtandil Songulashvili

Religious Affiliation of Kurd-Yezidis Living in Georgia

ი ს ტ ო რ ი თ გ რ ა ფ ი ა
H i s t o r i o g r a p h y

თამარ ანთაძე, მერაბ კალანდაძე.....384

ერთი მარქსისტული სტერეოტიპის გამო

Tamar Antadze, Merab Kalandadze

On One Marxistical Stereotype

წყობილობა
Source Study

ლელა მიქიაშვილი398
ფრედერიკ დიუბუა და მონპერუს ცნობები ფოლადაურის
საოპის შესახებ

Lela Mikiashvili

*Poladauri Gorge (Episode from Frédéric Dubois de Montpéroux's
„Travels around the Caucasus“)*

გია გელაშვილი410
ინგლისელი მოგზაური ჯეიმს ბრაისის თბილისის
შესახებ (1876)

Gia Gelashvili

English Traveller James Bryce about Tbilisi (1876)

განათლება და კულტურა
Education and Culture

ნელი პაპუკაშვილი431
სამრტისა და ხელოვნების ურთიერთკავშირი

Nelly Papukashvili

Sport and Art Interaction

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია
Criticism and Bibliography

ავთანდილ წონკოლაური442
მნიშვნელოვანი ნაშრომი საქართველოს ისტორიის
უახლეს პერიოდზე

Avtandil Cockolauri

Significant Work about the Contemporary History of Georgia

უჩა ოქროპირიძე447
ისტორიული დოკუმენტი და ისტორიული მომენტი

Ucha Okropiridze

Historical Document and Historical Moment

ქ ე გ თ ბ ზ თ ბ ი ს ქ ა ტ ი ა ნ ე
T h e H i s t o r y o f t h e F r i e n d s h i p

Николай Джавахишвили456

Литва: далёкая и близкая

Niko Javakhishvili

Lithuania – which is far, but so close

ქ ე ტ ნ ი ე რ ი ს ი უ ბ ი ლ ე
J u b i l y o f t h e S c i e n t i s t

ბიჭიკო დინასამიძე464

Bichiko Diasamidze

კრებული: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“
Collection: „Studies in Modern and Contemporary History“

2007-2016 წლებში გამომქვეყნებული ნაშრომების

ბიბლიოგრაფია 467

The Bibliography of Scientific Works Published in 2007-2016

კრებული გამოდის წელიწადში ორჯერ

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე და შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

ქ. თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. № 2, კორპუსი XI
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლო-
გიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

ილია ჭავჭავაძის დაბადების 180 წლისთავი

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ილია ჭავჭავაძის საგვარეულოს ისტორიიდან

წლეულს სრულდება 180 წელი დიდი ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერის ილია ჭავჭავაძის (1837-1907) დაბადებიდან. ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ სამშობლოს წინაშე განუზომელი ღვაწლისათვის აღნიშნული პიროვნება შერაცხა წმინდანად სახელით – „წმიდა ილია მართალი“.

წინამდებარე სტატიაში გადმოცემულია ილია ჭავჭავაძის საგვარეულოს ისტორიასთან დაკავშირებული ფაქტები, კერძოდ, მისი მამის წინაპრებისა და ნათესავების შესახებ.

* * *

ქართულ წარჩინებულ საგვარეულოთა შორის ჭავჭავაძეებს ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უკავიათ. ეს გვარი სათავეს ძველი დროიდან იღებს.

ვახუშტი ბაგრატიონის (1696-1756) თხზულებაში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ ჩამოთვლილ კახეთის 13 სათავადო გვარს შორის მეხუთე ადგილას დასახელებულია ჭავჭავაძეების საგვარეულო, რომელიც ავტორის განმარტებით, იყო ქართულ საგვარეულოთა შორის ერთ-ერთი „უწარჩინებულესი და შემძლებელი“ [1, 35].

იოანე ბაგრატიონის (1768-1830) თხზულებაში „შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“ ჩამოთვლილ კახეთის 24 სათავადო გვარს შორის ჭავჭავაძეები დასახელებულნი არიან მეცამეტე ადგილას. მათი წარმომავლობის შესახებ ბატონიშვილი წერს: „არიან ორ გვარად. პირველნი, რომელნიცა სახლობენ გაღმა მხარს ყვარელსა შინა. იგინი არიან ძველადგანვე დროსა მეფესა ლეონისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1529.

ესენი იყვნენ ადგილით და მუნ მოსახლენი თავადადვე და მერე გად-
მოსახლდენ ყვარელსა შინა და მუნ მისცა ადგილნი, რომელნიცა ან
არიან: 1) გლახას შვილები და ძმათა ამისისა, 2) მელქისედეგისა შვი-
ლები. ხოლო მეორე ჭავჭავაძენიც არიან მუნვე ადგილიდამ მოს-
რულნი, რომელნიც ამბობდენ მონათესაობასა მათსა. გარნა არა აქ-
ვნდათ მათთან მამულნი და ამათ მსახურეს ერეკლე მეფესა თუშეთს
და ოდეს გამეფდა მეფე ირაკლი პირველ წელსა ქრისტეს აქეთ 1680-
სა შემდგომად მსახურებისთვის დაასახლნა ადგილსა წინანდელსა
და მიიღო აზნაურად. შემდგომად მეფემან თეიმურაზ ალიყვანა მცირე
თავადის ხარისხსა შინა და უბოძა მცირე რამ ყმა და ზვარი სამე-
ფო და უკანასკნელ უფროვე მეფემან მეორემან ირაკლიმ დაუმტკი-
ცა ჭავჭავაძეობა და არიან მუნიდგან ნოდებულნი, რომელნი პირ-
ველ იწოდებოდენ მამულის შვილებად და რომელიცა ახლაცა იწოდე-
ბიან მამულის შვილებად: 1) ივანეს შვილები, 2) ბერი ნაზირის შვილე-
ბი და 3) გარსევანის შვილები და სხვანი“ [2, 43-44].

გეორგიევსკის ტრაქტატს (1783 წ.) დართულ ქართველ წარჩი-
ნებულთა სიაში ჭავჭავაძენი კახეთის 24 სათავადო გვარს შორის
მეათე ადგილას იხსენიებიან [3, 58].

ამ გვარს საფუძვლად უდევს მომცრო ზომის ფრინველის, კერ-
ძოდ, ჭავჭავის ანუ იგივე ჭივჭავის აღმნიშვნელი ქართული დასა-
ხელება, რომელიც როგორც ჩანს, პატარა ტანის მამაკაცის სახე-
ლად ან მეტსახელად გადაქცეულა.

სულხან-საბა ორბელიანის (1658-1725) ლექსიკონში სიტყვა
„ჭივჭავი“ (რომლის ვარიანტებია – „ჭივჭივი“ ან „ჭავჭავი“) გან-
მარტებულია როგორც „ბელურა“ [4, 402].

ჭავჭავაძეთა საგვარეულოს შესახებ არსებობს საყურადღებო
გამოკვლევები, რომელთა შორისაც გამოირჩევა ქართული გენეა-
ლოგიური საზოგადოების თავმჯდომარის იური ჩიქოვანის მიერ
შედგენილი გენეალოგიური ნუსხები [5, 9-63; 6, 234-246], ასევე გუ-
რამ შარაძის [7, 13-29], იოსებ ბიჭიკაშვილისა [8, 4-8] და როლანდ
თოფჩიშვილის [9, 78-87; 10, 417-420] ნაშრომები.

საგვარეულო გადმოცემით, ჭავჭავაძეთა წარმომავლობა და-
კავშირებულია კახეთის მთიანეთთან, კერძოდ, ერწო-თიანეთთან.
აქვე უნდა ითქვას, რომ თავადი ჭავჭავაძენი ყმა-მამულს ფლო-
ბდნენ როგორც ერწოში, ანუ თანამედროვე თიანეთის რაიონში,
ასევე კახეთის სხვა ნაწილებშიც, კერძოდ, ამჟამინდელ თელავის,
ყვარლისა და ახმეტის რაიონებში [10, 417-418].

ჭავჭავაძეთა მამულებს ესაზღვრებოდა თავადების: მაყაშვილე-

ბის (დასავლეთიდან), ჯანდიერების (სამხრეთიდან), გურგენიძეებისა და ჯორჯაძეების (ჩრდილოეთიდან) მამულები. აღმოსავლეთიდან ჭავჭავაძეთა მამულებს ქიზიყის სამოურავო ემიჯნებოდა.

თავად ჭავჭავაძეთა გვარი ორ შტოდ იყოფოდა. მათი საერთო წინაპარი იყო როშნია ჭავჭავაძე, რომელიც საისტორიო წყაროებში 1470 წელს იხსენიება.

ჭავჭავაძეთა ერთი შტოს რეზიდენცია მდებარეობდა ყვარელში, ხოლო მეორისა – წინანდალში. აღნიშნულ დასახლებულ პუნქტებში მდებარეობდა მათი სასახლე, ციხე-სიმაგრე და კარის ეკლესია. ყვარლის ჭავჭავაძეთა საგვარეულო საძვალე იყო და დღემდე არის იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია, რომელიც ყვარელშივე მდებარეობს [8, 5].

ჭავჭავაძეების წინანდლის შტოს საგვარეულო საძვალეს წარმოადგენდა თელავის დასავლეთით მდებარე შუამთის მონასტერი (“ახალი შუამთა“).

ქართულ საისტორიო წყაროებში ჭავჭავაძეები XV საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან იხსენიებიან. სწორედ ამ პერიოდითაა დათარიღებული დოკუმენტი, რომელშიც პირველად იხსენიება აღნიშნული გვარის წარმომადგენელი ფაროდი ჭავჭავაძე.

საქართველოს მეფის ალექსანდრე I დიდის (მეფობდა 1412-1442 წლებში) მიერ 1438 წელს გაცემული სიგელით, ფაროდი ჭავჭავაძესა და მცხეთა-გარეჯას შორის სამამულე ცილობის დროს ნიწობლისძისეული და ოქროპირისშვილის მამულების საქმეები უნდა გადაწყვეტილიყო მცხეთის და გარეჯის სამართლის მიხედვით [11, 215].

საისტორიო წყაროებში მოხსენიებული ჭავჭავაძეთა გვარის მომდევნო წარმომადგენელია კათოლიკოს-პატრიარქი დავით IV. ამ თანამდებობაზე ის მოღვაწეობდა XV საუკუნის შუა ხანებში, კერძოდ, ერთი ცნობის თანახმად – 1442-1459 წლებში [12, 13], ხოლო მეორე ცნობით – 1443-1459 წლებში [13, 74].

კათოლიკოს-პატრიარქი დავით IV იხსენიება ერთიანი საქართველოს მეფის გიორგი VIII-ის (მეფობდა 1446-1466 წლებში საქართველოში, ხოლო 1466-1476 წლებში – კახეთში) ბრძანებით 1447 წლის დეკემბერში შედგენილ საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში. ამ დოკუმენტით მეფემ დაამტკიცა თავისი მამის, ალექსანდრე I-ის მიერ სვეტიცხოვლისადმი ბოძებული სიგელი, რომლითაც ამ ტაძრის კუთვნილი მამულები გადასახადებისაგან თავისუფლდებოდნენ.

ზემოხსენებული ბაგრატიონი ხელმწიფე ასე მიმართავდა კათოლიკოს-პატრიარქ დავით IV-ს (ჭავჭავაძეს): „და აჰა თქუენ, წმინდაო მღვდელთ-მთავართ მთავარო, პატრიოსანო და მიმსგავსებულო და თანამერაბამეო წმიდათა მღვდელთ-მოძღუართა ბასილი და გრიგოლისო, ქართლისა კათალიკოზო დავით, რაგუარაცა ჩუენგან ასრე დამტკიცებულსა და განთავისუფლებულსა მართებს, ეგრეთ მვედრებელ იქმენ ღმრთისა მიმართ მოსატევებლად ცოდვათა ჩუენთა და ნუმცა დავინყებულ ვიქმნებით ლოცვათა და ვედრებათა შინა თქუენთა“ [13, 74].

1454 წლის 10 იანვრით დათარიღებული დოკუმენტის „კულუხის გამოსაღების წიგნი დავით კათალიკოზისა მეკულუხე ჯუარის მსახლობელთადმი“ ბოლოს დართულ დამტკიცებაში ვკითხულობთ: „*ჩუენ ქრისტეს ღმრთისა მიერ ქართლისა კათალიკოზი ჭავჭავაძე დავით ვამტკიცებთ*“ [14, 196].

ჭავჭავაძეთა საგვარეულო დროთა განმავლობაში თანდათანობით ძლიერდებოდა. ამ გვარის წარმომადგენლებს სხვადასხვა დროს ეპყრათ: სახლთუხუცესის, მოლარეთუხუცესის, მეჯინიბეთუხუცესის, სუფრაჯისა და სხვა მაღალი თანამდებობები.

საისტორიო წყაროებში იხსენიებიან ამ გვარის შემდეგი წარმომადგენლები: როშნის ვაჟები: ზაალი, დასტანი, მანუჩარი და გიორგი (1517 წლის საბუთში); გიორგის ვაჟები – გარსევანი და ბეჟანი (1517 წლის შემდგომ გაცემულ საბუთში); გარსევანი (1584 წლის საბუთში); სახლთუხუცესი იასონი (1590 წლის საბუთში); მოლარეთუხუცესი მამუკა (1639-1651 წლებით დათარიღებულ საბუთში); სულხან მამუჩის ძე (XVII საუკუნის შუა ხანებით დათარიღებულ საბუთში) მამუჩი და მისი შვილები – დათუნა და რამაზი, მამუჩის ძმისწულები – გიორგი და გულბათი, განაყოფები – იასონი და სეფედავლე (1682 წლის საბუთში) [15, 327-328] და სხვ.

ჭავჭავაძეები მეფისა და სამშობლოს მიმართ განსაკუთრებული ერთგულებით გამოირჩეოდნენ. ამის თაობაზე ინფორმაცია დაცულია როგორც საისტორიო წყაროებში, ასევე ფოლკლორსა და ლიტერატურაშიც.

ქართულმა ზეპირსიტყვიერებამ შემოგვინახა წინანდელი მამუკა ჭავჭავაძის შესახებ დანერილი ლექსი, რომელშიც გადმოცემულია მისი შებრძოლება კახეთში შემოჭრილ დაღესტნელთა ლაშქართან და სიკვდილი [16, 241].

არსებობს ვარაუდი, რომ ეს პიროვნება შესაძლოა ყოფილიყო ზემოხსენებული მოლარეთუხუცესი მამუკა ჭავჭავაძე [8, 6], რომე-

ლიც XVI საუკუნის შუა ხანებში მოღვაწეობდა და იხსენიება იმდროინდელ საბუთში [17, 360].

მეფე არჩილ II-ის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ იხსენიება მეფე თეიმურაზ I-ის თანამედროვე თავადი – გარსევან გულბათის ძე ჭავჭავაძე, რომელმაც თავი ისახელა დაღესტნელებთან ბრძოლაში [18, 310-311].

1755 წელს ყვარლის ციხის დაცვისათვის ხუნძეთის ნუცალ ნურსალ-ბეგთან და მის მრავალრიცხოვან ლაშქართან მომხდარ ბრძოლაში თავი გამოიჩინა ბესპაზ ფარემუზის ძე ჭავჭავაძემ, რომელიც იყო შაჰის მამა დიდი ილია ჭავჭავაძისა. ამის შესახებ აღნიშნულია თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის სიგელში, რომელშიც ვკითხულობთ, რომ ალყის დროს ყვარლის ციხის გარნიზონს მეთაურობდნენ დავით ვაჩნაძე და მეღქისედეკ და ბესპაზ ჭავჭავაძეები, რომლებმაც „თავი საყათლანეთ გადადევს; ოცდასამი დღე ლომსავით იბრძოლეს“ [19, 106].

ხსენებული ბრძოლა აღწერილია გრიგოლ ორბელიანის პოემაში „სადღეგრძელო“, რომელშიც ვკითხულობთ:

“მთლად დაღისტანი მოაწვა გასაოხრებლად ყვარლისა!

ოცდარვა დღეა, რაც ისმის ხმა ომის შეუწყვეტლისა!

გაჭირდა...ციხე მისუსტდა... სად არის ხელი მხსნელისა?..

გაჩნდნენ... დაჰკივლეს... ხმალ და ხმალ შუა გააპეს ლეკთ ძალი და გამოიხსნეს მბრწყინავი კახეთის თვალი ყვარელი!“ [20, 95-96].

აქვე დავძენთ, რომ ილია ჭავჭავაძის ჩვენთვის ცნობილი უძველესი წინაპარია ხსენებული რომნია ჭავჭავაძე. საერთოდ, კი ილიას გენეალოგიური ხაზი ასე გამოიყურება: რომნია (იხსენიება 1470 წელს) – გიორგი (იხსენიება 1517-1529 წლებში) – გარსევანი (იხსენიება 1540-1584 წლებში) – იასონი (იხსენიება 1590 წელს) – მამუკა (იხსენიება 1639-1655 წლებში) – ფარემუზი (იხსენიება 1642-1682 წლებში) – ბესპაზი (იხსენიება 1755-1777 წლებში) – პაატა (1771-1825) – გრიგოლი (1811-1852) – ილია (1837-1907) [5].

ილია ჭავჭავაძის პაპა – პაატა ბესპაზის ძე ჭავჭავაძე აქტიურად მონაწილეობდა ბრძოლაში, რომელშიც გამარჯვებულმა სოლომონ II-მ მეორედ დაიბრუნა იმერეთის სამეფო ტახტი და მეფედ ყოფილი დავით II საბოლოოდ დაამარცხა.

პლატონ იოსელიანის ცნობით, ერეკლე II-მ პაატა ჭავჭავაძეს დაავალა „გამოყვანა 900 ლეკისა და სარდლობაცა იმერეთისაკენ მუნ მისრულთა ლეკთა, შესანევენელად ქართველთა ჯარისა, ოდეს დასვეს მეფედ სოლომონ“ [21, 263].

ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII-მ პაატა ჭავჭავაძეს უბოძა „ხუთასის თავობა“ გალმამხრისა, ბახტრიონიდან – გავაზამდე. 1800 წლის 13 აპრილით დათარიღებულ წყალობის სიგელშიუ ვკითხულობთ: „მეფე გიორგი, სურს რა დაგამწყალობლოს შენ, ჩვენი ერთგული კაცის შვილი და ჩვენი ერთგული თავადი პაატა ჭავჭავაძე, გიბოძებს შენ ხუთასისთავობას გალმამხარს, დანყებული ბახტრიონიდან გავაზამდე... ეცადე ერთგულად გვემსახურო. სანაცვლოდ ჩვენგან წყალობას ელოდე. როცა ჯარი დაგვჭირდება, შენ უნდა გამოიყვანო და განაგო“ [22, 2].

აღსანიშნავია, რომ დიდი ილიას პაპამ – პაატა ჭავჭავაძემ ბოლომდე უერთგულა გიორგი XII-ს.

პლატონ იოსელიანის თქმით, „დიდად ერთგულნი შერჩნენ მეფესა იოანე ჯანდიერიშვილი... შემდეგ მისსა იყვნენ ერთგულადვე და თავგამოდებულად პაატა ჭავჭავაძე და სვიმონ ჯანდიერიშვილი“ [21, 50].

XIX საუკუნის ოციან წლებში პაატა ჭავჭავაძე დაიღუპა ლეკებთან ბრძოლაში მიღებული ჭრილობით. პაატას ცოლად ჰყავდა მარიამ (პელაგია) მელქისედეკის ასული ანდრონიკაშვილი (1771-1830), რომელთანაც შეეძინა შვილები: მაკრინე (1792-1872), მიხეილი, სვიმონი (1802-1827), ალექსანდრე (1808-1838), გრიგოლი (1811-1852), გარსევანი (1816-1847), იოსები (1818-1828). მათგან მეხუთე შვილი – გრიგოლი იყო მამა დიდი ილია ჭავჭავაძისა [5, 30-31].

გრიგოლ ჭავჭავაძის მიერ კავკასიის მეფისნაცვლის მიხეილ ვორონცოვისადმი 1848 წლის 30 იანვარს წარდგენილ მოხსენებით ბარათში ვკითხულობთ: „ჩემი ოთხი ღვიძლი ძმა, მამის მაგალითისამებრ, მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაეცა: მიხეილი მოკლულ იქნა კახეთის სოფელ გავაზზე ლეკების თავდასხმის დროს; სვიმონი, რომელიც შტაბს-კაპიტანის ჩინით მსახურობდა ქართველ გრენადერთა პოლკში, მოკლეს სპარსელებმა 1827 წელს ასეულთან ერთად გამაგრებული პოზიციის დაცვისას; პრაპორშჩიკი ალექსანდრე მოკლეს 1838 წელს დაღესტანში გენერალ-ლეიტენანტ ფეზის რაზმში; შტაბს-კაპიტანი გარსევანი კი, რომელიც მეთაურობდა კავკასიის მე-2 მესანგრეთა ასეულს, დაიღუპა 1847 წელს გერგებილზე იერიშის დროს, რომელსაც პირადად თქვენი ბრწყინვალეობა სარდლობდა“.

1845 წლის 24 მაისს გრიგოლ ჭავჭავაძე დანიშნეს კახეთის 1000-კაციანი მილიციის უფროსად. მან მონაწილეობა მიიღო დიდოეთის დალაშქერაში, რისთვისაც შტაბს-კაპიტნის წოდება მიიღო. იგი დაჯილდოებული იყო წმ. ანას IV, III და II ხარისხის ორდე-

ნებითა და ვერცხლის მედლით რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომში მონაწილეობისათვის [7, 19-28].

თადარიგში გასვლის მიუხედავად, გრიგოლ ჭავჭავაძემ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ყვარელში 1850 წლის 14 ივლისს შემოჭრილ დალესტნელთა ლაშქრის დამარცხებასა და განდევნაში [23, 11].

აქვე დავსძენთ, რომ ილია ჭავჭავაძის ბებუის (მამის დედის) – მარიამ (პელაგია) ანდრონიკაშვილის უფროსი ძმა – იოსები (1765-1830) იყო ქიზიყის მოურავი, ხოლო უმცროსმა ძმამ – მალხაზ ანდრონიკაშვილი (1773-1822) ბოლომდე უერთგულა ოსმალეთში გადახვენილ მეფე სოლომონ II-ს. მალხაზს ცოლად ჰყავდა ამ მეფის და – მარიამი (1775-1854). მათი ვაჟი იყო კავალერიის გენერალი ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი (1796-1868) [6, 122].

ჭავჭავაძეთა გვარის დიდ დანიშნულებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ერეკლე II-მ თავის საგანგებო და სრულუფლებიან დიპლომატიურ წარმომადგენლად რუსეთში მიავლინა გარსევან რევაზის ძე ჭავჭავაძე (1757-1811), რომელიც ამ თანამდებობაზე გიორგი XII-ის მეფობის პერიოდშიც (1798-1800 წლები) მოღვაწეობდა. იმავდროულად, გარსევანი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქართლ-კახეთის სამეფოშიც. კერძოდ, ის იყო ეშიკალასბაში, ყაზახისა და ბორჩალოს მოურავი [24].

ერეკლე II-მ გარსევანს მიანდო უმნიშვნელოვანესი მისია: მან იოანე ბაგრატიონ-მუხრანბატონთან ერთად ხელი მოაწერა 1783 წლის 24 ივლისს გეორგიევსკში დადებულ ტრაქტატს, რომლის ძალითაც ქართლ-კახეთი რუსეთის მფარველობაში შევიდა [3, 56].

გარსევან ჭავჭავაძეს ვაჟი – სანკტ-პეტერბურგში დაბადებული ალექსანდრე (1786-1846) მოუნათლა თვით რუსეთის იმპერატორიცამ ეკატერინე II-მ [5, 36].

იმპერატორიცას ნათლული ალექსანდრე ჭავჭავაძე შემდგომში გახდა გენერალ-ლეიტენანტი, მრავალი საპატიო საბრძოლო ჯილდოს კავალერი და იმავდროულად დიდი ქართველი პოეტი-რომანტიკოსი.

იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის მიერ დამტკიცებულ ქართველ თავადაზნაურთა ნუსხაში თავადი ჭავჭავაძენიც შედიოდნენ [25].

ჭავჭავაძეთა გვარიდან გამოვიდა რუსეთის იმპერიის მრავალი სახელოვანი ოფიცერი, რომელთა შორისაც ზემოხსენებული ალექსანდრე გარსევანის ძის გარდა, გენერლის წოდება მინიჭებული ჰქონდათ (ჩამოვთვლით ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით): ია-

სონ ივანეს ძეს (1804-1857), სპირიდონ ივანეს ძეს (1809-1872), დავით ალექსანდრეს ძეს (1818-1884), ზაქარია გულბაათის ძეს (1824-1905), ივანე სულხანის ძეს (1826-1913), ნიკოლოზ ზურაბის ძეს (1830-1897), არჩილ გულბაათის ძეს (1841-1902), მიხეილ სპირიდონის ძეს (1844-1910), ნიკოლოზ მიხეილის (მელქისედეკის) ძეს (1867-1920), ალექსანდრე ზაქარიას ძეს (1870-1930) და სპირიდონ მიხეილის ძეს (1878-1952) [26, 157-160].

რუსეთის იმპერიის დანგრევის შემდეგ, ზემოხსენებული ბოლო ორი გენერალი – ალექსანდრე და სპირიდონ ჭავჭავაძეები მსახურობდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიისაში. სამწუხაროდ, მათი სიცოცხლე ტრაგიკულად დასრულდა.

გენერალ-მაიორი ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო ვაჟი კავალერიის გენერლისა ზაქარია გულბაათის ძე ჭავჭავაძისა და შვილიშვილი თავად გულბაათ იოანეს ძე ჭავჭავაძისა (1796-1863), რომელიც სახელგანთქმულ თამადად ითვლებოდა. ალექსანდრე ხელმძღვანელობდა ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ საქართველოში მოქმედ ერთ-ერთ ჯგუფს. 1930 წელს ის დააპატიმრეს და დახვრიტეს, როგორც ხელმძღვანელი არალეგალური პოლიტიკური დაჯგუფებისა, რომელიც გეგმავდა შეიარაღებულ აჯანყებას საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის მიზნით [27]. აქვე დავსძენთ, რომ მისმა ვაჟმა, ემიგრაციაში მყოფმა პავლე ჭავჭავაძემ (1899-1971) 1922 წელს ლონდონში ცოლად შეირთო იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის შვილთაშვილი – ნინა რომანოვა (1901-1974), რომლის მამაც იყო დიდი მთავარი, გენერალ-ადიუტანტი გიორგი მიხეილის ძე რომანოვი (1863-1919). პავლე და ნინა ჭავჭავაძეები თავიანთ ერთადერთ ვაჟთან – დავითთან (1924-2014) ერთად 1927 წლიდან ლონდონიდან აშშ-ში გადასახლდნენ. დავით ჭავჭავაძემ იელის უნივერსიტეტი დაამთავრა. აშშ-ის არმიის ოფიცრის რანგში იბრძოდა II მსოფლიო ომში, სადაც არაერთი ჯილდო დაიმსახურა. მონაწილეობდა ლენდ-ლიზის პროგრამაში, რომლითაც აშშ-ის ხელისუფლება სსრ კავშირს სამხედრო ტექნიკით ამარაგებდა. ომის დასრულების შემდეგ ბერლინში სამხედრო თარჯიმნად მუშაობდა. ცხოვრობდა ვაშინგტონში. მსახურობდა ცენტრალურ სადაზვერვო სამმართველოში. მის კალამს ეკუთვნის ნაშრომი რუსეთის დიდი მთავრების (რომანოვების) შესახებ [28, 173-174].

გენერალ-მაიორი სპირიდონ მიხეილის ძე ჭავჭავაძე იყო ერთ-ერთი ხელმძღვანელი 1924 წელს საქართველოში მომხდარი სახალხო აჯანყებისა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლებამ სისხლში ჩაახ-

შო. იმავე წლის სექტემბერში, ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან და მისი ხელმძღვანელობით მოქმედი შეფიცულთა რაზმის წევრებთან ერთად ემიგრაციაში გაიხიზნა [29, 69]. 1947 წელს იგი ქართველ ემიგრანტთა ნაწილთან ერთად დაბრუნდა საქართველოში, თუმცა მალევე დააპატიმრეს და გადაასახლეს, სადაც გარდაიცვალა.

ამრიგად, ილია ჭავჭავაძეს ჰყავდა სახელოვანი წინაპრები და ნათესავები მამის მხრიდან, რომლებიც საქართველოს ისტორიაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, წგნ.: „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბილისი, 1973.
2. ი. ბაგრატიონი, შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა (მასალა ისტორიისათვის), თბილისი, 1997.
3. გეორგიევსკის ტრაქტატი, 1783 წლის ხელშეკრულება რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ, თბილისი, 1983.
4. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ი. აბულაძემ, ტ. II, თბილისი, 1993.
5. ი. ჩიქოვანი, თავადი ჭავჭავაძეები, თბილისი, 2002.
6. С. Думин, П. Гребельский, *Дворянские роды Российской империи. Т. IV. Князья Царства Грузинского. Под редакцией С. Думин и Ю. Чиковани*, Москва, 1998.
7. გ. შარაძე, ილია ჭავჭავაძე (1837-1907), ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება, ფოტომატიანე ორ წიგნად, წიგნი I, თბილისი, 2002.
8. ი. ბიჭიკაშვილი, ისტორიული ნარკვევი თავად ჭავჭავაძეთა საგვარეულოს შესახებ, ჩართულია ი. ჩიქოვანის წიგნში – თავადი ჭავჭავაძეები, თბილისი, 2002.
9. რ. თოფჩიშვილი, ჭავჭავაძეთა და ბებურიშვილთა გვარების ისტორიისათვის, „ილიას კრებული“, ტომი II, თბილისი, 2004.
10. რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარების ისტორია, თბილისი, 2011.

11. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII საუკუნეების ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, ტ. I, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, თბილისი, 1991.
12. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII საუკუნეების ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, ტ. II, გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა და მ. სურგულაძემ, თბილისი, 1993.
13. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, ავტორთა კოლექტიური ნაშრომი რ. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, 2000.
14. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, სასამართლო არზა-ოქმები და კერძო-სამართლებრივი აქტები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ, თბილისი, 1985.
15. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII საუკუნეების ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, ტ. V, მასალები შეკრიბეს და გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლდიაშვილმა, ნ. მშვიდლობაძემ, გ. მჭედლიძემ, მ. სურგულაძემ, ტომი შეადგინა და რედაქცია გაუკეთა მ. სურგულაძემ, თბილისი, 2015.
16. ხალხური პოეზია. შეკრებილი ვ. კოტეტიშვილის მიერ, თბილისი, 1934.
17. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ტ. I, ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1940.
18. არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული, თბილისი, 1999.
19. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ა. იოსელიანმა, თბილისი, 1980.
20. გ. ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული ა. განერელიას და ჯ. ჭუმბურიძის შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბილისი, 1959.
21. პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ა. განერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.
22. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 213, აღწერა 1, საქმე № 106.
23. ა. ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე (გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება), თბილისი, 1984.
24. ზ. ცქიტიშვილი, გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი

მოღვაწეობა, თბილისი, 1982.

25. ქართლ-კახეთის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები, ფოტოტიპირებული გამოცემა ზ. ჭუმბურიძის რედაქციით, თბილისი, 2005.
26. Н. Джавахишвили, Грузины под российским флагом (Грузинские военные и государственные деятели на службе России в 1703-1917 гг.), Тбилиси, 2003.
27. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 6, საარქივო № 3001, ტ. 1/11, ყუთი № 1.
28. ნ. ჯავახიშვილი, ქართველთა ქორწინებანი რომანოვთა დინასტიის წარმომადგენლებზე, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, № 3 (1), თბილისი, 2008.
29. Н. Джавахишвили, Борьба за свободу Кавказа (Из истории военно-политического сотрудничества грузин и северокавказцев в первой половине XX века), Тбилиси, 2005.

Niko Javakhishvili

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-Researcher of the Department Modern and Contemporary History

From the History of Ilia Chavchavadze's Patrimony

Summary

The presented article is about history Ilia Chavchavadze's (1837-1907) patimony (ancestors and relatives from father's side).

The ongoing year is the 180th anniversary of Ilia Chavchavadze's birth.

Ilia Chavchavadze was a prominent Georgian writer and public figure, the leader of the movement for Georgia's national independence.

Because of his merit towards the country, he was elevated to sainthood by Georgian Orthodox Church and was called „Saint Ilia the Truth“.

This research proves, that Ilia Chavchavadze had prominent ancestors and relatives from father's side, who belonged to aristocracy and played the important role in the history of Georgia.

**უფლისწულ ვახტანგ (ალმასხან) ერეკლეს ქა
ბაგრატიონის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის
ისტორიიდან**

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის კახეთისა და ქართლის შტოების დემოგრაფიული განვითარების ისტორიის საკითხებზე დაწერილი ნაშრომები გამოქვეყნებული გვაქვს როგორც საქართველოში [1-19], ასევე საზღვარგარეთის ქვეყნებში [20-24]. აღნიშნული საკითხი მონოგრაფიულადაც გვაქვს შესწავლილი [25].

წინამდებარე ნარკვევში მოთხრობილია ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს წარმომადგენლის, ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის ერთ-ერთი ძის – ვახტანგ (ალმასხან) ბაგრატიონის (1761-1814) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ.

* * *

როგორც ცნობილია, მეფე ერეკლე II (1720-1798) სამჯერ გახლდათ დაოჯახებული. მისი პირველი მეუღლე იყო ქეთევან ზაალის ასული მხეიძე (იგივე ფხეიძე), მეორე – ანა ზაალის ასული აბაშიძე (1730-1749), ხოლო მესამე – დარეჯან კაციას (გიორგის) ასული დადიანი (1734-1807).

ორჯერ დაქვრივებულმა ერეკლე II-მ მესამე ქორწინებით ცოლად შეირთო ასული სამეგრელოს (ოდიშის) მთავრის ოტია დადიანის (მთავრობდა 1728-1757 წლებში) ძმის – კაციას (გიორგის) ქალიშვილი [26, ნუსხა № 5].

ამ ქორწინების შესახებ ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი თავის თხზულებაში „ამბავნი ქართლისანი“ მოგვითხრობს: „წარავლინეს იმერეთად ხორაშან ბატონიშვილი და თან აახლეს წინონმინდელი საბა ეპისკოპოსი და ითხოვეს ქალი დადიანისა დარეჯან მეფის ერეკლესათვის. წამოიყვანეს სახლით მეფისა ალექსანდრესით და მოიყვანეს სურამს. ქალაქიდან წაბძანდა მეფე ერეკლე, თან გაყვა პატრიარქი ანტონი ბატონიშვილი, მიბძანდენ სურამს. ნახა ქალი მეფემ,

დიდად მოეწონა მშვენიერება მისი და წამოიყვანეს ლხინ-მრავლობით და ჩამობძანდნენ ქალაქს. მზა ექმნა რიგი ქორწილისა მეფეს თეიმურაზს ცხებულს და შეიქმნა ქორწილი და სახლსა ახალსა, რომელი აღეგო მეფესა თეიმურაზს მტკვრის პირს, მშვენიერი და შემკული ყოვლით კერძო, იყო შვიდს დღეს და ღამეს შვება და განცხრომა უზომო, რომ ერთი ამისთანა სიხარული არ გვენახა... დაადგინა მეფემ ერეკლემ დარეჯან სახლსა მამისა თვისისა“ [27, 180].

მესამე ქორწინებიდან მეფეს შეეძინა 23 შვილი: ელენე (1753-1786), მარიამი (1755-1828), ლევანი (1756-1781), იულონი (1760-1816), ვახტანგი (ალმასხანი) (1761-1814), ბერი (1761/2-?), თეიმურაზი (მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II) (1762-1827), ანასტასია (1763-1838), ქეთევანი (1764-1840), სოლომონი (?-1765), მირიანი (1767-1834), ალექსანდრე (1770-1844), ლუარსაბი (1772-?), ეკატერინე (1774-1818), თეკლე (1776-1846), ფარნაოზი (1777-1852) და არჩილი (1780-?). ჩამოთვლილის გარდა, მათ სხვადასხვა დროს შეეძინათ კიდევ 6 შვილი: სოფიო, იოანე და სალომე, სოსლან-დავითი, ხორეშანი და კიდევ ერთი შვილი, რომლებიც ბავშვობაში გარდაიცვალნენ [26, ნუსხა № 6].

1761 წელს დაიბადა მეფე-დედოფლის ერეკლე II-ისა და დარეჯან დადიანის რიგით მეხუთე შვილი – ვახტანგ ბატონიშვილი. ყრმა უფლისწულს სახელი დაარქვეს სამეფო ოჯახის ქვრივი რძლის – ქეთევან კონსტანტინეს ასული მუხრანბატონიშვილის (1744-1808) თხოვნით [28, 122].

აქვე დავსძენთ, რომ ქეთევანის მეუღლე იყო ერეკლე II-ის უფროსი ვაჟი, უფლისწული ვახტანგ (იგივე „კარგი“) ბაგრატიონი (1742-1760), რომელიც 18 წლის ასაკში სახადით („ყვავილით“) გარდაიცვალა [29, 204].

ქეთევან მუხრანბატონიშვილმა ითხოვა ნებართვა, რომ ახლადშობილი უფლისწული ვახტანგი თვითონ აღეზარდა, რაზედაც სამეფო ოჯახის მესვეურთაგან თანხმობა მიიღო.

პლატონ იოსელიანი წერს: „ქეთევან დარჩა ქვრივად და შემდეგ, როდესაც ეყოლა მეფეს ირაკლის შვილი მესამისა ცოლიდამ, უწოდეს თხოვისამებრ ქვრივისა რძლისა ქეთევანისა, სახელი ქმრისა მისისა ვახტანგ... ამან იშვილა იგი და სცხოვრებდა მასთან“ [30, 167].

გარდაცვლილი უფროსი ძმისგან განსხვავების მიზნით, უმცროს ვახტანგ ბატონიშვილს ზედმეტ სახელად – „ალმასხანს“ უწოდებდნენ [28, 122].

გვირგვინოსანმა მამამ აღმასხან ბატონიშვილს საუფლისწულო მამულად უბოძა არაგვის ყოფილი საერისთავო. მანამდე ამ მამულს ფლობდა ვახტანგის უფროსი ღვიძლი ძმა – ლევან ბატონიშვილი (1756-1781), რომელიც გახლდათ „მორიგე ჯარის“ ორგანიზატორი და მეთაური, ერეკლე II-ის მესამე ქორწინებიდან დაბადებული პირველი ვაჟი.

უფლისწული ვახტანგი (აღმასხანი) ჭაბუკობის ასაკიდან აქტიურად მონაწილეობდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მართვა-გამგეობაში. მას ჰქონდა რვაკუთხა ფორმის სამი ბეჭედი, რომლებზედაც ამოტიფრული იყო განსხვავებული შინაარსის ლეგენდები ქართულ ენაზე: 1) „ლომად იუდას ბაკეთად, ვახტანგ ირაკლის ნაკვეთად“ (მხედრული შრიფტით); 2) „ვახტანგ“ (ასომთავრული შრიფტით); 3) „რტოდ ვარ დავითის, მეელ-ლომად ვით ის, ვახტანგ ვამტიციკებ მეფის ძეობით“ (მხედრული შრიფტით) [31, 40].

აქვე დავძენთ, რომ ზემოხსენებული ბეჭედებიდან პირველ წარწერიან ბეჭედს 1757-1760 წლებში იყენებდა აღმასხან ბატონიშვილის უფროსი ძმა – უფლისწული ვახტანგ („კარგი“), რომელსაც ასევე ჰქონდა სხვა ლეგენდის მქონე ბეჭედები [31, 40].

მეფე ერეკლე II-ის მიერ ქართველი მთიელებისთვის ბოძებულ წყალობის სიგელებს ზოგჯერ ერთვის მისი ძის, არაგვის საუფლისწულოს მფლობელი ბატონიშვილის ვახტანგის (აღმასხანის) დამონმება, რაც დამტკიცებულია ამ უკანასკნელის პირადი ბეჭედით.

ერთ-ერთ ასეთ დოკუმენტზე, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე II-მ უბოძა ხევის ნაცვალს იასე ჩქარეულს, უფლისწულ აღმასხანს 1782 წლის 15 ივლისს მიუწერია შემდეგი ტექსტი: „ქ: ჩვენ ორისავე საქართველოსა მეფის ძე ვახტანგ ბატონის მამის ჩვენისაგან ნაბოძების წიგნისა ამის თან მონმენი ვართ“. ბატონიშვილს იქვე დაუსვამს თავისი ბეჭედი ლეგენდით, რომელზედაც მხედრული შრიფტით არის აღბეჭდილი: „ლომად იუდას ბაკეთად, ვახტანგ ირაკლის ნაკვეთად“ [32, 46-47].

ვახტანგ (აღმასხან) ბატონიშვილი ორჯერ დაოჯახდა. მან ცოლად მოიყვანა ჯერ თავად წულუკიძის ასული, ხოლო მასთან დაშორების შემდეგ, 1784 წელს ჯვარი დაინერა მარიამ დავითის ასულ ანდრონიკაშვილზე (1769-1839) [37, 71].

აღმასხანს შთამომავალი არც ერთი ქორწინებიდან არ დარჩენია. ამის გამო, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით ნუხდა ამ უფლისწულის აღმზრდელი ქეთევან მუხრანბატონიშვილი. 1789 წლის 21

ივლისს მან ლომისის წმ. გიორგის ეკლესიას შესწირა ვერცხლის კანდელი, რომლის წარწერაც გვაუწყებს: „ღვანლით შემოსილო უძლეველო დიდი მონამეო, მხედარო უფლისაო გიორგი, მე, შენმა მსასოებელმან და მხევალმან, მუხრანის ბატონის კონსტანტინეს ასულმან და რძალმან მეფის ირაკლისამან ქეთევან, შემოგწირე მცირე ესე შესწირავი კანდელი ვერცხლისა, ვითა მწვლილნი მდედრისანი: ლომისას წმიდის გიორგის ეკლესიას და გულისა ჩემისა თხოვითა აღნთებულმან, ესე მაგალითად ვიქმენ აღსანთებლად, რათა მოსცე მეფის ირაკლის ძეს, ბატონის შვილს ვახტანგს შვილიერება და მონაწილე ძენი და ასულნი, ვითა რიგი სამარადისობს უკუ ზესთა სასწაულნი და მეცა მხევალსა, მომეც ნაწილი მადლთა შენთა სულთა ჩემთა საოხად“ [34, 175].

1793 წლის 1 თებერვალს, ხევის რეგიონში (ამჟამად – ყაზბეგის რაიონი) მდებარე სოფელ გარბანის მოსახლემ ასეთი სათხოვარი წერილით მიმართა არაგვის საუფლისწულო მამულის მფლობელს: „ქ: ბედნიერის ხემნიფის ძის ვახტანგის ჭირი სულ ერთიან გარბანელთ მოგვცეს. მერმე ამას მოგახსენებთ ჩვენო მოწყალევე, სწოელი ელიას შვილი შიო აიყარა სწოდამ და გარბანს მოვიდა. სახლს აქ არ ვაგებინებდით, მაგრამ თოფ-იარაღ ხელში ეჭირა... უნდა ავყარნეთ, თორემ იმის მეზობლის თავი არა მაქვს და არც ალაგი გვაქვს იმთენ. ღმერთი გაგიმარჯვებს, ერთი ნამალი დაგვადევ, თორემ ამის მეტი ილაჯ არა გვაქვს... ჩვენ წელს ხვნა და თესვა არ შაგვიძლია, თუ ის კაცი იქ არის და ეს ერთი კვირა არის შიმშილით დავიხოცენით. ღმერთი გაგიმარჯვებს, სამართალი გვიბოძე“ [32, 47].

ზემოთ მოყვანილ განცხადებას არაგვის საუფლისწულოს მფლობელმა დაადო რეზოლუცია, რაც თავისი ბეჭდით დაამონმა. ამ რეზოლუციაში ვკითხულობთ: „ქ: ბატონიშვილი ვახტანგ გიბძანებ ნაცვალო, ჩქარეულო იესევე, მერე ამ აზრის პატრონებს ასე რომ მოუხსენებიათ. სწოელს ელაშვილს შიოს რაც გარბანს სახლი გაეკეთებინოს, იმაზე მეტს ნულარ გააკეთებინებ. ჩუენს მოსვლამდის და ღმერთის მოწყალებით ჩუენ რომ მანდ მოვალთ, გავემინჯამთ და თუ დასაყენებელი იქნება, ხომ დავაყენებთ, თუ არა და სხვა გზას მივცემთ. სხვა ნულარაზე შეანუხებს ამათ, თორემ დიდათ ვუნყენთ. თებერვლის 3, 1795. ქ: მანამდის თუ გააკეთა რამე, დიდად ავად მოვეპყრობით. ნულარას გააკეთებინებ“ [32, 47].

1795 წლის სექტემბერში საქართველოში შემოჭრილ მტრის მრავალრიცხოვან ლაშქარს, რომელსაც სარდლობდა სპარსეთის შაჰინშაჰობის პრეტენდენტი ალა-მაჰმად-ხან ყაჯარი, სხვა ქარ-

თველ მეომრებთან ერთად აღმასხან ბატონიშვილიც თავდადებით შეებრძოლა და მომხდურს მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა გაუწია. ის მეთაურობდა არა მხოლოდ თავის უშუალო ქვეშევრდომ არაგველთა 300-კაციან სამხედრო შენაერთს, რომლის მიერ გამოჩენილი გამირობაც საყოველთაოდ არის ცნობილი, არამედ, კახელთა (კერძოდ, ქიზიყელთა), ფშავ-ხევსურთა და თბილისელ მოქალაქეთა ერთობლივ ლაშქარს, რომელიც 700-მდე მეომარს ითვლიდა [33, 107].

საგულისხმოა, რომ 75 წელს მიღწეული მეფე ერეკლე II, რომელიც მტერთან ბრძოლაში განცდილი მარცხის მიუხედავად, სატახტო ქალაქის დატოვებას არ აპირებდა, თავისმა შთამომავლებმა იძულებით გაიყვანეს აღმოდებული თბილისიდან და მთიულეთის მიმართულებით წაიყვანეს. მხცოვანი მეფის ევაკუაციაში აქტიურად მონაწილეობდნენ უფლისწული ვახტანგ (აღმასხან) ერეკლეს ძე, უფლისწული იოანე გიორგის ძე და იოანე მუხრანბატონი, რომელიც იყო სიძე ერეკლე II-ისა [28, 122].

1797 წლის ზაფხულში მთიულეთის ჩრდილოეთ ნაწილში, კერძოდ, ხადას თემის სოფელ მლეთაში მდებარე ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესიაში გამართულ ტრადიციულ დღესასწაულ „ლომისობაში“ მონაწილეობდა არაგვის საუფლისწულო მამულის მფლობელი ბატონიშვილი აღმასხანი, რომელმაც ამ სალოცავს შესწირა ვერცხლის თასი (ამჟამად დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში) შემდეგი წარწერით: „ქ: შენ, წმინდისა და დიდებული-სა მთავარმონამის გიორგისა ეკლესიას – ლომისად წოდებულსა, თასი ესე მსასოებელმან მფარველობისა შენისამან ყოვლისა საქართველოსა მეფისა ირაკლი მეორისა ძემან ვახტანგ მპყრობელმან არაგვისამან ოდეს: ჩღჳზ (იგულისხმება 1797. წ. ჯ.) წელსა აღამამად ხანის მეორედ მომავლობა გვეგულებოდა და ჩვენ შენს დღესასწაულზედ მოვედით და არაგველნი სრულ იქ გვახლდენ და შენი დიდებული ბავრაცი ნაღვარევის ეკლესიაში ჩამოვასვენეთ და იქ იფიცეს ერთობით არაგველთ ჩვენს ერთგულობაზედ და უნაკლულოდ ლაშქრობაზედ და თუ ვინმე შემოსახიზნავად მოსულ იყვნენ იმათ კეთილად დაცვაზე და ამისათვის შენის დიდებულის ბავრაციის პატივის საცემლად მოგართვით თასი ესე. შეიწირე მსგავსად მეუფისა შენისა და იოხენ მათთვის, რომელნიც არაგველნი აღამამად ხანის ომში მოისრნენ რათა საუკუნესა ცხოვრებასა ღირს იქმნენ“ [34, 34].

არაგვის საუფლისწულო მამულს აღმასხანი განაგებდა თავისი

ნახევარძმის – გიორგი XII-ის მეფობის (1798-1800 წლები) პერიოდშიც.

1799 წელს დარიალიდან ქართლ-კახეთის სამეფოში შემოსულ რუსული საიმპერიო ჯარის ნაწილებს ხელი დიდად შეუწყო ალმას-ხანმა, რომელიც, როგორც არაგვის საუფლისწულო მამულის მფლობელი, თბილისისაკენ მომავალ გზას აკონტროლებდა. მან გზად მიმავალი რუსთა ლაშქარი სურსათ-სანოვაგით მოამარაგა.

არაგვის საუფლისწულოს მფლობელმა სტეფანწმინდის მოურავე ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილს შემდეგი შინაარსის წერილი მისწერა: „ქ: მეფის ძის ვახტანგის სიყვარულით სახსოვარო ყაზიბეგიშვილო გაბრეილ, მრავალი სიყვარულიანი მოკითხვა გეუწყოს... ისპეხტორთან წასვლა, იმ დღესაც მოგწერე, დიად კარგი იქნება. მაინც აგრე უნდა მომხდარიყო, რომ შენ უნდა მიგებებოდი. ისპეხტორისათვის წიგნი მიმინერია და რაც მივსწერე და ან როგორც გამოგაცხადე იმასთანა, პირი ახლა მანდ გამამიგზავნია და როდესაც შენის წასვლის დრო იყოს და იმ ადგილს მიგებებისა, ეს წიგნიც მაშინ უნდა წაილო და მაშინ მიართვა. იმ დროს ხომ კარგად შეიტყობ, როდესაც შენის წასვლისა და მიგებების დრო იქნება და ნება გაქვს მოცემული... დღეს უფლის ღვთისა-მაიორის ღვეანტოვის წიგნიც მომივიდა, რომ შემწეობა ეთხოვა ხართა და კაცითა. პოდპოლკოვნიკს კუზანოვსაც მოეწერა და მეც მოგწერე მთიულეთის მოურავსა და მოხელეებსაც, რომლის თავიანთის შეძლებით უნდა ხართაც და კაცითაც მოეხმარნენ და შეეწინენ. იმ ხიდის გატეხა და სალდათების დახრჩობისა რომ მოგეწერა, დიად, დიდად შევსწუხდი, მაგრამ რა ვქნა. და ღვთის გულისათვის, რადგანაც ისპეხტორი მოსასვლელი არის, ამ ხიდების გამაგრებას ეცადენით. ხუმრობა არ არის, ერთი ცოდვისა არა გვეკითხოხ რა, ამაზე რაღას გეხვეწო და რაღას გევედრო. ხეებიც ხომ ჩატანილი გაქვს... შენგან ამ სიყვარულს ვითხოვ, რომ რასაც წამს ისპეხტორისა მოზღოვიდან გამოსვლა შეიტყო, მაშინვე რაც შეიძლება დიად დიდის სისწრაფით მაცოდინო“. ეს წერილი დამონმებულთა ბატონიშვილის ბეჭდით, რომელზედაც ამოტვიფრულია ლეგენდა: „ვახტანგ“ [32, 50-51].

რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ მისთვის არაერთგზის განეული სამსახურის სანაცვლოდ, უფლისწულ ვახტანგს (ალმას-ხანს) ჯერ გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდება მიანიჭა, ხოლო შემდეგ იგი დააჯილდოვა წმ. ანას I ხარისხის ორდენით.

უფლისწული ბაგრატი გიორგის ძე ბაგრატიონი წერს, რომ მის

ბიძას – ალმასხანს „ეპყრა არაგვიცა და მსახურებდა რუსთა მხედრობასა, რომლის ძლით შემოსრულნი რუსთა მხედრობანი მადრიელ იყვნენ მისსა“ [35, 82].

ზემოხსენებული რუსული საიმპერიო ჯილდოს გადაცემისას მოხდა გაუგებრობა: ვახტანგ (ალმასხან) ბატონიშვილს გადასცეს წმ. ალექსანდრე ნეველით ორდენით დაჯილდოების დამადასტურებელი სიგელი, ნაცვლად წმ. ანას ორდენის თანმხლები სიგელისა. ამ შეცდომის გამოსწორების მიზნით განხორციელებულმა ორდენების შეცვლამ გულზვიადი ალმასხანის დიდი გულისწყრომა გამოიწვია. რუსეთის ხელისუფალთა მოქმედებაში დაეჭვებული უფლისწული დაუყოვნებლივ მათ მონინააღმდეგეთა ბანაკში გადავიდა.

თავის უფროს ძმასთან, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტის პრეტენდენტ უფლისწულ იულონთან და უმცროს ძმასთან – ფარნავაზ ბატონიშვილთან ერთად, ალმასხანმა აქტიურად დაიწყო მოქმედება მეფე გიორგი XII-ის წინააღმდეგ. 1800 წლის 24 აგვისტოს ალმასხანი არაგველთა ლაშქრით გაეშურა დედაქალაქისაკენ, რათა გამოეხსნა დედამისი – დარეჯან დედოფალი, თუმცა უშედეგოდ [28, 123].

ბაგრატ ბატონიშვილის თხზულებაში ვკითხულობთ: „წელსა 1800 კვალად აღადგინეს შფოთი ძმათა მეფისათა იულონმა, ვახტანგმა და ფარნაოზმა და მოიკრიბნეს რაოდენნიმე მთის კაცნი არაგველნი, ლიახველნი და ქართველ თავადნი, მოვიდნენ ავჭალას და დაუწყეს კირთება სნეულსა ძმასა თვისსა გიორგის. გარნა მეფემან მსმენელმან ამისმან ინება დამყუდროება მათი და ვერ უძლო“ [35, 75].

1800 წლის 20 დეკემბერს შიდა ქართლის სოფელ ჭალაში ჩასულმა იულონ, ვახტანგ (ალმასხან) და ფარნაოზ ბატონიშვილებმა ორგანიზება გაუკეთეს მოსახლეობის დაფიცებას იულონის, როგორც მომავალი მეფის ერთგულებაზე. ვინაიდან ზოგიერთმა წარჩინებულმა დაფიცება არ მოისურვა, ამ პროცესმა იძულებითი ხასიათი მიიღო და უკმაყოფილებაც გამოიწვია [36, 219].

ალმასხანმა თავის ძმებთან ერთად დაუმორჩილებლობა გამოუცხადა სამეფო ტახტის ლეგიტიმურ მემკვიდრე უფლისწულს დავით გიორგის ძეს (1767-1819), რომელიც გვირგვინოსანი მამის გარდაცვალების (1800 წლის 28 დეკემბერი) შემდეგ ქართლ-კახეთს თითქმის ნახევარ წელიწადს, კერძოდ, 1801 წლის ივნისამდე განაგებდა.

უფლისწული ბაგრატი მიუთითებდა, რომ მისი ბიძა – ალმასხანი „იყო მეშფოთე, რომელიც ექმნა მიზეზ შფოთი ამისი უბედურებად ოჯახსა საქართველოს მეფისასა დამაქცეველად... წელსა 1801 ძენი მეფისანი იულონ და ვახტანგ წარემართნენ... დასაპყრობელად ქიზიყისა, რათა დაიპყრან თვით მეფობაი. რაოდენისამე ზემო ქართლისა თავადითა მისრულთა ქიზიყს მოსცეს რომელთამე ქიზიყელთა ფიცი და ეგრეთვე ყაზახთაცა, რამეთუ მას ჟამს მოსრულ იყო ყარაბალით ალექსანდრეცა და იყო ყაზახსა შინა... გარნა ვინაითგან ვახტანგ იყო ცბიერი და დრკუ... განიდიდა თავი თვისი და ენება დაპყრობა საქართველოსა და მეფედ ყოფა თავისა თვისისა. ამან აბირა კახნი და აღადგინა შფოთი კახეთსა შინა და ეგრეთვე არაგვსაცა ზედა, რომელსაცა რუსნი თუმცალა ამშვიდებდენ, გარნა ვერ უძღეს“ [35, 72-82].

რუსეთის ხელისუფლების მიერ ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტის მემკვიდრედ უფლისწულ დავითის აღიარების, ხოლო შემდეგ თვით სამეფოს გაუქმებისა და მისი იმპერიის ნაწილად გადაქცევით უკმაყოფილო ალმასხანმა თავის საუფლისწულო მამულში წინააღმდეგობის მოძრაობის გაჩაღება დაგეგმა. მან მიატოვა დუშეთში მდებარე რეზიდენცია და გაიხიზნა გუდამაყარში, სადაც 1803 წლის დასაწყისამდე დარჩა. ვინაიდან მთიელთა აჯანყება ვერ შეძლო, ის იძულებული გახდა დაზავებოდა მტერს, ერწმუნა რუსთა ჯარის მეთაურის ტურკოვის დაპირება ხელშეუხებლობის თაობაზე და დუშეთში ჩასულიყო. ტურკოვმა გატეხა ფიცის ქვეშ დადებული სიტყვა, დააპატიმრა ალმასხანი და თბილისში ჩამოიყვანა. ის მიყვანეს დედასთან, დარეჯან დედოფალთან, რომელიც ავლაბრის სასახლეში დაცვის მეთვალყურეობის ქვეშ ცხოვრობდა. არაგვის ყოფილი საუფლისწულო მამული გადავიდა ხაზინის საკუთრებაში და ანანურის მაზრის უფროსის დაქვემდებარებაში მოექცა.

რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების მიერ ქართლ-კახეთის მთავარმართველად დადგენილმა გენერალმა პავლე ციციანოვმა (წარმოშობით ციციშვილმა) თბილისში ჩამოყვანილ ალმასხანს შესთავაზა რუსეთში გადასახლება, რაზედაც ამ უკანასკნელმა ასე უპასუხა: „მირჩევნია საქართველოში მინა ვთხარო, ვიდრე რუსეთში წავიდეო“. ამ მიზნით მან დაჩოქილმაც კი სთხოვა პ. ციციანოვს, რომ სამშობლოში დაეტოვებინა, მაგრამ ამაოდ.

1803 წლის თებერვალში ალმასხანი, თავის აღმზრდელ ქეთევან მუხრანბატონიშვილთან და უფლისწულ დავითთან ერთად, დაცვის თანხლებით გაგზავნეს რუსეთის საიმპერიო დედაქალაქში.

ოკუპანტთა მიერ ვახტანგ ბატონიშვილის მიმართ ჩადენილი ასეთი ვერაგობის გამო მისმა ძმებმა, უფლისწულებმა იულონმა და ფარნავაზმა (რომლებმაც საქართველოში დარჩენა 1804 წლის მთიულეთის აჯანყებამდე მოახერხეს), პ. ციციანოვს მისწერეს: „ძმათა ჩვენთა ვახტანგ და დავით დასდვეს თავი თვისი ერთგულებასა ზედა იმპერატორობისა მათისასა, რომელთაცა მიიღეს სასყიდლად გარდაჭედილი კიდობანი (აქ იგულისხმება კარეტა. ნ. ჯ.) და დიდებულად გვარისა თვისისა პატივისცემა დამნაშავეისა მუჟიკისა“ [28, 123].

პლატონ იოსელიანი გვამცნობს, რომ აღმასხანის აღმზრდელი ქეთევან მუხრანბატონიშვილი „ჭლექობისა სენითა გარდაიცვალა 1808 წელსა სანკტ-პეტერბურგს“ [30, 167]. ის, როგორც ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის დაქვრივებული რძალი, დაკრძალეს სანკტ-პეტერბურგში, ალექსანდრე ნეველის ლავრაში, ლაზარეს სასაფლაოზე [29, 204].

სამშობლოს და სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობას იძულებით ჩამოშორებულმა უფლისწულმა ვახტანგმა (აღმასხანმა) სანკტ-პეტერბურგში ყოფნისას საკმაოდ ნაყოფიერად გააგრძელა ლიტერატურული მოღვაწეობა, რომელიც მან ჯერ კიდევ საქართველოში ცხოვრების დროს დაიწყო. მან ჯერ კიდევ „უამთა მყოფობასა საქართველოსა შინა“ შექმნა „ეპისტოლენი სარწმუნო მეგობრისადმი“ ანუ ტრაქტატი, „რომლითა საქმითა იქმნების კაცი ბედნიერ“ და რომლის რუსულ თარგმანსაც ეგორ ქილაშვილს მიაკუთვნებენ.

ზემოხსენებულის გარდა, უფლისწულმა აღმასხანმა სხვადასხვა დროს შეადგინა: „აკოლოთია ხელთუქმნელისა და საკვირველისა ხატისა“; „ისტორიებრი აღწერა ღირსთა ხსომისა შემთხვეულებათა საქართველოთა შინა აღწერითა ზნეობათა და ჩვეულებათა მსახლებელთა მის ქვეყნისა“; „Обозрение истории грузинского народа“, ანუ „ქართველი ხალხის ისტორიის მიმოხილვა“, რომელიც 1814 წელს გამოიცა სანკტ-პეტერბურგში, იოანესოვის სტამბაში და მიჩნეულია ზემოხსენებული „ისტორიებრ აღწერის“ რუსულ თარგმანად. აქვე დავსძენთ, რომ ბიბლიოგრაფი მ. მიანსაროვი ვახტანგ ბატონიშვილის თხზულებად მიიჩნევდა ჯერ კიდევ 1796 წელს სანკტ-პეტერბურგში გამოცემულ წიგნს „История Грузии“. სამწუხაროდ, ამ წიგნის არც ერთ ეგზემპლარს ჩვენამდე არ მოუღწევია.

1814 წლის ოქტომბერში სანკტ-პეტერბურგში მყოფი უფლისწული ვახტანგი 53 წლის ასაკში გარდაიცვალა. იგი დაკრძალეს

სანკტ-პეტერბურგში, ალექსანდრე ნეველის ლავრაში, ხარების ეკლესიის შესასვლელთან, მარცხენა მხარეს. დაკრძალვაზე იონა ხელაშვილმა წარმოთქვა რიტორიკულ-სქოლასტიკური სიტყვა [28, 123-124].

ამრიგად, უფლისწული ვახტანგ (ალმასხან) ბაგრატიონი (1761-1814) იყო ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის მესამე ქორწინებიდან შექმნილი რიგით მეხუთე ვაჟი, რომელიც 22 წლის (1781-1803) განმავლობაში განაგებდა არაგვის საუფლისწულო მამულს. მას ცოლად ჰყავდა ჯერ თავად ნულუკიდის, ხოლო შემდეგ თავად ანდრონიკაშვილის ასულები, რომლებთანაც მას შვილები არ შესძენია. მინიჭებული ჰქონდა რუსეთის საიმპერიო არმიის გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდება. რუსეთში იძულებით გადასახლებულმა სიცოცხლის ბოლო ათწლეული გაატარა სანკტ-პეტერბურგში, სადაც საკმაოდ ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწეოდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის მეფეთა ოჯახები და მათი თანამედროვე შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2007, № 2.
2. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა საქორწინო ასაკი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, № 3.
3. დავით ჯავახიშვილი, კახეთის ბატონიშვილთა მეუღლეები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, № 3.
4. დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა მეუღლეები (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, № 4.
5. დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა შვილების რაოდენობა (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, № 4.
6. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა შთამომავლობა (XVIII-XXI საუკუნეები), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2009, № 5.
7. დავით ჯავახიშვილი, უფლისწულთა რაოდენობა ქართულ სამეფო ოჯახში (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), მასალების კრებული საქართველოს საპატრიარქოს სხალთის ეპარ-

ქიისა და წმ. ტბელ აბუსერისძის სახელობის უნივერსიტეტის მიერ ორგანიზებული საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციისა თემაზე: „დიდაჭარობა“, 1-2 მაისი, 2010.

8. დავით ჯავახიშვილი, Династические браки на службе дипломатии (на примере кахетинской ветви царской династии Багратионов), Материалы международной научной конференции: „Археология, этнология, фольклористика Кавказа“ (Тбилиси, 27-30 сентября 2010 года). Организаторы конференции: „Фонд Кавказа“, Комиссия по научному сотрудничеству со странами Кавказа Национальной Академии Наук Грузии, Тбилиси, 2011.
9. დავით ჯავახიშვილი, ექვსი ეტიუდი ბაგრატიონთა კახეთის შტოს წარმომადგენელთა ქორწინებების ისტორიიდან (XVII-XVIII საუკუნეები), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2011, № 10.
10. დავით ჯავახიშვილი, ერეკლე II-ის მეუღლეები, კრებულში: ქართული წყაროთმცოდნეობა, 2011/2012, № 13-14.
11. დავით ჯავახიშვილი, მეფე გიორგი XII-ის მშობლები და ოჯახი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2013, № 12.
12. დავით ჯავახიშვილი, Восточногрузинский Царский Дом в период царствования Ираклия II и Георгия XII, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2013, № 13.
13. დავით ჯავახიშვილი, მეფე ვახტანგ VI-ის პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ქართული წყაროთმცოდნეობა, 2013/2014, № 15-16.
14. დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის იესეს ოჯახური გარემო და მისი პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, № 14.
15. დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის ბაქარის პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, № 14.
16. დავით ჯავახიშვილი, უფლისწულ ალექსანდრე ბაქარის ძე ბაგრატიონის წინაპრები და მისი პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, № 15.
17. დავით ჯავახიშვილი, ეტიუდები ქართლის დედოფალ ელენე-ბეგუმის ცხოვრებიდან, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2015, № 16.
18. დავით ჯავახიშვილი, სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწული

- ვახტანგ (“კარგი”) ბაგრატიონი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2016, № 18.
19. დავით ჯავახიშვილი, ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი და მისი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2016, № 19.
 20. Давид Джавахишвили, Эпизоды из истории восточногрузинского царства (вторая половина XVIII века), „Studia Prawnoustrojowe“, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn, 2014, № 26.
 21. Давид Джавахишвили, Династические браки между кахетинскими Багратионами и представителями кавказской и персидской знати, Общественно-политический и культурно-исторический научный журнал „Ахульго“, Республика Дагестан, Махачкала, 2010, № 12.
 22. Давид Джавахишвили, Из истории династических браков кахетинских Багратионов с представителями мусульманской знати (XVI-XVIII вв.), Сборник трудов Гянджинского государственного университета (Азербайджанская республика) „Ученые записки“, Гянджа, 2010, № 2.
 23. Давид Джавахишвили, Семья царя Ираклия II, Сборник трудов Гянджинского государственного университета (Азербайджанская республика) „Ученые записки“, Гянджа, 2013, № 1.
 24. Давид Джавахишвили, Картлийско-Кахетинский Царский дом в конце XVIII века, Материалы международной научной конференции: „Актуальные проблемы истории Кавказа“ (15-16. X. 2015 г., Гянджинский государственный университет, Азербайджанская республика), Гянджа, 2015.
 25. დავით ჯავახიშვილი, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრაფიული განვითარების ისტორიიდან, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერის უფლებით), 2011.
 26. ბაგრატიონები, სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, სამეცნიერო სტატიების კრებული, გენეალოგიური ნუსხებითურთ, თბილისი, 2003.
 27. პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981.
 28. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევ-

- რის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. I, თბილისი, 1980.
29. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1983.
 30. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი განერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.
 31. ანა ბაქრაძე, მასალები ქართული სფრავისტიკის ისტორიისათვის, კატალოგი, ნაწილი I, თბილისი, 1978.
 32. სერგი მაკალათია, ხევი, ტფილისი, 1934.
 33. ვახტანგ ითონიშვილი, არაგვი და არაგველები, თბილისი, 1989.
 34. სერგი მაკალათია, მთიულეთი, ტფილისი, 1930.
 35. ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თამარ ლომოურის გამოცემა, თბილისი, 1941.
 36. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავთანდილ იოსელიანმა, თბილისი, 1980.
 37. С. Думин, П. Гребельский, Дворянские роды Российской империи, т. III, Под редакцией С. Думина, Москва, 1998.

David Javakhishvili

*Doctor of History, Assistant-Professor of
Jakob Gogebashvili Telavi State University*

From the History of Life and Activity of the Prince Vakhtang („Amaskhan“) Bagrationi

Summary

The presented essay is about the life and activity of representative of the Bagration's royal dynasty – the prince Vakhtang („Amaskhan“) (1761-1814).

Prince Vakhtang („Amaskhan“) Bagrationi was one of the son of the King Erekle II (1720-1798; in 1744-1762 – king of Kakhetian kingdom, in 1762-1798 – king of United Kartalino-Kakhetian kingdom) from his third marriage with the princess Darejan Dadiani (died in 1807).

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

1802 წლის დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობის შეფასებისათვის

1802 წლის დიდი ანტირუსული მოძრაობა საქართველოში ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ძირითადად ერთი მოვლენით არის გამოკვეთილი, ესაა ქელმენჩურის ტრაქტატი და მასთან დაკავშირებული მაშინდელი ხელისუფლების რეაქცია. მართალია, ისტორიოგრაფია ზოგადად აღნიშნავს ამ წელიწადს მომხდარ ანტირუსულ გამოსვლებზე და საზოგადო უკმაყოფილებაზეც, მაგრამ ძირითად მოვლენად მაინც ეს აქტი სახელდება. სინამდვილეში ქელმენჩურის შეკრება და მის მიერ მიღებული დოკუმენტი მხოლოდ მცირე ნაწილი იყო იმ დიდი საყოველთაო-სახალხო მღელვარებისა, რაც 1802 წელს მიმდინარეობდა საქართველოში. მთავარი ისაა, რომ ეს აღარ იყო ლოკალური მნიშვნელობის პროტესტი, მხოლოდ რუსეთის პოლიტიკური და სამხედრო მოქმედებით ქართველთა უკმაყოფილების გამოხატვა, არამედ ეს იყო საერთო-კავკასიური ამბოხება, ბრძოლა რუსეთის კავკასიიდან განდევნისათვის, დიდი ომის ნიშანი, რამაც ძალიან დააფრთხო რუსეთის ცარისტული რეჟიმი.

რუს იმპერატორთა და იდეოლოგთა მტკიცება, რომ საქართველო თავისი ნებით შეუერთდა იმპერიას და ხალხი უფრო დაცულად და მშვიდად გრძნობდა თავს, სიცრუე იყო, რასაც მონიშნავდა საქართველოში რუსეთის შემოსვლისთანავე დაწყებული ანტირეჟიმული აჯანყებები. სოფელ ქელმენჩურში¹ 60-ზე მეტი თავადი და აზნაური შეიკრიბა და იმპერატორს საპროტესტო წერილი გაუგზავნა. მათ გლებთა ერთი ნაწილის მიმხრობაც შეძლეს. პროტესტის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ ყოველმხრივ ირღვეოდა ადგილობრივი მოსახლეობის უფლებები. მათი აზრით, მდგომარეო-

¹ სოფ. ქელმენჩურის ადგილმდებარეობა არც-ერთ გამოცემაში არ არის დაზუსტებული. დღეს ეს სოფელი მოქცეულია სიღნაღის მუნიციპალიტეტის ზემო მაღაროს შემადგენლობაში.

ბის გამოსწორების ერთ-ერთი გზა იყო 1783 წლის ტრაქტატის პირობების დაცვა და აღდგენა [1, 65, 387]. პროტესტის ორგანიზატორთა შორის იყვნენ ბატონიშვილები – ვახტანგი და თეიმურაზი, თავადები – ოთარ ჯანდიერი, სვიმონ ქობულაშვილი. ხელმოწერთა შორის კი ანდრონიკაშვილები, ვაჩნაძეები, ჭავჭავაძეები, ჯანდიერები და ა. შ.

ქელმენჩურის ისტორიული მოვლენა ქართულ და რუსულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა ტერმინითაა მოხსენიებული: ზოგი მას შეთქმულებას, ზოგი „ბუნტს“, „აჯანყებას“, მეფის რუსეთის წინააღმდეგ საპროტესტო გამოსვლას და ა. შ. უწოდებს. 1802 წლის ანტირუსული გამოსვლებისა და ქელმენჩურის მანიფესტაციის შესახებ წერდნენ როგორც რუსი ისტორიკოსები (გ.ლ. ბელიავსკი, კრასნიცკი, ივანენკო, დუბროვინი, სოკოლოვი, პოტო, ბუტკოვი, მარკოვა და ა.შ.), ასევე ქართველი ისტორიკოსები (დავით და ბაგრატ ბატონიშვილები, ნ. ბერძენიშვილი, ს. კაკაბაძე, ს. ქვარიანი, მ. დუმბაძე, ალ. ბენდიანიშვილი, ვ. გურული, დ. შველიძე, და სხვ.). ისინი სხვადასხვაგვარ ტერმინს იყენებენ მოვლენის დასახასიათებლად. ძირითადად, ქართველი ისტორიკოსები ქელმენჩურის მოვლენას შეთქმულებად ან აჯანყებად მიიჩნევენ. ამ ისტორიული ფაქტის დეფინიცია მართლაც არ ეტევა ერთ რომელიმე ტერმინში. ისტორიკოსი ოთარ ჯანელიძე სტატიაში „კახეთის 1802 წლის პოლიტიკური პროტესტი თანამედროვეთა და ისტორიკოსთა შეფასებებში“ ყველა ამ ფაქტს თავს უყრის და აანალიზებს. მისი აზრით, ეს იყო პოლიტიკური ხასიათის მოძრაობაც, რუსული ხელისუფლების მიმართ პროტესტიც, შეთქმულებაც, დაუმორჩილებლობაც. „მთლიანობაში, – წერს იგი, – კახეთის თავადთა გამოსვლა ეროვნული თავისუფლების მიზნით წამოწყებული პოლიტიკური ხასიათის მოძრაობა იყო, რომელიც არსებული რეჟიმისადმი შეურიგებლობის, დაუმორჩილებლობისა და პროტესტის ნიადაგზე წარმოიშვა. მოძრაობა პოლიტიკურად უნდა ვიგულებოთ თუნდაც იმის გამო, რომ იგი არღვევდა მართალია უსამართლო, მაგრამ უმაღლესად დადგენილ წესსა და რიგს. კახელმა თავადებმა თავს მოხვეულ რუსულ მმართველობას ბაგრატიონთა ხელისუფლების აღდგენა დაუპირისპირეს“ [2, 2015, V].

მაშასადამე, ერთ რომელიმე სახელდებაში არ ჯდება ქელმენჩურის გამოსვლა, მით უმეტეს, ის მხოლოდ შეთქმულება არ ყოფილა, რამდენადაც მისმა მონაწილეებმა სპეციალური დოკუმენტი შეადგინეს და ხელისუფლების წარმომადგენლებს წარუდგინეს

(ერთი დოკუმენტი იმპერატორთან გასაგზავნადაც გადასცეს), „შეთქმულებაზე“ საუბარი, განსაკუთრებით მის პირველ ეტაპზე, თითქმის გამორიცხული უნდა იყოს. იმის შემდეგ, რაც მეამბოხეთა მოთხოვნები არ დაკმაყოფილდა, გამოსვლები ატარებდნენ შეთქმულებრივი მოძრაობის ხასიათსაც და, ზოგადად, თავისი სულისკვეთებით, ისინი აჯანყებული ხალხის განწყობილებას უფრო გადმოსცემდნენ.

ქელმენჩურის გამოსვლა მხოლოდ ერთი სეგმენტი იყო იმ დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობისა, რაც ქართლ-კახეთის სამეფოში 1802 წელს მიმდინარეობდა და რომელიც დაკავშირებული იყო ქსნისა და არაგვის ხეობის, ასევე ჩრდილოკავკასიელი მოსახლეობისა (თაგაურელი ოსების) და იმერეთის სამეფოში დაწყებულ წინააღმდეგობრივ მოძრაობასთან. ამ ერთიან კონტექსტში უნდა განვიხილოთ ეს ისტორიული მოვლენა და არა ცალკე აღებულ, კახელი თავადებისა და მათი მოკავშირე გლეხობის ამბოხებად.

მოსახლეობის შესაძლო გამოსვლაზე („ბუნტზე“) ცნობები კავკასიის რუსულ ხელისუფლებას დიდი ხანია მისდიოდა. 1802 წლის ივლისის დასაწყისში გენერალი ლაზარევი მთავარმმართველ კნორინგს წერდა: ხალხის დაუმორჩილებლობა გაძლიერდა, ბატონიშვილი დავითი შეუერთდა იულონ ერეკლეს ძეს, მის მომხრეებს და ეხმარება მას სამეფო ტახტის დაკავებისათვის ბრძოლაშიო. ლაზარევის სხვა პატაკებიდანაც ჩანს, რომ თბილისის მოსახლეობა ღელავდა, საბრძოლველად შემართულნი იყვნენ ქართველი მთიელეები, მასობრივი მოძრაობა აგორდა კახეთში.

1802 წლის გამოსვლის მონაწილეებმა თავიანთი მოთხოვნები ჯერ გენერალ გულიაკოვს მიართვეს, მაგრამ მიხვდნენ, რომ რიგით გენერალთან მოლაპარაკებას აზრი არ ჰქონდა, ამიტომ რუსეთის იმპერატორისადმი გასაგზავნად შეადგინეს წერილი. აჯანყებულები წერდნენ, რომ **რუსეთის მფარველობაში შესვლა საქართველოს სურდა მხოლოდ ბაგრატიონების სამეფო ტახტის შენარჩუნებით. ამიტომაც თხოვდნენ იმპერატორს – აღედგინა ტრაქტატის პირობები:** შეგვისრულეთ მეფე ერეკლეს ანდერძი და ჩვენც შეძლებისდაგვარად გემსახურებითო.

მიუხედავად დაძაბული ვითარებისა და პროცესის მონაწილეთა რადიკალური განწყობისა, პროტესტი შეიარაღებულ გამოსვლამდე არ მისულა, თუმცა ყველანაირად გამოჩნდა ხალხის საამისოდ მზადყოფნა. თუ პოლიტიკურად უაღრესად რადიკალიზებული პროცესები აჯანყებაში არ გადაიზარდა, ამის მიზეზი ბევრი იყო, მათ

შორის ისიც, რომ ქართველ მოსახლეობასა და მათ ლიდერებს ჯერ კიდევ ჰქონდათ რუსეთის ხელისუფლებისაგან მოვლენების ნორმალიზების იმედი. რუსულმა ხელისუფლებამაც თავი შეიკავა მძიმე სადამსჯელო ოპერაციებისაგან: ქვეყანაში ახლად შემოსულმა და ჯერ კიდევ დაუმკვიდრებელმა საჭიროდ არ ჩათვალა მკაცრი რეპრესიების განხორციელება. ამ პროტესტს არავითარი რეალური შედეგი არ მოჰყოლია, თუმცა გამოაფხიზლა ხალხი და დაანახა ის საშინელება, რაც რუსულმა მმართველობამ მოიტანა [2, 341-343].

მოვლენები ივლისის შუა რიცხვებში გააქტიურდა. 1802 წლის 21 ივლისს ყაბარდოს მუშევეტერთა პოლკის მეთაური – პოდპოლკოვნიკი სოლენიუსი გენერალ ლეონტიევს ატყობინებდა: გავრცელებული ხმებით, „საქართველოს თავადობა და ობივატელთა ნაწილი აბუნტდა. კარდენახელი თავადები წავიდნენ კრებაზე ქალაქში, სადაც თავმოყრილი იყო 40 ათასი (?) ადამიანი. მათ კრების სახელით სურდათ გაეფრთხილებინათ კახეთში მდგარი რუსული ჯარის შენაერთები, დაეტოვებინათ სოფლები, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ჯარებს მთელი მოსახლეობა იარაღით დაუპირისპირდებოდა“ [1, 361].

ამას მოჰყვა გენერალ გულიაკოვის, გენერალ კნორინგის, სამოქალაქო მმართველ პეტრე კოვალენსკის და სხვათა პატაკები, მიმართვები და შეტყობინებები, რაც აისახა ქართველი და რუსი ისტორიკოსების ნაწერებში.

ამ შეთქმულებასა და მის წინაპირობებს საინტერესოდ გადმოსცემს რუსი სამხედრო ისტორიკოსი დუბროვინი. მისი წიგნი ერთადერთი მონოგრაფიული გამოკვლევაა 1802 წლის მოვლენებზე, მათ შორის ქელმენჩურის მანიფესტზე.

ნიკალაი თევდორეს ძე დუბროვინი (1837-1904), გენერალ-ლეიტენანტი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი და მუდმივი მდივანი, ავტორია მრავალი ნაშრომისა: „ამიერკავკასია 1803 წლიდან 1806 წლამდე“ („Закавказье от 1803 по 1806 г.“ СПб., 1866); „გიორგი XII, უკანასკნელი მეფე საქართველოსი და მისი შეერთება რუსეთთან“ („Георгий XII, последний царь Грузии, и присоединение ее к России“); „კავკასიაში რუსეთის მფლობელობისა და ომების ისტორია“ და სხვ.

ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაუქმებისა და რუსული მმართველობის შემოღების, ქართველების უკმაყოფილებისა და ანტირუსული მოძრაობის წარმოქმნის პროცესი კარგადაა ასახული დუბროვინის ნაშრომში – „ათას რვაას ორი წელი საქართველო-

ში“. ნაშრომის VIII თავი დეტალებში განიხილავს სამეფო კარის წარმომადგენელთა უარყოფით განწყობას რუსეთის საიმპერიო პოლიტიკისადმი, განმარტავს ამის მიზეზებს, IX თავში კი თავადთა შეთქმულებასა და მის შედეგებზეა საუბარი. დუბროვინის მსჯელობის დროს არგუმენტად მოაქვს ის პატაკები და წერილები, რომელიც შეტანილია კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების I-III ტომებში.

დუბროვინის აზრით, კახეთში შექმნილ ანტირუსულ განწყობას ხელს უწყობდა: 1. რუსი მოხელეების არასწორი საქმიანობა; 2. ქართველი ხალხის განსხვავებული დამოკიდებულება ზოგადად მმართველობასა და კანონებთან; 3. შიდადაპირისპირება, სამეფო კარის წარმომადგენელთა შორის არსებული კონფლიქტები. აქ ის არა მარტო ქართლ-კახეთის სამეფო კარის წარმომადგენლებს, არამედ, იმერეთის მეფეს სოლომონ II-საც ადანაშაულებდა. ზოგადად, რუსული ისტორიოგრაფია განსკუთრებულ უარყოფით შეფასებას აძლევს იმერეთის უკანასკნელ მეფეს, რუსეთთან ბოლომდე შეურიგებელ სოლომონ II-ს, ამ მხრივ არც დუბროვინია გამონაკლისი. იმერეთის მეფემ, „თითქოს იმერეთის რუსეთის ქვეშემდომობაში მიღების თაობაზე თხოვნით, თავისი მდივანი ლეონიძე გააგზავნა **საქართველოში**¹, წერილებით მიმართა კახეთის ყველა თავადასა და მემამულეს, ასევე ხანებს, იწვევდა მათ რუსეთის წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედებისაკენ“ [4, 250]. ამ თვალსაზრისის არგუმენტად მას მოაქვს 1802 წლის 30 აგვისტოთი დათარიღებული სოკოლოვის პატაკი თავად კურაკინისადმი. დუბროვინის აზრით, ლეონიძის საშუალებით სოლომონმა შეცდომაში შეიყვანა როგორც კოვალენსკი, ასევე კნორინგი, სინამდვილეში ხელი შეუწყო ქართლ-კახეთის სამეფოს დიდებულებში შეთქმულების გაღვივებასა და წინააღმდეგობის გაძლიერებას.

კნორინგი ფიქრობდა, რომ სოლომონის სურვილი გულწრფელი იყო, რომ მას ნამდვილად სურდა რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლა, თავად სოლომონი კი ცდილობდა, ეს არ გაეკეთებინა, რადგან ემინოდა ამით არ მიექცია პორტას ყურადღება, რომლის „გარეშე“ დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა იმერეთი, – წერს დუბროვინი².

სანამ გრძელდებოდა მოლაპარაკებები ლეონიძესთან, მან,

¹ საქართველოს ამ დროს ქართლ-კახეთის სამეფოს უწოდებდნენ.

² გ. ი. კნორინგის პატაკი, 19 ივლისი, 1802 წელი (ყველა პატაკი მოტანილია დუბროვინის ნაშრომიდან, ეს პატაკები შესულია კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებშიც – დ. ჭ.)

დუბროვინის აზრით, მოასწრო განეხორციელებინა თბილისში ჩამოსვლის ძირითადი მიზანი, წერილები დაეგზავნა დანიშნულები-სამებრ. სოლომონის ამგვარ ნამქეზებლურ ქმედებას, მისი აზრით, ამაგრებდნენ დედოფალი დარეჯანი და მისი ვაჟი – ალექსანდრე.

„მეფისწულმა ალექსანდრემ შუშაში გამგზავრების წინ მიიღო წერილი დედისაგან, დედოფალ დარისაგან, დედოფალი ატყობინებდა შვილს, რომ ახლა იყო ყველაზე შესაფერისი დრო მცირერიცხოვან რუსულ ჯარებზე თავდასხმისათვის“ [5, 356].

სპარსეთის ჯარები განლაგებული იყვნენ საზღვართან ახლოს, მეფისწულები იულონი და ფარნაოზი ადრინდებულად იმერეთში იყვნენ, დალესტინიდან ბელაქანში იკრიბებოდნენ ლეკები.

განჯის ხანი შეუერთდა რუსეთისადმი არაკეთილგანწყობილ მხარეს. ერევნის ხანი დუმისლ ინარჩუნებდა. „გეგონებოდა, რომ საქართველოს ცა იმოსებოდა ღრუბლებით და მზადაა ამ საცოდავ ქვეყანას თავს დაატყდეს ახალი და ძლიერი ჭექა-ქუხილი თავისი შედეგებით“, – წერს რუსი ისტორიკოსი. ის კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს კოვალენსკის, მაგრამ კნორინგსაც არანაკლებ აკრიტიკებს, უწუნებს მას დიპლომატიასა და მიხვედრილობას [1, 380].

რუსული მმართველობის შემოღების შემდეგ კნორინგმა დატოვა საქართველო, გაემგზავრა გეორგიევსკში და მას შემდეგ არც ერთხელ აღარ ჩამოსულა თბილისში. დუბროვინის აზრით, „**მთავარსარდალი ვერ გაერკვა ჩვენთვის საქართველოს დაუფლების მნიშვნელობაში, ვერ გაიგო ის ადმინისტრაციული და საბრძოლო მნიშვნელობა, რომელიც განეკუთვნებოდა ამ ქვეყანას კავკასიის დაპყრობის საქმეში. მისცა რა საქართველოს მმართველს (კოვალენსკის – ავტ.) უფლებამოსილება – თავის ჭკუაზე განეკარგა ყველაფერი, – კნორინგმა უპირატესობა მიანიჭა წვრილმან და უმნიშვნელო მოლაპარაკებებს მთიელებთან, მხარის დროებით ჩამშვიდებას**“.

„მთიელები იმთავითვე არ ასრულებდნენ მოცემულ დაპირებებსა და შეთანხმებებს, მაგრამ ეს არ უშლიდა ხელს მთავარსარდალს გაეფორმებინა მათთან ახალი ხელშეკრულებები, რაშიც დიდი იმედი ჰქონდა რუსი კაცისათვის დამახასათებელ თვისებაზე, – ყველა მძიმე მდგომარეობიდან ნახოს გამოსავალი. კნორინგი გეორგიევსკიდან უყურებდა საქართველოს ცრუ სათვალეებით, რომელსაც მისი მმართველი უხატავდა, რისთვისაც შემდგომში არაერთი შენიშვნა და საყვედური მიიღო, თუმცა პირადად ის სრულე-ბით არ იმსახურებდა ამას, მაგრამ მისი შეცდომები დაშვებული

იყო ამ პიროვნების ხასიათის სისუსტისა ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო“, – ასეთია კნორინგის დუბროვინისეული შეფასება.

რუსულმა საიმპერიო კარმაც და კარის ისტორიკოსმა დუბროვინმა მოვლენები შეაფასა ტენდენციურად: ქართველი ხალხის უკმაყოფილება მთლიანად დააბრალა რუსი მოხელეების არასწორ ქცევასა და უპრინციპობას, ასევე ქართველი ხალხის ცრუ მოლოდინებს, შიდადაპირისპირებასა და ზოგიერთი პიროვნების მიერ არასწორი ხმების გავრცელებას. რუს ისტორიკოსს თითქოს გამორჩა მთავარი: ეს იყო ის არასწორი სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც რუსეთმა განახორციელა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებითა და ქვეყნის ოკუპაციით. აი როგორ აღწერს დუბროვინი კახეთში განვითარებულ მოვლენებს: „ივლისის ბოლოს კახეთში გარკვეული მღელვარება დაიწყო, რუსეთთან მიერთებით უკმაყოფილო თავადებმა დაიწყეს ხმების გავრცელება იმის შესახებ, რომ რუსულ მთავრობას განსაზღვრული აქვს, ყველა ქართველი თავადი გაიყვანოს რუსეთში, რომ ყველა ქართველი იქნება გადასახლებული და მათ ადგილზე კაზაკებს ჩაასახლებენ; რომ ახლო მომავალში განხორციელდება რეკრუტში გაგზავნა; რომ საეკლესიო უძრავი მამულები ჩამორთმეული იქნება, ხოლო ხალხისაგან მოითხოვდნენ ორწლიან ხარკს [4, 252]. თელავის სამაზრო პოლიციის უფროსი კაპიტანი ჰყვებოდა, რომ თავადებს ჩამოერთმევა მოურავობა და თან ჩამოაცილებენ ყველა თანამდებობას“. აქვე დუბროვინს მოაქვს ამ პოლიციის უფროსის გამონათქვამი: **„ქართველები, როგორც მეტად თავქარიანნი, მალემრწმენნი და სშირი ცვლილებების მოყვარულნი, განსაკუთრებით თუ პირად გამორჩენას მოელონ, იჯერებენ ყველაფერს, რასაც მათ ეუბნებიან, რის გამოც ზოგჯერ ვრცელდება არასასიამოვნო ხმები“** [1, 245].

„იმიტომ, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია თავის შენახვა“, თავადები სთხოვდნენ იმპერატორ ალექსანდრეს დაეტოვებინა ისინი დაკავებულ თანამდებობებზე [1, 38] და როცა გაიგეს, რომ მათი ეს თხოვნა არ იყო გადაგზავნილი დანიშნულებისამებრ, სთხოვდნენ საქართველოს მმართველს იგივეს, მაგრამ აქაც მიიღეს შეუსაბამო პასუხი¹.

¹ დუბროვინის აზრით, კოვალენსკი ამაზე ძალიან უხერხულად პასუხობდა. იმის ნაცვლად რომ უარეყო ეს ცრუ ხმები, ის წერდა რომ აგროვებს ცნობებსა და ინფორმაციებს თითოეული თავადის უფლებებზე იმისათვის, რომ უშუამდგომლოს ხელმწიფესთან თითოეულის შესაბამის დაჯილდოებაზე. ამ ამბით ის თითქოსდა ადასტურებდა თელავის სამაზრო პოლი-

მაშინ თავადებმა თხოვნით მიმართეს გენერალ-მაიორ გულიაკოვს. ისინი ჩიოდნენ, რომ არ სრულდება საქართველოს რუსეთთან მიერთების მანიფესტში მოცემული პირობები. „უსაფრთხოებას დაგვირდნენ, მაგრამ სად ჩანს ეს? სოფლები და დასახლებები ლეკების მიერ იძარცვება, თქვენ კი არაფერზე არ ზრუნავთ, ნაბრძანები იყო ეკლესიებისა და ეპისკოპოსების ღირსების ამალღება, თქვენ კი მათ სამემკვიდრეო მამულები და გლეხები ჩამოართვით; ვალდებულება იყო თავადებზე ღირსებების მომატების, და ამასობაში ჩვენ, ვინც ვიყავით ღირსეულნი ჩვენი მპყრობელისაგან და ამით ვიკვებებოდით, ამ ღირსებასაც მოკლებულნი ვართ. აგრეთვე დარღვეულია ჩვენს შორის იმათი უფლებები, რომლებიც სოფლებს მართავდნენ თავისი დიდი გმირობებისა და დაღვრილი სისხლის ფასად; გლეხებს ხელმწიფე დაპირდა წყალობას, რომ მათგან 12 წლის განმავლობაში გადასახადებს არ მოითხოვდა¹; ასევე ბრძანა, რომ ჯამაგირებიდან გადარჩენილი თანხა ჩვენი დანგრეული ქალაქის აღდგენისათვის მოეხმარა,² მაგრამ არც ეს არ ახდა...“

ქელმენჩურის კრებაზე თავადებმა, სასულიერო პირებმა და ხალხმა შეადგინეს ხელწერილი, „წერილობითი აქტი“ და დაიფიცეს წმინდა სამების წინაშე, სთხოვონ რუს იმპერატორს დაამტკიცოს გარდაცვლილი მეფის ერეკლე II-ის სულიერი ანდერძი და დასვან მეფედ ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელი, რომელიც იქნებოდა რუსი იმპერატორის დაქვემდებარებასა და მფარველობაში.

მეფისწულ იულონს გაეგზავნა წერილი, რომლითაც მას ატყობინებდნენ, მალე ჩამოსულიყო საქართველოში სამეფოს ჩასახარებლად. იმ მოსახლეობაში, რომელსაც არ მიუღია მონაწილეობა კრებაში, კიდევ უფრო მეტი დამაჯერებლობისათვის, გავრცელებული იქნა ხმა, რომ თავადი სოლომონ ავალოვი ინერებოდა პეტერბურგიდან, თითქოს იმპერატორმა ალექსანდრემ საქართველოში საიდუმლო მრჩეველი ლაშქარევი გამოაგზავნა მოსახლეობის გამოსაკითხად: ხომ არა აქვთ მათ სურვილი კვლავ ჰყავდეთ თავისი მეფე [1, 370]. ამ ცნობამ ნაახალისა ხალხი, იგი თავის მოქმედებას სამართლიანად და კანონიერად თვლიდა.

ციის უფროსის სიტყვებს.

¹ დუბროვინის შენიშვნით, ასეთი პირობა არასოდეს ყოფილა მიცემული .

² თუმცა კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში ნათქვამია, რომ სიტყვები „გაჩანაგებული ქალაქი“ შეეხება თელავს, მაგრამ არის თუ არა ეს სწორი, ამაზე დუბროვინი ეჭვს გამოთქვამს, მისი აზრით, ეს ეხებოდა „ტიფლისს, რომელიც ალა-მაჰმად ხანმა დაანგრია“.

პავლე სერგეის ძე ლაშქარევი (ლაშქარაშვილი-ბიბილური, 1776-1857) იყო ვახტანგ VI-ის დროინდელი ქართული ემიგრაციის ნევრი, რუსეთში დაბადებული სამხედრო მოსამსახურე, მიაღწია გენერლობას, სიცოცხლის ბოლომდე არ შეუწყვეტია სამხედრო კარიერა. ლაშქარევი ეხმარებოდა რუსეთის საიმპერიო კარს ქართლ-კახეთის სამეფოს შეერთებასა და პეტერბურგში სამსახურს უწევდა ქართველ დიპლომატებს – ჭავჭავაძესა და ავალიშვილს. ცნობილია მისი ცინიკური სიტყვები მანიფესტის გამოცხადების ფორმასა და სიონთან შეკრებილი ქართველების უკმაყოფილებაზე. ქართული წარმოშობის საიდუმლო მრჩეველი ს. ლაშქარევი საქართველოზე კარგს რომ არაფერს ურჩევდა რუს იმპერიალისტებს, ცხადია კურაკინისადმი მისი მიწერილი წერილიდან, სადაც ის კნორინგს აკრიტიკებდა თბილისში მანიფესტის გამოცხადების ფორმის გამო და წერდა: „ეკლესიისათვის ჯარი გარშემო კი არ უნდა შემოერთყათ, არამედ მოშორებით უნდა განელაგებინათ, მზადყოფნაში უნდა ჰყოლოდათ ისევე, როგორც მე ყირიმში გავაკეთე ჩემი მინისტრობისას თათრების ფიცის დადების დროს“ [3, 19-20].

სინამდვილეში, ლაშქარევი არ ჩამოსულა საქართველოში, იმპერატორი, დუბროვინის აზრით, ძალზე ჰუმანურად იქცეოდა ქართლ-კახეთის მიმართ და ბაგრატიონების რუსეთში გადასახლება და მათ მიმართ რაიმე ძალის გამოყენებას კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა. ისტორიული მოვლენები კი დიამეტრულად განსხვავებულ შედეგებზე მიუთითებენ.

დუბროვინს მიაჩნდა, რომ ყველაზე ტაქტიანად და აზრიანად იქცეოდა უბრალო ხალხი; ის რჩებოდა „ჭეშმარიტად თავდადებული და ერთგული [1, 302]. მოსახლეობა მთელი სოფლებით მიდიოდნენ გენერალ-მაიორ გულიაკოვთან რჩევების მისაღებად, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ ასეთ შფოთიან ვითარებაში. სოფელ კალაურის მოსახლეობამ განაცხადა, რომ არა თუ „არ წამოეგებიან ასეთი ბუნტსა და გულისწყრომას რუსი იმპერატორის წინააღმდეგ, არამედ ფიქრიც კი არ უნდათ ამაზე“. ფიცდადებულნი სთხოვდნენ ნეკრესის მიტროპოლიტს შეეგულიანებინა ხალხი და დაევალებულებინა ისინი – ყოფილიყვნენ იმპერატორისა და მეფე იულონის ერთგულნი. ამრიგად, რუსი ისტორიკოსის აზრით, ეს მღელვარება იყო მხოლოდ თავადების საქმე და მათი უბრალო პროტესტის გამოხატვა გავრცელებული ცრუ ხმების წინააღმდეგ – მათი საუკუნოვანი პრივილეგიების შეზღუდვის თაობაზე. ამ პროტესტით, მისი დასკვნით, ისარგებლეს რუსეთისადმი არაკეთი-

ლად განწყობილებმა და სამეფო კარის ყველა ნევრმა.

კახეთის ამბები მალე თბილისშიც გახდა ცნობილი, ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მიიღეს 69 პირის მიერ ხელმოწერილი თხოვნა იმპერატორ ალექსანდრეს სახელზე.

„როდესაც ჩვენ ფიცს ვდებდით თქვენი იმპერატორული დიდებულების ერთგულებაზე, – წერდნენ ხელის მომწერნი [1, 387], – მაშინ ჩვენ გამოგვიცხადეს უმაღლესი მანიფესტი, რომელშიც სხვათა შორის ასახულია, ვითომ ჩვენ ვაუნყეთ უმაღლეს კარს, რომ არ გვსურს მეფე და თითქოსდა ჩვენ თქვენს ქვეშევრდომობასა და თქვენი ხელმწიფობის უმაღლეს მმართველობაში შემოვედით მეფის გარეშე.

„ეს დაემგვანებოდა ფრანგულ რესპუბლიკას! ჩვენს მეფეებს ჩვენს წინაშე არავითარი ბრალი არ მიუძღვით და ჩვენ მათი საუარყოფო არაფერი გვაქვს. ათას წელზე მეტი, ბაგრატიონთა გვარი არის სამეფო, ბევრი მათგანი ქრისტესა და ჩვენთვის ეწამა, თავის სისხლს ღვრიდა და ჩვენც მათთან ერთად ვიღუპებოდით.

„ასე და ამრიგად, მათი უარყოფა არ არის ჩვენი საქმე, არამედ მატყუარების გამონაგონი; ჩვენი სურვილი და თხოვნა მდგომარეობს იმაში, რომ დამტკიცებულ იქნას მამულის ღირსებისათვის დიდი გმირობებით გაბრწყინებული გარდაცვლილი მეფე ერეკლეს სულიერი ანდერძი და მისი ძალით მოგვეცეს ჩვენ მეფე, რომელთანაც ერთად ჩვენ დავრჩებოდით თქვენი უმაღლესობის მფარველობაში და ჩვენი შესაძლებლობის ფარგლებში ვიქნებით თქვენი უმაღლესობის სამსახურში, ყოველივეს გთხოვთ მუხლმოდრეკითა და ვაებით“.

ამ წერილით უნდოდათ პეტერბურგში გაეგზავნათ დედოფალი დარეჯანი, რომელმაც ეჭვის გასაქარვებლად, უწინარეს ამ ამბებისა, განუცხადა კოვალევსკის სურვილი გაემგზავროს ჩვენს დედაქალაქში თავის ორ ქალიშვილთან ერთად.

თავადების ჩვენებებიდან ჩანს, რომ გადაწყვიტეს რა იულონის გამეფება, ისინი ფიქრობდნენ ეს განეხორციელებინათ მხოლოდ იმის შემდეგ, რაც მათ თხოვნას განიხილავდა იმპერატორი ალექსანდრე.

ამასობაში თათბირები და ყრილობები გრძელდებოდა; მანავის თავადები ყოველდღე მიემგზავრებოდნენ მთის იქით შეკრების ადგილზე, სადაც ელოდნენ უფლისწულ ალექსანდრეს და დუბროვინის აზრით, ემუქრებოდნენ მოსახლეობას, თუ არ შეურთდებოდნენ მათ.

„რჩებოდა რა მოუდრეკელი, ხალხი ითხოვდა შველას“. ასეთი დამოკიდებულება – ხალხის სახელით მოქმედება ახასიათებდა რუსეთის იმპერიულ თუ საბჭოთა ხელისუფლებას, დუბროვინიც იყენებს ამ რუსულ მეთოდს და ამით ამართლებს საოკუპაციო ხელისუფლების მოქმედებას. გადანყდა, დაეპატიმრებინათ თავადები. მანავში გაგზავნილმა რაზმმა მოასწრო დაეპატიმრებინა ორი თავადი, დანარჩენი ოთხი სროლით შეეფარნენ ულრან ტყეს და რაზმის უფროსებმა ბრძანეს, მოსახლეობისათვის ეთქვათ, რომ „ისინი მათ ვერ გაექცვიან და განადგურებულნი იქნებიან“. დევნით შეშინებული გაქცეული თავადები ღამდამოებით იკრიბებოდნენ და თითო ან ორი დღის შუალედით შესახვედრად სხვადასხვა ადგილს ნიშნავდნენ.

აუცილებელი იყო ზომების მიღება იმისათვის, რომ არაკეთილსინდისიერ პირებს არ აეგულიანებინათ ხალხი და არ დამუქრებოდნენ მას. მრჩევლები კორნიევი და ლოფიცკი გაგზავნილ იყვნენ ტფილისიდან თელავში გამოსაძიებლად. საქართველოს მმართველი სთხოვდა ლაზარევს, დაუნიშნოს მათ ბადრაგი და უბრძანოს იქ განლაგებული ჯარების უფროსებს, დააპატიმრონ მათ მიერ დამნაშავედ ცნობილი პირები.

რამდენიმე თავადი და სიღნაღის მაზრის მცხოვრებლები წავიდნენ უფლისწულ ალექსანდრესთან. კოვალევსკიმ ჩამოართვა მათ მამულები და ბრძანა მათი თანაზრახველების დაპატიმრება, რაც შესრულებულ იქნა კორნიევის მიერ გენერალ-მაიორ გულიაკოვის ხელშეწყობით. თავადები წინ აღუდგენ ასეთი სახის მოქმედებას. „რაც იყო ნაბრძანები ყოვლად მოწყალე ხელმწიფისაგან, – წერდნენ ისინი, – ფიცის მიცემა თუ სხვა რაიმე – ჩვენ ყველაფერი შევასრულეთ, რასაც ჩვენი ხელმოწერები ამტკიცებს, თქვენ კი გაგვიმეტეთ ასეთი უბედურებისათვის“. თავადები ითხოვდნენ ეჩვენებინათ იმპერატორის ბრძანება. „ხელმწიფის ბრძანების გარეშე, – წერდნენ ისინი, – ნუ იჭერთ თავადებს“ [1, 389].

დაპატიმრებები ძველებზე უად გრძელდებოდა. თავადებმა კვლავ მიმართეს თხოვნით გულიაკოვს – „ამის წინ ჩვენ გწერდით და დანვრილებით მოგახსენეთ, თქვენ კი ჩვენი წერილის გადმომცემი დააპატიმრეთ [6, 369], ხელმწიფე კი არ იკადრებდა ამის გაკეთებას. გარდა ამისა, თქვენ კიდევ დააკავეთ თავადები, რომლებიც არაფერში არ არიან დამნაშავე. აქამდე ჩვენ ძალიან კმაყოფილი ვიყავით თქვენით, რადგან თქვენ ჩვენი ქვეყნისათვის ბევრი იღვანეთ და სხვა შემთხვევაშიც კარგად გვექცეოდით; არ გვეგონა, რომ

უდანაშაულოდ აწყენინებდით ჩვენს ძმებს. თუ ჩვენს ნათქვამს სხვაგვარად განვდიან – ეს არის სიცრუე. როგორც ჩვენი, ასევე მათი (დაპატიმრებულების) აზრი, აი, რაში მდგომარეობს: ჩვენთვის დამაშვრალმა ან გარდაცვლილმა მეფე ერეკლემ დატოვა ანდერძი, რომელსაც ჩვენ შევფიცეთ, რომ მეფე გიორგის შემდეგ ჩვენი მეფე იქნებოდა იულონი. ჩვენც ამ ანდერძისა და ჩვენი ფიცის ერთგულნი ვართ; ჩვენ – ზოგადად ანდრონიკოვებმა, ვაჩნაძეებმა, ჯანდიერებმა, ყველა ქიზიყელმა და სხვა თავადებმა და უბრალო ხალხმა, უპირველესად შევფიცეთ ხელმწიფეს ერთგულებაზე. შემდეგ კი – იულონს, ჩვენს მემკვიდრეობით მთავარს... ამჟამად მოგახსენებთ, ქრისტეს წყალობით, არ მიგვცეთ უბედურებას და არ ჩავკვთავლოთ ხელმწიფის მოლაღატედ... კიდევ გემუდარებით, გაანთავისუფლეთ ჩვენი დაპატიმრებული ძმები, რათა დამშვიდდეს ჩვენიცა და ხალხის გულებიც“.

თავადთავან ზოგიერთს უნდოდა ძალის გამოყენებით გაენთავისუფლებინათ დაპატიმრებულები, ხალხს აქეზებდნენ საამისოდ, მაგრამ ვერ მოასწრეს რა, დანაწილდნენ უმნიშვნელო პარტიებად და იძალებოდნენ დღისით ტყეებში, ხოლო ღამით სოფლებში. შემდეგ ყველა ისინი შეიკრიბნენ ქიზიყში (სიღნაღი). ვერ მიიღეს რა დამაკმაყოფილებელი პასუხი გენერალ-მაიორ გულიაკოვისაგან, მათ პროტესტით მიმართეს პოდპოლკოვნიკ სოლენიუსს, რათა მას შეეწყვეტა დაჭერები. ლაზარევი წერდა გულიაკოვს, რომ მან დაპატიმრებები განახორციელოს ფრთხილად, რათა არ დაეჭირათ უდანაშაულონი და ამით არ გამოენვიათ ხალხის უკმაყოფილება. იგი ფიქრობდა, თვითონ დაძრულიყო კახეთისაკენ ეგერთა ბატალიონით.

29 ივლისს თავადმა ლუარსაბ ორბელიანმა განუცხადა ლაზარევს, რომ რუსეთის მონინალმდეგე პარტია, ისარგებლა რა მხარეში შექმნილი მდგომარეობით, წერდა უფლისწულ ვახტანგს, რომ არ შემოეშვათ საქართველოში რუსული ჯარები, დაენგრიათ გზებზე ხიდები და საერთოდ აღეკვეთათ ყოველგვარი კავშირი რუსეთთან. სამეფო კარის წარმომადგენლები ცდილობდნენ მოეჩვენებინათ, რომ არავითარ მონაწილეობას არ იღებდნენ ამ არეულობაში. თეიმურაზი ჩამოვიდა ტფილისში და ცხოვრობდა საქართველოს დედაქალაქში. კათალიკოსი, უფლისწული ანტონი ცდილობდა გარეგნულად თავი ეჩვენებინა ხელისუფლების ერთგულად, დედოფალმა დარიამ განუცხადა გენერალ-მაიორ ტუჩკოვს თავისი სურვილი, რათა მის სახლში დაეყენებინათ რუსი მცველი, ლაზარევმა

ისარგებლა დედოფლის ამ განცხადებით და გააგზავნა მასთან 12 ჯარისკაცი დავალებით, რომ თვალყური ედევნებინათ მისი მოქმედებებისათვის, დედოფალი კმაყოფილი იყო, „თუმცა არ დაუთმია თავისი ინტრიგები, რომლის ცენტრი ამჟამად იყო უფლისწული ვახტანგი. დუშეთში მყოფი, ის მიწერ-მოწერას აწარმოებდა დედოფალ დარიასთან, უფლისწულებთან იულონთან და ალექსანდრესთან. პირველი მათგანი იყო იმერეთში, მეორე კი – სპარსეთში. ვახტანგი ატყობინებდა მათ ყველაფერს, რაც საქართველოში ხდებოდა, იღებდა მათგან სხვადასხვა ცნობებს, მიწერ-მოწერა ჰქონდა ბევრ თავადთან, აძლევდა მათ რჩევებს და ამის გარდა, ართულებდა კომუნიკაციას რუსეთიდან აქეთ“.

პეტერბურგში მყოფი უფლისწულებიც – იოანე და ბაგრატე არ იყვნენ არხეინად. სრული სიმშვიდის აღსადგენად ლაზარევი უცილობლად და თითქმის ერთადერთ საშუალებად მიიჩნევდა დედოფალ დარიასა და მეფისწულ ვახტანგის დაპატიმრებას, როგორც ყველა ინტრიგისა და მღელვარების გამომწვევით.

თათბირზე დადგინდა, ლაზარევი დაძრულიყო კახეთისაკენ, ხოლო გენერალ-მაიორი ტუჩკოვი, თავად თარხანოვთან ერთად – დუშეთისაკენ, მოენვიათ ვახტანგი ტფილისში და თუ ის არ დათანხმდებოდა, დაეპატიმრებინათ [1, 270].

ჩამოვიდა რა 2 აგვისტოს მდ. ლაგბეზე და გაიგო, რომ მისი დაბანაკების ადგილიდან მოშორებით იყო თავადების შეკრება, ლაზარევი 3 აგვისტოს ყველა კახელ თავადს გაუგზავნა წერილი, რომლითაც მოითხოვდა, რომ მათ აღიარონ თავისი ცდომილება და მოვიდნენ მასთან სიღნაღში 5 აგვისტოს. 3 აგვისტოს ლაზარევი მიადგა სიღნაღს და, თავისი წერილის შედეგის მოლოდინში, განთავსდა სოფელ ნუკრიანში. ორი დღის შემდეგ მასთან გამოცხადდა მიტროპოლიტი მყაშვილი და მასთან ერთად რამდენიმე დიდგვაროვანი თავადი. თავადებმა განუცხადეს ლაზარევს, რომ მას ეახლენ სრული მონანიებით, როგორც ფიცის გამტეხნი, აღიარებენ თავიანთი მოვალეობის საწინააღმდეგო მოქმედებების ჩადენას და პირობას დებენ, რომ მომავალში აუცილებლად შეეცდებიან პატიება დაიმსახურონ. მეორე დღეს, 6 და 7 აგვისტოს ცხადდებოდნენ კახეთის დანარჩენი თავადები ზუსტად ასეთივე განმარტებებით.

ლაზარევი, კვლავ დააფიცა რა ისინი ერთგულებაზე, გაიგო რომ მეფისწულ იულონს ისინი წერილებით მეფედ იწვევდნენ, ურჩია მათ ახლაც მიეწერათ იულონისათვის ამჟამინდელ გადანყვეტილებაზე. თავადები იმნამსვე დაეთანხმნენ და დაწერეს ახალი

წერილი იულონთან, სადაც უარყოფდნენ მისთვის მიცემულ ფიცს. ლაზარევი დაბრუნდა ტფილისში (10 აგვისტოს), სადაც მალევე მივიდა გენერალ-მაიორი ტურკოვი მეფისწულ ვახტანგთან ერთად.

ამ ამბების აღწერის შემდეგ ნიკალაი დუბროვინი დანვრილებით აღწერს ტურკოვის მიერ ვახტანგის დაპატიმრებას დუშეთში, მის დაფიცებას იმპერატორის ერთგულებაზე. ამრიგად, – ასკენის რუსი ისტორიკოსი, – სამეფო ოჯახის წარმომადგენელთა მონაწილეობა კახეთში დატრიალებულ მღელვარებებში ნათლად გამოიკვეთა. მათთვის ძნელი იყო სამომავლოდ აღეკვეთათ ასეთი სახის მოქმედებები. რუსეთის ყველა წარმომადგენლის აზრით, იყო მხოლოდ ერთი საშუალება – სამუდამოდ მოეცილებინათ ყველა ისინი საქართველოდან¹. მაგრამ იმპერატორი ასეთ უკიდურეს ზომას თითქოს არ იზიარებდა, ის კი არა, მან რუსეთში წასულებსაც მისცა სამშობლოში დაბრუნების უფლებაო. მეფისწულ ვახტანგის რუსეთში გამგზავრების მცდელობაც ამაო იყო: უფლისწული უარით პასუხობდა.

ცნობამ იმის შესახებ, რომ რუსეთში მყოფ უფლისწულებს საქართველოში დაბრუნების უფლება მიეცათ, შეაგულიანა რუსეთის მონინაალმდეგე პარტია, ხალხს კი ეს არ უნდოდაო, – ამტკიცებს დუბროვინი. მაგრამ ეს ცნობა რუსეთის საწინააღმდეგო პარტიას აძლიერებდა, რაც კიდევ უფრო გამოჩნდა რუსეთიდან აღექსანდრე ჭავჭავაძის დაბრუნების შემდეგო. დაინახეს რა ხალხის ერთიანობა და ჭავჭავაძისადმი მისი დაახლოების ნიშნები, ხელისუფლებამ საქართველოს მმართველის წინადადებით შეადგინა საბრალდებო დასკვნა თავად ჭავჭავაძის წინააღმდეგ. ჭავჭავაძე არ მალავდა ხალხის საყოველთაო უკმაყოფილებას და დრტვინვას მმართველობის მიმართ, ამბობდა, რომ აღარ იცის, როგორ დააღწიოს თავი ყოველი მხრიდან ჩამოსულ მომჩინებებს, რომლებიც ითხოვდნენ ზომების გატარებას, საყოველთაო სურვილის განაცხადზე შეცვლილიყო მთავრობა, რომელიც ხალხისთვის ზომაზე მეტად მძიმე იყო. ჭავჭავაძე იმპერატორისადმი მიცემული ფიცის გატეხვაში დაადანაშაულებს, მან კი ლაშქარევეს მიწერა პეტერბურგში შექმნილი ვითარების შესახებ და იმპერატორთან შუამდგომლობა სთხოვა მთელი ოჯახით რუსეთში გადასახლებაზე, რადგან საქარ-

¹ კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში ნათქვამია, რომ სიტყვები „გაჩანაგებული ქალაქი“ შეეხება თელავს, მაგრამ არის თუ არა ეს სწორი, ამაზე დუბროვინი ეჭვს გამოთქვამს, მისი აზრით, ეს ეხებოდა „ტიფლისს, რომელიც ალა-მაჰმად ხანმა დაანგრია“.

თველოში აღარ ეცხოვრებოდა. „უკეთესი წესრიგის დამყარებისა და სიმშვიდის დამკვიდრებისათვის, მმართველობის სათავეში აუცილებელი იყო ისეთი ადამიანის დაყენება, – წერს დუბროვინი, – რომელსაც ეცოდინებოდა ხალხის ხასიათი, შევიდოდა მის მდგომარეობაში, გაიგებდა მის გაჭირვებასა და მოთხოვნილებებს, შეძლებდა გაეწმინდა ქვეყანა მასში დაგროვილი ნაგვისაგან, შესაბამისად, ექნებოდა მტკიცე ხასიათი და დიდი ენერჯია“. ასეთი იყო გენერალ-ლეიტენანტი პავლე დიმიტრის ძე ციციანოვი.

1802 წლის ამბებს ასევე ეხებოდა რუსი ავტორი სოკოლოვი, რომლის თხზულებას განიხილავდა გაზეთი „დროება“.

წერილს, რომელიც გაგრძელებებით იბეჭდებოდა „დროებაში“ 1882 წელს, ფსევდონიმით ხელს აწერდა „ფრიდონიან-და-გოჩა“, ქუთაისი, 27 იანვარს.

სოკოლოვის ნაშრომი იმდენად მძაფრია, ტენდენციურობის მიუხედავად, იმდენად ნათლად იკვეთება საერთო-სახალხო და კავკასიური მასშტაბის წინააღმდეგობრივი გამოსვლა ქვეყანაში რუსეთის შემოსვლის გამო, იმდენი ანტირუსული სულისკვეთება იხატება, რომ 80-იან წლებში, ალბათ, რთული იქნებოდა ამ რუსი ავტორის ტექსტის მთარგნელს თავისი ნამდვილი გვარ-სახელი გაემხილა. თუნდაც ის, რომ მას გაუჩნდა სურვილი ამგვარი ტექსტის თარგმნისა, ჩაეთვლებოდა ანტისახელმწიფოებრივ განწყობილებად და ამისთვის ადვილად შეიძლებოდა პასუხი მოეთხოვათ.

ამგვარი წერილის გამოქვეყნება სერგეი მესხის გაბედულებასა და მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობაზეც მეტყველებს.

სოკოლოვი იყო სწორედ 1802 წელს საქართველოსა და შემდეგ იმერეთის სამეფოში მყოფი (იმპერატორის სპეციალური წარმომადგენელი – ელჩი იმერეთში) ის რუსი მოღვაწე, რომლის პატაკებსაც იყენებდა დუბროვინი თავის თხზულებაში.

მოვიტანთ ნაწყვეტს სოკოლოვის ამ თხზულებიდან: „1802 წელს, ივნისის თვის დამლევს, საქართველოს მთავარმმართველმა გაიგო, რომ რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის აზნაური, გვარად ნახუცრიშვილი, და მასთან ერთად ერივანის ხანის ერთი ჩინოვნიკიც ჩასულან იმერეთში, მიუტანიათ იმერეთის მეფისათვის და ბატონიშვილის იულონისათვის ეპისტოლე. ამ ეპისტოლეში, სხვათა შორის, ეწერა: მეფე აგროვებს ჯარსო და ვითომ სურსო ომი დაენყო დადიანთან. აგრეთვე თავრიზში ჯარის შესაკრებად იყო ბაბა-ხანის სარდარი, რომ იმათის შემწეობით ჩამოეგდოთ ტახტიდან ნუხის მაჰმად-ასან-ხანი. ამისთანა ბევრი რამ ჰქონდათ სახეში... უმ-

თავრესი მათი მიზანი იყო, შესულიყვნენ საქართველოში, აეოხრებინათ ეს ბუნებითი მდიდარი და შემკული ქვეყანა. ამისთანა ამბები ისმოდა უცხო ქვეყნებიდან. ამ დროს მთავარმმართველი ლაზარევი ბანაკში იყო. ეს ამბავი იმას, რასაკვირველია, არ ეჭაშნიკა. იმავე დროს ერთმა ქართველმა სარდარმა – ივანე ორბელიანმა, რომელიც კეთილგანწყობაში იყო რუსეთთან, შეატყობინა მთავარმმართველს, რომ დედოფალს დარიას, მეფის მემკვიდრეს და დავითს მხურვალეს გულით სურთ დასვან ტახტზედ ბატონიშვილი იულონი, ამისთვის ისინი ყოველ ღონეს ხმარობენ, რომ მიიკედლონ ხალხი და ჯარისკაცები, რადგან ამ უკანასკნელებს შეეძლოთ გადაწყვიტა მათი ბედისა და უბედობისა...

თავადი ორბელიანი ურჩევდა მთავარმმართველს: საჩქაროდ დაემშვიდებინა აღელვებული ხალხი, მოესპო მათი ბოროტგანზრახვა და შეთქმულობა. ამას კიდევ დასძენდა, რომ ვითომ დარია დედოფალი თავად მას შეევედრა, რომ მათი მხარე დაეჭირა, ამისთვის აღუთქვა მას სარდარობისა და სახლთუხუცესობის ღირსების დაბრუნება. მაგრამ თავადმა ორბელიანმა პირ-მოთენობით მოსთხოვა დედოფალს წერილობითი პირობა, რომ ის არ დაარღვევს თავის სიტყვას. დედოფალი ამაზეც დათანხმდა, ოღონდ ორბელიანს უნდა დაეფიცა, რომ ის დაეხმარება მას. მაგრამ სარდარმა ამაზე უარი გამოუცხადა, თქვა, „მე ერთხელ დავიფიცე, ერთგულობა უნდა გავუწიო მის იმპერატორობით უდიდებულესობას“. ამ დროს თბილისის მიტროპოლიტი გამოეცხადა საქართველოს მთავარმმართველს და გამგეს, მოახსენა იგივე, რაც თავადმა ორბელიანმა, ნუგეშსაც აძლევდა, ისეთი არა მოხდებო და სხვა.

ცოტა ხნის შემდეგ გავარდა ხმა, რომ ხანი ემზადება საომრად, აგრეთვე 27000 ლეკი სხვადასხვა დასებით ემზადებიან, სურსათიც მზადა აქვთ, ახალციხის ფაშასთან შეერთებას აპირებენო და ამნაირად, ფარნაოზის წინამძღოლობით საქართველოს დაცემასო. თეიმურაზ ბატონიშვილმა საშინლად შეაწუხა ხალხი, დაიწყო გადასახადის (ხარკის) მოკრეფა, როგორც თვით სურამში, აგრეთვე გარეშე მცხოვრებლებზედაც. მღვდლებს აუკრძალა რუსეთის იმპერატორის ხსენება ეკლესიებში და მისი სახლობის დღეგრძელობა. იმათ მაგივრად უნდა მოეხსენებინათ საქართველოს მეფეების მემკვიდრეები, თეიმურაზი იმერეთში და ახალციხეში წერდა წერილებს და სურამში ხშირ-ხშირად კრებას იწვევდა, რჩევას აძლევდა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ.

თბილისში მნიშვნელოვანი ამბები მოხდა: საქართველოს თავა-

დაზნაურობამ უთანხმოება გამოუცხადა მაშინდელ მმართველობას, კახეთში სამჯავროების დამორჩილება არ სურდათ და მრავალი თავადაზნაურთაგანნი ერევნისაკენ ალექსანდრე ბატონიშვილთან გაემგზავრა...

იმავე დროს დავით ბატონიშვილი მუშა ხალხს აგროვებდა, ვითომ იმ აზრით, რომ სურდა გაეხსნა სპილენძის ქარხანა და კიდევაც მოემზადა ბორჩალოში წასასვლელად, სადაც, როგორც ამბობენ, სპილენძის მადანი აღმოჩნდაო. ამისთანა ბევრ რამეს ამბობდნენ“.

ასეთი მძიმე სურათი იხატება რუსი ავტორის ნაწერში. ბევრი რამ მასში მოგონილია და რუსული ინტერესებიდან გაზვიადებული-გაყალბებული.

სოკოლოვი, ისევე როგორც ამას დუბროვინის თხზულებაში ვხვდებით, განსაკუთრებულ ბრალს იმერეთის მეფესა და იმის მდივანს – სოლომონ ლეონიძეს სდებს. აქ თითქმის განსხვავება არ არის. შესაძლოა, სოკოლოვის ტექსტი მცირე დეტალებით იყოს განსხვავებული, პათოსი კი იგივე რჩება. ჩანს, დუბროვინს მისი პატაკებით უხელმძღვანელია, რაც შეეხება წიგნს, სოკოლოვის წიგნიც უფრო ადრინდელია დუბროვინის ნაშრომზე. ის 1852 წელს დაბეჭდილია.

„ლეონიძისადმი უმთავრესი მონდობილობა მდგომარეობდა შემდეგში: პირველად მას ხალხის არეულობა უნდა მოეხდინა, მეორედ შთაეგონებინა ხალხი, რომ მომზადებულიყვნენ იულონის ტახტზე ასაყვანად.

ამ მიზნის ასასრულებლად ლეონიძეს ჰქონდა ხელში ფირმანი, რომელიც იმერეთის მეფემ გამოუგზავნა თავადებს, ამ ფირმანით ის არწმუნებდა მათ, რომ თავიანთ განზრახვას შორს ნუ სდებენ, თვითონ ის კი ყოველგვარ შემწეობას აღმოუჩენს იმ ფირმანით, რომელიც ბაბა-ხანმა გამოუგზავნა მას. მთავარმართველი მას თავის მეგობარ კაცად სთვლიდა და როცა უკანასკნელი თფილისში ჩამოვიდა, გაუგზავნა მას კაცი და მიულოცა მშვიდობიანი ჩამობრძანება, ბოდიშსაც უხდიდა, რომ ავადმყოფობის გამო თვით სანახავად ვერ ჩამოვედიო [7, 16].

„ლეკებმა თითქმის ყველა სოფლები აიკლეს, რომლებიც თფილისის ახლო-მახლო მდებარეობენ. მათი მტაცებლობა ძლიერ გაძლიერდა. თამამად აოხრებდნენ სოფლებს თითქმის თფილისის მთელს გუბერნიაში, ასე რომ, მთავარსარდალმა ეჭვი აიღო, რომ თვითონ მცხოვრებლები ამ ბოროტ საქმეში მონაწილეობას იღებენო, უმეტესად ისინი, რომლებიც საქართველოს მეფის

შთამომავლობას უთანაგრძნობენო...

ამისთვის რუსის სარდლობამ ყველა საშუალება იხმარა ხალხის დასამშვიდებლად. ამასთანავე მხედართმთავრების გამოგზავნილი რაოპორტები ამტკიცებდნენ, ვითომ თეიმურაზ ბატონიშვილს და აბაშიძეს ამ არეულობაში მონაწილეობა მიეღოს.

13 ივლისს ლაზარევი სურამში ჩავიდა. იქაც **კაპიტანმა ბარტენევმა** და თავად მცხოვრებლებმა იგივე უამბეს თავად აბაშიძეზე, რა აზრისაც თვითონ ლაზარევი იყო. გორის მაზრის გამგებელმა აბაშიძეზე საჩივარი შეიტანა, რომ ის სასამართლოს არ დაემორჩილა, თუმცა სამსჯავრომ ის პასუხის საგებად იხმო ერთ საქმეზე, რომელიც თავად მას ეხებოდა. ამ საქმის გამო ლაზარევი დაიბარა აბაშიძე და გამოჰკითხა ყველა ის მიზეზი, რომლებმაც მას ფიცი დაარღვევინა. აგრეთვე ლაზარევი ჰკითხა: **„ვალდებულია თუ არა ერთგულად ემსახუროს მის იმპერატორებთან უდიდებულესობას რუსეთის ხელმწიფეს? რისთვის არ გამოცხადდა სამსჯავროში თანახმად მისი დაბარებისა?**

თ. აბაშიძემ მედიდურად და მკვახედ მიუგო: – ჩვენ ეხლა ყველანი გლახებთან გასწორებული ვართ!!.

ლაზარევი მაშინვე უბრძანა აბაშიძის დაპატიმრება.

აბაშიძის სიტყვებმა დაარწმუნა ლაზარევი მასში, რაც ადრევე დაბეზლებით გაგონილი ჰქონდა მასზე.

აბაშიძის გარდა საპატიმროში ჩასვეს მისი თანამოაზრე მრავალი თავადი, მათ შორის თეიმურაზ ბატონიშვილის მდივანი – ლარაძე, რომელიც იმერეთში მიწერ-მონერის დროს ეხმარებოდა მას.

ლაზარევი აბაშიძე და თეიმურაზ ბატონიშვილი გორში დატოვა, პირველი იმათგანი სამსჯავროში უნდა გამოცხადებულიყო, მეორე კი თავისი ნებით წავიდა სურამიდან.

ლაზარევი თბილისში ჩამოვიდა, ყველაფერი მთავარსარდალს შეატყობინა და თავად ჯარში საქართველოს დასაცავად გასცა ბრძანებები.

ამ დროს, ვახტანგ ბატონიშვილის მეცადინეობით, თბილისიდან მიმავალი გზა მთიულეთისკენ დაკავებული იყო, ისე რომ შიკრიკს და ჩაფარს ამ გზით წასვლა არ შეეძლოთ.

ამ დროსვე თავადმა ერისთავებმა, რომლებიც დიდი ხნიდან რუსეთს მიეკედლენ, ლაზარევს აღუთქვეს, რომ იმის ყველა ქალაქებს, მოიმედე კაცების ხელით სხვა გზით გაგზავნიდნენ რუსეთში. ამით ლაზარევი ისარგებლა და მართლაც, როგორც

შემდეგიდან გავიგებთ, შიკრიკი მშვიდობიანად მივიდა სარდალ-მთავრისაგან და კიდევ დაბრუნდა იქიდან სხვადასხვა განკარგულება -ბრძანებით.

ლაზარევს, როგორც საქართველოს მმართველს, ებრძანა სპეციალური მინერილობით საქართველოში მდგარი ჯარის უფროსებისათვის, დაემშვიდებინათ მცხოვრებლები, „დაეყენებინათ სწორ გზაზე ბოროტმოქმედები და რუსეთის მხარეს გადაეყვანათ“. როგორ უნდა მოეხერხებინათ ეს, არავინ იცოდა. ლაზარევმა თბილისელების დასამშვიდებლად და ქალაქის გასამაგრებლად ერთი ბატალიონი ჩამოიყვანა და ქალაქის შესავლელში დააყენა. დუშეთში გაიგზავნა 50 ჯარისკაცი ერთი ოფიცრით, რომელსაც თვალ-ყური უნდა ედევნებინა ვახტანგ ბატონიშვილისათვის.

ლაზარევმა განკარგულება გასცა, თუ მტერი კახეთს დაესხმოდა თავს, ბრძოლით განედევნათ. სოკოლოვის აზრით, ამ დროის კახეთი ყველაზე დიდი არეულობის ბუდე იყო.

27 ივლისს გულიაკოვმა მოახსენა ლაზარევს, რომ კახეთის მოსახლეობა დატუსაღებულების განთავისუფლებას ითხოვდა და ცდილობდა ხელისუფლებისთვის ამის გაკეთება ეიძულებინა. თავადაზნაურობა დასებად დაიყო, დღისით ტყეს აფარებენ თავს, ღამით კი სოფლებში ჩამოდიანო. ეკითხებოდა ლაზარევს – დაეტუსალებინა თუ არა ეჭვმიტანილები, მან დასტური მისცა.

„ამ დროს გამოცხადდა ლაზარევთან ლუარსაბ ორბელიანი, რომელიც კახეთის თავადების შეკრებილობაში ბრძანდებოდა, მიუტანა მას წერილი, რომლის შინაარსიდანაც კახეთის თავადაზნაურობის აჯანყება და რუსეთის წინააღმდეგობა ნათლად ჩანდა. საქართველოს მმართველმა, სხვათა შორის, შეატყობინა გენერალ ლაზარევს, რომ სოფელ გურჯაანის მცხოვრებლებს რუსეთის ქვეშევრდომობა არ სურთ და ტახტზედ ასაყვანად ქართველ მეფეს თხოულობენო“.

სოკოლოვი წერს, რომ მხედართმთავრის (იგულისხმება კნორინგი – დ. ჭ.) საქართველოდან წასვლის შემდეგ „სამსჯავროები და სხვადასხვა მმართველობის კანცელარიები ათასნაირ სხვადასხვა ბრძანებას იღებდნენ“, ანუ ერთი აზრი და მიმართულება კი არ იყო, უფრო ქაოსი სუფევდა მაშინდელ რუსულ მმართველობაშიო, რასაც აბრალებს პოლიტიკური მოვლენების ასე გამწვავებას. ცხადი გახდა, რომ ვახტანგ ბატონიშვილი, რომელიც დუშეთში იყო, მაგრამ კავშირი ჰქონდა ანტირუსულ წინააღმდეგობაში ქართველებთან ერთად ჩაბმულ ოსებთან და თავაურებთან, საფრთხეს

წარმოადგენდა ხელისუფლებისთვის, რადგან „ის რუსეთიდან არავის უშვებდა საქართველოში და საქართველოდან რუსეთში“.

გენერალმა ლაზარევმა შექმნილი მდგომარეობის გამო თათბირი მოიწვია, რომელსაც დაესწრო რუსი სარდალი ტუჩკოვი, გრაფი მუსინ-პუშკინი (საქართველოს მმართველს უწოდებს მას სოკოლოვი, ალბათ გულისხმობს, რომ მმართველი კოვალენსკი ახალი წასული იყო და რუსეთის ხელმწიფის მიერ გამოგზავნილსა და რუსეთის ტახტის მომხრეს უნდა ემართა დროებით ქვეყანა). ასევე სხდომას დაესწრნენ რამდენიმე ქართველი თავადთაგანი, „რუსეთის კეთილისმოსურნენი და იმას მიკედლებულნი“, ორბელიანები, თარხნიშვილები და მაცაშვილები.

მხედართმთავრისგან გამოგზავნილმა შიკრიკმა ამ დროს მოიტანა განკარგულება, რათა ყველაფერი გაკეთებულიყო აჯანყების ჩასაქრობად. იმავდროულად ლაზარევს ერთი პოლკოვნიკისგან მოუვიდა ბარათი, რომ აჯანყებულებს როგორც კი მიუახლოვდნენ, იმათ შებრძოლების მუქარა მიაგებეს; „თუ მოხვედით და არ გაგვეცალენით, თოფს გესვრით“.

ლაზარევი ერთი ბატალიონი ჯარით გაემართა კახეთს, მას გადწვევითი ჰქონდა, თუ ალერსი და დაყვავება არ გაჭრიდა, იარაღი ეხმარა [8, 42].

1802 წლის სექტემბერში იმპერატორმა ალექსანდრემ გენერალ კნორინგის განწვევა მხარის მართვისაგან უცილობლად მიიჩნია, საჭიროდ ჩათვალა შეეცვალა კოვალენსკი და დაენიშნა თავადი ციციანოვი კავკასიაში მთავარსარდლად. წარმოშობით ქართველი თავადი ციციანოვი მონვეულ იქნა წესრიგის დასამყარებლად მმართველობაში და იმპერატორის ყველაზე ბრწყინვალე არჩევანის გამართლებისათვის.

დუბროვინისა და სოკოლოვის მიერ აღწერილ მოვლენებს მისდევის, თუმცა, ახალ ცნობებსაც იძლევა გაზეთ „დროებაში“ 1882 წლის სექტემბერში გაგრძელებებით დაბეჭდილი სტატია – „საქართველოს ისტორიის მასალა და სურათები, აჯანყება საქართველოში 1802 წელს“. ავტორი აქაც ფსევდონიმითაა მოხსენიებული – „ლ. ფრიდონელი“. ეტყობა, ეს იგივე ავტორია, რომელიც წინა ნომრებში წერდა, მაგრამ ვინაიდან ვერ დასრულდა მასალის ბეჭდვა, რედაქციამ იგი გააგრძელა მოგვიანებით [9, 201]. სტატიაში უფრო დაწვრილებითაა აღწერილი ტუჩკოვის მიერ ვახტანგ ბატონიშვილის შეპყრობა. არც ის პასაჟებია გამოყენებული, ბატონიშვილის დაფრთხობასა და შიშზე, რაც რუს ავტორებთან. დამატებით მო-

ტანილია სოლენიუსის ცნობა აჯანყებულ კახელებზე და მათ მიერ იულონთან დათია ბაცაშვილისა და მამდეკა დუანიაშვილის გაგზავნაზე. მუხრანბატონების თვლთავალსა და კახეთში გამგზავრებული ლაზარევის მიერ ალექსანდრე მაყაშვილის, ლუარსაბ ორბელიანისა და ბოდბელი მიტროპოლიტის წაყვანაზე. სტატიის ავტორი ამბობს, რომ რუსმა მოხელეებმა დიდი შიში ნახეს აჯანყებულების თამამი ქმედებების გამო, ბოდბელის დაპატიმრების შემდეგ კახელებმა ისეთი ჩვენებები მისცეს, რაშიც დამნაშავე მთავრობის მოხელეები ჩანდნენ, „კახელი თავადების ნამდვილი ჩვენება რუსების ჩინოვნიკებს არ ეჭაშნიკათ და სრულებითაც ყური არ დაუგდეს“. აჯანყება (ასე უწოდებს სტატიის ავტორი ამ გამოსვლას) მოისპო, მაგრამ რუსებმა აღმოაჩინეს იულონ ბატონიშვილის წერილი ერისთავისადმი, სადაც ის ურჩევდა ერისთავს, რომ აჯანყებაში ჩაბმულიყო. „ასეთი ბარათები მრავლად ყოფილა გაფანტული თურმე ყველა საქართველოს კუთხეებში“ [9, 202]. აქ არის ცნობა, რომ იულონ ბატონიშვილმა წერილები გაუგზავნა ალექსანდრე მაყაშვილს, რომელმაც უღალატა მას და რუს მოხელეებთან დადგა, ეს ბარათიც ლაზარევის მიუტანესო, – გვეუბნება ავტორი. წერილები დაეგზავნათ სხვებსაც, იულონმა მისწერა სიმონ აბაშიძეს, თუმცა, ესტატე ციციშვილს, სადაც მათ დახმარებას სთხოვდა. საპასუხო წერილში ციციშვილი მას უხსიდა ქართლში შექმნილ რთულ სიტუაციას [9, 212].

ამრიგად, რუსი ავტორები დეტალურად მოგვითხრობენ ქართლ-კახეთის სამეფოში დატრიალებულ პოლიტიკურ მოვლენებს. მართალია, რუსი ოფიციალური ისტორიკოსები ტენდენციურად, თავისი ქვეყნისა და ხელისუფლების ინტერესების დაცვით აფასებენ მოვლენებს, მაგრამ მაინც ჩანს შემდეგი: 1. ფეოდალური არისტოკრატია უკმაყოფილო იყო იმით, რომ რუსულმა ხელისუფლებამ მათ წაართვა თანამდებობები და მისგან სარგოს მიღების შესაძლებლობა; 2. უკმაყოფილონი იყვნენ გლეხები, რომელთაც არ აუსრულეს პირობა – 12 წელი გადასახადებისაგან განთავისუფლებაზე; 3. ქვეყანას კვლავ იკლებდნენ და ანიოკებდნენ ლეკები, რუსეთმა ეს საზარელი მოვლენა ვერ ააცილა მოსახლეობას; 4. მოძრაობა არ ყოფილა ლოკალური: ის ვრცელდებოდა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელებამდე, აჯანყებული ოსებიც უერთდებოდნენ ქართლ-კახეთის ამბოხებულებს და მოვლენებში დასავლეთ საქართველოს ჩართვის ნიშნებიც გამოჩნდა; 5. ქელმენჩურის მანიფესტანტების გამოსვლა მხოლოდ ერთი მომენტი იყო და ანტირუსული წინააღ-

მდეგობრივი მოძრაობა გაცილებით დიდ გეოგრაფიულ არეალსა და ადამიანურ რესურსებს მოიცავდა; 1802 წლის დიდ წინააღმდეგობრივ მოძრაობაში ჩართული იყო ფართო სპექტრი, მასში სხვადასხვა სოციალური, ეროვნული და რელიგიური კუთვნილების ადამიანი მონაწილეობდა, რომელთაც არ სურდათ რუსეთის კოლონიური უღლის დადგმა, მათ შორის სამღვდელოებამ დიდი როლი ითამაშა ხალხის ანტირუსული განწყობის შექმნაში; 6. მოვლენამ ცხადყო, რომ ქართულ სამეფო ოჯახში არ იყო ისეთი შუილი და დაპირისპირება ტახტისათვის, როგორც ამას რუსული იდეოლოგია წარმოაჩენდა: ამ დროისათვის ყველა შეთანხმებულია იმაზე, რომ სამეფო გვირგვინი იულონ ერეკლეს ძეს დაედგა (ვინაიდან დავით ბატონიშვილმა არ დაიკავა ტახტი); 7. დუბროვინის მიერ მოტანილი ზოგიერთი ისტორიული ფაქტი (ქელმენჩურის ქალაქად სახელდება, აქ 40 ათასი კაცის შეკრება, იმერეთის მეფის მიერ კახელი თავადების აჯანყებისაკენ წაქეზება), გლეხების ხელისუფლების მხარეზე ყოფნა, ისევე როგორც მისი ზოგიერთი შეფასება არაობიექტურია და კრიტიკას ვერ უძლებს; 8. დუბროვინი უბრალო ხალხს აბრალებდა ლეკებთან და ყაჩაღებთან თანამონაწილეობას, ვითომ ისინი თავიანთი სახლების დანვასა და სხვა ბოროტმოქმედებებში თავად იყვნენ ჩაბმულნი, რადგან რუსული ხელისუფლება სძულდათ და ბაგრატიონების აყვანა სურდათ ტახტზე, რაც კიდევ უფრო აღიზიანებდათ დაზარალებულ ადამიანებს; 9. 1802 წლის დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობა არის ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სახელოვანი ფურცელი და არა დუბროვინისგან შეფასებული, „თავადებისგან გაბრიყვებული ხალხის ბუნტი“.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты Собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. I, Тифлис, 1866.
2. ოთარ ჯანელიძე, კახეთის 1802 წლის პოლიტიკური პროტესტი თანამედროვეთა და ისტორიკოსთა შეფასებებში, „საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მოამბე“, თბილისი, 2015, V.
3. დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, საქართველო-რუსეთს ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში (სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით), წიგნი I, თბილისი, 2016.

4. Н. Дубровин, Тысяча восемьсот второй год в Грузии, „Вестник Европы“, 1868, т. II.
5. ლაზარევის პატაკი კნორინგს, 20 ივლისის № 356.
6. Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. III, Тифлис, 1868.
7. გაზეთი „დროება“. № 16, 1882 წელი, აქვს მინაწერი: „ეს ამბავი გამოკრებილია სოკოლოვის შრომიდან – „Путешествие в Имеретию и Грузию“, 1852.
8. აჯანყება საქართველოში 1802 წელს, გაზეთი „დროება“, №26, № 42, 1882 წელი .
9. გაზეთი „დროება“, 1882 წელი, №201, 202.
10. ს. კაკაბაძე, ქართველი ხალხის ისტორია, თბილისი, 1997.

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

To Assess the Large Contradictory Movement of 1802

Summary

The Great Anti-Russian Movement of 1802 is one of the most important events in our history. In Georgian historiography it is mainly based on only one event, this is the Kelmenchury's treatise and the reaction of the government. Despite the fact that the historiography marks this year's anti-Russian debates and public discontent, Kelmenchury's act is still the main event. In fact, the Kelmenchury's gathering and the document received by it was only a small part of the massive universal popular thrill that took place in Georgia in 1802. The main thing is that this was no longer a localized protest, only by expressing dissatisfaction with the Russian political and military action, but it was a common Caucasian uprising, a struggle for the expulsion of Russia from the Caucasus, a sign of the beginning of the Great War, which was very scared of the Russian tsarist regime.

მირანდა ტყეშელაშვილი

*თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთავე-
ლის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის
მეცნიერ-თანამშრომელი*

მარი ბროსის გარდაცვალება და ქართული საზოგადოება

გამოჩენილი ორიენტალისტი და ქართველოლოგი – მარი ფელისიტე ბროსე 1880 წლის 22 აგვისტოს გარდაიცვალა, საფრანგეთის პატარა ქალაქ შატელროში. მის გარდაცვალებას ღრმა მწუხარებით გამოეხმაურა ქართველი საზოგადოება, გარდა ნეკროლოგებისა, მის შესახებ ვრცელი სტატიები დაიწერა; თბილისში, სიონის ტაძარში გადაიხადეს ბროსეს პანაშვიდი, რომელსაც საზოგადოების სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლები ესწრებოდნენ.

მარი ფელისიტე ბროსე დაიბადა 1802 წელს პარიზში, ხელმოკლე ვაჭრის ოჯახში. სწავლობდა ორლენში, შემდეგ სან-სულპისიენის სასულიერო სემინარიაში, ისმენდა ლექციებს კოლეჟ დე ფრანსში, სწავლობდა ჩინურ ენასა და ლიტერატურას, შემდეგ ხელი მოჰკიდა ქართულსა და სომხურს, შეისწავლა პარიზში დაცული ქართული ხელნაწერები, გამოაქვეყნა რამდენიმე ქართველოლოგიური ნაშრომი, აგრეთვე ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელო. მისმა შრომებმა საფუძველი ჩაუყარა მეცნიერულ ქართველოლოგიას ევროპაში. ბროსეს შემწეობას უწევდნენ ფ. ა. სენ-მარტენი და პეტერბურგში მცხოვრები თეიმურაზ ბატონიშვილი (მიწერ-მოწერით).

1837 წელს ბროსე რუსეთში მიიწვიეს, 1838 წელს აირჩიეს პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრად ქართულ-სომხური ფილოლოგიის განხრით. 1839-1841 წლებში აკადემიასა და უნივერსიტეტში წაიკითხა ლექციების ციკლი საქართველოს და სომხეთის ისტორიის შესახებ. 1847-1848 წლებში იმოგზაურა საქართველოში, შეკრიბა დიდძალი ეპიგრაფიკული, ნუმიზმატიკური, დოკუმენტური და სხვა მასალა და პეტერბურგში სამ ნიგნად გამოაქვეყნა (1849-1851), ფრანგულად თარგმნა და 1849-1858 წლებში შვიდ ტომად დაბეჭდა „ქართლის ცხოვრება“, ვახუშტის გეოგრაფიის ნაწილი, სეხნია ჩხეიძის, პაპუნა ორბელიანის და ომან ხერხეულიძის ისტორიული თხზულებები ვრცელი მეცნიერული კომენტარებითურთ (ამ გამოცემის IV ტომი დაიბეჭდა დ. ჩუბინაშვილის რედაქ-

ციით). საქართველოში მარი ბროსეს პირველი მოგზაურობის შესახებ, 1847 წლის ბოლოს, წერდა თბილისში რუსულ ენაზე გამოშვებული გაზეთი „კავკაზი“ (1848 წლის 5 იანვარს) სათაურით – „ბატონი ბროსეს ჩამოსვლა ტფილისში“. ავტორი აღნიშნავდა: კავკასია რომ მეცნიერების განსაკუთრებული ინტერესის საგანი გახდა, პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართული ენის კათედრაც კი დაარსდაო. ეს მოვლენა აჩვენებს, თუ როგორ ზრუნავს რუსეთის მთავრობა ყველასა და ყველაფერზე, მათ შორის განათლებაზეც, რისი საუკეთესო გამოვლინებაც არის საიმპერატორო აკადემიის აკადემიკოსის, ბატონი ბროსეს ჩამობრძანება, რათა ახლოს გაეცნოს საქართველოს ისტორიასა და ლიტერატურას, ქართულ ენას, შეისწავლოს ბევრი აქამდე უცნობი ლიტერატურის ძეგლი და ხელნაწერი, რომლებიც დღემდე არავის გაურჩევია და გამოცდილი მკვლევრის ხელს ელოდნენო. ავტორის ცნობით, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობის დასასრულს, ტფილისში დაბრუნებული მარი ბროსესთვის საპატიო სადილიც გაუმართავთ ადგილობრივი წარჩინებულის ოჯახში [1].

1861 წელს მან გამოსცა საბუთები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ. ბროსეს 200-ზე მეტ ნაშრომში თავმოყრილია დიდძალი კრიტიკულად შემოწმებული მასალა. მან გაამდიდრა ქართული ისტორიოგრაფია, გააფართოვა მისი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, წინ წასწია ქართული ნუმისმატიკის, სფრაგისტიკის, ეპიგრაფიკისა და სხვა დამხმარე დარგების შესწავლა, წამოჭრა და დაამუშავა შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის მრავალი საკითხი. დაიწყო „ქართლის ცხოვრების“ კრიტიკული შესწავლა, სცადა დაენერა საქართველოს ისტორიის კურსი.

მარი ბროსემ არაერთი საყურადღებო ნარკვევი უძღვნა შუა საუკუნეების ქართული ლიტერატურის ძეგლებს („ვეფხისტყაოსანი“, „რუსულდანიანი“, „რომანიანი“ და სხვა). ბროსემ დააყენა და გააშუქა საკითხი ქართული „რაინდული რომანის“ თავისებურების შესახებ, დ. ჩუბინაშვილთან და ზ. ფალანდიშვილთან ერთად 1841 წელს გამოსცა „ვეფხისტყაოსანი“. მას ეს პოემა 1826 წელს შემთხვევით ჩაუვარდა ხელში. მალე მისი პირველი ნაწილი ფრანგულად თარგმნა და გამოაქვეყნა კიდევ. სწორედ ამ თარგმანით მიეცათ საშუალება ევროპელებს, გაცნობოდნენ პოემას.

სულ მალე ბედმა პეტერბურგში მოღვაწე ქართველ სწავლულთან, გიორგი XII-ის ძესთან, პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის, პარიზის სააზიო საზოგადოების და კოპენჰაგენ-

ნის სამეფო ანტიკვართა საზოგადოების საპატიო წევრთან – თეიმურაზ ბატონიშვილთან დაახლოვება, მისგან იღებდა რჩევებს, შენიშვნებს, მასვე უზიარებდა თავის აზრებს. საბოლოოდ ისე დაახლოვდნენ, რომ ბროსემ შვილიც კი მოანათლინა ქართველ ბატონიშვილს, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე თავის დიდ მასწავლებლად თვლიდა.

ხელმოკლედ მცხოვრები ბროსე სიამოვნებით დათანხმდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წინადადებას – გადასახლდა პეტერბურგში და ოცნება აისრულა, აკადემია ევროპაში ქართველოლოგიის წამყვან ცენტრად გადააქცია. ამ დიდ ქართულ საქმეში მას მხარში ამოუდგნენ რუსეთში მოღვაწე ქართველი მეცნიერები – დავით ჩუბინაშვილი, პლატონ იოსელიანი, ზაქარია ფალავანდიშვილი და სხვები.

სამეცნიერო მოღვაწეობასთან ერთად აღსანიშნავია მარი ბროსეს წვლილი ქართული შრიფტის ჩამოსხმის საქმეში. 1838 წელს, მისი მცდელობით, შრიფტი უკვე მზად იყო.

1847-1848 წლებში საქართველოში სტუმრად მყოფ ბროსეს ქრისტიანულ მამაცაშვილთან, გიორგი ერისთავთან, პლატონ იოსელიანთან და სხვებთან ერთად, ილიას სიმამრი თადეოზ გურამიშვილიც მასპინძლობდა. ამ მოგზაურობისას ბროსემ საქართველოში თერთმეტი თვე დაჰყო. თითქმის ნახევარი საქართველო მოიარა, გაეცნო ქართულ სიძველეებს, სიგელ-გუჯრებს. კახეთში რაფიელ ერისთავის მამა, დავით ერისთავი გაიცნო, რომელმაც შინ მიიპატიჟა უცხოელი სტუმარი. ბროსე აღტაცებაში მოიყვანა რაფიელის დის – ანას განსწავლულობამ, რომელიც შემდეგში გენერალ ნიკო ჭავჭავაძის მეუღლე გახდა და 1878 წელს დაიღუპა არტაანში, რუსეთ-ოსმალეთის ომში, საკუთარი სურვილით მოწყალეების დად წასული. არანაკლებ განუცვიფრებია თავად რაფიელ ერისთავს, რომელიც მოგზაურს, გაცნობის შემდეგ, მეგზურობასაც უწევდა და საყურადღებო ცნობებსაც აწვდიდა მისთვის საინტერესო ამა თუ იმ საკითხის შესახებ. მარი ბროსე შესწრებია რაფიელის სიტყვას, რომელიც მას ლექებთან შეტაკებაში მოკლული მიხეილ ანდრონიკაშვილის დაკრძალვაზე წარმოუთქვამს. გაკვირვებული უსმენდა თურმე სტუმარი საოცარ ორატორს და შემდეგაც მუდამ აღნიშნავდა, რომ ასეთი მოსაუბრე იშვიათად შეხვედრია. რაფიელი ბევრს ესაუბრებოდა ბროსეს საქართველოს წარსულზე, პატარა რუკაც კი შეადგინა მისთვის. საქართველოში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები ბროსემ სამ წიგნში მოათავსა, შვიდ ტომად

გამოსცა „ქართლის ცხოვრება“ ფრანგულ ენაზე, ასევე ფრანგულად თარგმნა ვახუშტი ბატონიშვილის საქართველოს გეოგრაფია, დანერა ნარკვევები საქართველოს ისტორიაზე, არქეოლოგიაზე, ნუმიზმატიკაზე, პეტერბურგის უნივერსიტეტში დააარსა ქართული სიტყვიერების კათედრა და მეორედ დაბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის წინასიტყვაობაში წერდა: „წიგნი ესე უებარი და უამხანაგოა და მისი უმჯობესი ევროპაშიც ბევრი არ მოიძებნება“.

მუხლჩაუხრელმა შრომამ და პეტერბურგის ჰავამ ბროსეს ჯანმრთელობა სრულიად შეარყია. 77 წლის ღვანწმოსილი მოხუცი საკუთარ სამშობლოს დაუბრუნდა და ორ წელიწადში გარდაიცვალა კიდეც.

პირველად ბროსეს გარდაცვალებას გამოეხმაურა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და პუბლიცისტი, გაზეთ „დროების“ რედაქტორი – სერგეი მესხი. ის იხსენებდა მეცნიერის დიდ ღვაწლს საქართველოს წინაშე და წერდა: „ამ კაცმა ჩვენი ხსენება და სახელი საუკუნო მოსახსენებლად გახადა ევროპაში... მას შემდეგ, რაც საქართველოს ბედი რუსეთისას შეუერთდა, ჩვენი ქვეყნის ხსენება თითქმის სრულად მოისპო ევროპაში. ბროსემ პირველმა შეატყობინა ქვეყანას ჩვენი წარსული ისტორიული ცხოვრება, ჩვენი ბედილბალი და მდგომარეობა. აი, ამისათვის ჰმარტებს ახლად მიცვალეულს ბროსეს ყოველის ქართველისაგან საუკუნო მადლობა და პატივისცემით მოხსენიება“.

მესხი წერდა, რომ დაბადებით ფრანგმა, ქართველებისთვის უცხო და თავად გაჭირვებულმა ადამიანმა თავი დასდო ქართველი ხალხის ისტორიისა და ლიტერატურის შესასწავლად, და ეს მაშინ, როდესაც თავად ბევრი ქართველი გულგრილობას იჩენდა საკუთარი ქვეყნის პრობლემებისადმი: „ამისთანა კაცის სიკვდილი მთელი ქართველობისათვის სახალხო მწუხარებად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ ამ მწუხარებაში ჩვენ ის გარემოება გვანუგეშებს, რომ მიცვალეულის ცხოვრება სამაგალითო, მისაბაძვად დარჩება იმ ქართველი ახალგაზრდებისათვის, რომელთა პირველი მოვალეობა სამშობლოს უანგარო სამსახური და იმისათვის თავის საუკეთესო დღეების შეწირვა უნდა იყოს...“ [2, 184].

ამავე გაზეთში გამოქვეყნდა ვრცელი ნეკროლოგი ცნობილი ბიოგრაფისა და პუბლიცისტის – იონა მეუნარგიას ხელმოწერით.

ბიოგრაფიული მონაცემების შემდეგ, მეუნარგია ეხებოდა საქართველოს ისტორიის, კულტურისა და ქართული ენის შესწავლით ბროსეს დაინტერესების მოტივაციას. მეუნარგია წერდა, რომ

მარი ბროსე პოლიგლოტი იყო, მრავალი ენა იცოდა და სენ-მარტენის რჩევით, მარტო, ლექსიკონებისა და სათანადო ლიტერატურის გარეშე, მან ისწავლა ქართული ენაც და პირველი ქართველოლოგიური ნაშრომი 1827 წელს გამოაქვეყნა ფრანგულ ჟურნალში. ამას მოჰყვა უამრავი სტატია ფრანგულ პრესაში, სადაც საუბარი იყო ქართული ენისა და მწერლობის შესახებ, ქართული ფულის ნიშნებსა და საქართველოს ისტორიის საკითხებზე. მანვე ფრანგულ ენაზე თარგმნა „ქართლის ცხოვრება“. 1836 წელს ბროსე რუსეთში გადმოსახლდა და პეტერბურგის უნივერსიტეტში შეუდგა მოღვაწეობას: იგი აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე ასწავლიდა ქართულ და სომხურ ენებს. 1844 წელს აკადემიკოსად აირჩიეს. ამ დროს პეტერბურგის უნივერსიტეტში ფუნქციონირებდა ძლიერი ქართველოლოგიური სკოლა. მათ რიგებს შეემატა მარი ბროსეც, რომელმაც უამრავი შრომა და ღვაწლი მიუძღვნა ქართული საისტორიო და სამართლის ძეგლების შესწავლას, მათ თარგმნას ფრანგულ ენაზე. „რამდენად ვრცელი და საკვირველია ბროსეს შრომა, – წერდა იონა მეუნარგია, – უნდა გავსინჯოთ იმით, რომ მარტო „ქართლის ცხოვრებისა“ და ვახუშტის გეოგრაფიის თარგმნისათვის ჩვენებურ კაცს მთელი თავისი სიცოცხლე არ ეყოფოდა“.

1880 წლის 4 სექტემბერს, ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით, სიონის ტაძარში ბროსეს ხსოვნისადმი მიძღვნილი პანაშვიდი გადაიხადა ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ, ხოლო სიტყვა წარმოთქვა არქიმანდრიტმა გრიგოლმა (დადიანმა). ამ ღონისძიებას გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტის, „ქართლოსის“ აღმწოდებელი წერილი მიეძღვნა. მისი აღელვების საგანი გახდა პანაშვიდზე მოსული ქართველების მცირერიცხოვნება. მიუხედავად იმისა, რომ „დროების“ 186-ე და ასევე, გაზეთ „კავკაზის“ 235-ე და 236-ე ნომრებში საზოგადოება გაფრთხილებული იყო ამ ღონისძიების შესახებ, ხალხს პრესამ მოუწოდა პატივი მიეგო ამ დიდი ადამიანის ხსოვნისთვის, ამას შედეგი არ მოჰყოლია, პანაშვიდს მცირერიცხოვანი საზოგადოება დაესწრო. კორესპონდენტი წერდა, რომ ეს სამარცხვინო საქციელი და დაუფასებლობა იყო იმ ადამიანისა, „რომელმაც თითქმის თავისი თავი შესწირა საქართველოს ისტორიისათვის და აღადგინა ერთხელ ცნობილი და შემდეგ დაკარგული ევროპისათვის ჩვენი ხალხი“. ავტორი წყენასა და გულისტკივილს ვერ მალავდა, რომ მხოლოდ ცხრამეტმა ქართველმა მიაგო მას პატივი და დაესწრო პანაშვიდსა და მოისმინა ის მშვენიერი სიტყვა, რომელიც სიონში წარმოთქვა არქიმანდრიტმა გრიგოლ დადიანმა [3,188].

კორესპონდენციას მოსდევს ეს შთამბეჭდავი სიტყვა: „ქრისტესმიერო საყვარელნო ძმანო! – მიმართავდა არქიმანდრიტი ხალხს. – დღეს შევიკრიბენით ჩვენ წმინდასა ტაძარსა შინა, რათა მივსცეთ უკანასკნელი პატივი კაცსა შორიელსა და უცხოსა, რომელმანცა სიყრმითგანვე შეიყვარა ქვეყანა ქართლოსიანთა, ერი, ენა და მისი წარსული ისტორიული ცხოვრება... მივაგოთ კაცსა სანყაულისა-მებრ. ჩვენ გვრწამს, რომ მომავალი, რომელიც იწყება დღეს ამ კაცისათვის, დააფასებს ღირსეულად მის შრომას. ის დაინახავს, რომ ეს იყო პირველი კაცი, რომელმანც ქართულ მატიანეს და ქართული ენის შესწავლას მოჰკიდა ხელი იმ რიგით და წესით, რა რიგითაც სწავლობენ საზოგადოთ ისტორიასა და ენას“. არქიმანდრიტმა თქვა, რომ მისი განმარტებების გარეშე ბევრი რამ გაუგებარი იქნებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“.

„ბროსეს ცხოვრება ბევრით მიაგავს იმ მისიონერთა ცხოვრებას, — თქვა გრიგოლ არქიმანდრიტმა, — რომელნიც სტოვებენ სამშობლო მიწას და მიდიან კიდიდან კიდემდე სოფლისა, რათა აუწყონ სახარება უფლისა, ამანაც, ამ ისტორიული ჭეშმარიტების მოციქულმა, დაუტევა საფრანგეთი, თავისი სამშობლო, მაგრამ მაცხოვრისგან მზად დატოვებულ ჭეშმარიტების გასაფენად კი არ, ისტორიისა და დროებისგან მიფარულ ჭეშმარიტების საძიებლათ... ძველი ივერია, რომლის მინდვრებზე ბროსემ, ვითარცა მოციქულმა ანდრიამ, დასვა ნიშანი მომავალი ქართული ისტორიის წარმატებისა, იხილავს ადრე თუ გვიან, ბროსესგან დაწყებულის საქმის დაგვირგვინებას, და თავის მხრით თვითონ დაუდგამს მას ნიშანს ამ წარწერით: „ბროსეს — მადლობელი საქართველო“. საუკუნოდ დარჩეს ყოველ ქართველ გულში ამ კაცის ხსენება!“ [2, 188].

მარი ბროსეს პანაშვიდი გადაუხადეს ქუთაისშიც, 1880 წლის 8 სექტემბერს, კათოლიკურ ეკლესიაში. აქაც წარმოითქვა მგრძნობიარე სიტყვები, რომელთა შორის გამოირჩეოდა გიორგი წერეთლის სიტყვა.

„თვალცრემლიანი ვდგევართ ამ ტაძარში ქართველნი ორის სხვადასხვა აღსარებისა, თანასწორის მხურვალე გრძნობით გვიდულს გული ცხედრის წინ. ვინ არის ეს დიდებული მიცვალებული, რომელმაც თავის კუბოს წინ შეგვაერთა და აგვატირა ორი ღვიძლი ძმა სარწმუნოების გამო ამდენი ხნით ერთმანეთზე დაშორებულნი? ეს არის საქართველოს სახელგანთქმული მეისტორიე მარი ბროსე, გვართ ფრანცუზი, სანმუნოებით კათოლიკე, გულით ქართველი და ქველმოქმედებით კაცობრიობის წარჩინებული წარმომადგენელი.

ჭემმარიტად დიდი და შორსგამჭვრეტი ყოფილა ეს ფრანცუზი, როცა ის შეუდგა ქართული ენის შესწავლას და გულში ჩაიგდო საქართველოს ისტორიის დამუშავება, იმდენათ მივიწყებული იყო ქართველობა და იმის ცხოვრება, რომ არამცთუ უცხო ქვეყნის კაცებსა, თვით იმ დროის დანიშნურებულ ქართველებსაც არ ჰქონდათ იმის იმედი, რომ საქართველო კიდევ განახლებოდა...”

გიორგი წერეთლის აზრით, ბროსემ მიაგნო ჩვენი ისტორიის მთავარ ძარღვს, ამისთვის უძნელესი შრომა გასწია. მან ფეხით მოიარა სომხეთი და საქართველო, მრავალი სიგელ-გუჯრის შემონმება და გაანალიზება მოუწია, მაგრამ თავისი კეთილშობილი მიზანი ღირსეულად აღასრულა. წერეთელი ხაზს უსვამდა ბროსეს სახით ქართველი და ფრანგი ერების დაახლოებასა და მათ შორის სიყვარულისა თუ მადლიერების დიდი გრძნობის გაჩენას და ამბობდა: „ამიერთგან ყოველი ქართველსათვის ძვირფასი შეიქმნა საფრანგეთის ერი, რომელმაც გამოუგზავნა თავის ნაჩინებული შვილი ჩენს ქვეყანას მეცნიერების მოციქულად და საქართველოს დიდებული ბედის წინასწარმეტყველად. ამიერთგან ყოველს ქართველს კიდევ უფრო დიდი იმედი მიეცა საფრანგეთისა“ [4, 192].

მარი ბროსეს პანაშვიდი გადახდილი იქნა ასევე ქალაქ გორში. საქართველოს თითქმის ყველა ქალაქიდან და რაიონიდან წერდნენ პრესის რედაქციებს: სათანადო პატივი მიგებოდა მის ხსოვნას. როგორც რედაქტორის წერილი იუნყებოდა, „დროებას“ მრავალი ასეთი თხოვნა მიუვიდა, სადაც სურდათ ბროსეს სახელობის პრემიისა თუ სტიპენდიის დაწესება. სერგეი მესხის ცნობით, ერთი ასეთი წერილის ავტორი იყო ქრისტეფორე მამაცაშვილი. მესხს მოჰქონდა ვრცელი ამონაწერი მამაცაშვილის წერილიდან, სადაც ფრანგი მეცნიერის ღვანლი განსაკუთრებული პატივით მოიხსენიებოდა და დაყენებული იყო საკითხი მისი უკვდავყოფისათვის ჩასატარებელი მომდევნო ღონისძიებების გატარებაზე. ჩვენ რომ ღარიბები არ ვიყოთ, – ნერდა მამაცაშვილი, „ჩვენი პირდაპირი მოვალეობა იქნებოდა აღგვემართა მარი ბროსესთვის ძეგლი, მაგრამ რადგანაც ჩვენი სიღარიბე ამის ნებას არ გვაძლევს, ამისათვის ეს მივანდოთ ჩვენს შთამომავლობას, რომელიც იქნებ ჩვენზე მდიდრები და ბედნიერები შეიქნენ და ჩვენ კი ცუდად არ მოვიქცეოდით, რომ ერთი ან რამდენიმე წლის განმავლობაში მოგვეგროვებინა ფული და იმის სასარგებლოდ დაგვენიშნა ერთი ან რამდენიმე სტიპენდია გიმნაზიაში, სემინარიაში, ან უნივერსიტეტში მარი ბროსეს სახელობაზე. განსაკუთრებით შეიძლებოდა მხედველობაში

გვყოლოდა ის მოსწავლეთაგანი, ვინც ყველაზე მეტ წარმატებასა და ნიჭს გამოიჩინდა ქართულის ენის შესწავლაში“.

მამაცაშვილი წინადადებას აძლევდა „დროების“ რედაქციას, თუ ამ წინადადებას მიიღებდა, თავის თავზე აელო ფულის შეგროვება. რედაქციამ პირველ ხანებში უარი თქვა სტიპენდიასა და ძეგლის აღმართვაზე და დაიწყო ბროსეს სახელობის პრემიისათვის ფულის შეგროვება. გაზეთში იბეჭდებოდა იმ ადამიანთა სახელები, ვინც საამისოდ იღებდა თანხას [5, 198].

დამზადდა მარი ბროსეს სურათები, რომელიც ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნის მალაზიაში იყიდებოდა. შემოსული თანხა მთლიანად ხმარდებოდა ბროსეს ქართულ ენაზე ნათარგმნი შრომების გამოცემას [5, 199].

1902 წელს მარი ბროსეს დაბადების 100 წლისთავის აღსანიშნავად ისევ და ისევ ილიამ დაიწყო სამზადისი და „ივერიაში“ დაბეჭდა – „თბილისის ერთ-ერთ ქუჩას დაერქვას სახელი განსვენებული ისტორიკოს-არქეოლოგის მარი ბროსესი, რომელსაც დიდი სამეცნიერო შრომა მიუძღვის ჩვენი ქვეყნის წინაშე. ევროპიელთაგან მან პირველმა აიღო ჩვენი ქვეყნის ისტორია და ლიტერატურა სამეცნიეროდ შესწავლის სპეციალურ საგნად და მიიპყრო მთელი განათლებული ქვეყნების მეცნიერთა ყურადღება“. ამ დაჟინებულმა თხოვნამ ნაყოფი გამოიღო. მალე „ივერია“ საკუთარ მკითხველს ამცნობდა: „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თხოვნისამებრ ქალაქის საბჭოს კომისიამ 11 მარტის საღამოს სხდომაზე გადაწყვიტა ბროსეს სახელი დაერქვას „ვოდოვოზნის“ ქუჩას პოლიციის მესამე უბანში“. ეს ამბავი დიდი ზარ-ზეიმით უცნობებიათ ბარსელონაში რუსეთის მთავარი კონსულისთვის – მარი ბროსეს ვაჟისთვის – ლორან ბროსესთვის.

ამავე წლის მარტში ქართველებმა საოცარი პატივით აღნიშნეს ფრანგი მეგობრის ასი წლისთავი. ქართველ კათოლიკეთა ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში გადაიხადეს წირვა და პანაშვიდი, რომელსაც თითქმის ყველა წარჩინებული პირი ესწრებოდა კირიონ ეპისკოპოსის, ილიას, საფრანგეთის კონსულის და ნიკო ნიკოლაძის ჩათვლით. გალობდა გუნდი ზაქარია ფალიაშვილის ხელმძღვანელობით.

მარი ბროსეს 270-მდე ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული რუსეთსა და საფრანგეთში, რომელთაგან ძალიან ბევრი უმნიშვნელოვანესია საქართველოსა და სომხეთის ისტორიისა და კულტურის შესწავლის საქმეში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბატონი ბროსეს ჩამოსვლა ტფილისში, გაზეთი „Кавказ“, 1848, №1.
2. სერგეი მესხი, ბროსეს გარდაცვალებაზე, გაზეთი „დროება“, № 184, 1880.
3. ქართლოსი, შენიშვნა, გაზეთი „დროება“, № 188, 1880.
4. გიორგი წერეთელი, სიტყვა ბროსეს პანაშვიდზე, ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიაში, 1880 წლის 8 სექტემბერს, გაზეთი „დროება“, № 192, 1880.
5. ბროსეს პრემია, გაზეთი „დროება“, №198, 1880.

Miranda Tkeshelashvili

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Research Worker of the Shota Rustaveli
Institute of Georgian Literature*

Marie Brosse's Death and Georgian Society

Summary

An outstanding orientalist and Kartvelologist Marie Feliceite Brosse died on August 22, 1880 in the small town of Shatoro, France. The Georgian society has responded to his death with deep sadness. Except the necrologies, was written extensive articles about him; In the Sioni Cathedral in Tbilisi, was conducted the funeral rite, which was attended by the representatives of different layers of society. The first article about the death of Brosse was written by Georgian publicist, editor-in-chief of the newspaper "Droeba" - Sergei Meskhi. On September 4, 1880, with the initiative of Ilia Chavchavadze, Bishop Aleksandre paid a funeral to the memory of Broses in the Sioni Cathedral, where Archimandrite Grigol (Dadiani) delivered a speech. Marie Brosse's funeral was held also in Kutaisi, on september 8, 1880, in the Catholic Church. There were also sensitive speeches, among them was George Tsereteli's outstanding speech. The article presents Brosse's Contribution to Kartvelology and the feeling of gratitude to Georgian society.

ოთარ გოგოლიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის სრული პროფესორი

ბერმანელები აჭარაში

ქართველი საზოგადოება დიდი სიხარულით შეხვდა აჭარის დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებას, რომელიც განხორციელდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ. ამ დიდმნიშვნელოვან ფაქტს მრავალი საზოგადო მოღვაწე, მათ შორის, ქართველი ხალხის გამოჩენილი პიროვნება დიდი ილია ჭავჭავაძე გამოეხმაურა. მათ აჭარის დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებას უდიდესი მოვლენა უწოდეს და გამოთქვეს სურვილი, რომ აჭარა მალე საქართველოს წარმატებული მხარე გახდებოდა.

1878 წლის 20 ნოემბერს, საქართველოს დედაქალაქში აჭარიდან, შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის ხელმძღვანელობით, დეპუტაცია მოინვიეს. მუხრან ბატონის სასახლეში გამართულ წვეულებაზე წარმომთქმელი იქნა ძვირფასი, სამადლობელი სიტყვები და დაისახა გეგმები მომავალი საქმიანობისთვის.

იმ დიდი დამსახურებისთვის, რომელიც შერიფ ხიმშიაშვილს მიუძღოდა თავისი სამშობლოს წინაშე, იგი პეტერბურგში, იმპერატორ ალექსანდრე III-თან მიინვიეს, სადაც მას გენერალ-მაიორის წოდება მიანიჭეს. აქვე ის ქრისტიანულად მოინათლა და ეწოდა სახელი – ალექსანდრე. პეტერბურგშივე შეირთო მან ცოლად გერმანელი ქალი, რომელიც ჩამოიყვანა აჭარაში. თანამედროვენი დადებითად მოიხსენიებენ ამ გერმანელ ქალბატონს, რომელმაც შეიყვარა მისი ახალი სამშობლო და დიდ პატივს სცემდა მას. ის დაკრძალულია მისი მეუღლის გვერდით, სოფელ ნაგაზეულში [5, 78].

1878 წლის 20 სექტემბერს, მეფისნაცვლის მიერ დამტკიცდა ბათუმის მმართველობის წესდება, რომელიც 15 მუხლისგან შედგებოდა და ითვალისწინებდა თუ როგორი რეჟიმი უნდა დამყარებულიყო აჭარაში. როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, ამ წესდების შემუშავებაში აქტიური მონაწილეობა მიუღიათ კავკასიის მთავარმართებლის აპარატში მომუშავე გერმანელებს – კრიუგერს და ბეკერს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბეკერი 1878 წლის დეკემბერში ჩამოსულა ბათუმში და ადგილზე შეუსწავლია ვითარება, რომე-

ლიც შემდგომ კავკასიის მთავარმართველს მოხსენებითი ბარათის სახით გააცნო. 1879 წელს, კავკასიის მთავარმართველის მიერ ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორისადმი გაგზავნილ წერილში საუბარია სწორედ გერმანელ ჩინოვნიკებზე – კრიუგერსა და ბეკერზე. მთავარმართველი გუბერნატორს ავალებს, რათა ქუთაისში მიავლინოს რამდენიმე კაცი, რომლებიც ქუთაისში მყოფ კრიუგერისა და ბეკერის მოხსენებებს დაესწრებიან, რომელიც ადმინისტრაციული საზღვრების მოწყობის სპეციფიკას შეეხებოდა [2, 200].

1878 წლის ბერლინის კონგრესის მიხედვით, ბათუმი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა. პორტო-ფრანკო, ოფიციალურად, 1878 წლის 29 ოქტომბერს გაიხსნა და 1886 წლის 27 ივნისამდე მოქმედებდა. პორტო-ფრანკოს რეჟიმმა არნახულად გააძვირა ცხოვრება ბათუმში, იყიდებოდა მიწები, დუქნები, დაიწყეს მშენებლობები. კერძოდ, საცხოვრებელი სახლების, სასტუმროების, საწყობების შესახებ არსებული დოკუმენტები, მიწის შემძენთა შორის გერმანელებსაც ასახელებენ. 1880 წელს ბათუმში ჩამოსულან გერმანელი ვაჭრები, რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომები – რიხტერი, ნოიმანი და პრეხდერი. ქალაქში მათ მიწის ნაკვეთები შეუძენიათ და რამდენიმე საცხოვრებელი სახლი აუშენებიათ. დოკუმენტური მასალებიდან ასევე ირკვევა, რომ 1884 წელს ბათუმში გერმანელ დორნერს აუგია აბანო, რომელიც ევროპულ ყაიდზე მოუწყვია. ეს აბანო, რომლის სახელწოდება იყო „სიმპათია“, ბათუმელებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. 1886 წელს, ბათუმის შესახებ შედგენილ კალენდარში, სხვადასხვა დანესებულებებს შორის, დორნერის აბანოც არის მოხსენიებული [1].

პორტო-ფრანკოს რეჟიმის პერიოდში ბათუმის საზღვაო ნავსადგურში უცხოეთიდან თითქმის ყოველდღე გემები შემოდის. მათ ბათუმში შემოჰქონდათ და ბათუმიდან გაჰქონდათ სხვადასხვა დასახელების საქონელი. ოფიციალური მონაცემებით, 1884 წელს ბათუმის პორტში სხვადასხვა ქვეყნების გემებთან ერთად გერმანიის 24 გემი შემოვიდა და 10974 ტონა ტვირთი შემოიტანა. გერმანული გემების შემოსვლის ფაქტები სხვა წლებშიც დაფიქსირდა. ძალიან საინტერესოა ერთი ფაქტი, კერძოდ, 1885 წელს ბათუმში ჩამოვიდა გერმანელი მოგზაური გოტფრიდ ჰერმანი, რომელიც რამდენიმე კვირა დარჩენილა ქალაქში და ბათუმის შესახებ თავისი შთაბეჭდილებები დაგვიტოვა. ჰერმანს ბათუმი ხშირი წვიმებისა და გაუვალი ტალახიანი ქუჩების გამო არ მოწონებია. ჰერმანი,

ასევე, იმ აღმშენებლობით პროცესზეც საუბრობს, რომელიც ბათუმში მიმდინარეობდა. ქალაქში შენდებოდა სახლები, სასტუმროები, სავაჭრო დუქნები და სხვა. პორტი მთლიანი დატვირთვით მუშაობდა [1]. სწორედ პორტო-ფრანკოს პირობებში, ბათუმის მოსახლეობა საგრძნობლად გაიზარდა. ქალაქის მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით ჭრელი იყო. სხვა ეროვნების ხალხებთან ერთად აქ გერმანელებიც ცხოვრობდნენ. 1882 წლისათვის გერმანელთა რაოდენობა ქალაქში 145 სული იყო, ხოლო 1887 წლისათვის – 200 სული, 1897 წლისთვის კი 300 სული. ქალაქში მცხოვრებ გერმანელთა უმრავლესობა სხვადასხვა სპეციალობის წარმომადგენლები იყვნენ; კერძოდ, ინჟინრები, მასწავლებლები, მხატვრები, ვაჭრები, მუშები და სხვა. გერმანელების შესახებ საუბარია ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის მოხსენებით ბარათშიც, რომელიც კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი 1887 წელს არის გაგზავნილი, სადაც გერმანელები რუსეთის სახელმწიფოსადმი ერთგულ ხალხად არის მოხსენიებული, აღნიშნულია, რომ ისინი საჭირო პროფესიის ადამიანები არიან და თავისი კულტურით გაცილებით მაღლა დგანან, ვიდრე ბათუმის სხვა ტუზემცური მოსახლეობა [2, ფ. 566, ს. 21]. აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში გერმანელთა ჩამოსახლება ცარიზმის უშუალო ხელშეწყობით ხდებოდა, რაც განპირობებული იყო პოლიტიკური და ეკონომიკური მოსაზრებებით. პოლიტიკური თვალსაზრისი იმაში გამოიხატებოდა, რომ საქართველოში უცხო ეთნიკური ეროვნებების ჩამოსახლებით მეფის ხელისუფლებას თავისი დასაყრდენი გაეჩინა ადგილობრივ მოსახლეობაში [9, 14-15].

ბათუმთან დაკავშირებით ასევე საყურადღებოა გერმანელი მეცნიერ-მოგზაურის – გოტფრიდ მერცბახერის ჩანაწერები. იგი, ბათუმში 1891 წელს იმყოფებოდა. 1901 წელს მან ლაიფციგში გამოაქვეყნა ორტომეული „კავკასიონის მაღალ რეგიონებში“, რომელშიც ბათუმზე საინტერესოდ საუბრობს. მერცბახერი აღნიშნავს, რომ ბათუმის პორტი განსაკუთრებული სამხედრო დანიშნულებისაა. პორტი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ბაქოს ნავთობის უცხოეთში გადაზიდვის საქმეში. სწორედ ბათუმიდან იგზავნება ბაქოს ნავთობი ევროპაში, ინდოეთში, აზიაში და აფრიკაში. მერცბახერი ამბობს, რომ ფაბრიკები და საცავები აღმართულია ნაპირის ახლოს. ყველგან იგრძნობა აღმავალი ცხოვრების სუნთქვა. ასევე, მერცბახერი აღწერს ქალაქის ბუნებას, ჰავას, ბათუმში არსებულ დაწესებულებებს. განსაკუთრებულ ყურადღებას ახლად

აგებულ რკინიგზის სადგურს, მატარებლების მიმოსვლას და აქ გამეფებულ შედარებით მძიმე მდგომარეობას უთმობს. მერცხაბხერის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ ფრიად საყურადღებოა [4, 3].

XIX საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან ბათუმში მრენველობა მძლავრად ამოქმედდა. ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზრებზე გატანის ყველაზე უახლესი პუნქტი ბათუმი იყო. სწორედ ბაქოს ნავთობი გახდა ბათუმის მძლავრ სამრეწველო ქალაქად გადაქცევის უმნიშვნელოვანესი წყარო. აქ ერთიმეორის მიყოლებით აშენდა სამრეწველო დაწესებულებები, პორტში აიგო ნავმისადგომები ნავთის გადასატვირთად, ხოლო ბაქოდან ბათუმამდე სანავთობე მილის გაყვანამ ქალაქის სამრეწველო მნიშვნელობა ერთი-ორად გაზარდა.

სხვა მძლავრ სანავთობე ფირმებს შორის, სადაც დომინირებდნენ როტშილდის, ნობელის და მანთაშევის ფირმები, ასევე უძლიერესი იყო გერმანული ფირმებიც, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა „ბურკერდტის და კომპანიის“ ფირმა. აღსანიშნავია, რომ 1885 წელს ამ გერმანულმა ფირმამ პირველად დაიწყო ბათუმში ნავთობის საექსპორტო ჭურჭლის წარმოებაში უცხოური მანქანა-დანადგარების დამონტაჟება. აღსანიშნავია, რომ ბურკერდტის ქარხანაში მუშათა უმრავლესობას გერმანელი და ქართველი მუშები შეადგენდნენ, ხოლო საინჟინრო და ტექნიკური პერსონალი ძირითადად გერმანელები იყვნენ. საინტერესოა ამ ქარხნის მუშის – ქართველი პარმენ ხარაძის მოგონება. ის აღნიშნავს, რომ „გერმანელები უმაღლესი კვალიფიკაციის მუშები არიან. მათ მიერ გამოშვებულ პროდუქციას წუნს ვერ უპოვნი, ძალიან მცოდნენი არიან მათი ინჟინრები, აქ ყველაფერი საათივითაა აწყობილი, ყველაფერი თავის დროზეა, ჩვენ ქართველებმა ბევრი რამ ვისწავლეთ გერმანელებისაგან. ჩვენ შორის შესანიშნავი ურთიერთობები ჩამოყალიბდა, ჩვენ ვცდილობდით ყველაფერი ისე გაგვეკეთებინა, რომ გერმანელების მოწონება დაგვემსახურებინა და ამას კიდევაც ვახერხებდით. ამიტომ ჯერ არ მომხდარა ქართველის სამსახურიდან დათხოვნა საქმისადმი ზერელე დამოკიდებულების გამო. ამის საშუალებას გერმანელები არ მოგვცემდნენ. ამ ფირმას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა როტშილდთან და ისიც ცდილობდა არ შეევიწროვებინა ბურკერტი და მისი სამუშაოების ნაწილსაც ამ ფირმას უკეტავდა“ [1].

1884 წელს ბათუმში შვეიცარიაში მცხოვრები გერმანელი მენარმის – რიხნერის ქარხანა ამოქმედდა. ეს ქარხანა, ძირითადად,

ნავთობის ტარის დამზადებას ეწეოდა. ეს შედარებით მცირე ზომის ქარხანა იყო, მაგრამ მას ძლიერი ტექნიკური აღჭურვილობა ჰქონდა. ქარხანაში სულ 200 ადამიანი მუშაობდა. ეროვნების მიხედვით, აქ მუშაობდნენ გერმანელი, ქართველი და რუსი ადამიანები. ამ ქარხნის მთავარი ინჟინერი იყო გერმანელი ლანგე, რომელიც ქართველების მიმართ კარგი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა და ამის გამო, ბათუმის ოლქის შოვინისტი ჩინოვნიკები მას უარყოფითად ახასიათებენ [3].

1888 წელს ბათუმში ასევე გერმანელი მრეწველის – ციმერმანის ნავთის ტარის დამამზადებელი ქარხანა ფუნქციონირებდა, რომელშიც 300 ადამიანი იყო დასაქმებული. საარქივო მასალების მიხედვით, ციმერმანს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ნობელთან და ბათუმის პორტში ნობელის კუთვნილი ნავმისადგომით სარგებლობდა. ციმერმანის ქარხანამ 1915 წლამდე იარსება.

ბათუმის ოლქის სპილენძის მრეწველობაში თავისი სიდიდითა და მნიშვნელობით გამოირჩეოდა, აგრეთვე, მსხვილი გერმანული ფორმა – „სიმენსი და ჰალსკეს“, კავკასიური ფილიალის – „ძმები სიმენსების“ საწარმოები. ფორმამ XX საუკუნის დასაწყისში ბათუმიდან 71 ვერსის დაშორებით, ართვინის ოკრუგის სოფელ კვარცხანისა და ბეშაულის მიდამოებში, სპილენძის მადნით მდიდარი მინები იაფად შეიძინა და იქ მალაროები მოაწყო. მოპოვებულ მადანს სიმენსები თავდაპირველად მათსავე კუთვნილ ქესაბექის (აზერბაიჯანში) სპილენძის სადნობ ქარხანაში ეზიდებოდნენ, სადაც მადანი ამ დროისათვის უკვე გამოლეული იყო და ამდენად წარმოებაც შემცირებული. მადნის გარკვეული ნაწილით ერგეს ქარხანაც მარაგდებოდა, მაგრამ უგზოობის გამო მისი ტრანსპორტირება ძვირი ჯდებოდა. ამიტომ სიმენსებმა სპილენძის სადნობი ქარხნის ადგილზე აშენება გადაწყვიტეს. კვარცხანა-ბეშაულის საბადოებში მადანი იმდენად უხვად მოიპოვებოდა, რომ დაბალი მეტალური შემცველობის (4%) მიუხედავად, სპილენძის ხანგრძლივ წარმოებას უზრუნველყოფდა.

კვარცხანაში სპილენძის სადნობი ქარხნისა და დამხმარე საწარმოების მშენებლობისთვის გერმანელი სიმენსების ფორმამ ერთი მილიონი რუბლი გამოჰყო. კომპლექსის მშენებლობის ხელმძღვანელად და მომავალში მის დირექტორად კავკასიის სამთო მმართველობის ინჟინერი, გერმანელი ადოლფ ერნი მიიწვია. მშენებლობა 1910 წელს დაიწყო და 1914 წლის შემოდგომამდე გაგრძელდა. ამ დროში კვარცხანაში უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი

მსხვილი სპილენძსადნობი ქარხანა, ჰიდროელექტროსადგური და მექანიკური სახელოსნოები, მადნის გამამდიდრებელი ფაბრიკები აიგო, მოეწყო ლაბორატორია, მალაროები ქარხანას საჰაერო საბაგირო გზებით დაუკავშირეს. ქარხნიდან ბათუმ-ართვინის გზატკეცილამდე სამანქანე გზა გაიყვანეს, ასევე გერმანიიდან სატვირთო ავტომობილები ჩამოიტანეს.

აღსანიშნავია, რომ სიმენსებმა კვარცხანს-ბეშულში საქმიანობის პერიოდში სულ 40 მილიონამდე ფუთი სპილენძის მადანი მოიპოვეს, ხოლო შემდგომ 1915-1918 წლებში, 220 ათასი ფუთი სუფთა სპილენძი გამოადნეს [7, 118-119].

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო და შემდგომ პერიოდში მთელი ძალით გაგრძელდა მშენებლობები. ბათუმის მთელი ტერიტორია, განსაკუთრებით კი მისი ცენტრალური ნაწილი, სამშენებლო პოლიგონად გადაიქცა. მშენებლობებს შორის აღსანიშნავი იყო საზოგადოებრივი და საკრებულოს შენობა ანუ მეორენაირად – კლუბი. ეს შენობა, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამორჩეული იყო და ბათუმელთა თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა, გერმანელმა ინჟინერმა შტიენბერგმა დააპროექტა და ტექნიკური ზედამხედველობაც გაუწია. იგი, ასევე, ქალაქის მთავარი არქიტექტორის მოვალეობას ასრულებდა. საარქივო დოკუმენტებიდან ისიც ცნობილია, რომ ეს პიროვნება აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის ბევრი საზოგადოებრივი შენობის დაპროექტებაში. ის ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ნდობით აღჭურვილი პირი იყო.

ბათუმის მშენებლას წარმოადგენს ბათუმის ბულვარი, რომლის იდეა ჩაისახა 1881 წელს. ეს იდეა ეკუთვნოდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს – სმეკალოვს. ბაღის გასაშენებლად ადგილი შეირჩა ტბა „წური-გელის“ ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ბაღის გასაშენებლად ბათუმში ცნობილი გერმანელი (პრუსიელი) მეზაღე რესლერი მოიწვიეს. მანამდე რესლერს გაშენებული ჰქონდა ფოთის საზოგადოებრივი პარკი, რომელიც ფოთის მოსახლეობაში, ასევე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. რესლერს მისი თანამედროვენი ახასიათებენ, როგორც საქმის მცოდნე, ერუდირებულ, დინჯ და განათლებულ პიროვნებას. როდესაც არჩევანი რესლერზე შეჩერდა, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა სმეკალოვს მის შესახებ აცნობა, რომ გუბერნატორმა უაღრესად ჭკვიანური ნაბიჯი გადადგა, როდესაც მან ბაღის გასაშენებლად რესლერი მოიწვია. მაშინ ბათუმის ოლქი ქუთაისის სამხედრო გუბერნიაში შედიო-

და და ყველა მნიშვნელოვანი საქმე, რომელიც უნდა განხორციელებულიყო ბათუმში, ქუთაისთან უნდა ყოფილიყო შეთანხმებული. ასევე, თანხები ძირითადად ქუთაისის ცენტრალური ბანკიდან გაიცემოდა. რესლერთან 1881 წლის 1 აპრილს 10 წლის ვადით დაიდო ხელშეკრულება შემდეგი მოთხოვნით: 5 წლის მანძილზე მებაღე რესლერს განაშენიანება ძირითადად მისი შედგენილი გეგმით უნდა დაემთავრებინა. ბალი იქნებოდა ორ განყოფილებიანი – პარკითა და სასეირნო – სავალი ნაწილით, რომელშიც ეკიპაჟს უნდა შეძლებოდა გავლა. ბალი შემოიღობებოდა, ხოლო მის ტერიტორიაზე აშენდებოდა სახლი მებაღისათვის და ბარაკი მუშებისთვის. რესლერს წელიწადში 600 მანეთი ხელფასი დაენიშნა, ხოლო სამუშაოების დასაწყებად 3500 მანეთი მისცეს. რესლერმა ბალის გასაშენებლად დამხმარედ მებაღე გერმანელი რეიერი მოიწვია. რეიერიც გამოცდილი მებაღე იყო. მის შესახებ დადებითი შეხედულების იყო როგორც ფოთის საზოგადოება, ასევე ქუთაისის გუბერნიის ხელმძღვანელობაც. რეიერი ხშირად ცვლიდა რესლერს. ეს უკანასკნელი მივიღებოდა მიდიოდა რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქებში, სადაც ბაღების გაშენების სპეციფიკას ეცნობოდა.

საარქივო მასალებიდან ცნობილი ხდება, რომ რესლერს მუშაობა დიდხანს არ გაუგრძელებია. თანხების მიუღებლობის გამო იგი ხშირად წერილებს სწერდა გუბერნატორს, რომელიც იძულებული იყო კონტროლის გასაწევად მიემადგრებინა კონტრ-ადმირალი – ა. გრევე, რომელიც მოყვარული მებაღე იყო. გრევემ დაადასტურა, რომ ადგილი ჰქონდა თანხების გაუცემლობას და თუ ასე გაგრძელდებოდა, იგი უარს ამბობდა კონტროლზე. მიუხედავად ამისა, რესლერმა საკმაოდ საინტერესო სამუშაოების შესრულება მოასწრო: ბალი დაკვალა, გააკეთა ორი ბილიკი, ერთი ქვეითად მოსიარულეთათვის, მეორე – სხვადასხვა ნივთების გადასატანად. ჩამოიტანა და დარგო მცენარეები, რომლებიც შეეგუებოდნენ „ნურიგელის“ ტერიტორიას, ასევე, რესლერს გადანყვებილი ჰქონდა უცხოეთში გაეშვა მისი თანაშემწე რეიერი, რათა იქიდან დეკორატიული მცენარეები ჩამოეტანა. 1884 წლის 6 ივნისს რესლერი ისე გარდაიცვალა, რომ ბალის მთლიანი გაშენება ვერ მოასწრო.

ბათუმი ეთნიკურად და კონფესიურად ერთ-ერთი ყველაზე ქრელი ქალაქია. ყველაზე ადრე ბათუმში გაჩნდა ევანგელურ-ლუთერანული ეკლესია, რაც რეგიონში გერმანელი საქმოსნების და ჯარში მოსამსახურეთა მომრავლებამ განაპირობა. მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან კავკასიაში უკვე გერმანელთა არაერთი დასახლება

არსებობდა. ბათუმში ლუთერანული ეკლესიის გაჩენა, სავარაუდოდ, 1880-იანი წლების მეორე ნახევარზე მოდის. ამ დროისთვის ქალაქში უკვე საკრებულო არსებობდა თავისი კარგად ჩამოყალიბებული სტრუქტურებითა და მმართველობის სისტემით, რომელსაც ჰყავდა სათათბირო 8 კაცის შემადგენლობით. ეკლესიას პასტორი მეთაურობდა, 1893 წლიდან პასტორად მოხსენიებულია ვილჰელმ ჰეინე. 1894 წლიდან 1911 წლამდე ვილჰელმ ჰეინე პასტორადიუნქტმა – არტურ ბერნტჰოფმა ჩაანაცვლა [6, 99-100].

1896 წლის ანგარიშის მიხედვით ჩანს, რომ ღვთისმსახურება ყოველ კვირა დღეს და აგრეთვე, სახელმწიფო და საეკლესიო დღესასწაულებზე ტარდებოდა. მსახურებას მუდმივად 25-მდე წევრი ესწრებოდა. ეკლესიას საკუთარი მუსიკალური ინსტრუმენტი – ფისგარმონია გააჩნდა, რომელზეც მსახურების დროს პასტორ ბერნგოფის მეუღლე და ვინმე ფროილინ ბიურგერი უკრავდნენ. კვირაში ორჯერ საღვთო სჯულის გაკვეთილები ტარდებოდა. მეცადინეობები ტარდებოდა გერმანულ, ესტონურ და რუსულ ენებზე. საინტერესოა, რომ ჯვრისწერა ბათუმის ეკლესიაში არა მარტო ლუთერანული აღმსარებლობის პირებს შორის სრულდებოდა, მთავარი პირობა იყო, რომ ერთ-ერთი მაინც ყოფილიყო ევანგელურ-ლუთერანული აღმსარებლობის. თავიდან მსახურება ტარდებოდა კერძო ნაქირავებ ბინაში, ვინმე არხიპოვის სახლში ვლადიკავკასიის ქუჩაზე (ახლანდელი მელიქიშვილი). დროთა განმავლობაში საკუთარი საეკლესიო შენობის აგების საკითხი დადგა. მრევლმა საჭირო თანხა შეაგროვა და ქალაქის თვითმმართველობას თხოვნით მიმართა, რათა ეკლესიის ასაშენებლად ფართი გამოეყოთ. 1898-1902 წლების მანძილზე ადგილის გამოყოფის საკითხი ხუთჯერ დაისვა, მაგრამ შესაფერისი ნაკვეთი ქალაქში ვერ შეიჩინა. შემდეგ, განსაკუთრებით, პირველი მსოფლიო ომის და მის შემდგომ პერიოდში, ბათუმში ევანგელურ-ლუთერანული მრევლი, გერმანელების მიმართ გაზრდილმა ანტაგონიზმმა დააკნინა და მომდევნო წლებში საერთოდ გააქრო. ქალაქის პოლიცემისტერის პატაკიდან ჩანს, რომ 1911 წლის 1 აპრილიდან იმ წლამდე არსებული ლუთერანული ეკლესია (გერმანულად კირხა) დაიკეტა [6, 100].

თავისუფალი ქალაქ-ნავსადგურის სტატუსის მიღებისთანავე, ბათუმი უცხოეთის კომერსანტთა და გემთმფლობელთა ყურადღების ცენტრში მოექცა. საქმიანი უცხოელების მიმოსვლა მათი და ბათუმში მოქმედი უცხოური სავაჭრო-სამრეწველო ფირმების ინტერესების დაცვისთვის ყოველწლიურად მატულობდა. ბათუმში

არაერთი ქვეყნის საკონსულო და წარმომადგენლობა გაიხსნა. აღსანიშნავია, რომ 1901-1903 წლებში ბათუმში 15 ქვეყნის საკონსულო იყო, მათ შორის გერმანიის, რომლის ვიცე-კონსული ფრიდრიხ ბურლგარტი გახლდათ. გერმანიის კონსულის შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, რომლის მიხედვით, ვგებულობთ, რომ გერმანიის კონსული ბურკგარტი აქტიური პიროვნება ყოფილა. იგი ლობივებდა ბათუმში მყოფ გერმანიის მოქალაქეებს 1899-1904 წლების ჩათვლით. მაგ. კონსულმა ბურკგარდტმა მიაღწია შეთანხმებას ბათუმის ოლქის ხელისუფლებასთან, რათა 1902 წლისთვის ბათუმში მყოფ გერმანიის ქვემეგრდომების – კაუფმანისა და რაუხისთვის ზღვის სანაპიროსთან ახლოს სავაჭრო დუქნებისა და სასაწყობე მეურნეობის გახსნის ნებართვა მიეცათ. ასევე, გერმანიის საკონსულოში ხშირი იყო გერმანელი ეროვნების ბათუმელი მოქალაქეების ვიზიტები. ასე მაგალითად, 1903 წელს, ბათუმელმა გერმანელებმა კონსულს თხოვეს, ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორთან ეშუამდგომლა, რათა გერმანელებისთვის ბათუმში მინის ნაკვეთის გამოყოფის თაობაზე ნებართვა მიეცათ, სადაც მოქალაქეები ლუთერანული ეკლესიისა და ამ ეკლესიასთან გერმანული სკოლის აშენებას შეძლებდნენ. კონსულმა იშუამდგომლა კიდეც, მაგრამ ეს საკითხი ვერ მოგვარდა სხვადასხვა მიზეზების გამო [2, ფ. 678, ს. 60].

1903 წლის დასაწყისისთვის გერმანიიდან ბათუმში ჩამოვიდა მომღერალი ერნესტ ლაუბე, რომელიც გერმანიის კონსულს შეხვდა. ლაუბემ ბათუმში რამდენიმე კონცერტი ჩაატარა, რომელმაც მოსახლეობის მოწონება დაიმსახურა. ამის შესახებ გაზეთი „კვალი“ 1903 წლის მარტის ნომერში წერდა: „ლაუბემ ბათუმელი მსმენელების დიდი მოწონება დაიმსახურა. ეს ცნობილი მომღერალი ასრულებდა სიმღერებს გერმანულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე. თითოეულ სიმღერას ხალხის დიდი ოვაციები მოყვებოდა. ლაუბემ ერთ-ერთი სიმღერის შემდეგ სცენაზე მიიწვია ბათუმელი მომღერლები და თხოვა მათ შეესრულებინათ სიმღერა მშობლიურ ქართულ ენაზე, მათაც სიამოვნებით შეასრულეს რამდენიმე სიმღერა. ლაუბემ თითოეული მათგანი გადაკოცნა და აღნიშნა, რომ ქართველები მსოფლიოს უძველესი ხალხია და მათი ხელოვნება ორიგინალური და გამორჩეულია“ [1].

XX საუკუნის დასაწყისში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო პირველი მსოფლიო ომი. საქართველოში გერმანელები, განსაკუთრებით 1910 წლიდან, გააქტიურდნენ. გერმანიის იმპერატორ

ვილჰემ II-ის პირადი მითითებით, გერმანიის არმიის გენერალურ შტაბთან სპეციალური განყოფილება შეიქმნა, რომელსაც ზურგში ძირგამომთხრელი საქმიანობის ორგანიზება დაევალა. მას კავშირი უნდა დაემყარებინა იმ ქართველ პატრიოტებთან, რომლებიც ცარიზმის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ასეთი დაჯგუფება მოქმედებდა ბათუმშიც. უნდა ითქვას, რომ ბათუმს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, რადგან იგი მნიშვნელოვანი ქალაქი იყო, თანაც იგი გერმანიის მოკავშირე ისმალეთის მეზობლად მდებარეობდა, ეს კი ორმაგად აძლიერებდა ბათუმის მნიშვნელობას. 1912 წლისათვის ცნობილი გახდა, რომ ბათუმში გერმანელ რეზიდენტთა ჯგუფი მოქმედებდა, რომელსაც გერმანელი უფე კრომბერგი ხელმძღვანელობდა. ამ ჯგუფის წევრები ახლო კონტაქტში იმყოფებოდნენ ავსტრიელ დივერსანტებთან, რომელთაც მაშელი ხელმძღვანელობდა. ჯგუფის წევრები ახორციელებდნენ სამხედრო ობიექტების ფოტოგადაღებებს, ასევე, უღებდნენ სურათებს ხიდებს, სახელმწიფო დაწესებულებებს და სხვა მნიშვნელოვან ობიექტებს. მათ ურთიერთობა დაამყარეს ბათუმში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიებთან, თუმცა როგორც კრომბერგის საიდუმლო მოხსენებიდან ხდება ცნობილი, პოლიტიკური პარტიები საიმედოა და მომავალ გართულებებში მათი იმედი არ შეიძლება ჰქონდეს გერმანიას, ასევე, გერმანელთა ჯგუფმა კავშირი დაამყარა ბათუმის ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, განსაკუთრებით კი ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიაში და სხვადასხვა დაწესებულებებში მომუშავე გერმანელი ეროვნების წარმომადგენლებთან. მაგალითად, 1913 წელს კრომბერგი და სხვა ჯგუფის წევრები ხშირად ხვდებოდნენ ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის პედაგოგ პაულ რუკერს, რომელსაც მთელი ქალაქის განათლების სისტემაში ავტორიტეტი ჰქონდა. უნდა ითქვას, რომ 1913 წლის ბოლოსთვის კრომბერგი ბათუმიდან წავიდა და შემდეგ ამ გერმანული რეზიდენტების საქმიანობის შესახებ, ცნობები არ არის [2, ფ.1065, ს. 36].

1910 წლისათვის მოვლენები მთელი სისწრაფით განვითარდა. 1910 წელს ცნობილი საზოგადო მოღვაწის – პეტრე სურგულაძის მიერ 1910 წელს, ფენევაში შექმნილი – ე. წ. „სეპარატისტთა ჯგუფი“ გერმანიის პოლიტიკურ წრებთან კავშირის დასამყარებლად და გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან მუშაობის გეგმის შესათანხმებლად, ომის დაწყებამდე, ბერლინში გადავიდა. 1914 წელს ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდნენ ლეო და გიორგი კერესელიძეები, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მელიტონ ქარცივაძე, გიორგი მაჩა-

ბელი და სხვები „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ ანუ დამკომი დააარსა. დამკომმა ოსმალეთის ტერიტორიაზე, მის დაქვემდებარებაში ქართული ლეგიონი ჩამოაყალიბა, რომლის ძირითადი დამფინანსებელი გერმანია იყო, ხოლო მეთაური გენერალი კრესენშტაინი და სხვა გერმანელი მაღალი რანგის ოფიცრები იყვნენ. ლეგიონი, ძირითადად, ოსმალეთში მცხოვრები კავკასიელებით, ასევე, ბათუმის ოლქის მაჰმადიანი მოსახლეობის ნაწილით იყო დაკომპლექტებული. 1914 წლის იანვრიდან აგვისტომდე, ლეგიონის ზოგიერთი წევრი და გერმანელი ოფიცრები, აჭარის ტერიტორიაზე, კერძოდ, გონიოში, არაერთხელ შემოვიდნენ. იყვნენ, ასევე, ზემო აჭარაში, ბათუმსა და ქობულეთში და საქართველოს სხვა რეგიონებში. ასე მაგალითად, ჯერ გონიოში, შემდეგ კი ბათუმში იმყოფებოდა ლეგიონთან მომუშავე გერმანელი ოფიცრები მათიას ეკერტი და მანფრედ ფრანკე.

გერმანელების მდგომარეობა ბათუმში და მთელს აჭარაში განსაკუთრებით გართულდა 1915 წ. ოქტომბერში, როდესაც გერმანელმა „გებენმა“ და „ბრესლუმ“ ბათუმი დაბოძა და ადამიანების სიცოცხლე შეინირა. დაიწყო გერმანელთა დევნა მთელ კავკასიაში, განსაკუთრებით კი ბათუმის ოლქში. აღსანიშნავია ე. წ. „გერმანელთა საქმე“. პირველი მსოფლიო ომის დამამთავრებელ ეტაპზე, რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე დეზინტეგრაციულმა პროცესებმა ხელსაყრელი პირობები შექმნა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაარსებისთვის. საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნაში, გადამწყვეტი როლი კაიზერულმა გერმანიამ შეასრულა, რომელმაც თავისი ქართული პოლიტიკა ბათუმის კონფერენციაზე გამოავლინა.

1918 წლის 3 მარტის, ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებით, ბათუმის ოლქი თურქებმა დაიკავეს. 1918 წლის მარტში, ტრაპიზონში კონფერენცია ჩატარდა, რომელმაც ვერ გადანყვიტა ვერანაირი პრობლემა, პირიქით კიდევ უფრო გააძლიერა ოსმალეთის დამპყრობლური გეგმა, მომდევნო კონფერენცია გაიმართა უკვე თურქების მიერ ოკუპირებულ ბათუმში. 1918 წლის მაისის თვეში, სწორედ აქ, ბათუმში, წარმოჩინდა გერმანული არაქართული პოლიტიკა, რომელმაც 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი დააჩქარა. გერმანიის მიზანი, ბათუმში თურქთა ექსპანსონისტური გეგმების შეკავება და უპირველესად ქრისტიანი ხალხების მხარდაჭერა, ქართული პოლიტიკისათვის ობიექტურად ხელსაყრელი იყო. გერმანიის დელეგაციას ოტო ფონ ლოსოვი მეთაურობდა. დელეგა-

ციის ნევრები იყვნენ დიპლომატები – შულენბურგი და ლეზენდოკი. ბათუმის კონფერენციაზე, გერმანიის დელეგაციის მთავარი მიზანი ოსმალეთსა და ამიერკავკასიას შორის ხელშეკრულების დადება იყო, რომელიც რეგიონში მშვიდობას უზრუნველყოფდა. ლოსოვმა ქართულ დელეგაციას, რომელსაც აკაკი ჩხენკელი ხელმძღვანელობდა, დაპირება მისცა, რომ გერმანია და მისი მოკავშირეები საქართველოს აღიარებდნენ, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემთხვევაში. გერმანიამ ყველაფერი გააკეთა, რომ ოსმალეთის იმპერიის ალიტური მისწრაფებანი მოეთოკა და საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამოცხადება დაეჩქარებინა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ფ. ლოსოვმა და ა. ჩხენკელმა, ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებებს, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე ფაქტო“ აღიარებას ნიშნავდა [8, 132-134]. გერმანიის დელეგაციის აქტიურობამ აიძულა თურქები უკან დაეხია და სწორედ, გერმანიის მაშინდელმა ხელისუფლებამ, პირველი ქართული რესპუბლიკის გამოსაცხადებლად, ყველაფერი გააკეთა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. პეტერბურგის ისტორიული არქივი, კავკასიის ფონდი 908, საქმე 122.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 566, 687, 1065.
3. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი 4, საქმე 10.
4. გ. გელაშვილი, ზოგი უცხოური ცნობა ბათუმის შესახებ XIX ს-ის მე-2 ნახევარი, კრებულში ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი, 2009.
5. ვ. ჩოჩუა, 1878 წლის სან-სტეფანოს ზავი და ბათუმის საკითხი ბერლინის კონგრესზე, კრებულში: ბათუმი-წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი, 2009.
6. ტატიანა კოპალეიშვილი, პროტესტანტული ეკლესიების ისტორიისათვის ბათუმში, კრებულში: ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, ტ. III, ბათუმი, 2013.
7. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, ბათუმი, 2008.
8. ნოდარ მუშკუდიანი, გერმანული დელეგაციის საქმიანობა ბათუმში 1918 წელს, კრებულში: ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა, ტ. 1, ბათუმი, 2009.

9. ავთანდილ სონლულაშვილი, საქართველოში მცხოვრები გერმანელების სამეურნეო ყოფა და ტრადიციები, კრებულში: ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი, XI, 2009.

Otar Gogolishvili

*Doctor of Historical Sciencies, Full professor
of History, Archeological and Ethnological
Department of Batumi Shota Rustaveli State
University*

Germans in Adjara

Summary

1877-78 years war of Russia and Turkey was unsuccessful for Turkey. Turkey were under threath that Russians will concure Konstantinopol. Bismark adviced Peterburg to take Konstantinopol, but that was impossible because after that UK would start the war against Russia. In 1878 march 3rd Russia and Turkey sighed San-Stefano egreement. The egreement was unacceptable for Europe. In fact of that in 1878 13th of June Bismark decided to give : Batumi, Adjara, Shavsheti, Artaan, Samtskhe to Russia. Batumi was named as porto-franko.

გელა საითიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

არშაკ ზურაბოვი – ქალაქ თბილისის მოსახლეობის წარმომადგენელი რუსეთის II სახელმწიფო ღუმავი

რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს არსებობის ათი წლის (1906-1917 წწ.) მანძილზე, საქართველოდან, ანუ ადმინისტრაციული დაყოფით: თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებიდან, ბათუმ-ყარსის ოლქიდან და სოხუმის ოკრუგიდან, სულ 20 დეპუტატი იყო არჩეული. მათგან 18 ქართველი და ორი სომეხი. ამ ორ სომეხთაგან ერთი – არტემ აივაზოვი (კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის – კადეტთა ნევრი), ხოლო მეორე არშაკ ზურაბოვი (სოციალ-დემოკრატი, მენშევიკი) გახლდათ. სათათბიროს საარჩევნო კანონის შესაბამისად – პირველ და მეორე მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროში ასარჩევად, ზემოთ მითითებულ ადმინისტრაციულ ერთეულებში, რვა-რვა ადგილი იყო გამოყოფილი, მათგან ერთი ქ. თბილისისათვის, როგორც კავკასიის სამეფისნაცვლოს ცენტრისათვის. პირველ სათათბიროში თბილისელი მოსახლეობის წარმომადგენლად, სოც.-დემოკრატიული პარტიის გამოჩენილი ლიდერი ნოე ჟორდანიას იქნა არჩეული, ხოლო მეორეში – არშაკ ზურაბოვი, ასევე სოციალ-დემოკრატი. აღსანიშნავია, რომ მისი ერთ-ერთი კონკურენტი ბოლშევიკების ავტორიტეტული წარმომადგენელი – სტეფანე შაუმიანი იყო, მაგრამ ქართველმა მენშევიკებმა ყველაფერი გააკეთეს, რომ ბოლშევიკების კანდიდატს არ გაემარჯვა და მიაღწიეს კიდეც სანადელს.

1907 წლის 6 თებერვალს თბილისის ქალაქის საბჭოს სხდომათა დარბაზში გამოცხადებული 78 ამომრჩევიდან – 53 სოციალ-დემოკრატი და 25 დაშნაკუთიუნის პარტიის წარმომადგენელი იყო. კენჭისყრის შემდეგ არშაკ ზურაბოვმა სწორედ ამ შედეგით გაიმარჯვა, ანუ 53 თეთრი და 25 შავი მიიღო.

გაზეთ „ისარის“ თქმით: ქალაქის თავმა ვასილ ჩერქეზიშვილმა მიულოცა ზურაბიანს გამარჯვება, რის შემდეგ ახალ არჩეულმა დეპუტატმა სიტყვით მიმართა დამსწრე საზოგადოებას და აღნიშ-

ნა: დეპუტატობა წლეულს მე მხვდა წილად და ამით სრული გამარჯვება მოიპოვა პროლეტარიატმა. პროლეტარიატის გამარჯვებას, წელს უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს ვიდრე შარშან ჰქონდა, რადგან სტოლიპინმა ისე შეხუთა არჩევნები, რომ მუშებს მარტო მუშათა კურიებში მიეცათ უფლება თავიანთი წარმომადგენლის არჩევისა და საეჭვო გახდა ტფილისის წვრილ ბურჟუაზიას ვისთვის გამოეცხადებინა ნდობა. ასპარეზზე გამოვიდნენ სხვა პარტიები, მათ შორის „დაშნაკცუთიუნი“. ტფილისის წვრილმა ბურჟუაზიამ ნდობა სოც.-დემოკრატებს გამოუცხადა და უარი უთხრა „დაშნაკცუთიუნს“, როგორც ცრუ-დემოკრატებს...“ [10].

ვინ იყო არშაკ ზურაბოვი და რით გამოიჩინა მან თავი რუსეთის სათათბიროში მოღვაწეობისას?

არშაკ ზურაბოვი დაიბადა თბილისში 1873 წელს. რეალური სასწავლებლის სრული კურსის დამთავრების შემდეგ ხარკოვის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა, სადაც მხოლოდ ორი წელი დაჰყო. 1894 წელს სტუდენტთა გამოსვლებში მონაწილეობის გამო ინსტიტუტიდან გარიცხეს. მოგვიანებით მან პეტერბურგის სატყეო ინსტიტუტში გააგრძელა სწავლა, მაგრამ არც მისი კურსი დაუმთავრებია. 1900 წელს არშაკ ზურაბოვი ჯარში გაიწვიეს. ორი წლის შემდეგ პრაპორშჩიკის წოდებით თადარიგში გადის და აქტიურ რევოლუციურ საქმიანობას განაგრძობს. 1904 წლის 5 იანვარს მას, როგორც რსდმპ წევრს, აპატიმრებენ და ასტრახანში ასახლებენ. აგვისტოში, ტახტის მემკვიდრის დაბადების გამო იმპერატორის მიერ გამოცემული მანიფესტით მას ანთავისუფლებენ და თბილისში დაბრუნების უფლებას რთავენ. რუსეთი-იაპონიის ომის დაწყებისთანავე არშაკ ზურაბოვს ნამდვილ სამხედრო სამსახურში იწვევენ და ტაშკენტის ერთ-ერთ საბრძოლო ნაწილში ავზავნიან. 1905 წლის ნოემბერში ჯარისკაცთა შორის ანტისამთავრობო აგიტაციისათვის ისევ აპატიმრებენ და რამდენიმე თვე ციხეშია. პატიმრობისაგან განთავისუფლების შემდეგ იგი ისევ თბილისშია და სომხურ ენაზე გამომავალ სოც.-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთ „ოსანკ“-ს რედაქტორობს. სწორედ ამ დროს იგი სოც.-დემოკრატების მიერ წამოყენებულ იქნა მეორე სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატობის კანდიდატად. მწვავე წინასასარჩევნო კომპანიის გავლენის შემდეგ არშაკ ზურაბოვი – ირ. წერეთელთან, არჩ. ჯაფარიძესთან, სევ. ჯუღელთან და სხვებთან ერთად სახალხო წარმომადგენლის მანდატი მიიღო.

აღსანიშნავია, რომ მის უშუალო კონკურენტებზე – დაშნაკცუ-

თიუნელებსა და ბოლშევიკებზე გამარჯვება არმ. ზურაბოვს პირველმა ნ. რამიშვილმა მიულოცა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ წვრილი ზურაბოვია, რომელმაც მხარი დაუჭირა სოც.-დემოკრატიების კანდიდატს, უფრო ახლო მოკავშირეა პროლეტარიატის, ვიდრე ცრუ-დემოკრატი დაშნაკცუტიუნელთა წარმომადგენლებიო.

ხელისუფლების მხრიდან „განსაკუთრებული ყურადღება“ არმ. ზურაბოვმა, როგორც დეპუტატმა, ჯერ კიდევ 1907 წლის 16 აპრილის სხდომის დროს დაიმსახურა. იმ დღეს სათათბიროში ჯარში განწვევის თაობაზე სამხედრო მინისტრ – რედიგერის მიერ შეტანილი კანონ-პროექტი განიხილებოდა. როგორც იმდროინდელი გაზეთები მიუთითებენ, მინისტრი თურმე თანდათან ხმას უწევდა და ბოლოს ყვირილზე გადასულა, რასაც ძალზე გაულიზიანებია დეპუტატები და თავიანთ გამოსვლებში აღუნიშნავთ კიდევ (მაგ. ესენს და სხვ.). სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის სახელით სიტყვა არმ. ზურაბოვს აუღია, რომელსაც „დიდხანს და დალაგებით“ ულაპარაკნია, მაგრამ როგორც კი ჯარში არსებულ მძიმე მდგომარეობაზე გაუმახვილებია ყურადღება, მემარჯვენე დეპუტატებს ეს რუსეთის სახელოვანი არმიის შეურაცხყოფად მიუღიათ და ზურაბოვი ტრიბუნიდან ჩამოუგდიათ... ამას მემარცხენე პარტიათა წარმომადგენლების ერთსულოვანი პროტესტი მოჰყოლია. თავის მხრივ სხდომის დარბაზი დემონსტრაციულად დაუტოვებიათ სამხედრო მინისტრსა და მთავრობის ლოყებში მსხდომ სხვა ჩინოსნებს... თავმჯდომარეს სხდომა შეუწყვეტია და ათი წუთის ნაცვლად ორი საათის შემდეგ განუახლებია.

მაინც რა მოხდა? რა თქვა ასეთი სოც.-დემოკრატიების წარმომადგენელმა არმ. ზურაბოვმა? რაში გამოიხატებოდა მისგან რუსეთის სახელოვანი არმიის შეურაცხყოფა?

ამის თაობაზე გაზეთი „ლახვარი“ წერდა: „სოც.-დემოკრატია უარყოფდა მუდმივი ჯარის საჭიროებას, რადგან იგი უვარგისია და პირდაპირ მავნებელიც კიაო. ის ძლიერი იარაღია არა გარეშე მტრის მოსაგერიებლად, არამედ ქვეყნის შიგნით გაბატონებულ კლასთა ინტერესების დასაცავად... მუდმივი ჯარი საშიშროებას წარმოადგენს მშვიდობიანობისათვის; ამასთან უამრავ ქონებას ფლანგავს, უამრავ მუშა-ძალას აცდენს, ბევრნაირ სნეულებას და სატიკივარს ავრცელებს... ამიტომ მუდმივი ჯარის მაგივრად შეიძლება შეიარაღებული სახალხო მილიციის შექმნა, მაგრამ, დეპუტატის აზრით, „ავანტიურისტული ომები, ახალ-ახალი კოლონიების დაპყრობა და სახელმწიფო საზღვრების ასე გადიდება, თხოუ-

ლობს ყაზარმაში აღზრდილი მუდმივი ჯარის ყოლას. დედ-მამასა და ახლობლებს მოცილებული ჯარისკაცი, უფროსების მონა-მორჩილად არის ქცეული და მათ სასტიკ დისციპლინას ემორჩილება, ყოველ მათ ბრძანებას სიტყვის შეუბრუნებლად ასრულებს. მხოლოდ ასეთი ჯარისკაცები გამოდგებიან აგრეთვე შინაური მტრების წინააღმდეგ, თავისი ძმებისა და მამების დასახვრეტად და დასამორჩილებლად... ამნაირათ მუდმივი ჯარი შინაურ ცხოვრებაში „მშვიდობიანობის“ დამცველად გამოდის... ასეთი მაგალითებით სავსეა რუსეთის ისტორია. მუშათა გაფიცვების ჯარით ჩაქრობა პირველ მაგალითს არ წარმოადგენს... ძველი რეჟიმის დამცველნი მას ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინააღმდეგ აბრძოლებენ. ასეთია ჯარის დანიშნულება...“ [12].

აღ. ციტრონის თქმით, ორატორს ისიც აღუნიშნავს, რომ „ასეთ არმიას წარმატებით შეუძლია მხოლოდ ხალხისა და მათი წარმომადგენლების წინააღმდეგ იბრძოლოს, მაშინ, როცა დასავლეთსა და აღმოსავლეთში დამარცხებებს განიცდის“ [9, 127].

სწორედ ეს სიტყვებში გამხდარა ის ბოლო წვეთი, რომელსაც საბოლოოდ აღუვსია მემარჯვენეების მოთმინების ფიალა და ასე გაშმაგებით გაულაშქრიათ ზურაბოვის წინააღმდეგ...

იმავე დღეებში გაზეთ „ტოვარიში“-ში გამოქვეყნებულ წერილში არმ. ზურაბოვი ერთგვარ ახსნა-განმარტებას აძლევდა საზოგადოებას და აღნიშნავდა: „რადგან სათათბიროს 16 აპრილის სხდომა დახურული იყო..., ძალიან ვწუხვარ, რომ კანონი ნებას არ მაძლევს გამოვაქვეყნო მთელი ჩემი სიტყვა, რომელიც ერთ საათს გაგრძელდა და..., რომელმაც საბუთი მისცა მთავრობას, ჩემთვის ბრალი დაედო, თითქოს მე ჯარისთვის „შეურაცხყოფა მიმეყენებინოს“... საჭიროდ მიმაჩნია განვაცხადო, რომ ჩემს სიტყვაში არმიისათვის არავითარი შეურაცხყოფა არ მიმიყენებია... მთელი ჩემი სიტყვა მიმართული იყო უმაღლესი სამხედრო ბიუროკრატიისა და, საერთოდ, მთავრობის წინააღმდეგ, რომლებსაც არმია ბრმა იარაღად გაუხდიათ და უმონყალოდ ყვლეფენ მას... მე სასტიკი პროტესტი განვუცხადე მთავრობას იმ პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომლის წყალობითაც არმია მას ჯგუფობრივი ინტერესების დამცველ იარაღად გაუხდია და ამით დემორალიზაცია შეაქვს მასსაში. აღვნიშნე, რომ შორეულ აღმოსავლეთში რუსეთის არმიის დამარცხება, მთავრობის პოლიტიკის შედეგი იყო... როგორც იცით სოც.-დემოკრატიებმა, სოც.-რევოლუციონერებმა, სახალხო სოციალისტებმა, ტრუდოვიკებმა და პოლსკოე პოლომ ე. ი. დუმის უმრავლესო-

ბამ (ხაზგასმა ზურაბოვისაა – გ. ს.) ვერავითარი „შეურაცხყოფა არმიის“ სახელისა ჩემს სიტყვაში ვერ ნახა, ამიტომ ჩემთვის სიტყვის ჩამორთმევისათვის სასტიკი პროტესტი განაცხადა და კრების დარბაზი დატოვა... საზოგადოების დასამშვიდებლად სამხედრო მინისტრმა გადაწყვიტა, ცოტა რამ გამოექვეყნებინა იქიდან, რაც ამ სხდომაზე მოხდა. რაკი სამხედრო მინისტრმა თავს იდვა საზოგადოების „დამშვიდება“ მას საუკეთესო საშუალებად უნდა მიეჩინა მთელი ჩემი სიტყვის გამოქვეყნება და ამით ხალხისათვის დაენახებია: „აი, თქვენ თვითონ დარწმუნდით, როგორ შეურაცხყო ჩვენი არმია დეპუტატმა ზურაბოვმა – ამ სომეხმა და სოც.-დემოკრატიამო (ორი თანდაყოლილი ცოდვა), მაგრამ... რედიგერი სხვა გზას დაადგა, რომელსაც მთავრობის დაკმაყოფილება შეუძლია, მაგრამ საზოგადოებისა კი არა“ [12].

გაზეთი „ლახვარი“, ზურაბოვის ინციდენტთან დაკავშირებით წერდა: „აი რამ ააღელვა მემარჯვენეები... ისინი თითქოს იმისათვის არსებობენ, რომ ყველაფერი ძველი დაიცვან და, როცა ვინმე ამ ძველი, დახავსებული ნყობილების ნყლულებს შეეხება, განგაშს ტეხენ – ქვეყანა იღუპება, უშველეთო. ეს ძველი ნყობილების „ბედნიერი შვილები“, „პოგრომებში“ დახელოვნებულნი და თავის ყოველგვარ ბოროტმოქმედებაში ჯარის დახმარებას შეჩვეულნი, სცდილობენ თავის ხელში შეინარჩუნონ ეს იარაღი [11].

მთავრობას შეეძლო ზურაბოვთან დაკავშირებული ინციდენტი მეორე სათათბიროს გასარეკ მიზეზად გამოეყენებინა, მაგრამ სათათბიროს თავმჯდომარე გოლოვინი პირადად გამოცხადებულა სტოლიპინთან და რედიგერთან და ბოდიში მოუხდია მათთვის, რითაც „ბიუროკრატიის თავმოყვარეობა დაკმაყოფილებულა...“, მაგრამ იგივე აღ. ციტრონის სიტყვებით რომ ვთქვათ: ყველაფერი გადაარჩენილა, ღირსების გარდა, ანუ როცა შეშინებული კანონმდებელი მონურ თავმდაბლობას იჩენდა თავის მიერ დანიშნულ აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან...

ასევე პრინციპული იყო ზურაბოვის გამოსვლა 1907 წლის 24 მაისს, 46-ე სხდომის მონაწილეთა წინაშე, რომელიც საქართველოში, კერძოდ, გურიაში სადამსჯელო ნაწილების შეყვანას და ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ ეგზეკუციის საკითხის განხილვას ეძღვნებოდა. აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ აპრილის დასაწყისში, სათათბიროს სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის მიერ შეტანილი იქნა სასწრაფო შეკითხვა ლანჩხუთში შეყვანილი სადამსჯელო რაზმის მოქმედების შესახებ. ამ „სასწრაფო“ შეკითხვაზე პასუხის გა-

საცემად, სათათბიროს დეპუტატთა წინაშე წარსდგა კავკასიის მეფისნაცვლის, გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის წარმომადგენელი, სტატ-მდივანი ბარონი ნოლდე, რომელმაც განაცხადა: ჩემს მიერ გამოკითხულ იქნა მისი უმაღლესობა მეფისნაცვალ კავკასიაში. მისგან მიღებული პასუხების საფუძველზე, პატივი მაქვს გაცნობოთ, რომ ქუთაისის გუბერნიის, ოზურგეთის მაზრის სოფ. ლანჩხუთის მოსახლეობის მიმართ არავითარ ჯარიმას ადგილი არ ჰქონია... პირიქით, ამ სოფლის 7 მკვიდრთ თავი აურიდებია სამხედრო ბეგარის მოხდისათვის; გარდა ამისა, გადასახდელი ჰქონიათ 5.000 მანეთი სხვადასხვა დავალიანება... ადგილობრივი მამასახლისის მიმართვის საფუძველზე, სოფ. ლანჩხუთში შესულა პოდპოლკოვნიკ პრიხოდკოს რაზმი 132-ე ბუნდურის კაზაკებით და სოფლის ყრილობაზე შეკრებილთათვის განუცხადებია სამხედრო ბეგარისათვის თავის ამრიდებელი 7 დეზერტირის გაცემა და დარჩენილი გადასახადის (დავალიანების) დროზე გადახდა, აგრეთვე სახელმწიფო ტყეების თვითნებური ჩეხვის შეწყვეტა. ერთი რაზმის შენახვის ხარჯები ლანჩხუთელებისათვის დაუკისრებიათ. სხვა, რაზმის მიერ ძალადობისა და მიყენებული ზარალის თაობაზე არავითარი შეტყობინება არ ყოფილაო. თავისი გამოსვლის დასასრულს, ბარონმა ნოლდემ დეპუტატებს განუცხადა: „Из всего сказанного я позволяю себе заключить, что выраженные в среде Государственной Думе опасения неизбежного кровопролития в селения Ланчхуты оказались, по счастью, совершенно напрасными“ [1, 1079].

ხელისუფლების წარმომადგენლის, სტატ-მდივან ბარონ ნოლდეს გამოსვლის შემდეგ, ტრიბუნაზე ადის ქ. თბილისის დეპუტატი, არშაკ ზურაბოვი. მან პირდაპირ მოახსენათ სათათბიროს დეპუტატებს: როცა ჩვენ, სოციალ-დემოკრატებს შეკითხვა შემოგვქონდა, იმთავითვე ვიცოდით, რომ ხელისუფლებიდან ასეთ პასუხს მივიღებდით. ბარონ ნოლდეს კატეგორიული განცხადება, ხელისუფლების მოქმედება სოფელ ლანჩხუთში სრულებით კანონზომიერი იყო, სინამდვილეს არ შეესაბამება... და იგი სათათბიროს დეპუტატებს 3.000 მცხოვრების მიერ ხელმოწერილ ტელეგრამას უჩვენებს დამსჯელი რაზმების ბარბაროსული მოქმედებების შესახებ – გურიის სოფლებში ძიმითში, ბაილეთში, ხიდისთავში და სხვაგან. დეპუტატმა ზურაბოვმა, დამატებით მოტანილი არგუმენტებითა და ფაქტებით, ნილაბი ჩამოგლიჯა თვითმპყრობელი ხელისუფლების უკანონო მოქმედებებს... მისი თქმით: ამის შედეგი იყო, რომ „прекрасная Гурия обращена в сплошную пустыню; Кроме того, я

обратил бы внимания высокого сорбания, что пора положить конец действиям карательных отрядов на Кавказе. Это не что иное, как остаток варварства. Старожилы на Кавказе говорят, что даже во время нашествия Ага-Мамед хара на Кавказ они не помнят таких зрелищ, свидетелями которых являются теперь. Эти карательные отряды оставляют после себя одну только пустыню, слезы и горе“ [1, 1084].

სიტყვის დასასრულს ზურაბოვი თხოვდა სახელმწიფო სათათბიროს, რომ სოციალ-დემოკრატების მიერ შეტანილ შეკითხვაზე მთავრობის პასუხი ჩაეთვალიათ სავსებით არადაამაკმაყოფილებლად.

აღსანიშნავია, რომ ზურაბოვის ამ წინადადებას არაერთი მხარდამჭერი გამოუჩნდა (მაგ. დეპუტატები – გორბუნოვი, კარტაშევი, დემიანოვი და სხვები), მაგრამ, როცა სათათბიროს თავმჯდომარემ საკითხი კენჭისყრაზე დააყენა 210 დეპუტატმა მხარი დაუჭირა მთავრობის წარმომადგენლის ბარონ ნოლდეს წინადადებას 164 დეპუტატის წინააღმდეგ.

ასე, რომ სამართალმა პური ვერ ჭამა!

ისტორიული სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ რუსეთის მეორე მოწვევის სახელმწიფო სათათბიროში თბილისის მოსახლეობის მიერ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიით არჩეულმა არშაკ ზურაბოვმა, თავისი მკვეთრი გამოსვლებით ხელი შეუწყო 1907 წლის 3 ივნისის კანონის მიღებას, რომლის ძალითაც 103 დღის არსებობის შემდეგ II დუმა დათხოვნილ იქნა და მისი სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის ყველა წარმომადგენელი (65 დეპუტატი) სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მისცეს. მათ შორის, საქართველოდან არჩეული რვავე დეპუტატი – ირ. წერეთელი, არჩ. ჯაფარიძე, არშ. ზურაბოვი, სევერ. ჯუღელი, გერასიმე მახარაძე, ბიკენტი (ჭოლა) ლომთათიძე, ნიკ. კაციაშვილი და კონსტ. კანდელაკი. არშ. ზურაბოვმა და სევერ. ჯუღელმა დროებით მიმალვა მოასწრეს...

ვიდრე დაპატიმრებდნენ, მიმალვაში მყოფმა ზურაბოვმა მოასწრო და სათათბიროს საქმიანობის თაობაზე წიგნი გამოსცა, სათაურით: „Вторая Государственная Дума (Впечатления). С приложением некоторых речей и резолюции с.-д фракции“. С-Петербург, 1908 года.

მის ამ წიგნში შევხვდებით ისეთ გამოთქმებს და შეფასებებს, როგორიცაა: „მეორე სახელმწიფო დუმაც არა თავისი სიკვდილით გარდაიცვალა“; „სახალხო წარმომადგენლობის მოწვევა განპირო-

ბებული იყო ისტორიული აუცილებლობით“; „კავკასიაში, სოც.-დემოკრატიამ თითქმის ყველგან, გარდა კულტურულად ჩამორჩენილი გუბერნიებისა, გამარჯვებას მიაღწია არა მხოლოდ მუშათა, არამედ საერთო კურიებშიც და დეპუტატის 8 ადგილი მოიპოვა მეორე დუმაში, პირველში მოპოვებული 5-ის ნაცვლად. კავკასიაში, სოც.-დემოკრატების ეს გამარჯვება, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული პარტიების შეუკავშირებლობით აიხსნება“; „ხელისუფლება დუმის შემოღებაში ხედავდა ერთადერთ საშუალებას რუსეთის ანარქიისაგან გადარჩენის საქმეში“ და სხვა. არშ. ზურაბოვის შეფასებით: „მეორე დუმა უფრო მემარცხენე აღმოჩნდა, ვიდრე პირველი იყო. ამიტომ მთავრობამ უპირველეს მიზნად დაისახა, რადაც უნდა დაჯდომოდა მემარცხენე ფრთა დაესუსტებინა და ამით ცენტრი გაეძლიერებინა, რომელიც მისი დამჯერი იქნებოდა... ანუ სახალხო წარმომადგენლობა თვითმპყრობელური მანქანის დანამატად ექცია...“ მაგრამ ხელისუფლებამ, როცა მემარცხენეთა წინააღმდეგობის გამო თავის ჩანაფიქრის განხორციელებას ვერ მიაღწია, მაშინ იგი ნაადრევად დაითხოვა... საინტერესოა, აგრეთვე ზურაბოვის მიერ გამოთქმული მოსაზრება ამ დათხოვნასთან დაკავშირებით: „მემარცხენეები ფიქრობდნენ, რომ 3 ივნისის აქტი, ანუ მეორე დუმის ნაადრევი დათხოვნა, ხალხის მასაში რადიკალურ წინააღმდეგობას გამოიწვევდა, მაგრამ ასე არ მოხდა, ხალხი მას დუმით შეხვდა. ასეთია ისტორია“ [8, 50, 55].

როგორც ვთქვით, სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის ბინის გაჩხრეკისა და მის წევრთა უმრავლესობის დაპატიმრებისას, ზურაბოვმა მიმალვა მოახერხა. მთელი წლის განმავლობაში იგი რუსეთსა და საზღვარგარეთ იმალებოდა... ერთ დღეს, ავადმყოფი მეუღლისა და ნათესავების მოსანახულებლად ბაქოში ჩასული დაპატიმრებულ იქნა. საინტერესოა მისი ამ დაპატიმრების ამბავიც. გაზ „Закавказская Речь“-ის თქმით: „მეუღლესთან შეხვედრის შემდეგ, სტუმრად წასულა ერთ-ერთ ნაცნობთან. გზაში შეხვედრია ბაქოს პოლიცემისტერი, პირადად მისი კარგად მცნობი, რომლის ბრძანებითაც ზურაბოვი დაუპატიმრებიათ და პეტერბურგში გაუგზავნიათ. მისი საქმე პეტერბურგის სასამართლო პალატას განუხილავს „დაშნაკცუთიუნის“ პარტიის საქმესთან ერთად და 5 წლით კატორღა მიუსჯიათ, ისე რომ წინასწარ პატიმრობაში ყოფნის მნიშვნელოვანი დრო არ ჩაუთვლიათ“ [16].

1908 წლის 4 ნოემბერს გაზეთი „ალი“ თავის მკითხველებს აუწყებდა: „ამას წინათ პეტერბურგის სასამართლო პალატის მიერ გა-

სამართლებულნი, მეორე დუმის სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის წევრები – ზურაბოვი, სალტიკოვი და ჟიდელევი, ათი ნოემბრის შემდეგ გაგზავნილნი იქნებიან ირკუტსკის ალექსანდროვის საკატორლო ციხეში“ [13].

არშ. ზურაბოვმა კატორლაში გაატარა სასჯელის სრული ვადა და მხოლოდ 1913 წლის ზაფხულში იქნა გაშვებული თავისუფალ დასახლებაში, საიდანაც მან ევროპაში გაქცევა მოახერხა.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ზურაბოვი რუსეთში დაბრუნდა და კავკასიაში მიმდინარე პროცესების შუაგულში აღმოჩნდა... 1920 წლის დასაწყისში იგი პარტახტიანი სახადის მსხვერპლი გახდა...

იმ დღეებში, საქართველოს სოც.-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური ორგანო, გაზ. „ერთობა“ არშ. ზურაბოვის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით წერდა: „სამწუხარო ამბავი მოვიდა სომხეთის რესპუბლიკიდან: პარტახტიან სახადისაგან გარდაიცვალა ყოფილი ჩვენი ამხანაგი არშაკ ზურაბოვი.

ჩვენი პარტიის ისტორიის ფურცლებიდან აღმოუშლელია ის მუშაობა, რომელსაც ეწეოდა არშაკ ზურაბოვი თითქმის მისი ჩასახვის დღიდან.

ჩვენმა პარტიამ დააფასა მისი ღვაწლი: II სახელმწიფო დუმაში იგი არჩეულ იქნა დეპუტატად ქალაქ ტფილისიდან. ეს იმ დროს უდიდესი ნდობის გამოცხადება იყო – ჩვენი პარტიის მხრივ... არშაკ ზურაბოვმა ეს ნდობა გაამართლა... სახელმწიფო დუმაში მას მალე ეჭირა ჩვენი პარტიის დროშა... სტოლიპინის მთავრობამ იგი სხვა ჩვენს ამხანაგ დეპუტატებთან ერთად დააპატიმრა და კატორლა მიუსაჯა... ციმბირში გადასახლების შემდეგ მან მოახერხა ევროპაში გაქცევა... 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ არშ. ზურაბოვი დაბრუნდა რუსეთში, შემდეგ კავკასიაში და რევოლუციის პირველ წელიწადს ჩვენთან მხარდამხარ მუშაობდა. შემდეგ არჩეულ იქნა რუსეთის დამფუძნებელი კრების წევრად სოც.-დემოკრატიული პარტიის სიით.

ამიერ-კავკასიის სეიმის დროს იყო სოც.-დემოკრატიული ფრაქციის წევრი.

არშ. ზურაბოვი საქართველოს სოც.-დემოკრატიულ პარტიას დაშორდა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ. იგი ოპოზიციაში გადავიდა მას შემდეგ, რაც „საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია“ ცალკე გამოეყო.

ბევრი მწარე რამ გვსმენია ჩვენ მის მხრით ამ წლის განმავლო-

ბაში. ბევრი მწარე რამ ვასმინეთ ჩვენც მას. მაგრამ მისი გარდაცვალების შეტყობით ჩვენს წინ წარმოსდგა ის, რომელიც თითქმის 25 წელიწადი ჩვენთან ერთად იბრძოდა ხელჩაკიდებული, როცა ჩვენთან ერთად იტანჯებოდა და ჩვენთან ერთად ხარობდა...”

გაზეთი იქვე ბეჭდავდა ნოე ჟორდანიას ტელეგრამას: „ჩვენი ძველი ამხანაგის და თანამებრძოლის არშაკ ზურაბოვის მოულოდნელმა დაკარგვამ დიდად დამამწუხრა. მართალია, ბოლო ხანებში იგი ჩვენთან არ იყო, მაგრამ მისი 20 წლის თავდადებული მუშაობა სოც.-დემოკრატიულ პარტიაში სამუდამოდ დარჩება ჩვენი მუშათა მოძრაობის ისტორიაში საუკეთესო ფურცლად და მას არ დივიწყებს დემოკრატია.

მშვიდობით ძვირფასო მეგობარო არშაკ. ნოე ჟორდანია“. [17].

არშაკ ზურაბოვის ცხედარი ერევნიდან ჩამოასვენეს და თბილისში ხოჯავანჯის სასაფლაოზე დაკრძალეს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Государственная Дума, II созыв, Стенографические отчеты, Сессия вторая, Том II, С.-Петербург, 1907.
2. Государственная Дума в России, В документах и материалах, Составитель Ф. И. Калинин, Москва, 1957.
3. Государственная Дума, Наши депутаты, Портреты и биографии, Составитель М. И. Бойович Второй созыв, Москва, 1907.
4. ქართული სოციალ-დემოკრატია 1907-1914 წლებში, დოკუმენტები და მასალები, მ. ვაჩნაძის შესავალი წერილით, თბილისი, 1998.
5. გურული ვ., ვაჩნაძე მ., საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ისტორია (1892-1918), თბილისი, 1999.
6. საითიძე გელა, ქართული პოლიტიკური აზრი და რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო (1905-1917), თბილისი, 2005.
7. სურგულაძე პაატა, ქართული პარლამენტის სათავეებთან, თბილისი, 1991.
8. Зурабов А., Вторая Государственная Дума (Впечатления)..., С.-Петербург, 1908.
9. Цитрон Ал., 103 дней Второй думы, С.-Петербург, 1907.
10. გაზეთი „ისარი“, №27, 1907, 7 თებერვალი.
11. გაზეთი „ლახვარი“, №14, 1907, 26 აპრილი.
12. გაზეთი „ლახვარი“, №3, 1908, 4 ნოემბერი.

13. გაზეთი „ალი“, №3, 1908, 4 ნომბერი.
14. გაზეთი „ერთობა“, №4, 1920, 6 იანვარი.
15. გაზეთი „ერთობა“, №6, 1920, 9 იანვარი.
16. Энциклопедический словарь, Тов-ва „Бр. А. и И. Гранат и К^о“, Седьмое издание, т. XVI, Москва, 1914.
17. Газета „Закавказская Речь“ №179, от. 9го августа, 1913.

Gela Saitidze

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of
History and Ethnology, Chief Scientist-Researcher of
the Modern and Contemporary History*

Arshak Zurabov - 2nd Russian Duma member from Tbilisi

Summary

The 2nd Russian State Duma elections were held in February 1907. Similar to the 1st Duma, eight members were elected from Georgia, i.e. according to the administrative division at that time – from Tbilisi and Kutaisi governorates, Batumi-Karsi district, Sukhumi district and Tbilisi. All eight members were affiliated with the Social-Democratic Party (Mensheviks), by nationality – seven Georgians and one Armenian.

Arshak Zurabov (1873-1920) was an Armenian born in Tbilisi who had been a member of the Social-Democratic Party (Mensheviks) since the day of its foundation. He had received a higher education. He was arrested for participation in revolutionary actions several times and exiled from Tbilisi. He carried out publicistic activities. He was elected as the State Duma member on February 6, 1907 by Tbilisi population, in the parliamentary fraction of Social-Democrats together with other members of this party – Irakli Tsereteli, Archil Japaridze, Severian Jugheli, Chola Lomtadze.

He spoke against the autocratic policy of the government several times from the rostrum of the State Duma. The 2nd Duma was dissolved on June 3, 1907 and all members of the Social-Democratic fraction (65 persons), including Arshak Zurabov, were accused of treason and brought to trial. He could return to Tbilisi after spending 5 years in the cadastral jail. He was a member of governance authorities of Armenia during the independence years of Armenia. He died from epidemic typhus. He was buried at Khoja-Vank cemetery in Tbilisi.

მაია ფართლაძე

აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარული ფაკულტეტის დოქტორანტი

დამფუძნებელი კრების განათლების კომისია

1917 წლის ნოემბერში საქართველოს ეროვნულმა ყრილობამ აირჩია ეროვნული საბჭო, სადაც სხვა კომისიებთან ერთად შეიქმნა სასკოლო სექცია. იგივე სექცია, განათლების სექციის სახელით არსებობდა დამუშნებელ კრებაშიც და აქტიურ მუშაობას ეწეოდა საქართველოს რესპუბლიკის განათლების სფეროს მონესრიგების, ქვეყანაში განათლების რეფორმის განხორციელებისათვის.

განათლების კომისიის წევრები რამდენჯერმე შეიცვალნენ, ძირითადად 1920 წლისათვის მისი შემადგენლობა ასეთი იყო: 1. ლეონათაძე – კომისიის თავრე, სოციალ-დემოკრატი (თავიდან ბლომდე შეუცვლელად მუშაობდა); 2. მოსე დავარაშვილი (სოციალ-დემოკრატი); 3. მუხრან ხოჭოლავა (სოციალ-დემოკრატი); 4. ქრისტიანე შარაშიძე (სოციალ-დემოკრატი); 5. ჰაიდარ აბაშიძე (სოციალ-დემოკრატი); 6. თედორე კიკვაძე (სოციალ-დემოკრატი); 7. ნიკიფორე იმნაიშვილი (სოციალ-დემოკრატი) – კომისიის მდივანი; 8. პავლე ბიული (სოციალ-დემოკრატი); 9. შალვა ნუცუბიძე (სოციალ-ფედერალისტი); 10. ექვთიმე თაყაიშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი); 11. გრიგოლ ნათაძე (სოციალისტ-რევოლუციონერი); 12. გარიკ სტეფანიანი (დაშნაკი). სხდომა იმართებოდა კვირაში ორჯერ, ორშაბათსა და ხუთშაბათს, დილის 9-11 საათზე.

ის დიდი მოძრაობა, რომელიც იმპერიის დანგრევისა და ამიერკავკასიის ცალკე სახელმწიფოდ ფორმირებისთანავე დაიწყო და სკოლების გაეროვნებას ისახავდა მიზნად, საჭიროებდა დიდ ძალისხმევას. უნდა შექმნილიყო ახალი ქართული სასწავლებლები, არსებულში კი, რუსულის ნაცვლად, მთავარი სასწავლო ენა ქართული უნდა გამხდარიყო, რომელზეც შეისწავლებოდა ყველა საგანი. სექცია ეხმარებოდა იმ სკოლებს, რომელთაც ეროვნული თვალსაზრისით გამორჩეული მნიშვნელობა ჰქონდა, ასეთი იყო აფხაზეთისა და აჭარის სკოლები. საქართველოში ქართულის გარდა არსებობდა სხვა ეროვნული სკოლებიც: სომხური, რუსული, აზერბაიჯანული, ოსური, აფხაზური და სხვ.

1918 წლის 13 იანვარს სექციამ ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმს

მოსთხოვა – გამოეყო 2000 მანეთი ქობულეთის რაიონის სოფელ ნყავროკის ორკლასიანი სკოლისათვის, რაც საშუალებას მისცემდა სკოლის დირექციას და ადგილობრივ სამზრუნველო კომიტეტს, აეგოთ სკოლის ახალი შენობა და სკოლასთან საფეიქრო განყოფილება გაეხსნათ. ამას, როგორც დოკუმენტის ავტორები აღნიშნავენ, დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა „ჩვენი მოძმე მაჰმადიანი ქართველების გათვითცნობიერების საქმეში“ [1, 4].

სექციამ რამდენიმე სხდომა ჩაატარა და შეადგინა „ეროვნული პედაგოგიური საბჭო“, რომელსაც ევალეზოდა, შეერჩია და ეხელმძღვანელა საბავშვო წიგნების შედგენისა და გამოცემებისათვის, საგამოცდო საკითხების, სასწავლო გეგმებისა და პროგრამების შემუშავებისათვის, ბიბლიოთეკების მოწყობისათვის, პედაგოგიური მუზეუმის დაარსების, პედაგოგიური ჟურნალის გამოცემის საქმისათვის, მთელ საქართველოში სწავლა-განათლების საქმისათვის საერთო ხელმძღვანელობა გაენია. სექცია ფაქტობრივად განათლების სამინისტროს ფუნქციას ითავსებდა და ეს ბუნებრივი იყო იმ დროს, როდესაც ამიერკავკასიის რესპუბლიკა არსებობდა და ეროვნული განათლების პრობლემები საერთოკავკასიურ სახელმწიფოში ამ ეროვნების საბჭოებს უნდა ეტვირთა.

დამფუძნებელი კრების განათლების კომისია ეროვნულ საბჭოში შეიქმნა დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან სულ ცოტა ხანში, 1918 წლის ივლისში და იხილავდა ისეთ საკითხებს, როგორიცაა სკოლების მართვა-გამგეობისა და გაეროვნების (ყველა საგნის ქართულ ენაზე სწავლების) პრობლემები. ის ეხმარებოდა განათლების სამინისტროსა და მთავრობის განათლების სფეროში მიმდინარე რეფორმების განხორციელებაში. კომისია იკრიბებოდა კვირაში ორჯერ, განათლების კომისიის თავმჯდომარე ეროვნულ საბჭოში იყო ლეო ნათაძე. პირველივე სხდომაზე კომისიის წევრმა ნოე ცინცაძემ აღნიშნა, რომ წინააღმდეგი იყო სკოლების მართვის ცენტრალიზაციისა, მისი აზრით, სკოლას თვითმმართველობის ორგანოსთან აქტიურად უნდა ეთანამშრომლა და ამით უფრო ეფექტურად გადაჭრიდა მის წინაშე მდგარ პრობლემებს. სარევიზიო აპარატიც (ინსტრუქტორების სახით) ადგილზე უნდა მოწყობილიყო. რაც შეეხებოდა პირველდაწყებითი სკოლების კონტროლს, ეს რაიონების ინსპექტორებს უნდა დავალებოდა. „სამაზრო ერობებში, – თქვა მან, – ირჩევენ სასკოლო კომიტეტს, ანუ კოლეგას. ეს კოლეგია, მცოდნე პირებისაგან შედგენილი, ირჩევს მასწავლებლებს და სკოლის გამგეობას“.

ცინცაძეს არ დაუჭირეს მხარი გამომსვლელებმა – კ. ქავთარაძემ და თ. კიკვაძემ. ლეო ნათაძემ კი შემაჯამებელ სიტყვაში თქვა, რომ მასწავლებლების დანიშვნა ადგილობრივი თვითმმართველობის მიერ ანარქიას გამოიწვევს და ამიტომ, ეს საქმე მთავრობაში უნდა წყდებოდეს. კომისიამ დაავალა ნ. ცინცაძესა და კ. ქავთარაძეს სკოლების მართვა-გამგეობის შესახებ კანონ-პროექტის შედგენა [2, 2].

მომდევნო სხდომამ განიხილა სპეციალური სკოლების საკითხი, ამ ტიპის სკოლები შესაბამის სამინისტროებში უნდა დარჩენილიყვნენ, თუ ყველა ისინი ერთიანი მმართველობის ქვეშ, განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებოდნენ. პირველ სხდომაზევე, 1918 წლის 17 ივლისს გამოვლინდა აზრთა სხვადასხვაობა. ტიმოფევის მიერ მაგალითად რუსეთის მოტანამ სიმონ მდივანი გააღიზიანა და მან რუსული განათლების სისტემა დაახასიათა როგორც მახინჯი ფორმა მართვისა, ხალხის შეგნების პოლიტიკური მიზნებით გარდაქმნა – „გათახსირება“. გამომსვლელები ვერ შეთანხმდნენ, ამიტომ კრება გადაიდო.

განათლების კომისიამ 1918 წლის 21 ივლისის სხდომაზეც განიხილა სმეურნეო და სხვა პროფესიული სკოლების განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადასვლის საკითხი. სხდომას ესწრებოდნენ როგორც კომისიის წევრები – ლეო ნათაძე, კალენიკე ქავთარაძე, თევდორე კიკვაძე, ნოე ცინცაძე, დიმიტრი უზნაძე, შალვა ქარუმიძე, ასევე, განათლების მინისტრის ამხანაგი – სიმონ მდივანი, მინათმოქმედების სამინისტროს წარმომადგენელი ტიმოფევი.

ტიმოფევემა საჭროდ არ ჩათვალა ამგვარი სკოლების ერთი სამინისტროს ხელში გადასვლა და მაგალითად ამერიკის, გერმანიის, იტალიისა და რუსეთის სისტემა მოიტანა. მისი აზრით, სასოფლო სკოლების მართვა-გამგეობისათვის უნდა დაარსებულიყო მუდმივი ცენტრალური აგრონომიული კომიტეტი. შალვა ქარუმიძეც დაეთანხმა მართვის დეცენტრალიზაციას და მიიჩნია, რომ განათლების სამინისტროს ხელში შეიძლებოდა ყველაფერი არ ყოფილიყო. სიმონ მდივანმა ეს თავალსაზრისი უარყო, მისი არგუმენტი ასეთი იყო: „თუ სპეციალური სასწავლებლები ცალკე უწყებების ხელში იქნენ, ყველა უწყებას დასჭირდება განსაკუთრებული მართვა-გამგეობის აპარატი. ეს გამოიწვევს აუარებელ ხარჯებს“. ამის გამო, მან მხარი დაუჭირა სპეციალურ სასწავლებელთა განათლების მინისტრის ხელში გადასვლას.

სიმონ მდივნის ამ თავალსაზრისს მხარი დაუჭირა დიმიტრი უზნაძემ. ნოე ცინცაძემ კი აღნიშნა, რომ სამინათმობელო სამინისტროს უკვე აქვს მონყობილი სასკოლო განყოფილება, ამიტომ ზედმეტი ხარჯები ამ მხრივ საჭირო აღარაა. საერთო კენჭისყრისას უმრავლესობა მომხრე აღმოჩნდა, რომ სამეურნეო სკოლები მინათმობელების სამინისტროში დარჩენილიყო [2, 3].

საბოლოოდ პარლამენტის მიერ მიღებული კანონით სამეურნეო სკოლები მინათმობელების სამინისტროს განკარგულებაში დარჩნენ [3, 20].

სკოლების მართვა-გამგეობის სრული დეცენტრალიზაციის მომხრე იყო ნიკო ნიკოლაძე, რომელიც კომისიაში შედიოდა და 1918 წლის 14 აგვისტოს სხდომაზე სკოლების სრული დეცენტრალიზაციის საკითხი დააყენა. მას ცოტა მხარდამჭერი აღმოაჩნდა. მმართველი პარტიის წარმომადგენლებს სჯეროდათ, რომ იმ ურთულეს პოლიტიკურ და სოციალურ პირობებში სკოლების ერთ ხელში თავის მოყრა განათლების სისტემას უფრო ნაადგებოდა [2, 11].

ყველა ის კანონ-პროექტი, რომელსაც განათლების სამინისტრო საჭიროდ თვლიდა სისტემაში რეფორმების გასატარებლად, საპარლამენტო კომისიაში იხილებოდა და მთავრობასთან თანხმობით მტკიცდებოდა, ხშირი იყო აზრთა დაპირისპირება და გადაუწყვეტობა. 1918 წლის 4 ოქტომბერს ასეთი დაპირისპირება გამოიწვია კანონ-პროექტმა სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმების შესახებ. კანონ-პროექტში დატოვებული იყო მუსულმანური რელიგიის სწავლება, რის გამოც მოხდა უთანხმოება და საკითხის გადაწყვეტა შემდგომი სხდომისთვის გადაიდო. სხდომას უნდა დასწრებოდა ქალაქის თვითმმართველობის წარმომადგენელი – კონიაშვილი „საკითხის გასარკვევად“ [2, 16].

ამავე სხდომამ მოისმინა საზოგადოება „განათლების“ პროგიმნაზიის გამგის მოხსენება სასწავლო და სამეურნეო მდგომარეობის, ასევე მასწავლებელთა მძიმე მატერიალური მდგომარეობის შესახებ.

კომისია ლებულობდა კანონ-პროექტებს, ანუ გადაწყვეტილებას სასკოლო სისტემის ყველა რგოლის გასაუმჯობესებლად. მაგალითად, 1918 წლის 12 ოქტომბერს კომისიამ განიხილა და მიიღო 3 პროექტი: გურიის უმაღლესი დანყებითი სასწავლებლებისათვის ერთდროული დახმარების გამოყოფის შესახებ; კანონ-პროექტი უმაღლესი დანყებითი სასწავლებლების გახსნის შესახებ; კანონ-

პროექტი პირველდანიებითი სასწავლებლების გახსნის შესახებ. სამივე პროექტი გადაეცა საფინანსო კომისიას ხარჯების დასაზუსტებლად. ამავე სხდომამ განიხილა ახალი ნიგნოსაცავი სამკითხველოების გახსნის, პარლამენტის პრეზიდენტის თავმჯდომარის შეკითხვა – ჩრდილოეთ ევროპაში სტუდენტების სასწავლებლად გაგზავნის შესახებ და სხვა საკითხები. ამ უკანასკნელზე კომისიამ გადაწყვეტილება ვერ მიიღო, მიზეზად დაასახელა რთული პოლიტიკური ვითარება ევროპაში, კერძოდ, გერმანიაში, ამასთანავე ის, რომ ჯერ არ იყო შემუშავებული პროგრამა – რომელი დარგის სპეციალისტები უფრო ჭირდებოდა საქართველოს და სად გაგზავნათ ამ დარგების შესასწავლად ახალგაზრდები [2, 18].

განათლების სისტემაში რეფორმის გატარება მოიცავდა ყველა რგოლს – უდაბლესიდან – საბავშვო ბალებიდან უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებამდე – უნივერსიტეტამდე.

განათლების კომისიამ, როდესაც საბავშვო ბალებზე მსჯელობდა, 1918 წლის 30 ოქტომბრის სხდომაზე დაინუნა ეს კანონი და საჭიროდ ჩათვალა ეს რგოლი ადგილობრივ თვითმმართველობებს დარჩენოდა სამართავად, სამინისტრო კი მხოლოდ დახმარებას გაუწევდა მას ზოგიერთ საკითხში, შეიმუშავებდა საერთო გეგმას იმ ბავშვების სწავლა-აღზრდისა, რომელთაც სკოლის ასაკი არ დადგომოდათ. კომისიამ წინადადება მისცა განათლების სამინისტროს, რომ მას მიეცა ქალაქის თვითმმართველობისათვის გეგმა ბალების გახსნაზე. ამ უკანასკნელს თავად უნდა შეედგინა კანონ-პროექტი, წარედგინა განათლების სამინისტროში, რომელიც მას პარლამენტის განათლების კომისიას გადასცემდა განსახილველად და პარლამენტში დასამტკიცებლად. ამავე სხდომამ განიხილა მასწავლებელთა ხელფასების მომატების საკითხი. კ. ქავთარაძის წინადადებით, მასწავლებლებს ხელფასი უნდა მომატებოდა 1 ოქტომბრიდან, ამასთანავე, კომისიამ განიხილა ნოე ცინცაძის წინადადება მასწავლებლებისათვის 5 წლიანი დანამატის გამოყოფის შესახებ. კ. ქავთარაძემ საკითხი დასვა ქალთა ინსტიტუტის, კადეტთა კორპუსისა და წმინდა ნინოს სასწავლებლის ლიკვიდაციის შესახებ, რაც სასწავლებლებში არსებული ვითარების შესწავლის შემდეგ უნდა გარკვეულიყო და შემდეგ სხდომებზე გადაწყვეტილიყო [2, 27].

16 ნოემბრის სხდომაზე ლიკვიდაციის საკითხი ხელახლა განიხილეს და ზემოთ დასახელებული სასწავლებლების გაუქმება გადაწყდა. მიიღეს კანონ-პროექტი ყველა ტიპის სასწავლებლებში

სახელმწიფო ენის სავალდებულო სწავლების შესახებ. შემცირდა სასწავლებლებში საეკლესიო უქმეების რაოდენობა.

განათლების კომისია თავის სხდომებზე ხშირად იხილავდა მასწავლებელთამატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების საკითხს. სამინისტროს მიერ შემუშავებულ ზოგიერთ საკანონმდებლო აქტებს არგებდა რეალურ საჭიროებას, ვინაიდან პარლამენტის კომისია უმაღლესი ინსტანციის ინტერესს გამოხატავდა, ცალკეული კანონპროექტის შეცვლა და ახალი კანონის შექმნამისი მოვალეობაც იყო. კომისიის მიერ 1919 წლის ერთ-ერთ დოკუმენტში, კერძოდ, 20 მაისისა და 2 აგვისტოს დეკრეტების ნაწილობრივ შეცვლის შესახებ, ვკითხულობთ: „ამა წლის 20 მაისისა და 2 აგვისტოს დეკრეტებს მიზნად სახელმწიფო მოსამსახურეთა მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესება აქვს დასახული. მართლაც, მდგომარეობა წინანდელთან შედარებით გაუმჯობესებულია, მაგრამ მასწავლებლისათვის ერთი მუხლით ეს გაუმჯობესება მეტად შეზღუდულია, რითაც ერთგვარი უსამართლობა იბადება.

საქმე ის არის, რომ ამ მუხლის ძალით იმას, ვისაც თვითურად 1000 მანეთზე მეტი აქვს, თანახმად 20 მაისის დეკრეტისა, მიეცემა 400 მანეთი დამატება და 35 %, თანახმად 2 აგვისტოს დეკრეტისა. ამის გამო, რადგან მასწავლებელთ არ აქვთ განსაზღვრული ჯამაგირი (დამოკიდებულია გაკვეთილების რიცხვზე): იმას, ვინც მეტს მუშაობს, ჯამაგირი ნაკლებად აქვს გადიდებული, ვიდრე იმას, ვინც ნაკლებს მუშაობს (აქვე აღსანიშნავია, რომ დღევანდელს გარდამავალ ხანაში, მასწავლებელთა საკმაო რიცხვის უყოლობის გამო, ყოვლად შეუძლებელია, რომ მასწავლებელს არ ექნეს ნორმაზე მეტი გაკვეთილი)“. კომისიის დოკუმენტს მაგალითად მოაქვს მასწავლებელი, რომელსაც აქვს 18 გაკვეთილი და მასწავლებელი, რომელსაც აქვს 20 გაკვეთილი. წარმოდგენილი ცხრილით, მათი რეალური ანაზღაურებაა: პირველის (18 გაკვ.) — 12,000, მეორესი (20 გაკვ.) — 12,700 მანეთი. 20 მაისისა და 2 აგვისტოს დეკრეტების დამატებით პირველს 24,000 მანეთი გაუხდა, მეორეს — 22,945, ანუ მათ შორის 1055 მანეთი განსხვავებაა, ასეთივე უსამართლო გახდა უფრო მეტი გაკვეთილების მქონე პედაგოგთა ანაზღაურებაც, რაც ინვევდა პედაგოგთა უკმაყოფილებას, ისინი ცდილობდნენ აღარ აეღოთ მეტი გაკვეთილი, 1000 მანეთზე მეტი ჯამაგირი რომ არ ჰქონოდათ.

განათლების კომისია ითხოვდა ამგვარი უსამართლობის აღმოფხვრას, დამატებების სწორად განაწილებას [4, 41-42].

განათლების კომისიამ 1919 წლის 17 აპრილს მიმართა საქართველოს რესპუბლიკის ყველა: დაბალ, საშუალო და უმაღლეს სკოლას, ერობასა და ქალაქთა გამგეობებს, მასწავლებელთა რაიონულ და სამაზრო კავშირებს, რათა მიენოებინათ ცნობები თავიანთ შესახებ ამ კომისიისათვის. რამდენი და რა ტიპის სკოლები იყო ამათუ იმ რაიონში, რა ესაჭიროებოდა ამ სკოლებს, იყო თუ არა ახალი სკოლების გახსნის აუცილებლობა, როგორი იყო სკოლათა ნივთიერი მდგომარეობა, არიან თუ არა მასწავლებლები მმართველები, სადრამდენი მოსწავლე სწავლობდა, შეიძლებოდა თუ არა ადგილობრივი ძალებით სკოლის მდგომარეობის გაუმჯობესება, რაში გამოიხატებოდა ერობებისა და საქალაქო გამგეობების განათლების განყოფილებათა საქმიანობა და სხვ. [4, 116].

ყველა იმ პრობლემის მოსაწესრიგებლად და სიღრმისეული გაანალიზებისათვის, რაც განათლების კომისიის წინაშე იდგა, კომისიის მდივანმა ნ. იმნაიშვილმა გააკეთა სპეციალური მოხსენება კომისიის სხდომაზე სამეცნიერო საბჭოს დაარსების შესახებ [4, 129].

მე-19 სუკუნეში საქართველოს ახალგაზრდობა ძირითადად რუსულ უნივერსიტეტებში ღებულობდა განათლებას. დიდი იყო სწრაფვა ევროპისაკენ, მაგრამ სოციალური მდგომარეობა არ იძლეოდა ამ სწრაფვის ასრულების საშუალებას. თუმცა, ევროპის ქვეყნებში სასწავლებლად წასვლის შემთხვევებიც არ იყო გამოწვეული.

მას შემდეგ, რაც რუსეთის იმპერია დაინგრა, დაიძაბა რუსულ-ქართული ურთიერთობებიც და ქართველ ახალგაზრდებს მოეჭრა გზა რუსული უნივერსიტეტებისკენ. ახალი პოლიტიკური ორიენტაცია ხელისუფლებას ავალდებულებდა სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარე ემოქმედა და ახალგაზრდების საზღვარგარეთ, ევროპის ქვეყნებში გაგზავნისათვის ხელი აქტიურად შეეწყო. საქართველოს პარლამენტის თავ-რემ ნიკოლოზ ჩხეიძემ 1918 წლის 12 ოქტომბერს მიმართა პარლამენტის განათლების კომისიას საზღვარგარეთ სასწავლებლად ახალგაზრდობის გაგზავნის შესახებ. მიმართვის ტექსტი ასეთი იყო: „საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღიდან, როგორც საბოლოოდ გადაწყდა ეგრეთ წოდებული ორიენტაციის საკითხი და ახალმა პოლიტიკურმა ვითარებამ საქართველო ევროპას პირდაპირი კავშირით გადააბა, აღძრა მეტად დიდმნიშვნელოვანი საკითხი – მოსწავლე ახალგაზრდობის ევროპის ქვეყნებში გაგზავნისა, სახელდობრ გერმანიაში, უმაღლესი სწავლავანათლების და საზოგადოდ ცოდნის შესაძენათ. ამ საკითხს თანა-

ბარი გულისხმიერებით მიეგებნენ როგორც მთავრობის სფეროები, აგრეთვე ფართო საზოგადოება, რადგან სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ახალ პირობებს შორის ასეთი გზა აუცილებელი ხდება ჩვენი ქვეყნისათვის, რათა რაც შეიძლება მალე ახალგაზრდობას საშუალება მიეცეს დაენაფოს ქვეყნის ცოდნის და კულტურის თავანკარა წყაროს იქ, სადაც სადაც მეცნიერება სათანადო სიმაღლეზე სდგას და სასწაულთმოქმედ ნაყოფს იძლევა, თვით ამ საერთო რღვევისა და ქარცეცხლის ხანაში.

იმ იმედით, რომ სახელმწიფო ამ საქმეს ჯეროვან ყურადღებას მიაქცევდა, ზოგიერთმა კერძო პირმა მთავრობისაგან ნივთიერი დახმარების მოლოდინში კიდეც გაისტუმრა თავისი შვილები გერმანიის უმაღლეს სასწავლებლებში, მაგრამ მათ მოლოდინი არ გაუმართლდათ, რადგანაც ამ საქმისთვის ჯერჯერობით არა გაკეთებულა რა. ამიტომ ისინი, ვინც ამ იმედით გერმანიაში სასწავლებლად შვილები გაგზავნეს, ახლა სინანულში არიან, ვინაიდან ახლო მომავალში მათ შვილებს მწარე გასაჭირი მოელოთ. ის ორიოდ გროში, რომელიც გზის ხარჯათ და პირველ ხანში საცხოვრებლათ გაატანეს, მალე შემოეხარჯებათ და მშრალზე დარჩებიან, თუ დროზედ დახმარება არ გაენიათ.

ამის გარეშე, დღე ერთია და იერიში მრავალია ამავე საგნის გამო, სხვადასხვა მიზოვნელისაგან ჩემდა მომართული. მათ გაუგიათ, ვითომ საქართველოს პარლამენტს გადაეწყვიტოს სტიპენდიების დანიშვნა და ჰგზავნიდეს კიდეც მოსწავლეთ.

კომისიას მოეხსენება, რომ პარლამენტს, როგორც კანონმდებელ დანესებულებას, ამგვარი სტიპენდიების განაწილების კომპეტენცია არ აქვს, ეს აღამასრულებელი ხელმწიფების უფლებაა. პარლამენტს შეუძლიან, რასაკვირველია, საკანონმდებლო ინიციატივის გზით, სათანადო კანონი გამოსცეს საამისოდ. და რადგანაც არავითარი ნიშნები არა სჩანს, რომ ამსაქმის განსახორციელებლათ რაიმე კეთებოდეს, მე მგონია ყოვლად მიზანშეწონილი და საამდროო უაღრეს საჭიროების შესაბამის იქნებოდა თაოსმოება ამ თვალსაჩინო სახელმწიფოებრივ საგნის გამო საპარლამენტო განათლების კომისიას ეკისრა და რაც შეიძლება მალე, სათანადო კანონპროექტი შეემუშავებინა, რომლითაც გადაწყვეტილი იქნება ეს, – ნაყოფიერ შედეგის მომტანი საქმე.

გაცნობებთ რა ყოველივე ამას, გთხოვთ კეთილინებოთ და განიხილოთ ეს ჩემი წინადადება და კომისიის გადაწყვეტილება მოკლე ხანში შემატყობინოთ.

პარლამენტის თავმჯდომარე ნ. ჩხეიძე [5, 2].

სახელმწიფო, განათლების საპარლამენტო კომისიის რეკომენდაციით, სასწავლებლად თავად ჰგზავნიდა იმ ახალგაზრდებს, რომელთა მომავალ პროფესიაზე ქვეყანაში გარკვეული მოთხოვნილება იყო.

განათლების საპარლამენტო კომისიამ 1918 წლის სექტემბრიდან 1919 წლის ზაფხულამდე განიხილა პროექტები და მიიღო შემდეგი კანონები:

1. ყველა ტიპისა და ხარისხის სკოლების გაეროვნების შესახებ;
2. ყველა ტიპისა და ხარისხის სკოლების განათლების სამინისტროს უწყებაში გადასვლის შესახებ;
3. სამასწავლებლო ინსტიტუტისა და სემინარიების გაეროვნების შესახებ;
4. განათლების სამინისტროს ორგანიზაციისა და შტატების შესახებ;
5. კანონ-პროექტი ქართული უნივერსიტეტის სახელმწიფო უნივერსიტეტად გადაკეთების შესახებ;
6. განათლების საზოგადოების თამარ მეფის სახელობის ქალთა საოსტატო სემინარიის მთავრობის გამგებლობაში გადაყვანის შესახებ;
7. თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტისათვის 1960 მანეთის მიცემის შესახებ, ზაფხულში სწავლის გაგრძელებისათვის;
8. თბილისის უმაღლესი კურსებისათვის სახელმწიფო ხაზინის თავისუფალი თანხიდან 50000 მანეთის მიცემის შესახებ 1917-1918 წ.წ. სასწავლო ხარჯების გასასწორებლად;
9. სახალხო სკოლების მასწავლებელთა ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ;
10. წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის სახელმწიფო სკოლად გამოცხადების შესახებ;
11. გურიის უმაღლესდანიეებითი სასწავლებლისთვის ერთდროული დახმარების განევის შესახებ;
12. უმაღლესდანიეებითი სასწავლებლების გახსნის შესახებ;
13. პირველდანიეებით სასწავლებელთა და უმაღლესდანიეებით სკოლათა გახსნისა და ზოგიერთი უკვე არსებული ხაზინის ხარჯზე მიღების შესახებ;
14. ყველა ტიპისა და საფეხურების სახაზინო და კერძო უფლებიან სასწავლებლებში საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმების შესახებ;

15. პირველდანიებითი სასწავლებლების გახსნის შესახებ;
 16. ახალი წიგნთსაცავი სამკითხველოების გახსნის შესახებ;
 17. უმაღლესდანიებით სასწავლებლებში მომსახურე პირთა ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ;
 18. ვინოგრაღოვის კულტურულ-ტექნიკური სკოლის სახელმწიფო სკოლად გამოცხადების შესახებ;
 19. ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიების, რეალურ და საკომერციო სასწავლებლების და საოსტატო ინსტიტუტებსადა სემინარიებში მომსახურე პირთა ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ;
 20. ცენტრალური პედაგოგიური მუზეუმის დებულება;
 21. კანონ-პროექტი თელავის პროფესიონალური ქალთა სკოლის დახმარების შესახებ (უარყოფილია);
 22. კანონ-პროექტი სახალხო სკოლათა ინსპექციების შტატების შესახებ (უარყოფილია);
 23. კანონ-პროექტი საბავშვო ბაღის გახსნის შესახებ (უარყოფილია);
 24. კანონ-პროექტი პედაგოგიური მუზეუმის შესახებ;
 25. კანონ-პროექტი საშუალო სატეხნიკო სასწავლებლის შესახებ;
 26. კანონ-პროექტი კულტურულ-სატეხნიკო სასწავლებლის ხარჯთაღრიცხვა;
 27. კანონ-პროექტი ქუთაისის გუბერნიის მე-3 და მე-4 რაიონის ყოფილ საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მასწავლებელთა დღიური ფულით დაკმაყოფილების შესახებ;
 28. კანონ-პროექტი ტფილისის სამოსწავლო ინსტიტუტისათვის 1960 მანეთის მიცემის შესახებ ზაფხულში სწავლის გაგრძელებისათვის;
 29. კანონ-პროექტი ყოფილი საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მასწავლებელთა წარსული დროის ჯამაგირით დაკმაყოფილების შესახებ;
 30. კანონ-პროექტი განათლების სამინისტროსათვის 31, 350 მან. კრედიტის გახსნის შესახებ ქუთაისის გუბერნიის ყოფილ საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მასწავლებელთათვის მეორე თითო თუმნიანი დამატების მისაცემად;
 31. მოხსენება პირველდანიებითი სასწავლებლების მასწავლებელთა სამწლიანი დამატებების შესახებ [2, 45-46].
- ეს კანონ-პროექტები და საკანონმდებლო ნორმები კომისიამ მხოლოდ ერთი წლის მანძილზე განიხილა.

პარლამენტის თავმჯდომარე ნ. ჩხეიძე ისევე როგორც სხვა კომისიებს, განათლების კომისიასაც საყვედურობდა, რომ ხშირად წარდგენილი კანონ-პროექტი იყო ბუნდოვანი, ამიტომ მისგან მოითხოვდა – დაერთო დოკუმენტისთვის წერილობითი ახსნა-განმარტება კანონ-პროექტის ყველა მუხლზე [6, 7].

განათლების კომისიას სხვადასხვა საკითხებზე მიმართავდნენ საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები. მათ სურდათ ახალ სასწავლო პროგრამებსა და, ზოგადად, ქართულ ეროვნულ საგანმანათლებლო პოლიტიკას არ დაეზიანებინა მათი ეროვნული ინტერესები, დემოკრატიული ნიშნით მოღვაწე მთავრობა დიდ დათმობაზე მიდიოდა მათ მიმართ, თუმცა, არშეიძლებოდა არ ეცა პატივი იმ ტრადიციებისათვის, იმ ტოლერანტული დამოკიდებულებისათვის, რაც ამ უმცირესობებსა და ქართველ ერს შორის საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბდა. ამ ერთა შორის გამორჩეულად ახლობელი საქართველოს ხელისუფლებისათვის ყოველთვის იყო ქართველ ებრაელებთან ურთიერთობა.

საინტერესოა 1921 წლის თებერვალში (რიცხვი არ უსვია) ქართველ ებრაელ პარლამენტართა მიმართვა დამფუძნებელი კრების განათლების კომისიადმი. „საქართველოს მოქალაქეთა ქართველ ებრაელ რწმუნებულების: დამფუძნებელი კრების წევრის – მოსე დავარაშვილის, არონ ელიგულაშვილის, მოსე თავდიდიშვილის, შიმშო იაკობაშვილის, აბრამ ბუზიაშვილის, შალომ ბაბანაშვილის, შიმყონ ხახმიშვილის მოხსენება-მემორანდუმი.

ამჟამად, როცა საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის გარჩევა და გამომუშავება სწარმოებს, ქართველ მოქალაქე ქართველ ებრაელებმა მოგვანდეს ჩვენ წარვუდგინოთ დამფუძნებელ კრებას ის მოსაზრებანი, რომელთა მიხედვით საჭიროება მოითხოვს ზოგიერთი ზომების მიღებას, რატა ქართველ ებრაელთა მიეცეს საშუალება მათი კულტურული და სარწმუნოებრივი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. ამ ნიშნით ჩვენ დავალებული გვაქვს მოვახსენოთ დამფუძნებელ კრებას ზოგიერთი ჩვენი მოთხოვნისათვის, რატა ამით უზრუნველვყოთ ამ ჩვენი კულტურული ინტერესების მიღწევა.

დამფუძნებელ კრებას კარგად მოეხსენება, რომ ამჟამად როდესაც კონსტიტუციის პროექტის მე-12 თავის ძალით ყველა სკოლები ერთი სახელმწიფოებრივი საერთო ტიპის ხდება, უნდა დაიხუროს ებრაელთა სკოლები (თალმუდ-თორა), რომელთაც ამ საერთო სკოლების ხასიათი არა აქვთ.

მაგრამ ისიც კარგად მოგეხსენებათ, რომ თალმუდ-თორები, რომელნიც სამი ატასი წლის განმავლობაში ერთადერთი ძეგლი იყო ჩვენი კულტურისა და ისტორიისა და რომელშიაც ჩვენი ახალგაზრდობა ტავის კულტურას უახლოვდებოდა, წარმოადგენს ჩვენთვის იმ ერთგავრ ფაქტორს, რომელიც დამყარებულია არა მარტო ჩვენს საუკუნო ადათებზე, არამედ მთელს ჩვენ ისტორიაზე, მხოლოდ თალმუდ-თორაში ვპოულობთ ჩვენს არსებობას.

ამ მოსაზრების გამო თალმუდ-თორის გაუქმება წარმოადგენს ჩვენს ცხოვრებაში ისეთ მოვლენას, რომელიც უარყოფს მთელ ჩვენს ისტორიას, და შლის ისრაელთა სახელს საქართველოში და ამიტომ ქართველ ებრაელთათვის მეტად მძიმე მორალურ მდგომარეობას ხდის. ამისდა მიხედვით ქართველმე ებრაელებმა დაგვაპალეს ჩვენ აღვძრათ დამფუძნებელ კრების წინაშე საკითხი, რათა ამ პირველდანიყებით ებრაელთა სასწავლებლებს, რომელთაც მიზნად აქვთ სულიერ-სარწმუნოებრივი და კულტურული აღზრდა ჩვენი ახალგაზრდობისა სარწმუნოებისა და ზნეობის საფუძველზე, არ დაეკარგოს ხასიათი. ხოლო ექნებათ ისეთი ტიპი, რომლითაც ისინი ერთგვარად დაუახლოვდებიან საერთო სახელმწიფოებრივ დანყებით სკოლებს. ამისდა მიხედვით ამ სკოლების თალმუდ-თორების პროგრამის გამოიმუშავება და მთელი მათი განაგება დამოუკიდებლად უნდა მიენდოს ქართველ თემებს, რომლებიც ამჟამად უკვე არსებობენ და ამ სკოლების საქმეს განაგებენ. საერთო სკოლების პროგრამის მიხედვით თალმუდ-თორაში ჩვენი ახალგაზრდობა შეისწავლის სამშობლო ენას – ქართულს, არითმეტიკას, სამშობლო აღწერას და სხვას, მხოლოდ გარდა ამ საერთო სკოლებში არსებულ რამოდენიმე საგნებისა, თალმუდ-თორაში უნდა იქნეს აგრეთვე შესწავლა ებრაელთა სარწმუნოებრივი კანონებისა, დაბადებისა, წინასწარმეტყველთა მისი კომენტარებითა და თალმუდისა და სხვა, რომელიც შეადგენს ისრაელთა ღირსებას. ამგვარად, თალმუდ-თორას მხოლოდ ის განსხვავება ექნება, საერთო სახელმწიფოებრივ სკოლებთან, რომ მასში, გარდა იმ რამდენიმე საგნებისა, რომელნიც საერთო სკოლების პროგრამაში შედის, ბევრი ახალგაზრდა შეისწავლის აგრეთვე თავის სარწმუნოებას და ისტორიას, ამისდა მიხედვით, თალმუდ-თორის გათავებით მოსწავლე უნდა იხდიდეს სწავლა-განათლების ვალდებულებას გარდა იმ ახალგაზრდებისა, რომელნიც მოისურვებენ არა თალმუდ-თორის, არამედ საერთო სკოლების დამთავრებას.

ამ მოხსენებიდან ჩანს, რომ მიხედვით იმ საგნებისა, რომელ-

საც ებრაელთა ახალგაზრდობა თაღმუდ-თორაში შეისწავლის, ეს უკანასკნელი ერთგვარად ეთანხმება სახელმწიფოებრივი დასაწყისის სკოლების პროგრამას და ამიტომ ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ რომ ამ ჩვენს არსებით მისწრაფების მიღწევაში არავითარი დაბრკოლება არ შეგვხვდება დამფუძნებელი კრების მხრივ და ვთხოვთ მთავრობას შეიტანოს სათანადო შენიშვნა კონსტიტუციის პროექტის მე-12 თავში და ამით უზრუნველყოს ქართველ ებრაელთა სარწმუნოებრივი და კულტურული მოთხოვნების დაკმაყოფილება და ამით არ მოისპოს ისრაელთა არსებობა თავისუფალ საქართველოში“ [7, 100].

განათლების კომისია მსჯელობდა განათლების სისტემის შიგნით არსებულ ღრმა მეცნიერულ ნიუანსებზე და ამ მსჯელობას აქ დიდი მეცნიერები უძღვებოდნენ. საინტერესო იყო პროფესორ დიდებულისა და ივანე ჯავახიშვილის დისპუტი კომისიაში პოლიტიკური განათლების შესახებ. ვრცელ მოხსენებაში, დიდებულის დამატებით ახსნა პოლიტიკური უმაღლესი განათლების მნიშვნელობა და არსი როგორც ევროპაში, ასევე საქართველოში. დიდებულის აზრით, „პოლიტიკურსა და უნივერსიტეტს შორის დიდი განსხვავება არის, თუმცა, ფაკულტეტები სახელწოდებით ერთი და იგივეა, მაგრამ შინაარსით კი სულ სხვა. ამის მიზეზი იყო ის, რომ ევროპაში პოლიტიკური ყველგან დამოუკიდებლად არსებობს, და სადაც კი დაკავშირებული იყო, ეს შეუძლებლად დაინახეს და ჩამოაშორეს უნივერსიტეტებს“. მას მიაჩნდა, რომ საქართველოშიც პოლიტიკურში ცალკე უნდა ყოფილიყო, უნივერსიტეტთან კავშირით ის დაკარგავდა დამოუკიდებობას და საზიანო იქნებოდა ქვეყნისთვის.

დიდებულის მოხსენების ირგვლივ გამართულ კამათში მონაწილეობა მიიღო ივანე ჯავახიშვილმა და თქვა: „როგორც ბატონ დიდებულის სიტყვიდან გამოირკვა, ამ პოლიტეხნიკუმის დაკავშირება უნივერსიტეტთან კარგ ნაყოფს არ გამოიღებს. ამ შემთხვევაში მე სულ სხვა შეხედულების ვარ. ეს სასწვლებლები რომ დაკავშირდნენ, უფრო ნაყოფიერი იქნება, თუმცა გვიმტკიცებენ, რომ ევროპის სხვადასხვა ქალაქებში პოლიტიკურში ყველგან ცალკე არსებობს, მაგრამ ბევრს იმავე ქალაქებში არიან შეერთებული პოლიტეხნიკური უნივერსიტეტთან და ძალიან კარგადაც მიმდინარეობს საქმე . აქაური პოლიტიკური უნივერსიტეტის მეთაურები წინეთ, მანამ აქ უნივერსიტეტი დაარსდებოდა, მოითხოვდნენ ამ პოლიტეხნიკუმის რომელიმე უნივერსიტეტთან დაკავშირებას, ეს-

ლა სულ სხვა შეხედულებისანი არიან...“ მისი აზრით, ეს ორი უმაღლესი სასწავლებელი უნდა გაერთიანებულიყო, ცალკე პოლიტიკენუკურის შენახვა საქართველოს ძალიან ძვირი დაუჯდებოდა და ამიტომ უნდა გაერთიანებულიყვნენ. საქართველოს აუცილებლად ჭირდებოდა სამთამადნო, ჰიდროტექნიკური და სხვა დარები და აუცილებელი იყო პოლიტიკენიკურის გახსნა, ოღონდ ეს უნივერსიტეტთან უნდა მომხდარიყო. სახელმწიფო უნივერსიტეტს, ჯავახიშვილის აზრით, შეეძლო ამ საქმეს გაძლოდა. პირველ სამწელს აქ მოისმენდნენ სტუდენტები ზოგად საგნებს, შემდეგ კი გაივლიდნენ სპეციალურ კურსს. ამის შემდეგ დიდებულიძემ ილაპარაკა იმაზე, რომ სასწავლებელს ჰქონდა ფული და სასწვლო კაბინეტები, მაგრამ იდგა საკითხი მისი გადასვლისა მთავრობის ხელში, ასევე გაეროვნების, ყველაფერი ეს განხორციელდებოდა, პოლიტიკენიკურის გაერთიანება მთავრობას არაფერს მისცემდა არც მატერიალურად და არც სხვა მხრივ, ის არც პრაქტიკულად იყო გამართლებული: უნივერსიტეტში სტუდენტთა რიცხვი გაორმაგდებოდა, საჭირო გახდებოდა მეტი კაბინეტ-ლაბორატორიები, ამიტომ ის რჩებოდა ამ სასწავლებლის დამოუკიდებლობის მომხრედ. ივანე ჯავახიშვილმა ეჭვი გამოთქვა იმაზე, რომ პოლიტიკენიკურს საკუთარი თავის შესანახად საკმარისი ფული ჰქონდა, ან საკმარისი პროფესორები, არც აუდიტორიები ეყოფოდა და არც კაბინეტები, სტუდენტებს მოუწევდათ აქეთ-იქით სიარული, გაეროვნებასაც ცალკე ვერ შეძლებდა, რადგან პროფესორების უმეტესობამ არ იცოდა ქართული ენა [7].

მომდევნო სხდომამ განიხილა ორი რექტორის თვალსაზრისი და განათლების კომისიის წევრებმა იმსჯელეს ამავე თემაზე. კომისიის წევრებმა სხვადასხვა თვალსაზრისი გამოთქვეს: შ. კიკვაძემ მხარი დიდებულიძის მოსაზრებას დაუჭირა, მ. ხოჭოლავამ გაერთიანებას, სადაც პოლიტიკენიკუმს ფართო ავტონომიური უფლებები ექნებოდა, შალვა ნუცუბიძემ ორი სასწავლებლის გაერთიანება დაასაბუთა იმით, რომ ქვეყანას მეცნიერულად და ეროვნულად მომზადებული კადრები ჭირდებოდა, ამას კი ეს გაერთიანება მოიტანდა. კრების თავმჯდომარემ, განათლების კომისიის თავრემ ლეო ნათაძემ თქვა: „ჩვენი მისწრაფება იქითკენ უნდა იყოს მიპყრობილი, რომ პოლიტიკენიკუმი საქართველოს იდეით იყოს გაჟღენთილი, როგორც ეს არის დღეს სახელმწიფო უნივერსიტეტში“. ამიტომ მოითხოვა ამ ორი სასწავლებლის გაერთიანება.

ნოე ცინცაძემ, განათლების მინისტრის მოადგილემ დაადას-

ტურა ეს აზრი და დაამატა, რომ ასეული მილიონები დაჭირდებოდა პოლიტექნიკუმის კაბინეტების მოწყობას, საქართველოს ეს ფული არ ჰქონდა, ეს მაშინ, როდესაც ბევრი საჭირო კაბინეტი უკვე არის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. მანაც დაუჭირა მხარი ავტონომიური მმართველობის ფორმით გაერთიანებას. ექვთიმე თაყაიშვილმაც მხარი გაერთიანებას დაუჭირა და ის მატერიალური მდგომარეობა დაასახელა, რაც ქვეყანაში იყო. ორი სასწავლებლის დამოუკიდებლად არსებობას პრინციპულად დაეთანხმა განათლების კომისიის წევრი, პარლამენტარი ნ. იმნაიშვილი. საკითხმა ფართო მსჯელობადაა აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. რამდენჯერმე უყარეს კენჭი სხვადასხვა ფორმით წარმოთქმულ წინადადებას, საბოლოოდ მიიღეს მუხრან ხოჭოლავას წინადადება: ორი უმაღლესი სასწავლებელი ფართო ავტონომიის ნიადაგზე შეერთებოდა ერთმანეთს [7, 159].

1920 წლის 24 დეკემბერს განათლების კომისიის სხდომაზე მოხსენება გააკეთა პედაგოგიური ინსტიტუტის დირექტორმა დიმიტრი უზნაძემ. მან ისაუბრა სასწავლებლის მდგომარეობაზე, მიზნებსა და ამოცანებზე, იმ პრობლემებზე, რაც მათ წინაშე იდგა. საერთოდ კომისია აქტიურად იხილავდა იმ პრობლემებს, რაც საქართველოს წინაშე იდგა განათლების სფეროში.

1920 წლის 15 ნოემბრიდან 1921 წლის 1 თებერვლამდე მან განიხილა და მოსმინა ინფორმაციები შემდეგ საკითხებზე: 1. განათლების მინისტრის ამახანაგის მოხსენება რესპუბლიკის სასწავლებელთა და მასწავლებელთა მდგომარეობაზე; 2. ფინანსთა მინისტრის პროექტი დეკრეტისა – სამთამადნო სამმართველოსთან ერთწლისნი კურსების დაარსების შესახებ; 3. მოხსენება სამეურნეო სკოლების მდგომარეობის შესახებ; 4. მოხსენება სამეურნეო 2-წლიანი კურსების შესახებ; 5. მოხსენება პოლიტექნიკური უნივერსიტეტის მდგომარეობის შესახებ; 6. მოხსენება სახელმწიფო უნივერსიტეტის მდგომარეობის შესახებ; 7. მოხსენება პედაგოგიური ინსტიტუტის მდგომარეობის შესახებ; 8. იუსტიციის მინისტრის პროექტი დეკრეტისა – პატიმართა სწავლა-განათლებისა და მუშაობის მოწყობის შესახებ; 9. განათლების მინისტრის პროექტი დეკრეტისა ყოფილი ამიერკავკასიის უნივერსიტეტის ვალდებულებათა დასაკმაყოფილებლად და ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან გახსნილ პარალელების შესახებ – 6, 584 927 მანეთისა და 20 კაპიკის გაღების შესახებ; 10. სხვადასხვა მიმართვები კომისიის სახელზე [7, 173].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, 1836, აღნ.1, საქმე 264.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, საქმე 244.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, აღნ.1, საქმე 246.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, აღნ.1, საქმე 273.
5. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, საქმე 262.
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, საქმე 62.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, აღნ. 1, საქმე 265.

Maia Partladze

*Doctoral Student of Kutaisi Akaki Tsereteli
State University*

Education Commission in the Founding Congregation

Summary

In November 1917 the National Congress of Georgia elected the National Council, where, along with other commissions, was created also the school section. The same section, titled education section, existed in the founding council too. In 1919-1920 it worked for the reform of the education sphere of the Republic of Georgia and for the implementation of education reform in the country.

The article describes all the activities that the Education Commission has spent in the years of georgian state independence.

ნატო სონლულაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

თავისუფლების აღქმა XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისის საქართველოში საბჭოური იდეოლოგიის ფონზე („თვითმფრინავის ბიჭები“)

თავისუფლების ფენომენის აღქმა და თავისუფლებისათვის ბრძოლა, ბუნებრივია, უცხო არასდროს ყოფილა ქართული სინამდვილისთვის, თუმცა ეპოქის გამოწვევებიდან გამომდინარე დამოკიდებულება და ბრძოლის მეთოდები იცვლებოდა, იდეა კი ყოველთვის ერთი იყო: დამოუკიდებელი, თავისუფალი საქართველო.

70-წლიანი არსებობის მანძილზე საბჭოთა რეჟიმის მიმართ არათუ მის დაქვემდებარებაში მყოფ სახელმწიფოებს, არამედ ამ ქვეყნებში მცხოვრებ სხვადასხვა სოციალურ ფენას თუ სოციალურ ჯგუფს საკუთარი დამოკიდებულება გააჩნდა. ეს ყოველივე აღქმის და ბრძოლის საშუალებების და მიდგომების განსხვავებით გამოიხატებოდა. ზოგიერთ შემთხვევაში თავისუფლების მოპოვებისთვის ბრძოლა ფორმირდებოდა შეიარაღებული აჯანყების საშუალებით, ან კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ შექმნილი ეროვნული იდეოლოგიით, რომელიც საზოგადოების ფართო ფენებამდე პროკლამაციების, ბეჭდური მედიის და არალეგალური ლიტერატურის მეშვეობით აღწევდა.

ეროვნული თავისუფლების იდეისთვის და მისი პრაქტიკული თვალსაზრისით განხორციელებისათვის რეალიზება განსაკუთრებით რთული იყო საბჭოთა რეჟიმის პერიოდში. ეროვნულად მოაზროვნე ძალებს უნდა ებრძოლათ არა მხოლოდ ხელისუფლების, არამედ მტკიცედ ჩამოყალიბებული და დამკვიდრებული სისტემის წინააღმდეგ, რომელიც საკუთარი იდეოლოგიით და ძალადობრივი

მეთოდების გამოყენებით უპირისპირდებოდა მათ. ეს პროცესი ხანგრძლივი და დამთრგუნველი იყო სამშობლოს ინტერესების დაცვისთვის მებრძოლი ადამიანებისთვის. საჭიროებას და აუცილებლობას წარმოადგენდა მუდმივი მზადყოფნა ახალ-ახალი საფრთხეების და გამონეგვების პირისპირ, ამ ყველაფერთან ერთად კი საზოგადოების დამახინჯებული ცნობიერების შეცვლისთვის ბრძოლის წარმოება.

XX საუკუნის 80-იანი წლების საქართველო გამოირჩევა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის განახლებით და აღმავლობით. დროის აღნიშნულ მონაკვეთში ერთი მხრივ ჩამოყალიბებას იწყებს და მეორე მხრივ კი – უკვე დამკვიდრებული იდეა და ბრძოლის მეთოდები ახალ ეტაპზე გადასვლით გამოიხატება. კერძოდ, გრძელდება დისიდენტური მოძრაობა **XX** საუკუნის 80-იანი წლების პირველ ნახევარში, აქტიურდება პოლიტიკური სპექტრი და საზოგადოება, რაც მათი სააშკარაოზე გამოსვლით გამოიხატება, რასაც შედეგად 1989 წლის 9 აპრილი და შემდეგ კი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა მოჰყვა.

XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან საქართველოში დაწყებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა განვითარების ახალ საფეხურზე გადადის. ეროვნული თავისუფლების იდეა აქტიუალური ხდება, თუმცა თავისთავად ეს ფენომენი ინტერესს და მნიშვნელობას მოკლებული არასდროს ყოფილა.

1980 წლიდან მოყოლებული საბჭოთა რეჟიმის კრიზისი სულ უფრო თვალსაჩინო ხდება. სხვადასხვა სოციალური ფენა თუ სოციალური ჯგუფი საკუთარ პოზიციას, რომელიც ხშირ შემთხვევაში საბჭოთა სისტემის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა, სულ უფრო და უფრო მეტად აფიქსირებდნენ.

საბჭოთა ხელისუფლების დამოკიდებულება საზოგადოებისადმი მთელი 70-წლიანი არსებობის მანძილზე პროტესტს ყოველთვის იწვევდა, თუმცა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის და არქონის პირობებში მათი მოსაზრება ფართო გამოხატულებას ვერ პოულობდა. II მსოფლიო ომის და შემდგომ პერიოდში დაწყებული განმათავისუფლებელი მოძრაობა ევროპაში თუ საბჭოთა კავშირში სულ უფრო მეტი გააქტიურების საშუალებას იძლეოდა. დისიდენტური მოძრაობის დაწყება კი ქართულ სინამდვილეში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის განახლების საფუძველი და შემადგენელი ნაწილი გახდა.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ეროვნული თავისუფლების იდეა ახა-

ლი ფორმით აღორძინდა და გამომხატველი გახდა XX საუკუნის 80-იანი წლების საქართველოში. განსხვავებით წინა პერიოდისაგან, ქართველი ეროვნული მოღვაწეები უფრო აქტიურები ხდებიან საზოგადოებრივ ასპარეზზე, იატაკქვეშა მოღვაწეობას ფართო საზოგადოებასთან კონტაქტი ცვლის.

საერთოდ და ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, საბჭოთა პერიოდის საქართველოში ყველა სოციალურ ფენას თუ სოციალურ ჯგუფს ეროვნული თავისუფლების აღქმის და დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის საკუთარი ხედვა და სტრატეგია გააჩნდა. მაგალითად, ქართველი დისიდენტების მიზანს ანტისაბჭოთა არალეგალური პრესის, ლიტერატურის და პროკლამაციების გავრცელება წარმოადგენდა, რომლის მიზანი საზოგადოების ეროვნული ცნობიერების ამძლევა იყო, თუმცა მხოლოდ ამ ფორმით არ შემოიფარგლებოდნენ. XX საუკუნის ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ქუჩის აქციებსა თუ მიტინგებს მიმართავს პრესის გავრცელებასთან ერთად.

თავისუფლების თავისებური გაგება გააჩნდა XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისის ახალგაზრდათა ჯგუფის ერთ ნაწილს, რომელიც „თვითმფრინავის ბიჭების“ სახელით არის ცნობილი. აღნიშნული საკითხი მეტად აქტუალური და განხილვადია. ამ პრობლემას სხვადასხვა სატელევიზიო გადაცემა თუ საგაზეთო სტატია მიეძღვნა, თუმცა მნიშვნელოვანია აგრეთვე საარქივო მასალის გათვალისწინებით გაანალიზება და შეფასება. 1. პირველ რიგში, აუცილებლობას წარმოადგენს განისაზღვროს ეპოქის მახასიათებლები, საბჭოური და ქართული სინამდვილე. 2. საზოგადოების რა ნაწილს წარმოადგენდა აღნიშნული ჯგუფი, რა იყო მათი მიზანი და რამდენად ჰქონდათ გააზრებული საკუთარი ჩანაფიქრი და ბრძოლის ფორმა.

1. XX საუკუნის 80-იანი წლები გარდამტეხი ეტაპია არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ მსოფლიოსთვის და მათ შორის საბჭოთა კავშირისთვის. ერთი მხრივ, დასასრულისკენ მიდის „ცივი ომი“ და ნათლად იკვეთება საბჭოთა სისტემის კრიზისი. აშშ, რომელიც განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩევა II მსოფლიო ომის პერიოდიდან მოყოლებული, მსოფლიოში პირველობაზე აცხადებს პრეტენზიას; მისი მხრიდან ეს გამოიხატებოდა, როგორც შეიარაღებული ბრძოლის წარმოებით, ასევე იდეოლოგიური კუთხითაც. II მსოფლიო ომში ფაშისტური გერმანიის დამარცხების შემდეგ აშშ მთელი ძალებით იწყებს ბრძოლას საბჭოთა კავშირის

წინააღმდეგ, რომელსაც დიდ ბრიტანეთთან ერთად მის მთავარ მოწინააღმდეგედ მიიჩნევდა. აშშ-ის პოლიტიკა უფრო რადიკალური ნაბიჯების გადადგმით გამოირჩეოდა საბჭოთა კავშირთან მიმართებაში, მას შემდეგ რაც ხელისუფლებაში ჰარი ტრუმენი მოვიდა. თუმცა, აშშ-ს ბრძოლა საბჭოთა სისტემის მიმართ მხოლოდ ვიეტნამსა და კორეაში წარმოებული საბრძოლო მოქმედებებით არ გამოიხატებოდა. აშშ-ს ხელისუფლებამ ევროპაში მტკიცედ დამკვიდრებისათვის აქტიური ნაბიჯების გადადგმა დაიწყო. „მარშალის გეგმის“ ფარგლებში დასავლეთ ევროპის მიმართ ფინანსური დახმარების შემდეგ საკუთარი პოზიციები საკმაოდ გაიმყარა და ბრძოლა ახალი მიმართულებით წარმართა. ამ ორ მხარეს შორის დაპირისპირება გამოიხატებოდა არა მხოლოდ შეიარაღებული ბრძოლის ფორმებით, არამედ კულტურული, ეკონომიკური თუ იდეოლოგიური კუთხით.

1980 წლიდან მოყოლებული საბჭოთა სისტემის კრიზისი თვალსაჩინო ხდება. შეიძლება ითქვას, რომ აშშ გაიმყარა საკუთარი პოზიციები დასავლეთ ევროპაში. მისი ფინანსური დახმარებით დასავლეთ ევროპა ფეხზე მყარად დადგა, ევროკავშირის ჩამოყალიბებამ კი მასში განევრიანებული სახელმწიფოების გაძლიერებას შეუწყო ხელი, სამაგიეროდ აშშ ერთი მხრივ ევროპაზე მოიპოვა გავლენა, იდეოლოგიური ბრძოლის შედეგად საბჭოთა სისტემის სახელის უარყოფით აფიშირებას შეუწყო ხელი საერთაშორისო არენაზე და მეორე მხრივ, დაიწყო საკუთარი ძალების მობილიზება აღმოსავლეთში. ერთი სიტყვით, XX საუკუნის 80-იან წლებში საბჭოთა რეჟიმის ნამდვილი სახე და შესაძლებლობები ყველასთვის ცნობილი გახდა. ისიც ფაქტი იყო, რომ ნელ-ნელა საბჭოთა სისტემა დასასრულს უახლოვდებოდა და საერთაშორისო ასპარეზზე ახალი ეტაპი იწყებოდა და მასში საბჭოთა კავშირის ადგილი უკვე აღარ იყო. ფაქტობრივად აშშ საბჭოთა კავშირთან იდეოლოგიურ ბრძოლაში გამარჯვებული გამოვიდა. ალბათ, სწორედ ამიტომაც „თვითმფრინავის ბიჭების“ იდეალი და თავისუფლების სიმბოლო აშშ იყო.

რაც შეეხება აღნიშნული გამოწვევების ქართულ სინამდვილეზე ზეგავლენას.

როგორც განხილული მასალა მონიშნავს, 1980 წლიდან მოყოლებული საქართველო განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩევა. თუმცა, დამატებით შეიძლება ითქვას, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მოღვაწეების გარკვეულ ნაწილს არ აღმო-

აჩნდა შორსმჭვრეტელობის უნარი და პოლიტიკური ალლო. ერთია თავისუფლებისთვის, დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა და მეორეა გარემო პირობების, ქვეყნის შესაძლებლობების გათვალისწინება. ალბათ, აღნიშნული პერიოდის პოლიტიკური სპექტრის ერთ-ერთ ნეგატიურ მახასიათებლად შეიძლება მივიჩნიოთ ერთიანობის ნაკლებობა და გეგმაზომიერი მოქმედების არქონა, რაც შესაძლოა განპირობებული ყოფილიყო ხანგრძლივად დამკვიდრებული იდეოლოგიის და სისტემის გავლენით და იმ ფაქტითაც, რომ გარკვეული გამოწვევების გარდა, საზოგადოება დამოუკიდებელ სახელმწიფოში ცხოვრებას და დამოუკიდებელ მოქმედებას გადაჩვეული იყო და მეორე – დასავლეთი აქტიური ნაბიჯების გადადგმისაგან თავს იკავებდა.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას გააჩნდა, როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები, თუმცა ერთი რამ ფაქტი იყო, რომ აღნიშნული მოძრაობით ახალი ეტაპი დაიწყო საქართველოს ისტორიაში, რაც გახდა საფუძველი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა.

2. სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება „თვითმფრინავის ბიჭების“ საპროტესტო გამოსვლა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. ეს იყო ახალგაზრდათა ჯგუფი, რომლებიც გამოირჩეოდნენ განათლებით, საზოგადოებრივი აქტიურობით, პროფესიული წარმატებით. მათ შეეძლოთ საკუთარი მოღვაწეობით გარკვეული ნვლილი შეეტანათ საქართველოს ისტორიაში. მაგრამ, როგორც არსებული ფაქტები მეტყველებენ, სხვაგვარი გზა აირჩიეს და განსხვავებული მიზნები დაისახეს.

ბუნებრივია, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, საბჭოთა სისტემაში ცხოვრება უარყოფით გავლენას ახდენდა მასში დაქვემდებარებულ სახელმწიფოებზე და საზოგადოებაზე და მათი ამგვარი დამოკიდებულება სავსებით ლოგიკური იყო. მაგრამ აქვე ჩნდება კითხვა: რამდენად ჰქონდათ ჩამოყალიბებული და გააზრებული დასახული მიზანი და რამდენად იყვნენ მზად აღნიშნული იდეის თუ გეგმის განსახორციელებლად? რა ფაქტორებმა უბიძგა თითოეულ მათგანს პროტესტის ამგვარი ფორმით გამოხატვისაკენ? მათ ხომ ისედაც შეეძლოთ საკუთარი პროფესიული წარმატებით თავისი სიტყვა ეთქვათ და კუთვნილი ადგილი დაეკავებინათ საზოგადოებრივ სარბიელზე.

მართალია, ახალგაზრდათა აღნიშნული ჯგუფის პროტესტი განპირობებული იყო რეჟიმის მიერ დამკვიდრებული დოგმებისა

და თავისუფლების არარსებობით, თუმცა საარქივო დოკუმენტების ანალიზისა და შეფასებისას გვიჩნდება აზრი, რომ „თვითმფრინავის ბიჭების“ გეგმას იმ ეტაპზე არ ჰქონდა სრულყოფილი სახე და თავიდანვე განწირული იყო დამარცხებისთვის. ერთია სურვილი და მეორე – განხორციელების უნარი და შესაძლებლობა.

აღნიშნული საკითხის შეფასებისთვის აუცილებელია განისაზღვროს ჯგუფის შემადგენლობა და აქედან გამომდინარე, დასახული გეგმის რეალურობა. ეს იყო ახალგაზრდათა ჯგუფი, რომელიც გამოდიოდა აგრესიის და უსამართლობის წინააღმდეგ. მათი იდეალი თავისუფლება იყო. ამ იდეას ნათლად გამოხატავს მღვდელი თეიმურაზ ჩიხლაძე თავის ჩვენებაში, რომელიც ჯგუფის ხელმძღვანელად მოიაზრებოდა. „1966-1967 წლებში ქალაქ თბილისში მრავალმა ადამიანმა დაიწყო „ჰიპების“ მოძრაობის მიზაძვა, რომელიც გავრცელებული იყო დასავლეთში. პირველი, რომელმაც მიზაძა ამ მოძრაობას თბილისში, ვიყავი მე. ამ დროისთვის, ჩემს ირგვლივ გაერთიანდნენ ჩემი თანამოაზრენი, რომლებიც იზიარებდნენ „ჰიპების“ ცხოვრების სტილს და ზნე-ჩვეულებებს. აგრეთვე ჩემს პოლიტიკურ და სოციალურ მრწამსს. მინდა აღვნიშნო, რომ ძირითადი პუნქტი ჩვენი მოძრაობის, როგორც „ჰიპების“ იყო პროტესტი აგრესიის წინააღმდეგ. ჯგუფში მე ვიღებდი შემოქმედებით, უნარიან ახალგაზრდებს, რომელთაც უნდა ეხატათ, ეწერათ მუსიკა და ა. შ. აგრეთვე იზიარებდნენ „ჰიპების“ მოძრაობის პრინციპებს. მათ ჰქონდათ გრძელი თმები, ეცვათ ძველი ჯინსები და ტანსაცმელი. ამის საშუალებით ჩვენ გამოვხატავდით პროტესტს ფუფუნების წინააღმდეგ, აგრეთვე ნარკომანიის წინააღმდეგ, რითიც ჩვენ განვსხვავდებოდით „ჰიპების“ სხვა მოძრაობისგან. აშშ-ს მიერ ვიეტნამის მიმართ განხორციელებული აგრესიის წინააღმდეგ ჩვენ დავამზადეთ ლოზუნგები, პლაკატები და ტრანსპარანტები, რომლითაც გვინდოდა გამოგვეთქვა პროტესტი, მაგრამ მილიციამ დაგვაკავა“ [1, 98-99].

შემდგომ პერიოდში თეიმურაზ ჩიხლაძემ ახალი წრე შემოიკრიბა. „80-იან წლებში მან მიიმხრო სოსო წერეთელი, დათო მიქაბერიძე და თეიმურაზ თევზაძე. 1981 წელს ჯგუფში მიიღო კახა ივერიელი, რომელმაც თავის მხრივ 1982 წელს მოიყვანა თავისი უმცროსი ძმა პაატა ივერიელი. 1982 წელს კი გეგა კობახიძე მიიღეს. 1983 წელს მიქაბერიძემ და წერეთელმა გია ტაბიძე მოიყვანეს“ [1, 136].

ჯგუფში გეგა კობახიძის მიღებასთან დაკავშირებით კი მღვდელი თეოდორე აღნიშნავდა: „... დათო მიქაბერიძესთან და სოსო წე-

რეთელთან საუბრის დროს მათ მითხრეს ჯგუფში გეგა კობახიძის მიღებასთან დაკავშირებით. ახასიათებდნენ მას, როგორც თანამოაზრეს, ფაშისტური იდეის და წეს-ჩვეულებების მიმდევარს, რომ ატარებდა ფაშისტურ სეასტიკას და რომ ის იყო მზად ნებისმიერი დანაშაულისთვის, ოღონდ წასულიყო ჩვენი ქვეყნიდან მუდმივ მცხოვრებლად კაპიტალისტურ ქვეყანაში. ამ გარემოებამ მომცა საშუალება დავთანხმებულიყავი მიქაბერიძეს და წერეთელს მის ჯგუფში მიღებაზე“ [1, 134].

თეიმურაზ ჩიხლაძე კახა ივერიელთან შეხვედრას შემდეგნაირად იხსენებს: „ჩემთან საუბრის დროს შევიტყვე, რომ და საფუძვლიანად დამისაბუთა, უცხოეთიდან ჩამოსული ახალგაზრდები ძალიან უკმაყოფილო იყვნენ საბჭოთა ხელისუფლებისადმი, ე.წ. სოციალისტური სისტემის. იქ სწავლობდნენ კომუნისტური ლიდერის შვილები და მათ უთქვიათ, ჩვენ ქვეყანაში როდესაც დავბრუნდებით, მამაჩვენებს მოვკლავთ, კომუნისტური გზით რომ აპირებენ ცხოვრების წაყვანას ხალხშიო. ზანგებს უთქვამთ, სიტყვა „რასიზმი“ რა არის აქ გავიგეთ და ჩვენთან შედარებით მონები ხართო. ჩვენ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ წავსულიყავით „პირუტყვული ქვეყნიდან“ საზღვარგარეთ „თავისუფალ სამყაროში“... გამოითქვა აზრი, რომ დასავლეთში იყო თავისუფლება“ [2, 32].

თეიმურაზ ჩიხლაძე, იგივე მამა თეოდორე დაკითხვისას აღნიშნავს: „მე, სოსო წერეთელმა და თეიმურაზ თევზაძემ შევექმენით „ქრისტიანული მრწამსის შემსწავლელი საზოგადოება“ – ჭეშმარიტების შეცნობის და სახარების შესწავლის მიზნით. სოსო წერეთელი იყო ძალიან სათნო, ნიჭიერი და ერთგული თავისი სამშობლოსი და ხალხისა. ჩვენ დავიწყეთ სახარების შესწავლა თავიდან ბოლომდე. როდესაც მივადქით ერთ-ერთ თავს, სახარება გვასწავლის, რომ „თუ გდევნიან, გაერიდეთ ამ ქალაქს და ამ ხალხსო“. თუ გდევნიან ამ საზოგადოებიდან უნდა წახვიდე სხვა საზოგადოებაშიო. ე. ი. თუ გდევნიან ჩვენი ქვეყნიდან უნდა წახვიდე კაპიტალისტურ სახელმწიფოში. სოსომ მითხრა, რომ უნდა წავიდეთ აქედანო. მე ვუთხარი, თუ წავალთ უნდა წავიდეთ იერუსალიმში“. [2, 26-27].

კახა ივერიელი დაკითხვისას აღნიშნავს: „ვიდრე მე მოსკოვში წავიდოდი ანტისაბჭოურად განწყობილი არ ვყოფილვარ. ჩემი მშობელი მამა ხშირად დადიოდა საზღვარგარეთ და იმათ წყობას არასოდეს არ გვიყვებოდა, პირიქით ჩვენს წყობას ადიდებდა. ოჯახში ანტისაბჭოურად განწყობილი არავინ ყოფილა. როდესაც, მე ჩავაბარე ხალხთა მეგობრობის უნივერსიტეტში, მე პირველად

შევეჯახე ჩვენსა და კაპიტალისტური სისტემის წყობას, რადგან ურთიერთობა მქონდა საზღვარგარეთელ სტუდენტებთან. ჩემს კურსზე სწავლობდნენ საზღვარგარეთელი სტუდენტები, ერთ-ერთი იყო მუჰამედი, რომელიც ფრიადებზე სწავლობდა. მე მიყვებოდნენ მათი ცხოვრების დონეს, თუ რა დონეზეა მედიცინა ასული მათთან და როგორ ცხოვრობდნენ ექიმები. ისინი კაპიტალისტურ წყობას ადიდებდნენ. მე მითხრეს, რომ კანადაში, ან ამერიკაში შემდეგლო თავისუფლად დამეწყო მუშაობა ექიმად. მე შემომთავაზეს საზღვარგარეთელ ქალიშვილზე მომენერა ხელი და შემდეგლო წავსულიყავი. მე აგრეთვე მეუბნებოდნენ მომესმინა რადიოების საშუალებით „ამერიკის ხმა“, „ბი-ბი-სი“ და სხვა ინგლისურ ენაზე“.

[2, 51-52].

როგორც განხილული მასალა აჩვენებს, ჯგუფის პროტესტი მიმართული იყო არსებული წყობილების წინააღმდეგ და სწორედ ამ იდეის გარშემო გაერთიანდა თითოეული მათგანი. „თვითმფრინავის ბიჭების“ გარკვეულ ნაწილს კონტაქტი ჰქონდა უცხოელებთან, რომლებიც მათ მიერ დასახული მიზნის განხორციელებას გარკვეულ მუხტს და ძალას მატებდა. თუმცა, ეს საკმარისი არ იყო და როგორც შემდგომში განვითარებული მოვლენების დროს იკვეთება მათ შორის არ იყო ერთიანობა. ამას ადასტურებს თავად მამა თეოდორეს ჩვენება, საიდანაც ირკვევა: „გერმანე კობახიძე არავითარ შეკრებებს არ ესწრებოდა და ჩვენი გეგმების შესახებ მან არაფერი იცოდა. კობახიძეს ვინ შეატყობინა თვითმფრინავით წასვლის შესახებ, მე არ ვიცი. კობახიძეს ფული ან სხვა რაიმე იარაღი არ მოუტანია“ [2, 49-50].

კახა ივერიელი დაკითხვისას აღნიშნავს: „იგი (იგულისხმება თეიმურაზ ჩიხლაძე – ნ. ს.) მეუბნებოდა, რომ ბიბლია უნდა იცოდეთ თუ გინდა გახდეთ ღვთის შვილიო. რომ მიაღწიო სიკეთეს, უნდა დატოვო საბჭოთა კავშირი. ჩიხლაძე ამბობდა, რომ საბჭოთა კავშირი არის „ჯოჯოხეთი“ და უნდა დატოვო ეს მხარეო. ყველა რჩეულმა ხალხმა, რომლებიც გაეცნობიან „ბიბლიას“ უნდა დატოვონ საბჭოთა კავშირი. იქნება მესამე მსოფლიო ომი და გაიმარჯვებენ ამერიკელები, რადგან იქ ქრისტეს შვილები მეტნი არიან და რაც შეიძლება მალე უნდა წახვიდეთ...“

... თანდათანობით დავიწყეთ საუბარი საზღვარგარეთ გადასვლის ხერხების შესახებ. თვითმფრინავის გატაცების შესახებ პირველად მე ჩიხლაძისგან გავიგე. ამის გარდა ჩვენ რამოდენიმე ხერხის შესახებ ვმსჯელობდით. ეს იყო დაქორწინება უცხოელზე ან

ებრაელზე, ან წასვლაზე სახმელეთო საშუალებით ქ. ბათუმიდან. ჩიხლაძე ამბობდა, რომ ეს შეიძლება ახალციხიდან, იქ არის მიწის-ქვეშა გადასასვლელი თურქეთთან ომის შემდეგო. აგრეთვე მსჯელობა იყო საზღვაო გზით. ეს გამოიხატებოდა მოტორიანი ნავით უცხოეთის გემამდე მისვლა და საჰაერო ბალიშებით გასვლა“ [2, 54-55].

თეიმურაზ ჩიხლაძე აღნიშნავდა: „ჩვენ გვქონდა საუბარი საზღვარგარეთ წასვლის უკანონო გზებზედაც. სახარებას გეფიცებით ყველაფერს ჭეშმარიტებას მოგახსენებთ, რომ კატასტროფიულ ნერტილამდე მივიდა ამ ხალხის ჩვენს ქვეყანაში ცხოვრება. უკანონო გზებით წასვლის ერთ-ერთი საშუალება იყო „კომეტი“ წასვლა, ვინაიდან ზღვის ლელვის პერიოდში ღრმად შედის და შეიძლება ნეიტრალურ ზღვაში აღმოჩენილიყავით. „კომეტაზე“ იქნებოდა ორი მოსამსახურე პერსონალი. მე ვთხოვდი უფროსობას, რომ შესულიყო ნეიტრალურ წყლებში. იქ ვთხოვდი უცხოური გემის კაპიტანს, რომ ავეყვანეთ, რადგან მათ კაპიტანს უფლება არ ექნებოდა არ მოეცა თავშესაფარი. განსაკუთრებით თუ შეგვხვდებოდა ამერიკის შეერთებული შტატების გემი“ [2, 35-36].

მეორე ვარიანტი წასვლის შესახებ იყო თვითმფრინავის გატაცება. „ამის შესახებ გვქონდა ბუნდოვანი, ზოგადი საუბარი. ყველას გვახსოვდა მამა-შვილ ბრაზინსკასების გადასვლის ვარიანტი და ისიც ვიცოდით, თუ როგორ მიიღეს ისინი. ასევე დიდი როლი ითამაშა „ვიდეოზე“ ფილმების ნახვამ ამ თემებზე.

მე (თეიმურაზ ჩიხლაძე – ნ. ს.) თეორიულად ვამბობდი, ანაფორის ქვეშ მექნებოდა სასწავლო ხელყუმბარა და თუ კონტროლის გასასვლელი მისცემდა სიგნალს, მე დავაბრალებდი ჩემს რელიგიურ ტანსაცმელს და მოსაცმელს. მე შევიდოდი მათ კაბინაში და ვეტყოდი „პილოტებს“, რომ მე ღვთის მსახური ვიყავი და ვთხოვდი საზღვარგარეთ გადასვლას. ხალხი ამას ვერც გაიგებდა და თურქეთსაც ნახავდნენ. საზღვარგარეთ წასვლა ხომ ძნელია, უჭირს ხალხს სხვა ქვეყნის ნახვა და შემდეგ დავლოცავდი მათ და ბოდიშს მოვუხდდი“. [2, 36-37]. ამას გარდა დათო მიქაბერიძე და სოსო წერეთელი იყვნენ ტალინში, ბათუმში, სოხუმში და სწავლობდნენ საზღვარგარეთ გადასვლის გზებს.

გეგა კობახიძე თავის ჩვენებაში აღნიშნავს: „ივნისის შუა რიცხვებში მე ჩემს სხვა მეგობრებთან ერთად წავედი დასასვენებლად კურორტ ლიძავაში. იქ ჩამოვიდა მიქაბერიძე და მითხრა გემით ჩამოვედი და ამ გემითვე მივდივარ ოდესაშიო. გავიდეთ პლაჟზე და

ნავიდეთ, ვისაუბროთ საქმე მაქვსო. მითხრა, რომ გადავწყვიტე ამერიკაში წასვლაო. ბათუმში დავაკვირდი და შეიძლება უცხოელების გემზე მოხვედრაო. ქრისტიანები ვალდებული ვართ იქ წავიდეთ. ოდესიდან რომ წამოვალ ბათუმში დამხვდი, ამ გემით ჩავალთ ბათუმში და იქ ავალთ უცხოელების გემზეო. მე ვუთხარი, რომ მე პირადად ვერაფერს ვერ გეტყვი მეთქი. ჩემში ამოტივტივდა დედა, მამა და წინააღმდეგობა წარმოშვა ჩემში. მე სურვილიც გამიჩნდა წასვლის, მაგრამ წინააღმდეგობა იმდენი იყო მშობლიური სიყვარულისა, მე არ შემიძლო წასვლა სოხუმში და სოხუმშიც აღარ დავხვდი, რადგან შემიძინდა ძალიან არ გადამიბიროსმეთქი. პირველ ოქტომბერს შევხვდი მიქაბერიძეს და მან მხოლოდ ის მითხრა, კარგი იქნებოდა რომ ჩამოსულიყავიო. ეს ხდებოდა თბილისში. ამ დროს უნგრეთიდან ჩამოვიდა სოსო წერეთელი, გვიყვებოდა იქ გატარებული დროს და ამბობდა იქ რომ ასეა, წარმოიდგინეთ დასავლეთში რა იქნებაო. ჩემში გაძლიერდა დასავლეთში წასვლის სურვილი. წერეთელი ამბობდა, რომ ამერიკა არის ქრისტიანების სამშობლო, ხოლო ვაშინგტონი – მეორე იერუსალიმი“ [2, 118-120].

სოსო წერეთლის ჩვენების მიხედვით ირკვევა: „დაახლოებით ერთი წლის წინათ მე და ჩემმა მეგობრებმა გადავწყვიტეთ დაგვეტოვებინა სამშობლო და გავქცეულიყავით საზღვარგარეთ. თუმცა, აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ მე თავდაპირველად წინააღმდეგი ვიყავი იმ აზრისა, რომ გაქცევის შედეგად აღარ შემიძლებოდა სამშობლოში დაბრუნება. ამიტომ მე ჩემს მეგობრებს ვთავაზობდი, მშვიდობიანი გზით სამშობლოს დატოვებას, რაც გამოიხატებოდა უცხოელზე ქორწინებით. პირველად მოთავე ამ საქმისა იყო გია ტაბიძე, რომელსაც ნათესავები ყავდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში. გია ადრე სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა, შემდეგ მან ხულიგნობა ჩაიდინა, რის გამოც იგი გარიცხული იქნა აკადემიიდან და მიცემული პასუხისგებაში. მე კარგი დამოკიდებულება მქონდა ასევე ჩვენი აკადემიის სტუდენტთან დათო მიქაბერიძესთან, რომელმაც აქტიურად დაუჭირა მხარი გია ტაბიძის წინადადებას. ასევე საზღვარგარეთ გაქცევაზე აზრი გამოთქვეს ძმებმა ლეკიშვილებმა კახამ და პაატამ. როგორც მე ვიცი, ორივე ძმებს დამთავრებული აქვთ უმაღლესი სასწავლებელი ქალაქ მოსკოვში, თუ არ ვცდები პატრის ლუმუმბას უნივერსიტეტი. თავიდანვე ჩვენ განვიზრახეთ თვითმფრინავის გატაცება და ამ გზით საზღვარგარეთ გაქცევა. ამ მიზნის განსახორციელებლად, დათო მიქაბერიძე პარავდა მამამისს ფულს და ამ ფულით ჩემთვის უცნობი პირებისა-

გან ყიდულობდა სასროლ იარაღს. ამ გზით დათომ შეისყიდა 2 ცალი რევოლვერი, ერთი ნაგანი და ერთი ც თვითნაკეთი რევოლვერი... ყოველივე ამ ჩვენი სამზადისის შესახებ გეგა კობახიძემ, რომელსაც დათო მიქაბერიძესგან ვიცნობდი, არაფერი იცოდა. მას მხოლოდ ერთი კვირით ადრე გავუმხილეთ ჩვენი ჩანაფიქრი, რაზეც იგი სიამოვნებით დაგვთანხმდა. მანვე გაგვაფრთხილა, რომ მისი მეუღლისთვის ჩვენ არაფერი გვეთქვა, რადგან მას შეეშინებოდა და არსად არ წამოგვყვებოდა, ხოლო როდესაც ფაქტის წინაშე დადგებოდა, თინიკო ფეტვიაშვილი თავის ქმარს ყველგან გაყვებოდა. დაგეგმილ დღეს დათომ და კახამ ბილეთები აიღეს. ხოლო ბილეთების აღების შემდეგ, გადავწყვიტეთ თინიკოს მეჯვარეებიც ნაგვეყვანა ვითომდა ქალაქ ბათუმში, და მათი საშუალებით თუ დახმარებით გაგვეტანა საკონტროლო პუნქტზე სასროლი იარაღი“ [3, 243-245].

საბჭოთა ხელისუფლება შემდეგნაირად ხსნიდა „თვითმფრინავის ბიჭების“ ქმედებას: „წინასწარი და სასამართლო-სამსჯავრო გამოძიების საშუალებით დასტურდება, რომ დამნაშავეთა ჯგუფის წევრები თავიანთ თავყრილობებზე განიხილავდნენ საზღვარგარეთ უკანონო ნასვლის სხვადასხვა ვარიანტებს. გარდა ამისა, იმუშავებდნენ და მსჯელობდნენ ისეთ მეთოდებზედაც, რომლებიც დაკავშირებული იყო ნასვლის ლეგალურ გზებთანაც. შემუშავებული გეგმის შესაბამისად სახავდნენ ღონისძიებებს იარაღის შესაძენად. ვარიანტებს შორის იყო ისეთიც, რომ დაქორწინებულიყვნენ უცხოეთის მოქალაქეებზე. მსჯელობდნენ და გეგმავდნენ საზღვარგარეთ არალეგალურად ნასვლის შესაძლებლობებსაც, რისთვისაც ჩიხლაძის მითითებით, მიქაბერიძე და წერეთელი 1983 წლის ზაფხულში, არაერთხელ გაემგზავრნენ ბათუმსა და სოხუმში, სადაც ეძებდნენ საბჭოთა კავშირიდან ან სახმელეთო, საზღვაო და საჰაერო საზღვრების გადალახვის საშუალებებს, უკავშირდებოდნენ ასეთივე სურვილისა და განზრახვის მქონე პირებსაც. ასეთი ფაქტი გამოირკვა გამოძიების პროცესში: ზემოხსენებული პირები რემოდენიძეჯერ წავიდნენ ესტონეთის სსრ ქალაქ ტალინში, იქ გაიცნეს ვინმე ვ. გ. შმოილოვი, მასთან ერთად იგეგმებოდა მოტორიანი ნავის ფარული გატაცება და საზღვრის გადალახვა.

დანაშაულებრივ ღონისძიებათა შორის თ. ვ. ჩიხლაძის წინადადებით, ბანდიტური ჯგუფის წევრებმა მიიღეს გადაწყვეტილება თვითმფრინავზე შეიარაღებული თავდასხმის, მისი ხელში ჩაგდებასა და ასეთი საშუალებით უცხოეთში ნასვლის შესახებ, რაც მათ

მიერ მიჩნეული იქნა ყველაზე უსაფრთხო და ხელსაყრელ გზად, რის დასასაბუთებლადაც კ. ვ. ივერიელმა მოიყვანა თ. ვ. ჩიხლაძის მიერ შემუშავებული შემდეგი არგუმენტები: ჯერ ერთი ძალზე სწრაფად შეიძლებოდა საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო საზღვრის გადალახვა, ვერ მოესწრებოდა თვითმფრინავის ჩამოგდებაც... მეორე, ჩვენს ე. ი. ბანდიტებს შორის იქნებოდნენ თვითმფრინავში სხვა მგზავრებიც, ეს კი ნიშნავს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები ვერ დალუპავდნენ თავისსავე მოქალაქეებს. მესამე – საზღვარგარეთ ჩვენ ჩავფრინდებით, როგორც ბანდიტები და იქ არ შეგვამონმებდნენ, გაგვიგებდნენ, რომ უკან დასაბრუნებელი გზა არა გვაქვს და თუკი ვინმე გაბედავს საბჭოთა კავშირში დაბრუნებას, მას უცილობლად მიუხჯიან სასჯელის უმაღლეს ზომას“ [2, 384-386]. თუმცა, მოვლენები ისე არ განვითარდა, როგორც „თვითმფრინავის ბიჭები“ გეგმავდნენ და საბოლოოდ დაილუპა ეკიპაჟის სამი წევრი და ერთი მგზავრი, ეკიპაჟის ერთმა წევრმა და შვიდმა მგზავრმა მიიღეს სხეულის სხვადასხვა ხარისხის დაზიანება. როგორც გეგა კობახიძემ აღიარა: „დათო მიქაბერიძე მოვიდა ჩემთან, მან თქვა ჩვენი გეგმა არ განხორციელდება და უნდოდა ჩემთვის ესროლა. მე მას ვუთხარი რას შვრები მეთქი. იგი გავარდა უკან, მინდოდა იარაღის წართმევა, მიქაბერიძე ვერ დავიმორჩილე და მან თავი მოიკლა. იარაღი მიიღო შუბლზე და ამ გზით მან თავი მოიკლა. მისი იარაღი მე ავიღე. ამ დროს მე ფეხში დავიჭერი... კახა ივერიელი ითხოვდა გავეშვით თურქეთში, თორემ ავაფეთქებთ თვითმფრინავს. მოვიდა კახა ივერიელი ჩემთან, თინას მოაძებნინა ძირს დაყრილი იარაღები და ერთი მე მომცა. კახას ვუთხარი ჩავბარდეთ მეთქი. მე მითხრეს თუ გინდა შენს მეუღლესთან ერთად ჩადიო. მე ვუთხარი, რომ მათ არ დავტოვებდი“ [2, 141-142]. აგრეთვე იგი აღნიშნავს: „... ამავ დროს გარედან ატყდა სროლა, რის შემდეგაც სხვადასხვა ადგილებში მივიღეთ ჭრილობები მე, ძმებმა ლეკიშვილებმა, სოსო წერეთელმა, ანამ, გარდა ამისა დაჭრილი იყვნენ სხვა მგზავრებიც. მას შემდეგ, როდესაც შეწყვეტილი იქნა სროლა გარედან, მგზავრებმა მოინდომეს თვითმფრინავიდან გადასვლა, მაგრამ ვერ განახორციელეს ეს, ვინაიდან ჩვენ დავემუქრეთ მათ თვითმფრინავიდან გადასვლის შემთხვევაში იქნებოდნენ ფიზიკურად განადგურებულები. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მოგვეცა წინადადება გადმოვსულიყავით თვითმფრინავიდან და დავნებებულებიყავით, ჩვენ ეს არ შევასრულეთ, რადგან შეგვეშინდა რომ არ მოვესპვით. იქნებოდა დღის რვის ნახევარი, რომ თვით-

მფრინავში შემოვიდნენ სამხედროები და მათ მიერ ვიქენით დაკავებულნი და ჩამოსმული თვითმფრინავიდან“ [4, 14].

როგორც განხილული მასალა მოწმობს, ახალგაზრდათა აღნიშნული ჯგუფის დასახული მიზანი უდანაშაულო ადამიანების მორალური და ფსიქოლოგიური ზიანის ხარჯზე განხორციელდა და თავისთავად სასიამოვნო ფაქტი არ იყო, თუმცა ერთი რამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ „თვითმფრინავის ბიჭების“ კავშირი არ იყო დანაშაულებრივი და ბანდიტური, როგორი კვალიფიკაციაც მისცა შემდეგში საბჭოთა ხელისუფლებამ. აღნიშნული ჯგუფი წარმოადგენდა ახალგაზრდათა ერთ ნაწილს, რომელთაც საშუალება ჰქონდათ ენახათ და გასცნობოდნენ დასავლური სახელმწიფოების ცხოვრების სტილს და ამასთან, ბუნებრივია ჰქონდათ უფლება, მისი გათვალისწინებით საკუთარი სამშობლოს თავისუფლებაზე ეფიქრათ და ეოცნებათ. ამ უკანასკნელ ტერმინს შემთხვევით არ ვიყენებ, მათი მიზანს ხომ არ წარმოადგენდა საბჭოთა ხელისუფლების შეცვლა და არსებული იდეოლოგიის გაუქმება. ამის არც რესურსი გააჩნდათ და არც შესაძლებლობა შესწევდათ. უბრალოდ მათი მიზანი თავისუფლება იყო, რომლის საკუთარი და თავისებური აღქმა გააჩნდათ. ეს ძალიან კარგად მოხსენებოდა საბჭოთა ხელისუფლებას და ამ სისტემის იმ წარმომადგენლებსაც, ვისაც შეხება ჰქონდათ „თვითმფრინავის ბიჭებთან“. აღნიშნული პროტესტის გამოხატულება იყო გარკვეული მეთოდების გამოყენებით საკუთარი უფლებების დასაცავად ბრძოლა, რომელიც მათი დახვრეტით დასრულდა, თუმცა იდეა გარკვეული სტიმულის მიმცემი გახდა ბრძოლის შემდგომი გაგრძელებისა.

დამონმებული წყაროები:

1. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, I განყოფილება, ფ. 6. საქ. №29313-86, ტ. 1.
2. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29313-86, ტ. 21.
3. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ.6, საქ. №29313-86, ტ. 6.
4. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29313-86, ტ. 4.

Nato Songulashvili

Doctor of History, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Research Scientist of the Department of Modern and Contemporary History

**Perception of freedom of background soviet ideology in
Georgia in the 80 th of XX century
(„Boys of plane“)**

Summary

In the 80th of the XX century started national-liberation movement in Georgia. There was new phase of formation. It will be actual idea of national liberation, but this phenomen was always important and interesting.

In the 80th of the XX century crisis of Soviet system will be claire. Different social layers and social groups had their position, which was negative towards of Soviet Union and this movement entered new phase.

In general and specific in this period, all social layers and social groups had their perceptions of national liberation and they had their strategy to restore independence of Georgia. For example, goal of Georgian dissidents was distributed of illegall media, literatures and proclamations and they wanted to forced national idea of society. In the 80th of the XX century Georgian political and cultural elite started movements, which were goal of restoration of Georgian independence.

In this period entered new groups of youngs and they had their opinion and perception of freedom. There were „Boys of plane“.

ალექსანდრე მოსიაშვილი

*ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის ასოცირებული პროფესორი*

1989 წლის 9 აპრილის ექო საქართველოში

გასული საუკუნის ოთხმოციანი წლების მიწურულს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საქართველოში საკმაოდ გააქტიურდა.

1989 წლის 4 აპრილს თბილისში, მთავრობის სასახლესთან დაიწყო მანიფესტაცია, რომელმაც პერმანენტული ხასიათი შეიძინა. თავდაპირველად ის მიმართული იყო აფხაზური სეპარატიზმის წინააღმდეგ, მაგრამ 6 აპრილიდან მანიფესტანტებმა წამოაყენეს საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნა.

9 აპრილს, გამთენიისათვის, მთავრობის სასახლის წინ თავმოყრილი იყო ათი ათასამდე ადამიანი. მათ დასაშლელად საგანგებოდ შემოყვანილმა სსრ კავშირის შეიარაღებული ძალების სადესანტო შენაერთებმა მანიფესტანტები ალყაში მოაქციეს. სამხედროებმა, მიტინგის დაშლის ნაცვლად, სისხლიანი ანგარიშსწორება მოაწყვეს: სასანგრე ნიჩბებისა და მომწამვლელი გაზის გამოყენებით დაარბიეს მშვიდობიანი აქციის მონაწილენი [1].

იმჟამინდელი ხელისუფლების ოფიციალური ინფორმაციით: „თბილისში მთავრობის სახლის მოედანზე ექსტრემისტი ანტისაზოგადოებრივი ელემენტების მიერ პროვოკაციულად გამოწვეულ უნესრიგობათა აღკვეთის დროს დაშავდა ადამიანთა ჯგუფი სამოქალაქო პირთა და სამხედრო მოსამსახურეთა რიცხვიდან. წარმოქმნილი ჭყლეტის შედეგად დაიღუპა 16 კაცი“ [2].

როგორც ირკვევა, საბჭოთა მთავრობა საგანგებოდ ემზადებოდა აღნიშნული ანგარიშსწორებისთვის. ამას ცხადყოფს 8 აპრილის ღამეს ე.წ. საბჭოთა კავშირის მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრის ედუარდ შევარდნაძის ჩამოსვლა თბილისში [3].

9 აპრილს დატრიალებულმა ტრაგედიამ ყოველი ქართველის გულში მოუშუშებელი ჭრილობა დატოვა და იმავდროულად, ერის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სრულიად ახალი ეტაპის ნიშანსვეტად იქცა. „ეროვნულმა მოძრაობამ უდიდესი ნახტომი გააკეთა, 9 აპრილის ტრაგედიამ ახალი სული შთაბერა ყველა ქარ-

თველს, მთელი არსებით შეაერთა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის სრული აღდგენისათვის საბრძოლველად“ [4].

მომხდარ ტრაგედიას საზოგადოების ფართო მასების გამოხმაურება მოჰყვა. მშვიდობიანი მიტინგის ასეთი საშინელი მეთოდებით დარბევამ სულის სიღრმემდე შესძრა აჭარის და განსაკუთრებით მისი ადმინისტრაციული ცენტრის – ბათუმის საზოგადოება.

იმავე დღეს ინტელიგენციის ერთი ჯგუფი საგანგებოდ შეკრებილა ბათუმში მდგარ ილია ჭავჭავაძის ძეგლთან სამგლოვიარო მიტინგის ჩასატარებლად, მაგრამ მაშინდელი მილიციის მუშაკებს მათთვის ამის საშუალება არ მიუციათ. ამის შემდეგ შეკრებილნი დაძრულან სამების ეკლესიისაკენ, სადაც გამართულა ტრაგიკულად გარდაცვლილთათვის პანაშვიდი.

10 აპრილს ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის (ამჟამად უნივერსიტეტი) ეზოში გამართულა დიდი მიტინგი. მასში მონაწილეობა მიუღიათ სტუდენტებს, ლექტორ-მასწავლებლებს, საზოგადოებრივ კულტურული კლუბის „თვალსაზრისის“, ილია ჭავჭავაძის და ილია მართლის საზოგადოებათა და საერთოდ ქალაქის საზოგადოების წარმომადგენლებს. ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებს მიტინგის ჩაშლა უცდიათ და მოუწოდებიათ სტუდენტებისთვის, რათა შესულიყვნენ აუდიტორიებში, მაგრამ უშედეგოდ. მიტინგის მონაწილეებს მიუღიათ მიმართვა. 9 აპრილს მონყობილი ხოცვა-ჟლეტის გამო უნდობლობა გამოუცხადებიათ მთავრობის მიერ შექმნილი საქმის შემსწავლელი კომისიის მიმართ და მოუთხოვიათ საქართველოს მთავრობის მთლიანად გადადგომა. მიტინგი გამართულა 11 აპრილსაც. სტუდენტებმა ინსტიტუტის ეზოში გააშენეს ხეივანი დალუპულთა სახელზე. მილიციას იმ დღეებში გარკვეული დროით დაუკავებია რამდენიმე კაცი. 9 აპრილს მომხდარი ხოცვა-ჟლეტის საპროტესტოდ არაერთმა მოქალაქემ ჩააბარა პარტიული ბილეთები და კომკავშირის მანდატები. ერთი კვირის მანძილზე სწავლა შეწყვეტილი ყოფილა, როგორც პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ისე სხვა სასწავლებლებშიც, თეატრებში შეწყვეტილა წარმოდგენების გამართვა, სამების ეკლესიაში კი იმართებოდა პანაშვიდები.

როგორც ცნობილია, თბილისში 9 აპრილს სალამოსვე შემოღებულ და ამოქმედებულ იქნა კომენდანტის საათი. სწორედ 14 აპრილს ბათუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში გამართულმა საერთო

კრებამ მოითხოვა თბილისში ქართველი ერის ღირსების შეურაცხმყოფელი კომენდანტის საათის გაუქმება.

„15 აპრილს ბათუმის ზოგიერთი საშუალო სკოლის მოსწავლეებმა და პედაგოგებმა მოაწყვეს სამგლოვიარო მანიფესტაცია ხულოდან ბათუმში. სამგლოვიარო მიტინგის მოსაწყობად მიმავალ ავტობუსს შუახევეში გზა გადაუკეტეს ხელისუფლების წარმომადგენლებმა“ [5].

1989 წლის 9 აპრილიდან გაფიცვა დაწყებულია ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში (ამჟამად უნივერსიტეტი). მეორე დღესვე მას შეუერთდა პოლიტექნიკური ინსტიტუტი. იმავე პერიოდში დაახლოებით 30 ადამიანს მჯდომარე გაფიცვა გამოუცხადებია ქალაქკომის შენობის წინ მდებარე ბაღში. მილიციას ისინი დაურბევია, ხოლო 14 მათგანი კი დაუკავებია. 10 აპრილს თბილისში მომხდარ ტრაგედიასთან დაკავშირებით მიტინგი გამართულა პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში. სამგლოვიარო მიტინგი ჩატარებულია 11 აპრილსაც, რომლის მიზეზითაც დაუკავებიათ თბილისელი სტუდენტები [6].

გლოვის დღე – 11 აპრილი წალენჯიხის ადგილობრივ გაზეთს არ აღუნიშნავს. უფრო მეტიც, მთელ რიგ პარტიულ ორგანიზაციებს უცდიათ ხელი შეეშალათ წალენჯიხელი ახალგაზრდებისათვის, რათა უკანასკნელ გზაზე გაეცილებინათ დაღუპულები. სწორედ გლოვის დღეებში დაუკეტავთ წალენჯიხის მაცხოვრის ეკლესიაც, რათა ახალგაზრდობას დაღუპულთათვის პანაშვიდი არ გადაეხადა.

11 აპრილს ჯვარის პირველ საშუალო სკოლასა და რუსულ საშუალო სკოლაში არ გადმოუკიდებიათ სამგლოვიარო დროშები, ამიტომ მოსწავლეებს შავი ფერის ნაჭერი გაუკრავთ სკოლის კარზე. „დირექციამ იგი სასწრაფოდ ჩამოახსნევინა და მოსწავლეებს გარიცხვით დაემუქრა. დირექციისა და პედაგოგების ერთი ნაწილის ამ საქციელმა მოსწავლეთა აღშფოთება გამოიწვია. მათ ღამით სკოლის კარი შავად შელბეს. სწორედ ამის შემდეგ იქნა გადმოკიდებული შავბაფთიანი დროშა“ [5].

ანალოგიური მდგომარეობა იყო საქართველოს სხვა რეგიონებშიც. თბილისის ტრაგიკულ მოვლენებს, რომელიც საბჭოთა ხელისუფალთა გათვლით საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის გაურკვეველი დროით გადადებას და ქართული ეროვნული მოძრა-

ობის დისკრედიტაციას გამოიწვევდა, პირიქით უფრო მძლავრი მხარდაჭერა მოჰყვა. ქართული საზოგადოების წარმომადგენლები აქტიურად ლებულობდნენ მონაწილეობას ქვეყანაში გამართულ საინფორმაციო ხასიათის მიტინგებსა თუ საპროტესტო აქციებში. მაინც რა იყო ის ძირითადი მიზეზი, რომლის გამოც შეძლო მოსახლეობამ თავისი რეაქციის გამოხატვა? თბილისს ხომ 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიაც ახსოვდა? საქმე ის არის, რომ სწორედ არსებული ხელისუფლების მიერ იქნა ოფიციალურად დაშვებული სიტყვის თავისუფლება, საჯაროობა, დემოკრატიზაცია... და ასეთ დროს გამოჩენილი არაადამიანური სისასტიკე თავისთავად საყოველთაო აღშფოთების საფუძველს იძლეოდა.

საქართველოს არც ერთი რეგიონის მოსახლეობა რომ არ დარჩენილა გულგრილი ქვეყანაში მიმდინარე პროცესების მიმართ გასაგებია, მაგრამ არანაკლებ საგულისხმოა, თუ რა ხდებოდა პარალელურად ჩვენი ქვეყნის საზღვრებს მიღმა. როგორც ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში, ასევე მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში მრავალი ეროვნების წარმომადგენლებმა მიტინგებით, დემონსტრაციებით თუ სხვადასხვა მიმართევებით გამოხატეს თავიანთი აღშფოთება 9 აპრილს ოფიციალური მოსკოვის მიერ ჩადენილი ბარბაროსობის მიმართ და თანაგრძნობა გამოუცხადეს ქართველ ერს.

მაგალითად, ლიტვის ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობის წარმომადგენლებს თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ერისათვის სოლიდარობის გამოსახატავად 20 აპრილს ვილნიუსში მიტინგი გაუმართავთ. მასში მონაწილეობა მიუღია დაახლოებით 20-30 ათას კაცს. ლიტველები ქართველების მსგავსად დაკარგული დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის იბრძოდნენ და ამდენად მათთვის მნიშვნელოვანი იყო როგორც ქართველი ხალხისთვის მხარდაჭერა, ასევე საერთაშორისო საზოგადოების თანადგომაც დაწყებული მოძრაობებისადმი.

მიტინგები და დემონსტრაციები გამართულა მოსკოვში, აშშ-ში და სხვა. პარიზში ქართულ ეკლესიაში ჩატარებულა პანაშვიდი დაღუპულთათვის. უცხოეთში არსებულ ქართველთა სათვისტომოებს გაუკეთებიათ შესაბამისი მიმართევები. ქართველ ემიგრანტებს შეუქმნიათ გაერთიანება – „საქართველოს ხსნის კავშირი“ [5].

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დაშლის პირას მყოფი რუსე-

თის საბჭოთა იმპერია მაქსიმალურად ცდილობდა მდგრადობის შენარჩუნებას, მაგრამ როგორც მის კავშირში იძულებით გაერთიანებული რესპუბლიკები იბრძოდნენ დამოუკიდებლობისათვის, ასევე გარკვეული ძვრები ხორციელდებოდა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებშიც, რათა თავი დაეღწიათ რუსული გავლენისაგან და საბჭოთა ჯარებს დროულად დაეტოვებინათ მათი ქვეყნების ტერიტორიები. ამ მოძრაობაში მათ ამერიკის შეერთებული შტატებიც უჭერდა მხარს. ამიტომაც იყო რომ იმ პერიოდში ქართული პოლიტიკური ძალები სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების თუ ქვეყნების ლიდერებთან ერთად მიმართვას უგზავნიდნენ აშშ-ს ხელისუფალთ.

მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების გამგეობა გაგზავნილ მიმართვაში აშშ-ს სახელწიფო მდივნის – ბატონ ჯეიმს ბეიკერისადმი ითხოვდა შემდეგს: „ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ანექსირებული ქართველი ხალხის სახელით მოგმართავთ თქვენ, სახელწიფო მდივანს ამერიკის შეერთებული შტატებისა. ქვეყნის, რომელიც წარმოადგენს თავისუფლების და დემოკრატიის დასაყრდენს მთელს მსოფლიოში, რათა საბჭოთა მხარესთან მოლაპარაკებისას განიხილოთ შემდეგი საკითხები:

- 1) აშშ-ს საკონსულოს გახსნა თბილისში;
- 2) ამერიკული საინფორმაციო სააგენტოების საკორესპონდენტო პუნქტების გახსნა თბილისში, რაც ხელს შეუწყობს ამიერკავკასიაში მიმდინარე მოვლენების ობიექტურ გაშუქებას;
- 3) ქართველი და ამერიკელი ხალხის კულტურული, სამეცნიერო და შემოქმედებითი კონტაქტების გაღრმავებისათვის აშშ-ს კულტურული ცენტრის გახსნა თბილისში;
- 4) 9 აპრილის ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ დაპატიმრებული ქართველი პოლიტპატიმრების დაუყოვნებელი გათავისუფლება;
- 5) 9 აპრილის ამბების გამოსაძიებლად საერთაშორისო კომისიის შექმნა“ [7].

ამრიგად, მშვიდობიანი მიტინგის არაადამიანური მეთოდებით დარბევამ თბილისში ვერ გამოიღო სასურველი შედეგი საბჭოთა ხელისუფლებისთვის. მიუხედავად მათი მცდელობისა – მიეჩქმა-

ლათ მომხდარი, ობიექტურმა ინფორმაციამ მაინც მიაღწია როგორც ქართველი, ასევე საერთაშორისო საზოგადოების ყურამდე.

შესაბამისად, კონსოლიდირებული ქართველი ერის მიერ ფართოდ გაშლილმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ და სხვადასხვა ქვეყნების მიერ გაძლიერებულმა ზეწოლამ უკან დაახევინა საბჭოთა იმპერიას და მისი რღვევის პროცესიც საგრძნობლად დააჩქარა.

თბილისში განვითარებული მოვლენები დიდი ხნის მანძილზე იყო მოქცეული მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში. რაც შეეხება ტრაგიკულად დაღუპულ ორ ათეულზე მეტ ადამიანს, მათი თავგანწირვის დასაფასებლად 1991 წელს სწორედ 9 აპრილს იქნა გამოცხადებული საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ზაზა აბაშიძე, მიხეილ ბახტაძე, ოთარ ჯანელიძე, საქართველო და ქართველები, თბილისი, 2013.
2. გურამ გვერდნითელი, 9 აპრილი, თბილისი, 1990.
3. სერგი საჯაია, კოლხური კომუკის ლასკარი და ცხუმ-აფხაზეთი, თბილისი, 1999.
4. ირაკლი გოცირიძე, სიმართლის კვალდაკვალ, თბილისი, 1990.
5. გაზეთი „ივერია“, თბილისი, 1989, № 6.
6. საქართველოს უახლესი ისტორიის დოკუმენტური მასალები (1988-1990), ტ. I, თბილისი, 2011.
7. გაზეთი „ივერია“, თბილისი, 1989, № 7.

Aleksandre Mosiashvili
Doctor of History, Associate Professor of
Jakob Gogebashvili Telavi State University

1989 Year's 9 April echo in Georgia

Summary

Brutal break up of a peaceful demonstration on 9th of April in 1989 in Tbilisi failed to yield the desired result of the Soviet authorities. Despite their attempts to conceal the incident, objective information still reached both local and international community. Accordingly, consolidated the Georgian people's widely expanded national liberation movement and intensified pressure of the various countries drove back the Soviet empire and the rupture process is accelerated significantly.

The events happening in Tbilisi this period of time has attracted attention of the world population for a long time. As for the result of tragically killed more than two dozen people, on 9th April in 1991 has been declared restoration of independence.

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

**რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა და საქართველო
(XIX საუკუნის დასაწყისი)**

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა დაძაბულ ვითარებაში წარიმართა. სამი ძირითადი ამოცანიდან (პოლონეთის გადანაწილება, ბალტიის ზღვაზე პოზიციების გამყარება და შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროებზე დამკვიდრება), რომლის გადაჭრაც ამ პერიოდში მეფის რუსეთის საგარეო პოლიტიკის მთავარ ქვაკუთხედს წარმოადგენდა, ერთ-ერთი ოსმალეთთან ურთიერთობას უკავშირდებოდა.

XVIII საუკუნეში რუსეთთან მიმდინარე ომების დროს ოსმალეთი მარცხს-მარცხზე განიცდიდა და ნელ-ნელა თმობდა თავისი გავლენის ქვეშ მყოფ ჩრდილოეთისა და დასავლეთის ტერიტორიებს.

1735-1739 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის მიმდინარეობდა ომი, რომელიც 1739 წლის 18-29 სექტემბერს ბელგრადში ხელმოწერილი საზავო ხელშეკრულებით დასრულდა. რუსეთმა აზოვი მიიღო, ოღონდ იმ პირობით, რომ იქ არავითარ სიმაგრეს არ ააგებდა, რუსეთის მიერ ომის დროს დაკავებული დანარჩენი ტერიტორიები კი ოსმალეთს დაუბრუნდა. რუსეთი აზოვის მიღებით, მართალია, დონზე გავიდა, მაგრამ ყუბანისპირა მიწები და მის სამხრეთით მდებარე ტერიტორია ოსმალეებს დარჩათ. რუსეთს შავ ზღვაზე ნაოსნობის უფლება ჩამოერთვა [4, 386-387].

1768 წელს, საფრანგეთის ნაქეზებით, ოსმალეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადა. საომარი მოქმედებები ერთდროულად სამ ფრონტზე დაიწყო: სამხრეთ-დასავლეთით (დუნაიზე), სამხრეთით (ყირიმში) და ამიერკავკასიაში (საქართველოს მხარის თხოვნით, აქ რუსული ჯარი 1769 წელს შევიდა).

1768-74 წლების ომი როგორც ხმელეთზე, ასევე ზღვაზე რუსეთის უპირატესობით წარიმართა. ამიერკავკასიის ფრონტზე რუსული ჯარი ოსმალეთს საქართველოს ტერიტორიიდან ქართველ მეფეებთან – ერეკლე II-სა და სოლომონ II-თან ერთად უტევდა. რუსებისა და ქართველების მიერ სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე განხორციელებული საბრძოლო ოპერაციების გარდა, ყურადღებას იქცევს რუსეთის ჯარის მთავარსარდლობის დაინტერესება ფოთის ციხით. ვფიქრობთ, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუსეთის გააქტიურება სწორედ ამ ფაქტიდან უნდა დავინწყოთ. ფოთს სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა, აქ ოსმალური გარნიზონი იდგა, იგი განსაკუთრებული დატვირთვის მატარებელი იყო პორტასთვის და მას ადვილად არ შეელებოდა. რუს-ქართველთა ერთობლივი ძალებით ფოთის ციხეზე შეტევა ორჯერ განხორციელდა, თუმცა ორივეჯერ წარუმატებლად [9, 655-656, 657-658].

1774 წლის 10 ივლისს სოფელ ქუჩუკ-კაინარჯში ხელი მოეწერა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის სამშვიდობო ხელშეკრულებას, რომლის ძალითაც ყირიმელი და ყუბანელი თათრები გამოცხადდნენ ოსმალეთისგან დამოუკიდებლებად, რუსეთს გადაეცა ყირიმში ქერჩი და ენიკალე, შავი ზღვის სანაპიროზე კი კინბურნი და მიილო აზოვის გამაგრების უფლება. ოსმალეთი რუსეთისთვის 4,5 მილიონი მანეთი კონტრიბუციის გადახდასთან ერთად სრუტეების თავისუფალ სარგებლობაზეც დათანხმდა. რუსეთის მფარველობაში გადავიდა ვალახეთი და მოლდავეთი. ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით რუსეთი იქცა შავი ზღვის სახელმწიფოდ და მნიშვნელოვნად განიმტკიცა თავისი პოზიციები სამხრეთში, ამიერკავკასიასა და ბალკანეთში, ოსმალეთს კი იმერეთის სამეფოსგან ხარკის აღების უფლება შეეზღუდა [4, 425]. ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულება წინა, ბელგრადის ზავთან შედარებით რუსეთისთვის წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო.

პორტა ვერ ეგუებოდა ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთზე გავლენის დაკარგვას და მის უკან დაბრუნებას ცდილობდა. თუმცა მისი ცდები კრახით დამთავრდა – 1783 წელს ყირიმის სახანო რუსეთს შეუერთდა. რუსეთი დამკვიდრდა ყუბანისპირეთშიც.

საერთაშორისო ასპარეზზე რუსეთის წარმატებებს, მსოფლიოს დიდი სახელმწიფოების მხრიდან მტრული დამოკიდებულება მოჰყვა, რასაც რუსეთის მმართველი წრეები გულგრილად არ უყურებდნენ და სხვადასხვა ღონისძიებით პასუხობდნენ. ერთერთი იყო 1782 წელს ეკატერინე II-ის მითითებით შემუშავებული ე. წ.

„ბერძნული პროექტი“, რომელიც ოსმალების ევროპიდან განდევნას და ბერძნული იმპერიის აღდგენას, ვალახეთისა და მოლდავეთისგან კი ოსმალეთისგან დამოუკიდებელი სახელმწიფო დაკიას შექმნას ეხებოდა. საბერძნეთის იმპერია და დაკია რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ მოიაზრებოდნენ [11, 213-215; 4, 443-444].

„ბერძნული პროექტი“ იყო რუსეთის სიძლიერის გამოხატულება და კონკრეტულ ვითარებაზე მორგებული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური კონცეფცია, რომელიც ტერიტორიის გაფართოვებას სახიფათო მეზობლის ხარჯზე არა ომით, არამედ სხვა ძლიერ სახელმწიფოებთან შეთანხმებით ცდილობდა. პეტერბურგის საიმპერატორო კარი დანარჩენ მსოფლიოს სთავაზობდა პოლიტიკური ურთიერთობის ახალ მოდელს – ტერიტორიების გადანაწილებას. ამის გამოცდილება უკვე არსებობდა – 1772 წელს რუსეთმა პრუსიასა და ავსტრიასთან ერთად პოლონეთის სახელმწიფოს არსებობას დაუსვა წერტილი [4, 423] და როგორც რუსი ისტორიკოსები წერენ: „რუსული მიწები დააბრუნა დედა სამშობლოს წიაღში“. დანაწილების პროცესის დაწყებას კი წინ უძღოდა პოლონეთის გამოცხადება სუსტ და უსარგებლო ქვეყანად, რომელმაც, როგორც სახელმწიფომ, თავი ამოწურა. მსგავს შემთხვევას ჰქონდა ადგილი ოსმალეთთან მიმართებაშიც. ეკატერინე II მეტად მძაფრ ფერებში ხატავდა ოსმალეთის საშინაო და საგარეო ვითარებას, მის დაშლას პროგნოზირებდა და გამორიცხავდა მისი სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების შესაძლებლობას. ეკატერინე II-ის დროს „ბერძნული პროექტის“ განხორციელების მცდელობაც კი არ ყოფილა. ვფიქრობთ, ამის მიზეზი პროექტის შემუშავების მომდევნო წელს რუსეთისა და ოსმალეთის საგარეო ურთიერთობაში მომხდარი მნიშვნელოვანი ცვლილებები (ყირიმის შეერთება რუსეთთან და ქართლ-კახეთთან სამოკავშირეო ტრაქტატის გაფორმება) იყო. ახალი რეალობა ოსმალეთის საკითხისადმი ახალ მიდგომას მოითხოვდა.

ცნობილი რუსი ისტორიკოსი ვ. ო. კლიუჩევსკი წერდა, რომ „XVIII საუკუნეში ეკატერინეს მეფობისას ... თურქეთთან და პოლონეთთან მიმართებაში რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში გამეფებული იყო ერთი უბრალო მიზანი, რომელიც შემდეგნაირად შეიძლება გამოვხატოთ: „მეზობელი მტრული სახელმწიფოსთვის ტერიტორიის ჩამოჭრა საკუთარი საზღვრების დამრგვალების მიზნით“. ასეთი პოლიტიკის შედეგად რუსეთის ჯარები მიადგნენ თურქეთის ისეთ საზღვრებს, რომელთა შემოერთებაც, ერთ შემთხვევაში, ისე არ მოხდებოდა, რომ არ გამოენვია განგაში ევროპაში, ხოლო მეო-

რე შემძთხვევაში, იმპერიასთან პირდაპირი გეოგრაფიული კავშირის უქონლობის გამო, მოუხერხებელი იყო რუსეთისთვის. ასე, რომ მეზობლის ტერიტორიული ჩამოჭრის გეგმიდან წარმოიშვა მეორე გეგმა – მეზობლის ტერიტორიის დანაწილების პოლიტიკა. თურქეთზე დაკვირვების შედეგად აღმოაჩინეს, რომ ის არ იყო ერთი მთლიანი ორგანიზმი, არამედ სხვადასხვა ტრადიციების მქონე ხალხების ნაკრები. მაშინ გადანყვიტეს ეს შემადგენელი ნაწილები მისგან ორი საშუალებით გამოეცალკეებინათ: ან დაეყოთ ისინი ევროპის ძლიერ სახელმწიფოებს შორის, ან მათგან აღედგინათ სახელმწიფოები, რომლებიც წარსულში არსებობდნენ ამჟამინდელი ოსმალეთის საზღვრებში. აქედან წარმოიშვა თურქეთის მიმართ ორმაგი მიდგომა – პოლონეთის მსგავსად მისი საერთაშორისო დანაწილების და ისტორიული რესტავრაციის. ყველა ეს მიდგომა ხშირად სასწაულებრივად იხლართებოდა, კვეთავდა ერთმანეთს ერთსა და იგივე გეგმის შიგნით, მაგრამ ორივე მიმართულებისთვის უცხო იყო რელიგიურ-გვაროვნული პრინციპი. ამ შერევის საინტერესო ნიმუშია ცნობილი ბერძნული პროექტი. ემზადებოდა, რა ოსმალეთთან მეორე ომისთვის, 1782 წელს რუსეთმა ავსტრიასთან გააფორმა კავშირი შემდეგ პირობებზე: მოლდავეთის, ვალახეთისა და ბესარაბიისგან უნდა შექმნილიყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო დაკია; ევროპის ისტორიული ოლქებისგან და, თუ შესაძლებელი იქნებოდა, აზიური ოსმალეთისგან უნდა აღდგენილიყო ბიზანტიის იმპერია; ბოსნია და სერბეთი უნდა გადასცემოდა ავსტრიას ვენეციის მატერიკზე მდებარე სამფლობელოებთან ერთად, რომელიც სანაცვლოდ მიიღებდა მორეას, კვიპროსსა და კრეტას“ [7, 163].

XVIII საუკუნის 80-90-იან წლებში ოსმალეთთან დაპირისპირება გაგრძელდა. რუსეთ-ოსმალეთის ახალი ომი 1787 წელს დაიწყო. ამ ომში რუსეთის მოკავშირე იყო ავსტრია. ოსმალეთს მხარს უჭერდა დიდი ბრიტანეთი, რომელსაც აშფოთებდა რუსეთის გავლენის ზრდა ახლო აღმოსავლეთში. ომის დაწყებამდე რუსეთს განუდგა დიდი და მცირე ყაზარდო, მათ შეუერთდნენ ჩეჩნები, ყუმიყები, ინგუშები. გამუდმებული თავდასხმები ხდებოდა კავკასიის ხაზზე. კავკასიელთა წინააღმდეგობა განსაკუთრებით გაძლიერდა ომის მიმდინარეობის პერიოდში. 1789 წელს ჩრდილოკავკასიელების დასახმარებლად ყუბანისპირეთში მივიდა ოსმალეთის ჯარი სამთულიანი ბატალ-ფაშას ხელმძღვანელობით, რომელიც გენერალ-მაიორ გერმანის მიერ იქნა დამარცხებული, ბატალ-ფაშა ტყვედ ჩა-

ვარდა [3, 129], რის შემდეგაც ჩრდილო კავკასიაში დროებით სიმშვიდე ჩამოვარდა.

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიასა და შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუსეთის პოზიციების განმტკიცებისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ქ. ანაპის აღებას, სადაც ოსმალური გარნიზონი იმყოფებოდა. 1790 წელს გენერალ-პორუჩიკი ბიბიკოვი მიაღწა ანაპას, თუმცა მისი აღება ვერ მოახერხა და სამთვინი ალყის შემდეგ ისევ კავკასიის ხაზზე დაბრუნდა. 1790 წელს კავკასიის ხაზის მეთაურობა ჩაბარდა გენ. გუდოვიჩს, რომელმაც ქალაქი იერიშით აიღო. აქ მან ტყვედ აიყვანა ჩრდილო კავკასიის ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ხელმძღვანელი შეიხ-მანსური, რის შემდეგაც კავკასიაში მღელვარება ნაწილობრივ ჩაცხრა. ყაბარდოელებმა კვლავ დაიფიცეს რუსეთის ერთგულებაზე.

1791 წლის დეკემბერში იასაში ხელმოწერილი იქნა სამშვიდობო შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც რუსეთს გადაეცა შავი ზღვის სანაპირო სამხრეთ ბუგიდან დნესტრამდე. ამ ზავის ორი მუხლი – მე-5 და მე-6 ეხებოდა კავკასიაში რუსეთის საზღვრებს. მე-5-ე მუხლის მიხედვით, ახალციხის ფაშას ეკრძალებოდა რუსეთის მფარველობაში მყოფი ქართული მიწების შევიწროვება; მე-6-ე მუხლის მიხედვით კი, მდინარე ყუბანი დარჩა ამ ორ სახელმწიფოს საზღვრად. პორტას უნდა აღეკვეთა ყუბანისპირეთის მცხოვრებლების თავდასხმები რუსეთის ტერიტორიაზე, თუმცა თუ ეს მაინც მოხდებოდა, მაშინ უნდა განხორციელებულიყო დატაცებული ქონების კონფისკაცია და რუსეთის კომისრის თანდასწრებით დასჯილიყვნენ დამნაშავენი. რუსეთის კონსულის მიერ ცარგოროდში თავდასხმის შესახებ გაკეთებული განცხადებიდან ექვსი თვის განმავლობაში, პირობის შეუსრულებლობის შემთხვევაში, პორტას თვითონ უნდა გადაეხადა რუსეთისთვის კონტრიბუცია [3, 129].

1796 წლის ნოემბერში გარდაიცვალა ეკატერინე II. ტახტზე მისი ვაჟი – პავლე I ავიდა. მისი მმართველობის პერიოდში ვითარება ახლო აღმოსავლეთში უკიდურესობამდე დაიძაბა. გაძლიერებული საფრანგეთი დაპყრობით ომებს აწარმოებდა. მისი გავლენის ქვეშ მოექცნენ იტალია, ბელგია, ჰოლანდია. საფრანგეთის ჯარები შევიდნენ მალტასა და იონიის კუნძულებზე. ნაპოლეონი ინდოეთში ლაშქრობას გეგმავდა და ჯარები ეგვიპტეში შეიყვანა, რამაც ფრანგები ხმელთაშუა ზღვის სრული მეპატრონეები გახადა. ეგვიპტე ოსმალების ნომინალურ დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა და

მისი ხელყოფა პორტასთვის პრესტიჟის საკითხი იყო. ოსმალეთი უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ეს დიდი ბრიტანეთის (ოსტ ინდოეთის კომპანიის) ინტერესებსაც ეწინააღმდეგებოდა. ხმელთაშუა ზღვისა და შავი ზღვის რეგიონში საფრანგეთის პოზიციების გაძლიერება რუსეთისთვისაც მიუღებელი იყო, რადგანაც იქმნებოდა ოსმალეთის ტერიტორიების გადანაწილების დაწყების საშიშროება. ოსმალეთის სულთანმა დიდ ბრიტანეთთან და რუსეთთან დაკავშირება სცადა.

ოსმალეთის ნებართვით, 1798 წლის შემოდგომაზე რუსეთმა ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეების გავლით ხმელთაშუა ზღვაში გააგზავნა შავი ზღვის ესკადრა ფ. ფ. უშაკოვის ხელმძღვანელობით, რომელიც ფრანგების მიერ დაპყრობილი იონიის კუნძულების მიმართულებით წავიდა. აღნიშნული კუნძულების მოსახლეობა რუსებს, როგორც ფრანგებისა და ოსმალების ბატონობისგან განმათავისუფლებლებს, ისე შეხვდა. რუსებმა დაიპყრეს კუნძულები: ცერიგო, ზანტე, კეფალონია და წმინდა მავრა, 1799 წლის 18 თებერვალს კი გაანთავისუფლეს კუნძული ვიდო – კუნძულ კორფუს, ფრანგების მთავარი დასაყრდენის, გასაღები. მეორე დღეს ფრანგების გარნიზონი დანებდა რუსებს. 1799 წლის ზაფხულში რუსული ხომალდები იტალიის სანაპიროზე გამოჩნდნენ. რუსული დესანტი გადასხდა ნეაპოლსა და რომში. 1799 წელს კი მოქმედება დაიწყო რუსეთის სახმელეთო ჯარებმა სუვოროვის ხელმძღვანელობით. ამავე პერიოდში ბრიტანელებმა აბუქირთან გაანადგურეს საფრანგეთის ფლოტი, რასაც ბონაპარტეს მიერ ეგვიპტიდან ჯარების გაყვანა მოჰყვა [4, 454-456].

ნაპოლეონის შიშით 1799 წელს ორ შეურიგებელ მხარეს – ოსმალეთსა და რუსეთს შორის გაფორმდა კავშირი, რომელიც გაძლიერებული საფრანგეთის წინააღმდეგ იყო მიმართული. რუსეთმა საფრანგეთის წინააღმდეგ ოსმალეთის დახმარების დაპირების სანაცვლოდ ამ უკანასკნელისგან ამიერკავკასიაში თავისუფალი მოქმედების უფლება მიიღო. 1806 წლამდე ოსმალეთი იცავდა ამ შეთანხმებას და არ ერეოდა რუსეთის ამიერკავკასიურ პოლიტიკაში [9, 803].

რუსეთ-ოსმალეთის კავშირს მალევე შეუერთდნენ დიდი ბრიტანეთი და ავსტრია. შეიქმნა ახალი კოალიცია საფრანგეთის წინააღმდეგ: დიდი ბრიტანეთი, რუსეთი, ავსტრია და ოსმალეთი. თუმცა მათ შორის გარკვეული დაპირისპირება არსებობდა და თვითონეული მათგანი აღნიშნული კოალიციის საკუთარი ინტერესებისთვის გამოყენებას ცდილობდა.

XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში მახლობელი აღმოსავლეთი მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკის მთავარი მიმართულება გახდა. ოსმალეთს, რომლის ტერიტორიების გადანაწილების საკითხი XVIII საუკუნის შუა ხანებიდან მოყოლებული სხვადასხვა სახელმწიფოების კაბინეტებში მუშავდებოდა, პროექტების სახეს იღებდა და თაროებზე იდებოდა, ამ პერიოდში აღნიშნული პრობლემა რეალურად დაემუქრა.

პავლე I-ის მინისტრთა კაბინეტს ამ რეგიონში სამხედრო მოქმედებაზე არანაკლებ დიპლომატიური მუშაობის გააქტიურებასა და ახალ რეალობაზე მორგებული საგარეო პოლიტიკური პროგრამის თეორიული საფუძვლის მომზადებაზე უნდა ეზრუნა.

ახალ იმპერატორს შეცვლილი მინისტრთა კაბინეტი ჰყავდა და მათგან ახალ იდეებს ელოდა. საგარეო საქმეთა კოლეგიის ხელმძღვანელად დანიშნული ფ. ვ. როსტოპჩინის მიერ შემუშავებული მემორანდუმით, რომელსაც პავლე I-მა 1800 წლის 2 ოქტომბერს მოაწერა ხელი, ფაქტიურად განისაზღვრა რუსეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური კურსი პავლე I-ის მეფობის მთელ პერიოდში. როსტოპჩინი საფრანგეთთან რუსეთის კავშირს უჭერდა მხარს. ოსმალეთის იმპერიას მან „უიმედო ავადმყოფი“ უწოდა. შემთხვევითი არ არის, რომ როსტოპჩინის დროსვე მომზადდა ნიადაგი საქართველოს რუსეთთან შეერთებისთვის. ვფიქრობთ, ეს ორი საკითხი ერთი საერთო გეგმის ნაწილი და ერთი და იგივე ადამიანთა ჯგუფის შემოქმედებითი აზროვნების ნაყოფი იყო.

ფ. ვ. როსტოპჩინი მიიჩნევდა, რომ „რუსეთი უნდა გამხდარიყო მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფო. ამ მიზნის მისაღწევად კი საჭირო იყო ერთადერთი რამ, კერძოდ ის, რომ რუსეთს საფრანგეთთან, პრუსიასთან და ავსტრიასთან ერთად გადაენაწილებინა ოსმალეთის იმპერიის მიწები. ეს მოუტანდა ქვეყანას ახალ სიმდიდრეებს, ზღვას და დიდებას და დააყენებდა მას სხვა ქვეყნებზე წინ, პავლე I-ის სახელს კი ყველა იმ ხელმწიფეზე მაღლა, რომლებიც სიკვდილის შემდეგ უკვდავებას ეზიარნენ“. „რუსეთი აიღებს რუმინეთს, ბულგარეთს და მოლდავეთს; ავსტრია – ბოსნიას, სერბეთსა და ვალახეთს (პავლე I-ის შენიშვნა: „ბევრი არაა?“); პრუსია – ჰანოვერს და პადერნბორსკისა და მინსტერსის საეპისკოპოსოებს (все курфюршество Ганноверское и епископства Падернборское и Минстерское); საფრანგეთი – ეგვიპტეს, საბერძნეთს მთელი არქიპელაგით და ვენეციის კუნძულების მაგალითისებურ შექმნის რესპუბლიკას ოთხი სახელმწიფოს დაცვის ქვეშ; დროის გასვლის შემ-

დეგ ბერძნები საკუთარი ფეხით შემოვლენ რუსეთის სკიპტრის ქვეშ (იმპერატორ პავლეს შენიშვნა: „შესაძლოა შემოვიყვანოთ კიდეც“) [8, 108]. აღნიშნული მნიშვნელოვანი, მაგრამ ადვილად შესასრულებელი ღონისძიების წარმატება დამოკიდებულია სისწრაფესა და საიდუმლოდ შენახვაზე. ვენის კარი აღფრთოვანებით მიიღებს ამ მოულოდნელ წინადადებას, პრუსია მასში აღმოაჩენს თავისთვის დიდ სარგებელს; მაგრამ ამ გეგმის ცენტრი უნდა იყოს ბონაპარტი; ის დაინახავს და იპოვის შეთავაზებულ დანაწილებაში დიდი ბრიტანეთის დამცირების საიმედო საშუალებას და საფრანგეთის მონაპოვრის განმტკიცებას“ [8, 109]. როსტოპჩინი ბოლოს წერდა: „ამით ვამთავრებ ჩემს მოსაზრებებს, და თუკი მსოფლიოს შემქმნელი, რომელიც უძველესი დროიდან რუსეთის სამეფოს და მის დიდებას თავისი კალთის ქვეშ იფარებს, ამ ღონისძიებასაც დალოცავს, მაშინ რუსეთი და XIX საუკუნე დამსახურებულად იამაყებენ თქვენი იმპერატორობითი უდიდებულებობით, რომელიც ერთად შეაერთებს მსოფლიოს უპირველესი იმპერიების ორი უდიდესი ხელმწიფის, პეტრესა და კონსტანტინეს ტახტებს“ [8, 109]. პავლე I-ის მინაწერიდან ირკვევა, რომ იგი ეთანხმებოდა როსტოპჩინის აღნიშნულ მოსაზრებებს და მას უსურვებდა, რომ მალე შედგომოდა მის განხორციელებას.

როსტოპჩინის პროექტი ფაქტიურად „ბერძნული პროექტის“ სახეცვლილი ვერსია იყო. ის ოსმალეთის იმპერიის ევროპულ ნაწილს ეხებოდა და არაფერი იყო ნათქვამი ამიერკავკასიაში რუსეთის პოლიტიკაზე. პავლე I-ის მიერ მასზე გაკეთებული კომენტარის («Апробуя план ваш, желаю, чтоб вы приступили к исполнению онаго. Дай Бог, чтоб по сему было») [8, 109] მიუხედავად, ის უკვე წარსულს ეკუთვნოდა. ახლო აღმოსავლეთში პოლიტიკური ვითარება ელვის სისწრაფით იცვლებოდა. საფრანგეთი და დიდი ბრიტანეთი აქტიურობას აგრძელებდნენ და სპარსეთსა და ოსმალეთში საკუთარი პოზიციების განმტკიცებისთვის ყველა საშუალებას ხმარობდნენ. ქართლ-კახეთში უკვე რუსეთის ჯარები იდგნენ. კავკასიონის სამხრეთით, საკორდონო ხაზებისგან საკმაოდ დაშორებული და მტრულად განწყობილი ადგილობრივი მოსახლეობის გარემოცვაში მყოფი რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაცია კი ახალ რეალობასთან მორგებულ ეფექტურ სამოქმედო გეგმას საჭიროებდა და არა ილუზორულ სიუჟეტთან თეატრალურ სცენარს.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ე. წ. „ბერძნული პროექტი“ ეკატერინე II-ის მიერ 1782 წელს იყო შედგენილი, რომლის შემ-

დეგაც რუსეთის იმპერიის სამხრეთში ძირეულად გადასხვაფერდა გეოპოლიტიკური სიტუაცია, უფრო ნათელი გახდება მასში ცვლილებების შეტანის საჭიროება. პროექტის შემუშავებიდან ერთი წლის შემდეგ, 1783 წელს, რუსეთს შეუერთდა ყირიმი, ქართლ-კახეთთან კი გაფორმდა მფარველობითი ტრაქტატი. ეკატერინე II-ს სიკვდილამდე საკმარისი დრო ჰქონდა მისი განხორციელებისთვის, თუმცა ამისთვის არც ერთი ნაბიჯი არ გადაუდგამს.

ცნობილი რუსი ისტორიკოსი კლიუჩევსკი „ბერძნულ პროექტს“ და როსტოპჩინის მოსაზრებებს საკმაოდ უარყოფით კონტექსტში მოიხსენიებდა. ის შემდეგს წერდა: „არ შეიძლება პოლიტიკურ ცნებებში ამაზე დიდი ქაოსისა და საერთაშორისო კომბინაციებში უფრო მეტი სიბრყველის წარმოდგენა: მოხდება არარსებული სახელმწიფოს (რალაც დაკიას) აღდგენა, სლავური მიწები გადაეცემა გერმანულ ავსტრიას, ბერძნულ-მართლმადიდებლური ოლქები კი შეუერთდება კათოლიკურ ვენეციას. ასეთივე ქაოსურობით გამოირჩევა გეგმაც, რომელიც 1800 წელს როსტოპჩინმა წარუდგინა პავლე I-ს. მიიჩნევა რა, რომ ოსმალეთს არსებობა აღარ შეეძლო, როსტოპჩინი ფიქრობდა, რომ უკეთესი იყო რუსეთს ის ავსტრიისა და საფრანგეთისთვის გაეყო. რუსეთი თავისთვის იღებდა მოლდავეთს, ბულგარეთს და რუმინეთს. ავსტრიას აძლევდა ვალახეთს, სერბეთსა და ბოსნიას, საფრანგეთს კი ეგვიპტეს; მორეა არქიპელაგის კუნძულებთან ერთად ყალიბდებოდა დამოუკიდებელ რესპუბლიკად. ამ გეგმაში არის ყველაფერი: თურქეთის გაყოფაც და საზღვრების პოლიტიკური რესტავრაციაც, რომელსაც არა აქვს არავითარი ისტორიული დასაყრდენი, და რელიგიურ-გვაროვნული ინტერესების მიმართ გაუფრთხილებელი დამოკიდებულება“ [7, 106].

1801 წლის მარტში იმპერატორი პავლე შეთქმულების ხელით მოკვდა. მისი მემკვიდრის – ალექსანდრე I-ის დროს რუსეთმა დიდ ბრიტანეთთან დაახლოვებისკენ აიღო გეზი. შეიცვალნენ საგარეო უწყების კოლეგიის წევრებიც. შესაბამისად, ოსმალეთის მიმართ პოლიტიკაც ახალ შეხედულებებს დაეფუძნა. ამ კუთხით განსაკუთრებით დიდი რეზონანსი მოჰყვა გრაფ ვ. კოჩუბეის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას, რომელიც პორტასთან მიმართებაში როსტოპჩინის საწინააღმდეგო პოზიციას აფიქსირებდა.

1802 წელს ვ. პ. კოჩუბეიმ ალექსანდრე I-ს ოსმალეთთან ურთიერთობაში სულ სხვა მიმართულება წარუდგინა: „რუსეთმა ან თურქეთის დაყოფა უნდა მოახდინოს საფრანგეთსა და ავსტრიას-

თან ერთად, ან უნდა ეცადოს თავიდან აიცილოს ეს თავისთვის საზიანო მოქმედება... რუსეთს ტერიტორიული გაფართოვების საჭიროება უკვე აღარ აქვს, თურქებზე წყნარი მეზობლები ჩვენ არ გვყავს და მათი, ჩვენი ბუნებრივი მტრების, შენარჩუნება ამიერიდან ჩვენი პოლიტიკის ძირითადი წესი უნდა გახდეს“ [6, 15]. კოჩუბეი მიიჩნევდა, რომ „ამ საკითხზე რჩევა ეკითხათ ინგლისისთვის და გაფრთხილებოდნენ თურქეთს“.

რუსეთის ელჩი საფრანგეთში გრაფი ა. ი. მორკოვი აცნობებდა პეტერბურგის საიმპერატორო კარს, რომ ბონაპარტე გამუდმებით საუბრობდა ოსმალეთის დაშლაზე. 1802 წლის 24 დეკემბერს კანცლერმა ა. რ. ვორონცოვმა მორკოვს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც მას სრულ უფლებას ანიჭებდა, რომ ყოველ ჯერზე ნათლად ეპასუხა ნაპოლეონისთვის, რომ იმპერატორი არავითარ შემთხვევაში არ მიიღებდა მონაწილეობას თურქეთის საწინააღმდეგო არც ერთ პროექტში“ [6, 16].

აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე, რუსეთის სახელისუფლებო წრეები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ ოსმალეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობა შეენარჩუნებინათ. ეს განსაკუთრებით ქართლ-კახეთის რუსული ადმინისტრაციის მოხელეებს ეხებოდა.

ოსმალეთსა და რუსეთს შორის დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულება რეალურ ცხოვრებაში ძნელად შესასრულებელი იყო, რადგანაც ქართლ-კახეთის სიახლოვეს მდებარე ახალციხის, ყარსის, ბაიაზეთის, ერზერუმის სამფლობელოების ურთიერთობა საქართველოსთან ყოველთვის მეგობრული არ იყო. თანაც, სულთნის სუსტი ხელისუფლების პირობებში და ცენტრიდან დაშორების გამო ადგილობრივი მმართველები ხშირად კერძო ინტერესებს სახელმწიფოებრივზე წინ აყენებდნენ და დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას ცდილობდნენ [1, 113].

ოსმალეთთან რუსეთის ურთიერთობა პირობითად ორ მიმართულებად შეიძლება დაიყოს: საქართველოს მოსაზღვრე საფაშოებთან კონტაქტები და ოსმალეთში არსებული რუსული დიპლომატიური კორპუსის მუშაობა, რომელიც საქართველოს საკითხს ეხებოდა.

1800 წლის ბოლოს ახალციხის საფაშოში არეულობა დაიწყო. სულთნის მიერ ახალციხის ფაშად დანიშნული მეჰმედ-საბიდ-ფაშა მისმა ნათესავმა შერიფ-ფაშამ განდევნა სამფლობელოდან [1, 697-98].

საბიდ-ფაშამ რუსეთთან დაკავშირება სცადა. 1800 წლის ივნის-

ში რუსეთის მხარე მასთან ფარულ მოლაპარაკებაზე დათანხმდა. საბიდ-ფაშა, როგორც ჩანს, თავშესაფარს ითხოვდა, თუმცა „მეგობარ პორტასთან“ ურთიერთობის გაფუჭება რუსეთის კავკასიურმა ადმინისტრაციამ არ ისურვა და მის თხოვნას უარით უპასუხა [1, 698]. რუსეთის კავკასიურ ადმინისტრაციას მცდარი ცნობა ჰქონდა, რომ საბიდ-ფაშა სულთნის ბრძანებით იყო გამოდევნილი ახალციხის საფაშოდან.

ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი ამ პერიოდში, რომლის მოგვარებასაც რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაცია ოსმალეთის მხარესთან ცდილობდა, ახალციხის საფაშოდან ქართულ ტერიტორიებზე თავდასხმების აღკვეთა იყო.

დალესტნის მცხოვრებლები ახალციხეში ქართული სამფლობელოების გავლით გადადიოდნენ. გზადაგზა ისინი არბევდნენ სოფლებს, მიჰყავდათ საქონელი, იტაცებდნენ სასოფლო-სამეურნეო ნივთებს და პროდუქტებს, ატყვევებდნენ მოსახლეობას, რომლებსაც ოსმალეთში ჰყიდდნენ. მათი უმეტესობა ოსმალურ ჯარში დაქირავებით მსახურობდა. ლეკები არც ოსმალეთში გადასვლის შემდეგ იყვნენ მშვიდად და საქართველოს მოსახლეობის დანოკებას ახლა იქიდან აგრძელებდნენ [13, 72-74]. ამ მიმართულებით ქართველი მეფეების ყველა მცდელობა მარცხით დამთავრდა. რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაციის წინაშე საკმაოდ რთული ამოცანა იდგა – მათ უნდა მოეხერხებინათ დალესტნელებისგან ქართლ-კახეთის სამფლობელოების დაცვა, თანაც ისე, რომ ოსმალეთთან ურთიერთობა არ გაეფუჭებინათ.

ახალციხის ფაშა წერილებში რუსეთის ხელისუფლებას მეგობრობას ეფიცებოდა, სინამდვილეში კი ლეკებს მფარველობდა. მის სამფლობელოში ყოველთვის იმყოფებოდნენ დაქირავებული დალესტნელები, რომლებიც გამუდმებით არბევდნენ ქართულ ტერიტორიებს.

1801 წლის 2 ივლისს შერიფ-ფაშა კნორინგს წერდა, რომ მეგობრული ურთიერთობიდან გამომდინარე მან თავისი სამფლობელოდან განდევნა ლეკები, თუმცა ყარსის ფაშამ ისინი კვლავ დაიქირავა [1, 698].

ოდნავ მოგვიანებით შერიფ-ფაშას ტონი რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაციის მისამართით გამკაცრდა. 1801 წლის აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში უკვე ვკითხულობთ: „ლეკები არ არიან ჩემი სამფლობელოს მკვიდრნი... თქვენ კარგად იცით, რომ მათი სამშობლო დალესტანია. ისინი იქიდან შემოდიან თქვენს სამფლო-

ბელოში, იტაცებენ ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებათ და ტყეებს აფარებენ თავს. თქვენ თქვენი მხრიდან გაამაგრეთ ის ადგილები, საიდანაც ისინი შემოდიან, ნუ შემოუშვებთ მათ ამ მხარეს, დაედევნეთ თქვენი ჯარით. მეც ჩემი მხრიდან შევაგროვებ ჯარს. ჩვენ მათ შევაგინროვებთ და გავანადგურებთ“ [1, 699].

რუსეთისთვის ახალციხის საფაშო განსაკუთრებით საშიში ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ გახდა. ქართველ ბატონიშვილებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ შერიფ-ფაშასთან. ეს უკანასკნელი მათ ფარულად მფარველობდა და ანტირუსულ მოძრაობაში დახმარების ხელს უწვდიდა. რუსეთის ხელისუფლებას ფართოდ ჰქონდა გაშლილი ჯამუშური საქმიანობა და ინფორმაციაც დროულად მისდიოდა.

1802 წლის 2 იანვარს ლაზარევი კნორინგს წერდა: „აღექსანდრე ბატონიშვილის მიერ შერიფ-ფაშასთან გაგზავნილია 2 ქართველი იარაღის ოსტატი იარაღის შესაკეთებლად... ფაშამ კი აღექსანდრეს 10 ათასი კესი ფული გაუგზავნა და დაავალა, რომ ეს ფული საბიდ-ფაშას წინააღმდეგ გამოეყენებინა. შერიფ ფაშას შეგროვებული ჰყავს არტაანთან 12000 თურქი და ლეკი [1, 799].

ახალციხის ყოფილი ფაშა საბიდ-ფაშა 1802 წლის დასაწყისში იმყოფებოდა კვარის ციხეში სოლომონ II-სა და აღექსანდრე ბატონიშვილის მეთვალყურეობის ქვეშ, მათთან შერიფ-ფაშა საბიდ-ფაშას მოკვლის თაობაზე მოლაპარაკებას აწარმოებდა [1, 699-700].

შერიფ-ფაშამ მოახერხა იმერეთის მეფისა და აღექსანდრე ბატონიშვილის დაყოლიება, რომლებმაც საბიდ-ფაშას თავი მოკვეთეს და შერიფ-ფაშას გაუგზავნეს. ამით შერიფ-ფაშამ მეტოქე ჩამოიცილა, აღექსანდრემ და სოლომონ II-მ კი ფული და ძვირფასი საჩუქრები მიიღეს [1, 700] – ეს რუსული ხელისუფლების ოფიციალური ვერსიაა.

ნიკო დადიანი ამ ამბის შესახებ წერდა: „ჟამსა ამისასა შეიშურვენ ურთიერთისა შორის ახალციხის ფაშანი: შერიფ ფაშა და ზაბუთ ფაშა. და გარდმოაგდო ზაბუთ ფაშა შერიფ ფაშამ და ვერა სადა ღონის მპოებელი მოვიდა იმერეთის მეფის სოლომონისა თანა, ვინათგან იყო გვარით ძველი ათაბაკისა შთამომავლობა. ამისთვის მოვიდა ბაგრატიონისა თანა და იმყოფებოდა მეფისაგან იმედეული. მაშინ შერიფ ფაშამან დაიწყო ზრახვა მეფის ვაზირებთა თანა და აღუთქვათ მრავალი თეთრი, უკეთუ მოჰკლან ზაბით ფაშა. ვეზირნი მეფისა, ბირებულნი თეთრისაგან, შეკრბნენ მეფისა წინაშე და სხვადასხვა საქმის მჩვენებელთ შეაცთუნეს და მოაკვლევინეს

ზაბით ფაშა. მოსჭრეს თავი და წარუგზავნეს შერიფ ფაშას. შემდგომათ რაოდენიმესანი ხანისა წარუგზავნეს მეფის ვაზირთ კაცი და სთხოვეს შერიფ ფაშასა დანაპირები თეთრი მეფისადმი და მათდაცა, გარნა მან არცა ერთი ფული წარმოგზავნა, და მოაცთუნა შერიფ ფაშამ მეფე და ვაზირნი მისნი და დაშთენ განსბასრებულნი შერიფ ფაშისაგან [12, 191-192].

როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ ისტორიულ ფაქტზე ქართული წყაროსა და რუსული ოფიციალური დოკუმენტების მონაცემები ერთმანეთისგან განსხვავდება (ფულის ეპიზოდს ვგულისხმობთ). ამ შემთხვევაში ძნელია სიმართლის დადგენა.

ერთი რამ აშკარაა: სოლომონ II-მ თავიდან ოსმალეთის სულთნის ერთგულ მოხელეს კარი გაუღო და თავშესაფარი მისცა, ხოლო შემდგომ ვეზირების შესმენით ის მოკლა. ჩვენ არ ვიცით, რა ურჩიეს სოლომონ II-ს ვეზირებმა, რა არგუმენტები მოუყვანეს მას, რომ დაეყოლიებინათ ასეთი მძიმე და საჩოთირო გადაწყვეტილების მისაღებად. ნიკო დადიანიც კი, რომელიც ამ საქმესთან დაკავშირებით სოლომონს მეტად უარყოფით კონტექსტში მოიხსენიებს (მისი ნიშნის მოგების ტონი სოლომონ II-ის მხარის მიმართ შერიფ-ფაშასგან ფულის მიუღებლობაზე აშკარად იკვეთება), ვერ მალავს, რომ ამ საქმეში ფული არ იყო მთავარი და იმერეთის მეფე ვეზირებმა „სხვადასხვა საქმის“ „ჩვენებით“ შეაცდუნეს. რა იმალება ამ სამი სიტყვის უკან? ის, რომ ამ საკითხზე იმერეთის მეფის კარზე საკმაოდ სერიოზული კამათი მიმდინარეობდა. სოლომონი ფაშას მოკვლას არ ეთანხმებოდა, ვეზირებმა კი ისეთი არგუმენტები მოიყვანეს, რომ მან ბოლოს და ბოლოს ეს მძიმე გადაწყვეტილება მიიღო.

ფულის აღების ფაქტორი აქ, რა თქმა უნდა, არც კი განიხილება. მისი მოშველიება აღნიშნული პრობლემის იოლად გადაწყვეტის და იმერეთის მეფისთვის ჩირქის მოცხების მორიგ ცდად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც მის მიერ ჩადენილ საკმაოდ მძიმე ცოდვას ანგარების დაღს ასვამს. ვეჭვობთ, შერიფ ფაშას ქართველი მეფისთვის ეკადრებინა – ზაბიდ ფაშა მოკალი და ამდენ და ამდენ ფულს გადაგიხდით. თუმცა, სრულიად შესაძლებელია, რომ ახალციხის ყოფილი ფაშის ქართული მხარის სანინაალმდეგო პოლიტიკის გატარებაზე მიეწოდებინა მისთვის ინფორმაცია და იგი ამ კუთხით თავის უპირატესობაში დაერწმუნებინა.

მაშინდელი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, აღნიშნული მოსაზრება სავსებით ლოგიკურად გამოიყურება. ზაბიდ ფა-

შა ოსმალეთის სულთნის ერთგული და მისი პოლიტიკის გამტარებელი იყო ახალციხის საფაშოში – ოსმალეთის პერიფერიაში. ოსმალეთის მაშინდელი უმძიმესი საგარეო და საშინაო ვითარებიდან გამომდინარე, სულთანს აქ სიმშვიდე და თავისი ბრძანებების უსიტყვო შემსრულებელი სჭირდებოდა. სწორედ ამიტომ მას უფლებამოსილება გაუზარდა და ჩილდირის ფაშად დანიშნა. ოსმალეთს ამ პერიოდში მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთთან და ამის დარღვევას არ აპირებდა. რუსეთის მიმართ ამ პოლიტიკას გაატარებდა მისი ერთგული მოხელეც (ამ შემთხვევაში საბიდ-ფაშა). საქართველოს წინააღმდეგ საკმაოდ სახიფათო რკალი შეიკრა. ქართლ-კახეთში მყოფი რუსეთი და მის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე რუსეთის მოკავშირე ახალციხის, ყარსის, ბაიაზეთის, ერზერუმის საფაშოები, რომელთა შეთანხმებული მოქმედების შემთხვევაში პოლიტიკური პროგნოზი საქართველოსთვის (განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოსთვის) ერთობ სავალალოდ გამოიყურებოდა.

ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს არგუმენტი – ქვეყნისთვის სახიფათო ძალთა განლაგების თავიდან არიდება – იყო მთავარი, როდესაც სოლომონ II-მ აღნიშნული გადაწყვეტილება მიიღო. ყოველივე ამის გასიგრძელებას დიდი დრო არ სჭირდებოდა. ეს სოლომონ II-ისა და მისი კარის მოხელეებისთვის თავიდანვე ცხადზე ცხადი იყო. ამ საკითხის ირგვლივ დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარე ბჭობა (იხილავდნენ სხვადასხვა ვარიანტებს) კი ალბათ ისეთი გამოსავლის ძიებას უკავშირდებოდა, რომ საბიდ ფაშაც ცოცხლად გადაერჩინათ და ქვეყნისთვისაც ხიფათი თავიდან აერიდებინათ.

ქართული მხარის ამ მძიმე ცოდვის შემდეგ ახალციხის საფაშოში დაჯდა რუსეთის მიმართ მტრულად განწყობილი მმართველი, რომელიც რუსეთის კავკასიურ ადმინისტრაციასთან მხოლოდ მოჩვენებით ატარებდა მშვიდობიან პოლიტიკას, არ ასრულებდა ოსმალეთის სულთნის მითითებებს და რომელმაც არაერთგზის აღმოუჩინა დახმარება ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

მთავარი ის იყო, რომ ქართულმა მხარემ შერიფ-ფაშას სახით ფაქტიურად შეიძინა საკმაოდ ძლიერი მოკავშირე რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში. თუ გავითვალისწინებთ დროსაც (ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებას), როდესაც ეს ფაქტი მოხდა, უფრო ნათელი გახდება ამ საკმაოდ მძიმე და საჩოთირო გადაწყვეტილების – თავშეფარებული ადამიანის განირვის – ნამდვილი მიზეზი. ფაქ-

ტიურად მოხდა სულთნის კარის, რომელიც ამ პერიოდში რუსეთის მოკავშირე იყო, ერთგული და სასურველი კანდიდატის [1, 702] ჩამოცილება საქართველოსთვის სტრატეგიულად მეტად მნიშვნელოვან სამფლობელოში და ქართველებისთვის მისაღები პიროვნების, ოსმალეთის სახელმწიფო პოლიტიკისგან დამოუკიდებელი პოლიტიკის გამტარებელი მმართველის დასმა, რომელმაც შემდგომ პერიოდში რუსეთის წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა გააჩაღა. ასეთი მოხელე, ვფიქრობთ, მისაღები იყო ოსმალეთის ოფიციალური კარისთვისაც, რომელსაც ამ პერიოდში, მართალია, რუსეთთან მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა, თუმცა სინამდვილეში მისი წარმატებები კავკასიაში სრულიადაც არ ახარებდა.

1802 წლის თებერვალში რუსეთის ხელისუფლებას მიუვიდა ცნობა, რომ ახალციხისკენ მიემართებოდა ოსმალეთის 20000-იანი კორპუსი [1, 700]. სულთანს სურდა დაესაჯა შერიფ-ფაშა, რომელმაც სულთნის ერთგული, ჩილდირის გენერალ-გუბერნატორად დანიშნული საბიდ-ფაშა სამფლობელოდან განდევნა, თვითონ კი მფარველობდა ლეკებს, რომლებიც რუსეთის დაქვემდებარების ქვეშ მყოფ ქართულ ტერიტორიებს არბევდნენ. შერიფ-ფაშა ახალციხიდან იქნა განდევნილი. მან თავი შეაფარა ოლთისს, თუმცა იქაც დიდხანს ვერ გაჩერდა [1, 710].

1802 წლის 12 აპრილს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების გამოცხადების შემდეგ რუსეთის კავკასიურმა ადმინისტრაციამ ახალციხის ფაშისგან უკვე მკაცრად მოითხოვა საკუთარი ტერიტორიის დაცვა და ამ პირობის შეუსრულებლობის შემთხვევაში მას დასჯით დაემუქრა [1, 701], თუმცა ამ უკანასკნელმაც გაააქტიურა ბრძოლა რუსეთის წინააღმდეგ.

ოფიციალური დოკუმენტებიდან იკვეთება ამ პერიოდში ერევნის ხანის, ახალციხის შერიფ-ფაშისა და ქართველების კავშირი. 1802 წლის 28 ივნისს ყარსის მემედ-ფაშა კოვალენსკის შემდეგს აცნობებდა: „სელიმ-ფაშასგან ნაბრძანები მაქვს სახელმწიფოსა და ღმერთის მტრის შერიფ-ფაშას მოკვლა, რომელიც დაუკავშირდა ერევნის ხანს, მოიყვანა ლეკების მრავალრიცხოვანი ლაშქარი, რათა დაეპყრო ქართული მიწა და თბილისში გაემეფებინა ალექსანდრე, ერეკლე მეფის ვაჟი, – რომელსაც ეხმარება ყაჩაღი დავით არქიერი, თვითმარქვია კათალიკოსი, რომელმაც საეკლესიო ძვირფასეულობა გადაადნო და მათ მისცა, რათა ასეთი დაპირისპირება მოემზადებინათ, რის შემდეგაც დაეუფლებოდა ერმიადინს“ [1, 710].

1802 წლის ივნისი საქართველოში ანტირუსული მოძრაობის

გააქტიურებით აღინიშნა (ქელმენჩურის გამოსვლა, ოსებისა და არაგვის საერისთავოს მცხოვრებლების მიერ დარიალის გზის გადაკეცვა), რაც მეტად საშიში იყო ქართლ-კახეთში შემოსული რუსებისთვის. ყოველივე ეს ბაძებს ეჭვს, რომ ეს მოვლენები ერთმანეთთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული.

1802 წლის აგვისტოში რუსეთის ხელისუფლებას უკვე ჰქონდა ცნობა იმის შესახებ, რომ ალექსანდრეს შეკრებილი ჰყავდა სპარსელებისა და ლეკებისგან შემდგარი 40000-იანი ჯარი და ერევნისა და ახალციხის გავლით საქართველოში შემოსვლას გეგმავდა. ქართველი ბატონიშვილი უთვლიდა ქართველ ხალხს, რომ არ შეშინებოდათ ამ ჯარის, რადგანაც ისინი მათ არაფერს დაუშავებდნენ და მოუწოდებდა მათ, რომ თვითონაც შეიარაღებულიყვნენ, შეერთებოდნენ ამ ჯარს და შებრძოლებოდნენ რუსებს. ის კავკასიის სხვადასხვა ხალხის მოსყიდვასაც ცდილობდა და მათ სხვადასხვა ადგილზე აჯანყებისა და კავკასიის ხაზზე თავდასხმებისკენ აქეზებდა [1, 702]. ამ პერიოდში დადიანზე თავდასხმისთვის ჯარს აგროვებდა იმერეთის მეფეც. თუმცა კავკასიის რუსულ ადმინისტრაციაში ამ ვერსიის არ სჯეროდათ და ფიქრობდნენ, რომ ისიც ალექსანდრესთან ერთად რუსეთთან ბრძოლისთვის ემზადებოდა [1, 702]. სრულ მზადყოფნაში იყო შერიფ-ფაშას ჯარიც [1, 703]. რუსეთის ხელისუფლებაში მას სთხოვდნენ ეცნობებინა მათთვის, „ვის წინააღმდეგ საბრძოლველად ემზადებოდა, როდესაც მტერი არ ჩანდა“ [1, 703].

საქართველოს მოსაზღვრედ მდებარე ოსმალეთის სხვა მფლობელები: ერზერუმის, ყარსის ფაშები რუსეთისა და ოსმალეთის სამშვიდობო ხელშეკრულების მიმართ მოჩვენებით ერთგულებას ინარჩუნებდნენ და ახალციხის ფაშას უპირისპირდებოდნენ. ისინი რუსეთის ხელისუფლებას ჯარებს, ან ერთობლივ მოქმედებას სთხოვდნენ [1, 707-708]. სულთნის კარისა და მათმა ერთობლივმა მცდელობამ შედეგი გამოიღო. 1802 წლის შემოდგომაზე შერიფ-ფაშა ახალციხის სამფლობელოდან გაიქცა, 1802 წლის ნოემბერში ის უკვე იმყოფებოდა ბაიაზეთის ფაშასთან, რომელმაც მას 300 მემარნი მისცა [1, 714].

ოსმალეთის მხარემ შერიფ-ფაშას განდევნის შემდეგ ახალციხე სელიმ-ფაშა ხიმშიაშვილს უბოძა. კანდიდატურის შერჩევაში, როგორც ჩანს, დიდი იყო რუსეთის როლი, თუმცა არც სელიმ-ფაშა აღმოჩნდა რუსეთის ინტერესების გამტარებელი. საბიდ-ფაშას მსგავსად, სელიმ-ფაშაც წარმოშობით ქართველი იყო, ის აჭარელი

ბეგების ხიმშიაშვილების საგვარეულოს ეკუთვნოდა. სელიმ-ფაშა დახმარების ხელს უწყობდა ქართველ ბაგრატიონებს და სოლომონ II-ს, თავისთან მუდმივად იფარებდა რუსეთის მიმართ მტრულად განწყობილ ქართველებს და რუსეთის კავკასიური ადმინისტრაციის არაერთგზის თხოვნას მათი გადაცემის შესახებ არ ასრულებდა. სულთნის ოფიციალური კურსისგან განსხვავებით, რომელიც რუსეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულებას არ ღალატობდა (1803 წლის ზაფხულში სულთნის კარზე იმყოფებოდა სოლომონ II-ის წარგზავნილი, რომელიც პორტასგან რუსეთის წინააღმდეგ დახმარებას ითხოვდა. რუსეთის მხარე ინფორმირებული იყო ამის შესახებ) [2, 873], ახალციხის ფაშის მიერ ქართველების დახმარებას ამ მეტად კრიტიკულ მომენტში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. რუსეთის კავკასიურმა ადმინისტრაციამ ვერც სელიმ-ფაშას დროს მოახერხა ახალციხეში დაღესტნელების გადასვლისა და ქართულ სოფლებზე თავდასხმების აღკვეთა.

1802 წლის ბოლოს საქართველოს მთავარსარდლად დანიშნულ პ. ციციანოვს ახალციხის საფაშოში საკმაოდ დიდი პრობლემები დაუხვდა. მან პეტერბურგის მმართველ წრეებს ახალციხის დაპყრობის გეგმა შესთავაზა. მეტად საინტერესოა რუსეთის კანცლერის ვორონცოვის 1803 წლის მონერილი წერილი, რომელშიც ის აფიქსირებდა კოჩუბეის პოზიციას პორტასთან მიმართებაში, ციციანოვს ახალციხის დაპყრობის უარყოფით შედეგებზე მიუთითებდა და ოსმალეთისადმი მშვიდობიანი ურთიერთობის შენარჩუნებისკენ მოუწოდებდა.

ამ პერიოდში რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობაში დიდი ადგილი ეკავა შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროების საკითხს. ბათუმი, ფოთი, ანაკლია კავკასიის რუსული ადმინისტრაციისა და ოსმალეთში რუსეთის წარმომადგენელ იტალინსკის მიმონერაში ერთ-ერთი მთავარი საკითხი იყო. იტალინსკის საქმიანობა ამ კუთხით ისტორიული ცნობების მოგროვებასა და დიპლომატიურ სფეროს არ სცილდებოდა.

1804 წელს რუსული ჯარები ყულევში გადასხდნენ, რაშიც მათ სამეგრელოს მთავრის ოჯახი დაეხმარა. ამ ფაქტს დიდი აღშფოთება მოჰყვა ოსმალეთის სულთნის კარზე. იტალინსკის გამუდმებით სთხოვდნენ ახსნა-განმარტებას ამ საკითხზე [2 877], რუსეთ-ოსმალეთის სამშვიდობო ურთიერთობას საფრთხე დაემუქრა. რუსეთი სპარსეთთან საომარ მდგომარეობაში იმყოფებოდა და მისთვის განსაკუთრებით არასასურველი იყო პორტასთან მტრული დამო-

კიდებულება. რუსეთი იძულებული გახდა ყულევის პოსტი ისევ მოეშალა და აქ ჯარის გადმოსხმა დროებით მოვლენად და აფხაზეთის წინააღმდეგ სამეგრელოს მთავრის ოჯახისადმი დახმარების აუცილებლობით აეხსნა. რუსეთის ამ მოქმედებამ დაამშვიდა ოსმალეთი [2, 881].

რუსეთ-ოსმალეთს შორის სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდგა 1806 წლის ბოლოს, როდესაც ოსმალეთის სულთანმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. ეს ხანმოკლე პერიოდი მეტად ძვირად დაუჯდა არა მარტო საქართველოს, არამედ მთელ ამიერკავკასიას. რუსეთმა ოსმალეთის უმოქმედობის პირობებში თავისი პოზიციები ქართლ-კახეთში განიმტკიცა, მოახერხა დაეპყრო სპარსეთის ქვეშევრდომობაში მყოფი აღმოსავლეთ კავკასიის სახანოები, კონტროლი დაამყარა კავკასიის გადასასვლელებზე (დარიალზე და დარუბანდზე) და შექმნა საიმედო ბაზა შემდგომი ტერიტორიული ექსპანსიისთვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. II, Тифлис, 1868.
2. Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. I, Тифлис, 1866.
3. Броневский С. М., Исторические выписки о сношениях России с Персией, Грузией и вообще с горскими народами, на Кавказе обитающими со времени Ивана Васильевича донине, РАН, Институт востоковедения, СПб., 1996.
4. История СССР, под редакцией В. В. Мавродина, ч. 1, Москва, 1979.
5. История Народов Северного Кавказа (конец в. – 1917 г.), под редакцией А. Л. Нарочницкого, т. 2, Москва, 1988.
6. Соловьев С. М., Восточный вопрос, Сочинения Сергея Михайловича Соловьева, СПб, 1882.
7. Ключевский В. О., Курс русской истории, Москва, 1992.
8. Ростопчин Ф. В., Записка графа Ф. В. Ростопчина о политических отношениях России в последние месяцы Павловского царствования, Русский архив, кн. 1, вып. 1, Москва, 1878.
9. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1978.

10. ნ. ქორთუა, საქართველო 1806-1812 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში, თბილისი, 1964.
11. დ. ჭუმბურიძე, ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკა XVIII ს-ის 80-იან წლებში, წიგნში: დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XIX საუკუნეებში, ნ. 1, თბილისი, 2016.
12. ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, თბილისი, 1962.
13. მ. ტყავაშვილი, საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობა XIX საუკუნის 30-იან წლებში, თბილისი, 1990.

Mzia Tkavashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Research Worker of the Department of Modern and Contemporary History

Relations between Russia and Ottomans and Georgia (Beginning of the XIX Century)

Summary

At the end of the XVIII century after the intervention of the France troops in Egypt and Syria being under the subordination of the Mediterranean and Ottomans settlement deed was done between Russian and Ottomans (1987). In turn of the of the promise to help the ottomans against the France he got the right to act freely in Transcaucasia. In 1799 the Russian Army intervened in Kartl-kakheti.

The settlement deed done between Russian and Ottomans was difficult to realize in real life, because ottomans domains located near the kartl-kakheti were not always mind friendly towards Georgia. Besides, in weak governance conditions of sultan, the local rulers always placed private interests before the state interests and always try to make independent policy. Especially arduous was the relations of the Russian administration in Caucasus with pasha of Akhaltsikhe, who express the inimical attitude with

Russia. In this period outlined the interest of Petersburg with East seaside of the black sea, especially Poti and Kulevi.

The Settlement deed between Russian and Ottomans breached at the end of 1806, when Ottomans declared war against Russia. This short period was hardest not only for Georgia but for all Caucasus too. Russia during the inaction of ottomans has forced his positions in Kartl-Kakheti, could conquer the part of the East Caucasus khanate and provided control on the passes of Caucasus (Dariali and Daruband) and created the reliable base for following expansion of the territory.

ევროკავშირისა და თურქეთის სამხრეთ კავკასიური პოლიტიკა და საქართველო

ცივი ომის დამთავრების შემდეგ კაცობრიობა პოლიტიკური განვითარების თვისობრივად ახალ – გლობალიზაციისა და რეგიონალიზმის ფაზაში შევიდა, რის გამოც გარეშე ფაქტორი თანამედროვე პოლიტიკური პროცესების ერთ-ერთ ძირითად მამოძრავებელ ძალად იქცა, სადაც რეგიონული და გლობალური სახელმწიფოები აქტიურ მონაწილეობას იღებენ იმ ქვეყნების პოლიტიკური სისტემების ევოლუციაში, რომელთაც საკმარისი რესურსი არ გააჩნიათ დამოუკიდებლად გაუმკლავდენ თანამედროვე მრავალგანზომილებიან გამონეწევებს.

ამ ფონზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისა და ევროკავშირ-თურქეთის ურთიერთობები თანამედროვე პოლიტიკური პროცესების ერთ-ერთ აქტუალურ და რთულ საკითხად წარმოჩინდება. ამავე ჭრილში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები და, განსაკუთრებით საქართველო, მრავალი ქვეყნისა და სერთაშორისო ორგანიზაციების ინტერესთა კვეთის ობიექტად იქცა.

შესაბამისად, საქართველომ, როგორც პოლიტიკური პროცესების სუბიექტმა, უდიდესი ფუნქციონალური დატვირთვა შეიძინა არამარტო მისი სატრანზიტო და ენერგეტიკული უსაფრთხოების თვალსაზრისით, არამედ ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესებითაც, რასაც გარკვეული ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია მეზობელი ქვეყნების, როგორც საგარეო, ისე საშინაო პოლიტიკაში. ამ პროცესში საქართველო უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ევროკავშირთან და თურქეთთან თანამშრომლობას. ეს ურთიერთობები ხელს უწყობს რეგიონულ მშვიდობასა და სტაბილურობას, ასევე საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის პრობლემის გადაჭრას.

ორმხრივი, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, ევროკავშირ-თურქეთის თანამედროვე ურთიერთობები ახალ რეალობას ქმნის და მას საქართველოსათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების – აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ რეგიონისადმი მზარდ ინტერესს იჩენენ არა მხოლოდ აშშ, რუსეთი და ირანი, არამედ ევროკავშირი და თურქეთი, რაც რეგიონის გეოეკონომიკური და გეოსტრატეგიული მდებარეობით, ევროპასა და აზიას შორის ტრანზიტული დერეფნის როლით არის განპირობებული.

ევროკავშირი და თურქეთი სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკურ არენაზე 90-იანი წლების დასაწყისში გამოჩნდნენ და ერთ–ერთი პირველები იყვნენ, რომლებმაც რეგიონის ქვეყნების დამოუკიდებლობა აღიარეს.

სამხრეთ კავკასია პოტენციურად მეტად მომგებიან და მიმზიდველ რეგიონს წარმოადგენს უცხოური ინვესტიციებისთვის, განსაკუთრებით ტრანსნაციონალური კომპანიებისათვის.

ევროკავშირი და თურქეთი ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ისტორიულ „აზერშუმის გზას“, რომელიც აზიასთან პირდაპირ სავაჭრო არხს წარმოადგენს. ამიტომაც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები ერთგვარ ხიდს ქმნიან ევროპასა და აზიას შორის. აქედან გამომდინარე, ევროკავშირიც და თურქეთიც დაინტერესებულნი არიან რეგიონის სტაბილურობით, რადგან კავკასიის ტერიტორიაზე გამუდმებული კონფლიქტების გავრცელების შესაძლებლობამ შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას როგორც ევროკავშირის, ისე თურქეთის უსაფრთხოებას მრავალი მიმართულებით. [1]

ამიტომაც, ევროკავშირისა და თურქეთის აქტიურ სამხრეთ კავკასიურ პოლიტიკას მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენა შეუძლია რეგიონის წინსვლაზე.

რეგიონის მომავლის ოპტიმისტური ხედვის საფუძველს იძლევა ასევე ევროკავშირისა და თურქეთის მიერ წამოწყებული მთელი რიგი პროექტებისა, რომლებიც ხელს უწყობენ რეგიონალურ თანამშრომლობასა და კონფლიქტების მოგვარებას, რაც ასევე რეგიონის განვითარების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

ამდენად, შეიძლება ითქვას, ევროკავშირისა და თურქეთის სამხრეთ კავკასიაში მკვეთრად განსაზღვრული და ძირითადად ეკონომიკური და დიპლომატიური ხასიათის მიზნები და ამოცანები აქვთ.

გარდა ამისა, აშშ-სთან ერთად ამ ქვეყნების აქტიური ჩართვა სამხრეთკავკასიურ პოლიტიკაში შესაძლებელს ხდის რეგიონში ძალთა ბალანსის ცვლილებას და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების

რუსეთზე ცალმხრივი დაქვემდებარების შემცირებას, რაც ნიშნავს ჰეგემონური რეგიონალური წესრიგის ჰარმონიული წესრიგით შეცვლას, როდესაც რამდენიმე ძალას რეგიონში მნიშვნელოვანი, მაგრამ არა ურთიერთსაწინააღმდეგო ინტერესები გააჩნია [2].

რაც შეეხება თურქეთს, იგი ყალიბდება სახელმწიფოდ, რომელსაც აქვს შესაძლებლობა გარკვეული გავლენა მოახდინოს რეგიონში მიმდინარე პროცესებზე.

მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი დასავლეთის სტრატეგიული პარტნიორია, ევროკავშირის წევრი ქვეყნები, მათ შორის საფრანგეთი და გერმანია, გაერთიანებაში თურქეთის მიღების წინააღმდეგ აქტიურად გამოდიან, განსაკუთრებით აღსანიშნავია საფრანგეთის ყოფილი პრეზიდენტის ნ. სარკოზის მკვეთრი ანტითურქული განცხადებები ("თურქეთი არ შეიძლება ევროკავშირის წევრი გახდეს, რადგან ტერიტორიულად ევროპას არ ეკუთვნის") [3].

ევროკავშირისთვის განვეერიანება არა მხოლოდ ეკონომიკური მხარეა, არამედ „ცივილიზაციური“ განზომილებაცაა. თურქები ფიქრობენ, რომ მათთვის ევროკავშირის პრივილეგირებული პარტნიორის სტატუსის მინიჭება – დამცირება და უსამართლობაა. ევროკავშირში 70-მილიონზე მეტი მოსახლეობის მქონე თურქეთის (ევროპაში მხოლოდ გერმანიაშია მეტი მოსახლეობა) მიღება გაერთიანებაში, ზოგიერთი ევროპული ქვეყნის აზრით, დაარღვევდა არსებულ ბალანსს, გაზრდიდა უმუშევრობას, გაართულებდა ზოგიერთი წევრი ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებს [4], გამოიწვევდა დამატებით მიგრაციულ პრობლემებს.

ერთი სიტყვით, თურქეთისა და ევროკავშირის ურთიერთობა ორივე მხარისთვის დიდი პრობლემაა. თურქეთს, უამრავ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მიღწევასთან ერთად, საკმაოდ სერიოზული გამოწვევები აქვს მოსაგვარებელი, მათ შორის-ქურთების და ყოფილი კვიპროსის პრობლემები. ქურთების პრობლემა თურქეთისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა. ამას ემატება მახლობელ აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესები, რამაც ქვეყნის დეზინტეგრაციის ტენდენცია გააძლიერა. ამან, თავის მხრივ, ქურთული ავტონომიისა და სეპარატიზმის საფრთხე კიდევ უფრო გაამწვავა, რაც თურქეთის ეროვნულ უსაფრთხოებას სერიოზულ პრობლემას

უქმნის. ბუნებრივია, თურქეთი უკმაყოფილოა დასავლეთის პოზიციით ქურთული საკითხისადმი.

თურქულ-ევროპულ ურთიერთობებში არანაკლებ მნიშვნელოვანია მიგრაციული საკითხი, რომლის მოგვარებაშიც თურქეთს მნიშვნელოვანი როლი უნდა ეთამაშა, სანაცვლოდ კი უნდა მომხდარიყო ევროკავშირში ამ ქვეყნის დაჩქარებული წესით განევრიანება. სამწუხაროდ ეს ვერ მოხერხდა, რასაც ხელი შეუწყო ერთის მხრივ, ევროკავშირის ნევრი ქვეყნების მთავრობებსა და ევრო-ინსტიტუციებს შორის დაპირისპირებამ მიგრაციულ საკითხებთან დაკავშირებით და მეორეს მხრივ – თავად თურქეთში განვითარებული მოვლენებმა (სამხედრო გადატრიალების მცდელობა, თურქეთის საგარეო პოლიტიკის რუსული ვექტორისკენ გადახრა), რამაც ძალიან დააზარალა ორმხრივი ურთიერთობები. შექმნილი ვითარებით კი ევროკავშირი კარგავს ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებზე როგორც ზემოქმედების, ასევე ოფიციალური ანკარის მზარდი ამბიციების კონტროლის ეფექტურ ბერკეტებს.

ყოველივე ეს კი ხელს უწყობს თურქეთში მოსახლეობის ევროსკეპტიციზმს, სულ უფრო იზრდება ნიჰილიზმი და რთულდება მოსახლეობის დარწმუნება იმაში, რომ ევროპასთან ინტეგრაცია თურქეთისათვის მომგებიანია. აღნიშნულზე არაერთხელ მიუთითეს თურქეთის უმაღლესმა სახელმწიფო მოხელეებმა, თუმცა, ერდოღანის განცხადებით, "ჩვენ ჯერ კიდევ არ დაგვიხურავს ევროკავშირის წიგნი, მაგრამ არსებული სიტუაცია არ გვაძლევს საშუალებას, ოპტიმისტური მოლოდინები გვეკონდეს" [5].

უნდა ითქვას, რომ „დასავლეთს უნდა ემინოდეს თურქეთის არა აღმოსავლეთისაკენ, არამედ რუსეთისაკენ შემობრუნების, რადგან ბოლო პერიოდში ეს უკანასკნელი ცდილობს თურქეთი თავისი ენერგორესურსების გამანაწილებელ კვანძად აქციოს“ [6].

ამასთანავე, როგორც ავლნიშნეთ, ბოლო ხანს თურქულ-ევროპული გართულებული ურთიერთობის ფონზე კვლავ შეინიშნება თურქულ-რუსული დაახლოების ტენდენციები, რაც სტრატეგიული თანამშრომლობის გაღრმავებისთვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნის და თურქეთისათვის ევროპის მნიშვნელობას საგრძნობლად ამცირებს. ამიტომ თურქეთის ხელისუფლებას უკვე შეუძლია უთხრას ევროპას – "არა".

დასავლელ ექსპერტთა უმრავლესობა რეკომენდაციას აძლევს

ევროკავშირს, სასწრაფოდ მიიღონ თურქეთი თავის რიგებში, ვინაიდან მას გააჩნია უკიდურესად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მდებარეობა რეგიონში, წარმოადგენს რა ენერგორესურსების უმნიშვნელოვანეს (ფაქტიურად შეუცვლელ) სატრანზიტო ქვეყანას, რომელსაც დიდი გავლენა გააჩნია ახლო აღმოსავლეთში, ავღანეთსა და კავკასიაში. ამ შემთხვევაში ევროპა შეძლებს შუა აზიისა და კასპიის ზღვის უმდიდრეს ენერგოსაბადოებთან (გაზი, ნავთობი) რუსეთის გვერდის ავლით დაკავშირებას, რითაც ფაქტობრივად გადაიჭრება მისი ენერგეტიკული უსაფრთხოების საკითხი. ამავე აზრისაა ზბიგნევ ბუჟინსკიც: „ხელი რომ შევუწყოთ სტაბილურობას სამხრეთ კავკასიაში, აგრეთვე ცენტრალურ აზიაში, ამერიკამ არ უნდა დაუშვას თურქეთის გაუცხოება ევროპის მიმართ... თურქეთი, რომელიც იქნება გარიყული ევროპისაგან მეტწილად მოგვევლინება, როგორც ისლამური თურქეთი“ [7].

გარდა ამისა, დასავლეთს ექმნება შესაძლებლობა გამოიყენოს თურქეთის განსაკუთრებული ურთიერთობები რუსეთთან, ახლო აღმოსავლეთის, კავკასიის და შუა აზიის ქვეყნებთან სხვადასხვა პრობლემატურ საკითხებზე შეთანხმებების მიღწევაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი შეფასებით, ევროპის ენერგეტიკული, ასევე ეკონომიკური და, შესაძლოა, პოლიტიკური დამოუკიდებლობაც სერიოზული საფრთხის წინაშე დადგება, რადგან თურქეთი პარტნიორისა და მოკავშირის ძებნას სხვაგან დაიწყებს და ასეთი ქვეყანა, დიდი ალბათობით, რუსეთი იქნება, რასაც ბოლო დროს განვითარებული მოვლენებიც ადასტურებს.

ევროპისთვის ზურგის შექცევის შემთხვევაში, საფრთხე შეექმნება თურქეთის სეკულარულ მონყობასაც. სავარაუდოდ, გაძლიერდება მოსახლეობაში ფუნდამენტალური იდეების გავრცელება და შეიზღუდება სხვადასხვა დემოკრატიული ინსტიტუტები. შედეგად, ქვეყანა ან სამოქალაქო დაპირისპირებამდე მივა, ან ირანის მსგავსად, ისლამური ფუნდამენტალიზმის მიმდევარი გახდება, რაც კიდევ ერთ "ცხელ წერტილსა" და თავსატეხს გაუჩენს მსოფლიოს. ამდენად, დღეისათვის დასავლეთს მნიშვნელოვანი და წონადი არგუმენტები გააჩნია ევროკავშირში თურქეთის მიღებისათვის, თუმცა ამ საკითხთან დაკავშირებით ბევრი რამ გაურკვეველია და უფრო მეტი მომავალში გახდება ცნობილი.

თუ მოვლენებს ობიექტურად შევაფასებთ, ამ ეტაპზე რეგიონ-

ში აშშ-სა და ევროპის ინტერესების ძირითადი გამტარებელი კვლავ თურქეთია, მიუხედავად იმისა, რომ მის ქმედებებში უფრო მეტად შეინიშნება პროდასავლური კურსიდან გადახვევა, რაც ევროკავშირში მისი მიღების გაჭიანურებით არის გამოწვეული. თუმცა, თურქეთის ხელისუფლების მტკიცებით, ქვეყნის დღევანდელი პოლიტიკა არ არის მიმართული დასავლელი მოკავშირეების ინტერესების საზიანოდ.

ყველა იმ პრობლემის, გამოწვევის და სხვადასხვა გარემოების გათვალისწინებით, რომლებიც დღევანდელი თურქეთისთვის არის დამახასიათებელი, ამ ქვეყნის განვითარება სამი შესაძლო სცენარით შეიძლება წარიმართოს. **პირველი სცენარის** მიხედვით, თურქეთი პროდასავლურ ქვეყნად ყალიბდება და ევროკავშირში ინტეგრირდება. **მეორე სცენარის** მიხედვით თურქეთში ძლიერდება მუსლიმური იდენტურობა და წინა პლანზე თანდათანობით უფრო რადიკალური ისლამიზმი წამოიწევს. **მესამე სცენარის** თანახმად თურქეთი ნაციონალიზმის გზით ვითარდება და ეს პირველ ყოვლისა მოხდება, თუ ევროკავშირი თურქეთს, ფაქტობრივად, ზურგს შეაქცევს.

ანალიტიკოსების გარკვეული ნაწილი ფიქრობს, რომ მესამე სცენარი უფრო საშუალოვადიან პერსპექტივას ასახავს. ამ სცენარით ქვეყნის განვითარება ნიშნავს ევროკავშირთან და აშშ-სთან ურთიერთობათა გაუარესებას და ნაციონალისტური პარტიების პოზიციათა განმტკიცებას. ექსპერტები არ გამოორიციხავენ აგრეთვე **მეოთხე სცენარსაც** – სამხედროთა ჩარევას. ამგვარი რამ უკვე რამდენჯერმე მოხდა თურქეთის ისტორიაში, მაგრამ ამჯერად სამხედროთა ინტერვენცია ნაკლებად შესაძლებელია, რადგან მმართველმა პარტიამ სამხედროები ძლიერ შეასუსტა [4].

ყველაფერი ეს ნეგატიურად აისახება სამხრეთკავკასიაში მიმდინარე პროცესებზე და ხელს შეუშლის რეგიონის პერსპექტიულ განვითარებას, რომ არაფერი ვთქვათ რუსულ–თურქულ დაახლოებაზე, რასაც უფრო უარესი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს.

მიუხედავად ამ ყველაფრისა, თურქეთისა და ევროკავშირის პოზიციები სამხრეთკავკასიურ პოლიტიკაში მეტნაკლებად ემთხვევა ერთმანეთს. თითოეულის ძირითადი მიზანია შემდეგი სტრატეგიული ამოცანის გადაჭრა:

ა) პოზიციების გაძლიერება ამ რეგიონში;

- ბ) სტაბილურობის შენარჩუნება რეგიონში;
- გ) რეგიონალური თანამშრომლობის გაღრმავება;
- ე) საკუთარი ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.

ამიტომაც, მეტად მნიშვნელოვანია თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის საკითხი გადაიჭრას არა ცივილაზაციური, არამედ გეოკულტურული იდენტობის ქრილში [8], რაც ცალკე განხილვის საგანია.

თუკი თურქეთი შეუერთდება ევროკავშირს, მაშინ სამხრეთ კავკასია ევროკავშირის უშუალო მეზობელი გახდება და საქართველოს ევროკავშირში განეწიანების შანსი კიდევ უფრო გაიზრდება. თუმცა მიგვაჩნია, რომ ევროკავშირში თურქეთის განეწიანება უახლოეს მომავალში ასე ნაუცბადევა ვერ გადაწყდება, რის წინაპირობასაც თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობების, როგორც მძიმე რეტროსპექტივა, ისე თანამედროვე რეალობა გვაძლევს. არადა ევროკავშირში თურქეთის მიღება საქართველოსთვისაც უდავო წინაპირობა იქნებოდა ამ სტრუქტურაში გასანეწიანებლად.

დაბოლოს, მართალია, რეგიონალური ინტეგრაციის პროცესი კვლავაც აქტიურად გრძელდება (რისი ბოლო მაგალითიც საქართველოს მირ ვიზა ლიბერალიზაციის მიღებაა), მაგრამ ასევე ყურადღება უნდა მიექცეს რეგიონის კონფლიქტის ზონებსაც და რუსული აგრესიის განეიტრალებას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Helly, D. (2001). *EU Policies in the South Caucasus*, June 2001 <http://www.ceri-sciences-po.org> (გადამონმებულია – 5.04.2017)
2. Roeder, Philip G., 1997. „From Hierarchy to Hegemony: The Post-Soviet Security Complex“, in Lake, D. and Morgan, P. *Regional Orders Building Security in a New World*. Penn State Press.
3. თურქეთმა ევროკავშირის ალტერნატივა იპოვა? <http://kavkasia.ge/?action=more&id=56&lang=geo> (გადამონმებულია – 5.04.2017)
4. რონდელი ა., მეზობლო კარისაო, სინათლე ხარ თვალისაო <http://www.tabula.ge/article-1538.html> (უკანასკნელად იქნა გადამონმებული – 5.04.2017.)

5. გაზეთი: „Vatan“ „Erdoğan: AB defterini henüz kapatmadık“ .
<http://www.gazetevatan.com/son-dakika-erdogan-ab-defterini-henuz-kapatmadik-1012181-gundem/> (გადამონმეზულია – 5.04.2017)
6. Aktar Cengiz: Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane. <http://ipc.sabanciuniv.edu/en/event/the-ecumenical-patriarchate-a-histographic-political-legal-and-religious-nalysis/N%sthsh.Z7p-VGiLh.dpuf>(გადამონმეზულია – 5.04.2017.)
7. Brzezinski Z., The Grand Chessboard, New York: Basic Books, 1997.
8. ფაჟავა ე., „ევროპის მიგრაციული კრიზისი და თურქეთის ევროინტეგრაციული პერსპექტივები“, ჟურნალში: ბიზნეს–ინჟინერინგი, №1, 2, თბილისი, 2016.

Emzar Pazhava

*Associate professor of the Technical
University of Georgia*

EU-Turkish policy in the South Caucasus and Georgia

Summary

This article describes the EU-Turkish interests in the South Caucasus. After gaining the independence, the South Caucasian states Georgia, Armenia and Azerbaijan became the object of interests not only for the US, Iran, Russia but even for EU and Turkey. The above regions are significant geo-economic and geostrategic locations – its potential role as a transit corridor between Europe and Asia.

The South Caucasus represents region that is definitely an important area for the EU and Turkey facing new energy supplies. The restoration of historical Silk Road falls within the very interest of the EU because it represents a direct trade channel with Asia. The countries of South Caucasus could assume a key role as a bridge between Asia and Europe at the extreme edge of Europe after the enlargement of the EU.

Finally, the EU and Turkey have ambitions to develop a common foreign and security policy and thereby acquire a strong leadership role in the world politics.

ზვიად ტყემელაშვილი
ისტორიის დოქტორი, თამარ მეფის სა-
ხელობის საპატრიარქოს უნივერსიტე-
ტის პროფესორი

საქართველოს ისტორიული ექსკურსი გლობალიზაციის ჭრილში

გლობალიზაცია. სუბკულტურა, კულტურა და ცივილიზაცია. მცირე სახელმწიფოები და ეთნოკულტურული სივრცე. დიდი სახელმწიფოები ცივილიზაციათა და კულტურათა ჭრილში. გლობალიზაციური პროცესების უნივერსალურობა. საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური აღმასვლანი და გლობალური პოლიტიკა. ფარნავაზი, ფარსმან II ქველი, მირიანი, გორგასალი, გუარამ კუროპალატი, ბაგრატ III, დავით აღმაშენებელი, გიორგი V ბრწყინვალე, ვახტანგ VI. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა, „აქტი გონიური“ და კონსტიტუციური მონარქიის იდეა რუსული ცარიზმის საპირისპიროდ. თერგდალეულები და კაპიტალიზმი. ბანკების იდეა – ქართული სოციალური საერთაშორისო-სამართლებრივ და ეკონომიკურ სივრცეში ჩართვის გზა. განათლებასა და მეცნიერულ პროგრესზე ორიენტაცია. საშუალო მწარმოებელი კონკურენტუნარიანი ფენის შექმნის აუცილებლობა. სეკულარიზმი. რკინიგზა და კომუნიკაციები. საქალაქო და ინფრასტრუქტურული პროექტები.

თანამედროვე გლობალიზაციამ, რაც მასობრივი კომუნიკაციების საშუალებათა დანერგვამ მოიტანა, საისტორიო მეცნიერება ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა: ეროვნული განვითარების გზა გლობალიზაციური პროცესების ჭრილში დაენახა და მის მიმართებაში პატარა სახელმწიფოების ადგილი და როლი ცალკე შეესწავლა. გამონაკლისს არც საქართველოს ისტორია წარმოადგენს, რომლის უწყვეტი სახელმწიფოებრიობა 2300 წელზე მეტს ითვლის და რომლის ცხოვრება თვითდამკვიდრებისთვის და გადარჩენისთვის ბრძოლის ერთიანი გზაა.

გლობალიზაცია – თანამედროვე ტერმინია და ასახავს საზოგადოებასა და მსოფლიო ეკონომიკაში მომხდარ ცვლილებებს, რომელიც გამოწვეულია საერთაშორისო ვაჭრობისა და კულტურული გაცვლის დრამატული ზრდით. ის ასევე ასახავს ვაჭრობისა და ინ-

ვესტიციების მატებას – წინააღმდეგობა გააძლიერებს და ქვეყანათა ურთიერთდამოკიდებულების გაზრდის შედეგად.

ტერმინი მომდინარეობს სიტყვიდან – Globus (ლათ.) – სფერო და დედამიწის სფეროს მოდელის აღსანიშნავად გამოიყენება. 1983 წლიდან, როდესაც რ. რობერტსონმა გამოაქვეყნა რელიგიის სოციოლოგიისადმი მიძღვნილი შრომები, გლობალიზაცია მსოფლიოს მასშტაბით მიმდინარე პროცესებს ეწოდა, რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ მის ყველა ასპექტზე [1,199].

კულტურა – ცოდნასა და გამოცდილებაზე დამყარებული ინტელექტუალური თუ პრაქტიკული მოქმედებების ერთობლიობაა, რომლითაც ადამიანების მცირე, ან დიდი ჯგუფები აღწევენ დასახულ მიზანს. თავდაპირველად, ეს ტერმინი სოფლის მეურნეობის აღმნიშვნელად გამოიყენეს, ხოლო მოგვიანებით მან გაფართოებული შინაარსი შეიძინა. პირობითად, მასშტაბურობის ზრდის მიხედვით, ის შეიძლება სამ ფაზად გაიყოს – სუბკულტურად, კულტურად და ცივილიზაციად. კულტურის ფენომენი სხვადასხვა მეცნიერების შესწავლის ობიექტია. თვით ცნების უნივერსალურობა და ყოვლისმომცველობა საშუალებას იძლევა, იგი მრავალ ასპექტში იქნას განხილული: როგორც

- საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო;
- სოციალური ინსტიტუტი;
- პიროვნების განვითარების დონის მახასიათებელი;
- საზოგადოების მარეგულირებელი ნორმების სისტემა;
- სოციალური გამოცდილების გადაცემის მექანიზმი;
- თვითდეტერმინაციის შესაძლებლობა და ა. შ.

კულტურა – დინამიური პროცესია: ის ვითარდება, იცვლება, ურთიერთქმედებს სხვა კულტურებთან, იმორჩილებს, იქვემდებარებს სოციალურ ახალ წევრებს და სხვა. მისთვის დამახასიათებელია როგორც ტრადიციონალისტური, ასევე პროგრესული მიმართულებები.

კულტურული ურთიერთქმედების შედეგები არაერთგვაროვანია, მათი შეფასების კრიტერიუმების მოძებნა ძნელია. შესაბამისად, ძნელია საუბარი ცალსახად დადებით ან უარყოფით შედეგებზე, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ერთი კულტურა იწყებს აშკარა დაქვეითებას, მეორეში გათქვეფას, ან უკვალოდ ქრება. ასეთი შედეგის თვალის მიდევნება ყველაზე უკეთ შეიძლება იმ კულტურ-

რების მაგალითზე, რომლებიც თავიანთი ისტორიის რომელიღაც პერიოდში მათთვის თანამედროვე ტიპის კულტურებს შეეჯახნენ და მზად არ აღმოჩნდნენ, აეთვისებინათ შეთავაზებული კულტურული ფორმები.

უფრო რთულია მსჯელობა იმ კულტურათა ურთიერთქმედებაზე, რომლებიც ძირეულად არ განსხვავდებიან ტიპოლოგიური მახასიათებლებით.

ყოველ კულტურას აქვს დაცვითი მექანიზმების მთელი სისტემა, რომელიც იცავს მას სხვა კულტურათა განსაკუთრებით ინტენსიური ზემოქმედებისაგან.

კულტურათა ურთიერთქმედების პროცესისა და მისი შედეგების გადმოსაცემად გამოიყენება შემდეგი ტერმინები: კულტურული დიფუზია, კულტურული კონფლიქტი, ასიმილაცია, კულტურული შოკი, აკულტურაცია, კულტურული ცვლილება.

გამოიყოფა კულტურათა და ცივილიზაციათაშორისი ურთიერთობის სამი ძირითადი ტიპი:

- კონფრონტაცია;
- სიმბიოზი;
- სინთეზი.

საზოგადოებათა განვითარების კვალდაკვალ, პირველი მსხვილი კულტურული ტრადიციები ეთნოსის ფარგლებში ყალიბდება და მასთან ერთად აგრძელებს ფორმაცვლილებას. აქ მისთვის მემკვიდრეობითობაა მნიშვნელოვანი, რისი უკიდურესი გამოვლინებაა ეთნოცენტრიზმი – საკუთარი კულტურული ტრადიციების და ღირებულებების მორგება სხვა საზოგადოებრივ ჯგუფებსა და ეთნოსებზე. ეთნოცენტრიზმი თავისთავად გულისხმობს მიკერძოებულობას და ექსპანსიონისტური ან საგანმანათლებლო მისიის საფუძველი ხდება. მისი კლასიკური მაგალითია – ბარბაროსის იდეა (ძველი ბერძნებისთვის სხვა ენაზე მოსაუბრეთა, ანუ სხვა კულტურული ტრადიციების მქონეთა აღნიშვნა).

ეთნოკულტურა ხდება საფუძველი ეთნიკური სახელმწიფოს შექმნისათვის, მაგრამ სახელმწიფოებრივი მშენებლობისთვის აუცილებელია თვითკმარი სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური სივრცის ათვისება, რაც მონათესავე, ან ახლოსმდგომი ეთნიკური ერთეულების გაერთიანებით მიიღწევა.

კაცობრიობის გარიჟრაჟზევე შეიქმნა კულტურები, რომლებმაც გარკვეული სივრცითი და დროითი არეალი შემოსაზღვრეს და დომინანტს, წარმმართველს წარმოადგენდნენ. თავდაპირველად, მათი ექსპანსია კოლონისტური და მეტროპოლიური ხასიათის იყო, რომელიც იმპერიულში გადაიზარდა და სხვა სუბკულტურებიც მოიცვა. ეს მეგაკულტურები ცალკეულ ცივილიზაციებად შეიძლება ჩაითვალოს, რომელთაც ცხოვრების ინდივიდუალური ციკლი გააჩნიათ (წარმოიშობიან, ვითარდებიან, საბოლოოდ კი – თავს ამონურავენ და ნადგურდებიან, ან სხვა ცივილიზაციასთან შეტაკების მსხვერპლი ხდებიან) [2, 64-67]. მათი იმპერიული კონსტრუქცია თვალში საცემია: ცივილიზაციის ბირთვს ერთი ეთნოკულტურული ცენტრი წარმოადგენს, რომელიც ცენტრიდანული თუ ცენტრისკენული ძალების მეშვეობით იკრებს მცირე ეთნოკულტურებს და დომინირებს მათზე – ენის, ეკონომიკის, პოლიტიკის და მატერიალური თუ სულიერი ფასეულობების სისტემით. საბოლოო ჯამში, იგი მეგასახელმწიფოდ იქცევა, რომელიც ცივილიზაციური გავლენის არეალის კონტროლს მეტ-ნაკლები ძალისხმევით ახორციელებს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, შესაძლებელია ითქვას, რომ პროცესი უნივერსალურია და საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპზე ერთნაირი მექანიზმით ხორციელდება.

ისტორია ისევე, როგორც სამყარო, დეტერმინისტულია და კაუზალური. ყველაფერი მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვით არის შეკრული. საქართველოს ისტორიაშიც აღმასვლა თუ დაცემა პირდაპირ კავშირშია ქმედებებთან, რომელიც უშუალოდ ზემოქმედებს დომინანტი სახელმწიფოების პოლიტიკურ, სამხედრო-ეკონომიკურ და არამატერიალურ, შემოქმედებით, სულიერ კულტურულ პროცესზე; განიცდის შინაგან მოდერნიზაციას და იმუშავებს ახალ დამცავ საშუალებებს.

უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული, სახელმწიფოს წარმატებული ეპოქა (როდესაც ის მოიპოვებდა, განიმტკიცებდა, ან განავითარებდა დამოუკიდებლობას) დაკავშირებული იყო გლობალურ პროცესებში ჩართვის ხარისხთან, მასში უშუალო მონაწილეობისა თუ მასზე ზეგავლენის მოხდენის გზით. ამის თვალსაჩინო მაგალითები ისტორიის მთელ მანძილზე არის, რომელთაგან რამდენიმეს აქაც მოვიტანთ.

ა) ფარნავაზ მეფის სახელს პირველი ქართული სახელმწიფოს — იბერიის — შექმნა უკავშირდება, რომლითაც იწყება ერთიანი ისტორია. ის აღარაა მითიური ეთნარქი და სწორედ მისი მოღვაწეობის არქეტიპია ექსპანსიურ-იმპერიულ ძალებთან ჭიდილში ეთნიკურ-სახელმწიფოებრივი თვითმყოფადობის დამკვიდრების პირველი მაგალითი. სავარაუდოდ, მისი მოღვაწეობა მოგვიანებით „შეიმოსა“ ზღაპრული მითიურობის საბურველით, რაც ძველი ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელი მოვლენაა.

ფარნავაზ მეფე სამხედრო ძალით დაუპირისპირდა იმდროინდელ მეგასახელმწიფოს, დაამხო მაკედონელის სარდლის, აზოს ხელისუფლება და თავად დაიწყო სახელმწიფოებრივ მასშტაბში მისი მცირე მოდელის შენება: ხელისუფლება განავრცო საერთო წარმოშობის მხარეებზე, შექმნა საერთო პოლიტიკური, ეკონომიკური და ადმინისტრაციული სივრცე, სადაც დაამკვიდრა ერთი სახელმწიფო ენა; მის სახელს უკავშირდება ქართული დამწერლობის შექმნაც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ახალი, მართალია იმ დროის მსოფლიოში გავრცელებული კერპთაყვანისმცემლობის ანალოგიური, მაგრამ სახელის მსგავსობის მიუხედავად, — დამოუკიდებელი რელიგიური ინსტიტუცია, რაც სხვა კერპების გვერდით, გამორჩეულად აღმართა. ამან საშუალება მისცა სახელმწიფო იდეოლოგია ჰარმონიულად შერწყმოდა კულტურულ სამყაროს სურათს (წარმოდგენას), რაშიც იბერთა სოციუმი თავის გამორჩეულ, დამოუკიდებელ ადგილს დაინახავდა. ეს იყო მოდერნიზაციის პირველი მაგალითი, საერთაშორისო გამოცდილების დანერგვის გზა, რამაც მობილობა შესძინა ქვეყანას [3, 55].

ბ) ფარსმან ქველი

მეორე საუკუნის დასაწყისისთვის იბერიის მდგომარეობა მეტად არასახარბიელო იყო, მაგრამ მეფე ფარსმანი საგარეო პოლიტიკურ ასპარეზზე აქტიურობით იმდროინდელი მსოფლიოსათვის მნიშვნელოვან ფიგურად იქცა. მან ძალისხმევა არ დაიშურა სახელმწიფოს სტრატეგიული ფუნქციის განხორციელებისთვის — კავკასიის კარები სრულად დაიქვემდებარა და ჩრდილოელი ხალხების სამხედრო პოტენციალი მტრულად განწყობილი იმპერიებისკენ მიმართა.

ძლიერი და მეგობრული ცენტრალური კავკასია სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი გახდა დაპყრობებზე ორიენტირებული მე-

გასახელმწიფოებისთვის. ფარსმანის და მისი ოჯახის წევრების სტუმრობა რომში ფასტიაზე აღინიშნა და ისინი ყველა მნიშვნელოვან ქალაქსა და ნავსადგურში დაიდგა, მიიღო მხოლოდ რომაელთათვის განკუთვნილი უფლება – კაპიტოლიუმზე მსხვერპლშენიშვისა და მისი მხედრული ძაღმოსილები აღსანიშნავად ძეგლიც დაუდგეს ენიალიონზე, ომის ღმერთ მარსის მოედანზე [3, 65-67].

გ) მირიან მეფე

მეფე მირიანმა მსოფლიო (ოიკუმენე) რელიგიის მიღებით იბერია გაუთანაბრა მსოფლიოს იმდროინდელ წამყვან სახელმწიფოს – რომს და პროგრესის წვდომის შესაძლებლობა მისცა. მომდევნო საუკუნეებში იბერიელთა კულტურული თანამონაწილეობა მნიშვნელოვანი გახდა. V საუკუნის პირველ მესამედს განეკუთვნება ქართული ანბანით შესრულებული აქამდე შემორჩენილი უძველესი ქართული წერილობითი ძეგლი (432 წ.), რომელიც იერუსალიმის საბანძინდის ლავრაში წმინდა თევდორეს ეკლესიის იატაკზე მოზაიკითაა შესრულებული და ქტიტორული ხასიათისაა. ჰონიგმანინუცუბიძე მნიშვნელოვან დასკვნას აკეთებენ მაიუმელი ეპისკოპოს პეტრესა და იბერიელი უფლისწულის — მარუანის, იგივე მურვანოსის შესახებ, რომელსაც ფსევდოდონისე არეოპაგელად მიიჩნევენ [3, 71-94].

დ) ვახტანგ გორგასალი

მებრძოლმა მეფემ სამხედრო პოტენციალის სახელმწიფო პოლიტიკურ ხელისუფლებაში კონცენტრაციით ქვეყანა ჯერ ირანის იმპერიული მანქანისთვის აუცილებელი კომპონენტი გახადა, რითაც გაიადვილა ბიზანტიასთან ურთიერთობა და მოიპოვა სახელმწიფო ქრისტიანული რელიგიის ავტოკეფალია. ამ დიპლომატიური გამარჯვებით მან სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას საძირკველი გაუმყარა. ამასთანავე, მან აღადგინა ფარნავაზ მეფის სახელმწიფო სტრუქტურა და მემკვიდრეობითობა [3, 100-115].

ე) გუარამ კუროპალატი

კლარჯელი დიდებული, რომელიც დედის მხრივ გორგასლიანთა სახლს ეკუთვნოდა და პირველი ბაგრატიონი მმართველი იყო. გუარამმა საფუძველი ჩაუყარა ბაგრატიონთა მმართველ დინასტიას. მოგვიანო საუკუნეებში, ამ გვარის წარმოშობა ბიბლიურ დავით მეფეს დაუკავშირდა და საერთაშორისო ლეგიტიმაცია შეიძინა. როდესაც ბაგრატ III-მ გააერთიანა საქართველო და მას აფხაზე-

თიც (დასავლეთ საქართველო) შეუერთა, მთელი ქვეყანა (იბერიული მემკვიდრეობის ჩათვლით) ჩაერთო მსოფლიო პოლიტიკურ და კულტურულ პროცესებში. X, XI და XII საუკუნეებში ქართველთა ბიზანტიურ სასულიერო ცენტრში მოღვაწეობდნენ წმინდა ათონელი მამები, რომელთა მეშვეობითაც ქვეყანა მსოფლიოს კულტურული ცხოვრების ორგანული ნაწილი გახდა [3, 118-119].

ზ) დავით აღმაშენებელი

სამხედრო რეფორმის ჩატარების შემდეგ მან აქტიური საგარეო პოლიტიკა აწარმოა – სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი დაამყარა კავკასიის ჩრდილოეთით მცხოვრებ ხალხებთან, ყივჩაღებთან და ალან-ოსებთან; აიღო დარუბანდის კარი და კასპისპირეთიდან შავ ზღვამდე კავკასიის კონტროლის შესაძლებლობა. იგი მოკავშირე გახდა სელჩუკების წინააღმდეგ მებრძოლი მეზობელი ხალხებისაც და იმავდროულად ჩართული იყო მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებში, საიდანაც აღსანიშნავია იერუსალიმელ ჯვაროსნებთან კავშირი. მან განახორციელა სახელმწიფოს ყოვლისმომცველი მოდერნიზაცია, უცხოეთიდან მოიწვია მანგანის აკადემიაში მოღვაწე ქართველი მეცნიერი და მთარგმნელი არსენ იყალთოელი, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა განათლების სფეროში.

დავით IV-ს-ის დაწყებული აღმშენებლობა წარმატებით გაგრძელდა ლაშა-გიორგის მეფობამდე, რასაც წერტილი დაუსვა მონღოლების შემოსევამ, რამაც მთლიანად შეცვალა მსოფლიოს პოლიტიკური სურათი.

თ) გიორგი V ბრწყინვალე

გიორგი ბრწყინვალემ მონღოლების საუკუნოვანი ბატონობისგან დაიხსნა ქვეყანა, რაც ახალ „მსოფლიო წესრიგში“ საკუთარი ადგილისა და ნიშის პოვნის საუკეთესო მაგალითია. ეფექტური საგარეო პოლიტიკის წყალობით, მან მოკავშირეები შეიძინა ილხანთა კარზე და წარმატებით გააერთიანა სამეფო ხელისუფლება (იგულისხმება მრავალმეფიანობის ფაქტები, რასაც მონღოლები იყენებდნენ საქართველოში ადგილობრივი ხელისუფლების შესასუსტებლად), საბოლოოდ კი – სახელმწიფოც. მისი დიპლომატია წვდებოდა ეგვიპტის სასულთნოსაც, რომლის დაქვემდებარებაში იყო იმ დროს პალესტინის ქრისტიანული ცენტრები და ქართველთათვის იერუსალიმში ღირსებით შესვლის უფლებას მიაღწია, დაიბრუნა

და გააძლიერა მცირე აზიაში და მესოპოტამია-პალესტინაში არსებული კულტურული ცენტრები [4, 304-325].

ი) ვახტანგ VI

ვახტანგ VI-ის სახელს უკავშირდება ქართული ე. წ. „აღორძინების ხანა“, რომელშიც მოიაზრება როგორც ქართული ტრადიციული ფეოდალური ურთიერთობების, ასევე კულტურული და საგანმანათლებლო აღორძინებაც. მისი მრავალმხრივი მოღვაწეობის დამახასიათებელი ნიშანია დიპლომატიის გაფართოების მცდელობა – სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობა რომსა და საფრანგეთში, რუსეთთან დიპლომატიური და სამხედრო-სტრატეგიული კავშირების დამყარების მცდელობა. ასევე მნიშვნელოვანია მისი სამეცნიერო საქმიანობა – „სწავლულ კაცთა კომისიის“ შექმნა, ძველი ქართული საისტორიო თხზულებების და მწერლობის ძეგლების შეკრება-შესწავლა. მან კავშირი დაამყარა საზღვარგარეთ მოღვაწე ყველა შესაძლო პირთან, ვისაც საქართველოსთვის მცირე სარგებელი მაინც შეეძლო მოეტანა: თურქეთის მფლობელობაში მყოფ ჩრდილოეთ ბიზანტიაში მოღვაწე ანთიმოზ ივერიელის დახმარებით საქართველოში მოიწვია მისი მონაფე მიხაილ იშტვანოვიჩი და მასთან ერთად გამართა თბილისის სტამბა; სწავლულებთან ერთად კრიტიკულად გამოიკვლია „ვეფხისტყაოსანი“ და სახარებასთან ერთად დაბეჭდა, რათა ცოდნა ხელმისაწვდომი გამხდარიყო ყველასათვის. მისი დიპლომატიური მცდელობა – რუსეთის დახმარებით შეექმნა ძლიერი კავკასიური ცენტრი – მარცხით დამთავრდა, რადგან ეს ამ უკანასკნელის ინტერესებში არ შედიოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ აღმოსავლეთ ევროპის სლავი ხალხების მცდელობაც, რუსეთის დახმარებით დაეღწიათ თავი თურქულ-ისლამური ექსპანსიისთვის, ასევე მარცხით დამთავრდა და მსგავსად ვახტანგ VI-ის ამალისა, რომელმაც რუსეთს შეაფარა თავი, ჰუსართა პოლკებად ჩადგნენ მის სამსახურში. ამან საზოგადოებრივი ნიჰილიზმი დანერგა, მაგრამ მომდევნო ხანებშიც ცდილობდნენ საქართველოს მეფე-მთავრები, ევროპელი მოკავშირე ეპოვებინათ რუსეთის სახით [5, 59].

როდესაც ცარისტულმა რუსეთმა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ანექსია განახორციელა, დაიწყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა, რაც სხვადასხვა ინტენსივობით მიმდინარეობდა XIX საუკუნის პირველ მესამედში და რომლის მთავარი

მომენტი, უცილობლად, 1832 წლის შეთქმულება და მისი იდეოლოგიური საფუძვლები იყო: დამოუკიდებლობის აღდგენა ქვეყნის საზოგადოებრივი წყობილების ტრადიციული ფორმების მოდერნიზაციის გზით უნდა მომხდარიყო. კონსტიტუციური მონარქიის იდეა ყველაზე ახლოს იდგა ქართული ტრადიციული ინსტიტუტების ადაპტაციისთვის, რომ ბუნებრივად გადასულიყო ევროპული მონინავე იდეების ათვისების ფაზაზე. მიუხედავად იმისა, რომ შეთქმულება ვერ განხორციელდა, მან შეაღწია ქართველთა ინტელექტუალურ სივრცეში და მტკიცედ მოიკიდა იქ ფეხი.

თერგდალეულთა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლა რუსეთის იმპერიაში საგლეხო და მიწის რეფორმებს დაემთხვა. ამიტომ, მათი უმთავრესი საზრუნავი გახდა საზოგადოების მომზადება კაპიტალისტურ-ბურჟუაზიული ურთიერთობებისთვის. ბანკების დაარსების იდეა გაჩნდა დამოუკიდებელი საფინანსო ინსტიტუციების საჭიროების კვალდაკვალ. ეს იყო ქართული საზოგადოების საერთაშორისო სამართლებრივ და ეკონომიკურ სივრცეში ჩართვის გზა. მთავარ ორიენტირად გამოიკვეთა განათლება და მეცნიერული პროგრესი. ეროვნული მოღვაწეების მიზნად იქცა ქართველთა შორის უნიგნურობის აღმოფხვრა. ახალმა თვითმმართველობებმა საერობო სკოლების შექმნა დაიწყეს. საზოგადოება თანდათანობით სეკულარული გახდა. ქართული საქალაქო საზოგადოება აქტიურად ჩაერთო სამეცნიერო მიღწევების დანერგვის პროცესში. ჰუმანიტარული ინტელიგენციაც მონაწილეობდა წარმოების სიახლეების დანერგვაში. I მსოფლიო ომის შემდეგ რუსეთის იმპერიაში დაწყებულა კრიზისმა შემდეგ შესაძლებელი გახადა პოლიტიკური დამოუკიდებლობაც. 1918-1921 წლებში დაიწყო მასობრივი მოდერნიზაცია, ქვეყანა ერთა ლიგის მიერაც იქნა აღიარებული, მაგრამ სამიოდ წელში ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ოკუპაციამ და ანექსიამ კვლავ ამოგდო ბუნებრივი განვითარების კალაპოტიდან საქართველო. 80 წლის განმავლობაში საქართველოში მთლიანად დაინგრა მსოფლიო კულტურასთან დამაკავშირებელი ხიდები. მხოლოდ მცირეოდენი ელემენტის გადარჩენა მოხერხდა, რაც იდეოლოგიური და ფასეულებრივი წნეხის ქვეშ იყო მაინც მოქცეული.

სწორედ, ამ მცირედით შეხვდა თანამედროვე საქართველო დამოუკიდებლობას 1991 წელს.

თანამედროვე გლობალიზაცია ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში იდებს სათავეს, როდესაც ორთქლის ძრავის ეფექტურმა გამოყენებამ ტერიტორიული ბარიერები მოხსნა და მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხე ერთმანეთს დაუკავშირა. შეიქმნა ტრანსკონტინენტური სატრანსპორტო ქსელი (ბრიტანეთი, რუსეთი, ამერიკის შტატები, ევროპა), საზღვაო და საჰაერო ტრანსპორტის განვითარების კვალდაკვალ კი – კონტინენტშორისი. მსოფლიო „შემცირდა“ [6, 37]. მძლავრმა ინდუსტრიულმა სახელმწიფოებმა ეს შესაძლებლობა გამოიყენეს და დისკრეტული ეკონომიკა თანდათანობით გარდაქმნეს ერთ მთლიან ეკონომიკურ პროცესად. საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარების კვალდაკვალ, დაიწყო კულტურული ურთიერთობების ინტეგრირება. ინდუსტრიულმა მოდერნიზაციამ შექმნა კაპიტალისა და მუშახელის სიჭარბე. გამოთავისუფლებული შესაძლებლობები მიმართული იქნა რესურსებით მდიდარი ახალი ტერიტორიების ათვისებისკენ. დადგა მყარი ფულადი ერთეულის საჭიროება. თავდაპირველად, საერთაშორისო გაცვლითი ერთეული გახდა ბრიტანული ფუნტი სტერლინგი, მოგვიანებით კი, მასთან ერთად ძლიერი ინდუსტრიული ქვეყნების ვალუტამაც დაიკავა ადგილი. XX საუკუნის ბოლოსკენ მსოფლიო ვალუტის როლი აშშ დოლარმა აიღო.

განვითარდა ტელეკომუნიკაცია და ინტერნეტი, რამაც მსოფლიოს ნებისმიერი ადგილი ერთმანეთს ცოცხალ რეჟიმში (Live) დაუკავშირა. მსოფლიოს ყველა კუთხეში წარმოებული მატერიალურ-ტექნიკური თუ სულიერ-კულტურული პროდუქტი საყოველთაო სტანდარტით შეფასდა და კონვერტული გახდა; აღნიშნული სტანდარტის ღირებულებითი კატეგორია კი – გლობალური (ყოვლისმომცველი) და სავალდებულო. დემოკრატიამ და ადამიანის უფლებებმა უნივერსალური ხასიათი შეიძინა [6, 815].

გლობალიზაციის პროცესმა საფრთხეებიც გლობალური გახადა. წამყვანმა სახელმწიფოებმა, ან სახელმწიფოთა პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა გაერთიანებებმა თავზე აიღეს მსოფლიო პოლიტიკისა კულტურული ინტეგრაციის პროცესის საპოლიციო კონტროლი.

გლობალიზაციის პროცესისთვის, რომლის ფერხულშიც მთელი მსოფლიო იყო ჩართული, ქართული საზოგადოება მოუმზადებელი, ან ნაკლებად მომზადებული აღმოჩნდა. საბჭოური ტოტალი-

ტარიზმი დამლუპველი იყო მთელი რიგი ელემენტისთვის, რაც საბაზისო უნდა გამხდარიყო დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აშენებისთვის. თავი იჩინა კომპლექსურმა პრობლემებმა, რომელიც გამონგვეული იყო კულტურული შოკით, შექმნა კონფლიქტის, მიუღებლობის შესაძლებლობები, რასაც ნიჰილიზმი და იზოლაციონიზმისკენ სწრაფვაც მიემატა. პოსტსაბჭოთა რუსეთის ხელშეწყობით შექმნილმა ტერიტორიულმა ანკლავებმა და შინაარსით მტრულმა პოლიტიკამ, საწარმოო რესურსებთან და გასაღების ბაზართან დაკავშირების შეზღუდვამ კიდევ მეტად დაამძიმა საქართველოს მდგომარეობა და შეაფერხა მისი განვითარება.

პრობლემათა ეს სიმრავლე მოითხოვს კომპლექსურად იყოს შესწავლილი მთელი ის გამოცდილება, რაც საუკუნეების მანძილზე ექსპანსიონისტური ძალების წინააღმდეგ ბრძოლაში დააგროვა.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. R. Robertson, „Interpreting globality“ in World Realities and International Studies Today, Glenside, PA Pennsylvania Council on International Education, 1983(b) წიგნიდან R. Robertson, „GLOBALIZATION“ Social Theory and Global Culture, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, first published, 1992.
2. Тойнби А., Постигжение истории, Сборник, М.1996. წიგნი წარმოადგენს ა. ტოინბის თორმეტტომეული ნაშრომის Toynbee A. J., Study of History; რომელიც გამოქვეყნდა: 1-3 ტ., 1934; 4-6 ტ., 1939; 7-10 ტ., 1954; 11 ტ., 1959; 12 ტ., 1961.
3. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბლისი, 1973.
4. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბლისი, 1959 წ.
5. Zviad Tkeshelasvili, Cultural and Political Legacy of Vakhtang VI: Struggle for National Independence (XVII-XVIII centuries), Ovidius University of Constanta (Romania), in partnership with Academy of Romanian Scientists, International Symposium: "The European and

Caucasian Culture and Spirituality from Late 17th Century and Early 18th Century", 2016.

6. უილიამ რ. ქილორი, ბოსტონის უნივერსიტეტი, მეოცე საუკუნის მსოფლიო – საერთაშორისო ისტორია 1900 წლიდან, მეექვსე გამოცემა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015.

Zviad Tkeshelashvili

*Doctor of History, Professor of the
University of Patriarchate of Tamar
Mepe*

Georgia's Historical Excursion in the Context of Globalization

Summary

For the globalization process, in which the entire world was involved, the Georgian society was less prepared. Soviet totalitarianism was devastating for a number of elements that were basically to become an independent state. The complexity of the problems caused by the cultural shock has created the possibility of conflict and unacceptability, which has added to the nihilism and isolationism. The territorial envelopes created by the post-Soviet Russia and the content of hostile policies, restrictions on the production of resources and the market for the key market have further bruised Georgia and hampered its development.

This set of problems requires a whole range of experiences that have been compounded in the struggle against expansionist forces over the centuries.

არჩილ ჩაჩხიანი

*ისტორიის დოქტორი, პოლკოვნიკი, დავით აღ-
მაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვ-
ნული თავდაცვის აკადემიის სამეთაურო-სამ-
ტაბო კოლეჯის ომების ევოლუციისა და თავ-
დაცვის სტრატეგიების კურსის უფროსი*

**გენერალი მუსტაფა ქემალი (ათათურქი) და
„ანატოლიელი პროტანტანტები“ –
ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი თუ
ნაციონალისტურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა?**

1919 წლის 15 მაისს გენერალი მუსტაფა ქემალი თავის 20 კაცი-
ან ჯგუფთან ერთად ძველი სატვირთო გემით „Bandirma“ კონსტან-
ტინოპოლის პორტს ტოვებს და, ახალი დანიშნულების შესაბამი-
სად, ცენტრალურ ანატოლიაში მიემგზავრება მე-3 არმიის სამხედ-
რო ინსპექტორის რანგში. მუსტაფა ქემალთან ერთად ანატოლიაში
გაემგზავრნენ მე-3 საარმიო კორპუსის სარდლად დანიშნული
ოფიცერი, პოლკოვნიკი რეფეტ ბელე – მუსტაფა ქემალის თანა-
მებრძოლი დარდანელსა და სირიაში, პოლკოვნიკი ქიაზიმ ბეი დი-
რიქი – მისი შტაბის უფროსი, პოლკოვნიკი იბრაჰიმ თალი – სამ-
ხედრო ექიმი, პოდპოლკოვნიკი არიფ ბეი, დაზვერვის მაიორი მუს-
ტაფა ჰუსრევი, არტილერიის მაიორი ქემალ ბეი, კაპიტანი ისმალი
ჰაკი ბეი და სხვა – სულ 20 ოფიცერი. იმავე დღეს, 1919 წლის 15 მა-
ისს, ბერძნებმა მცირე აზიაში გადმოსხეს დესანტი და ორი არმიის
ძალებით მოახდინეს სმირნას (იზმირი), მოგვიანებით კი – ადრია-
ნოპოლისისა და ბურსას ოკუპაცია.

1919 წლის 19 მაისს მუსტაფა ქემალი და მისი 20 კაციანი ჯგუ-
ფი სამსუნში ჩადიან. სწორედ ეს დღე, 1919 წლის 19 მაისი ითვლება
თურქულ ისტორიოგრაფიაში თურქული წინააღმდეგობისა და ნა-
ციონალური მოძრაობის დაწყების დღედ. ერთი საინტერესო ფაქ-
ტი: შემდგომში, როცა მუსტაფა ქემალს ეკითხებოდნენ, თუ რომელ
დღეს დაიბადა (დღემდე არაა დადგენილი მისი დაბადების თარი-
ღი), იგი ხუმრობით პასუხობდა: „19 მაისს“ [1, 150].

სამსუნში ჩასვლისთანავე მუსტაფა ქემალმა და მისმა ჯგუფმა
მეტად საინტერესო პოლიტიკური თამაში წამოიწყო, რომლის

წარმოების საშუალებასაც მათ ოფიციალურად მინიჭებული სტატუსი აძლევდა. სამხედრო ინსპექტორის რანგში მუსტაფა ქემალი ძალიან ფართო უფლებამოსილებებით აღიჭურვა. მის მოვალეობაში შედიოდა რეგიონში საზოგადოებრივი წესრიგის აღდგენა, არეულობის მიზეზების გამოძიება, იარაღისა და საბრძოლო მასალების შეგროვება, თავმოყრა და დასაწყობება, ანატოლიაში მოთარეშე ბანდების განიარაღება და შემდგომში ყოველგვარი სამხედრო დაჯგუფებების შექმნისა და შეიარაღების პრევენცია. მისი უფლებამოსილებები ანატოლიის 5 ვილაიეთზე ვრცელდებოდა და რწმუნების აღსასრულებლად მას 2 საარმიო კორპუსი გადაეცა. ნანილობრივ მის კონტროლქვეშ იმყოფებოდა ანატოლიის დანარჩენი 5 ვილაიეთიც, რომელთაც კიდევ 2 დაემატა. ყოველივე ეს კი მუსტაფა ქემალისა და მისი თანამოაზრეების მიერ მოპოვებული დიდი გამარჯვება იყო, რაშიც მას თავისდაუნებურად თვით ბრიტანელებმა შეუწყვეს ხელი. მაგრამ მას, როგორც მე-3 არმიის მთავარ სამხედრო ინსპექტორს და სულთნისაგან წარგზავნილ პირს, არც კი უფიქრია მასზე განერილი უშუალო სამსახურეობრივი მოვალეობების შესრულება. იგი და მისი ერთგული თანამოაზრეები ანტანტის საოკუპაციო რეჟიმისა და მისგან მართული სულთნის პოლიტიკური კურსის მოწინააღმდეგეებად, მათთან დაპირისპირებულ „პროტესტანტებად“ მოგვევლინენ.

მუსტაფა ქემალი წინააღმდეგობის მოძრაობის ორგანიზებას იწყებს ანატოლიაში. და ისმის კითხვა – „წინააღმდეგობის მოძრაობა“ ვის და რის წინააღმდეგ? გავუსწრებთ მოვლენებს წინ და აღვნიშნავთ, რომ წინააღმდეგობის ეს მოძრაობა მუსტაფა ქემალის მიერ თავიდანვე ჩაფიქრებული იყო ანტანტის საოკუპაციო ჯარების, ოსმალეთის იმპერიის, სულთნისა და მისი მთავრობის – „ბრწყინვალე პორტას“ წინააღმდეგ. და კიდევ – ყველა იმ ძალისა და დაჯგუფების წინააღმდეგ, რომლებიც ნებსით თუ უნებლიეთ აღმოჩნდებოდნენ დაპირისპირებულნი წინააღმდეგობის მოძრაობასთან.

დასახული მიზნის მიღწევას მუსტაფა ქემალი გეგმიურად, ფრთხილად და მეთოდურად შეუდგა. მის უპირველეს ამოცანას ანატოლიის ტერიტორიაზე მცხოვრები მუსლიმი მოსახლეობის (რომლებსაც იგი და მისი თანამებრძოლები თურქ ხალხად თვლიდნენ) ეროვნული სულისკვეთების ამალგება და მხარდაჭერა, მათი ბრძოლისათვის ორგანიზება და წინამძღოლობა წარმოადგენდა. ბრიტანელი მკვლევრის, ენდრიუ მანგოს (Andrew Mango) მიხედვით

„წინააღმდეგობის ამ მოძრაობის ხერხემალს, რა თქმა უნდა, არმია წარმოადგენდა, მაგრამ მას აგრეთვე ესაჭიროებოდა მაღალი რანგის სამოქალაქო ჩინოვნიკებისა და ხელმძღვანელობის მხარდაჭერაც. უმნიშვნელოვანესი იყო აგრეთვე უზრალი ხალხის ფაქტორი. და მუსტაფა ქემალისათვის მთავარ სირთულეს სწორედ ამ სამი კომპონენტის კონსოლიდაცია წარმოადგენდა“ [2, 221]. ვეთანხმებით ავტორის მოსაზრებას, მაგრამ ჩვენის მხრივ დავამატებდით აგრეთვე, რომ უდიდესი მნიშვნელობა ექნებოდა ანატოლიაში მცხოვრები არათურქი ხალხებისა და სხვადასხვა რელიგიური ლიდერების მხარდაჭერასაც. მაგრამ ახლა მუსტაფა ქემალისა და „ანატოლიელი პროტესტანტების“ წინაშე მდგარი ამოცანა კიდევ უფრო დამძიმებული ჩანდა, ვიდრე ეს კონსტანტინოპოლში ყოფნის დროს იყო. საუბარი 1919 წლის 15 მაისს სმირნაში ბერძნული დესანტის გადმოსხმის ფაქტს ეხება, რაც თურქულ-ოსმალური საზოგადოების მიერ ანატოლიის სრული და ფაქტობრივი ოკუპაციის პრელუდიად იქნა აღქმული. ბერძნული საჯარისო კონტიგენტის სმირნაში გადასხმის გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა მოკავშირეთა ლიდერების (დიდი ბრიტანეთის პრემიერ მინისტრის – დევიდ ლოიდ ჯორჯის, აშშ-ს პრეზიდენტის – ვუდრო ვილსონისა და საფრანგეთის პრემიერის, ჟორჟ კლემანსოს) მიერ პარიზში, 6 მაისს. სმირნას ბერძნულ ოკუპაციას თან სდევდა ჯარისკაცთა მიერ ადგილობრივი მუსლიმი მოსახლეობის დარბევები, მასობრივი დევნა და სისხლიანი ანგარიშსწორებები. იგივე სურათი შეიქმნა ქილიკიაშიც, სადაც ფრანგთა უცხოური ლეგიონის სომხურმა ქვედანაყოფებმა და ადგილობრივმა სომხურმა რაზმებმა მუსლიმ მოსახლეობასთან სისხლიანი ანგარიშსწორებები დაიწყეს. როგორც უინსტონ ჩერჩილი აღნიშნავდა, „ოსმალეთის საქმეებში საბერძნეთის ჩარევამ – იმ საბერძნეთისა, რომელიც თურქთა ცნობიერებაში მხოლოდ და მხოლოდ ამბოხებულ და არაერთხელ დამარცხებულ პროვინციას წარმოადგენდა, თურქეთი მდგომარეობიდან გამოიყვანა და იგი დაქვემდებარებიდან გავიდა“ [3]. და იქვე: „სამშვიდობო კონფერენციის საერთო დამოკიდებულება თურქეთის მიმართ ერთობ პირქუში იყო, მაგრამ ამჯერად სიმართლე თურქეთის მხარეს აღმოჩნდა. სამართლიანობა, რომელსაც არასდროს არა აქვს ადგილი გამარჯვებულთა რჩევებსა და გადაწყვეტილებებში, მოპირდაპირე ბანაკში გადაბარგდა. მარცხი, ამბობდნენ თურქები, იძულებულნი ვართ მივილოთ, მისი შედეგები კი გადავიტანოთ. მაგრამ ბერძნული არმიის მცირე აზიაში გამოჩენა სწორედ იმ მომენტში,

როცა თურქეთს ანთარალებდნენ, თურქი ერის სიკვდილსა და მის ჩაგრულ და დამონებულ რასად გადაქცევას ნიშნავდა“. აქ ისმის კითხვა – მართლაც ასეთ საიმედო თავშესაფარს და „ზურგის რაიონს“ წარმოადგენდა ანატოლია იმპერიისათვის, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა ქემალისტთა წინააღმდეგობის ორგანიზება? რატომ აირჩიეს ქიაზიმ ყარაბექირმა და მუსტაფა ქემალმა დამოუკიდებლობის ბრძოლის ცენტრად მაინცდამაინც ცენტრალური ანატოლია და ანგორა? ამ დროისათვის ანგორა ხომ მიყრუებულ და ბინძურ პატარა დაბას წარმოადგენდა? ცენტრალურ ანატოლიაში ხომ არც ერთი მისდამი ერთგული და რეალური საბრძოლო ძალის მქონე თურქული გარნიზონი არ იდგა? რატომ არ იქნა გაკეთებული გათვლები აღმოსავლეთ ანატოლიაზე – დიარბექირზე ან თუნდაც არზრუმზე? აქ ხომ თურქეთის შეიარაღებული ძალების ყველაზე მძლავრი და ბრძოლისუნარიანი შენაერთი, გენერალ ქიაზიმ ყარაბექირის მე-15 საარმიო კორპუსის შტაბი და მისი შენაერთები იდგნენ? აქ ხომ უფრო უსაფრთხოდ იგრძნობდნენ თავს ნაციონალისტები წინააღმდეგობის ბრძოლის ორგანიზების საქმეში? რატომ არ იქნა ამისათვის არჩეული თუნდაც შავიზღვისპირეთი, ჩრდილოეთი ანატოლიის რეგიონი – სივასი ან გირესუნი? კომუნიკაციისათვის ეს ხომ საუკეთესო ადგილი იყო?

ამ არატრივიალურ კითხვებს პასუხიც კომპლექსური აქვს. ქემალისტური მოძრაობის ერთ-ერთი საინტერესო და ნაკლებად გახმაურებული საკითხი ისაა, რომ „ანატოლიელი პროტესტანტების“ მოღვაწეობაში შენიღბულად იდგა ნაციონალისტური საკითხი, ხაზს ვუსვამთ – ნაციონალისტური და არა ნაციონალური საკითხი. საუბარი იმპერიაში, და ამ შემთხვევაში, ანატოლიის ტერიტორიებზე მცხოვრებ „ეროვნულ უმცირესობებს“ ეხებათ. თუ გავაანალიზებთ იმდროინდელ სამხედრო-პოლიტიკურ პროცესებს, იმ დასკვნას გამოვიტანთ, რომ რეალობაში ქემალისტური მოძრაობის იდეოლოგია ეროვნულ საკითხებთან მიმართებაში არსებითად არ განსხვავდებოდა იტიჰადისტების მიდგომებთან, სხვათა შორის ისევე, როგორც ბოლშევიკებისა – ცარიზმის „ნაციონალურ პოლიტიკასთან“ მიმართებაში. ბოლშევიკთა „ნაციონალური პოლიტიკა“, თავისი არსით, ბევრ საკითხში აჭარბებდა კიდევ თავისი „ველიკორუსულ-დერჟავული“ სულისკვეთებით. ორივე ეს იდეოლოგია, როგორც ბოლშევიზმი, ასევე ქემალიზმი, რევოლუციური მოძრაობის გარიჟრაჟზე ხალხთა ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლოზუნგებით იყო შენიღბული. საუბარი გვაქვს იმ

დიდ პოლიტიკურ აფიორაზე, რომელსაც ბოლშევიკთათვის ლენინური „ერთა თვითგამორკვევის დემოკრატიული პრინციპი“ ერქვა სახელად, ქემალისტებისათვის კი – „თურქი ხალხის ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის“. საინტერესოა ის მომენტიც, რომ თუ ლენინის უახლოესი თანამებრძოლები ძირითადში არარუსები, კერძოდ ქართველები (ი. სტალინი, გ. ორჯონიკიძე, შ. ელიავა, ნ. ბუაჩიძე, ფ. მახარაძე, პ. მდივანი, ა. გეგეჭკორი, მ. ორახელაშვილი, ა. ენუქიძე და სხვა), ებრაელები (ლ. ტროცკი, გ. ბუხარინი, გრ. ზინოვიევი, ლ. კამენევი, გრ. სოკოლნიკოვი, კ. რადეკი, ა. იოფე და სხვა) და სომხები (ს. შაჰმიანი, ლ. კარახანი, ა. მიქოიანი, გ. ათარბეგოვი, ი. ლაზიანი და სხვა) იყვნენ, მუსტაფა ქემალის უახლოეს თანამებრძოლებსაც ეთნიკური კავკასიელები და სხვა არათურქები წარმოადგენდნენ. როგორც ბოლშევიკური, ასევე ქემალისტური მოძრაობის ავანგარდში კავკასიელები სჭარბობდნენ. ქემალისტური მოძრაობის სამხედრო-პოლიტიკურ ელიტის კავკასიელი წარმომადგენლები იყვნენ – ჩერქეზულ-ადიღეური წარმოშობის ალი ფუატ ჯებესოი, ჰასან იზეთ ფაშა, ჰუსეინ რაჟფ ორბეი, ფევზი ჩაქმაქი, ქიაზიმ ბეი დირიქი, ეთჰემ ჩერქეზი, ნაზიმ ბეი, ოსური წარმოშობის ბექირ სამი კუნდუზი, აგრეთვე ქურთი იზმეთ იუნონუ და სხვა.

შექმნილი გამოწვევების ფონზე სულთანთან დაპირისპირებული „ანატოლიელი პროტესტანტების“ წინაშე დასახულ პირველხარისხოვან ამოცანას თურქული ეთნოსის კონსოლიდაცია და გაძლიერება, დეოკუპაციისათვის ბრძოლის მომზადება და ამავდროულად, ქვეყანაში დაწყებული ნაციონალური სეპარატისტული მოძრაობების ლიკვიდაცია წარმოადგენდა. ფაქტობრივად ეს სხვა არაფერი იყო, თუ არა ჯერ კიდევ I მსოფლიო ომის მსვლელობისას იტიჰადისტთა მიერ დაარსებული „სპეციალური ორგანიზაცია“ Teşkilât-ı Mahsusa-ს ფუნქციების გააქტიურება და რეალიზაცია. იგივე ამოცანები იდგა უკვე მუდროსის ზავის შემდეგ Teşkilât-ı Mahsusa-ს ბაზაზე შექმნილ „უფლებათა დაცვის საზოგადოებების“ – Mudafaa-i hukuk dernekleri-ს წინაშეც. ამ გეგმის შემუშავების აუცილებლობას ბოლო ორი-სამი ათეული წლის განმავლობაში იმპერიის არსებული პოლიტიკური ვითარება, იმპერიის ხალხების ეთნიკური და კონფესიური სურათის სიჭრელე განაპირობებდა. ჩვენს ამ მოსაზრებებს თურქი ავტორებიც ადასტურებენ. ბასკინ ორანი (Baskin Oran), ცნობილი თურქი მეცნიერი, ანკარის უნივერსიტეტის პროფესორი თურქულ პოლიტიკასა და საერთაშორისო ურთიერთობებში, წერს: „ჩვენთან აქსიომადაა მიღებული ის დებულება,

რომ „დამოუკიდებლობის“ ან სხვანაირად „განმათავისუფლებელი“ ომი იმპერიალიზმის, უცხო ქვეყნების წინააღმდეგ მიმდინარეობდა, რომლებიც თურქეთის დანაწილებას ესწრაფვოდნენ. არადა საკითხისადმი და ხელთ არსებული წყაროებისადმი კრიტიკული მიდგომა ეჭვს არ ტოვებს იმაში, რომ ეს ომი არა ოკუპანტების, არამედ ეროვნულ უმცირესობათა წინააღმდეგ მიმდინარეობდა“ [4, 146]. შემდეგ კი აგრძელებს: „როგორც ცნობილია, თურქეთის განმათავისუფლებელი ომის მამოძრავებელი ძალა „უფლებათა დაცვის საზოგადოება“ (Mudafaa-i hukuk dernekleri) იყო. ამ ორგანიზაციის საქმიანობისადმი თვალის ერთი გადავლევაც კი საკმარისია იმის დასაანახად, რომ „ეს ორგანიზაციები იმ რაიონებში იქმნებოდნენ, სადაც სომხებისა და ბერძნების მხრიდან რეალური საფრთხე მომდინარეობდა“ [5, 74]. როგორც ვხედავთ, საკმაოდ მკვეთრი და ერთი შეხედვით თითქოს არაორდინარული დასკვნაა.

იგივე მოტივები ამოძრავებდათ თურქი ნაციონალისტების „წინააღმდეგობის“ სხვა ჯგუფებსაც. თურქი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, 70-იანი წლების თურქეთის პარლამენტის წევრი, საბაჰატინ სელეკი (Sabahattin Selek) თავის მონოგრაფიაში „ანატოლიური რევოლუცია“ წერს: „წინააღმდეგობის პირველი ხუთი ჯგუფი 1918 წლის ბოლოს შეიქმნა, მუდროსის ზავის დადებიდან სულ მცირე ხანში. სამი ამ ორგანიზაციის საქმიანობიდან მიმართული იყო სომხების, ხოლო ორი – ბერძნების წინააღმდეგ. ტრაპიზონში შექმნილი ამ ორგანიზაციის პირველ პუნქტში ნათქვამი იყო, რომ ორგანიზაციის მიზანს „ნაციონალურ უმცირესობათა წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლა წარმოადგენდა“ [6, 100]. ზემოთ ნათქვამი პირდაპირ ეხება გენერალ ქიაზიმ ყარაბეჯირ ფაშასაც. მე-15 საარმიო კორპუსის სარდლად დანიშნულმა ყარაბეჯირმა, არზრუმში ჩასვლისთანავე მოიპოვა „აღმოსავლეთ ვილაიეთების ნაციონალურ უფლებათა დაცვის საზოგადოების“ (Vilayât-I Sarkiye Mudafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti) მხარდაჭერა. ეს ორგანიზაცია, ისევე როგორც სხვა ნაციონალური ორგანიზაციები, კონსტანტინოპოლში იქნა დაარსებული იტიჰადისტთა მიერ 1918 წლის დეკემბერში. მის ამოცანას აღმოსავლეთ ანატოლიაში მცხოვრები თურქების დაცვა წარმოადგენდა სომეხთა სეპარატისტული გამოსვლებისაგან, რომლებიც თავიანთი ეფემერული სახელმწიფოს – „დიადი არმენიის“ შექმნისათვის იბრძოდნენ.

მეორე მოტივი „უფლებათა დაცვის საზოგადოების“ შექმნისათვის, შეიძლება განვიხილოთ არზრუმის მაგალითზე. ცნობილი

თურქი ისტორიკოსი და პოლიტიკოსი დოგან ავჩიოღლი (Doğan Avcıoğlu) წერს: „ამ ორგანიზაციის წევრები გახდნენ იტიჰადისტთა პარტიის ცეკას წევრი ჰილმი, რომელსაც დიდი ქონება ჰქონდა დაგროვებული ეროვნულ უმცირესობათა ძარცვა-გლეჯით, ასევე იტიჰადისტთა პარტიის წევრი ებილჰინდილ ჯაფარი და „სპეციალური ორგანიზაცია“ Teşkilât-ı Mahsusa-ს წევრი პოლკოვნიკი დელი ჰალიდი, იგივე „გიჟი ჰალიდი“ (შემდგომში გენერალი, ტრაპიზონში დისლოცირებული მე-3 დივიზიის მეთაური, ფაშა – ა. ჩ.), რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღოდა სომხებისა და ქართველების წინააღმდეგ განხორციელებულ დარბევებში“ [7, 118]. იმ რეალობას, რომ ქემალისტთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში წონადი ადგილი ეროვნულ უმცირესობათა წინააღმდეგ შეიარაღებულ ბრძოლას ეკავა, თვით მუსტაფა ქემალის 1919 წლის 8 ივლისის გამოსვლაც ადასტურებს: „ჩემი ოფიციალური სამხედრო სტატუსი ხელს მიშლის მივიღო ჩემი ხალხის ბრძოლაში მონაწილეობა, რომელიც მიმართულია ჩემი სამშობლოს ერთიანობის დაცვისათვის და არ დავუშვა რომ იგი სომეხთა და ბერძენთა მსხვერპლი გახდეს“ [8, 27]. მოკლედ რომ ვთქვათ, მუსტაფა ქემალმა თავისი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა ერთის მხრივ ანატოლიელი წარჩინებულების მხარდაჭერით დაიწყო, რომლებიც სომხებისა და ბერძენების შურისძიებას გაურბოდნენ, მეორეს მხრივ კი – „ახალგაზრდა თურქთა“ დახმარებით, რომლებიც ასევე ჩართულნი იყვნენ ბერძენებისა და სომხების მასიურ ჟლეტაში“ [8, 123].

საკითხის არსში გასარკვევად უფრო დანვრილებით უნდა განვიხილოთ ანატოლიაში იმ დროისათვის არსებული სოციოლოგიური ბალანსი, XX საუკუნის პირველი ათწლეულისათვის იქ არსებული ნაციონალური და კონფესიური სურათი. მართალია, იმპერიის სტრატეგიულ რეგიონად ანატოლიის გამოცხადება ოსმალთა მიერ ჯერ კიდევ I მსოფლიო ომის წინ მოხდა, მაგრამ აქ პრობლემები იყო, ნამდვილად იყო. ოსმალთა სტრატეგიული ინტერესების ვექტორის შეცვლას ანატოლიისაკენ დიდი სირთულეები ელოებოდა წინ – პოლიტიკური და კრიმინალური მდგომარეობა, ანატოლიის მოსახლეობის ეთნიკური, კულტურული და კონფესიური სიჭრელე.

ოსმალთა იმპერიის არსებობის მთელი ისტორიის განმავლობაში ანატოლიის მოსახლეობა არასდროს ყოფილა ეთნიკურად და კონფესიურად ჰომოგენური. მისი ტერიტორიების დიდი ნაწილი არათურქი ხალხებით იყო დასახლებული – სამხრეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთი, ანუ ჩრდილოეთი და ჩრდილო-

აღმოსავლეთი ანატოლიის ზღვის ზოლი – პონტო, როგორც მას ბერძნები უწოდებდნენ, ძირითადად – მართლმადიდებელი ბერძნებით, ხოლო სამხრეთ-აღმოსავლეთი ანატოლია და მთიანი დიარბეჩირი – სუნიტი და ალავიტი ქურთებით. მნიშვნელოვანი იყო ბერძნული მოსახლეობის წილი დასავლეთ ანატოლიაშიც. შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილსა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში რეგიონის ავტოქტონი ქართველი მოსახლეობა – გამაჰმადიანებული აჭარლები და ლაზები ცხოვრობდნენ; უფრო აღმოსავლეთით, ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში კი – გამაჰმადიანებული და კათოლიკე მესხები. აქვე ცხოვრობდა რუსი სექტანტების, ე. წ. „მოლოკნებისა“ და „დუხობორების“ გარკვეული რაოდენობაც. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან კი, რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიაში წარმოებული დაპყრობითი ომების შემდეგ, ანატოლიაში რუსულ ცარიზმს გამოქცეული „მუჰაჯირები“ დაემატნენ – დასავლეთ კავკასიიდან ემიგრირებული ადიღეურ-ჩერქეზული, ხოლო აღმოსავლეთ კავკასიიდან – დაღესტნურ-ჩეჩნური ტომები. აღმოსავლეთ ანატოლიაში საგრძნობი იყო გრეგორიანელი სომხური მოსახლეობის წილი, აქვე ცხოვრობდნენ წარმართი ქურთული ტომებიც – იეზიდები. მნიშვნელოვანი იყო სომხური მოსახლეობის წილი სამხრეთ ანატოლიაშიც, ქილიკიაში. გარდა ამისა, გარკვეული რაოდენობის ებრაული მოსახლეობა ცხოვრობდა ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში. როგორც ვხედავთ, XX საუკუნის დასაწყისისათვის ანატოლიის ტერიტორიები მოსახლეობის დიდი ეთნიკური და კონფესიური სიჭრელით გამოირჩეოდა. მეტ-ნაკლებად ჰომოგენური სურათი მხოლოდ ცენტრალურ ანატოლიაში იყო, რომელიც ეთნიკური თურქებით იყო დასახლებული. იმპერიის არსებობის ხანაში ამ ხალხების თანაცხოვრება მეტ-ნაკლებად მშვიდობიან ხასიათს ატარებდა და მათ შორის არსებული დაპირისპირებები ჩვეულებრივი საყოფაცხოვრებო კონფლიქტების საზღვრებს არ ცილდებოდა. მაგრამ ახლა, როცა I მსოფლიო ომში დამარცხებულ იმპერიას ფაქტობრივი დაქუცმაცების საფრთხე დაემუქრა, ანატოლიის პროვინციებში სეპარატისტული მოძრაობები გამძაფრდა. ყოფილი იმპერიის ტერიტორიებზე ახალი სახელმწიფოების შექმნის პროცესი დაიწყო – აქ მაცხოვრებელ ხალხებს ეროვნული დამოუკიდებლობისა და საკუთარი ეთნიკური სახელმწიფოს შექმნის იმედები მიეცათ. ჩვენი ეს მოსაზრება ანატოლიის ტერიტორიაზე მცხოვრებ თითქმის ყველა არათურქ ხალხებს – სომხებს, ქურთებს, ბერძნებს, ჩერქეზებს ეხებათ. საკითხის არსში სრულყოფილად გასა-

რკვევად, რამდენიმე სიტყვა უნდა ვთქვათ ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით და გარკვეული სიცხადე შევიტანოთ მასში.

ოსმალთა იმპერიაში ჩერქეზი მოსახლეობისა და ჩერქეზული დიასპორების გაჩენა ცარიზმის მიერ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში კავკასიის დაპყრობისათვის წარმოებულ მრავალწლიან ომს უკავშირდება, რომელიც ფორმალურად 1864 წლისათვის დასრულდა. კავკასიელი ხალხების ამ დიდ ტრაგედიას მათი ოსმალეთში მასიური გადასახლების პროცესი მოჰყვა, რომელიც ისტორიაში მუჰაჯირობის სახელით შევიდა. საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ „წითელი სულთნის“, აბდულ-ჰამიდ II-ის მმართველობის პერიოდი ჩერქეზი მოახალშენებისათვის ერთობ წარმატებული აღმოჩნდა. მიუხედავად აბდულ-ჰამიდის ზოგადად დესპოტური მმართველობის ფორმისა და ისტორიის მიერ ამ პერსონის არაერთმნიშვნელოვანი შეფასებისა, სწორედ აბდულ-ჰამიდის მმართველობის ხანას უკავშირდება ოსმალეთში გადახვენილ ჩერქეზ მუჰაჯირთა თემების გაფურჩქვნის პერიოდიც. არა მხოლოდ ჩერქეზები, არამედ ოსმალთა იმპერიაში გადასახლებული კავკასიელი ყველა ხალხი წარმატებით ადაპტირდა ახალ გარემოში. როგორც წესი, ისინი ფლობდნენ საუკეთესო მიწებს ბალკანეთზე, ანატოლიასა და სირიაში. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფია, გამომდინარე მისი იდეოლოგიური მიზანდასახულობიდან, მუჰაჯირებს ჩაგრულ და დამონებულ ხალხებად წარმოაჩენდა ოსმალთა იმპერიაში, რეალობა განსხვავებული იყო, სრულიად განსხვავებული. ფაქტი ისაა, რომ იმ მძიმე გაჭირვებამ და განსაცდელმა, რაც კავკასიელ ხალხებს მოუტანა ცარიზმმა, სულიერად და მორალურად მაინც ვერ გატეხეს ეს ამაყი ხალხი. აღსანიშნავია, რომ ის მიწები, რომლებზეც ახლა ცხოვრობენ მუჰაჯირთა შთამომავლები, გადასასახლებულთა პირველმა და მეორე თაობებმა მოიპოვეს. ფორმალურად ეს მიწები ოსმალთა მთავრობის მიერ იყო გამოყოფილი, მაგრამ რეალობაში ეს მიწები ძალით იქნა მოპოვებული ადგილობრივ ხალხებთან ბრძოლაში. ესენი იყვნენ: ბოლგარები, სერბები, სომხები, ქურთები, დრუზები, ბედუინები და თავად თურქები. 1878 წლის ბერლინის ტრაქტატის თანახმად, ოსმალეთის მთავრობა ვალდებულიებას იღებდა, ბალკანეთის ჩერქეზები იმპერიის აზიურ ნაწილში გადაესახლებინა, მაგრამ, ამავე დროს, არ დაესახლებინა ისინი რუსეთის ამიერკავკასიის ტერიტორიების ახლოს. თავის მხრივ საბერძნეთმაც მიმართა ოსმალეთის მთავრობას, რომ მის საზღვრებთან არ დაესახლებინათ ჩერქეზები [9, 152]. ევროპულ პრესაში კი

რუსეთის საელჩოების ჩარევით ანტიჩერქეზული კამპანია აგორდა, სადაც სხვა თემებთან მცირე საყოფაცხოვრებო შეტაკებები საერთაშორისო კონფლიქტების ზომამად იბერებოდა [9, 143]. იმ დიდმა საბრძოლო და საომარმა გამოცდილებამ, რაც ჩერქეზებს – ადიღეველებს, ნატუხაელებს, შაფსულებს, აბაძეხებს, უბიხებს, თემირგოელებს, აგრეთვე ყარაჩაელებსა და ყუბანელ ყაბარდოელებს ჰქონდათ მიღებული რუსულ თვითმპყრობელობასთან ბრძოლებში კავკასიის ომის დროს, ძალიან გააიოლა ახალ პირობებთან მათი ადაპტაციის პროცესი. ოსმალთა იმპერიაში გადასახლებიდან სულ მცირე ხანში მათ მატერიალური კეთილდღეობა მოიპოვეს. სიტუაცია ნათელი იყო, ჩერქეზებს არაფერი არ ჰქონდათ დასაკარგავი – მათ ან უნდა გაემარჯვათ, ან უნდა გადაშენებულიყვნენ. თავზეხელაღებული ძარცვა-გლეჯა, სამხედრო სამსახურისადმი მიდრეკილება და თვითგადარჩენის კარგად განვითარებული ინსტიქტი – აი ის სამი მთავარი ელემენტი, რამაც ხელი შეუწყო მათ ახალ ადგილებში დამკვიდრებას [10].

ზემოთქმული, რა თქმა უნდა, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითოეულმა ჩერქეზულმა ოჯახმა თუ თემმა შეძლო უცხო მიწაზე მოქცევნა თავისი „ადგილი მზის ქვეშ“, მაგრამ ჩერქეზთა განსახლების ძირითადი ტენდენციები ამ ხალხისათვის მართლაც კეთილისმყოფელი იყო. ერთი რამ უდავოა – მიუხედავად ისტორიული სამშობლოდან მათი განდევნისა, ჩერქეზ ხალხს 1864 წლის შემდეგ არსებობა არ შეუწყვეტია. უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ მუჰაჯირობამ გააძლიერა ჩერქეზული ელიტის პოზიციები ოსმალთა იმპერიაში, სადაც მათ განსაკუთრებულ წარმატებას იმპერიის ადმინისტრაციულ და სამხედრო აპარატში სამსახურით მიაღწიეს. არაბული ვილაიეტების ოსმალური ისტებლიშმენთი და სამხედრო-პოლიციური აპარატი თითქმის მთლიანად ჩერქეზებით იყო წარმოდგენილი და ეს ტენდენციები იმდენად აშკარა იყო, რომ არაბთა მიერ ეს უკანასკნელნი, როგორც წესი, ცენტრალური ხელისუფლებისა და კონსტანტინოპოლის წარმომადგენლებად აღიქმებოდნენ [11, 119]. ასე, რომ რუსულ და საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული მითი ჩერქეზთა დამონებული მდგომარეობის შესახებ თურქეთსა და ახლო აღმოსავლეთში მორიგი იდეოლოგიურ-პოლიტიკური მონაგონია, რომელსაც არავითარი რეალური საფუძველი არ გააჩნია.

რაც შეეხება ქართველებს. ეროვნული თვითშეგნებისა და თვითიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით რეგიონის ქართულ მაჰმადია-

ნურ მოსახლეობაში არაერთგვაროვან სურათს ვაწყდებით. მიუხედავად იმისა, რომ მრავალსაუკუნოვანი ოსმალური ოკუპაციის შემდეგ, 1878 წლიდან აჭარა და ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ნაწილი ისევ დედა-სამშობლოს დაუბრუნდა, გამაჰმადიანებული მოსახლეობის ერთ ნაწილში ისევ შეიმჩნეოდა პროოსმალური ტენდენციები. ლაზებში ასეთი ტენდენციები კიდევ უფრო მკვეთრად იყო გამოხატული. ქართველი ლაზების დიდი ნაწილი ისევ იმპერიის ერთგულ მსახურად რჩებოდა და ახლადდაწყებული ქემალისტური მოძრაობის სამსახურშიც ლაზები განსაკუთრებულად თავდადებულები აღმოჩნდნენ. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ პირად დაცვაში მუსტაფა ქემალს ლაზები ჰყავდა დაყენებული... და მას შემთხვევით არ ჰყავდა ისინი შერჩეული. როგორც ცნობილი რუსი თურქოლოგი, ათათურქის ბიოგრაფი, ალექსანდრ უშაკოვი აღნიშნავს – „ეს დაუნდობელი და მეომარი ხალხი ამავე დროს წარმოუდგენელი ერთგულებით გამოირჩეოდა. ისინი მზად იყვნენ დაეცვათ თავისი პატრონი და მისი გულისათვის სისხლის უკანასკნელი წვეთიც კი დაეღვარათ“ [8, 178].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ისტორიულ ტაო-კლარჯეთსა და მესხეთ-ჯავახეთში მცხოვრებ ქართველ მუსლიმთა გარკვეული ნაწილიც, განსაკუთრებით დიდგვაროვნები და მდიდარი მიწათმფლობელები, პროთურქულ და ისლამისტურ ორიენტაციაზე იდგნენ. აქ წინა პლანზე უკვე მათი სოციალური კეთილდღეობის საკითხების წამოწევა ხდება, რადგან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის პოლიტიკური კურსი მკვეთრად მარქსისტული და სოციალისტური იყო. გამაჰმადიანებული ქართველი ბეგების მიერ კი ეს ახალი და უცნობი იდეოლოგია დიდ საფრთხედ იქნა აღქმული. შექმნილმა მდგომარეობამ ხელი შეუწყო ისლამური და პროოსმალური ტენდენციების გაძლიერებას. სწორედ ამ გარემოებების ფონზე არსდება ოსმალთა იმპერიის ტერიტორიებზე 1918 წლის ბოლოდან ისლამური საბჭოები, რაც საერთო ჯამში, 1919 წლის დასაწყისიდან ყარსის ოლქში „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის რესპუბლიკის“, ან სხვანაირად, „ყარსის რესპუბლიკის“ შექმნით დასრულდა [12]. იგივე უნდა ითქვას დიარბექირი-ნახიჭევანის ტერიტორიაზე იტიჰადისტთა მეცადინეობით აღმოცენებულ მეორე, მსგავსი ტიპის სახელმწიფოს, ე. წ. „არაქსის რესპუბლიკის“ შესახებაც. რეალობაში კი, როგორც ერთი, ასევე მეორე ფსევდოსახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი, ე. წ. „არაქსისა“ და „სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის“ რესპუბლიკები, იტიჰადისტთა ისლამისტურ-

რი და თურანული იდეოლოგიის პროდუქტს, ოსმალთა იმპერიის მარიონეტულ წანაზარდებს წარმოადგენდნენ. ამ თვალსაზრისით მეტად ნიშანდობლივია გავეცნოთ ამ ფსევდოსახელმწიფოს, ე. წ. „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის რესპუბლიკის“ „პარლამენტის“ მონოდებას კავკასიის მუსულმანებისადმი: „ყოვლად მფარველის დახმარებით ჩვენ დავაფუძნეთ და გავხსენით ყარსში პარლამენტი, შემდგარი კავკასიის სამხრეთ-დასავლეთის მუსულმანებისაგან, რომლებიც 1919 (1335) წლის 18 იანვარს შეიკრიბნენ ყარსში. დავადგინეთ, რომ მომავალში პარლამენტში მიიღებინ არამუსულმანებიც და ერთხმად გადავწყვიტეთ გამოვაცხადოთ ქვემოთ მოყვანილი განცხადება. ყარსის დროებითი მთავრობა და პარლამენტი მუსულმანების აზრის, სურვილისა და ბედის გაერთიანებისათვის სამხრეთ-დასავლეთის მუსულმანთა ყურადღებას მიაპყრობს შემდეგზე: ამ ოლქების თავისუფლება და კეთილდღეობა მდგომარეობს მხოლოდ ერთიანობაში. წვრილი და ცალკეული ორგანიზაციები, რომლებიც მიმოფანტულნი არიან, უეჭველად წარმოადგენენ თავისი მეზობლების დამპყრობლური ზრახვებისა და დასჯის საგანს და საბოლოოდ მათ მოელით დაქუცმაცება, ჩაყლაპვა, დახრჩობა და სიკვდილი. ყარსის ინგლისელმა სამხედრო გუბერნატორმა განაცხადა, რომ ის ძალებს არ დაიშურებს ჩვენს დროებით მთავრობასთან მუშაობისათვის და შესაბამის დახმარებას გაუწევს მას. მოცემულ მომენტში სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის მუსულმანთათვის, რომლებიც შეადგენენ 1 350 000 სულს, ერთადერთი გზა კეთილდღეობისა და პროგრესისაკენ შემდეგია: გაერთიანდნენ ერთიანი რწმენითა და ერთიანი სინდისით. მხოლოდ ამ გზითაა შესაძლებელი შევინარჩუნოთ ჩვენი სამშობლო, ჩვენი არსებობა და სინმინდეები; მხოლოდ ასეა შესაძლებელი, დავიცვათ ჩვენი შვილები ამ ეპოქის ძალმომრეობისაგან და უზრუნველვყოთ ისინი ცოდნისა და კეთილდღეობის სხივებით... ჩვენი ერთიანობა – ჩვენი ძალაა, რომელსაც ვერაფერი შეარყევს. უფალი ღმერთია ჩვენი მფარველი.

გაუმარჯოს სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის მთავრობას! გაუმარჯოს მუსულმანთა ერთიანობას! გაუმარჯოს პარლამენტს!“ [13, 28-29].

არანაკლებ საინტერესოა „ბათუმის ვილაიეთის მაცხოვრებლებისადმი“ გაგზავნილი მონოდებაც: „1919 წლის (1335) 18 იანვარს ჩვენი ვილაიეთის საუბნო წარმომადგენლები შევიკრიბეთ ჩვენი ქვეყნის მომავალი ბედის გადასაწყვეტად და საბოლოოდ დავადგი-

ნეთ შემდეგი: არსაიდან და არავისგან დახმარების მომლოდინენი, ჩვენ ვკრებთ მთელ მუსულმანურ მოსახლეობას, ქალაქისას და სოფლისას, მთელი სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიისას და ვამტკიცებთ, რომ ძალა შეგვწევს თვითმმართველობისა, ჩვენ ვაქვეყნებთ, რომ მივალწევთ ავტონომიას. ამ საფუძველზე ვინვევთ ბათუმის ვილაიეთის მოსახლეობას, რომ შეუერთდნენ ჩვენ ძმებს ყარსიდან, არდაგანიდან და სხვა მუსულმანური ოლქებიდან, რათა ერთ გზას მივმართოთ ხელიხელჩაკიდებულებმა ჩვენი დეპუტატების არჩევისათვის, რომლებიც უნდა გავამგზავროთ ყარსში, სადაც გავხსენით პარლამენტი, რათა სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ყველა მუსულმანს შეეძლოს საქვეყნოდ აცნობოს თავისი დამოუკიდებლობის შესახებ. ვაცნობებთ პატივცემულ მოსახლეობას, რომ ჩვენ, სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის მუსულმანებმა ყარსში მუსულმანთა ეროვნული საბჭო დავაარსეთ, სადაც ყველა უნდა გავერთიანდეთ ჩვენი ქვეყნის კეთილდღეობისა და ინტერესების გასატარებლად. ჩვენი თავები ნაციონალური საბჭოს დაქვემდებარების ქვეშ დავაყენეთ და არც ეხლა და არც მომავალში არ ვალიარებთ სხვა რომელიმე ხელისუფლებას. და ეს ყველაფერი ჩვენი ხალხის თავისუფლებისა და კეთილდღეობისათვის კეთდება, როგორც ეს ზემოთ იქნა წარმოდგენილი. ზოგიერთ საკითხში აუცილებლად უნდა დავამყაროთ ურთიერთობები ინგლისელთა სარდლობასთან.

მოყვანილია წარმომადგენელთა ხელმოწერები: არტანუჯის – თევფიკ ეფენდი ზადე; შავშეთის – ალი ალა ემინ ალა ოგლი; ქვემო აჭარის – ხუსული ალა აბდალ აზა ზადე; ზემო აჭარის – ალი რიზა ეფენდი და რაშიდ ალა არიფ ემინ ოლლი; გონიოს – ალი ეფენდი აბდი ეფენდი ზადე; ართვინის – აქიბ ბეი ათა ბეი ზადე; ბათუმის – ჰუსეინ ბეი ბიდენ ზადე;

დამატება: ჩვენ, ბათუმის უბნის არჩეულმა დეპუტატებმა ყარსის წარმომადგენელ სურუბამ ათა ბეისთან ერთად 20 იანვარს მივმართეთ ინგლისელ კომენდანტს და გავმართეთ მოლაპარაკებები ჩვენი საქმეების შესახებ. მისგან კეთილგანწყობილი პასუხი მივიღეთ. გენერალმა თქვა: „მე მუსულმანთა ინტერესების შესაბამისად ვიმოქმედებ“. ალი ეფენდი აბდი ალი ზადე; ალი რიზა ეფენდი [14, 30];

მეტად მრავლისმეტყველი დოკუმენტებია... ვერაფერს ვერ ვიტყვი...

რაც შეეხება I მსოფლიო ომისშემდგომ ოსმალთა იმპერიაში

არსებულ ზოგად პოლიტიკურ სურათსა და ანტანტის უმაღლესი საბჭოს მიერ შემუშავებულ ტერიტორიულ და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მოწყობის პროექტებს: განაჩენი უკვე გამოტანილი იყო – ოსმალთა იმპერია უნდა დაშლილიყო, ხოლო მისი ტერიტორიების დიდი ნაწილი სხვა სახელმწიფოებსა და ხალხებზე უნდა გადანაწილებულიყო. ოსმალთა იმპერიის არაბული ნაწილის პოლიტიკური მომავლის ბედი 1918 წლის ბოლოსათვის ანტანტის მიერ უკვე გადაწყვეტილი იყო – ისტორიულ არაბულ მიწებზე ახალი არაბული სახელმწიფოები უნდა შექმნილიყო. ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ანატოლიაში კი მდგომარეობა გაცილებით ბუნდოვანი და გაურკვეველი იყო. აქ მაცხოვრებელი ხალხების სოციალური მდგომარეობა, პოლიტიკური ორიენტაციების სიმრავლე, ისტორიული მემკვიდრეობითობის, ტერიტორიული განსახლებისა და კონფესიური აღმსარებლობის სიჭრელე გადაულახავ სიძნელებს ქმნიდა. ამ სიტუაციაში ანატოლიის თვითოეულმა ეთნოსმა ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისათვის ბრძოლის საკუთარი გზა აირჩია. სომხები თავიანთი ეფემერული სახელმწიფოს – „დიადი არმენიის“ შექმნას ანტანტის, და პირველ რიგში, დიდი ბრიტანეთის მხარდაჭერით აპირებდნენ; ბერძნები კი, „პონტოს სახელმწიფოსი“ – ასევე ანტანტისა და პირველ რიგში თვით საბერძნეთის, მისი არმიის მხარდაჭერით ფიქრობდნენ. 1919 წლის დასაწყისისათვის პარიზის სამშვიდობო კონფერენციის მიერ იხილებოდა საკითხი შექმნილიყო სომხეთის ფედერაციული რესპუბლიკა მასში შემავალი ბერძნული ავტონომიით. საბოლოოდ, სომხეთის პრემიერ მინისტრის – ხატისიანისა და ტრაპიზონის მიტროპოლიტის – ქრიზანფის მიერ ხელმოწერილი შეთანხმების საფუძველზე, გადაწყდა შექმნილიყო პონტოურ-სომხური კონფედერაცია.

ქურთებსა და ჩერქეზებს კი მხოლოდ საკუთარი თავის იმედი უნდა ჰქონოდათ. მაგრამ ჩერქეზებისაგან განსხვავებით, რომლებიც პოლიტიკური თვალსაზრისით არ იყვნენ ბოლომდე ჩამოყალიბებულნი, მომავალი ქურთისტანის შექმნის საკითხი, ისევე როგორც „დიადი არმენიისა“ – პარიზის მსოფლიო სამშვიდობო კონფერენციის მიერ განიხილებოდა. I მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე სომხური ნაციონალისტური პრესა წერდა: „ისტორიის განაჩენი უღმობელია: თურქეთს არ შეუძლია იარსებოს როგორც შემდგარმა, დამოუკიდებელმა ორგანომ. იგი უნდა მოკვდეს და დაიშალოს, ხოლო მის ნაწილებზე ახალი სახელმწიფოები უნდა გაჩნდნენ, რომლებიც დაიწყებენ დამოუკიდებელ, თავისუფალ და ცივილიზებ-

ბულ ცხოვრებას. თურქეთი ნაწილებად უნდა დაიყო – ამას ითხოვს უღმობელი ისტორია და ლოგიკა“ [15, 212].

ადილეველები, უბიხები, აბაზები და აფხაზები, რომლებიც მათთვის უცხო ეთნოკულტურულ სივრცეში მოხვდნენ და რომლებმაც, ამავე დროს, დაკარგეს მათთვის მშობლიური განსახლების ლანდშაფტური და კულტურული არეალი, საკმაოდ ლაბილური აღმოჩნდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური თუ იდეოლოგიური დინებების მიმართ. XX საუკუნის დასაწყისისათვის ჩერქეზული თემი, რომელშიც აგრეთვე აფხაზები იყვნენ ჩართულნი, ორ პარტიად გაიყო: პირველი მათგანი არსებული რეჟიმის, სულთან-ხალიფასა და იმპერიის უერთგულეს მომხრეებს წარმოადგენდნენ. მეორე მიმდინარეობის წარმომადგენლებმა კი მხარი იტიჰადისტებსა და შემდგომ ქემალისტებს დაუჭირეს. ამ ფრთას, პირობითად, დემოკრატიული ან რესპუბლიკური მიმდინარეობა შეგვიძლია ვუწოდოთ. ისტორიის შემდგომმა მსვლელობამ აჩვენა, რომ იმ ჩერქეზებმა, რომლებმაც იტიჰადისტური და მოგვიანებით ქემალისტური პოზიციები დაიკავეს, საბედისწერო, თავისი ერისათვის მომაკვდინებელი შეცდომა დაუშვეს. მუსტაფა ქემალმა და გამარჯვებულმა ქემალისტებმა ძალიან მალე დაივიწყეს თავისი „რევოლუციური დემოკრატიის“ იდეები და პანთურქისტული დროშა ააფრიალეს. გამარჯვების მოპოვებისა და თურქული რესპუბლიკის გამოცხადებისთანავე მათ ეროვნულ უმცირესობათა წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლა გააჩაღეს. სადამსჯელო და დისკრიმინაციული პოლიტიკა კი პირველ რიგში ჩერქეზებისა და ქურთების – იმ არათურქი ხალხების წინააღმდეგ გაიშალა, რომლებიც ყველაზე მეტად უჭერდნენ მხარს და ყველაზე თავდადებულად იბძოდნენ ახალი თურქული სახელწიფოს შექმნისათვის. ათათურქის კონცეფცია, რომელიც თურქეთის რესპუბლიკის იდეოლოგიური არსენალის საფუძველს წარმოადგენდა, თურქთა ნაციონალური უნიტარული სახელმწიფოს შექმნას გულისხმობდა. თავდაპირველად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ეტაპზე, ნაციონალურ საკითხებში ქემალისტების მიერ გარკვეული დაპირებები ეძლეოდათ ქურთებსაც, რომ მათ მხარი დაეჭირათ ქემალისტური მოძაობისათვის [16]. აბდულა ოჯალანი: „ანატოლიაში დაწყებული ნაციონალური მოძრაობა არ წარმოადგენდა მხოლოდ თურქი ხალხის მიერ წარმოებულ წინააღმდეგობის მოძრაობას. მასში გარკვეული როლი ქურთ ხალხსაც მიუძღვის. კერძოდ, სამხრეთში, საფრანგეთის საოკუპაციო ძალების წინააღმდეგ დაწყებულ ბრძოლაში მნიშვნელოვანი

როლი ქურთმა ხალხმა ითამაშა... აქედან გამომდინარე, თავდაპირველად ქურთი ხალხი იმპერიალიზმის წინააღმდეგ იბრძოდა. მაგრამ თურქმა ნაციონალისტებმა დასაწყისიდანვე შეძლეს ამ პოტენციალის თავის სასარგებლოდ გამოყენება. ანატოლიური წინააღმდეგობის მოძრაობაში ქურთი ხალხის მონაწილეობა თურქი ნაციონალისტებისათვის მეტად სარგებლიანი აღმოჩნდა“ [17, 157].

რაც შეეხება ჩერქეზთა პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხს: იმ მძიმე დროში მხოლოდ ჩერქეზთა მცირე რაოდენობამ შეძლო იმ სოციალური დემაგოგიის წინააღმდეგ გამოსვლა, როდესაც I მსოფლიო ომის შემდგომ კრიზისზე მთელი პასუხისმგებლობა სულთანსა და ძველ მმართველობით ელიტას დაეკისრა. როგორც ე. ვეიტი აღნიშნავს – „იტიჰადისტთა მმართველობით უკმაყოფილებამ თავის პიკს მუდროსის ზავის დადების შემდეგ მიაღწია, როდესაც ოსმალთა სასახლის კარს დაახლოებულ ზოგიერთ ჩერქეზულ წრეებში ანტანტის მფარველობაში მყოფი ჩერქეზთა გარკვეული ავტონომიური სახელმწიფოს შექმნის იდეა იბადება“ [10]. ხოლო სან-დიეგოსა და ტორონტოს უნივერსიტეტების პროფესორი რაიენ ჯინჯერასი (Ryan Gingeras) თავის ნაშრომში – „The Sons of Two Fatherlands: Turkey and the North Caucasian Diaspora, 1914-1923“, წერს: „მუდროსის ზავის დადებიდან ერთ თვეში ისტანბულის ჩერქეზმა მაცხოვრებლებმა გარკვეული კონტაქტები დაამყარეს ჩრდილო-კავკასიურ რესპუბლიკასთან. 1919 წელს ჩრილოეთ კავკასიის რესპუბლიკის დელეგაცია პრემიერ მინისტრ აბდულმეჯიდ ჩერმოვისა და რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრის, ჰაიდარ ბამატის ხელმძღვანელობით, ხვდება ისტანბულელ ჩერქეზებს მათი მხრიდან ჩერქეზთა მხარდაჭერის მოსაპოვებლად ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში“ [18, 279].

1920 წლის ზაფხულში, ბერძნების მიერ სმირნას დაკავების შემდეგ, ჩერქეზთა ეროვნული ყრილობა იმართება, რომელზეც დასავლეთ ანატოლიაში ბერძნების მფარველობის ქვეშ ჩერქეზული რესპუბლიკის შექმნის შესახებ იღებენ გადაწყვეტილებას. დემოკრატიულად განწყობილ ანატოლიელ ჩერქეზებს შორის ეს იდეა თანაგრძნობას ვერ პოულობს. ბედის ირონია იყო ის მდგომარეობა, რომ ანატოლიელმა ჩერქეზებმა, ისევე როგორც თურქმა გლეხებმა, მხარი თურქთა ნაციონალურ მოძრაობას დაუჭირეს. ფაქტია, რომ ანატოლიელ ჩერქეზთა დიდი ნაწილისათვის ჩერქეზული სახელმწიფოს შექმნის იდეა ერთობ ეფემერული და მიუღებელი აღმოჩნდა. ამ პოლიტიკური ინერტულობის მთავარი მიზეზი იმაში

მდგომარეობდა, რომ ოსმალთა იმპერიაში მცხოვრები ჩერქეზი და, ზოგადად, კავკასიელი მუჰაჯირებისა და მათი შთამომავლებისათვის ეროვნული სახელმწიფოს ცნება საკუთარ მამულთან, სამშობლოსთან, ე. ი. თავის ისტორიულ საცხოვრისთან – კავკასიასთან ასოცირდებოდა. გასათვალისწინებელია ის პოლიტიკური რეალობაც, რომელიც I მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ შეიქმნა ოსმალთა იმპერიის სამეზობლოში და, კერძოდ, რუსეთში. ამ პერიოდისათვის ჩერქეზები დიდ იმედებს ამყარებდნენ თავად რუსეთში განვითარებულ სამხედრო-პოლიტიკურ პროცესებზეც, იქ მიმდინარე სამოქალაქო ომსა და მის შედეგებზე. მოხერხებული პროპაგანდისტული მუშაობისა და დეკლარირებული ლოზუნგების ფონზე, ბოლშევიკებსა და მუშათა და გლეხთა დეპუტატების საბჭოებს ჩაგრულთა და ეროვნულ უმცირესობათა დამცველების სახელი ჰქონდათ მოპოვებული. ოსმალეთში მცხოვრები მუჰაჯირი ჩერქეზები იმედოვნებდნენ რომ რუსეთში პოლიტიკური წყობის შეცვლა მიმდინარეობდა. ხელისუფლებაში ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ მათი შანსები იზრდებოდა – ისინიც მალე დაუბრუნდებოდნენ თავის ისტორიულ სამშობლოს. მაგრამ აქაც მწარედ ცდებოდნენ ჩერქეზული დიასპორის წარმომადგენლები – ძალიან მალე გაცხადდა, რომ ლენინისეული ე. წ. „ერთა თვითგამორკვევის დემოკრატიული პრინციპი“ ბოლშევიკთა მიერ შემოგდებული მორიგი იდეოლოგიური სატყუარა და დიდი პოლიტიკური ფარსი იყო. ფაქტია, რომ ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე ბოლშევიკებმა ძალიან მალე დაასრულეს მოღვადანი დემოკრატიული პრელუდია და ყოფილი ცარისტული იმპერიის მთელ ტერიტორიაზე პროლეტარული ნეოკოლონიალიზმის სისხლიანი დროშა ააფრიალეს.

მეორე საკითხი, რომელზეც ჩერქეზები ამყარებდნენ თავისი ეროვნული გადარჩენისა და ისტორიულ სამშობლოსთან გაერთიანების იმედებს, ჩრდილოეთ კავკასიაში შექმნილ ე. წ. „მთიელ ხალხთა რესპუბლიკის“ შექმნას უკავშირდება. ქემალისტური მოძრაობის ისეთი ლიდერები, როგორებიც ჰუსეინ რაუფ ორბეი და ბექირ სამი კუნდუხი იყვნენ, ძალას არ იშურებდნენ იმისათვის, რომ ახალ თურქულ მოძრაობასა და დიდი ეროვნული კრების მთავრობას მთიელთა რესპუბლიკა ეცნო. ისინი იმასაც იმედოვნებდნენ, რომ შეძლებდნენ ახალი თურქული სახელმწიფოსა და მთიელთა რესპუბლიკის გარკვეული ტიპის კონფედერაციის შექმნას. მოსკოვში წარგზავნილი ქემალისტთა პირველი დელეგაციის ხელმძღვანელი და ანგორის მთავრობის ე. წ. საგარეო საქმეთა მინისტრი, ბექირ

სამი კუნდუხი, მოსკოვიდან ანკარისაკენ მომავალ უკანა გზაზე ჩრდილოეთ კავკასიაში შეჩერდა და დიდი სააგიტაციო მუშაობა გააჩაღა ადგილობრივ მოსახლეობაში იმ თემაზე, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებთან ერთად გარკვეული „კავკასიური ზუდე“ შექმნილიყო რუსეთის, თუნდაც უკვე ბოლშევიკურის წინააღმდეგ. ასეა თუ ისეა, ფაქტია რომ, ჩერქეზ მუჰაჯირთა შთამომავლები პირველ რიგში ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნებაზე ოცნებობდნენ და ანატოლიაში ჩერქეზული სახელმწიფოს შექმნა მათ არა იმდენად ქიმერულ, რამდენადაც არაეთიკურ და უღირს იდეად მიაჩნდათ. გარდა ზემოთქმულისა, არსებობდა ჩერქეზული დიასპორის კიდევ ერთი, და აღვნიშნავდით – ალბათ ყველაზე უფრო ძლიერი, ისლამისტური და პრომონარქისტული ფრთა. ამ ფრთის წარმომადგენლები ძველი ყაიდის ოსმალური სახელმწიფოს, იმპერიისა და სულთან-ხალიფას ინსტიტუტის უერთგულეს დამცველებს წარმოადგენდნენ. მათი საქმიანობის ძირითად სფეროს სამხედრო და სასულიერო საქმიანობა წარმოადგენდა, სულთან-ხალიფას დაცვა კი თავის პირდაპირ და ყველაზე მთავარ დანიშნულებად მიაჩნდათ. როგორც ვხედავთ, იმპერიაში მცხოვრები სხვა ეროვნული უმცირესობებისაგან განსხვავებით, ჩერქეზებს მკვეთრად გამოხატული ეროვნული ერთიანობის იდეოლოგია არ გააჩნდათ და ისინი მეტად დაქსაქსულები იყვნენ. დაქსაქსული სისტემის მართვა და მისით მანიპულირება კი ერთობ მარტივ ამოცანას წარმოადგენს, რაც ადვილად მოახერხეს კიდევ დაინტერესებულმა ძალებმა. დანყებული 1919 ზაფხულიდან, ქემალისტური მოძრაობის ჩასახვის მომენტიდან, ჩერქეზთა ეროვნული ცნობიერების ამ გაორებით თუ გასამეხობით კარგად ისარგებლეს ახალი თურქული მოძრაობის ლიდერებმა. მუსტაფა ქემალმა და ქემალისტებმა შეძლეს და ერთმანეთს დაუპირისპირეს ორი იდეოლოგიური მიმდინარეობის ჩერქეზული ჯგუფი – ერთის მხრივ ისლამისტურ-მონარქისტული, ხოლო მეორეს მხრივ ქემალისტურ-რესპუბლიკური. აქვე მოვიყვანთ ჩერქეზთა ერთ-ერთი ლიდერის, ანჩოკთა მოდემის აბაძეხის, აჰმედ ანზაფურის 1919 წლის ოქტომბრით დათარიღებულ წერილს, სადაც კარგად ჩანს იმ პოლიტიკური განხეთქილების ელემენტები, რომელიც არსებობდა სხვადასხვა რელიგიური თუ პოლიტიკური იდეოლოგიის მიმდევარ ჩერქეზ წარმომადგენლებში: „ჩვენს საყვარელ შვილს, ყარა ჰასანს... როდესაც ერთად ვმონანილებოდით სივამ თეფეს ალყის მოწყობაში, კარგად შევნიშნეთ, რომ ბევრი ჩერქეზი არაფრად არ აგდებდა პარასკევის ლოცვების შესრულებას.

აი, სადამდე მივიდნენ სულეიმანის შთამომავლები... მითხარი ერთი, ვინ არიან ეს წყეული ახალგზრდა თურქები, რომლებმაც ჩვენ ქააბა წაგვართვეს?... რომლებმაც აიძულეს მუსლიმები დაღუპულიყვნენ დარდანელის ნაპირებთან, კავკასიის მთებში, არაბეთისა და იემენის უდაბნოებში, რუმინეთის მინდვრებში და რომლებმაც ყვითელი ბილეთები მისცეს ათასობით მუსულმან ქალსა და ქალიშვილს კონსტანტინოპოლში? ვინ არიან ისინი, გეკითხები მე შენ, თუ არა საძულველი ფრანკმასონები? ჩერქეზთა შორისაც არიან იგიჰადისტები, მოერიდე მათ და ნუ დაიჯერებ მათ მაცდურ დაპირებებს, რომლებსაც ისინი მოგცემენ..." [19, 260-261].

საერთო ჯამში, ოსმალთა იმპერიის ჩერქეზულ საზოგადოებაში არსებულმა იდეოლოგიურმა განხეთქილებამ საბოლოოდ დაამსხვრია ჩერქეზთა ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის ყოველგვარი იმედები. გავუსწრებთ მოვლენებს წინ და აღვნიშნავთ, რომ 1920 წელი ჩერქეზული ელიტის არსებობის უკანასკნელი წელი აღმოჩნდა კონსტანტინოპოლსა და ანატოლიაში. მისი ფორმირება და არსებობა მთლიანადაა დაკავშირებული ოსმალთა იმპერიის ისტორიასთან. ჩერქეზთა ოსმალური ელიტის ჩასახვა კი ცარისტული რუსეთის მიერ კავკასიაში წარმოებული სისხლიან ომებსა და საბოლოოდ, 1864 წლისათვის, მის დაპყრობას უკავშირდება, როდესაც კავკასიელი ხალხების დიდი ნაწილი ოსმალეთის იმპერიაში გადაიხვეწა. ჩერქეზული ელიტის კვდომა 1920 წლიდან, ქემალისტური მოძრაობის გაძლიერებასთან ერთად დაიწყო, რაც საბოლოოდ 1923 წლისათვის სახალიფოს გაუქმებითა და თურქეთის ქემალისტური რესპუბლიკის შექმნით დასრულდა. ამავე წელს შემუშავდა დასავლეთ ანატოლიიდან აღმოსავლეთ ანატოლიის მთიან და ხრიოკ, ქურთებითა და სომხებით დასახლებულ ადგილებში ჩერქეზთა დეპორტაციის გეგმაც. საბოლოოდ, ისტორიის განაჩენი ულმობელი აღმოჩნდა. მიუხედავად ჩერქეზული ელიტის მრავალწლიანი დომინირებისა, 1923 წლისათვის ყველაფერს წერტილი დაესვა. სამშობლოსა და თავის ისტორიულ ფესვებს მონყვეტილმა ხალხმა არა მხოლოდ საკუთარი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის იდეა, არამედ ის პრივილეგიებული მდგომარეობაც დაკარგა, რაც უმძიმესი ბრძოლების, თავგანწირვისა და დიდი ძალისხმევის ფასად იყო მოპოვებული. დღეისათვის თურქულ სახელმწიფოში მცხოვრები მუჰაჯირთა შთამომავლები მხოლოდ კულტურული თვითმყოფადობის გადარჩენაზე ოცნებობენ.

დავუბრუნდეთ ისევ ანატოლიას, „ანატოლიელ პროტესტან-

ტებსა“ და 1919 წლისათვის აქ არსებულ რთულ ნაციონალურ და პოლიტიკურ სურათს. მუდროსის ზავის პირობების გათვალისწინებითა და პარიზის მსოფლიო სამშვიდობო კონფერენციის მიმდინარეობის ფონზე ანატოლიაში მცხოვრები სხვადასხვა არათურქი ხალხები დაპირისპირებულნი აღმოჩნდნენ იმპერიასა და თურქულ ეთნოსთან. ცნობილი გერმანელი მკვლევარი და ისტორიკოსი გერჰარდ ვეიგანი (Gerhard Wiegand) აღნიშნავდა: „ისტორიული გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ სხვა ხალხების ბრძოლა თვითგამოკვევისათვის თავად თურქი ხალხის არსებობის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ანატოლიის არათურქი ხალხები – აღმოსავლეთით სომხები და ქურთები, ხოლო დასავლეთით ბერძნები, ნებისმიერ მომენტში იყვნენ იმისათვის მზად, რომ ამ ამაყი ხალხის უკანასკნელი სიმაგრე აეფეთქებინათ“ [20, 130-131]. ბუნებრივია, რომ მუსტაფა ქემალისა და მისი თანამოაზრეების მიერ ფართომასშტაბიანი ნაციონალური მოძრაობის ორგანიზება ანატოლიაში მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, თუ მისი მოსახლეობა ეთნიკურად, რელიგიურად და რაც მთავარია, იდეოლოგიურად ჰომოგენური იქნებოდა. თურქ ნაციონალისტთა მიერ იმპერიაში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან უკვე იმპერიასთან და თურქ ხალხთან დაპირისპირებულ ძალად მოიზარებოდა. თავის მემუარულ ნაშრომში „Ambassador Morgenthau’s Story“, ჰენრი მორგენტაუ (Henry Morgenthau), აშშ-ს ელჩი ოსმალთა იმპერიაში წერდა: „აკი ხშირად ამბობდნენ თავის დროზე თალაათ და ენვერ ფაშები: „იმპერიის მოსახლე სხვადასხვა ნაციონალური უმცირესობები ყოველთვის თურქეთის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ... მათი მტრული დამოკიდებულების გამო ჩვენ მუდმივად განვიცდიდით ტერიტორიულ დანაკარგებს... დაჯვარგეთ საბერძნეთი, სერბია, რუმინეთი, ბულგარეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ეგვიპტე და ლიბია. ამის შედეგად იმპერიის საზღვრების შემცირებამ საშიშ ზღვარს მიაღწია. თუ გვსურს დარჩენილ ტერიტორიებზე ჩვენი არსებობის შენარჩუნება, მაშინ ამ უცხო ელემენტებისაგან უნდა განვთავისუფლდეთ“ [21, 32-33]. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მთავარი ფაქტორი, რამაც მუსტაფა ქემალსა და მის თანამოაზრეებს ცენტრალური ანატოლია აარჩევინათ შემდგომი ბრძოლის გასაგრძელებლად და არა ანატოლიის სხვა ნაწილი, ის იყო, რომ მხოლოდ ეს ტერიტორიები იყო დასახლებული ძირითადად ეთნიკური თურქებით – თავის დროზე შუა აზიის ტრამალეებიდან მოსული ოღუზთა თურქული ტომების შთამომავლებით.

ახლა კი პასუხი ზემოთ დასმულ კითხვაზე – მუსტაფა ქემალი-სა და მისი თანამოაზრეების გათვლებით სწორედ აქ, ცენტრალურ ანატოლიაში მცხოვრები თურქი ხალხი, აქ დისლოცირებული თურქეთის რეგულარული ჯარის ნაწილები და ე. წ. „ნაციონალური ძალები“ უნდა გამხდარიყვნენ ქემალისტა წინააღმდეგობის მოძრაობის მთავარი წარმმართველი ძალა. სწორედ ამ ფაქტორების გათვალისწინებით იქნა შერჩეული ცენტრალური ანატოლია ქემალისტა მიერ ახალი თურქული მოძრაობის დაწყების ასპარეზად. მეტად საინტერესოა ის საკითხიც, თუ რას წარმოადგენდნენ ამ მომენტისათვის ანატოლიაში მოქმედი ე. წ. „ნაციონალური ძალები“, აქ არსებული თურქული საჯარისო შენაერთები და ნაწილები. როგორი იყო მათი დისლოკაციები, შეიარაღება და პირადი შემადგენლობის საბრძოლო სულისკვეთება.

1919 წლისათვის თურქეთის არმიის აღმოსავლეთის ფრონტის შენაერთებისა და სამხედრო ნაწილების დისლოკაციაზე ამომწურავ ინფორმაციას გვანვდის თვით მუსტაფა ქემალი: „1918 წლის ბოლოდან მე მე-3 არმიის მთავარი ინსპექტორი ვიყავი და უშუალოდ მევალებოდა ორი საარმიო კორპუსის ინსპექტირება. ერთ-ერთი მათგანი იყო მე-3 საარმიო კორპუსი, დისლოკაციით სივასში... ამ კორპუსის მე-3 (კავკასიის) დივიზია ამასიაში იყო განლაგებული, ხოლო მე-5 დივიზია – სამსუნში. მეორე საარმიო კორპუსი – დისლოკაციით არზრუმში, მე-15 კორპუსი იყო... მისი მე-19 დივიზია აქვე იყო დისლოცირებული, ხოლო მე-3 დივიზია – ტრაპიზონში. კორპუსის მე-12 დივიზია ჰასანყალაში იყო, ხოლო მე-13 – ბაიაზეთში. მე-15 საარმიო კორპუსს ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშა სარდლობდა და კორპუსის პირადი შემადგენლობა 17.860 კაცს შეადგენდა“ [22, 32]. მე-15 კორპუსის შესახებ განსხვავებულ ციფრებს გვაძლევს სხვა წყარო, ბრიტანელი მკვლევარი ენდრიუ მანგო, რომელიც თავის მხრივ თურქი ავტორის – ჯელალ ერიკანის (Celal Erikan) მონაცემებს ეყრდნობა. კერძოდ – „ყარაბექირ ფაშას სარდლობის ქვეშ მყოფი მე-15 კორპუსის პირადი შემადგენლობა 12000 კაცს და 40 ქვემეხს შეადგენდა“ [2, 288]. იმუამად არსებული ჯარების საორგანიზაციო-სამშტაბო სტრუქტურით თურქული საარმიო კორპუსის შემადგენლობაში სამი ქვეითი დივიზია იყო გათვალისწინებული. გამონაკლისს მხოლოდ მე-15 საარმიო კორპუსი შეადგენდა ოთხი დივიზიის შემადგენლობით. ეს ფაქტი კარგად მიგვითითებს იმაზე, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კავკასიის სტრატეგიულ მიმართულებას. ეს მიმართულება კიდევ ერთი,

მე-3 საარმიო კორპუსის მე-5 დივიზიით იყო გამაგრებული. საერთო ჯამში, კავკასიის მიმართულებაზე სულ ხუთი, მე-15 კორპუსის ოთხი, და მე-3 კორპუსის ერთი დივიზია იყო დისლოცირებული. 1919 წლისათვის კი მთლიანად თურქეთის შეიარაღებული ძალების შესახებ ინფორმაციას გვანვდის „New-York Times“-ის 19 ივლისის ნომერი. კერძოდ: – „ქემალ ფაშამ, რომლის დაქვემდებარებაშიცაა 40000 ჯარისკაცი, 47 მძიმე საარტილერიო დანადგარი და მრავალი ტყვიამფრქვევი, უარი განაცხადა დამორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის ოფიციალურ მთავრობას“ [23]. მაგრამ ყველა ეს მონაცემი ქალაქდზე იყო, ოფიციალურ ანგარიშებსა და საშტაბო დოკუმენტებში არსებულ ჩანაწერებში. რეალური სურათი კი მძიმე იყო, გაცილებით მძიმე. უკვე შემდეგ, 1922 წელს, საბჭოთა რუსეთის სრულუფლებიან ელჩთან, სემიონ არალოვთან საუბარში მუსტაფა ქემალი მის დაქვემდებარებაში არსებული ჯარების პირადი შემადგენლობის რაოდენობის შესახებ გულწრფელად ამბობდა: „თქვენ კარგად იცით, თუ რა რაოდენობის ჯარი მყავდა თავდაპირველად – 5 ათასი...“ [24, 118-119]. რაც შეეხება პირადი შემადგენლობის პროფესიონალიზმსა და მათი კომპეტენციის საკითხს: თურქ ნაციონალისტთა არმია ოფიცერთა მაღალპროფესიონალური კადრებით იყო დაკომპლექტებული. ყველა მათგანი შესაბამის ნაწილებსა თუ შენაერთებს ხელმძღვანელობდა I მსოფლიო ომის დროს და საკმაო წარმატებითაც. სუსტი წერტილი, რაც არმიას გააჩნდა, პირველ რიგში იარაღისა და საბრძოლო მასალების სიმცირე იყო. ეს განსაკუთრებით ავტომატურ იარაღსა და საბრძოლო ვაზნებს შეეხებოდა, აგრეთვე – არტილერიასა და საარტილერიო ქურავებს. არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ის გარემოება, რომ რეგულარული ჯარის პირადი შემადგენლობის დიდი ნაწილი დემორალიზებული და ბრძოლისუუნარო, ხოლო მათი საბრძოლო სულისკვეთების დონე დაბალი იყო. მნიშვნელოვანი იყო დეზერტირობის მაჩვენებელიც.

საერთო ჯამში, 1919 წლისათვის თურქეთის შეიარაღებული ძალები თითქმის არც ერთი პარამეტრით არ წარმოადგენდა ანგარიშგასაწევ ძალას და მას სიმბოლური დატვირთვა უფრო ჰქონდა, ვიდრე რეალური საბრძოლო პოტენციალი. მით უმეტეს, მძიმე მდგომარეობა იყო ცენტრალურ და დასავლეთ ანატოლიაში. საერთო სიტუაციას და აქ მიმდინარე პროცესებს სხვა ძალები აკონტროლებდნენ. საუბარი ე. წ. „ნაციონალურ ძალებს“ და „პარტიზანულ რაზმებს“, რეალობაში კი – შეიარაღებულ ბანდებსა და მათ

მოქმედებებს ეხება. რეგიონში არსებული სოციალური და კრიმინოგენული მდგომარეობა უმძიმესი იყო – ცენტრალური ანატოლია სხვადასხვა ბანდებისა და კრიმინალური დაჯგუფებების სათარეშო ადგილად იყო ქცეული.

რას წარმოადგენდა ეს ე. წ. „ნაციონალური ძალები“ თუ „პარტიზანული რაზმები“? როგორი იყო მათი საბრძოლო აქტივობა და რა მიზნებს ისახავდნენ ისინი? აქ მოქმედი ბანდებიდან ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი და დაუუნდობელი თოფალ ოსმანის – „კოჭლი“ ოსმანის ბანდა იყო, რომლის სახელიც ადგილობრივ მოსახლეობაში „ულმოხელთან“ ასოცირდებოდა. წარსულში იგი პროფესიონალი სამხედრო იყო, მოხალისეთა ე. წ. „ჩეთეს“ ესკადრონს მეთაურობდა. იგი ბალკანურ ომებსა და I მსოფლიო ომში იბრძოდა, სადაც ვიცე-პოლკოვნიკის ჩინსაც მიაღწია. ამჟამად კი მისი რაზმი დემობილიზებული და დეზერტირი ჯარისკაცების, სხვადასხვა ჯურის ბანდიტებისა და კრიმინალებისაგან შედგებოდა. მისი რაზმი ყველას ატერორებდა, პირველ რიგში კი – ბერძნებსა და სომხებს, აგრეთვე იმ თურქებსაც, ვინც მის წინააღმდეგ წავიდოდა. თავად ოსმანი კი თავის თავს და საკუთარ ბანდას „ნაციონალურ ძალებად“ მოიხსენიებდა [25, 133]. ზოგიერთი წყაროს მონაცემებით თოფალ ოსმანი ლაზი იყო. სემიონ არალოვ: „სამსუნის, სინოპის და ამასიის სანჯაყებში მრავალი ბანდა დათარეშობდა. თავისი მხეცობებით განსაკუთრებული გაითქვა სახელი ლაზების თავკაცმა ოსმან-ალამ. მან ცეცხლითა და მახვილით გაიარა მთელი ეს რაიონი. ადგილობრივი თურქები ძრწოლით ლაპარაკობდნენ მისი დაუნდობლობის შესახებ“ [24, 54]. თოფალ ოსმანის ბანდის გარდა არსებობდნენ სხვებიც – უფრო ძლიერნი, უფრო დაუნდობელნი, თითქოს უფრო მოტივირებულნიც, რომლებიც ძირითადად ოკუპირებული მიწებიდან გამოქცეული ადგილობრივი გლეხებისაგან შედგებოდნენ. ამ რაზმების შევსების ძირითად წყაროსაც დემობილიზებული თუ გადეზერტირებული ჯარისკაცები შეადგენდნენ, რომელთა რიცხვიც ძალიან დიდი იყო. ზოგადად, ოსმალეთის არმიაში არსებული დეზერტირობის მაღალი მაჩვენებლის შესახებ ჯარების იმდროინდელი მთავარი სამხედრო ინსპექტორი, გერმანელი გენერალი ოტო ლიმან ფონ სანდერსი (Otto Liman von Sanders) 1918 წლის შემოდგომისათვის წერდა: „თურქები დაილაღნენ ომისაგან და აღარ სურთ მისი გაგრძელება. ეს ფაქტი თურქი ჯარისკაცების მასიური დეზერტირობიდანაც ჩანს. დეზერტირებს თან მიჰქვთ არა მარტო შაშხანები და ყუმბარები... არამედ ტყვიამფრქვე-

ვებიც“ [26, 41]. გლეხები შეიარაღებულ ბანდებს სხვადასხვა მიზნებით ქმნიდნენ: ბერძნების მიმართ ზიზღი, სომხებისაგან მომავალი საფრთხეების აღკვეთა, სულთნისა და ხალიფას დაცვა, იმ „ქონების“ უსაფრთხოება, რომელიც მათ ომის დროს ჰქონდათ „მოპოვებული“, აგრეთვე მინათმფლობელებზე ზენოლის განხორციელება, ძარცვა-გლეჯვა, მოროდორობა და ა. შ. ასეთი ბანდების საველე მეთაურები იყვნენ, მაგალითად, სრულიად ახალგაზრდა ალი იორუქი, აგრეთვე მამაცი და დაუნდობელი მეჰმედ-მჭედელი – ისიც ყოფილი დეზერტირი. მაგრამ ამ ბანდებს შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავი ეროვნებით ჩერქეზი, დიფშოუთა მოდგმის შაფსულის – „ეთჰემის ბანდა იყო, რომელიც შიშის ზარს სცემდა ყველას. თავად ეთჰემ ჩერქეზიც ყოფილი ოფიცერი იყო, დიდი საბრძოლო გამოცდილების მქონე, მაგრამ ახლა დემობილიზაციით ანატოლიაში დაბრუნებული, აღარავის აღარ ემორჩილებოდა, ხოლო მისი ე. წ. „მფრინავი საკავალერიო რაზმი“ უამრავ პრობლემას უქმნიდა გარემოს. ეს ძალები უაღრესად არადისციპლინირებულნი და არაპროგნოზირებადები იყვნენ, არ სცნობდნენ კანონს, არ აღიარებდნენ სუბორდინაციის ნორმებს და თავი ქვეყნის ბატონ-პატრონებად მიაჩნდათ. მათ შეეძლოთ ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე დაეპატიმრებინათ და დაეხვრიტათ, მაგალითად, უბრალო სამოქალაქო პირი ან ჩინოვნიკი, რომელიც მათ არ დაემორჩილებოდა. სწორედ ეს ყაჩაღური ბანდები შეადგენდნენ რეალურად დასავლეთ და ცენტრალურ ანატოლიაში მოქმედ ე. წ. „ნაციონალურ ძალებს“, ვისზე გათვლითაც აპირებდა მუსტაფა ქემალი თავისი ბრძოლის ორგანიზებას. ამისათვის კი საჭირო იყო ამ ე. წ. „ნაციონალური ძალებისა“ და მუსტაფა ქემალის ერთგული მცირერიცხოვანი საარმიო კორპუსების პირადი შემადგენლობის საერთო ძალისხმევა, მათი საბრძოლო საშუალებებისა და პოტენციალის კონსოლიდაცია. გასაგებია, თუ რამდენად რთული ამოცანის გადაჭრაზე მოუწევდა მას მუშაობა. დაახლოებით იგივე პრობლემებს აწყდებოდა მუსტაფა ქემალი აღმოსავლეთშიც, მაგრამ აქ ქემალის ერთგული რეგულარული ჯარის ნაწილები იყვნენ დისლოცირებულნი. საუბარი პირველ რიგში მე-15 საარმიო კორპუსსა და მის სარდალს, გენერალ ქიაზიმ ყარაბეჯირ ფაშას შეეხებათ. აქაური ბანდების მოქმედებებიც გარკვეულ კონტროლს ექვემდებარებოდა. დასავლეთში კი არავითარი საერთო ხელმძღვანელობა, არავითარი კოორდინაცია არ არსებობდა.

ეთჰემ ჩარქეზის „მფრინავი საკავალერიო რაზმი“ თითქმის

მთლიანად ჩერქეზებისაგან შედგებოდა და იგი არა მხოლოდ ბერძნული ოკუპაციის, არამედ სხვა ბანდების წინააღმდეგაც გამოდიოდა. შეიძლება ითქვას, რომ ეთჰემ ჩერქეზი იყო ის პიროვნება, რომელმაც პირველად ასნია ანატოლიაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის დროშა, მაგრამ მის ბრძოლას ორგანიზებულობა და დისციპლინა აკლდა. როგორც ჰაროლდ არმსტრონგი (H. C. Armstrong.) აღნიშნავს: „მაშინ როცა მუსტაფა ქემალი სულთნისა და ხალიფას წინააღმდეგ შეთქმულებებს ხლართავდა, რომ ერთპიროვნული მმართველი გამხდარიყო და დაეკმაყოფილებინა თავისი დიქტატორული მისწრაფებები, მეორე ადამიანი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ თურქეთი გადაერჩინა... ეს ადამიანი ეთჰემ ჩერქეზი იყო“ [27, 223].

დანყებულები 1919 წლის 15 მაისიდან, მას შემდეგ რაც ბერძნები გადმოსხდნენ იზმირში, დასავლეთ ანატოლიის რეგიონი საომარ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ჩართული. ბერძნული კონტინგენტი კი თანდათან იზრდებოდა და მისმა რაოდენობამ ივლისის დასაწყისისათვის 35 ათასს მიაღწია, ხოლო ზაფხულის ბოლოს – უკვე 75 ათასს, რაც ერთნახევარჯერ მეტი იყო, ვიდრე მთლიანად თურქეთის რეგულარული ჯარი და აქ მოქმედი ყველა ბანდა ერთად აღებული. ბერძნული შენაერთების მიერ ანატოლიის სიღრმეში შესვლას კონსტანტინოპოლის სამთავრობო და პოლიტიკური წრეების არაერთგვაროვანი რეაქცია მოჰყვა. უმეტესობა კითხვებს არ სვამდა, ზოგიერთი მათგანი შეეგუა კიდევ შექმნილ მდგომარეობას – მაგალითად იმპერიის იუსტიციის მინისტრი. ერთ-ერთი გაზეთის კორესპონდენტთან მის ინტერვიუს ასეთი სახე ჰქონდა:

„ჟურნალისტი: ბერძენთა მიერ დანყებულები შეტევის გამო ჩვენი მთავრობა განაცხადებს პროტესტს?

მინისტრი: ჩვენმა მთავრობამ ოფიციალურად გამოუტანა სასიკვდილო განაჩენი მუსტაფა ქემალს. იგი სამშობლოსა და ხალიფას მოლალატეა... რატომ უნდა გავაპროტესტოთ ბერძენთა ეს შეტევა, რომელიც ჩვენს დასასხმარებლად არის დანყებული?

ჟურნალისტი: შეხვდება თუ არა ამ შეტევას ჯეროვანი წინააღმდეგობა?

მინისტრი: არა, მუსტაფა ქემალის არმიაში არ არის სათანადო დისციპლინა და ორგანიზაცია. იგი რეციდივისტებისა და ყაჩაღებისაგან შედგება.

ჟურნალისტი: რამდენად დიდხანს გაგრძელდება ბერძენთა შეტევითი მოქმედებები?

მინისტრი: მე ჯარისკაცი არა ვარ, მაგრამ დარწმუნებული ვარ, რომ ბერძნული არმია სწრაფად და ეფექტურად იმოქმედებს და რამდენიმე კვირაში ანგორის კედლებთან აღმოჩნდება“ [28].

პატრიოტულად განწყობილი თურქები ცდილობდნენ მტრის შეჩერებას, მაგრამ მათი სუსტი და დაქსაქსული ძალები არ იყვნენ ისე ორგანიზებულები, როგორც აღმოსავლეთ ანატოლიაში. დასავლეთში დისლოცირებული რეგულარული არმიის პირადი შემადგენლობა კი სულ 3 ათას კაცს ითვლიდა, რომელიც იზმირის ყოფილ კორპუსში იყო განაწილებული. თავისთავად ცხადია, ისინი ბერძნების წინსვლას წინ ვერ აღუდგებოდნენ. რეგიონში მოქმედი ყველაზე ანგარიშგასანევი ძალა – ეთჰემ ჩერქეზი, რომელიც საკუთარ თავს „განთავისუფლების არმიას“ უწოდებდა, დამოუკიდებლად მოქმედებდა. „განთავისუფლების არმია“ ცალკეული ჩერქეზული რაზმების, რამდენიმე რეგულარული ქვედანაყოფისა და სხვადასხვა მუსლიმ ფანატიკოსთა ჯგუფისაგან შედგებოდა, რომელთაც არც რეგულარული ბრძოლების გამოცდილება გააჩნდათ, არც შესაბამისი შეიარაღება და არც სამხედრო ფორმა. მათ მიერ ჩატარებული საბრძოლო მოქმედებების ძირითად ფორმას კი სწრაფი და მოულოდნელი რეიდები წარმოადგენდა და ბრძოლებსაც პარტიზანული ტაქტიკის შესაბამისად ატარებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად მათი მოქმედებები საკმაოდ წარმატებული იყო, ისინი გადამწყვეტი გამარჯვების მიღწევას მაინც ვერ ახერხებდნენ. როგორც ალექსანდრ ჟევახოვი აღნიშნავს, ქემალი აღარ იყო ის ახალგაზრდა კაცი, რომელიც აფრიკის უდაბნოებში იბრძოდა და მხოლოდ საკუთარ თავს ეკუთვნოდა. მან დიდი ხანია უკვე დატოვა პიროვნული ავანტიურების სამყარო. მას მყარად სჯერა: შეუძლებელია სამშობლოს გათავისუფლება და სახელმწიფოს შექმნა პარტიზანული რაზმების მეშვეობით. ეთჰემ ჩერქეზს ორი ძმა ჰყავდა – რაშიდი და ტეფვიკი. სამივე ძმა იტიჰადისტთა „სპეციალური ორგანიზაცია“ Teşkilât-ı Mahsusa-ს წევრებს წარმოადგენდნენ. ტეფვიკი ამავე დროს პარლამენტის დეპუტატიც იყო, ასე რომ, ეთჰემ ჩერქეზის ეს დაჯგუფება საკმაოდ ძლიერ ძალას წარმოადგენდა. თავისუფლებისმოყვარე, ამაყ და მამაც ჩერქეზ ძმებს დამოუკიდებლობისათვის მიმავალ გზაზე საკუთარი, მაგრამ ძალზე ბუნდოვანი შეხედულებები ჰქონდათ ჩამოყალიბებული. შესაბამისად, ბრძოლის წარმოების თავისი გზები და საშუალებებიც ჰქონდათ არჩეული. ამ გზაზე ისინი შეურიგებელნი იყვნენ და არ აპირებდნენ ვინმესთვის დაეთმოთ რამე.

ყველაზე დიდი დილემა, რის წინაშეც აღმოჩნდნენ მუსტაფა ქემალი და მისი თანამოაზრეები, რეგულარული ძალების გაძლიერება და არმიისათვის რეალური კადრების შეკრება იყო, რომლებიც შეძლებდნენ ბერძნებს აღდგომოდნენ წინ. ანატოლიაში მოქმედი უკონტროლო ბანდების გარდაქმნა რეგულარულ ჯარებად კი ძალიან რთული ამოცანას წარმოადგენდა. თავის გამოსვლებში მუსტაფა ქემალი მუდმივად ამ აზრს ატარებდა: „მხოლოდ ენერჯია და ერის ნება გადაარჩებს ქვეყანას! მე გპირდებით, რომ არ დავტოვებ ანატოლიას მანამ, სანამ ქვეყანას არ გავანთავისუფლებთ! მაგრამ თუ გინდათ, რომ ჩვენს მიწაზე ბერძნული სახელმწიფო შეიქმნას, მაშინ გააგრძელეთ სახლებში ჯდომა. და ნახავთ, რომ ძალიან მალე გამოგყრიან თქვენი სახლებიდან ისევე, როგორც ჩვენი თანამემამულეები გამოყარეს დასავლეთ ანატოლიიდან!“ [8, 157].

ანატოლიაში დისლოცირებული რეგულარული შენაერთების სარდლობებმა მუსტაფა ქემალისა და ნაციონალისტების მხარე დაიკავეს. საუბარი მე-3, მე-15 და მე-20 კორპუსებს ეხებათ, რომლებსაც შესაბამისად პოლკოვნიკი რეფეტ ბელე, გენერალი ქიაზიმ ყარაბეკირი და პოლკოვნიკი ფუატ ალი ჯებესოი სარდლობდნენ და მათი შტაბები შესაბამისად სივასში, არზრუმსა და ანკარაში მდებარეობდნენ. ნაციონალისტებს მხარი დაუჭირეს ანატოლიაში მოქმედმა გარკვეულმა არარეგულარულმა ძალებმა და მოსახლეობამ. ეს განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ანატოლიის მოსახლეობას ეხება, სადაც I მსოფლიო ომის მსვლელობისას სომეხ დაშნაკთა საბრძოლო რაზმებმა 200-ზე მეტი მუსლიმანური სოფელი გადაწვეს და გაანადგურეს. ზოგიერთი ავტორის მონაცემებით მუსტაფა ქემალის შეიარაღებულ მხარდამჭერად 30000 კაცამდე მხოლოდ ლაზური მოსახლეობა გამოვიდა. ანატოლიაში „ნაციონალური ძალების“ მიერ დაწყებულ განმათავისუფლებელ ბრძოლებს კი ერთი საერთო ლაიტმოტივი დაედო საფუძვლად: „ბერძნული ოკუპაციის აღკვეთა და ინგლისელთა ტყვეობაში მყოფი საყვარელი სულთნის განთავისუფლება!“

თავის მოწინააღმდეგეებთან და დაუმორჩილებელ ბანდებთან მიმართებაში მუსტაფა ქემალმა მეტად მოქნილ ტაქტიკას მიმართა. მოქმედებების ეს ტაქტიკა სულაც არ იყო ღია ურთიერთობებისა და ღირსეული მოქმედებების ერთობლიობა. მუსტაფა ქემალისათვის მთავარი იყო ამ ბანდების ორგანიზებულ სისტემაში მოყვანა, მათი რეგულარული ჯარის სტრუქტურაში ჩართვა და თავის დაქვემდებარებაში გადაყვანა, თუნდაც ნებისმიერ ფასად.

შემდეგ კი გამოჩნდებოდა... შემდეგ ყველაფერს თავისი სახელი დაერქმეოდა და მტყუან-მართალიც გაირკვეოდა. დიდი ძალისხმევის ფასად, თავადაც წარმოშობით ჩერქეზმა, უფრო ზუსტად აფსუა მუჰაჯირთა შთამომავალმა, ჰუსეინ რაუფ ორბეიმ (წარმომავლობითი გვარით აშხარუა), რომელიც ეთჰემ ჩერქეზის მეთაურს წარმოადგენდა I მსოფლიო ომის სპარსეთის კამპანიაში 1915 წელს, შეძლო ეთჰემ ჩერქეზის დარწმუნება იმაში, რომ იგი და მისი რაზმი ნაციონალისტების დაქვემდებარებაში გადასულიყვნენ, საკუთარი ძალა და ენერჯია კი, ნაციონალური ინტერესების დაცვისაკენ მიემართა. ამგვარად, ეთჰემ ჩერქეზის საბრძოლო რაზმი მუსტაფა ქემალის ნომინალურ დაქვემდებარებაში აღმოჩნდა ჩართული. ამავე მოტივებით მოხერხდა სხვა საველე მეთაურებისა და ბანდების ნაწილობრივი შემოერთებაც. ლაზი ოსმან თოფალი მუსტაფა ქემალმა საკუთარი დაცვის უფროსად აიყვანა, ხოლო მის რაზმში გაერთიანებული ლაზები პირად გვარდიად დაიყვნა. ალი იორუქის, მეჰმედ მჭედელისა და განსაკუთრებით, ეთჰემ ჩერქეზის სახით ნაციონალისტებმა მამაცი მებრძოლები შეიძინეს, მაგრამ რა ფასად! ეს ძალები მეტად არაპროგნოზირებადი, მოქმედებებში არათანმიმდევრულები და რთულად სამართავები იყვნენ... მაგრამ ჯერ-ჯერობით ნაციონალურ მოძრაობას მუსტაფა ქემალის სახით და თავის მხრივ, წინააღმდეგობის მოძრაობას ეთჰემ ჩერქეზისა თუ სხვა ბანდების საველე მეთაურების სახით, ერთმანეთი სჭირდებოდათ... მაგრამ ეს თანაცხოვრება დიდხანს არ გაგრძელდება, მალე მათი გზები გაიყრება – მუსტაფა ქემალი მოძლიერდება და იგი ახალი თურქული მოძრაობის სამხედრო და პოლიტიკურ ლიდერად იქცევა. აი, მაშინ კი, ყველას თავ-თავისი მიეგება და პასუხიც მოეთხოვება, ყველაფერი დალაგდება...

მიუხედავად ეთჰემ ჩერქეზის დიდი წარმატებისა, მან მაინც ვერ შეძლო მტკიცედ შეენარჩუნებინა მოპოვებული პოზიციები. ბერძენთა წინააღმდეგ ეთჰემ ჩერქეზის პირველივე წარუმატებლობა მოხერხებულად იქნა გამოყენებული მუსტაფა ქემალის მიერ. ქემალისტთა ძალებმა, რომელსაც ეროვნებით ქურთი გენერალი იზმეთ იუნონუ სარდლობდა, ზურგში დაარტყეს ეთჰემ ჩერქეზის არმიას და გაანადგურეს იგი. ეთჰემ ჩერქეზმა, მისმა ძმა ტევფიკმა და მათმა მხარდამჭერებმა კი საბერძენეთს შეაფარეს თავი. იქიდან ეთჰემ ჩერქეზი ჯერ გერმანიაში, შემდეგ კი იორდანიაში გადავიდა, სადაც გარდაიცვალა კიდეც 1948 წელს [29, 264-265].

1920 წელს ჩერქეზთა მიერ ხელიდან გაშვებულმა შანსმა, შეექ-

მნათ თავისი ეროვნული სახელმწიფო დასავლეთ ანატოლიაში, არ მისცა საშუალება ჩერქეზებს, შეენარჩუნებინათ თავისი პრივილეგირებული მდგომარეობა. ეთჰემი, ეროვნებით ჩერქეზი, უკანასკნელი პერსონა გახდა, რომელსაც დომინანტური მდგომარეობა ეკავა ოსმალთა იმპერიის სამხედრო-პოლიტიკურ ელიტაში. ქემალისტებმა და თურქმა ნაციონალისტებმა კი გაიმარჯვეს. მუსტაფა ქემალის მიერ 1923 წელს შექმნილი თურქული რესპუბლიკა, საბოლოოდ, უნიტარულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. მიხეილ სვანიძე, ოსმალეთის ისტორია (1600-1923), ნაწილი II, თბილისი, 2002.
2. Andrew Mango, Atatürk, John Murray (Publishers), 338 Euston Road, London, 2004.
3. Черчилль В., Мировой кризис 1918-1925, Глава XVII. Живая Турция, Churchill W.S. The World Crisis 1918-1925, London: Thorton Butterworth, 1923-27. 5 vols. <http://militera.lib.ru/memo/0/one/english/churchill2.rar>.
4. Baskin Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Resmi ideoloji Dişi Bir Inceleme, s.146, Ankara 1988. <http://armenianhouse.Org/akcam/genocide/book2.html>.
5. Sabahattin Selek, Anadolu Ihtilali, Istanbul 1987; I. Cilt, s.100.
6. Doğan Avcioğlu, Türklerin Tarihi, I. Cilt, s.1183. <http://armenianhouse.org/akcam/genocide/book2.html>.
7. Yakın Tarih Ansiklopedisi, Cilt 12, s.27, Yeni Asya Dergisi Yayını, Istanbul 1990. <http://armenianhouse.org/akcam/genocide/book2.html>.
8. Александр Ушаков, Феномен Атаюрка, Турецкий правитель, творец и диктатор, Москва, 2002.
9. У. Н. Бэрзэдж, Изгнания черкесов: Причины и последствия, Майкоп, 1996.
10. Адыги в политической истории Турции 1878-1922 гг. <http://adygi.ru/1211-adygi-v-politicheskoy-istorii-turcii-1878-1922-gg.html>.
11. Анзор Кушхабиев, Черкесская диаспора в арабских странах (XIX–XX вв.), Нальчик, 1997.
12. H. Pehlivanli, „The Post Armistice situation on South-West Caucasia“ in „Kars and Eastern Anatolia in the Recent History of Turkey“, Ankara, 1994.

13. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1976, ანაწერი 1, საქმე 2.
14. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1976, ანაწერი 1, საქმე 2.
15. Джон Киракосян, Западная Армения в годы Первой мировой войны, Ереван, „Мшак“, 1914, 20 сентября, №208.
16. Максим Лебский, Трагедия турецкого социализма.
<http://socialistic.ru/publications/articles/tragediya-tureckogo-socializma/>.
17. Оджалан А., „Курдистанская действительность с XIX века по настоящее время и движение РПК“, Москва, 1998.
18. Ryan Gingeras, The Sons of Two Fatherlands: Turkey and the North Caucasian Diaspora, 1914-1923, European Journal of Turkish Studies [Online], Complete List, 2011, Online since 30 November 2011; Butbay, Kafkasya Hatıraları 19-23; Sefer Berzeg, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1917-1922:II Cilt, Bağımsızlık Mücadelesi (Istanbul, Birleşik Kafkasya Derneği, 2004). <http://ejts.revues.org/4424N°ftn53>.
19. Мустафа Кемаль, Путь новой Турции, 1919-1927, т. III, Интервенция союзников, Греко-Турецкая война и консолидация национального фронта 1920-1921, Москва, 1934.
20. Gerhard Wiegand (Hrsg.): Halbmond im letzten Viertel, s.130-131, München 1970. <http://armenianhouse.Org/akcam/genocide/book2.html>.
21. Henry Morgenthau, Ambassador Morgenthau's Story, s. 51'den aktaran Heath W. Lowry, Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası, s. 32-33, Istanbul 1991.
22. Kamuran Gurun, The War of Independence, Ankara, 1982.
23. May break from Turkey, The New York Times, July 19, 1919.
24. С. И. Аралов, Воспоминания советского дипломата 1922-1923, Москва, 1960.
25. „Topal Osman olarak da bilinen ve Rumlara yapılan zulümlerin (özellikle de Karadeniz'i terk ederken) çoğundan sorumlu tutulan Osman Ağa üzerine Yunanca'da geniş bir yazın vardır“, Onur Yıldırım, Diplomasi ve Göç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
26. Е. Саркисян, Из истории турецкой интервенции в Закавказье в 1918 г. Известия академии наук Армянской ССР, Общественные науки №7, 1958, Liman von Sanders, Fünf Jahre in Türkei, Berlin, 1919.

27. H. C. Armstrong, *The Grey Wolf*, Capricorn Books, New York, 1961.
28. Александр Жевахов, Кемаль Ататюрк, Перевод осуществлен по изданию: Alexander Jevakhoff. *Kemal Atatürk*. Paris, Tallandier, 1999. http://www.ereading.bz/chapter.php/1013613/63/Zhevahov_-_Kemal_Ataturk.html.
29. Хавжоко Шаукат Муфти, Герои и императоры в черкесской истории (Бейрут, 1972), Нальчик, 1994.

Archil Chachkhiani

Doctor of History, Colonel, Head of War Evolution and Defence Strategies Course of Command and General Staff College of David Aghmashenebeli National Defence Academy of Georgia

General Mustafa Kemal (Ataturk) and „Anatolian Protestants“ – National Liberation Movement or Nationalistic Liberation Movement?

Summary

The represented article deals with the national, confessional and nationalistic aspects of the resistance movement begun in Anatolia at dawn of Kemalistic movement led by Mustafa Kemal and his supporters. .

The article refers to the „National minorities“ living in Anatolia. Resulting from the analysis the military-political processes of the time, we can conclude that actually, the ideology of the Kemalistic movement as far as it concerns the national issues, do not essentially differ from the Ittihadistic approaches, much like as the nationalistic ideology of the Bolsheviks do not differ from the Tsarist national policy. Both ideologies – Bolshevism and Kemalism masked with the slogans of the national liberation of people. We mean here the great political fraud named by Bolsheviks as „Leninist democratic principle of self-determination of the nations“ and as for the Kemalists, it was described as „Turkish people’s struggle for freedom“.

The article highlights the assumption that the most significant role in consolidation of the resistance movement of the Turkish population in Anatolia refers to the Greek occupation begun on May 15, 1919 in Anatolia.

Greek intervention in the affairs of the Ottoman Empire which always considered Greece as insurgent and many times defeated province – made the Ottomans weary and they left Antanta's control. The struggle began to maintain the Empire and the state. The main forces engaged in this struggle against Greek occupation were represented by several so called „National Forces“, in fact the armed bands. The struggle of the people of different nationalities living in the Empire, aiming to create their own national states, began at the same time. Those nations were mainly Greeks, Armenians and Kurds; there also were Circassian and other nationalities, though they were fewer in number. Against the background of the complicated military-political processes and challenges, which were aimed to consolidating and strengthening of the Turkish ethnos was the first priority for the „Anatolian Protestants“, opposing Sultan; the other priorities were preparations to fight to deoccupy the country and at the same time, liquidate the separatist nationalistic movements in the country. These goals were reached successfully.

The article emphasizes the suggestion that the Turkish war for independence or as it was called „Struggle for Liberation“, conducted against Imperialism and against disintegration of the Ottoman Empire, was in its essence the war against the national minorities.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

ჰიტლერი და ანტისემიტიზმი

ცნება – ანტი ს ე მ ი ტ ი ზ მ ი – პოლიტიკურ ტერმინოლოგიაში XIX საუკუნის ბოლოს დამკვიდრდა. ანტისემიტი ეწოდებოდა ისეთ ადამიანს, რომელსაც სძულდა ებრაელები, რადგან მიაჩნდა რომ ისინი მსოფლიო ბატონობისაკენ მიისწრაფოდნენ და მოუწოდებდა მოქალაქეებს წინააღმდეგობა გაენიათ მათთვის [1, 119]. მოგვიანებით, ებრაელების საკითხის საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებას, უწოდეს **ჰოლოკოსტი**, ან **შოა** [1, 84].

ევროპის ქვეყნებში, განსაკუთრებით გერმანიასა და ავსტრიაში ანტისემიტური ტრადიციები არსებობდა. ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში მცხოვრებ ებრაელს გვარი არ უნდა ჰქონოდა, ხოლო XIX საუკუნეში მათთვის გვარის მიცემა რეგლამენტირებული იყო. 1887 წლის მორიგი კანონით ებრაელებს აუკრძალეს „ძველი აღთქმიდან“ აეღოთ „ებრაული“ სახელები... [2, 241].

XX საუკუნის დასაწყისში ანტისემიტიზმი ვენაში ადრინდელზე უფრო მძაფრად ვლინდებოდა. ხშირად გაისმოდა შეშლილი იდეები, რომ საშიში უცხოელები თავიდან მოეშორებინათ. ავსტრიის პარლამენტში 1900 წელს განიხილავდნენ წინადადებას, ებრაელები-სათვის ქრისტიანებთან სქესობრივი ურთიერთობა აეკრძალათ. ებრაელთა სავარაუდო ფიზიკური და გონებრივი ჩამორჩენილობის შესახებ აურაცხელი ლიტერატურა იწერებოდა – არცთუ იშვიათად, ღვარძლით დანერილი, უმეტესად იმ ადამიანების სახელებით გამყარებული, რომლებიც მედიცინაში ავტორიტეტებად იყვნენ მიჩნეული [3, 220].

1912 წელს ბავარიაში შეიქმნა ორდენი, რომელიც თავყანს სცემდა ძველ გერმანელთა ომისა და სიკვდილის ღმერთს ვოტანს [2, 156]. ჩამოყალიბდა საზოგადოება „ტულე“, რომელიც დახმარებას უწევდა ყველა გაერთიანებას, ვინც „ებრაელთა წინააღმდეგობრივობას“ [2, 158].

პირველი მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ გადარჩენილი ჯარისკაცები დაბრუნდნენ სამშობლოში. ნახევარი მილიონი გერმანელი გამოყარეს პოლონეთიდან. 700 ათასი ოფიცერი და კიდევ უფრო მეტი სერჟანტი აღმოჩნდნენ საშინელ, უიმედო მდგომარეობაში ბერლინსა და სხვა ქალაქებში. ომის ინვალიდებს არ დაენიშნათ პენსია [4, 33]. ინფლაცია იზრდებოდა, როგორც თოვლიანი ქარბუქი. ყოველ თვეს, ყოველ კვირას, ყოველ დღე და ყოველ საათს მარკის ღირებულება უფასურდებოდა.

თუ თქვენ სურვილი გქონდათ შეგეძინათ რაიმე ნივთი დილით, დაუყოვნებლივ უნდა გეყიდათ, რადგან შუა დღეს მისი ფასი სამოთხჯერ შეიძლება გაზრდილიყო. ასეთ ვითარებაში ყველგან გამოჩნდნენ უცხოელთა ჯგუფები, რომელთაც ჯიბეები სავსე ჰქონდათ დოლარებით, ფრანკებით და ფუნტებით. ისინი ყიდულობდნენ პირველი მოთხოვნილების საგნებს და ხელოვნების ნიმუშებს, რომელთა შეძენა თავად გერმანელებს უკვე აღარ შეეძლოთ. ასეთ ამორალურ ვითარებაში მთელი გერმანიის მასშტაბით სწრაფად გავრცელდა ქსენოფობია. მოკლე დროში ერთ დოლარში იხდიდნენ 4,2 ტრილიონ მარკას. ჩვეულებრივი საფოსტო მარკა კი 12 მილიონ მარკა ღირდა [4, 37].

აღნიშნული ეკონომიკური ვითარების ფონზე ისტორიულ სცენაზე გამოჩნდნენ მოვაჭრე ებრაელები, რომელთა მოქმედებამ გაამძაფრა ანტისემიტური განწყობილება, რომელიც ისედაც ძლიერი იყო გერმანელ მოსახლეობაში [4, 36].

ჰიტლერის ისტორიულ წარმოდგენებში ისევე, როგორც მისი ყოფილი მასწავლებლის ალექსანდრე ფონ მიულერის შეხედულებებში ებრაელები მიეკუთვნებოდნენ ხრწნად ფერმენტს, რაც განსაზღვრავდა მათ ბიოლოგიურ ანტისემიტოზმს. „ნუთუ, – განაცხადა ჰიტლერმა 1941 წლის 1 დეკემბერს – ბუნებამ იმიტომ შექმნა ებრაელები, რომ თავისი ლპობადი გავლენით მოძრაობაში მოიყვანონ სხვა ხალხები? თუ ეს მართალია, მაშინ მოციქული პავლე და ტროცკი უდიდეს პატივისცემას იმსახურებენ, რამდენადაც ამ საქმეში მათ წვლილი მიუძღვით“. მისი რწმენით ებრაელობა წარმოადგენდა „ნებისმიერი სამყაროს სასიკვდილო მტერს“, „წამლავდა სხვა ხალხების სისხლს“, „წოვდა მათ სიცოცხლეს“ [2, 224].

1918 წელს მიუნხენში ყოფნის დროს ჰიტლერს ხელში ჩაუვარდა ნაციონალისტური შინაარსის ანტისემიტური პროკლამაციები და პამფლეტები, სადაც აღნიშნული იყო, რომ გერმანიის დამარცხებაში დამნაშავეები მხოლოდ ებრაელები იყვნენ [2, 140].

„ბოლოს და ბოლოს აღარ მეეჭვებოდა, რომ სოციალ-დემოკრატიული პრესა მთლიანად ებრაელთა ხელში იყო – აღნიშნავდა ჰიტლერი თავის ნიგნში „ჩემი ბრძოლა“. უფრო მეტიც, დავრწმუნდი, რომ არც ერთი გაზეთი, რომელთანაც ვინმე ებრაელს რაიმე შეხება ჰქონდა, არ შეიძლება ყოფილიყო ნაციონალისტური იმ აზრით, როგორც ეს მე მესმოდა.

რაც შეეხება მარქსისტულ პრესას, იქ, დაწყებული რედაქტორიდან, დამთავრებული უმცროს თანამშრომლამდე, ყველანი ებრაელები იყვნენ.

სოციალ-დემოკრატების ყველა ბროშურის ავტორებიც ებრაელები იყვნენ.

სოციალ დემოკრატიული გაზეთების თითქმის ყველა სტატიას ხელს ებრაელი ჟურნალისტები აწერდნენ...

ებრაელები დომინირებდნენ რაიხსტაგში. მუშათა კავშირებში, თავმჯდომარეობდნენ სხვადასხვა ორგანიზაციებს. იყვნენ ქუჩის აგიტატორები“.

ჰიტლერი თვლიდა, რომ ებრაელები არასოდეს „გაგერმანელდებოდნენ“. მისი აზრით „ისინი გამხრწნელ ელემენტებს წარმოადგენდნენ“ [5, 10]. მან შეიძულა ებრაელები. გულგრილი დამკვირვებლიდან, ფანატიკური ანტისემიტი გახდა.

ჰიტლერის ანტისემიტიზმს ძალას მატებდა ნაციონალ-სოციალისტური პარტიის პროგრამა. რომლის თანახმად ებრაელებსა და „ებრაელთა შთამომავლებს“ ერთმეოდათ გერმანიის მოქალაქეობა (პუნქტი 4), გერმანიაში შეეძლოთ ეცხოვრათ დროებით (პუნქტი 5) და არ ჰქონდათ უფლება დაეკავებინათ რაიმე ოფიციალური თანამდებობა (პუნქტი 6)... [2, 19].

თუ რუსეთში ბოლშევიკებმა ყველაზე იდიოზური ბიბლიური პერსონაჟი, გამყიდველი იუდა „კაცობრიობის პირველ რევოლუციონერად“ გამოაცხადეს და სხვადასხვა ქალქში ძეგლი დაუდგეს [6, 30], ჰიტლერს ბიბლიური მოსე ბოლშევიზმის ლიდერად მიაჩნდა, რომელმაც სისხლიანი რევოლუციის მოსაწყობად ებრაელები ეგვიპტიდან გამოიყვანა [4, 346-347].

ძალაუფლების მოპოვების შემდეგ, ჰიტლერმა ანტიებრაული პოლიტიკა ეტაპებად განახორციელა, რომელთაგან თითოეული წინაზე უფრო რადიკალური იყო. პირველად დაიწყო იმის განსაზღვრა, ვინ იყო ებრაელი. ამის შემდეგ რეჟიმმა დაიწყო ებრაელების გერმანული ცხოვრებიდან იზოლაციის კამპანია და მათი ქონების ექსპროპრიაცია. შემდგომ, ყველა ებრაელი, რომელმაც ქვეყანა

1933-1938 წლებში არ დატოვა, გერმანული საზოგადოებიდან ძალით გამოაცალკევებს და ცნობილ საკონცენტრაციო ბანაკებში გააგზავნეს. მასობრივი დეპორტაცია წინ უსწრებდა მეოთხე და საბოლოო ეტაპს: ყველა ებრაელი კაცის, ქალისა და ბავშვის განადგურებას, ვისზეც ხელი მიუწვდებოდა მესამე რაიხს [7, 144].

ნაციზმის ერთ-ერთმა მთავარმა იდეოლოგმა, ბალტიისპირელმა გერმანელმა ალფრედ როზენბერგმა ჰიტლერს გააცნო „ებრაელთა მსოფლიო შეთქმულების“ დეტალები „სიონის ბრძენთა ოქმებიდან“. ჰიტლერმა მართლაც ირწმუნა, რომ ბოლშევიზმი ებრაელთა მიერ იყო დაფუძნებული. სწორედ ეს გახდა მისი იდეოლოგიის საფუძველი [8, 37].

ჰიტლერი ებრაელებს მიიჩნევდა, როგორც რასას. უგულვებელყოფდა მათ რელიგიურ აღმსარებლობას და მათ წინააღმდეგ ბრძოლას გადაუდებელ ამოცანად თვლიდა არა ემოციური, არამედ რაციონალური მოტივებით [8, 38].

ჰიტლერის გარემოცვაში თითქმის ყველა, ფიურერის შეხედულებებს იზიარებდა. მაგალითად, ნაცისტების პოლიტიკური მოღვაწე იულიუს შტრაიხერი (1885-1946), რომელსაც გამორჩეულად სძულდა ებრაელები თავის თავს უწოდებდა „1 ანტისემიტს“. ის იყო ნიურნბერგში ებრაელთა დარბევის ორგანიზატორი და ყოველდღიური ანტისემიტური გაზეთის გამომცემელი (1923 წლიდან). თავის გამოსვლებსა და სტატიებში მოსახლეობას მოუწოდებდა ებრაელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. მისი გაზეთის ფურცლები აჭრელებული იყო ებრაელების კარიკატურებით, პუბლიკაციებით ებრაელთა მიერ რიტუალური მკვლევლობების შესახებ, პორნოგრაფიული სურათებით ებრაელთა ცხოვრებიდან და წერილებით, სადაც ყველაფერში დამნაშავე მხოლოდ ებრაელი იყო. 1937 წლის მაისში დირიჟაბლი „ჰინდენბურგის“ დალუპვასაც კი შტრაიხერის გაზეთი ებრაელთა შეთქმულებით ხსნიდა [4, 337-338].

1933 წლის 1 აპრილიდან რეიხში გამოცხადდა ებრაულ საქონელზე ბოიკოტი. ებრაელთა მალაზიებთან მორიგეობდნენ „მოიერიშეთა რაზმები“ პლაკატებით, რომლებიც მოუწოდებდა გერმანელებს არაფერი ეყიდათ ურიებისაგან.

1935 წლის 15 სექტემბერს ვილჰელმ ფრიკის მონაწილეობით ნიურნბერგში მიღებული იქნა კანონი მოქალაქეობისა და რასის შესახებ, რომელიც ზღუდავდა ებრაელთა უფლებებს და აცხადებდა მათ მეორე ხარისხის მოქალაქეებად. ამავე დროს ფრიკის ბრძანებით 100 ათასი ადამიანი გაიგზავნა საკონცენტრაციო ბანაკში [4, 333].

იგივე კანონი კრძალავდა შერეულ ქორწინებას ებრაელებსა და გერმანელებს შორის, რათა არიული სისხლი და გერმანული ხელოვნება გადაერჩინათ ებრაელების დამლუპველი გავლენისაგან. ებრაელებს კი საყელოზე და ზურგზე ექვსქიმიანი ვარსკვლავი უნდა ეტარებინათ, არ უნდა ემგზავრათ ავტობუსით და ტრამვაით და არ უნდა გაერეცხათ სარეცხი არიულ სამრეცხაოებში.

1938 წლის ნოემბრის ერთ ღამეს გერმანიის საიდუმლო პოლიციის წევრებმა დაარბიეს ებრაელების მაღაზიები, ცეცხლი წაუკიდეს სინაგოგებს, აწამებდნენ, ან კლავდნენ ქუჩაში შემხვედრ ყოველ ებრაელს, რათა დაეჩქარებინათ მათი წასვლა გერმანიიდან [1, 143-144].

„ანშლიუსიდან“ რამდენიმე თვის შემდეგ 1938 წლის 17 აგვისტოს, ავსტრიის ყველა ებრაელი მამაკაცი აიძულეს ეტარებინათ სახელი ი ს რ ა ე ლ ი, ხოლო ებრაელ ქალებს – სარა [2, 241].

ამავე დროს ქვეყანაში მომსახურე ყველა ებრაელს გადაეცა უწყება შტატების შემცირებასთან დაკავშირებით. უწყების თანახმად თოთხმეტი დღის ვადაში ებრაელებს სამსახური უნდა დაეტოვებინათ. არსებობს მონაცემები, რომ 5 ივლისს ძალიან ბევრმა ებრაელმა თვითმკვლელობით დაამთავრა სიცოცხლე. 1938 წლის 22 ივლისს ბერლინის მთავრობამ გამოსცა ბრძანება, რომელიც ყველა ებრაელს ავალდებულებდა საიდენტიფიკაციო ბარათები ეტარებინათ [14, 47].

1939 წელს კი, გერმანელებმა გამოსცეს კანონი, რომელიც ებრაელებს მანქანის მართვას უკრძალავდა და თუ საჭესთან წააწყდებოდნენ, საკონცენტრაციო ბანაკში აგზავნიდნენ [1, 235].

ებრაელებზე მხეცური ანგარიშსწორება კიდევ უფრო საშინელ ფორმებს იღებს მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ. ერის ფრომის აზრით არ არის იმის დამადასტურებელი ფაქტები, რომ ომის დაწყებამდე ჰიტლერი აპირებდა ებრაელების ამონყვეტას: ნაცისტების პოლიტიკა მიმართული იყო გერმანიიდან ებრაული ემიგრაციის მხარდაჭერაზე, და მთავრობა იღებდა კიდევ სპეციალურ ზომებს, რათა ებრაელებისათვის ქვეყნიდან გასვლა შეემსუბუქებინა. მაგრამ 1939 წლის 30 იანვარს ჰიტლერმა სავსებით გულახდილად განუცხადა ჩეხოსლოვაკიის საგარეო საქმეთა მინისტრს ხ ვ ა ლ კ ო ვ ს კ ი ს: „ჩვენ ვაპირებთ ებრაელების განადგურებას. ისინი ვერ გაექცევიან სასჯელს იმისათვის, რაც მათ ჩაიდინეს 1918 წლის 9 ნოემბერს. ანგარიშსწორების დღე დადგა“. იმავე დღეს რაიხსტაგში გამოსვლისას მან ფაქტიურად იგივე გაიმეორა, მაგრამ უფრო ბუნდოვანი ფორმით [9, 58].

გერმანელები ყველა ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ებრაელები-სათვის განსაკუთრებულ ნორმებს აწესებდნენ. სწორედ ეს იყო ანტი-სემიტისტიკის ჰიტლერული პოლიტიკა. ანა ფრანკის დღიური გვამცნობს, რომ ჰოლანდიის ოკუპაციის შემდეგ ებრაელებისათვის აქ განსაკუთრებული რეჟიმი დამყარდა: „ებრაელებს უნდა ეტარებინათ ყვითელი ვარსკვლავი, ჩაებარებინათ ველოსიპედები, ეკრძალებოდათ ტრამვაით მგზავრობა, ავტომობილზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. რაიმეს ყიდვა მხოლოდ სამიდან ხუთ საათამდე შეეძლოთ, ისიც მხოლოდ ებრაელთა სავაჭროებში. საღამოს რვა საათის შემდეგ არა მარტო ქუჩაში გამოსვლის, არამედ ბაღში ან აივანზე გაჩერების უფლებაც აღარ ჰქონდათ. ებრაელებს აუკრძალეს თეატრსა და კინოში სიარული, ვერც სხვა გასართობ ადგილებში შედგამდნენ ფეხს. მათ ეკრძალებოდათ ცურვა, ჩოგბურთისა და ჰოკეის თამაში, საერთოდ, სპორტის ყველა სახეობა. ებრაელებს აღარ ჰქონდათ უფლება ქრისტიანებს სწვეოდნენ. ებრაელ ბავშვებს ებრაულ სკოლებში უნდა ესწავლათ“ [10, 15].

„ებრაელებს უფლება ჰქონდათ ესარგებლად მხოლოდ ერთადერთი ტრანსპორტით, „პატარა ნავით“ და ზოგჯერ ველოსიპედით“ [10, 19].

როდესაც ებრაელის ოჯახს ან რომელიმე წევრს გესტაფოდან უწყება მოუფიქროდა, ეს ნიშნავდა, რომ საკონცენტრაციო ბანაკში – ვესტერბორკში მიჰყავდათ. ტყვეებს არც დაბანის საშუალება ჰქონდათ და არც ტუალეტები იყო საკმარისი. ბანაკებში ტყვე არ იყო. პატიმრებს ადვილად სცნობდნენ გადაპარსული თავითა თუ წმინდა ებრაული გარეგნობით [10, 51].

ა დ ო ლ ფ ე ი ხ მ ა ნ ი ს მოადგილე ოტო გუნშე, არის საიდუმლო ბრძანების ავტორი, რომელსაც ხელს აწერს კალტენბრუნერი, რომლის მიხედვით „ებრაელთა საკითხის საბოლოო გადაწყვეტის“ აქცია ვრცელდებოდა გერმანიის გარდა სხვა ქვეყნების ებრაელ მოქალაქეებზე [11, 78].

ჰოლანდიის ქალაქების ქუჩებში ყოველ საღამოს მწვანე და შავი ფერის მანქანები დაჰქროდნენ. გერმანელი „ესესელები“ მწვანე მანქანებში იხდნენ, ჰოლანდიის ფაშისტური პოლიცია კი შავში და ებრაელებს დაეძებდნენ. თუ სადმე ერთ კაცს აღმოაჩენდნენ, მთელ ოჯახს აპატიმრებდნენ [10, 67]. ოჯახებს აცალკევებდნენ, ბავშვებს დედ-მამას აშორებდნენ. ხშირად სკოლიდან დაბრუნებულ ბავშვს შინ მშობლები აღარ ეგებებოდნენ, სავაჭროდ გასულ ებრაელ ქალს ბინა დალუქული ხვდებოდა, ხოლო ოჯახი გასახლებული [10, 79].

თავად ჰოლანდიელი ბავშვები ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ზამთარში თხელი ბლუზების ამარა, უპალტოოდ, უქუდოდ, უხელ-თათმანოდ დატანტალებდნენ. ფეხზე ხის ქოშები ეცვათ. კუჭი ცარიელი ჰქონდათ, სტაფილოს ღრღნიდნენ, ცივი ბინიდან სველ ქუჩაზე გამორბოდნენ, სკოლაში მიდიოდნენ და გაყინულ ნესტიან კლასში სხდებოდნენ. ჰოლანდია იქამდე მივიდა, რომ ბავშვები ქუჩაში გამვლელებს პურის ნატეხს სთხოვდნენ... [10, 79-80].

ჰიტლერმა ოფიციალურად დაავალა ჰიმლერს განეხორციელებინა გეგმა, რომელსაც ეწოდა „ევროპასა და დასავლეთის ქვეყნებში ებრაული პრობლემის საბოლოო გადაწყვეტა“. გეგმა ითვალისწინებდა 11 მილიონი ებრაელის განადგურებას. საქმე ეხებოდა იმ დროისათვის უკვე ოკუპირებულ ტერიტორიებზე – ჩეხოსლოვაკია, პოლონეთი, საფრანგეთი, ბელგია, ჰოლანდია და საბჭოთა კავშირის ის ნაწილი, სადაც ებრაელებს ნახავდნენ [12, 68].

წლების მანძილზე ჰიტლერული რეჟიმის რეისხბანკის დირექტორი იალმარ შახტი, როგორც ნიურნბერგის პროცესზე აღიარა, ყოველთვის მხარს უჭერდა ებრაელთა დევნის პოლიტიკას და პირადად გასცემდა მითითებებს, რის საფუძველზეც ებრაელ მოქალაქეთა ქონების ძარცვა არ ექვემდებარებოდა დანაშაულთა ნუსხას – სასამართლომ არ გამოუტანა გამამტყუნებელი განაჩენი [11, 56].

ნიურნბერგის ერთ-ერთმა „გმირმა“ იულიუს შტრაიხერმა 1946 წლის 1 ოქტომბერს დაასრულა სიცოცხლე. ჯერ კიდევ 1944 წლის თებერვალში „გერმანელი ახალგაზრდობის უდიდესი აღმზრდელი“, როგორც მას ჰიტლერი უწოდებდა, წერდა: „ის ვინც აკეთებს იმას, რასაც აკეთებს ებრაელი, – არამზადა და დამნაშავეა, ხოლო ვინც იმეორებს მის მოქმედებას და სურს მიბადოს მის საქციელს, იმსახურებს იგივე ბედს – განადგურებას, სიკვდილს“ [11, 53-54].

1944 წლის ივლისში ეიხმანის ზონდერგებმა ოსვენციმის საკონცენტრაციო ბანაკში მიიყვანეს 437 402 ებრაელი. „სიკვდილის ფაბრიკაში“ მიყვანისთანავე დედები განაცალკევეს შვილებისაგან, ცოლები ქმრებისაგან. ამ ადამიანების უმრავლესობა მაშინვე გაგზავნეს გაზის კამერებში, მხოლოდ ყოველი მეათე დროებით გამოყენებულ იქნა მძიმე სამუშაოებზე [11, 79].

ფიურერის ბრძანებით, ჯერ კიდევ 1943 წლის 1 ივლისამდე გერმანიის იურისდიქციაში არსებულ ტერიტორიებზე ებრაელები უნდა აღეგავათ პირისაგან მიწისა. პირველი აპრილიდან პირველ მაისამდე უტრეხტის პროვინცია უნდა განმნდილიყო ურიებისა-

გან. პირველი მაისიდან პირველ ივნისამდე – ჩრდილო და დასავლეთ ჰოლანდიის ტერიტორიაზე მცხოვრები ებრაელები „სასაკლაოზე უნდა გაერეკათ“ [10, 92].

საერთოდ, ნაცისტური პოლიტიკიდან გამომდინარე წინასწარ იქნა განერილი მესამე რაიხისათვის „ზედმეტ ადამიანთა“ ჩამონათვალი. საკონცენტრაციო ბანაკებში გადაგზავნას ექვემდებარებოდნენ კომუნისტები, პოლიტიკური ოპოზიცია, ებრაელები, ბოშები, პოლონელები, სამხედრო ტყვეები და რეჟიმისათვის არასასურველი ნებისმიერი პირი. გერმანული საკონცენტრაციო ბანაკების განსაკუთრებულ ტიპს წარმოადგენდა „სიკვდილის ბანაკები“, სადაც ტყვეები მიღებისთანავე ნადგურდებოდნენ. „არასრულფასოვანი“ ერების, პირველ რიგში – ებრაელების მიზანმიმართულად განადგურებისათვის ნაცისტების მიერ 7000-მდე ბანაკი და გეტო იქნა დაარსებული; ვაშინგტონის „ჰოლოკოსტის მემორიალური მუზეუმის“ მონაცემებით, მსგავსი დაწესებულებების რაოდენობა 20 000-ს აღწევდა. ომის დასასრულს, კვალის დაფარვის მიზნით, უმეტესი მათგანი ნაცისტებმა სრულიად გაასწორეს მიწასთან.

საკონცენტრაციო ბანაკებში, გესტაპოს მაღალი ჩინების ხელდასხმით, ნაცისტი ექიმები წლების განმავლობაში ატარებდნენ დანაშაულებრივ სამედიცინო ექსპერიმენტებს ჰიპოთერმიის გამოყენებით, მალარიის ვირუსის შეყვანით, მხუთავი გაზის, სანამლაგების, სხვადასხვა ხარისხის დამწვრობის, მაღალი წნევის ზემოქმედებით. დოქტორებმა – იოზეფ მენგელემ და ზიგმუნდ რაშერმა ასიათასობით ბოშა, ებრაელი, საბჭოთა სამხედრო ტყვე გამოიყენეს სამედიცინო ცდებისას. ცოცხლად გადარჩენილთა მცირე ნაწილი გესტაპომ ფიზიკურად გაანადგურა [13, 152-153].

ოსვენციმის, ლვოვის, მაიდანეკის და სიკვდილის სხვა ბანაკებში მომხდარი ტრაგედიების შესწავლამ მრავალი საშინელი ფაქტი გამოავლინა. მაგალითად, დანცინგში (გდანსკი) 1943 წელს ნაცისტებმა ააშენეს შენობა, რომლის აბრაზე ეწერა: „მედიცინის აკადემიის ფარმაკოლოგიური ინსტიტუტი“. მათ აქ შექმნეს ნახევრად სამრეწველო მასშტაბის საპნის წარმოება, რომელსაც ამზადებდნენ ადამიანის სხეულისაგან. შენობაში იყო გვამების სათავსო, გეჯა და აბაზანა ადამიანის კანის გასარეცხად. ცალკე ჰქონდათ ლაბორატორიული მოწყობილობა ადამიანის ქონის მისაღებად. გონება უძღურია დაიჯეროს, რომ ეს ყველაფერი მოიფიქრა და შექმნა ადამიანმა [12, 46-47].

მართალია, ნაცისტები ტყვეებს ერთნაირი სისასტიკით ანად-

გურებდნენ, მაგრამ განსაკუთრებული აქცენტი მაინც ებრაელებზე კეთდებოდა. აი, ერთ-ერთი ტიპიური ბრძანება სდ-სა და უშიშროების პოლიციის უფროსის მიერ გაცემული, რომელიც 1944 წლის 21 ივლისით თარიღდება: „... რამდენადაც ფრონტზე არსებული მდგომარეობა მოითხოვს, აუცილებელია თავის დროზე მივიღოთ ზომები ციხეების მთლიანი ევაკუაციის შესახებ. მდგომარეობის მოულოდნელი ცვლილების შემთხვევაში, რაც შეუძლებელს გახდის ტყვეების გადაადგილებას ისინი უნდა გავანადგუროთ. ამასთან გვამები დავწვათ, შენობა კი ავაფეთქოდ და ა. შ. ასე უნდა მოვექცეთ ებრაელებს. არ მივცეთ საშუალება, რომ ტყვეები გაანთავისუფლონ დასავლეთელმა მოკავშირეებმა ან ნითელმა არმიამ“ [12, 47-48].

თვითმხილველებმა, რომლებმაც გადაიტანეს ოკუპაციის სუსხი ოდესის მხარეში, კარგად ახსოვთ 1941-1942 წლებში, როგორ ანადგურებდნენ ებრაელებს ფაშისტები: ოდესიდან მოყავდათ ებრაელთა 50 კაციანი ჯგუფები ერთ-ერთ დასახლებულ პუნქტში და მაშინვე ხვრეტდნენ. მოწმეთა ჩვენების თანახმად მხოლოდ ერთ სოფელში 20 ათასზე მეტი ებრაელი გაანადგურეს [13, 95-96].

ანტისემიტიზმის ნაცისტური პროგრამა ინტენსიურად მუშაობდა. მაგალითად, 1942 წლის იანვარში უსაფრთხოების სამსახურის პატაკში აღნიშნულია, რომ „ესტონეთი განმენდილია ებრაელებისაგან“ [12, 102].

საკონცენტრაციო ბანაკებში ებრაელები მკერდზე ატარებდნენ ყვითელ ვარსკვლავს, ასოციალური ელემენტები შავ სამკუთხედს, პოლიტიკური პატიმრები ნითელ სამკუთხედს, ჰომოსექსუალები კი, როგორც სოციალური ელემენტების განსაკუთრებული კატეგორია, ატარებდნენ ვარდისფერ სამკუთხედს [1, 79].

„სიკვდილის ბანაკებს“ ადამიანთა მოსპობის საკუთარი მეთოდები ჰქონდათ შემუშავებული. ზოგიერთ ბანაკში, ვიდრე ფიზიკურად გაანადგურებდნენ ნაცისტები ნამების სხვადასხვა ექსპერიმენტს ატარებდნენ პატიმრებზე. ეს იყო ნამდვილი ჯოჯოხეთი. ამცირებდნენ, ცხოველებად აქცევდნენ ადამიანებს. ბანაკის მართვის შენობის ქვედა სართულზე მდებარეობდა ე.წ. სანამებელი საკანი, სადაც პატიმრებს ჩხვლავდნენ ნემსებით ენაზე, ტანზე კვეთდნენ ვარსკვლავებს, კიდებდნენ ფეხებით, თხრიდნენ თვალებს, აჭრიდნენ ცხვირს... [12, 117].

სასამართლო პროცესზე მოტანილი დოკუმენტების მიხედვით, მაიდანეკის საკონცენტრაციო ბანაკში პატიმრებმა ერთ-ერთ დამ-

სჯელ ჯგუფს შეარქვეს „სისხლიანი ბრიგადა“. ბრიგადის წევრები თავის „აფხარკებს“ გეშავდნენ ებრაელ ფეხმძიმე ქალებზე და სიამოვნებით უყურებდნენ, როგორ გლეჯდნენ ძაღლები მათ მსხვერპლს. დოკუმენტური კადრები გვამცნობენ, როგორ ისროდა ნაცისტის გერმანელი ქალი ჰერმინა ბრაუნშტაინერი (ზედმეტი სახელი კობილა) ძუძუს ბავშვებს კრემატორიუმის ღუმელში და ხარობდა თუ როგორ ინვოცდნენ ცოცხლად [12, 175].

გზას მატარებლიდან გაზის კამერამდე, კაცები უნდებოდნენ ათ წუთს, ქალები კი საათის მეოთხედს, ვინაიდან მათ ხშირი და ხარისხიანი თმა ქონდათ და მის შეჭრას უფრო დიდი დრო სჭირდებოდა. მოჭრილი თმით, ლეიბებს ტენიდნენ, ან აკეთებდნენ თოჯინებისთვის პარიკებს. იმისათვის, რომ ხალხს სადგურზე ხმაური არ აეტეხა, ეუბნებოდნენ, რომ ჯერ ყველა მიდიოდა აბანოში, ხანდახან ბილეთებსაც ურიგებდნენ, ვითომ, აბანოს სალაროში უნდა წარედგინათ. ირგვლივ სახლებზე კი წარწერები ეკიდა: ბუფეტი, სალარო, ტელეგრაფი და ა. შ. და ხალხსაც თუმცა ეშინოდა, მაგრამ მაინც ფიქრობდა, რომ სადგურზე იმყოფებოდნენ და სხვა ადგილას წაიყვანდნენ, ხოლო, გახდა და თმის შეჭრა საჭირო იყო ჰიგიენის დაცვის თვალსაზრისით, რადგან გერმანელები ძალიან ზრუნავდნენ ჰიგიენაზე, და ას კილოგრამ თმაში სამმართველო სახელმწიფოსაგან იღებდა რეიხის ხუთ მარკას. გერმანელები ამბობდნენ, რომ ბანაობის შემდეგ ყველა წავიდოდა მეორე ბანაკში, სადაც ისინი იმუშავებდნენ, ვინაიდან ბეჯითი მუშაობა საუკეთესო გზა იყო გამოსწორებისკენ. გაზის კამერებში, ხალხი შედიოდა ხელებანეული, რაც შეიძლება ბევრი რომ დატეულიყო, ხოლო მათ ზევით დარჩენილ სივრცეში ბოლო წუთს ბავშვებს შეყრიდნენ, ისინი პატარები იყვნენ და დიდ ადგილს არ იკავებდნენ. ზოგჯერ, „სადგურზე“ ორკესტრი იდგა, რომელიც შედგებოდა ახალგაზრდა პატიმარი გოგონებისაგან, თეთრ ბლუზებსა და მეზღვაურის ლურჯ ქვედაკაბებში და არიებს უკრავდნენ ოპერეტებიდან [1, 91-92]. პირველი გაზის კამერა ოსვენციმში 1942 წლის მაისში ამოქმედდა. ოსვენციმის კრემატორიუმის საშუალო „გამტარუნარიანობამ“ დღეში 20 ათასს მიაღწია [14, 76].

როგორც უკვე აღვნიშნეთ საკონცენტრაციო ბანაკებში „სამეცნიერო ცდებსაც“ ატარებდნენ. უმეტესად, ეს იყო სტერილიზაციისა და კასტრაციის სხვადასხვა მეთოდები, ან ტკივილგამძლეობის ტესტირება. ამ პროცედურებს ძირითადად უტარებდნენ ახალგაზრდა, ფიზიკურად ძლიერ პატიმრებს. რომელიმესთვის, მაგა-

ლითად შეიძლება მოეჭრათ ფეხზე პატარა ნაჭერი, ან ძვლამდე აეძროთ ხორცი და ა. შ. ან სხვადასხვა ცდებს ტყუპებზე, რომელიც ახალი ჰიპოტეზის ფორმულირების საშუალებას იძლეოდა გენეტიკაში, და რაზედაც, სამეცნიერო წრეებში ბევრს ლაპარაკობდნენ. თუ, პატიმართა შორის აღმოჩნდებოდა ვინმე, ვინც ებრაელს გავდა, თავს აჭრიდნენ, მას პრეპარირებას უკეთებდნენ და აგზავნიდნენ გერმანულ სკოლებში, სკოლის მოზარდებს, რომ შესძლებოდათ პირველივე შეხედვით ეცნოთ ებრაელი [1, 244-245].

ხაზგასასმელია, რომ მესამე რაიხის რასისტულ პოლიტიკას ზოგად ბიუროკრატიული ევფემიზმის გამოყენებით „ებრაელთა საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა“ ეწოდა, რაც ევროპის ებრაელთა სრულ განადგურებას გულისხმობდა. ბრძანებას 1941 წლის 31 ივლისს გერინგმა მოაწერა ხელი. გესტაფო გამოავლენდა, გაასახლებდა ან ფიზიკურად სპობდა ნებისმიერი აღმსარებლობის და სტატუსის მქონე ებრაული წარმომავლობის პირს. მობილურობისთვის „გაზვავონებსაც“ – სატვირთო მანქანაზე დამონტაჟებულ გაზის კამერებს იყენებდა.

მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ ცნობილი გახდა ნაცისტების მიერ ჩადენილი შემადრწუნებელი ფაქტები: ევროპის ებრაელთა 60% და მსოფლიო ებრაელთა მესამედი განადგურებულიყო, სხვადასხვა წყაროებით – 4,5 მილიონიდან 8 მილიონამდე, რაც „ჰოლოკოსტის“, „კატასტროფის“ და „შოას“ ტერმინებით დამკვიდრდა მსოფლიო ისტორიაში [13, 153-154].

აქვე უნდა ავლნიშნოთ, რომ ამერიკული პრესის მონაცემების თანახმად, ომის შემდეგ 5 ათასზე მეტმა ნაცისტმა დამნაშავემ თავშესაფარი ჰპოვა ამერიკის შეერთებულ შტატებში [12, 97].

აქვე გვინდა შევეხოთ დებატებს ჰოლოკოსტზე კათოლიკურ ეკლესიასთან მიმართებაში. კვლავ ისმის კითხვა: რამდენად ინფორმირებული იყო ვატიკანი? არქივებისკოპოსი ს ა პ ე გ ა, რომელიც ებრაელთა გეტოდან რამდენიმე წუთის სავალზე ცხოვრობდა და ოსვენციმთანაც ახლოს იყო, ყოველ ღონეს ხმარობდა სიმართლის გამოსააშკარავებლად... 1942 წლის დასაწყისში მიტროპოლიტმა კარდინალმა უშუალოდ რომის პაპს მისწერა საკონცენტრაციო ბანაკებში გამეფებული სისასტიკის შესახებ. იგი წერდა, რომ „ამ ბანაკებიდან იშვიათად თუ ვინმე გამოდის ცოცხალი“, ეს არის ადგილი, სადაც „უფლებებს მოკლებული ტყვეები უნებურად ექცევიან იქ გამეფებული სისასტიკის გავლენის ქვეშ და ადამიანობის ნიშანწყალსაც კარგავენ“ [14, 75].

ყველაზე გავლენიანი ფიგურა – ე უ ჯ ე ნ ი ო პ ა ჩ ე ლ ი, პიუს XII მთელი მეორე მსოფლიო ომის განმავლობაში და მისი დამთავრების შემდეგ კიდევ დიდხანს რომის პაპი იყო. დღევანდელი გადასახედიდან პაჩელი წინააღმდეგობრივ პიროვნებად წარმოგვიდგება, რადგან იმ დროს აშკარად არ დაგმო ჰოლოკოსტი. „ჰიტლერის პაპი“ – ამ სათაურით გამოსულმა ჯონ კორნუელის გახმაურებულმა წიგნმა თანამედროვეობის სახელით განაჩენი გამოუტანა პიუს XII-ს. მაგრამ გასული საუკუნის ოთხმოციანი წლების რომაელები-სათვის იგი ეროვნული გმირი და სულიერი ლიდერი იყო. მთელი გერმანული ოკუპაციის პერიოდში პაპი ვატიკანში რჩებოდა. თავისი პოსტი არც მოკავშირეთა მიერ გამხორციელებული დაბომბვის დროს დაუტოვებია და საჰაერო თავდასხმების გამო რუზველტს საპროტესტო მიმართვაც კი გაუგზავნა. იგი საგანგებო ბომბსაფარის აშენებას მოითხოვდა ვატიკანში დაცული იშვიათი წიგნებისათვის, თავად კი უარი თქვა თავშესაფარზე. როცა ამერიკულმა თვითმფრინავებმა მიზანში ამოიღეს და დაბომბეს ლატერანის წმინდა იოანეს ტაძრის მახლობლად მდებარე ერთ-ერთი პუნქტი, რომის პაპი დაუყოვნებლივ გაეშურა დაჭრილების მოსანახულებლად. პიუს XII იტალიელებისათვის იგივე იყო, რაც ინგლისელებისათვის დედა-დედოფალი. ომის დროს მან აკრძალა ცენტრალური გათბობა ვატიკანში და ამით სოლიდარობა გამოუცხადა რომის მცხოვრებლებს; პაპის ვილა კასტელ-განდოლეოში პოლიტიკური ან რელიგიური ნიშნით დევნილთა თავშესაფარად იქცა [14, 86-87].

ომის პერიოდში ევროპაში მყოფი ქართული ემიგრაცია და განსაკუთრებით ის ნაწილი, რომელიც ვერმახტის სამსახურში ჩადგა გულგრილი არ დარჩენილა ებრაელთა ბედისადმი. როცა გერმანელებმა პარიზიდან ებრაელთა დეპორტაცია დაიწყეს, ქართველებმა ისინი ეთნიკურად ქართველებად გამოაცხადეს და ყალბი დოკუმენტების შექმნით სიკვდილს გადაარჩინეს, როგორც ქართველი, ისე მრავალი ევროპელი ებრაელი. მათ შორის იყო ფინანსთა მინისტრის ყოფილი მოადგილე ქართველ ებრაელთა თავკაცი იოსებ ელიგულაშვილი. საქმეში ჩაერია მიხეილ კედია, რომელმაც მანამდე დოკუმენტურად დაუსაბუთა გერმანელებს, რომ ქართველი მაჰმადიანები ეთნიკურად ქართველები არიან. გერმანიამ გაითვალისწინა რა თავისი მოკავშირე თურქეთის ინტერესებიც და ეს არგუმენტებიც მიიღო. მ. კედიამ შეძლო ბანაკებიდან ქართველი მუსლიმების გათავისუფლება. ამის შემდეგ მან ახალი, მაგრამ ყალბი საბუთები წარუდგინა გერმანელებს, რომ ქართველი ებრაელებიც

ნარმომავლობით და ანთროპოლოგიურად ქართველები არიან, მაგრამ მოსეს რჯულის მიმდევრები, ამიტომაც განსხვავდებიან ისინი ებრაელებისაგან ზნე-ჩვეულებებითა და გარეგნობით. ფინანსთა ყოფილმა მინისტრმა კონსტანტინე კანდელაკმა, საქართველოს მთავრობის სახელით, შეადგინა შესაბამისი დოკუმენტები, თუმცა ეს დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული.

მიხეილ კედიას ეს მანევრი წარმატებით გამოიყენეს ქართველებმა პოლონეთშიც, ამ გზით 1000-ზე მეტი ქართველი და ებრაელი გადაარჩინეს სიკვდილს, რამაც ერთი-ორად აამაღლა ქართველთა ავტორიტეტი და მრავალი ახალი მეგობარი შესძინა მათ. ამ კამპანიაში მონაწილეობდნენ იოსებ ელიგულაშვილი, ალექსანდრე ცომაია, ალექსანდრე ქორქია, გიორგი მაღალაშვილი და სხვები. ანტისემიტიზმისა და საერთო ისტერიის ფონზე ეს იყო იმდენად უნიკალური მოვლენა, რომ მ. კედიამ და ნ. ჟორდანიამ პარიზის დიდი რაბინის ვ ა ი ს ი ს და ებრაული საზოგადოების პრეზიდენტის მ ო ს ე რ ი ს მაღლობის წერილები მიიღეს:

„ბატონ მიხეილ კედიას, ბატონ ელიგულაშვილისაგან შევიტყვეთ, იმ დიდი სამსახურის შესახებ, რაც თქვენ გაგინგვიათ ებრაული აღმსარებლობის თქვენი თანამემამულეებისათვის დიდსულოვანი დახმარებით რასისტული კანონისაგან მათი გადარჩენით, და მე ვუერთდები იმ მაღლიერების გრძნობას, რასაც ისინი თქვენდამი განიცდიან. გთხოვთ მიიღოთ ჩემი პირადი მაღლობა მათი კეთილდღეობის დაცვისათვის და მიიღეთ ჩემი დიდი პატივისცემა. პარიზის დიდი რაბინი იულიუს ვაისი“.

„ბატონ მიხეილ კედიას, ძვირფასო ბატონო, გვაქვს პატივი მინისტრ გეგეჭკორის წინაშე გამოვხატოთ ჩვენი მაღლიერება მისი და მისი მეგობრების მიმართ ჩარევის გამო ოკუპანტ გერმანელთა წინაშე *ci religionis* ე. ი. ქართველ ებრაელთა სასარგებლოდ. გვინდა მოგახსენოთ, რაოდენ ბედნიერნი ვართ თქვენი მამაცური და გულითადი მოქმედებების გამო. გმადლობთ თქვენი შეუპოვრობისა და სამართლიანობის გამახვილებული გრძნობისათვის, რომელიც ასე დამახასიათებელია კეთილშობილი ქართველი ერის ტრადიციებისათვის. თქვენ არა მარტო დაეხმარეთ თქვენს თანამოძმე ებრაელებს დამამცირებელი რასისტული კანონების თავიდან აცილებაში, რომელსაც ჩვენ ოთხ წელზე მეტია განვიცდით, არამედ ყველაზე მეტად თქვენ გაათავისუფლეთ უამრავი ტყვე საკონცენტრაციო ბანაკებიდან. ჩვენ მოვალეობად მიგვაჩნია მაღლობა გადაგიხადოთ და გამოვხატოთ ჩვენი გულწრფელი მაღლიერება მორალუ-

რი კმაყოფილების ღრმა გრძნობები. გულწრფელად თქვენი ჯ. მოსერი“. თვით იოსებ ელიგულაშვილი ასე აფასებდა ამ დახმარებას: „ბევრი, ბევრი ქართველი დაგვეხმარა ჩვენ ამ საქმეში, ამას ვერ დავივიწყებთ, მაგრამ ყველაზე მეტად ის ქართველი დაგვეხმარა, რომელსაც საქართველოს ისტორია ეწოდება“.

მუსლიმთა და ებრაელთა შემდეგ, როცა გერმანელებმა სოციალ-დემოკრატთა დეპორტაციაც დაიწყეს, ი. ელიგულაშვილმა დიდი თანხის საფასურად ავტომანქანა იშოვა და ნ. ჟორდანიას პარიზიდან გაიყვანა [15, 96-97].

ბოლოს ჩნდება კითხვა: რატომ ჰქონდა ჰიტლერს განსაკუთრებული სიძულვილი ებრაელების მიმართ? მისი ხელისუფლებაში ყოფნის დროს „ანტისემიტიზმმა“ კულმინაციას მიაღწია და მილიონობით ებრაელის სიცოცხლე შეინირა. აღსანიშნავია, რომ მისივე მოგონებით ვენაში ჩასვლამდე ის ებრაელებს ვერ არჩევდა გერმანელებისაგან, რადგან ასწლეულების განმავლობაში მათი გარეგნობა დაუახლოვდა ევროპულს და გახდა ადამიანური. ერთადერთ განსხვავებას ის ხედავდა მხოლოდ რელიგიურ აღმსარებლობაში [2, 225].

ომის პერიოდში ჰიტლერის გარემოცვას გაუჩნდა ეჭვი მისი წარმომავლობის შესახებ. ფაქტია, რომ რუმინეთის დედაქალაქ ბუქარესტში ებრაელთა სასაფლაოზე დაკრძალულია ებრაელი ვინმე ადოლფ ჰიტლერი (1832-1892წწ.). რა ნათესაური კავშირი არსებობდა ებრაელ ადოლფ ჰიტლერსა და მესამე რაიხის ფიურერს – ადოლფ ჰიტლერს შორის მისი მრავალრიცხოვანი ბიოგრაფები დღემდე დუმთლს ამჯობინებენ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. პატრიკ იურჟენიკი, ევროპეანა, ჩეხურიდან თარგმნა გიული ლეჟავამ, თბილისი, 2009.
2. Вернер Мазер, Адольф Гитлер, перевод с немецкого, Минсква, 2000
3. პოლ ფერისი, ზიგმუნდ ფროიდი, თბილისი, 2013.
4. Отто Штрассер, Гитлер и я, перевод с английского, Ростов-на Дону, 1999.
5. ადოლფ ჰიტლერი, ჩემი ბრძოლა, თბილისი, 1991.
6. მ. შელეგია, საბჭოური პარადოქსები და ... მომავლის იმედი,

- „საისტორიო ვერტიკალები“, 2012, №24.
7. თომას მ. მაგშტადტი, გავიგოთ პოლიტიკა, თბილისი, 2011.
 8. Ян Кершоу, Гитлер, перевод с английсково, Ростов-на Дону, 1997.
 9. ერის ფრომი, ადოლფ ჰიტლერი – ნეკროფილიის კლინიკური შემთხვევა, თბილისი, 2013.
 10. ანა ფრანკის დღიური, გერმანულიდან თარგმნა ნელი ამაშუ-კელმა, თბილისი, 2016.
 11. Петер Пшибыльский, Между виселицей и амнистией, перевод с немецкого, Москва, 1985.
 12. Сб. Нацистских преступников к ответу, Москва, 1983.
 13. გ. ჩხატარაშვილი, გესტაფო და საბჭოთა ჯალათები, ჟურნალში: „საარქივო მოამბე“, 2016, №16.
 14. ედუარდ სტოურტონი, იოანე პავლე II, თბილისი, 2013.
 15. რ. დაუშვილი, შ. უტიაშვილი, საქართველო-დასავლეთი. ნარკვევები სამხედრო ურთიერთობათა ისტორიიდან, თბილისი, 2012.

Avtandil Songulashvili

Doctor of Historical Sciencies, Professor, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, the Head of Department of the Modern and Contemporary History

Hitler and Anti-Semitism

Summary

The concept anti-Semitism was established in political terminology at the end of XIX century, it means Jews hating person. After Hitler’s coming into the government, anti-Semitism reached the culmination in Nazism Germany. According to Hitler’s order there was exterminated 60% of European Jews and a third of the world Jews; and to different recourses from 4,5 million to 8 million, the fact entered to the world history by the means of „HoloKosta“ catastrophe and SOAS terms.

ლალი კაპანაძე

სოციალური მეცნიერებების აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი

გოლდა მეირი (მეირსონი) – “ებრაელი ხალხის ბაბია“

ისრაელის რიგით მეხუთე პრემიერ-მინისტრი (1898-1978წწ.) გოლდა მებოვიჩი-მეირი, თავისუფლად შეიძლება ჩავთვალოთ XX საუკუნის ერთერთ ბრწყინვალე ქალ-პოლიტიკოსად. ის კიევში, მრავაშვილიანი ღარიბი ებრაელების ოჯახში დაიბადა. იმ დროს, რუსეთის იმპერიაში – მათ შორის კიევშიც, ებრაელებს დევნიდნენ, ამის გამო ჯერ მამა – მოშე იცხაკა მებოვიჩი გაემგაზავრა ამერიკაში და შემდეგ ცოლ-შვილიც თან წაიყვანა. გოლდამ სკოლა ამერიკაში დაამთავრა და აქტიურად ჩაება სიონისტურ მოძრაობაში. იგი საკმაოდ ხელმოკლედ ცხოვრობდა და იმისათვის, რომ სწავლა დაეფინანსებინა, ემიგრანტებს ამეცადინებდა ინგლისურ ენასა და ებრაულ იდიშ-ში. გოლდი მასწავლებლობაზე ოცნებობდა, ამიტომ მან ამერიკის ერთერთ პედაგოგიურ კოლეჯში ჩააბარა და პარალელურად სიონისტური მოძრაობის აქტიური წევრი გახდა. სწორედ ერთერთ სიონისტურ შეკრებაზე გაიცნო თავისი მომავალი მეუღლე – მორის მეირსონი და 19 წლის ასაკში ცოლად გაჰვა მას. ოჯახის შექმნა მისი პოლიტიკური საქმიანობისთვის, დაბრკოლება არ ყოფილა, მოგზაურობდა შტატებში და სიონიზმის პროპაგანდას ეწეოდა, მისთვის პირველ ადგილზე ჯერ პარტიული საქმიანობა იყო და შემდეგ ოჯახი, ამ გარემოებას მისი მეუღლე გაგებით ეკიდებოდა. გოლდი სულ ცოტა ხანში სიონისტური მოძრაობის ლიდერად იქცა და მიზნად დაისახა პალესტინაში დაბრუნება.

იმ პერიოდისათვის ისრაელში მეტად პოპულარული იყო პატარა სოციალური გაერთიანება, ამხანაგობა – **კიბუცი**. კიბუცების ისტორია ჯერ კიდევ 1882 წელს პალესტინაში ებრაელთა სიონისტურ ჩასახლებას უკავშირდება. მძიმე სოციალური ფონი და უმუშევრობა ებრაელებს საერთო გაჭირვების წინააღმდეგ საბრძოლველად აერთიანებდა. დასახლების სიონისტურმა საზოგადოებამ 1910 წელს, მუშათა ჯგუფს ექსპერიმენტის სახით დასამუშავებლად გადასცა მიწის

ნაკვეთები. სწორედ ეს მიიჩნევა პირველი კიბუცის (პატარა თანამეგობრობა) დაარსების თარიღად. ეს ჯგუფები ერთად ასრულებდნენ საიჯარო სამუშაოებს და ქმნიდნენ საკუთარ წარმოებას. ინდივიდუალური შემოსავლების ერთად თავმოყრა ჯგუფის ყოველი წევრის სოციალურ-ეკონომიკურ გარანტიებს უზრუნველყოფდა. განვითარდა კოოპერატივები, სამომხმარებლო და სამრეწველო ამხანაგობები. კიბუცების წევრებისათვის შემდეგი წესები მოქმედებდა:

თანასწორობის პრინციპი;

მკაცრი დისციპლინა;

კოლექტიური შრომა და თვითმმართველობა;

პასუხისმგებლობა;

თავისუფლება;

უარის თქმა დაქირავებულ შრომაზე;

გენდერული ბალანსის დაცვა;

მუდმივი ლტოლვა განვითარებისთვის;

კიბუცში ცხოვრების თანაბარი პირობები და კომუნისტური პრინციპები;

ურთიერთდახმარება;

კიბუცის გაფართოება სამეურნეო შესაძლებლობების ფარგლებში და ა. შ.

კიბუცების სოციალური სტრუქტურა იმიგრანტთა სოციალურ იდეალს ასახავდა. მეოცე საუკუნის 20-იან წლებში, პალესტინაში ებრაელთა მასობრივი ჩასახლება დაიწყო, რამაც არაბების მხრიდან უკმაყოფილება გამოიწვია. ვითარება იმდენად დაიძაბა, რომ ებრაელებსა და არაბებს შორის შეიარაღებული დაპირისპირებაც კი დაიწყო. ბრიტანელები იძულებულნი გახდნენ, ებრაელთა პალესტინაში ჩასახლებაზე შეზღუდვები დაენესებინათ. მოგვიანებით კიბუცების მოძრაობამ, 1929 წელს დაფუძნებულ „ებრაელთა სააგენტოსთან“ და „ებრაელთა ფონდთან“ ერთად ნაციისტთა ძალმომრეობას გამოქცეულ ემიგრანტთა მიღებასა და ინტეგრაციას შეუწყო ხელი.

კიბუცში საშუალოდ 200 კაცი ცხოვრობს. თუმცა წევრთა რიცხვმა შესაძლოა 2000 მიაღწიოს. ამას უპირველესად კიბუცის ასაკი და მათში მცხოვრები თაობების რაოდენობა განაპირობებს. დღეისათვის კიბუცები ისრაელში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 70% აწარმოებს.

18 წლის ასაკში, გოლდიმ თხოვნით მიმართა ორგანიზაციას ნე-

ბა დაერთოთ მისთვის გადასახლებულიყო კიბუცში, მაგრამ ასაკის გამო მას უარი უთხრეს, მაგრამ მას მტკიცედ ჰქონდა გადანყვეტილი პალესტინაში დაბრუნება და ამიტომ მთელი ორი წლის მანძილზე მოგზაურობდა ამერიკაში იმისთვის, რომ თელავივში გასამგზავრებელი ფული დაეგროვებინა. როგორც იქნა 23 წლის ასაკში გოლდიმ ოცნება აიხდინა, იგი მეუღლესთან და დასთან (რომელსაც თან ორი მცირეწლოვანი შვილი ჰყავდა) ერთად მესამე ემიგრაციის (ალია) ტალღას გაჰყვა თელავივში. გემზე მათ გარდა 23 აქტივისტი და ენდუზიასტი სიონიტი იმყოფებოდა. მოგზაურობა იმთავითვე უიღბლოდ წარიმართა, ადგილი ჰქონდა შიმშილს, გავრცელდა ეპიდემია, მგზავრთაგან ბევრი დაიხოცა, კაპიტანი მოკლეს. მართალია, გემმა საბოლოოდ ჩააღწია თელავივში, მაგრამ ეს სულაც არ იყო ის ოაზისი რასაც ემიგრანტები ელოდნენ, ისინი თითქოს სხვა პალნეტაზე აღმოჩნდნენ სადაც მხოლოდ ხრიოკი უდბნო და ველური ბუნება იყო. ამ მოულოდნელობამ ხალხი შოქში ჩააგდო, მათ შორის იყო გოლდის დაც. საბოლოოდ ემიგრანტების ნაწილი ამერიკაში დაბრუნდა, მხოლოდ გოლდი აღნიშნავდა, რომ უზომოდ ბედნიერი იყო და ახალი ცხოვრების დაწყების ნიშნად სახელიც კი შეიცვალა, ამირიდან ის იყო არა გოლდი, არამედ- გოლდა.

პალესტინაში კიბუცში – **ემეკი**, (მერხავიაში), სადაც გოლდა ოჯახით დასახლდა, ერთგვარი სასოფლო-სამეურნეო ერთობა იყო, სადაც ცხოვრობდნენ ფერმერები. მათ არ ჰქონდათ კერძო საკუთრება, არ ჰყავდათ დაქირავებული მუშა-ხელი და ყველანაირ სამუშაოს თვად ასრულებდნენ. აქ ყველაფერი საერთო იყო: ტანისამოსი, პროდუქტები, საცხოვრებელი, ნივთები და ა. შ. მათ საკმაოდ მძიმე პირობებში უხდებოდათ ცხოვრება, კიბუცელების დიდი ნაწილი მალარიით ავადდებოდა, არ იყო დაცული ელემენტარული სანიტარული ნორმები, წყალი სასმელად უვარგისი იყო, ამას ემატებოდა უდაბნოს მშრალი, ცხელი ჰავა და უნაყოფო მიწაც, მაგრამ ოპტიმიზმით აღსავსე გოლდა მაგალითს აძლევდა გარშემოცოფთ. იგი მუშაობდა ნუშის ბაღებში, ამზადებდა სადილებს, უვლიდა წინილებს, მსურველებს ასწავლიდა ინგლისურ ენას, ერთი სიტყვით არანაირ სამუშაოს არ თაკილობდა. სწორედ კიბუციდან იწყება გოლდას სვლა დიდ პოლიტიკაში. იგი ჯერ დასახლების მმართველად აირჩიეს, შემდეგ სიონისტთა კონვენტის დელეგატად

სადაც ლეიბორისტული მოძრაობის ბევრი ლიდერი გაიცნო, მათ შორის იყო ისრაელის მომავალი პრემიერ-მინისტრი ბენ-გურიონი.

1928-29 წლებში გოლდა ამერიკაში იმყოფება როგორც აშშ-ს სიონისტური პარტიის დელეგატი. 1929 წელს იგი მსოფლიო სიონისტური მოძრაობის კონგრესის დელეგატი გახდა. მას თავისუფლად შეეძლო საუბარი რუსულ, ინგლისურ, ცოცხალ – არაბულ ენებზე, კარგად ფლობდა იდიშს და ივრითს. გოლდა არაჩვეულებრივი ორატორული ნიჭით იყო დაჯილდოებული, ის არასოდეს წერდა გამოსვლის სიტყვას წინასწარ, არ უყვარდა არ შეეძლო წინასწარ დაწერილი სიტყვის წაკითხვა. „მე არც კარიერა ამირჩევია და არც პროფესია, უბრალოდ ასე გამოვიდა“ – აღნიშნა გოლდა მეიერსონ-მა მოგვიანებით. ფაქტია, მას მთელი ცხოვრება ისრაელის დამოუკიდებლობა და ებრაელი ერის კეთილდღეობა სურდა, რასაც მთელი სიცოცხლე შეაღწია. მას სიონისტური მოძრაობის „ოქროს გოგონას“ უწოდებდნენ, მაგრამ მიუხედავად ამ ტიტულისა, ის სპარტანულად ცხოვრობდა და ფუფუნება მისთვის უცხო იყო.

1947 წელს გაერომ მხარი დაუჭირა პალესტინაში ორი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ისრაელის და პალესტინის შექმნას. ამასთან დაკავშირებით გოლდამ საჯაროდ მოუწოდა არაბულ მხარეს მშვიდობიანი და მეგობრული თანაცხოვრებისაკენ, მაგრამ არაბები მზად იყვნენ ფიზიკურად გაენადგურებინათ ებრაელები. გოლდა მეიერი იერუსალიმში ჩავიდა. აქ სიტუაცია მეტად დაძაბული იყო. არაბების და ებრაელების დაპირისპირების გარდა, ქვეყანას ფინანსური პრობლემაც ჰქონდა, რასაც თან დაერთო მუქარა არაბული სახელმწიფოების მხრიდან. იორდანის მეფე აცხადებდა, რომ არაბები მზად იყვნენ სიცოცხლის ფასად დაეცვათ პალესტინა და იქ მცხოვრებ ნახევარ მილიონ ებრაელს სიკვდილით ემუქრებოდნენ. სინამდვილეში პალესტინის ეს უდაბური მიწები, მეოცე საუკუნის 20-30-იან წლებში ებრაელებმა საკმაოდ ძვირად იყიდეს იმ არაბებისგან რომელთა შთამომავლებიც მათ ამ ტერიტორიიდან გასახლებას უპირებდნენ. ასეთ კრიტიკულ სიტუაციაში, გოლდამ არაბი ქალის სამოსი მოირგო, საზღვარი გადაკვეთა და იორდანის მეფე აბდულახთან შესახვედრად გაემართა. მან მეფეს პირდაპირ უთხრა, რომ ისრაელი ბოლომდე იბრძოლებდა დამოუკიდებლობისათვის და ისინი ამ ომში გაიმარჯვებდნენ.

ისრაელის სახელმწიფო, არაბული სამყაროს გარემოცვაში აღმოჩნდა. ათი მილიონი არაბი მზად იყო სიცოცხლის ფასად შეენარჩუნებინა პალესტინის ტერიტორია და არ დაეშვა ისრაელის სახელმწიფოს შექმნა. მოსახლეობის ნაწილი უკვე სერიოზულად ფიქრობდა ტერიტორიის დატოვებას, ვინაიდან არ გააჩნდათ ელემენტარული სამხედრო ტექნიკა რათაც წინააღმდეგობას გაუწევდნენ არაბებს. ამ პრობლემის გადასაჭრელად გოლდამ გადაენწყვიტა მოეძია თანხები და გაემგზავრა ამერიკაში. მან შეუძლებელი შეძლო, ამერიკის ებრაულმა თემმა დიდი სამოქალაქო სოლიდარობა და პატრიოტიზმი გამოიჩინა. გოლდამ საბოლოოდ სამი თვის განმავლობაში 50 მილიონი დოლარი შეაგროვა, რაც სამჯერ აღემატებოდა საუდის არაბეთის ნავთობის წლიურ შემოსავალს. ებრაელებს 2 ათასი წლის წინ დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა სურდათ და ამ მიზნის მისაღწევად ყველაფერს გააკეთებდნენ.

1948 წლის 14 მაისს გაერომ მიიღო რეზოლუცია პალესტინის ტერიტორიაზე ისრაელის სახელმწიფოს დაარსების შესახებ, ბრიტანეთის ჯარებმა დამოუკიდებელი ისრაელის სახელმწიფოს ტერიტორია დატოვეს (აღსანიშნავია, რომ იოსებ სტალინი იყო მსოფლიოში ერთადერთი პოლიტიკური ლიდერი, რომელმაც პირველმა დააყენა საკითხი პალესტინის ტერიტორიაზე ისრაელის სახელმწიფოს შექმნისა და ჩამოყალიბების შესახებ). **ისრაელის პირველი პრეზიდენტი გახდა ჰაიმინ ვაიცმანი, პირველი პრემიერ-მინისტრი – დავით ბენ-გურიონი.** ასე, რომ ახდა გოლდა მეიერის ოცნება, ისრაელმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა. დამოუკიდებლობის დეკლარაციას გოლდამაც მოაწერა ხელი.

ისრაელის დამოუკიდებლობას პროტესტით შეხვდნენ არაბული ლიგის სახელმწიფოები: ეგვიპტე, სირია, ლიბანი, ტრანსიორდანი, საუდის არაბეთი, ერაყი და იემენი. მათ მიზანს ებრაული სახელმწიფოს განადგურება და პალესტინის ტერიტორიაზე გაერთანებული არაბული სახელმწიფოს შექმნა წარმოადგენდა. გოლდა გულისტკივილით აღნიშნავდა: „ისრაელის პრობლემა იმაშია, რომ საბოლოო ჯამში ის ყოველთვის მარტო რჩება“, ამიტომ ყველა ღონეს ხმარობდა, რომ საერთაშორისო ასპარეზზე მოექდებნა მოკავშირეები. მიუხედავად რიგი სირთულეებისა, ებრაელებმა დამოუკიდებლობის შენარჩუნება შეძლეს. უფრო მეტიც, თუ პირველ პერიოდში ისრაელი მხოლოდ თავდაცვით ბრძოლებს აწარმოებდა, 1948 წლის ივლისი-

დან იგი კონტრშეტევაზე გადავიდა და თავის კონტროლს დაუქვემდებარა ჰაიფა, ცვატა, იაფო, გალილეა და ბეერ-შევა.

გოლდა უკვე აქტიურად იყო ჩართული პოლიტიკაში, 1956-1966 წლებში იგი იყო საგარეო საქმეთა მინისტრი. ამ პეიოდში მან ბენ-გურიონის დაუინებელი თხოვნით ივრითული სახელი „მეირი“ მიიღო, რაც „მანათობელს“ ნიშნავს და ამიერიდან ის გოლდა მეირი გახდა. გოლდა იყო პირველი ელჩი რუსეთში (1948 წ.), პირველი ქალი ისრაელის შრომისა და სოციალური დაზღვევის მინისტრი (1949 წ.) და ბოლოს პირველი – ქალი ისრაელის პრემიერ-მინისტრი (1969 წ.).

1956 წელს ეგვიპტემ სუეცის არხის ნაციონალიზაცია გამოაცხადა და ხმელთაშუა ზღვისა და წითელი ზღვის დამაკავშირებელი არხი ისრაელის ხომალდებისთვის დაიკეტა, ამასთან ერთად გზა გადაუკეტეს ყველა იმ ხომალდს, რომელსაც ისრაელში გადაჰქონდა ტვირთი. საპასუხოდ, ისრაელმა სინაის სტრატეგიული სიმაღლიდან განდევნა ეგვიპტე და მასთან ერთად ლაზაც სექტორიც დაიმორჩილა. 1957 წლის მარტში ისრაელმა დატოვა ოკუპირებული სინაის ნახევარკუნძული და ლაზის სექტორიც ვინაიდან გაეროს გადანყვეტილებით, ეგვიპტე ვალდებული იყო უპრობლემოდ გაეტარებინა ისრაელის გემები სუეცის არხში.

1969-1972 წელსში გოლდა ისრაელის პრემიერ-მინისტრი იყო. მას უკომპრომისო ხასიათის გამო „**რკინის ბეზოც**“ კი შეარქვეს. ხშირად ხუმრობდნენ მასეზე – ის ერთადერთი მამაკაცია მთავრობაშიო. მიუხედავად მისი წარმატებული მოღვაწეობისა და უკომპრომისო ბრძოლისა, გოლდას პოლიტიკურ კარიერაშიც დადგა ფიასკო, კერძოდ კი ეს ყველაფერი იომ-ქიფურის ომს უკავშირდება. მოვლენები კი ასე განვითარდა:

1967 წლის ექვსდღიან ომში არაბულ ქვეყნებს ისრაელმა მთელი რიგი ტერიტორიები წაართვა (სირიამ – გოლანის სიმაღლეები დაკარგა, ეგვიპტემ – სინაის ნახევარკუნძული და ლაზას სექტორი, ხოლო იორდანამ – მდინარე იორდანეს დასავლეთ სანაპირო). ექვსდღიანი ომის შემდეგ ისრაელი, რომელსაც არაბებთან ახალი ომის შიში ჰქონდა, თავდაცვითი ხაზების აგებას შეუდგა. თავის მხრივ, არაბული ქვეყნებიც კარგად მოემზადნენ ახალი კონფლიქტისათვის. ექვსდღიან ომსა და გამომფიტავ ომში დამარცხების შემდეგ არაბული არმიების ჯავშანსატანკო ძალების აღდგენა ფაქტიურად თავიდან მოხდა, რაშიც დიდი დახმარება გაუწია მათ

საბჭოთა კავშირმა. ისრაელისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო გოლანის სიმაღლეები, რომელიც მას **1967 წლის ექვსდღიანი ომის** შედეგად ერგო.

ისრაელის სამხედრო-პოლიტიკური ხელმძღვანელობა თვლიდა, რომ უახლოეს ხანებში ომი არ დაინწყებოდა. მოხსენებაში ისრაელის სამხედრო დაზვერვა „ამანის“ მეთაური ელი ზაირი 1973 წლის 5 ოქტომბერს აღნიშნავდა, რომ ეგვიპტესთან საბრძოლო მოქმედებების განახლების ალბათობა დაბალია, ხოლო სირიელები მზად არ არიან ომისათვის ეგვიპტის დახმარების გარეშე. ასე ფიქრობდა თავდაცვის მინისტრიც მოშე დაიანი, რომელმაც განაცხადა, რომ არ აპირებდა იომ-ქიფურის დღესასწაულის წახდენას რეზერვისტების მოულოდნელი განწვევით, მაგრამ საფრთხე არსებობდა და ამის შესახებ ინფორმაცია დაზვერვამ მაინც მიანოდა გოლდა მეირის მთავრობას. მიუხედავად ამისა, გოლდა მეიერმა და თავდაცვის მინისტრმა მოშე დაიანმა არ მიიღეს შესაბამისი პრევენციული ზომები, არ განახორციელეს საავიაციო დარტყმები მტრის მხარეს მობილიზებულ ჯარზე და არც რეზერვისტთა მობილიზაცია გამოაცხადეს. რა იყო ეს გულგრილობა, ზედმეტად თავდაჯერებულობა თუ არსებული სიტუაციის არასათანადო შეფასება? ამ ფაქტის მიმართ საკმოდ ბევრი კითხვები გაჩნდა. შესაძლებელია გოლდა მეიერმა თავი შეიკავა საომარი მოქმედებისაგან იმ მოტივით, რომ შემდეგ საერთაშორისო საზოგადოებას ისარელი არ დაედანაშაულებინა ომის გაჩაღებაში ახლო აღმოსავლეთში, ის ხომ მუდამ მოუნოდებდა არაბეთს მშვიდობიანი თანაცხოვრებისაკენ, მაგრამ ფაქტი ერთია, ამ ომს 2800 ადამიანის სიცოცხელ შეენირა, 500 კაცზე მეტი კი უგზოუკვლოდ დაიკარგა ან ტყვედ ჩავარდა. ამის მიზეზი კი მთავრობის უნიათო პოლიტიკა გახდა.

ამ ამბავს საზოგადოების მხრიდან დიდი პროტესტი მოჰყვა. შეიქმნა საგამოძიებო კომისია, რომელმაც სამხედრო ხელმძღვანელობა მოუშადადებლობასა და სამხედრო დაზვერვის არაეფექტურობაში დაადანაშაულა, გაათავისუფლეს სამხედრო შტაბის და სხვა გენერლები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კომისია არ უყენებდა ბრალდებას პრემიერ-მინისტრს გოლდა მეიერს და თავდაცვის მინისტრს მოშე დაიანს, მაგრამ მომხდარის შესახებ სრული პასუხისმგებლობა აიღო თავის თავზე მთავრობამ და გოლდა მეირი და მოშე დაიანი გადადგნენ. მოგვიანებით გოლდა იხსენებდა -

ვგრძნობდი, რომ რალაც საშინელება უნდა მომხდარიყო... შევცდი, რომ ჩემს ინტუიციას არ ვენდე და მობილიზაცია არ გამოვაცხადე.

1974 წლის წლის 10 აპრილს, 76 წლის გოლდა გადადგა. მან თავისი წილი პასუხისმგებლობა იგრძნო, მომხდარს ძალიან განიცდიდა, მან ხომ მთელი ცხოვრება ისრაელის სახელმწიფოს შექმნასა და გაძლიერებას შესწირა. დაულალავად შრომობდა, არ აძლევდა თავს ფუფუნების უფლებას, მოკრძალებულად ცხოვრობდა, არ ჰქონდა მდიდრული სამკაულები, ტანსაცმელი და კოსმეტიკა. ერთხელ, გოლდა მეირმა წერილი გაუგზავნა აშშ-ის სახელმწიფო მდივანს ჰენრი კესინჯერის თხოვნით, რომ პირველ ხარისხოვან პრიორიტეტად ამერიკის შეერთებულ შტატებს ისრაელი დაესახათ. წერილის გაგზავნიდან მალევე, გოლდა მეირმა ჰენრი კესინჯერის საპასუხო წერილი მიიღო, სადაც ხაზგასმით ეწერა: „პირველ რიგში – მე ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქე ვარ, მეორე რიგში ქვეყნის სახელმწიფო მდივანი, ხოლო მესამე რიგში – ებრაელი“, გაეცნო – რა გოლდა ჰენრის წერილს მოკლედ უპასუხა – თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ჩვენ, ისრაელში, მარჯვნიდან მარცხნივ ვკითხულობთ.

საერთო ჯამში გოლდამ მოახერხა დაებრუნებინა ებრაელებისთვის სამშობლო. „ისრაელის სახელმწიფო ეფუძნებოდა სოციალისტურ პრინციპებს, სახალხო მმართველობას, პრესის თავისუფლებას, 8 საათიან სამუშაო დღეს, ეს იყო ქვეყანა სადაც მდიდრები შემოსავლის გარკვეულ ნაწილს ღარიბი თანამემამულეების დასახმარებლად აწვდიდნენ, სადაც იყო ღირსეული ცხოვრების დონე და შესაბამისი ხრლფასები“ [4]. აი, ეს აღავსებდა გოლდას სიამაყის გრძნობით, დანარჩენი – კარიერა, პატივი, პოპულარობა და ხელისუფლება, მისთვის უბრალოდ მეორეხარისხოვანი იყო.

1921 წელს, როდესაც გოლდა პალესტინაში ჩავიდა, იქ მხოლოდ 80 000 ებრაელი ცხოვრობდა, 1974 წლისათვის კი (როდესაც იგი გადადგა) მათი რაოდენობა უკვე 3 მილიონს აღწევდა. გადადგომის შემდეგ, გოლდა აქტიურად ჩაება საერთაშორისო სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში და წარმატებით იყენებდა თავის პოლიტიკურ გამოცდილებას.

დამონმბებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. *Meir G.*, Моя жизнь, Автобиография, в 2-х кн., Тель-Авив, 1985.
2. <http://sled.net.ua/node/33522>
3. М. Шапиро, Сто великих Евреев, Москва, 2005.
4. Елена Муравьева, Голда Меир, Золото нации, Журнал Самиздат 22.02.2012.

Lali Kapanadze

*Doctor of the Social Sciencies, Georgian
Technical University, Asistent-Professor*

Meir, Golda (1898-1978), Israeli Political Leader

Summary

She is still deeply loved today by her people and by millions more throughout the world. Golda Meir was born in Kiev, Russia on May 1, 1898. In 1905, the family moved to Milwaukee, Wisconsin, where Golda attended North Division High School and joined a Zionist group. Soon she married Morris Meyerson. In 1924, the couple moved to Jerusalem and soon had a son, Menachem, and a daughter, Sarah. Golda intensified her political activity by representing the Histadrut Trade Union and serving as a delegate to the World Zionist Organization. During the war II, Golda Meir emerged as a powerful spokesperson for the Zionist movement. In 1956, she was appointed foreign minister and helped establish relations with emerging African countries and strengthened ties with the United States and Latin America. At age 68, Golda Meir wanted to retire from public life. She was tired and ill but members of the Mapai political party encouraged her to serve as the party's secretary general. Following the death of Prime Minister Levi Eshkol in 1969, she put off retirement again and agreed to serve out the remainder of his term. That same year, her party won the elections, giving her a four-year term as prime minister. Though she remained an important political figure, Golda Meir retired for good and published her autobiography, *My Life*, in 1975. On December 8, 1978, Meir died in Jerusalem at the age of 80. She was buried on December 12, 1978 at Mount Herzl in Jerusalem.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

**მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში
ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის
მოღვაწეობის ისტორიიდან**

ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები თვლიდნენ, რომ 1921 წლის თებერვალ-მარტში, რუსეთ-საქართველოს ომში დამარცხების მიუხედავად, მათ ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ, იარაღი არ დაუყრიათ და იგი მანამ გაგრძელდებოდა, სანამ ქართველი ხალხი თავისუფლებას არ მოიპოვებდა. ემიგრანტები ცდილობდნენ, რომ მსოფლიოში არსებული დაპირისპირება საკუთარი ქვეყნის ინტერესების სასარგებლოდ გამოეყენებიათ. ამასთან დაკავშირებით, ჯერ კიდევ 1921 წელს, კონსტანტინოპოლში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დევნილი მთავრობის წარმომადგენელი – კ. გვარჯალაძე, პარიზში მყოფ ნ. ჟორდანიას წერდა: „...ინგლისსა და საფრანგეთს შორის დიდი შუღლი და არაგულწრფელობაა. განსაკუთრებით დიდი ინტრიგებია მათ შორის აქ (კონსტანტინოპოლში – ლ. ს.). საფრანგეთს, დღეს, თავისი გავლენის ორბიტაში ჰყავს პოლონეთი, რუმინია, ჩეხოსლოვაკია, იუგოსლავია და ყველა მათ უპირისპირებს გერმანია-ავსტრია-უნგრეთს. საფრანგეთს უნდა კონტინენტზე უძლიერეს სამხედრო ძალას წარმოადგენდეს. ოსმალეთშიდაც ეწევა დიდ ინტრიგებს, უნდა ოსმალეთი დაიმეგობროს და ამით სამუსლიმანო ქვეყნებშიდაც მისი გავლენა გაზარდოს და აქაც ინგლისს შეებრძოლოს. საფრანგეთი დიდი მასშტაბით აწარმოებს ამ პოლიტიკას და ინგლისი ხომ ამას ასე ადვილად ვერ მოითმენს. ის, ალბათ, ყოველ ღონეს იხმარს, რომ საფრანგეთმა ვერ განახორციელოს თავისი მიზნები აზიაში. საფრანგეთს უნდა ახლა ოსმალეთში გერმანიის ადგილი დაიჭიროს (ბალდადის რკინიგზის კონცესია და სხვა). უნდა ითქვას, რომ ბრი-

ანი (იგულისხმება არისტიდ ბრიანი საფრანგეთის მესამე რესპუბლიკის მთავრობის მეთაური და საგარეო საქმეთა მინისტრი – ლ. ს.) ამ პოლიტიკას მოხდენილად აწარმოებს და დიდი საკითხია, თუ რა გზით და როდის შეძლებს ინგლისი საფრანგეთის ასე ადვილად აქედან განდევნას. ინგლისის ისიც ხომ უნდოდა, რომ საბერძნეთის საშუალებით, ოსმალეთი გაეტეხა წელში, ამისთვის მან ბევრი ფული და ენერჯია დახარჯა, მაგრამ ჯერ-ჯერობით არაფერი გამოუვიდა. რასაკვირველია, ინგლისი, როგორც ძლიერი სახელმწიფო მონახავს სხვა გზებს და მით შეიძლება საფრანგეთს ბევრ ალაგას უკან დაახევინოს. ინგლისს შეუძლია, მაგალითად, გერმანიაში მოიპოვოს ნიადაგი და მას შეუთანხმდეს. ამას მოწმობს ალბათ ის, რომ ინგლისი, გერმანიას მხარს უჭერდა ვერსალის ხელშეკრულების ზოგი მუხლის განმარტებაში, სილეზიის საკითხში და სხვა. შესაძლებელია მომავალში ჩვენ ორ სხვადასხვა კოალიციასთან გვექნეს საქმე. ერთი მხრით, ინგლისი და მისი მოკავშირენი, მეორე მხრით, საფრანგეთი და მისი მოკავშირენი. ინგლისი ახლა ცდილობს, აგრეთვე, ამერიკასთან და იაპონიასთან იქონიოს მჭიდრო კავშირი და ისინიც მის ორბიტაში შემოიყვანოს. დარჩება დაუძლურებული რუსეთი, რომელიც პირველ ხანებში ყველას საჯიჯგნავი იქნება და როცა ჩვენი საკითხი ხელახლა წამოიჭრება და რუსეთისაგან განთავისუფლებაზე კვლავ ლაპარაკი დაიწყება, თუ ამ დროს ინგლისი კიდევ არ იქნება მოცლილი ჩვენთვის და აქტივობის გამოჩენას არ შეეცდება, მაშინ შესაძლებელია, რომ ინგლისმა კავკასია მისუსტებულ რუსეთს მიუტოვოს, ვიდრე მან იქ საფრანგეთის გავლენა მოითმინოს და მისი მოწინააღმდეგე საფრანგეთი კიდევ უფრო გააძლიეროს. სხვა საკითხია რამდენად შეძლებს ამას ინგლისი, მაგრამ ჩვენ ხომ ყველა მოსალოდნელობისათვის მზად უნდა ვიყოთ...” [6, 72].

ქართველი ემიგრანტების ძალისხმევის მიუხედავად, 1932 წლის 29 ნოემბერს, საბჭოთა კავშირ-საფრანგეთის თავდაუსხმელობის პაქტის დადების შემდეგ, 1933 წლის ივლისში, პარიზის ქართული ლეგაცია გაუქმდა. 1939 წლის 1 სექტემბერს, დაწყებულ მეორე მსოფლიო ომში, ევროპის ქვეყნებში გაფანტული ქართული ემიგრაცია საბრძოლო მოქმედებებში სხვადასხვა ქვეყნების მხარეს აღმოჩნდა ჩაბმული. აშშ-ში გამომავალი გაზეთი „ქართული აზრი“, ამასთან დაკავშირებით წერდა: „...არავისათვის დაფარული არ არის, რომ ქართული ემიგრაცია, მისი ოფიციალური ხელმძღვანელების ჩათვლით, ანტიკომუნისტურ ბრძოლებში მთელი თავისი

შესაძლებლობით ჩადგა (რასაც შემდეგში „ნაცისტებთან თანამშრომლობა“ ეწოდა) და ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდა – ერთის მხრივ, ინტენსიური ბრძოლა ეწარმოებინა რუსულ კომუნისტურ იმპერიალიზმთან, ხოლო მეორეს მხრივ, ასევე, ენერგიულად ებრძოლა გერმანიის იმდროინდელ მეთაურებთან, რათა მათ ეცნოთ საბჭოთა კავშირის არა რუს ერთა და კერძოდ, საქართველოს ეროვნული უფლებები და საბჭოთა იმპერიის დანგრევისთანავე ჩვენი ეროვნული სახელმწიფოებრიობა აღედგინათ და დაეცვათ... ჩვენი პოზიცია გამომდინარეობდა საბჭოთა კავშირის ექსპანსიური ბუნებიდან, რომ ომის შემდგომ პერიოდში, საბჭოთა კავშირის და დასავლეთის დემოკრატიის თანაარსებობა შეუძლებელი იქნებოდა და რუსეთის აგრესიული ბუნება დასავლეთის დემოკრატიას აიძულებდა აქტიურ თავდაცვაზე გადასულიყო და ენერგიულად ემოქმედათ, როგორც პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ისე, სამხედრო დარგში. ჩვენ ვამტკიცებდით, რომ საბჭოთა კავშირი არც ისე ძლიერი და დაუმარცხებელია“ [17, 3].

მეორე მსოფლიო ომის დროს, ბრძოლები მიმდინარეობდა 40 სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. შეიარაღებულ ძალებში მობილიზებულ იქნა 110 მლნ. კაცი. დაიღუპა 62 მლნ. კაცი (სსრკ – 27 მლნ., გერმანია – 5,25 მლნ., პოლონეთი – 4,5-6 მლნ., იუგოსლავია – 1,7 მლნ., იაპონია – 1,8 მლნ., აშშ – 318.000, დიდი ბრიტანეთი – 386.000, საფრანგეთი – 810.000, იტალია – 330.000, რუმინეთი – 378.000, უნგრეთი – 420 000, ფინეთი – 84 000), სამხედრო ხარჯები და ზარალი 4 ტრილიონ დოლარს შეადგენდა. მეორე მსოფლიო ოში, ქართველი ემიგრანტები, როგორც გერმანიის, ისე ანტიჰიტლერული ბანაკის მხარეზე იბრძოდნენ. ქართული სისხლი იღვრებოდა ფრონტის ორივე მხარეს, მტაცებელ იმპერიათა დროშის ქვეშ. გერმანიის მხარეს მებრძოლი ქართველები, გადანაწილებულნი იყვნენ ვერმახტის, აბვერის და „სს“-ის ქვედანაყოფებში, მათ განსხვავებული მომზადების დონე, ამოცანები და მოქმედების არეალი ჰქონდათ. გერმანულ ხელისუფალთა გეოპოლიტიკური შეხედულებები სსრ კავშირში მცხოვრები ერების მიმართ პერიოდულად იცვლებოდა [9, 68].

ვერმახტის დაქვემდებარებაში იყო ყველაზე მსხვილი ქართული შენაერთი „ქართული ლეგიონი“, რომელიც ჩამოყალიბდა 1941 წელს, ვერმახტის ხელმძღვანელობისა და „ქართული სამოკავშირეო შტაბის“ ერთობლივი გადაწყვეტილებით. ქართული მხრიდან მისი შექმნის ინიციატორები იყვნენ ქართული პოლიტიკური ემიგ-

რაციის თვალსაჩინო მოღვაწეები: იმხანად პოლკოვნიკი შალვა მალაკელიძე (1944 წელს მას ვერმახტის გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდება მიენიჭა), გენერალი ლეო კერესელიძე, პოლკოვნიკი მიხეილ (ფრიდონ) წულუკიძე, პოლკოვნიკი სოლომონ (სოლიკო) ზალდასტანიშვილი, დოქტორი გიორგი მალალაშვილი, პროფესორი მიხეილ (მიხაკო) წერეთელი, გენერალი სპირიდონ ჭავჭავაძე, პროფესორი მიხეილ ახმეტელი, პროფესორი ალექსანდრე ნიკურაძე და სხვანი. ლეგიონი არსებობდა 1945 წლამდე. ლეგიონერთა უდიდესი ნაწილი ეროვნული ერთიანობის რაზმის „თეთრი გორგი“-ს წევრი იყო. როგორც ლეგიონის, ისე „თეთრი გორგის“ ერთადერთ და სანუკვარ მიზანს რუსული საბჭოთა იმპერიის მარწუხებიდან საქართველოს გამოსხნა წარმოადგენდა. ნაცისტურ იდეოლოგიას ისინი არასდროს ემსახურებოდნენ.

ემიგრაციაში მყოფ ქართველ ეროვნულ-დემოკრატებს, გერმანელებთან აქტიური ურთიერთობა ჰქონდათ. მათი მთავარი მიზანი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო. ათასობით ქართველს, საკუთარი თანამემამულეების წინააღმდეგ, ფაშისტური გერმანიის დროშის ქვეშ მოუხდა ბრძოლა. გერმანელების მხარეს მყოფ ქართულ ლეგიონებში, ევროპაში ემიგრირებული ქართველი პატრიოტების მხარდამხარ, გერმანელების მიერ ტყვედ აყვანილი, საბჭოთა დროშის ქვეშ მებრძოლი, ქართველებიც იყვნენ. ისინი საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდნენ. ჰიტლერის წინააღმდეგ განწყობილი გერმანელების მსგავსად, ქართველი ემიგრანტები ფიქრობდნენ, რომ ჰიტლერი არ იქნებოდა გერმანიის მუდმივი ხელმძღვანელი და მისი წასვლის შემდეგ, გერმანიის პოლიტიკა დაპყრობილ ტერიტორიაზე შეიცვლებოდა.

ემიგრაციაში მყოფი ეროვნულ-დემოკრატები დამოუკიდებელ პოლიტიკას აწარმოებდნენ და ხშირად მთავრობას არ ემორჩილებოდნენ. ამასთან დაკავშირებით, კონსტანტინე გვარჯალაძე, რომელიც კონსტანტინოპოლიდან აქტიურად ადევნებდა თვალს ეროვნულ-დემოკრატების საქმიანობას, 1921 წლის 20 ოქტომბერს, პარიზში, აკაკი ჩხენკელისადმი გაგზავნილ წერილში აღიშნავს: „...ჩვენში პარტიული კინკლაობა მართლა იზრდება და აქ მე მგონია ნაციონალ-დემოკრატებს მიუძღვით ბევრი დანაშაული. ირკვევა, რომ მათ ბოლშევიკებზე ეარშიყებიან და თუ ვინიცობა ჩვენ წავიქეციტ, მენშევიკებს თქვენ გვირჩევენისხართო. ამით გათამამებულნი, ისინი ერთი მხრით, სამხედრო დიქტატურაზე ლაპარაკობენ, მეორე მხრით, კი მომავალ მთავრობაში მათი კაცების რიც-

ხვის შესახებ ულტიმატუმს აყენებენ. სჩანს, მათ ადგილები უფრო აინტერესებთ, ვიდრე ერის მთლიანობა და ჩვენი სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. ისე კი, რასაკვირველია, ყოველივე ღონე უნდა მივიღოთ, რომ გაერთიანებული ძალებით შევუდგეთ მეტად რთულ და ძნელ საქმეს – დანგრეული სახელმწიფოს აღდგენას...“ [16, 54]. ქართველ ემიგრანტებს შორის, პარტიულ დაპირისპირებასთან დაკავშირებით, მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, გერმანიაში მყოფი, ორგანიზაცია „თეთრი გიორგი“-ს წევრი – ალექსანდრე მანველიშვილი წერს: „აღნიშნული სახის დაშლილობის პირობებში, როდესაც მთელი მოწინავე წრეების ენერჯია ურთიერთქმედობას ელეოდა, თავიდანვე ცხადი უნდა ყოფილიყო ჩვენი საქმის უნაყოფობა. ხშირად ბრძოლა იყო სულ არაფერზე, ისე როგორც ორი ქაჩალი წაიჩხუბნენ სავარცხელის გარშემო. ყველა, ცოტა ბევრად წამოწეულ პირს თავი ყარამანად წარმოედგინა, ხოლო თავისი ჯგუფი ერთადერთ მხსნელად საქართველოსი; და რაც ყველაზე მეტად კომიკურ-ტრაგიკული იყო, ყველას უნდოდა, რომ საქართველო მარტო მისი ხელით განთავისუფლებულიყო. მას არ უნდოდა დიდებისა და დამსახურების გაყოფა სხვისთვის, ხოლო ამნარად განთავისუფლებული საქართველოს ბატონიც ის იქნებოდა. საბრალო საქართველოვ“ [3, 144-186].

მეორე მსოფლიო ომამდე, ყველაზე მეტი ქართველი ფრანგულ და პოლონურ ჯარში მსახურობდა. ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის სოციალ-დემოკრატიული ფრთა, თავს იკავებდა ნაცისტურ გერმანიასთან აშკარა თანამშრომლობაზე, თუმცა ყველანაირად ცდილობდა გერმანიის გამარჯვებისთვის ხელი შეეწყო. თვით გერმანიის უმაღლეს ეშელონებში, საბჭოთა კავშირში შემავალი ხალხების მიმართ ჰიტლერის კოლონიურ პოლიტიკას, ბევრი არ იზიარებდა (გრაფი შულენბურგი, ადმირალი კანარისი, გენერალი კოსტრინგი, გრაფი შტაუფერბერგი, კაპიტანი ობერლენდერი, ჰანს ჰერვარდი, ოტო ბრაუტინგამი, პროფესორი ფონ მენდე და სხვები) [13, 73]. ისინი თვლიდნენ, რომ ჰიტლერს კავკასიის მიმართ გარკვეული გეგმა, ამ ქვეყნების მომავალ სახელმწიფო მოწყობაზე არ გააჩნდა და შეიმუშავეს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის პროექტი, რომელიც ბუფერის როლს შეასრულებდა რუსეთის ექსპანსიის შესაჩერებლად, შემდეგ კი გერმანიის აღმოსავლურ პოლიტიკაში, მოკავშირე გახდებოდა.

გერმანია-საფრანგეთის ომის დაწყების დროს, საფრანგეთში, უცხოური ლეგიონის ქვეითთა პოლკში მსახურობდა კაპიტანი გი-

ორგი ოდიშელიძე. მას ცოლად ქართველი მთავარსარდლის გენერალ გიორგი კვინიტაძის ქალიშვილი – თამარი ჰყავდა. 1940 წლის აპრილში, მას ქართული სამხედრო შენაერთის შექმნა დაავალეს, რომელიც როგორც პროფესიონალი ქართველი სამხედროებით, ასევე, მოხალისეებით იქნებოდა დაკომპლექტებული. 1940 წლის 10 მაისს, საფრანგეთის წინააღმდეგ დაწყებული ომი ორ კვირაში დამთავრდა. 14 ივნისს, პარიზი გერმანელებს ჩაბარდა. მარშალმა პეტენმა კომპიენის ტყეში, მარშალ ფომის სალონ-ვაგონში კაპიტულაციას მოაწერა ხელი. გერმანელებმა საფრანგეთი ორ ნაწილად გაჰყვეს: ჩრდილოეთი ოკუპირებული იყო, სამხრეთში კი საფრანგეთის მთავრობის ხელისუფლება, მარშალ პეტენის მთავრობა შენარჩუნდა, რომელიც პროგერმანულ პოლიტიკას ატარებდა და საფრანგეთის კაპიტულაციის შემდეგ, ქალაქ ვიშიმ გადავიდა. ფრანგულ ჯარში მყოფ ქართველთა ნაწილი, შემდეგ გერმანულ არმიას იჩაენერა, რათა მათი დახმარებით გაენთავისუფლებინა სამშობლო, ნაწილი ფრანგ პარტიზანებს შეუერთდა, ნაწილმა კი საფრანგეთის წინააღმდეგობის ორგანიზაციაში მიიღო მონაწილეობა.

1939 წლის სექტემბერში, როცა საფრანგეთი მეორე მსოფლიო ომში ჩაება, მოხილიზაცია სამოქალაქო პირებსაც შეეხოთ, მათ შორის ქართველ ემიგრანტებსაც. ფრანგების დიდი ნაწილი დამარცხებას არ შეურიგდა. 1940 წლის 18 ივნისს, გენერალმა შარლ დე გოლმა (1890-1970 წწ.) (ფრანგი სამხედრო და სახელმწიფო მოღვაწე, საფრანგეთის პრეზიდენტი 1959-1969 წლებში), ინგლისის რადიოთი მათ დაუმორჩილებლობისკენ მოუწოდა. 1940 წლის ბოლოს, საფრანგეთში „ეროვნული ფრონტი“ შეიქმნა. იატაკქვეშა მოძრაობაში ქართველი ემიგრანტებიც იყვნენ. საქართველოს ემიგრაციულმა მთავრობამ, საფრანგეთის ხელისუფლების ბრძოლას გერმანელ ოკუპანტებთან 1940 წელს, ნოე ჟორდანიას დეკლარაციით დაუჭირა მხარი [5, 211]. როცა გერმანელებმა პარიზიდან ებრაელთა დეპორტაცია დაიწყეს, ქართველმა ემიგრანტებმა ისინი ეთნიკურ ქართველებად გამოაცხადეს და როგორც ქართველი, ისე ევროპელი ებრაელები, სიკვდილს ყალბი დოკუმენტების შექმნით გადაარჩინეს. მათ შორის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა მინისტრის მოადგილე, ქართველ ებრაელთა თავკაცი იოსებ ელიგულაშვილიც იყო. საქმეში ჩაერთო მიხეილ კედი, რომელმაც დოკუმენტურად დაუსაბუთა გერმანელებს, რომ ქართველი მაჰმადიანები ეთნიკური ქართველები იყვნენ [11, 12]. ამით მან

გერმანელთა ბანაკებიდან ქართველი მუსლიმების გათავისუფლება შეძლო. მ. კედიას ეს მაგალითი, ქართველებმა წარმატებით გამოიყენეს პოლონეთშიც, რითაც 1 000-ზე მეტი ქართველი და ევროპელი ებრაელი სიკვდილს გადაარჩინეს, რამაც ქართველთა ავტორიტეტი მნიშვნელოვნად აამაღლა. აღნიშნულ კამპანიაში მონაწილეობდნენ იოსებ ელიგულაშვილი, ალექსანდრე ცომაია, ალექსანდრე ქორქია, გიორგი მალალაშვილი და სხვები. მ. კედიამ და ნ. ჟორდანიამ პარიზის დიდი რაბინის – ვაისის და ებრაული საზოგადოების პრეზიდენტის – მოსერის მადლობის წერილები მიიღეს. მუსლიმთა და ებრაელთა შემდეგ, როცა გერმანელებმა საფრანგეთიდან მოსახლეობის დეპორტაცია დაიწყეს, ი. ელიგულაშვილმა, დიდი თანხის საფასურად, ავტომანქანა იშოვა და ნ. ჟორდანია პარიზიდან გაიყვანა. კავკასიის ოპერაციის ჩაშლის შემდეგ, გერმანიაში დაბრუნებული ალექსანდრე ცომაია, იქ ქართული შტაბის მუშაობაში აქტიურად ჩაერთო. იგი ქართველ სამხედრო ტყვეთა სიცოცხლესა და ღირსებას იცავდა, ჰიტლერული ჟღერისაგან არაერთი ქართველი ებრაელი იხსნა [4, 1]. მიხეილ კედიამ ტყვეობიდან, ასევე, გივი გაბლიანიც იხსნა. იგი 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების მონაწილის – ეგნატე გაბლიანის ვაჟი იყო, რომელიც საბჭოთა არმიის რიგებში ირიცხებოდა [2, 6]. მეორე მსოფლიო ომმა მას ბელორუსიაში, ფრონტის წინა ხაზზე მოუსწრო. საბჭოთა არმიის სწრაფი უკანდახევის გამო, ახალგაზრდა ექიმი ტყვედ ჩავარდა. შემდეგში ის „ქართული სამეკავშირეო შტაბის“ სამხედრო განყოფილების ხელმძღვანელად დაინიშნა. მას ტყვეთა ბანაკებში გაფანტული ქართველები უნდა აღენუსხა და გაეთავისუფლებინა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, გ. გაბლიანი, გერმანიის მხარეს მებრძოლ სხვა ქართველთა მსგავსად, საბჭოთა ხელისუფლებას ხელში რომ არ ჩავარდნოდა, აშშ-ში გადასახლდა.

საფრანგეთის გასათავისუფლებლად, 1943 წლის ივლისში, ალჟირში დე გოლის მეთაურობით „საფრანგეთის ეროვნული განთავისუფლების კომიტეტი“ შეიქმნა, რომლის საქმიანობაში აქტიურად ჩაებნენ სხვადასხვა ფრონტებზე მებრძოლი ოფიცრები. მათ შორის იყვნენ გერმანელთა წინააღმდეგ ჩრდილო აფრიკაში უცხოელთა ლეგიონის შემადგენლობაში მებრძოლი ქართველები: გიორგი ოდიშელიძე, ნიკოლოზ (კუკური) თოხაძე, ივანე ვაჩნაძე, ალექსანდრე ჯინჭარაძე, ალექსანდრე კინწურაშვილი, დიმიტრი (ბაზორკა) ამილახვარი, ალექსი ჩხენკელი, მერაბ ჯორჯაძე, ირაკლი ჯაფარიძე და სხვები. 1943 წლის აგვისტოში, მოკავშირეებმა ცნეს

„საფრანგეთის ეროვნული განთავისუფლების კომიტეტი“. კომიტეტის ბრძოლა, წინააღმდეგობის მთელ მოძრაობასთან ერთად, წარმატებით დასრულდა. 1944 წლის ივნისში, დაწყებული აჯანყება 40 დეპარტამენტს მოედო, რაც აგვისტოში პარიზის კომუნდანტის, ფონ ჰოლტიცის კაპიტულაციით დამთავრდა, რომლის შემდეგ მთელი საფრანგეთის განთავისუფლება დაიწყო.

1941 წლის 22 ივნისს, გერმანია ომის გამოუცხადებლად თავს დაესხა სსრ კავშირს. საბჭოთა ეპოქაში აღზრდილი თაობის ერთ ნაწილში საბჭოთა პროპაგანდის წყალობით, ომმა პატრიოტული ალტკინება გამოიწვია. დიდი როლი ითამაშა სტალინის ქართულმა წარმომავლობამაც და საქართველო, როგორც საბჭოთა კავშირის შემადგენელი ნაწილი ჩათრეული აღმოჩნდა მეორე მსოფლიო ომში. გამოცხადდა საყოველთაო მობილიზაცია, რომელიც საქართველოში დიდი სიმკაცრით გატარდა. საქართველოდან ფრონტზე 700 000 კაცი გაიწვიეს. მამაკაცებთან ერთად მასობრივად გაიწვიეს ქალებიც, ძირითადად, ექიმები და ექთნები. ქართული ეკონომიკა საომარ ყაიდაზე გარდაიქმნა. ფრონტზე მოსახლეობის განვევამ სოფლის მეურნეობა მუშახელის გარეშე დატოვა, მთელი სიმძიმე ქალებს, ბავშვებს და მოხუცებს დაანვათ. ომის წლებში, საქართველოში სპეციალური დავალებით არალეგალურად შემოვიდნენ ემიგრანტი პოლიტიკური მოღვაწეები. ეროვნული მოძრაობა საბჭოთა საქართველოშიც გამოცოცხლდა. 1942 წელს, საიდუმლო იატაკქვეშა პატრიოტული ორგანიზაცია „სამანი“ შეიქმნა, რომელიც შეიარაღებული აჯანყების გზით, საბჭოთა რეჟიმის დამხობას და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას ისახავდა მიზნად. ქართული ინტელიგენცია (შალვა ნუცუბიძე, გიორგი წერეთელი, ლევან გოთუა და სხვები) იმედოვნებდნენ, რომ ომში საბჭოთა კავშირი დამარცხდებოდა და საქართველოს დამოუკიდებლობა აღდგებოდა, თუმცა მათი იმედები გაცრუვდა, რადგან გერმანიამ კავკასიის გადმოლახვა და საქართველოს დაკავება ვერ მოახერხა. 1941 წლის 12 ივლისს, გერმანელებს ტყვედ ჩაუვარდათ საბჭოთა არმიის ჯარისკაცი პეტრე ხვედელიძე (1918-2014 წწ.), რომელმაც 9 თვე გერმანელთა ტყვეობაში გაატარა. გერმანული ჯარის ნაწილებიდან, იგი ქართულ ლეგიონში გადაიყვანეს, რომელიც შარლ დე გოლის ნაწილებს შეუერთდა. 1956 წლიდან, იგი აშშ-ში გადავიდა, სადაც 2014 წლის 27 მარტს, გარდაიცვალა. ანდერძის თანახმად, იგი საქართველოში ჩამოასვენეს. დაკრძალულია დიდუბის პანთეონში [18, 194].

პოლონეთში მობილიზაცია ქართველებს არ შეხებიათ. ისინი საკუთარი ინიციატივით ჩაებნენ ბრძოლაში, რითაც გამოხატეს მადლიერება იმ ქვეყნის მიმართ, რომელმაც ისინი შეიფარა. მეორე მსოფლიო ომის დროს, პოლონეთის მხარეს იბრძოდა 80-მდე ქართველი, მათ შორის 6 გენერალი, 9 პოლკოვნიკი, 11 კაპიტანი და 46 იუნკერი [14, 98]. 1939 წლის 1 სექტემბერს, როცა გერმანია თავს დაესხა პოლონეთს, კაპიტანი ნიკოლოზ მათიკაშვილი (ყოფილი იუნკერი) ამ დროს ლვოვის ქვეით მე-19 პოლკში მსახურობდა. მან მონაწილეობა მიიღო გერმანელების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში. ერთ-ერთ ბრძოლაში იგი ტყვედ ჩავარდა. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, მან პოლონეთის ჯარში გააგრძელა სამსახური. მათიკაშვილი გიორგი ლეონიდის დახმარებით, სისტემატურად იღებდა წიგნებს, მისივე მიწვევით საშუალება მიეცა რამდენჯერმე საქართველოში ჩამოსულიყო. ნ. მათიკაშვილი გიორგი ლეონიდის დეიდაშვილი იყო [4, 14]. პოლონეთის ოკუპაციის შემდეგ, გერმანელებმა დახვრიტეს არქიმანდრიტი გრიგოლ ფერაძე, დაილუპა მფრინავ არკადი სხირტლადის 15 წლის ქალიშვილი, პარტიზანი ირინე სხირტლადე. სტალინის ბრძანებით, 1939 წელს დატყვევებული პოლონელი ოფიცრები, თითქმის სრულად გაანადგურეს, რომელთაგან კატინში 4500 დახოცეს [8, 15]. 1940 წელს, მამალაძე და კიდევ 4 ქართველი, 15 000 პოლონელ ოფიცერთან ერთად, რუსებმა კატინის ტყეში დახვრიტეს. საბჭოთა ისტორიოგრაფია კატინის ტრაგედიას დიდხანს გერმანელებს აბრალებდა. ბოლოს რუსები იძულებული გახდნენ ეს ფაქტი ელიარებინათ. რიბენტროპ-მოლოტოვის პაქტით (1939 წლის 23 აგვისტოს, მოსკოვში, გერმანიასა და სსრკ-ს შორის დადებული თავდაუსხმელობის ხელშეკრულება, რომელსაც გერმანიის მხრიდან საგარეო საქმეთა მინისტრმა – იოახიმ ფონ რიბენტროპმა, ხოლო სსრკ-ის მხრიდან – ვიაჩესლავ მოლოტოვმა მოაწერა ხელი), 1939 წლის 17 სექტემბერს, ნითელმა არმიამ პოლონეთის აღმოსავლეთ ნაწილის ოკუპაცია მოახდინა. საბჭოთა კავშირსა და გერმანიას შორის გაფორმებული შეთანხმება, რეალურად ორი დანაშაულებრივი რეჟიმის გარიგებას წარმოადგენდა, რომელსაც გერმანიისა და საბჭოთა კავშირის მიერ პოლონეთის დაპყრობა-განაწილება მოჰყვა. გერმანიამ და საბჭოთა კავშირმა პოლონეთი სადემარკაციო ხაზის საშუალებით გაიყვეს და ქვეყნის სრული ანექსია მოახდინეს. გერმანიამ არა მარტო ვერსალის ზავით დაკარგული ტერიტორიები დაიბრუნა, არამედ მის შემადგენლობაში შევიდა თითქმის მთელი ცენტრალური

პოლონეთი, ქალაქ ლოდთან ერთად. პოლონეთის აღმოსავლეთ ტერიტორია სსრკ-ის კონტროლის ქვეშ მოექცა. პოლონეთში მყოფი ქართველი ემიგრანტები, ერთის მხრივ, ფაშისტების, ხოლო მეორეს მხრივ, ბოლშევიკების გარემოცვაში აღმოჩნდნენ. პოლონეთში შესვლისთანავე, საბჭოთა უშიშროებამ პოლონეთის არმიამი მომსახურე ქართველ მეომრებზე ნადირობა დაიწყო. ლვოვში, ქართული სამხედრო სკოლის ხელმძღვანელი ალექსანდრე ჩხეიძე დახვრიტეს. შეიპყრეს და 10 წლით ციმბირში გადასახლეს ყოფილი იუნკრები: ლადო ციბაძე, ტატო რატიშვილი (გადასახლებაში მოკლეს), გრიგოლ იაშვილი, მიხეილ კვალიაშვილი, რომლის გადასახლებაიდან დაბრუნება პოლონეთის მთავრობამ, მხოლოდ 11 წლის შემდეგ მოახერხა. პოლონურ არმიამი მყოფი ქართველები თავდადებით იბრძოდნენ გერმანელთა წინააღმდეგ. პირველი მსხვერპლი იყო იუნკერი ლადო მახარაძე და მფრინავი არკადი სხირტლაძე. „არმია კრაიოვას“ რიგებში იბრძოდნენ ყოფილი იუნკრები: ვახტანგ აბაშიძე, მაიორი არონიშიძე, მაიორი ალავიძე, კაპიტანი დავით ლალიძე. პოლონეთის ტერიტორიაზე ნაცისტებს ებრძოდნენ პროსაბჭოური პარტიზანული „არმია ლიუდოვო“ (30 ათასი) და ლონდონის მთავრობას დაქვემდებარებული „არმია კრაიოვა“ (380 ათასი). მთლიანად ნაციზმთან ბრძოლაში სხვადასხვა ფრონტზე მონაწილეობას ღებულობდა დაახლოებით ერთი მილიონი პოლონელი მოქალაქე. როდესაც 1939 წლის ოქტომბერში, პოლონეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის მნიშვნელოვანი დოკუმენტების გადასარჩენად, გენერალი ალექსანდრე ზაქარიაძე (1884-1957 წ.წ.), რუმინეთის საზღვარზე აპირებდა გადასვლას, იგი ტყვედ მის ძველ მეგობარს შალვა მაღლაკელიძეს ჩაუვარდა. ამასთან დაკავშირებით ა. ზაქარიაძე წერს: „მხოლოდ ორი კვირის შემდეგ ჩამომიყვანეს ტყვეთა ბანაკიდან. მაგრამ, საბედნიეროდ, ბნ შალვა მაღლაკელიძის ინიციატივით, ამ საკითხში ჩაერია გერმანული სარდლობა. მე მიმცეს სავლელე სასამართლოში, რომელმაც გამამართლა“ [1, 6]. ზაქარიაძე გერმანიის სარდლობამ „პოლონეთის დამცველ უკანასკნელ რაინდად გამოაცხადა“.

1942 წელს, გერმანელებთან ტყვედჩავარდნილი რუსი გენერალ-ლეიტენანტი ანდრეი ვლასოვი და წითელი არმიის ოფიცერი – ვლადიმერ ბაერსკი, 1942 წლის 27 დეკემბერს, „სმოლენსკის დეკლარაციის“ ავტორები გახდნენ. მათ გერმანელებს სამხედრო კომიტეტის ორგანიზება შესთავაზეს. 1943 წელს, „რუსი ხალხის განმანთავისუფლებელი სამხედრო კომიტეტის (Русская Освободитель-

ная Армия – POA) ფორმირება დაიწყო, რომელიც ძირითადად, ტყვედჩავარდნილი სამხედრო პირებისგან შედგებოდა. აღსანიშნავია, რომ კომიტეტი, მხოლოდ, ფურცელზე არსებობდა. ა. ვლასოვს, არაოფიციალურად შეხვდა დავით ვაჩნაძე, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის დროს, გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს აღმოსავლეთის საქმეთა კომისრის – გრაფ შულენბურგის მიწვევით, ბერლინში იმყოფებოდა, ხოლო შულენბურგის გეგმის ჩაშლის შემდეგ, ვენაში გადასახლდა. დ. ვაჩნაძემ ვლასოვს რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ ჩადენილი „ცოდვები“ გაუხსენა და მიმართა: „ბატონო გენერალო, თუ ერთ-ერთი მონაწილე არა, პასუხისმგებელი მონმე მაინც ხართ, რუსეთის ახალი მთავრობის ამ ცნობილი ისტორიული აქტისა. ათი თვის შემდეგ, 1921 წელს, თებერვალში, საბჭოთა მთავრობამ დაარღვია საკუთარი ხელშეკრულება და თავისი წითელი ჯარით, ომით დაიპყრო საქართველო; მოსპო მისი საკუთარი მთავრობა და ძალით დაუნესა ქართველ ხალხს თავისი ძალაუფლება და სოციალ-პოლიტიკური რეჟიმი. იმ დღიდან დღემდე, ქართული ეროვნული ბანაკი დაპირისპირებულია მოსკოვის მთავრობასთან და ერთი მეოთხედი საუკუნეა ებრძვის მას, იქ სამშობლოში და აქ, მის გარეთ ევროპაში. ამიტომ, უცხოეთში მყოფი პოლიტიკური ქართველობა დიდის ყურადღებით შეხვდა თქვენს დეკლარაციას და თქვენს სურვილს ბოლშევიკური რეჟიმისაგან განთავისუფლებისა და ეროვნული რუსეთის აღდგენას, ყველა ქართველი განურჩევლად მიმართულებისა თანაგრძნობით შეხვდა. მხოლოდ, თქვენი დეკლარაციის იმ ნაწილით, რომელიც არა რუსი ერების საკითხს ეხება და მათ შორის საქართველოსაც, ჩვენ, ქართველები, არა ვართ კმაყოფილნი. არ გვაკმაყოფილებს სახელი, თქვენს მიერ დაარსებული, პოლიტიკური კომიტეტისა: „რუსეთის ერების განმათავისუფლებელი კომიტეტი“. ეს სახელი აძლევს საბაზს ქართველობას, იფიქროს, რომ თქვენი პოლიტიკური გეგმა გულისხმობს ძველ სამეფო რუსეთის უფლებათა აღდგენას საქართველოზე და აქარწყლებს „საბჭოთა კავშირის“ კონსტიტუციის იმ ნაწილს, რომელიც ფორმალურად ანიჭებს საქართველოს თავისუფალი სახელმწიფოს სახეობას. ამავე დროს, თქვენს კომიტეტში პოლიტიკური მებატონე, მხოლოდ რუსების წარმომადგენლობაა. ზოგიერთი კავკასიური პერსონაჟიდან შედგენილი „კავკასიური კომიტეტი“, როგორც დამატება რუსეთის კომიტეტისა, დეკორატიული ხასიათისაა და რეალურ წონას არ წარმოადგენს. ქართველი ხალხი არასდროს ყოფილა მტერი რუსეთი-

სა, პირიქით, ძველი დროიდან თავის მეგობრობის და ნდობის გრძნობები რუსეთისადმი, მრავალი მაგალითით დაუმტკიცა. რუსეთმა კი ორივე შემთხვევაში კრილოვის ცნობილი იგავ-არაკით უპასუხა, სადაც მგელი უთვლის კრავს: „შენ დამნაშავე ხარ იმით, რომ შენი შეჭმა მსურსო!“, მაგრამ ქართველები რომ „კრავები“ არ არიან, ამის მოწმე ბრძანდებით დღეს, როცა თქვენ გიხდებით ახლა ბრძოლა ისეთ „ვეფხვთან“, როგორიც სტალინ-ჯულაშვილია, რომელიც ერთი მუჭა ქართველი კომუნისტებით, ეს ოცი წელიწადია, თითქმის მეზატონედ შეიქმნა მთელი რუსეთისა“ [5, 4]. ვლასოვმა თავაზიანად მიიღო ქართველი ემიგრანტი, სადილზეც მიიწვია და ასე დაამშვიდა: „მთავარ მიზანს დეკლარაციისა შეადგენს მოწოდება დღევანდელ საბჭოთა კავშირის ხალხებისადმი, საერთო ბრძოლისაკენ, საერთო მტრის – სტალინის ბოლშევიზმის დამხობისათვის. მეორე – ბოლშევიკებისაგან განთავისუფლებული რუსეთის შინა წყობის მომავალს; ჩემი დეკლარაცია გულისხმობს ეროვნულ, ხალხოსნური მმართველობის რუსეთს და მესამე – არა რუსი ერების ეროვნულ მოთხოვნილებათა მაქსიმალური დაკმაყოფილება, იმდენად, რომ მან არ შეარყიოს თვით რუსეთის შინა თუ საგარეო არსებობის მდგომარეობა... არც მონარქიზმი, არც ბოლშევიზმი. ე. ი. გულისხმობს ეროვნულ, ხალხოსნური მმართველობის რუსეთს“ [5, 3]. 1945 წლის 7 მაისს, გერმანიის კაპიტულაციის შემდეგ, მოკავშირეებმა ა. ვლასოვი, თავისი თანამშრომლებით, ბოლშევიკებს გადასცეს. 1946 წლის პირველ აგვისტოს, ვლასოვი სხვებთან ერთად მოსკოვში დახვრიტეს.

ქართველი ემიგრანტები იმედოვნებდნენ, რომ ოში საბჭოთა კავშირის დამარცხება ბოლშევიკური რეჟიმისგან საქართველოს განთავისუფლებას დააჩქარებდა. ისინი თვლიდნენ: 1) საბჭოთა მასისთვის აუხსნელი და გაუგებარი იყო ევროპის ქვეყნების პოზიცია საბჭოეთის მიმართ და მათი „მეგობრობა“, რადგან საბჭოთა კავშირი „დასავლეთის კაპიტალისტურ ქვეყნებს“ უფრო მეტად ებრძოდა, ვიდრე ნაცისტურ გერმანიას და ეს პროპაგანდა თვით ომის დროსაც არ შეწყვეტილა. ამის გამო, საბჭოთა მოქალაქეს შთაბეჭდილება ჰქონდა, რომ გერმანიასა და ევროპელებს შორის კონფლიქტი მხოლოდ „კაპიტალისტურ“ ნიადაგზე იყო წარმოშობილი და ამ დაპირისპირებაში თავის ბუნებრივ მოკავშირედ ის მიიჩნედა, ვინც მისგან მოძულეებულ რეჟიმს ებრძოდა; 2) საბჭოთა კავშირის არარუს მოსახლეობაში მძვინვარებდა რეჟიმის სიძულვილი და მასთან ბრძოლა კი განუყოფელია ეროვნულ-სახელმწი-

ფოებრივი დამოუკიდებლობის იდეასთან. 3) თვით რუსი ხალხის დიდი ნაწილი უკმაყოფილო იყო არსებული წეს-წყობილებით, მაგრამ პოლიციური ტერორი, რომელიც საბჭოთა იმპერიის ყველა სფეროს ფლობდა, ხელისუფლებასთან ბრძოლას ართულებდა. ამის გამო, საგარეო გართულების გარეშე, რეჟიმის შეცვლა და მისი შინაგანი შესაძლებლობით დამხობა, შეუძლებელი იყო. 4) მეორე მსოფლიო ომის დროს, ნათლად გამოჩნდა მოსახლეობის უკმაყოფილება, როცა წითელარმიელები ასი ათასობით ბარდებოდნენ „მტერს“, ხოლო მათმა უმრავლესობამ, იარაღი აისხა და თავის ტერორისტულ და დემაგოგიურ მთავრობას შეებრძოლა. რკინის ფარდის იქიდან გამოსულ მასას დიდი წარმოდგენა ჰქონდა, ფარდის აქეთა მხარის მყოფი ქვეყნების მოსახლეობაზე.

აღსანიშნავია, რომ 1940–იანი წლების დამდეგს მიხეილ ახმეტელისა და ალექსანდრე ნიკურაძის თაოსნობითა და აქტიური მონაწილეობით, ბერლინში შეიქმნა აღმოსავლეთ ევროპისა და საბჭოთა კავშირის შემსწავლელი მსხვილი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, რომელსაც ისინი მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებამდე ხელმძღვანელობდნენ. მოგვიანებით, მიხეილ ახმეტელი მიუნხენში გადავიდა და იქაც ანალოგიური ინსტიტუტი დააარსა. იგი წლების მანძილზე ამ ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტი იყო. პარალელურად, მიუნხენის უნივერსიტეტის პროფესორის მოვალეობას ასრულებდა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ მიხეილ ახმეტელი გერმანელ სოვეტოლოგთა განთქმული სამეცნიერო სკოლის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ითვლება. მ. ახმეტელს მეტად დაძაბული ურთიერთობები ჰქონდა ისეთ პიროვნებებთან, როგორებიც იყვნენ ჰიმლერი, გერინგი და გებელსი. სამაგიეროდ, მას მფარველობდა მესამე რაიხის იდეოლოგი – ალფრედ როზენბერგი. როგორც ცნობილია, იგი მხარს უჭერდა საბჭოთა კავშირის დანგრევას და მის ნანგრევებზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოების შექმნას. 1942 წელს, მ. ახმეტელმა უკრაინელ ნაციონალისტებთან, სტეპან ბანდერას მომხრეებთან დაამყარა კავშირი. ისინი, როგორც გერმანიის, ისე რუსეთის წინააღმდეგ აწარმოებდნენ შეიარაღებულ ბრძოლას. ახმეტელი მთლიანად იზიარებდა სტეპან ბანდერას კონცეფციას, რომლის ძალითაც, საბჭოთა კავშირის ვერც ერთი რესპუბლიკა, მხოლოდ საკუთარი ძალებით, დამოუკიდებლობას ვერ მოიპოვებდა. 1942 წელს, ჟიტომირის მახლობლად შეიქმნა „დაპყრობილ ერთა კოალიცია“. ასე აღმოცენდა ხალხთა ანტიბოლშევიკური ბლოკი, სადაც გაერთიანდნენ, როგორც საბჭოთა კავშირის, ისე აღმოსავ-

ლეთ ევროპის ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ორგანიზაციების წარმომადგენლები. მ. ახმეტელი ორგანიზაციის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდა. მას გვერდს უმშვენებდნენ ქართული ემიგრაციის სასიქადულო წარმომადგენლები: ნიკო ნაკაშიძე, აკაკი რამიშვილი და სხვები. 1953 წელს, „ბოლშევიკებისაგან განთავისუფლების ამერიკის კომიტეტმა“ გადაწყვიტა მიხეილ ახმეტელის ჩართვა მათ მიერ შექმნილ ორგანიზაციაში „სსრ კავშირის შემსწავლელ ინსტიტუტში“, რომლის შტაბ-ბინაც მიუნხენში იყო განთავსებული. ახმეტელმა ამასთან დაკავშირებით წამოაყენა თავისი პირობები: ჯერ ერთი ის უნდა დარწმუნებულიყო ამერიკელთა პოლიტიკაში, რომლის მიზანიც საბჭოთა რუსეთის დაშლა იყო. ამ შემთხვევაში, ამერიკელებს უნდა ეცნოთ და მხარი დაეჭირათ სსრკ-ის დაშლის მისეული ვარიანტისთვის და მეორეც, მათ უნდა ეცნოთ კავკასია სუვერენულ და თავისუფალ სახელმწიფოდ. სამეცნიერო და პოლიტიკური მოღვაწეობის პარალელურად, მიხეილ ახმეტელი ქართული ემიგრაციის პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც აქტიურად მონაწილეობდა. 1939 წელს, ის ქართული ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე იყო. საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომის დროს, მან და მისმა თანამებრძოლებმა გერმანული საკონცენტრაციო ბანაკებიდან უამრავი ქართველი იხსნეს, ლეგიონერის ფორმა ჩააცვეს და სიკვდილს გადაარჩინეს. იგი იყო გერმანიაში ქართული სათვისტომოს გამგეობის უცვლელი წევრი. გერმანიაში გამომაჯალი ქართული ემიგრანტული პერიოდული პრესის მუდმივი თანამშრომელი (ზოგჯერ წერდა ფსევდონიმით – „კონსტანტინ მიხაილი“) [9, 7-9].

1940 წლის დეკემბერში, მეორე მსოფლიო ომში აშშ-ის ჩაბმის შემდეგ, ამერიკაში მცხოვრები ქართველები, რომლებიც მანამდე, მხოლოდ, მატერიალურ-მორალურ მხარდაჭერას უწევდნენ ომის ზონაში მოქცეულ თანამემამულეებს, უშუალოდ აღმოჩნდნენ ჩართული სამხედრო-საბრძოლო მოქმედებებში. ამერიკისა და კანადის ავიამრეწველობა, კონსტრუქტორ მიხეილ გრიგორაშვილის აგებულ თვითმფრინავებს, ასევე, ალექსანდრე ქართველიშვილის P-47 გამანადგურებლებს იყენებდა, რომელიც არა მარტო ამერიკის, არამედ ინგლისის, საფრანგეთის, ბრაზილიის, შემდეგ კი ლენდ-ლიზით (სახელმწიფო პროგრამა, რომლის ფარგლებშიც აშშ ამარაგებდა დიდ ბრიტანეთს, სსრკ-ს, ჩინეთს და სხვა მოკავშირე სახელმწიფოებს, პროგრამა მეორე მსოფლიო ომის დაწყებიდან 18 თვის შემდეგ, 1941 წლის მარტში ამოქმედდა) საბჭოთა კავშირის

შეიარაღებაშიც იყო. მეორე მსოფლიო ომში, მრენველ გრიგოლ კობახიძის (ჯორჯ კობის) მინის ქარხანა სახელმწიფო შეკვეთით ქიმიური, სამედიცინო ლაბორატორიებისათვის, მრენველობის, საველე ჰოსპიტალებისა და რიგითი საავადმყოფოებისთვის აუცილებელ 45 სახის პროდუქციას ამზადებდა [15, 50-60].

მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, სხვადასხვა ქვეყნის მხარეზე მებრძოლი ქართველი ემიგრანტების მიზანი, საქართველოს განთავისუფლება იყო, ასევე, იმ სირცხვილის განელება, რომელიც მათ, 1921 წელს, რუსეთთან მარცხით განიცადეს. თავიანთი მოღვაწეობით ისინი ცდილობდნენ დაემტკიცებინათ, რომ ქართველობა არ გადაგვარებულა და ეროვნული სულით ალგზნებული მეთაურის წინამძღოლობით, ისინი კვლავ შეძლებდნენ საქართველოს ისტორიის ბრწყინვალე ფურცლების აღდგენას. მათი ბრძოლა ემიგრაციაში, ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შემადგენელი ნაწილია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ალექსანდრე ზაქარიადის „მოგონება“, ჟურნ. „მხედარი“, №1-4, 1994.
2. გივი გაბლიანი, მოგონებანი, ტ. 1, ქუთაისი, 1998.
3. გურამ შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. VII, თბილისი, 2005.
4. დიმიტრი სინჯიკაშვილი, მეგობრის ხსოვნას, გაზ. „ქართული აზრი“, № 8, ნიუ-იორკი, 1956.
5. დავით ვაჩნაძე, საუბარი გენერალ ვლასოვთან კარლსბადში (მოგონებათა რვეული: „საგულისხმო შეხვედრები“), გაზ. „ქართული აზრი“, ნიუ-იორკი, 1959.
6. კონსტანტინე გვარჯალაძის წერილი ნ. ჟორდანიას (წერილი გაგზავნილია 1921 წლის 20 ნოემბერს), საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1864, აღწერა 2, საქმე 487.
7. ლელა სარალიძე, ქართველი პოლიტიკური ემიგრანტების დამოკიდებულება მეორე მსოფლიო ომში მონაწილე ქვეყნებისადმი, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 1(18), თბილისი, 2016.
8. Le livre noir du communisme, Crimes, terreur, repression, France, 1997.
9. ლევან ურუშაძე, მიხეილ ახმეტელი, ევროპა და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, თბილისი, 2005.

10. Г. Мамулия, Грузинский легион в борьбе за свободу и независимость Грузии в годы второй мировой войны, Тбилиси, 2003.
11. ნიკო ჯავახიშვილი, ქართველი შინდლერი, ჟურნალი „ისტორიანი“, მარტი, №3, 2011,
12. ნიკოლოზ მათიკაშვილი, იუნკრები და სხვები (პუბლიცისტიკა, თარგმანი, გამოსვლები, ნოველები, მემუარები, მიმონერა), შემდგენელ-რედაქტორი ლალი ცომაია, გამომცემელი ლაშა ბაქრაძე, გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი, თბილისი, 2016.
13. რუსუდან დაუშვილი, საქართველო-დასავლეთი ნარკვევები სამხედრო ურთიერთობათა ისტორიიდან, თბილისი, 2012.
14. რუსუდან დაუშვილი, 8 ეპიზოდი ქართულ-გერმანული ურთიერთობების ისტორიიდან, გამომცემლობა „რაეო“, თბილისი, 2014.
15. რუსუდან დაუშვილი, ქართული ემიგრაცია ამერიკაში, თბილისი, 2014.
16. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1864, აღწერა 2, საქმე 487.
17. ქართული ემიგრაცია ანტიკომუნისტურ ბრძოლებში, გაზ. „ქართული აზრი“, იანვარი, 1959, ნიუ-იორკი. ამერიკის შეერთებულ შტატებში მცხოვრებ ქართველთა გაზეთი, ნიუ-იორკში, 1955 წლის დეკემბრიდან 1974 წლის ოქტომბრამდე, გამოდიოდა, რედაქტორი დიმიტრი (მიტო) სინჯიკაშვილი (1907-1976 წწ.). გაზეთის დევიზი იყო აბრაამ ლინკოლნის (აშშ-ის რიგით მე-16 პრეზიდენტი 1861-1865 წლებში) სიტყვები: „ყოველგვარი სიძულვილის გარეშე, ყველასადმი სიყვარულით, სიმართლის ღრმა რწმენით, რამდენადაც ამის დანახვის შესაძლებლობას ღმერთი გვაძლევს, ვეცდებით მივიყვანოთ ჩვენი საქმე ბოლომდე“.
18. ქართველი ტყვეები და ქართული ემიგრაცია (შოთა თარხნიშვილის ჩანაწერების მიხედვით), სოფიკო ჯერვალიძის პუბლიკაცია, ჟურნალში „ქართული ემიგრაცია“, 3 (6), თბილისი, 2015.

Lela Saralidze

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
researcher scientist of the Department of
Modern and Contemporary History*

From the History of Georgian Political Emigration During the World War II

Summary

On the basis of the archive and emigration press materials, the activity of Georgian political emigration, in different countries of the world, during the World War II, discussed in the article. 18 September 1934, The world's major Powers, received the Soviet Union in the League of Nations, this was unfair decision as their part. This fact followed by disappointment of Georgian immigrants.

One part of the immigrants refused to cooperate with the Germans. On the other hand, Soviet security agencies have worked hard to enter the split between the different circles of emigrant. The nation's sovereignty, democratic aspirations of the country's independence, it was the main reason for Georgian political emigration, which was divided by certain political parties and national – liberation movements and which were fighting on the side of Germany.

The nation's sovereignty, democratic aspirations of the country's independence, it was the main reason for Georgian political emigration, which was divided by certain political parties and national – liberation movements and which were fighting on the side of Germany. Georgian politicians in exile had a good relationship with various German officials and their hoped. Similarly, anti-Hitler Germans, they thought that Hitler would not have been constantly of German government and Germany's new government's policy would be change. The work emphasizes that, the events turned out otherwise. After the defeat of Germany in World War II, May 9, for Georgians, who fought on the German side was the defeat, while of the day was victory for Georgians who fought in Russian Bolshevik army.

The Second World War and prolonged frustrations, caused the significant damage for Georgian immigrants.

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი.

აღნიშნული სტატია დაიწერა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ R/148/2-101/14) ფარგლებში

ანტისაბჭოთა გამოსვლები საქართველოში და ქართული ემიგრაცია (1956-1960 წლები)

ომის შემდეგი პერიოდის უმკაცრესი რეპრესიებისა და გადასახლებების, ადამიანებზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედებისა და დაზინების ფორმების გამოყენების მიუხედავად, თავმოყვარეობის, ღირსების და ეროვნული ცნობიერების ამომანთვა ქართველებში ვერ შეძლეს. თუკი 1951-1955 წლების ქართველი ახალგაზრდობის პოლიტიკური ცხოვრება გარეგნულად მდორე მდინარის დინებას წააგავდა, ეს სრულებითაც არ ნიშნავდა, რომ საბჭოთა ტოტალიტარულმა რეჟიმმა სანადელს მიაღწია და ქართველობას ეროვნულ თავისუფლებაზე ფიქრი დააკარგვინა. ამ შემთხვევაში, გადამწყვეტ როლს ორი ფაქტორი განსაზღვრავდა: 1) სსრკ-ში და დასავლეთის ქვეყნებში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების გათვალისწინება, ქართველ ახალგაზრდობას თავშეკავების აუცილებლობას კარნახობდა; 2) ი. სტალინის გარდაცვალების (1953 წლის 5 მარტი) და ბერიას დაპატიმრების (1953 წლის 26 ივნისი) შემდეგ, რეპრესირებულთა რეაბილიტაციის (1953-1954 წლები) ღონისძიებები, ქვეყნის გარეგნული ლიბერალიზაციისა და დემოკრატიის დაწყების შთაბეჭდილებას ქმნიდა. ახალი ხელისუფლება – ნ. ხრუშჩოვის მეთაურობით, კაცთმოყვარეობის წამოსასხამით მოქმედებდა, რაც ქვეყნის ახალგაზრდობაზე გარკვეულ იდეოლოგიურ ზემოქმედებას ახდენდა. ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, ქართველებთან მიმართებაში გასაოცარი სიძულვილი არ შეცვლილა. **რუსი ჩინოვნიკები, ი. სტალინის 30 წლიანი და ლ. ბერიას მმართველობის შედეგებზე პასუ-**

ხისმგებლობას – ქართველ ერს აკისრებდა. ქართველთა მიმართ გადმოსროლილი დაუმსახურებელი ბრალდებები, ერის წონასწორობიდან გამოყვანაზე და შურისძიების საფეხურის მომზადებაზე იყო გათვლილი. მოსკოვში დაგეგმილ ამ პროვოკაციულ ქმედებას, ქართული ემიგრაცია დროულად გამოეხმაურა და შესაბამისი საინფორმაციო საშუალებებით ქართველობა გააფრთხილა. საქმე ეხებოდა სპონტანურად ანტისაბჭოთა გამოსვლებთან მიმართებაში თავშეკავებას, ხრუშჩოვისა და მისი გარემოცვისათვის ქართველებზე შურისძიების საბაბის არ მიცემას.

იმ პერიოდში მიმდინარე პოლიტიკურ საკითხებზე გამოქვეყნებულ სამეცნიერო შრომებში და ემიგრაციულ პრესაში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში, გამოკვეთილი ფორმითაა ნაჩვენები ის საპირისპირო სიძულვილი, რომელსაც ქართველობა რუსული შოვინისტური პოლიტიკის მიმართ იჩენდა. ამ მასალების მიხედვით, ქართველებში შინაგანი საპროტესტო მუხტი იმდენად აალებად საფეხურზე იყო, რომ მტკივნეულ ნერვზე ფეხის დაჭერით მისი ამოქმედება გარდუვალი ხდებოდა. ამ მხრივ, გადამწყვეტი როლი სკკპ XX ყრილობამ (1956 წლის 14-25 თებერვალი) შეასრულა. მხედველობაში მაქვს ი. სტალინის პიროვნების კულტისა და მისი შედეგების დაძლევის შესახებ ნ. ხრუშჩოვის მიერ პარტიის XX ყრილობაზე გაკეთებული მოხსენება და შესაბამისი რეზოლუცია. მართალია, არცერთი მათგანი იმ პერიოდის პრესაში არ გამოქვეყნებულა, მაგრამ, მათი შინაარსი მალევე გახდა ცნობილი. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ი.სტალინის სახელი ქართული საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის ეროვნული სიამაყის სიმბოლოდ იქცა. აქედან გამომდინარე, მისი მოულოდნელი კრიტიკა, ქართველი ერის დიდმა ნაწილმა, ეროვნულ შეურაცყოფად და დამცრობად მიიღო. მითუმეტეს, ი. სტალინის წინააღმდეგ ბრძოლა ისეთი ფორმით მიმდინარეობდა, რომ 30 – 40-იან წლებში ჩადენილი ყველა ბოროტების შემოქმედად ერთი პიროვნება იქნა გამოცხადებული, რომლის ეროვნებას ხაზგასმით მიუთითებდნენ. არაფერს ამბობდნენ პიროვნების კულტის შექმნის საფეხურის შემამზადებელ პარტიის მცდარ კურსზე. ი. სტალინის პიროვნების კულტის კრიტიკამ მიცვალებულის ანგარიშსწორების სახე მიიღო, ხოლო სისტემა ხელუხლებელი დატოვა [1, 294]. ყოველივე ეს, ი. სტალინის გარდაცვალების 3 წლისთავს დაემთხვა. რამდენადაც, ქართველი ახალგაზრდების ერთ ნაწილში სტალინის

პიროვნება გაფეტიშებული ფორმით იყო აღქმული, ქართული ტრადიციის შესაბამისად, თბილისის სტალინის სახელობის უნივერსიტეტის სტუდენტები ყოველი წლის 5-6 მარტს, სანაპიროზე სტალინის ძეგლთან მშვიდობიან სადღესასწაულო შეკრებებს აწყობდა. წინა წლებისაგან განსხვავებით, 1956 წლის 5 მარტის სტუდენტთა ღონისძიება მასობრივ მიტინგში გადაიზარდა [2, 6-7].

თბილისის პარალელურად მიტინგები გაიმართა ქუთაისში, ბათუმში, სოხუმში, ცხინვალში. რეგიონებიდან ხალხმრავლობით გორის მიტინგი გამოირჩეოდა. ეს იმითაც იყო განპირობებული, რომ მის მონაწილეებს ცხინვალის, ახალგორის, კასპისა და ქარელის რაიონებიდან შეუერთდა უფროსი და ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენლები. ქალაქ გორში, სტალინის ძეგლთან მიმდინარე ხალხმრავალ შეკრებებს, 16 კაციანი შტაბი ხელმძღვანელობდა. მას სათავეში, იმავე რაიონის გაზეთის რედაქციის თანამშრომელი მაცვალა ოქროპირიძე ედგა. შტაბს კავშირი ქონდა თბილისის მიტინგის ხელმძღვანელობასთან. „მიტინგის თითოეულ მონაწილეს – ამბობდა მ. ოქროპირიძე – აინტერესებდა პასუხი ერთ კითხვაზე: ხრუშჩოვი და მთავრობის ზოგიერთი წევრი როდის იყვნენ მართლები, მაშინ როცა აქებდნენ და ადიდებდნენ სტალინს თუ ახლა, როცა ლანძღავენ და ტალახში სვრიან მის სახელს; მაშინ როცა ქართველებზე წერდნენ და ამბობდნენ, რომ ამ ხალხს სადიდებლად ისიც ეყოფა, რომ კაცობრიობას მისცა დიდი სტალინიო, თუ ახლა, როცა დაცინვით იხსენიებენ ქართველებს როგორც სტალინის მშობლიურ ხალხს“ [3, 10]. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს: 1) ორმაგ სტანდარტებზე და ორპიროვანი იანუსისთვის დამახასიათებელ იდეოლოგიურ-პროპაგანდისტულ საქმიანობაზე დაფუძნებულ განწყვეტილებებს, საზოგადოებაზე რა უარყოფითი ფსიქოლოგიური ზემოქმედების მოხდენა შეუძლია; 2) ხელისუფლების უმაღლესი ეშელონების მხრიდან გადადგმული ნებისმიერი ნაბიჯი, ამა თუ იმ ერის ღირსების დამცრობაზე არ უნდა ყოფილიყო აგებული. ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ 1956 წლის 5 მარტს დაწყებული საპროტესტო გამოსვლები, შეურაცყოფილი და ღირსებაგათელილი ერის აფეთქების გამოვლინებას წარმოადგენდა და არა სკკ პარტიის, ლენინის ან სტალინის ზეაღმატებული სიყვარულით განპირობებულ მოვლენებს.

ამ საკითხთან მიმართებაში ჩემი ყურადღება გაზეთ „ქართულ აზრში“ დაბეჭდილმა პუბლიკაციამ „ნიუ იორკი, მარტი 1956“ მიიქცია. „იმ თაობისთვის — ვკითხულობთ წერილში, რომელსაც 1921

და 1924 წელი ახსოვს, სტალინი უსაშინლესი მტერი იყო ქართველი ერის, რადგან 1921 წელში საქართველოს დამოუკიდებლობის დაღუპვა სტალინის ინიციატივით მოხდა. მან მიუსია რუსული ჯარი საქართველოს და თავისი სამშობლო დაუმორჩილა რუსეთს (მაშინ ერქვა რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკა). 1924 წელშიაც სტალინის ინიციატივით და მისი პირადი ბრძანებით მოხდა ქართული ეროვნული ინტელიგენციის განადგურება. ამის შემდეგ მომხდარი დაუსრულებელი წმენდები და ჟლეტა ქართველებისა მუდამ სტალინის საქმე იყო. ეს საქართველოში ყველამ იცოდა. ამიტომ, დიდ შეცდომას უშვებს უცხოეთის პრესა, როცა ამბობს, რომ სტალინი საქართველოში განსაკუთრებით უყვართო“.

ეს ამონაწერი, 1921 წლიდან 1953 წლის ჩათვლით ყველა იმ ტრაგიკულ ფაქტებზე მიანიშნებს, რომლებიც ი.სტალინის უშუალო ხელმძღვანელობით, ან მის მიერ არჩეული პოლიტიკური კურსით იყო განპირობებული. მეორე მხრივ, **1956 წლის მარტის მოვლენების მონაწილეთა დიდი ნაწილი იმ თაობას ეკუთვნოდა, რომლის ოჯახებმა, არსებული ხელისუფლებისგან უმძიმესი დარტყმა მიიღო. ამ ფონზე, სტალინისადმი განსაკუთრებული სიყვარულის წამოსასხამით მიტინგის მონაწილეთა უმრავლესობის შემოსვა, რომანტიზმის ნებისმიერ ჩარჩოს სცილდება. ჩემი ასეთი პოზიციის გამო, არ გამოვრიცხავ, რომ ი.სტალინის ქომაგებმა, მიტინგზე გამოტანილი ლოზუნგები შემახსენონ. მხედველობაში მაქვს: „გაუმარჯოს სკკპ“, „გაუმარჯოს ლენინ-სტალინის პარტიას“, „დიდება სტალინს“ და ა. შ. ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ასეთი ფონი, საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის დასაყენებლად მოხერხებულად იყო გამოყენებული. მომიტინგეთა წინაშე სიტყვით გამომსვლელთა შორის, მრავალმხრივი ლოზუნგებით ჯანსუღ ჩარკვიანი გამოირჩეოდა. „ხალხის ნება-სურვილს – აცხადებდა იგი – ვერავინ გადავა. გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს. გაუმარჯოს საბჭოთა საქართველოს... ჩვენ გვიყვარს დიდი რუსი ხალხი, მათთან მხარდამხარ უნდა ვიაროთ ისეთი წესიერი გზით, როგორც ოდეს საქართველო დასაბამიდან... ჩვენ ქრისტიანები ვართ, ჩვენ ვაჟკაცები ვართ, ჩვენი მამა-პაპა გვასწავლიდა, რომ ჩვენ თავისუფლები ვართ და ვიქნებით მარად!“ [2, 26-27].**

ჯ. ჩარკვიანის სიტყვიდან ჩემს მიერ მოტანილი ეს ამონაწერი, უშიშროების შესაბამისი უწყების მაღალჩინოსნებისგან, საბჭოთა ხელისუფლებისა და რუსი ხალხის ქართველების მხრიდან მტრად

გამოცხადების ნებისმიერ მცდელობას სათავეშივე გამორიცხავდა. იმავდროულად, საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი – „გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს“ გამოკვეთილი ფორმულირებით იყო დაყენებული. ეს იდეა, იმავე მიტინგზე მის მიერ წაკითხულ ლექსშიაც იქნა გატარებული. აღნიშნულ ფაქტებს უკეთებდა რა ანალიზს, შ. ნოზაძე სავსებით სწორად დასძენდა: „ჩარკვიანის სიტყვასა და ლექსში ლაპარაკია არა მარტო სტალინის სიყვარულზე, არა მარტო რუს ხალხთან მხარდამხარ სიარულზე, არამედ თავისუფალ, დამოუკიდებელ საქართველოზეც“ [2, 28].

მიუხედავად იმისა, რომ მარტის მოვლენებმა სერიოზული სახე მიიღო, საბჭოთა საინფორმაციო საშუალებები სიმართლეს მალავდა და მიმდინარე პროცესებს სასხვათაშორისო ფორმით აწვდიდა საზოგადოებას. სწორი ინფორმაცია, კიდევ უფრო ხელმიუწვდომელი იყო უცხოეთის ჟურნალისტებისათვის. აუცილებლობა, ჩაკეტილი საინფორმაციო სივრცის გარღვევას საჭიროებდა. ამ თვალსაზრისით, მიტინგის ორგანიზატორებმა უალრესად გაბედული და დიპლომატიური სვლა გააკეთა. მხედველობაში მაქვს ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის მოადგილის ჯუ დეს თბილისში ყოფნის ფაქტის გამოყენება და მასთან შეხვედრის მიღწევა. მიტინგის მონაწილეთა 5 კაციანი დელეგაციის თხოვნაზე – მონაწილეობა მიეღო სტალინის ძეგლთან გამართული მიტინგის მუშაობაში, ჯუ დემ ავადმყოფობის მომიზეზებით დელეგაციის სურვილი ვერ დააკმაყოფილა, მაგრამ თავისი წარმომადგენელი მიტინგზე მაინც გაგზავნა, რომელმაც იქ შეკრებილ ხალხს მოკლე სიტყვით მიმართა [3, 266].

მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი ქვეყნის წარმომადგენლის მიტინგზე მისვლა და მისი მონაწილეებისადმი სოლიდარობის გამოცხადება, პოლიტიკური და იდეოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ დატვირთვას ატარებდა. ამ ფაქტორმა, მიტინგის მონაწილეთა რაოდენობა კიდევ უფრო გაზარდა. ამ საკითხთან მიმართებაში, დღემდე გამოქვეყნებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი ურთიერთ საწინააღმდეგო ციფრობრივი მონაცემებია მოტანილი: 1) 50-60 ათასი [2, 7]. 2) 70-80 ათასი [4, 381]. მომიტინგეთა რაოდენობის ზრდამ, საქართველოს ხელისუფლება საგონებელში ჩააგდო. რესპუბლიკის იმჟამინდელი ცეკას პირველი მდივანი ვ. მჟავანაძე მომიტინგეებს რამდენჯერმე შეხვდა და მოსალოდნელი უმძიმესი საფრთხიდან გამომდინარე, მომიტინგეებს თხოვნით მიმართა, რომ დაშლილიყვნენ. **საზგასმით უნდა ითქვას, რომ ჯუ**

დეს წარმომადგენელის მიტინგზე მისვლით, მომიტინგეთა ზე-
ალმაფრენის და შემართების განწყობიდან გამომდინარე, ისინი
არა თუ დაშლას, არამედ, მიმდინარე პროცესების რადიოთი და
პრესის საშუალებით ოფიციალურად გახმოვანების პარალელ-
ურად, საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნას აყენებ-
დნენ. მხედველობაში მაქვს თეატრალური ინსტიტუტის კურ-
სდამთავრებულის გივი ბარამიძის მიერ 8 მარტს, სანაპიროზე
წარმოთქმული სიტყვა, რომელიც მონოდებით დაამთავრა: „გა-
უმარჯოს თავისუფალ და დამოუკიდებელ საქართველოს, ძირს
კოლონიალიზმი!“ რამდენადაც მომიტინგეთა იდეურმა მიმარ-
თულებამ, გამოკვეთილი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი
მოძრაობის ხასიათი მიიღო, ამ ფაქტიდან გამომდინარე, საქარ-
თველოს ხელისუფლება პანიკამ მოიცვა და თბილისის გარნი-
ზონის უფროსს, გენერალ მაიორ გლადკოვს წინადადებით მი-
მართა: უზრუნველყო სახელმწიფო მნიშვნელობის ობიექტე-
ბის დაცვა. 1956 წლის 9 მარტიდან კავშირგაბმულობის შენობა
თბილისის გარნიზონის სამხედრო ნაწილის ოცეულმა დაიკავა.
იმავედროულად თბილისში გაძლიერებული სამხედრო ნაწილები და
ჯავშან- ტექნიკა იქნა შემოყვანილი. ეს იმის მაჩვენებელი იყო, რომ
მცირეოდენი პროვოკაციის შემთხვევაში, სსრკ-ის თავდაცვის სა-
მინისტროს ქვემდებარე სამხედრო შენაერთები იარაღს გამოიყე-
ნებდა. იმ დოკუმენტური მასალების მიხედვით, რომელიც შ. ნოზა-
ძეს აქვს თავის მონოგრაფიაში მოტანილი, კარგად ჩანს, რომ სა-
ქართველოს იმჟამინდელმა ხელისუფლებამ, მომიტინგეთა მინიმა-
ლური მოთხოვნების (მათ შორის რადიოთი მიტინგის მიმდინარეო-
ბის გადაცემა) შესრულება ვერ შეძლო. ამით იყო განპირობებული
მომიტინგე ახალგაზრდების ერთი ჯგუფის მიერ 9 მარტს ლამით
კვშირგაბმულობის სახლისკენ დაძვრა იმ იმედით, რომ ისინი ძირი-
თადი მოთხოვნების ოფიციალურად გახმოვანებას შეძლებდნენ.
რამდენადაც, მოსკოვიდან მოვლინებული მაღალჩინოსანი სამხედ-
როების მიზანს, ქართველი ახალგაზრდების სანიმუშოდ დასჯა, მი-
სი სისხლის დაღვრა და მორჩილების არტახებში მოქცევა წარმო-
ადგენდა, ბუნებრივია, პროვოკაციის რამდენიმე სახეობა წინასწარ
ქონდათ დამუშავებული. მიტინგის მონაწილეთა ჩვენებებიდან ირ-
კვევა, რომ რუსმა სამხედროებმა, მომიტინგე ახალგაზრდების მი-
მართ პროვოკაციის წინასწარ შემუშავებული სქემა გამოიყენა. სა-
ნაპიროსკენ უკანდახეულ უიარაღო მომიტინგეებს ავტომატები-
დან ცეცხლი გაუხსნა. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ

მომიტინგები უიარალონი იყვნენ და ამ დაპირისპირების დროს არცერთი რუსი სამხედრო არ დაღუპულა. სამედიცინო დასკვნის მიხედვით, ყველა მოკლულ და დაჭრილ მომიტინგეს ტყვიები ზურგში ქონდა ნასროლი.

ამ ტრაგიკული მოვლენის შესახებ, პრესის ფურცლებზე და სამეცნიერო ლიტერატურაში დაბეჭდილი მასალების მიხედვით, 1956 წლის 9 მარტის ტრაგიკული მოვლენების დროს დაღუპულთა შესახებ დაზუსტებული მონაცემები დღემდე არ არსებობს. ქართული ემიგრაციის წარმომადგენელთა მიერ პრესის ფურცლებზე დაბეჭდილი მასალების მიხედვით, დაღუპულთა რაოდენობა 100-160 კაციითაა განსაზღვრული. ხოლო უცხო ქვეყნების დიპლომატების ცნობით, დაჭრილ-დახოცილთა რაოდენობა 300 კაცს აღემატებოდა [5]. რაც შეეხება სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის ოფიციალურ მონაცემებს, დაღუპულად 22 კაცია მიჩნეული. პარტიის XXVIII ყრილობაზე ე. შევარდნაძის მიერ გაკეთებულ მოხსენებაში 150 კაცია დასახელებული [6]. უცხოეთის ერთ-ერთი სააგენტოს მონაცემებით 400 კაცი, ხოლო ნ. ნათაძის დაანგარიშებით 500-1200 კაცამდე უნდა დაღუპულიყო [7]. იმავე საკითხს შეეხო შ. ნოზაძეც. მისი კატეგორიული „მტკიცებით“, 1956 წლის 9-10 მარტის მოვლენების დროს მოკლულთა რაოდენობა 22 კაცს არ აღემატება. ამ შემთხვევაში იგი სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მონაცემებს ეყრდნობოდა და მისი კითხვის ნიშნის ქვეშ დაყენება მიზანშეუწონლად მიაჩნდა.

მშვიდობიანი მომიტინგეებისადმი უმკაცრესი ანგარიშსწორების შემდეგ, თბილისის გარნიზონის უფროსის გლადკოვის № 14 ბრძანების საფუძველზე, ქალაქში სამხედრო პატრულირება შემოიღეს. მომხდარი ფაქტის ხელისუფლების მხრიდან გამართლების მიზნით, საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის და საქართველოს ალკვ ცენტრალური კომიტეტის ერთობლივი განცხადებით, მიტინგის მონაწილეები დეზორგანიზატორებად და პროვოკატორებად გამოცხადდა. ეს დოკუმენტი საზოგადოებას 5-9 მარტის საპროტესტო გამოსვლების ძირითად განმაპირობებელ მიზეზებს უმაღლავდა. ამ ქმედებით, იმ დანაშაულის მიფუჩჩება სურდათ, რომელიც მშვიდობიან მომიტინგეებთან მიმართებაში იქნა გამოყენებული და ათეულობით ახალგაზრდის სიცოცხლე შეინირა. ამ ქმედებით, ცენტრალურმა ხელისუფლებამ და მის მიერ საქართველოში გამოგზავნილმა სამ-

ხედრო უწყების მალაჩინოსნებმა, ქართველთა მიმართ ბიოლოგიური სიძულვილი ოფიციალურად გამოავლინა.

თბილისში მომიტინგე ახალგაზრდების ამოხოცვიდან ერთი კვირის შემდეგ, საქართველოს პარტიული აქტივის კრებამ (1956 წლის 17 მარტი) ამ საკითხზე საგანგებოდ იმსჯელა. მისი მონაწილეები, პარტიის ცეკას ხელმძღვანელობისგან კისერზე თოკგამომული ხბოს მდგომარეობაში აღმოჩნდნენა და ამ პოზიციაში მყოფებმა შეფასების იმ სამარცხვინო და შეურაცმყოფელ ტერმინოლოგიას (ხულიგნები, პროვოკატორები, მტრული ელემენტებისგან ნაქეზებული ბრბო) დაუჭირა მხარი, რომელიც 5-9 მარტის მიტინგის მონაწილეთა მიმართ იქნა გამოყენებული. შედარებით უფრო სალი აზროვნებით, საქართველოს კომკავშირის აქტივის (1000 კაცი) რესპუბლიკური კრების (1956 წლის 26-27 მარტი) მონაწილეთა გამომსვლელები გამოირჩეოდა. მხედველობაში მაქვს გ.ბანძელაძის სიტყვა. 1956 წლის მარტის მოვლენები მან, ინტელექტუალური აზროვნების ფონზე განიხილა და ლოგიკურ-ეთიკური კატეგორიების მომარჯვებით, საბჭოური იდეოლოგიური მანქანის დასამარება მოახდინა. „როდესაც ვაკრიტიკებთ რომელიმე მითითებას თუ დებულებას, ან მათ ავტორს – ამბობდა იგი – როგორი ავტორიც არ უნდა იყოს ის, აუცილებელია დავასაბუთოთ ეს მცდარობა. ეს ელემენტარული ლოგიკური და ეთიკური მოთხოვნაა, რაც არასოდეს არ უნდა დავივიწყოთ... არ შეიძლება კრიტიკის გაუფასურება, ამით ახალგაზრდობაში თვით ჩვენ ვკარგავთ ავტორიტეტს. ისტორია არ ივინყებს არც დამსახურებას და შეცდომებსაც არავის აპატიებს“ [2, 187-188].

პრობლემისადმი ასეთი მიდგომა და შეფასების კრიტერიუმების ლოგიკურ აზროვნებაზე დაფუძნება, იმ პერიოდის პარტიული ნომენკლატურისათვის მიუღებელი იყო. აქედან გამომდინარე, გ.ბანძელაძის გამოსვლა მცდარად და არაპარტიული აზროვნების გამოვლინებად იქნა გამოცხადებული. საკავშირო და ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების მიერ იდეოლოგიური ხაზით ქართველი ახალგაზრდების დასადანამაულებლად აღებული კურსი, ფაქტობრივი მასალით დადასტურებას მოითხოვდა. ამ მიზნით, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის 1956 წლის 10 ივლისის დადგენილებით, 1956 წლის მარტის მოვლენების შემსწავლელი საგანგებო კომისია საქართველოში იქნა გამოგზავნილი. მას სსრკ-ის შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე ოვსიანიკოვი ხელმძღვანელობდა. კომისიის მიზანს, ყალბი დოკუმენტაციის შედგენა

და მომხდარი ტრაგედიის ქართველი ახალგაზრდებისადმი გადაბრალება წარმოადგენდა. „მოსკოველი ექსპერტები შეეცადნენ, დახოცილი ახალგაზრდები დაედანაშაულებინათ აგრესიულობაში იმ ფაქტით, რომ მათ, თითქოს ტყვია არა ზურგიდან, არამედ პირდაპირ ქონდათ ნასროლი. ეს ფალსიფიკაცია მხილებული იქნა. დადასტურდა, რომ მანიფესტაციის მონაწილე ახალგაზრდებს არმიასთან შეტაკება არ ქონიათ და ისინი ზურგიდან ნასროლი ტყვიების მსხვერპლნი გახდნენ...“ [1, 297]. ასეთი „მარცხის“ მიუხედავად, სკკპ ცენტრალური კომიტეტი ქართველთა მიმართ შურისძიებაზე ხელის აღებას არ აპირებდა. მხედველობაში მაქვს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის 1956 წლის ივლისის დადგენილება „საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის არადამაკმაყოფილებელი მუშაობისა და შეცდომების შესახებ“. ამ დოკუმენტით, ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ქართველ ხალხს ბრალი ნაციონალიზმში, „ეროვნული განსაკუთრებულობისადმი ავადმყოფურ დამოკიდებულებაში და ყოყორებაში“ დასდო. ყოველივე ეს ისეთი ფორმით გაკეთდა, რომ მას, ქართველთა შეურაცყოფა და დამცრობა წითელ ზოლად გასდევდა. ამ დოკუმენტის შედგენაში, კრემლის მესვეურებთან ერთად, საქართველოდან წარგზავნილი კარიერისტი ხელმძღვანელებიც ლეზულობდა მონაწილეობას [1, 297].

1956 წლის მარტის მოვლენების შეფასებასთან მიმართებაში, გარკვეული ადგილი უცხოეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის დამოკიდებულების წარმოჩენას უნდა მიენიჭოს. საზოგადოებისთვის ცნობილი უნდა იყოს, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოში განხორციელებულ ვანდალურ ქმედებებთან მიმართებაში, თუ რა პოზიცია დაიჭირა იმ პერიოდში დასავლეთმა. ჩემს ხელთ არსებული მასალების საფუძვლიანად შესწავლიდან ირკვევა, რომ 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიისადმი დასავლეთის დამოკიდებულებამ სამი საფეხური გაიარა: 1) ინდიფერენტული; 2) არასწორი შეფასებები და 3) ობიექტური შეფასებები.

1) პრობლემისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება: 1956 წლის მარტის მოვლენებთან მიმართებაში, უცხოური პრესის ფურცლებზე დაბეჭდილი პუბლიკაციები, საბჭოთა იმპერიაში მთელი 30 წლის განმავლობაში პირველად მომხდარი უჩვეულო პროცესებით იყო განპირობებული. რაც შეეხება სტატიების დონეს, გაზეთი „ქართული აზრის“ (1956 წლის №4) მონინავე პუბლიკაციის მიხედვით თუკი ვიმსჯელებთ, ზერელე შეფასებებით ხასი-

ათდებოდა და არცერთი მათგანი მომხდარი ფაქტის ანალიზის გაკეთების მცდელობას არ შეიცავდა. ასეთი ინდიფერენტული დამოკიდებულება გამოავლინა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ და უცხოეთის ქვეყნების დიპლომატიურმა წრეებმაც. საზღვარგარეთული პრესისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების სასხვათაშორისო პოზიციის გამო, გ. გაბლიანი სტატიაში „რა მოხდა?“ გულისტკივილით წერდა: „გუდმანის ჯაზის მოგზაურობის დროს „კატიუშას“ დამღერების გამო თბილისელების საპასუხო ყიჟინამ, ამერიკის პრესაში და ტელევიზიაში უფრო მეტი ყურადღება დაიმსახურა, ვიდრე 1956 წლის მარტის მოვლენებმა“. სსრკ-ში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი კაპიტალისტური ქვეყნების ზემოაღნიშნულ დამოკიდებულებას შეეხო ჟურნალ „ჩვენი დროშა“-ში დაბეჭდილი პუბლიკაცია: „საბჭოთა საგარეო პოლიტიკა“. მასში გარკვევითაა მითითებული, რომ სსრკ-ში მიმდინარე ანტიკომუნისტურ პროცესებს, კაპიტალისტური ქვეყნები პასიურად უყურებდნენ, მათდამი ფულითა და იარაღით დახმარებას ვერ იმეტებდნენ. „მათი დევიზი – სხვისი ჭირი ლოპეს ჩხირი ხდება მსოფლიოს მოვლენათ... დასავლეთი და ამერიკა ემზადება ომისთვის... აწყობს საერთო შტაბებს, მაგრამ ამას არ ახლავს იდეოლოგიური და პოლიტიკური მუშაობა და მით ნიადაგის მომზადება თვით საბჭოთა ხალხებში ომის მოსაგებათ“.

2) არასწორი შეფასებები: ქართველთა ეროვნული სატკივართი გამოწვეული 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება დაედო საფუძვლად, მომხდარი ფაქტისადმი დასავლეთის მხრიდან არასწორ შეფასებებს. იმ პერიოდის ემიგრაციულ პრესაში გამოქვეყნებული მასალებიდან ირკვევა, რომ გერმანიაში, საფრანგეთში და აშშ-ი გამომავალი გაზეთები, 1956 წლის 5-9 მარტის საპროტესტო მიტინგებს, სტალინისადმი ქართველთა სიმპათიით ხსნიდა. ამ შემთხვევაში ისინი ძირითადად მოსკოვის საინფორმაციო საშუალებებისგან გავრცელებულ მასალებს ეყრდნობოდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით, აშშ-ი დაბეჭდილი პუბლიკაციების შესახებ გაზეთი „ქართული აზრი“ სტატიაში „რა მოხდა საქართველოში?“ ხაზგასმით წერდა: „აქაურმა პრესამ გაიმეორა მოსკოვის ვერსია და ეს ბრძოლა ახსნა ქართველი ხალხის სტალინისადმი სიმპათიით“ [8]. იგივე გაზეთის მომდევნო ნომერში დაბეჭდილ მონინავე სტატიაში „ნიუ იორკი, ნოემბერი 1956 წ.“ ვკითხულობთ: „უცხო პრესის დიდმა ნაწილმა არ შეინუხათავი მოვლენის შესწავლით, მისი ანალიზით და თავის მკითხველს

გაუმეორა კრემლის მიერ საექსპორტოდ შეთხზული ვერსია, რომ „ქართველები აჯანყდნენ“ სტალინის „კულტის დამშობის“ გამო და თფილისში მოხდა „პროსტალინური დემონსტრაცია“-ო. მხოლოდ „ჰერალდ ტრიბუნმა“ გამოსთქვა საწინააღმდეგო აზრი, თუმცა ვერც მან გაბედა ამ „ორიგინალობის“ პასუხისმგებლობის აღება და ამოეფარა ჩვენი გაზეთის ნიჭიერ თანამშრომელს, ამჟამად განსვენებულ ალ. ცომაიას ავტორიტეტს და განაცხადა: „ასე მოგვითხრობს „ორინიონ ჯორჯიას“ რედაქტორიო“. **სამწუხარო ის არის, რომ დასავლეთის სახელმწიფოს ლიდერებმა და პრესის თანამშრომლებმა, სწორად ვერ აღიქვა კოლონიურ ქვეყნებში მიმდინარე ეროვნულის აფეთქების მნიშვნელობა. ობიექტური შეფასება არ მისცა ჩაგრული ერების გამოღვიძებას და თავისუფლებისკენ სწრაფვის პროცესებს. ეს შეუცნობელი ფაქტორი დაედო საფუძვლად მათი მხრიდან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის „ტიტოიზმად“ გამოცხადებას.** არადა, გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ ფურცლებზე დაბეჭდილ პუბლიკაციებში გარკვევით იყო ნათქვამი, რომ საბჭოთა პატრიოტიზმისთვის უცხო იყო სეპარატისტული აზროვნება. ამ ფაქტს უკეთებდა რა კომენტარს, გაზეთი „ქართული აზრი“ სტატიაში „რა მოხდა საქართველოში?“ ხაზგასმით წერდა: „საბჭოთა გაზეთი ადასტურებს, რომ საქმე გვექონდა ეროვნული ბრძოლის აქტთან“ [9].

1956 წლის 9 მარტის მიტინგის უმოწყალოდ დამბრბევი, პირველი გვარდიული მექანიზებული დივიზიის პოდპოლკოვნიკი მ. ა. აპკინი, 5-9 მარტის დემონსტრაციებში, ქართველთა ეროვნული ბრძოლის გამოვლინებას ხედავდა. ქართველებთან მიმართებაში მისი მხრიდან სიძულვილნარევი განცხადების გაკეთება აღნიშნული გარემოებითაც იყო განპირობებული. „ეს ხალხი – ამბობდა იგი- ადგილზე უნდა გაასამართლონ და შეუბრალებლად დახვრიტონ. უნდა გაინმინდოს თბილისი, სადაც ბევრი უსაქმური, სპეკულიანტი და დამნაშავეა. ყველა ისინი უნდა გაასახლონ და იძულებით ამუშაონ. განსაკუთრებით ეს აუცილებელია გაკეთდეს ინტელიგენციის, სტუდენტებისა და ნაციონალისტური გამოსვლების მიმართ. საქართველოში არმიის ჩარევით მე კმაყოფილი ვარ. ქართველებმა დაე გაიგონ, რომ ჩვენთან არის საბჭოთა მთავრობა, მოქმედებს საბჭოთა ხელისუფლება, რომ მას ჰყავს არმია, რომელიც მზად არის დაიცვას საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესები“ [2, 201]. თბილისიდან ქართველთა მოაზროვნე ინტელიგენციის გასახლების აუცილებლობას ახმოვანებდა 147-ე

დივიზიის კაპიტანი მ. ი. ტრავკინი, რომელიც დაუფარავად და ზიზღნარევი ფორმით აცხადებდა: „თბილისში უნდა დარჩნენ მშრომელები, დანარჩენები კი გაიგზავნონ ყამირზე და აიძულონ ისინი იქ იმუშაონ“. ჩემს მიერ მოტანილ ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს, რომ სამხედრო უწყების წარმომადგენლები, მიტინგის მონაწილეთა სანიმუშოთ დასჯას და მის შუა აზიაში გასახლებას, ქართველთა ნაციონალისტური შეხედულებების დასამარების მიზნით მოითხოვდნენ. გაზეთ „ქართული აზრის“ მიერ დაბეჭდილ პუბლიკაციებში მოტანილი მონაცემების მიხედვით, საქართველოდან გასახლებულთა რაოდენობა იმ ეტაპზე 60 ათასი კაცითაა განსაზღვრული. ამ საკითხთან დაკავშირებით, იმავე გაზეთში დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „რა მოხდა საქართველოში?“ ვკითხულობთ: „აჯანყების შემდეგ ერთი თვის განმავლობაში, სრულიად სანდო ცნობებით, რუსეთისკენ, ე. ი. ციმბირისკენ წასულა პატიმრებით დატვირთული 27 მატარებელი (საშუალო რიცხვით საბარგო მატარებელში 60 ვაგონია და ვაგონში 40 კაცი) რაც უდრის 60 ათას კაცს. საშინელი და თავზარდამცემი ცნობებია“ [10]. დაბეჭდვით ძნელია იმის თქმა, თუ რამდენად შეესაბამება სინამდვილეს 9 მარტის მოვლენების შემდეგ, საქართველოდან გასახლებული ადამიანების რაოდენობის შესახებ მოტანილი მონაცემები. ცნობილი ფაქტია და სამეცნიერო ლიტერატურითაც დადასტურებულია, რომ ნ.ხრუშჩოვის და გ. ჟუკოვის ოცნებას, შუა აზიაში ქართველთა მასობრივად გასახლება წარმოადგენდა. გამორიცხული არაა, რომ ზემოაღნიშნული ღონისძიება, თუკი იგი სინამდვილეს შეესაბამება, საბჭოთა ხელისუფლების მაღალჩინოსანთა მიერ ჩაფიქრებული ქართველთა მასობრივად გასახლების ვერაგული გეგმის მოსამზადებელი საფეხური რომ ყოფილიყო.

ამ ფონზე, ქართული ემიგრაციის საღად მოაზროვნე ნაწილი, 1956 წლის 5-9 მარტის მოვლენებს, ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფორმატით განიხილავდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, გაზეთ „ქართულ აზრში“ დაბეჭდილ მონიშნულ ნერილში „ნიუ იორკი, მარტი, 1956 წ.“ ვკითხულობთ: „საბჭოთა კავშირში დღეს ქართველების მდგომარეობა ცოტათი განსხვავდება ჰიტლერის გერმანიაში ურიების მდგომარეობიდან. ამ საშინელი მდგომარეობის შედეგი და გამოძახილია მარტის დემონსტრაცია. ხალხმა ველარ აიტანა მოსკოვის უხეში პოლიტიკა, ისარგებლა შესაფერი მომენტით თავისი ცხოვრებისა და უფლების დასაცავად. სტალინის სურათს ამოფარება ხალხმა მიიჩნია ერთ, ჯერ კიდევ

ნებადართულ ლეგალურ გზად აღვირახსნილი რუსული იმპერიალიზმის სანინააღმდეგო პროტესტისთვის. ხალხმა ამ ხერხს მიმართა“ [11]. იმავე პუბლიკაციის ავტორის სამართლიანი მტკიცებით, 1956 წლის მარტის მოვლენები, რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ 1921 წლიდან დაწყებული ბრძოლის (აჯანყებების) გაგრძელებას წარმოადგენდა. ანალოგიური თვალსაზრისია განვრცობილი პ. სარჯველაძის პუბლიკაციაში – „სტალინის კულტი საქართველოში“ „თბილისში მომხდარი ახალგაზრდობის მძლავრი დემონსტრაციები- ვკითხულობთ სტატიაში – მხოლოდ მოწმობს ერში დაგროვილ უკმაყოფილებას, სტიქიურ აფეთქებას, რევოლუციონერი ქარიშხლის ამოვარდნას“ [12, 10].

ჩემს მიერ ზემოთ მოტანილი მასალების ანალიზიდან გამომდინარე, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას: ა) 1956 წლის 5-9 მარტის მოვლენები, იყო არა ი. სტალინის ერთხელ კიდევ გაფეტიშების მცდელობა, არამედ, ეროვნული თავმოყვარეობა შელახული ქართველი ერის ღირსების აღსადგენად მშვიდობიანი ფორმით გაბრძოლება; ბ) მარტის მოვლენები უნდა შეფასდეს, საბჭოთა იმპერიის სივრცეში მონობის უღელდადგმული სასოწარკვეთილი ერის, ცენტრისადმი დაუმორჩილებლობის ხმაძალი შეძახილი და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად, იმ ეტაპზე მბჟუტავი ნაკვერცხლის გასაღვივებელი საფეხურის მომზადების მცდელობა. გ) ქართველმა ერმა, მომხდარი ფაქტით ქვეყნიერების დასანახად ოფიციალურად თქვა უარი სსრკ-ის შემადგენლობაში დარჩენაზე და თავისი შეუპოვარი ქმედებით, რუსეთის გასაბჭოებულ იმპერიაში მყოფი მიძინებული ერების გამოფხიზლებას დაუდო სათავე.

1956 წლის მარტის მნიშვნელობა სწორად აღიქვა ქართული ემიგრაციის ეროვნული საბჭოს 1956 წლის 19 მაისის ყრილობის მონაწილეებმა. ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის – ნ.ცინცაძის შესავალი სიტყვისა და რ. არსენიძის მოხსენების შემდეგ, თბილისის მოვლენების შეფასებასთან მიმართებაში, ყრილობამ საგანგებო დეკლარაცია მიიღო. ამ დოკუმენტის ძირითადი დებულებები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1) მარტის მოვლენების დროს, ქართველმა ხალხმა გაბედულად და მოხერხებულად გამოთქვა თავისი გულისწყრომა საქართველოს ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ. ტერორისტული რეჟიმის შიშის ყინული გატეხა და საბჭოთა საოკუპაციო რეჟიმს დაუპირისპირდა; 2) ი. სტალინის პიროვნების კულტის დამ-

ხობა, საბაბი და დასაწყისი იყო ქართველთა ეროვნული მოძრაობისა, რომელმაც სპონტანურად იფეთქა საზოგადოებაში. ქართველი ხალხის გამოსვლების ძირითადი მოტივები იყო საბჭოთა რუსეთისგან მიტაცებული ეროვნული და სოციალ- პოლიტიკური თავისუფლების დაბრუნება, თავის თავის მესვეურად გახდომა, მოსკოვიდან განთავისუფლება; 3) 5-9 მარტის მრავალრიცხოვანი მშვიდობიანი მანიფესტაციებით, ქართველმა ხალხმა თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება გამოავლინა მოსკოვის სულშემხუთველი რეჟიმის წინააღმდეგ; 4) ქართველი ხალხი ღიად დაუპირისპირდა ოკუპანტ ქვეყანას და ცივილიზებულ სამყაროს ამცნო თავისი სურვილი – დამოუკიდებელი, თავისუფალი საქართველოს აღდგენის შესახებ. საბჭოთა ხელისუფლების მალაღჩინოსნების მხრიდან, ქართველი ხალხის მიმართ ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედების დაფარვის მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა. „ოკუპანტების მტარვალური ქცევა დაგვიანებით, მაგრამ მაინც მოეფინა მსოფლიოს“.

„მარტის მანიფესტაციები – ვკითხულობთ დოკუმენტში – ახალი გამოძვლავნებაა იმ ბრძოლის, რომელიც ოკუპაციის პირველი დღიდან არ შეუწყვეტია ქართველ ხალხს. მარტის დღეები გაგრძელებაა 1924 წლის სახალხო აჯანყების და გამომხატველი ქართველი ხალხის დაუშრეტელი წყურვილისა, იყოს თავისუფალი და დამოუკიდებელი. ქართული ეროვნული საბჭოს ყრილობა მიმართავს მთელ კაცობრიობას, ყველა სახელმწიფოთა მთავრობებს, განსაკუთრებით გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას, მიმართავს ყველას, ვისაც სწამს და უყვარს თავისუფლება – ყურადღება მიაქციონ ამ პატარა, კულტურული და გაბედული ერის უსაშინლეს ტრაგიკულ მდგომარეობას. კომუნისტური ტირანია, მოსკოვში გაბატონებული მოველინა მას 36 წლის წინათ როგორც დამპყრობელი და ამ ხნის განმავლობაში წამების ჯვარზე ყავს გაკრული მთელი ქართველი ერი. ყოველი სიტყვა თანაგრძნობისა ჩვენი ერისადმი – მალამოთ მოხვდება მის ჭრილობებს. ყოველი სიტყვა დაგმობისა და ზემოქმედებისა ტირანების მიმართ, იქნება გამამხნევებელი, როგორც ქართველი ერის, ისე საბჭოთა საპყრობილემი მომწყვდეული ყველა ერისთვის“.

ამ ვრცელ ამონაწერში არა მარტო 1956 წლის მარტის მოვლენებია შეფასებული, არამედ გარკვეული ფორმით გულისხმობაა გამოთქმული იმ დუმილის შესახებ, რომელიც დასავლეთ ევროპისა და აშშ-ის ოფიციალურმა წრეებმა და პრესამ რომ გამოიჩინა იმ ეტაპზე. იმავდროულად იგივე დოკუმენტი საერთაშორისო ორგა-

ნიზაციებს შეახსენებდა, თუ ისინი პატარა ერების კულტურასა და მის ეროვნულ თავისუფლებას სცემდნენ პატივს, ხმა უნდა აემალ-ლებინათ იმ სისხლიანი ტერორის წინააღმდეგ, რომელიც სსრკ-ის შეიარაღებულმა ძალებმა ჩაიდინა ქართველთა მშვიდობიანი მომი-ტინგების მიმართ. ამ დოკუმენტის მნიშვნელობა იმაშია, მდგო-მარეობს, რომ მან საერთაშორისო ჟურნალისტიკის სფეროში გა-მომაფხიზლებელი ფუნქცია შეასრულა. მხედველობაში მაქვს აშშ-ის ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული ორგანო – გაზეთი „ნიუ იორკ ტაიმსი“, რომელმაც ჰარი შვარცის ვრცელი წერილი დაბეჭდა 1956 წლის მარტის თბილისის მოვლენების შესახებ. ადრინდელი პუბლი-კაციებისაგან განსხვავებით, მარტის მოვლენები, რუსეთის იმპე-რიის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველების პოზიციდანაა შეფა-სებული. ჰარი შვარცის ამ სტატიაში მოტანილ ძირითად დებულე-ბებს, უკეთებდა რა ანალიზს, გაზეთი „ქართული აზრი“ სარედაქ-ციო წერილში „ნიუ იორკი, ნოემბერი 1956 წ.“ წერდა: „ნიუ იორკ ტაიმსის რედაქციამ საკმარისად წერა მარტის მოვლენებზე... თუმ-ცა დაგვიანებით, მაგრამ ამაში ჩვენ ვხედავთ ერთის მხრით თავისი პირვანდელი მცდარი ვერსიიდან თავის განთავისუფლების ცდას, ხოლო მეორეს მხრივ, შეუძლებლად მიგვაჩნია „ტაიმსის“ მდიდარ საინფორმაციო წყაროს გამოჰპაროდა საქართველოში არსებული მეტად მძაფრი მდგომარეობა და ჩვენი აზრით ეს არის ცდა, რათა მომავლისთვის გზა გაკაფული იყოს ქართული მოვლენების სწრა-ფად დასაფასებლად“ [13].

მართალია, ანალოგიური სახის შეფასებითი პუბლიკაციები ევროპის პრესის ფურცლებზედაც დაიბეჭდა, მაგრამ ყოველივე ეს, დაგვიანებით მოხდა და მან „უკან მიდევნებული ლამპარის“ სახე მიიღო. აღნიშნული ფაქტი იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ აშშ-ის და ევროპის ქვეყნები, ქართველთა ეროვნულ სატკივარს თით-ქმის იგნორირებას უკეთებდა, ხოლო იმპერიული ქვეყნებისადმი პატარა ერების დაპირისპირებას და სისხლის ღვრას, სასხვათაშო-რისო პოზიციიდან განიხილავდა. თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქართველი ერის მიმართ 1956 წლის 9 მარტს ჩადენილი დანაშაუ-ლებრივი ქმედება, საბჭოთა კომუნისტურ რეჟიმს გაეროს ტრიბუ-ნიდანაც არ შეახსენეს.

ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისად-მი, დასავლეთის ზურგმუქცევის მიუხედავად, ქართველი ახალგაზ-რდობა არ ცხრებოდა და ანტისაბჭოურ საქმიანობას იატაკქვეშე-თიდან განაგრძობდა. ამის დადასტურებას, მარტის ტრაგიკული

მოვლენებიდან ორი თვის შემდეგ, 1956 წლის 26 მაისს, თითქმის მთელი საქართველოს მასშტაბით კედლებზე გაკრული პროკლამაციები წარმოადგენს. ეს დოკუმენტები, საქართველოდან რუსული ჯარის გაყვანას და ქართული სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის აღდგენას მოითხოვდა.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ უმძიმესი რეპრესიების მიუხედავად, საქართველოში არალეგალური ანტისაბჭოური მუშაობა არ შეწყვეტილა. ამის დამადასტურებელი ფაქტები მრავლადაა მოტანილი შ.ნოზაძის წიგნში „1956 წლის ტრაგიკული 9 მარტი“, რომელიც უშიშროების არქივის მასალებს ემყარება. ამ შემთხვევაში, ძირითადად აღნიშნულ ნაშრომში არქივიდან მოტანილი ფაქტებით ვსარგებლობ და მკითხველ საზოგადოებას ერთხელ კიდევ შევახსენებ იმ ადამიანთა სახელებს, რომლებიც ჯანმრთელობისა და სიცოცხლის განირვის ფასად, არალეგალურად აგრძელებდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის დამახასიათებელ საქმიანობას. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას პეტრე პავლეს ძე მეუნარგია იქცევს. „განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ სახელით, მან 9 ანტისაბჭოთა ბიულეტენი შეადგინა და სხვადასხვა ორგანიზაციებს დაუგზავნა. ანალოგიური სახის ანტისაბჭოთა მუშაობას ეწეოდა მიხეილ ბაკას ძე ყიფიანი. ორივე მათგანი დაპატიმრებული და სისხლის სამართლის 58-ე მუხლის მეათე პუნქტის პირველი ნაწილით იქნა გასამართლებული. თითოეულ მათგანს 8-8 წლის პატიმრობა მიუსაჯეს. ამის შემდეგ გადაასახლეს მორდვეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში და იავასის შინაგან საქმეთა სამინისტროს „დუბრალვავის“ პატიმართა ბანაკში მოათავსეს. იმავე შ. ნოზაძის მიერ მოტანილი საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ **პ. მეუნარგია და მ. ყიფიანი**, გადასახლებაშიაც ეწეოდნენ ანტისაბჭოურ საქმიანობას. იქ შექმნეს „საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი“ და შეიმუშავეს „მომავალი საქართველოს წყობის ნესდებაც“ [2, 109-110].

გიორგი ივანეს ძე ბატიაშვილი 9 მარტის მოვლენების აქტიური მონაწილე იყო. 1956 წლის 7-12 ივლისის ჩათვლით, მან სასტუმრო „ქართლის“ შენობის კედლებზე, აფიშებისთვის განკუთვნილ სპეციალურ დაფებზე და ხეებზე ანტისაბჭოთა ხასიათის პროკლამაციები გააკრა, რის გამოც დააპატიმრეს და 5 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს.

ამირან გაბრიელის ძე აფციაურმა თბილისში, ქარხნის დასახლებაში 13 დასახელების ანტისაბჭოთა ხელნაწერი ფურცლები

გაავრცელა. იგი 1956 წლის 4 ოქტომბერს დააპატიმრეს, ხოლო 26 ოქტომბერს 5 წლით პატიმრობა მიუსაჯეს [2, 118-119].

იმ პერიოდში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხაზით გაწეული სააგიტაციო-პროპაგანდისტული მუშაობიდან, განსაკუთრებით გამორჩეულად უნდა ჩაითვალოს იროდიონ ფაჩულიასა და გივი ბარამიძის არალეგალური საქმიანობა. დოკუმენტური მასალით დადასტურებულია, რომ მათი ძალისხმევით, ი. ფაჩულიას ბინაზე (ბოჭორიშვილის ქუჩა № 45) პატარა სტამბა იქნა მოწყობილი, სადაც არალეგალურ პროკლამაციებს და მცირე ფორმატის ბროშურებს ბეჭდავდნენ. 1956 წლის მაისში, მათ დაბეჭდეს გაზეთი „სიმართლისათვის“ და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა ქალაქში გაავრცელეს. იმავე წლის ნოემბრის დასაწყისში, სტუდენტებში გაავრცელეს პროკლამაცია – „7 ნომემბერს არცერთი დემონსტრაციაზე!“ 1957 წლის ივნისში დაბეჭდეს და გაავრცელეს მცირე ფორმატის 12 გვერდიანი ჟურნალი – „სალაღობელი“. 1957 წლის დეკემბერში, რესპუბლიკის უშიშროებამ ორივე დააპატიმრა და 1958 წლის 26 მარტს, 8-8 წლით პატიმრობა მიუსაჯა [2, 119-129].

განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია მიხეილ შალვას ძე ფიცხელაურის არალეგალური საქმიანობა. იგი ახალგაზრდობაში თბილისის ტექნიკუმში პოლიგრაფიულ საქმეს დაეუფლა. რაც შეეხება მის ძმას – გიორგი შალვას ძე ფიცხელაურს, მან მსუბუქი მრეწველობის ტექნიკუმში დაამთავრა. ყაზბეგის რაიონში, ერთ-ერთ გამოქვაბულში ძმებმა საიდუმლო სტამბა მოაწყვეს და 1956 წლის ოქტომბრიდან 1957 წლის მაისის ჩათვლით 140-150 ცალის რაოდენობით ანტისაბჭოთა ხასიათის რამდენიმე დასახელების ფურცლები დაბეჭდეს. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს: „თავისუფლება საქართველოს“, „ბრძოლის ხმა სააკაძისა“, „დადგენილება სრულიად საქართველოს ახალგაზრდობის კავშირისა“, „სრულიად საქართველოს ახალგაზრდობის კავშირი, თავისუფლება საქართველოს“. ამჯერად ყურადღებას ამ ბოლო დოკუმენტზე შევაჩერებ. მისი ტექსტი, თავისი შინაარსით განსაკუთრებული ღირებულებისაა იმ თვალსაზრისით, რომ არსებული რეჟიმის მხილების ფონზე, მასში ქართველი ერისადმი თავისუფლების მოსაპოვებლად ბრძოლის მოწოდების და ადამიანებზე ფსიქოლოგიურად ზემოქმედების განსაკუთრებული ფორმაა გამოყენებული. „ჩვენი მიზანია – ვკითხულობთ დოკუმენტში – ჩვენი ცოდნა ქართველი ერის თავისუფლებას მოვახმა-

როთ... თავისუფლება, დამოუკიდებელი ცხოვრება, ეს არის ეროვნული თავმოყვარეობის საკითხი, ეს არის ხელშეუხებელი რწმენა, რომელსაც ვერავინ უარყოფს. ქართველო ხალხო! ნუ დაივინყებთ ქართველი ახალგაზრდების სისხლს, რომელმაც შელება 9 მარტს ქუჩები... დროა გავიხსენოთ ჩვენი გმირი წინაპრები და ჩვენც იმათებრ გავისარჯოთ სამშობლოსათვის ერთიანი ძალით. გაუმარჯოს საქართველოს დამოუკიდებლობას! გაუმარჯოს საქართველოს ახალგაზრდობას, რომელიც იბრძოლებს ქართველი ხალხის საკეთილდღეოდ!

**რას ჩამომგდარხარ დადუმებული,
ქართველო! ასე სულ არ გიხდება,
ხელი ხმალს იკარ და ვეფხის მსგავსად
მტანჯველს ეკვეთე, ის მოგიხდება,
იხსენ სამშობლო გაჭირვებისგან,
ნათესს მოიმკი, არ წავიხდება“.**

ძმები ფიცხელაურების მიერ არალეგარულად გავრცელებული ფურცლებიდან, ნიმუშისათვის ჩემს მიერ მოტანილი ეს ამონაწერი, ეროვნული ცნობიერებით დატვირთული ადამიანის შემოქმედების ნაყოფს წარმოადგენს. ასეთი სახის ფურცლებისა და პროკლამაციების თბილისში გავრცელების უზრუნველყოფას, გიორგი ფიცხელაური ახდენდა. ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ამ დონის საარქივო დოკუმენტები, 1956-1965 წლების საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში – იშვიათობას წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მიხეილ და გიორგი ფიცხელაურების დამსახურება იგნორირებულია. წინა პლანზეა წამოწეული ისეთი „ორგანიზაციები“, რომლის არსებობა უშიშროების საარქივო მასალებით არ დასტურდება. მის შესახებ მხოლოდ ზოგიერთი პიროვნების მოგონებებშია საუბარი. ისინი ვერ ასახელებენ ისეთი დონის დოკუმენტების შექმნისა და გავრცელების ფაქტებს, რასაც ძმები ფიცხელაურები ქმნიდა და აკეთებდა. საქართველოს უშიშროების თანამშრომლებს, ფიცხელაურების საქმიანობა შეუმჩნეველი არ დარჩენია. ირივე ძმა 1958 წლის 6 იანვარს დააპატიმრეს და 6-6 წელი მიუსაჯეს [2, 129-134].

ჩემს მიერ მოტანილი ფაქტები, საქართველოს უშიშროების თანამშრომელთა მოპოვებულ მასალებს, თვით მსჯავრდებულ-

თა დაკითხვის ოქმებსა და განაჩენის გამოტანისთვის დაზუსტებულ მონაცემებს ემყარება. აქედან გამომდინარე, პეტრე პავლეს ძე მეუნარგიას, გიორგი ივანეს ძე ბატიაშვილის, ამირან გაბრიელის ძე აფციაურის, იროდიონ ლევანის ძე ფაჩულიას, გივი იასონის ძე ბარამიძის, მიხეილ და გიორგი შალვას ძე ფიცხელაურების მიერ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხაზით გაწეული საქმიანობა სინამდვილეს შეესაბამება. მათი ღვაწლის არდაფასება და ისტორიის ფურცლიდან მიზანმიმართულად ამოღება, ისტორიკოსთა მხრიდან დანაშაულის ტოლფას ქმედებად უნდა შეფასდეს. მითუმეტეს, ჩემს მიერ ზემოთ ჩამოთვლილ ადამიანებს, ყოველგვარი ფსევდო ორგანიზაციების შექმნის გარეშე, პრაქტიკულად გაწეული საქმიანობით – არალეგალურად ნაბეჭდი პროდუქციის მასობრივად გავრცელებით, ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საქმეში ლომის წილი აქვს ჩადებული.

1956 წლის 9 მარტის მოვლენების შემდეგ, ანტისაბჭოთა საქმიანობის ასპარეზზე ცდილობდა გამოსვლას სკოლის მოსწავლეთა ერთი ჯგუფი (ანატოლი აბესალომის ზე მიქაძე, თამაზ ტარასის ძე გუნჯუა, ვლადიმერ ვასილის ძე სიხარულიძე, მერაბ ივანეს ძე კოსტავა, თეიმურაზ დიმიტრის ძე მეტრეველი, თეიმურაზ გიორგის ძე ცერცვაძე, გურამ გიორგის ძე სხირტლაძე, გურამ პეტრეს ძე დოჩანაშვილი), რომელსაც სათავეში ზვიად გამსახურდია ედგა. მათ შესახებ, სასამართლოს განაჩენში მოტანილი ფაქტებით ირკვევა, რომ 14 წლის სკოლის მოსწავლეების პირველი შეკრების დროს (1953 წელი), საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლი ჯგუფის შექმნის მცდელობას ქონდა ადგილი, მაგრამ დასახული მიზნის განხორციელება ვერ შეძლეს. იმავე დოკუმენტიდან ცნობილი ხდება, რომ ზ. გამსახურდიას ხელმძღვანელობით, 1956 წლის მარტის მოვლენების შემდეგ, 17 წლის ახალგაზრდების მიერ დასმული იქნა საკითხი, დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოს აღსადგენად არალეგალური ანტისაბჭოური საქმიანობის დაწყების შესახებ. მისივე ინიციატივით შეიქმნა არალეგალური ჯგუფი (მ. კოსტავა, თ. ცერცვაძე, გ. დოჩანაშვილი, თ. მეტრეველი, გ. სიხარულიძე). მათი პირველი შეკრება, ზ. გამსახურდიას ხელმძღვანელობით 1956 წლის ივლისში განხორციელდა. მისივე ინიციატივით იქნა შეძენილი ხელის საბეჭდი მანქანა ქართული შრიფტით. 1956 წლის ნოემბრის ბოლო რიცხვებში, გ. სხირტლაძის ბინაში ჯგუფმა ანტისაბჭოთა შინაარსის ფურცლები დაბეჭდა, რომლებიც 1956

ნლის 7 დეკემბერს თბილისის ქუჩებში (რუსთაველის და პლესანოვის გამზირები) თვალსაჩინოების ადგილებზე გააკრეს. 17 წლის ახალგაზრდების ეს საქმიანობა, საქართველოს უშიშროებას შეუმჩნეველი არ დარჩენია და ისინი, აღნიშნული ფაქტიდან რამდენიმე დღეში დააპატიმრეს. 1957 წლის 3, 4 და 5 აპრილის თბილისის სასამართლოს განაჩენით, ზემოაღნიშნული პირების საქმიანობა სხვადასხვა კვალიფიკაციით შეფასდა და სასჯელიც შესაბამისი (3, 4 და 5 წლით პატიმრობა) განუწესეს [14, 5-10]. აღნიშნული ღონისძიება რომ გაემართლებინა, შესაბამისმა სახელისუფლებო უწყებებმა, მსჯავრდებული ახალგაზრდების საზოგადოებაში დისკრედიტაციას შეეცადა. მხედველობაში მაქვს გაზეთ „კომუნისტში“ (1956 წლის 16 დეკემბერი) „სარეველას“ სათაურით დაბეჭდილი კ. მიქაძის სტატია. ეს პუბლიკაცია, ეროვნული ცნობიერებით დატვირთული ზემოაღნიშნული ახალგაზრდების ცილისწამებით და საბჭოური იდეოლოგიისადმი მისაღები ეპითეტებით („სარეველები“, „უღირსი ახალგაზრდები“, „ხულიგნები“, „უსაქმურობისა და დებოშის რომანტიკოსები“) შემოკობის კლასიკური ნიმუშია. მეორე მხრივ, პუბლიკაციისადმი შერჩეული სათაური – „სარეველა“, მიზანმიმართულ პოლიტიკურ დატვირთვას ატარებდა. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ კულტურულ მცენარეებს, სარეველებისაგან წმენდენ. იგივე შინაარსის ცნება იყო ჩადებული კ. მიქაძის სტატიაშიაც. კერძოდ, ზ. გამსახურდიას ჯგუფის, ანუ კ. მიქაძისეული ტერმინოლოგიით – „სარეველებისგან“ საბჭოური საზოგადოების განმენდის აუცილებლობის დასმა და იმავე კ. მიქაძის დონის „მოაზროვნების“ დატოვება. ზ. გამსახურდიას ჯგუფის წევრების ასეთი ფორმით დამუშავების შედეგად, საქართველოს ხელისუფლებამ მათი აქტიური საქმიანობის 1970 წლამდე შეჩერება შეძლო.

რაც შეეხება სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ „სიღნაღის ახალგაზრდა გვარდიის“ (საგი) (1961-1964 წლები) და „სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი კავშირის“ არსებობის ფაქტს, ჯერ-ჯერობით, ასეთი ორგანიზაციების შესახებ, ჩემს კოლეგებს არცერთი საარქივო დოკუმენტი არ დაუმონებია. ისინი ილუზიის ისეთ ფონს ქმნიან, თითქოს მათი არსებობა და საქმიანობა, საქართველოს უშიშროებას შეუმჩნეველი დარჩა. ძირითად „წყაროდ“, ჟურნალსა და გაზეთში დაბეჭდილ მოგონებასა და ინტერვიუს იყენებენ. მათი ავტორები, აღნიშნული „ორგანიზაციების“ მიერ არალეგარულად დაბეჭდილ და საზოგადოების ფართო ფენებში გავრცელებულ, უშიშროების

სამსახურის მიერ ამოღებულ და ამჟამად არქივში დაცულ ვერცერთი სახეობის დოკუმენტს ვერ ასახელებენ. ი. პატარიძის ინტერვიუში მოტანილი ფაქტის, თითქოს მან და მისმა მეგობარმა რუსთაველის თეატრის იარუსიდან ერთ სიტყვიანი – „გაიღვიძეთ!!!“ ფურცლები „გადმოყარა“ [15, 22-26] ან გ. ყორღანაშვილის მოგონებაში [16]. „საგის“ წევრების საქმიანობის შესახებ საარქივო დოკუმენტებით დაუდასტურებელი ფაქტების ჩემი კოლეგების მხრიდან გაფეტიშება დაუშვებლად მიმაჩნია. მითუმეტეს, ეს ხდება ძმები ფიცხელაურების და მისი წინამორბედი ახალგაზრდების საქმიანობის მივინყების და ისტორიის ფურცლებიდან მიზანმიმართულად მათი ამოშლის ხარჯზე. ასეთი ქმედება, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფალსიფიკაციის მორიგ მცდელობად უნდა შეფასდეს.

საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან ეროვნული მოძრაობის აქტიური წევრებისადმი უმკაცრესმა ანგარიშსწორებამ, საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხაზით გარკვეული ვაკუუმი შექმნა. ეროვნული ცნობიერებით დატვირთული ასაკოვანი ახალგაზრდობის უდიდესი ნაწილი გადასახლებაში ან ციხეებში იყო გამომწყვდეული. ქვეყანაში შექმნილი უმძიმესი პოლიტიკური სიტუაცია და კრემლის მალაჩინოსანთა მხრიდან ქართველი ერისადმი ბიოლოგიური სიძულვილი, ანტისაბჭოურად მოაზროვნე ადამიანებს თავშეკავებისკენ უბიძგებდა. მათ ძირითად ამოცანას, ქართველთა წინააღმდეგ დაგეგმილი საგადასახლებო პოლიტიკის მეორე საფეხურის განსახორციელებლად, კრემლისთვის საბაბის არმიცემა წარმოადგენდა. ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძვლიანად გაანალიზებიდან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის წინაშე პრინციპულად დაისვა საკითხი: თავისუფლებისათვის ბრძოლის გზაზე, რომელი სახელმწიფო გაუწევდა ქართველ ერს თანადგომას და საიმედო პარტნიორობას. ამ მხრივ, ქართულ ემიგრაციაში პროამერიკული და პროევროპული მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ ისინი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, აშშ-ისა და ევროპული ქვეყნის ინტერესებთან, ქართველთა ეროვნული ინტერესების თანხვედრას ანიჭებდნენ. იმ პერიოდის ემიგრანტული პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციების მიხედვით, პროამერიკელთა მტკიცებით, ქართველთა ეროვნული ინტერესები სრულად ემთხვეოდა ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკის მისწრაფებებს. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის წინაშე პრინციპულად აყენებ-

დნენ საკითხს, აღნიშნული ფაქტისადმი განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევისა და შესაბამისი დასკვნების გაკეთების შესახებ. ასეთი პოზიციის მიუხედავად, ქართულ ემიგრაციაში ევროპული მიმართულება უფრო სჭარბობდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ ყურადღებას მიხ. ახმეტელის მოხსენება – „კავკასიის პრობლემა“ იქცევს, რომელიც გაზეთმა „ქართულმა აზრმა“ დაბეჭდა. ამ დოკუმენტში ჩვენთვის საინტერესო საკითხთან მიმართებაში ვკითხულობთ: „ისტორიული ურთიერთობის ვითარების მიხედვით, საქართველო ეკუთვნის დასავლეთ ევროპის კულტურის მსოფლიოს, საქართველო სულიერად და ეკონომიურად უმთავრესად ჯერ გადაბმული იყო საბერძნეთ-რომთან და შემდეგ გერმანია-საფრანგეთთან. დღესაც ქართველობა, თავისი სულისკვეთებითა და კულტურით გადაბმულია დასავლეთთან და თვით დასავლეთ ევროპისთვის კავკასია თავისი ეკონომიკით და კომუნიკაციური მნიშვნელობით წარმოადგენს უსაჭიროეს დამატებას. ახლო მომავალში კავკასია გადაებმება დასავლეთ ევროპას მოკლე და იაფი პირდაპირი ხაზით... ამიტომ, საქართველოს მისწრაფება უნდა იყოს, რომელიმე დასავლეთ ევროპის უნიონის კომბინაციაში შეჭრა“ [17].

ამ ამონაწერის მიხედვით კარგად ჩანს, რომ ქართული ემიგრაცია, დასავლეთთან ქართველთა ტრადიციული ურთიერთობის აღდგენას, საქართველოზე გამავალი დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ხიდის მაქსიმალურად გამოყენებას, ევროპული რომელიმე სახელმწიფოს გაერთიანებაში (უნიაში) ადგილის პოვნას უნდა ცდილიყო. ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში გახდებოდა შესაძლებელი, თუკი დასავლეთ ევროპის ქვეყნები არარუსი ერების დაცვისა და მისი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ხელშეწყობის კურსს აიღებდნენ. ამ მიმართულებით განსაკუთრებული ყურადღების გადატანა და თანადგომის გარანტიის შექმნა, 1956 წლის მარტის მოვლენების მწარე გამოცდილებითაც იყო აუცილებელი. ჩემი აზრით, ეს გარემოება ქონდა მხედველობაში გაზეთ „ქართული აზრში“ დაბეჭდილი მოწინავე სტატიის „ნიუ-იორკი, იანვარი 1957 წ.“ ავტორს, როცა ქართული ემიგრაციისა და საერთოდ ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მისამართით წერდა: „დღეს ჩვენი ისტორიის ყველაზე უფრო კრიტიკულ მომენტში ქართველებმა უნდა გადახედონ ნაცად და ისტორიულად გამართლებულ ბრძოლის ტაქტიკას, თანამედროვეობას შეუგუონ და ისე გამოიყენონ. ჩვენი მატთანე სავესეა როგორც აქტიური ისე პასიური

წინააღმდეგობებით და ორივე შემთხვევისათვის მოცემულია მაღალი ოსტატობით დამუშავებული ფორმულა“. ამ შემთხვევაში, წერილის ავტორს განსაკუთრებული დატვირთვა, პასიური წინააღმდეგობის ტაქტიკაზე გადაქონდა და მოქმედების ეს ფორმა, სსრკ-ში იმ ეტაპზე შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის შესატყვისად მიაჩნდა. მითუმეტეს, ომის შემდგომი პერიოდიდან, დასავლეთის სახელმწიფოები ქართული ემიგრაციის ანტისაბჭოურ საქმიანობას ვერ ურიგდებოდა და გამარჯვებულ საბჭოთა რუსეთთან ლაციცს პოლიტიკური მეძავის დონეზე განაგრძობდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით გ. გაბლიანის წერილში „ქართული ემიგრაცია ანტიბოლშევიკურ ბრძოლაში“ ვკითხულობთ: „ომისგან დაქანცული დასავლეთის დემოკრატია ჯერ კიდევ საკმარისად არ იყო გარკვეული თუ რა რეალურ საფრთხეს წარმოადგენდა საბჭოთა იმპერიალიზმი და ქართული ემიგრაციის საბჭოეთისადმი შეურიგებელი პოზიცია, მას არ მოსწონდა. დასავლეთის დემოკრატია არამც თუ მიატოვა ქართული ემიგრაცია, არამედ მრავალი ათასი ანტიკომუნისტურ ბრძოლაში დავაჟკაცებული ქართველი გადასცა რუსეთს. მიუხედავად ამისა, ქართული ემიგრაცია მთლიანად დარჩა ანტიკომუნისტურ პოზიციაზე და ვერც დასავლეთის მცდარმა პოლიტიკამ და ვერც ბოლშევიზმის მაცდურმა შეპირებებმა და უფრო ხშირად მუქარამ, ჩვენს ემიგრაციას ანტიკომუნისტურ ბრძოლაზე ხელი ვერ ააღებინა“ [18]. სამწუხაროთ, დასავლეთის ეს პოლიტიკური კურსი, გასული საუკუნის 60-იან წლებშიაც მეტნაკლები ფორმით გრძელდებოდა. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის წინაშე პრინციპულად დაისვა საკითხი: ქართველი ერისთვის ეროვნული თავისუფლების მოსაპოვებლად და პროვოკაციების ასაცილებლად, ბრძოლის რა ფორმა აერჩიათ.

ამ უაღრესად მნიშვნელოვან კითხვასთან მიმართებაში, ჩემი ყურადღება გ. გაბლიანის ზემოაღნიშნულმა პუბლიკაციამ „ქართული ემიგრაცია ანტიკომუნისტურ ბრძოლაში“ და 26 მაისთან დაკავშირებით, ქართული სათვისტომოს თავმჯდომარის ო. ზალდასტანიშვილის მიერ წარმოთქმულმა სიტყვამ მიიქცია. თითოეულ მათგანის ავტორთა ძირითადი დებულებები, შემდეგი სახით შეიძლება იქნას წარმოდგენილი: **1) შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის გათვალისწინებით, ქართული ემიგრაციის შესაძლებლობები იმ ეტაპზე სააგიტაციო-პროპაგანდისტულ ჩარჩოს ვერ გაცდებოდა. მისი ამოცანა უნდა ყოფილიყო: ა) ლეგალური საქმიანობის გამოყენებით, დასავლეთის ქვეყნებისათვის გაეცნო**

ქართული საკითხი, მისი წარსული, კულტურა, ეკონომიკურ-პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობა. შეეძინა მომხრეთა და მეგობართა რიცხვი; ბ) მუდმივი კონტაქტი და თანამშრომლობა ქონოდა საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპირებულ ერებთან, განსაკუთრებით კავკასიელებთან. კეთილმეზობლური დამოკიდებულება შეენარჩუნებინათ თურქეთთან; გ) ხელი შეეწყოს ემიგრაციის მაღალი მორალური დონისა და რუსულ კომუნიზმთან ბრძოლის აღმასვლის პროცესის შესანარჩუნებლად; 2) ემიგრაციის მოვალეობად უნდა ქცეულიყო: ა) მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების სწორი შეფასებისა და ანალიზის საფუძველზე ქართველი ერისათვის სწორი რჩევები მიეცა, რათა იგი რომელიმე ავანტიურისტის მიერ მოწყობილი პროვოკაციის მსხვერპლი არ გამხდარიყო; ბ) მტრისათვის, ქართველთა უაზრო სრესისა და ჟღერის საბაზი არ შეექმნა. მაქსიმალურად გამოეყენებინა ქართველთა წინაპრების ბრძოლისა და თავდაცვის სიბრძნე; 3) ქართული ემიგრაციის ინტელექტუალურად მოაზროვნე ნაწილისა და მეთაურთა ქმედებები, პრაგმატულ გადაწყვეტილებებს უნდა დაფუძნებოდა და შექმნილ ვითარებაზე ყოფილიყო მორგებული. აქედან გამომდინარე, ეროვნული თავისუფლებისთვის ბრძოლის საყრდენი საფეხური მყარად შეენარჩუნებინა. შიდა დაპირისპირებისათვის ბოლო მოეღო და ერთობლივი ძალებით დასახული მიზნის განსახორციელებელი ღონისძიებების რეალიზაცია მოეხდინა; 4) ერის შემკავშირებელ ინტელექტუალურ ძალებს, დროულად უნდა განესაზღვრა რუსულ-სომხური ეროვნებების საქართველოში მასობრივად ჩამოსახლებიდან გამომდინარე, ქართველთა ეროვნულ ღირებულებებზე მიზანმიმართული შეტევით განპირობებული მოსალოდნელი კატასტროფული საფრთხეები. ქართულ ემიგრაციას მაქსიმალურად უნდა ეზრუნა საქართველოში მიმდინარე ანტი-ქართული პროცესების საერთაშორისო არენაზე გასატანად. ქართველთა გასაჭირი საერთაშორისო ორგანიზაციების მსჯელობის საგნად გაეხადა და მისი ტრიბუნა საბჭოთა რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის სამხილებლად გამოეყენებინა. პროგრესულად მოაზროვნე და დაჩაგრული ერების გულშემატკივარი ძალებისთვის დაემტკიცებინა, რომ ოკუპაციის დღიდან (1921 წლის თებერვალ-მარტი) დაწყებული 1965 წლის ჩათვლით, ქართველი ერი, საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ პერმანენტულ ბრძოლას აწარმოებდა. თუკი 60-იანი წლების ქართული ემიგრა-

ციის, განსაკუთრებით ქართველი სოციალ-დემოკრატების მიერ განეული საქმიანობის შესახებ არსებულ მასალებს გავეცნობით, დავრწმუნდებით, რომ ეს პოლიტიკური ძალა, ნებისმიერი შესაძლებლობის მაქსიმალურად გამოყენებას ცდილობდა. ამის ერთ-ერთ დადასტურებას, ვენაში 1957 წლის 2 ივლისს გამართული სოციალისტური ინტერნაციონალის მეხუთე კონგრესზე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დელეგაციის მონაწილეობის ფაქტი წარმოადგენს. ამ ფორუმზე მიღებული რეზოლუციით, საბჭოთა რუსეთის იმპერიული პოლიტიკური კურსის დაგმობასთან ერთად, სოლიდარობა და მხარდაჭერა გამოეცხადა თავისუფლებისათვის მებრძოლ პატარა ერებს. საქართველოს საკითხი განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში ეგზილ სოციალისტების კონფერენციის მუშაობის დღის წესრიგში მოექცა. ამ კონფერენციის თავმჯდომარემ, პოლონეთის სოციალისტური პარტიის მეთაურმა **ზარემბამ**, დამსწრე საზოგადოებას მოკლედ გააცნო მოსკოველი დამპყრობლების წინააღმდეგ ქართველი ერის ბრძოლის ზოგიერთი ეპიზოდი და ხაზი გაუსვა ამ ბრძოლაში ქართული სოციალ-დემოკრატიის როლსა და დამსახურებას. რაც შეეხება ქართული დელეგაციის ხელმძღვანელის ნიკო იმნაიშვილის მოხსენებას, შეზღუდული რეგლამენტით გათვალისწინებული ჩარჩოს მიუხედავად, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის განვლილი წარმატებული წლების ფონზე, დამსწრე საზოგადოებას, ოკუპანტი ქვეყნის წინააღმდეგ 1922-1924 წლებში ქართველი ხალხის შეურიგებელი ბრძოლის მნიშვნელოვანი დეტალები შეახსენა. ხაზგასმით აღნიშნა 1956 წლის მარტის მოვლენების ისტორიული როლი ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ეს ფაქტი, მის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მცდელობისკენ გადადგმულ ნაბიჯად იქნა შეფასებული. „ქართველი ერი – ამბობდა ნ. იმნაიშვილი – დღესაც იბრძვის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მისი დიდი უმრავლესობა, დღესაც ჭეშმარიტი დემოკრატიული... იდეების ნიადაგზე დგას. მთელი სიმპათია და თანაგრძნობა, გმირი უნგრელი ერის, პოლონეთის და სხვა ერთა მხარეზეა, რომლებიც იბრძვიან საბჭოთა იმპერიალიზმისა და ტირანიის წინააღმდეგ. ქართველი მშრომელი ხალხის სახელით თქვენს წინაშე ვიმეორებ: გაუმარჯოს ადამიანის და ერის თავისუფლებას!..“

აღნიშნულ კონფერენციაზე საქართველოს საკითხის გატანა და შესაბამისი რეზოლუციის მიღების ფაქტი, ქართული მხარის სა-

სარგებლოდ მხოლოდ იდეოლოგიურ, პოლიტიკურ და მორალურ დატვირთვას ატარებდა. მეორე მხრივ, მაღალი საერთაშორისო ტრიბუნიდან საზოგადოებას ერთხელ კიდევ შეახსენეს საბჭოური კოლონიალიზმის უღლის ქვეშ მგმინავი ქართველი ერის უმძიმესი ყოფა. რაც შეეხება საბჭოთა ხელისუფლების სახეს, იგი ევროპის ქვეყნებისთვის ცნობილი იყო, მაგრამ გარკვეული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ხშირად არსებულ სინამდვილეზე თვალს ხუჭავდნენ და უმნიშვნელოვანეს საკითხებთან მიმართებაში, საბჭოთა რუსეთთან კომპრომისზე მიდიოდნენ. მიუხედავად ამისა, სსრკ-ში შემავალი ერების ემიგრაციების წარმომადგენლები ცივილიზებული სამყაროს დასანახად ფარხმალს არ ყრიდნენ და საბჭოთა სახელმწიფოს მთელი ფიზიონომიის სააშკარაოზე გამოტანას ცდილობდნენ. ამით, პატარა ერების თავისუფლებისთვის შესაბამის პროპაგანდას ეწეოდნენ. ამ მიმართულებით გატარებული ღონისძიებების თვალსაჩინოების ერთ-ერთ მაგალითს, 1957 წლის აგვისტოს პირველ რიცხვებში, მიუნხენში გამართული „საბჭოთა კავშირში შემავალ ეროვნებათა განთავისუფლების ლიგის“ (პარიზის ბლოკის) კონფერენციის მუშაობის ამსახველი მასალები წარმოადგენს. ამ ღონისძიებაზე ქართული ემიგრაციის მხრიდან ნოე ცინცაძე, რაჟდენ არსენიძე და სანდრო კორძაია იყვნენ მინვეულნი. კავკასიის ხალხთა სახელით, მოხსენებით ს.კორძაია გამოვიდა. კონფერენციის მიერ მიღებული რეზოლუცია ნიუ იორკში გაეროს გადაეგზავნა.

იმ დოკუმენტური მასალის მიხედვით, რომელიც ქართული ემიგრაციის ძალისხმევით შეიქმნა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მეშვეობით გახმოვანდა, პრაგმატული თვალსაზრისით, ქართველი ერის სასარგებლოდ არანაირი შედეგი არ გამოუღია. საბჭოთა რუსეთი საფეხურებრივად აგრძელებდა ქართველთა მიმართ სიძულვილისა და მიზანმიმართული გენოციდის ტოლფასოვან ქმედებებს. ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ქართველი სოციალ-დემოკრატიის უფროსი თაობის უკანასკნელ მოჰიკანთა წინაშე, პრინციპულად დაისვა საკითხი: რა სახის მექანიზმის შემუშავება იყო საჭირო, რომ ქართველი ერი მოსალოდნელი პროვოკაციებისა და განადგურებისგან ყოფილიყო დაზღვეული. ეს საკითხი, მთელი სიგრძე-სიგანით საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული ორგანიზაციების 1957 წლის 19 ოქტომბრის ყრილობაზე დაისვა. მხედველობაში მაქვს, კ.კანდელაკის მოხსენებაში – „ჩვენი ყოფაქცევა სამშობლოს განთავისუფ-

ლებისათვის ბრძოლაში“ დასკვნების სახით წარმოდგენილი შემაჯამებელი ნაწილი. რამდენადაც იგი პროგრამულ ხასიათს ატარებს, მისი ავტორის ნააზრევისა და ნაფიქრალის უკეთ წარმოსაჩენად, აღნიშნული ტექსტის სრულად მოტანა მიზანშეწონილად მიმაჩნია.

„ჩემი მოხსენებიდან და ჩვენი საკითხის საერთაშორისო პოლიტიკურ მდგომარეობასთან დაკავშირებით- ამბობდა კ.კანდელაკი, ჩვენ შემდეგი დასკვნები უნდა გამოვიყვანოთ: 1) ახლანდელი პოლიტიკური მდგომარეობა გვავალებს, მტკიცედ დავრჩეთ იმ პოზიციაზე, რომელზედაც დარჩა ჩვენი ხალხი საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ და მისი პოლიტიკური ემიგრაცია უცხოეთში. ესე იგი, ჩვენ უნდა დავრჩეთ საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის ნიადაგზე; 2) ბრძოლა გრძელდება. თუმცა ამ ბრძოლაში მართო არ ვართ, მაგრამ მან შეიძლება კიდევ ხანგრძლივი ხასიათი მიიღოს. ამისთვის საჭიროა ქართველ ერთან ერთად, მთელმა ემიგრაციამ შეინარჩუნოს ეროვნული მისწრაფებანი და განამტკიცოს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის შეურიგებელი ბრძოლის გადანყვეტილება; 3) საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანიზაციები, სადაც უნდა იმყოფებოდეს ისინი, თავის მოქმედების დანიშნულებად საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას უნდა ისახავდეს. როგორც ამას ისახავდნენ საქართველოს ოკუპაციის დღიდან. იმავდროულად დაიცვას თავისუფალი ერის ყველა სუვერენული უფლება, მის შინაურ და საგარეო საქმეებში საკუთარი კონსტიტუციის ფარგლებში და ამ გადანყვეტილებას არასოდეს არ უღალატონ; 4) ჩვენი ხალხის წელში გასატეხად, თავის ქვეყნიდან გადასასახლებლად და უცხო ელემენტების ჩვენს ქვეყანაში ჩამოსახლებით, საოკუპაციო ხელისუფლება არავითარ ზომებს არ ერიდება. მტერს სურს, საქართველო მას ეკუთვნოდეს, მისი მიწა-წყალი არა ქართველებით იყოს დასახლებული. მტრის ასეთი უნიადაგო ველური განზრახვის მიმართ, ქართველ ხალხს მართებს დიდი სიფრთხილე, რომ პროვოკაციის ანკესს არ წამოეგოს; 5) ქართული ემიგრაცია იმდენად მცირერიცხოვანია, რომ ქართველი ერისადმი ფიზიკურათ და მატერიალურათ დახმარებისთვის, იგი არ წარმოადგენს თვალსაყინო ძალას. ამიტომ, ემიგრაციის ხელმძღვანელთა უმთავრეს დანიშნულებათ რჩება: გააცნოს განათლებულ კაცობრიობას ქართველი ხალხის ეროვნული სულისკვეთება და ის გასაჭირი, რომელშიაც ჩაყენებულია ახლა ქართველი ხალხი თავის სამშობლო ქვეყანაში;

ალიმაღლოს ხმა ჩვენში გამეფებული ძალმომრეობის წინააღმდეგ; ამხილოს განათლებული კაცობრიობის წინაშე საოკუპაციო ხელისუფლების მუხანათური განზრახვები და დაიცვას ქართველი ერის საერთაშორისო უფლებები ყველგან, სადაც მას ხმა მიუწვდება; 6) საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩვენ შევდივართ საქმიან დამოკიდებულებაში თუ კავშირში ყველა იმ ეროვნულ და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან, რომელნიც: ა) იბრძვიან საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ; ბ) უდავოდ სცნობენ ქართველი ერის სუვერენულ უფლებას და მისწრაფებას თვით განაგონ თავისი ბედი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის, აღიარებენ ერთა თვითგამორკვევის უფლებას; გ) სხვა ერებთან საქმიან „დამოკიდებულებაში თუ კავშირში“ დაცული უნდა იქნას დამოუკიდებლობა ქართველი ერის,... არავითარ შემთხვევაში მისი ბედი არ უნდა გადაეხადოს მარტოდ-მარტო ერთი რომელიმე სხვა ერის ბედს, რამდენადაც ძლიერი უნდა იყოს იგი; 7) ჩვენი მოთხოვნილება ეროვნულ საკითხში არის ყველა დემოკრატიული და სოციალისტური პარტიების მსგავსი. ჩვენი პარტიის ხელმძღვანელი ორგანოები უნდა შეეცადონ,... მჭიდრო კავშირი აღადგინონ მეორე ინტერნაციონალში შემავალ სოციალისტურ პარტიებთან ისე, როგორც ეს იყო უკანასკნელი ომის წინა ხანებში; 8) გარკვეული პოლიტიკური პლატფორმის ნიადაგზე უნდა ვეცადოთ: ა) გავაერთიანოთ ჩვენი მოქმედება სხვა ქართულ პოლიტიკურ ჯგუფებთან, უპირველეს ყოვლისა თვით სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შიგნით; ბ) მათთან ერთად შევძლოთ ჩვენი საპროპაგანდო მუშაობის გაძლიერება სხვადასხვა წრეებში, სხვადასხვა ქვეყნებში და უპირველეს ყოვლისა იქ, სადაც საქართველო უკვე ნაცნობი იყო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ; გ) ჩვენი ერის ინტერესები მოითხოვს, რათა მჭიდრო ურთიერთობაში ვიყოთ საბჭოთა კავშირში ძალით შეყვანილ ყველა ერებთან და უპირველეს ყოვლისა ჩვენს მეზობლებთან; დ) ჩვენ უნდა შევიდეთ სხვადასხვა ერებთან თავისუფალ დამოკიდებულებაში, ჩვენი არჩევანი მოვახდინოთ და იგი საერთო გზას შევუერთოთ. ე) სასარგებლოდ მიგვაჩნია მონაწილეობა „ამერიკის კომიტეტის“ მუშაობაში. სახელდობრ, თავისუფალი სიტყვის მიწოდებით ტყვეთ მყოფ მოსახლეობისთვის და საბჭოთა საინფორმაციო საშუალებების მიერ გავრცელებული ცრუ ცნობების გასაფანტავად. ამისთვის ჩვენ ხელი უნდა შევუწყოთ ამ მუშაობას; 9) ჩვენ მხარს ვუჭერთ და გვერდში ვუდგევართ ყოფილი ეროვნული მთავ-

რობის, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობის კანონიერ წარმომადგენლობას ქვეყნის უფლებების დაცვის საქმეში. ჩვენ მხარს ვუჭერთ ეროვნული საბჭოს მუშაობას, როგორც პოლიტიკური ემიგრაციის გამაერთიანებელ ორგანიზაციას და ვავალებთ ჩვენს წარმომადგენლებს, ხელი შეუწყონ მისი მუშაობის განვითარებას; 10) ქართველი ერი არ შერიგებია და არც შეურიგდება საოკუპაციო ხელისუფლებას; იგი იბრძვის და იბრძოლებს სხვადასხვა საშუალებებით უცხო ქვეყნის ბატონობის უღლის გადასაგდებად. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია, ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლაში ქართველ ერთან იყო და იქნება“.

ამ ვრცელ ამონაწერში ის ძირითადი მიმართულებებია მოტანილი, რომლსაც ქართული ემიგრაცია და მისი ხელმძღვანელი ბირთვი – ეროვნული საბჭო უნდა დაყრდნობოდა. უკიდურეს შემთხვევაში, საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ და ქართველთა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისთვის ბრძოლაში ხელშემწყობის როლი შეესრულებინა. თუ როგორ მოხერხდებოდა ყოველივე ეს, რა ქმედითი ნაბიჯების გადადგმას შეძლებდა იმ პერიოდის პოლიტიკურად დასუსტებულ მდგომარეობაში მყოფი ქართული ემიგრაცია, ამას დრო წარმოაჩენდა.

ამრიგად, ნაშრომში მოტანილი მასალები და მისი ანალიზი, შემდეგი ფორმით შეიძლება შეჯამდეს: 1) ი. სტალინისა და ლ. ბერიას მიერ რეპრესირებულთა სარეაბილიტაციოდ 1953-1954 წლებში გატარებული ღონისძიებები, ლიბერალიზმისა და დემოკრატიზმის ილუზიის შექმნაზე, პოლიტიკური სისტემის მოსალოდნელი ცვლილებების შესახებ საზოგადოებაზე იდეოლოგიური ზემოქმედების მოსახდენად იყო გათვლილი.

პოლიტიკურად მომგებიანი ზემოაღნიშნული ღონისძიებების ფონზე, წინა წლების დანაშაულებრივი სახელმწიფოებრივი ქმედებების ქართველი ერისადმი აშკარა თუ ფარული გადაბრალებების პერმანენტული ტენდენცია, ერის ჯანსაღად მოაზროვნე ნაწილის წონასწორობიდან გამოყვანაზე და ქართველთა წინააღმდეგ შურის საძიებლად შედგენილი გეგმის ამოქმედებაზე იყო გათვლილი. დასახული მიზნის ხელშემწყობი საფეხურის ფუნქცია, პარტიის XX ყრილობის გადაწყვეტილებებმა შეასრულა; 2) 1956 წლის 5-9 მარტის მიტინგებზე ი. სტალინისა და მმართველი პარტიისადმი მხარდაჭერის ლოზუნგების ფონზე, საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხის დაყენება, პოლი-

ტიკურად გამართულ ქმედებას წარმოადგენდა. ხელისუფლებას, უცხო ქვეყნის ჯაშუშებად მომიტინგეების გამოსაცხადებლად ფრთებს უკვეცავდა. მიტინგის მონაწილეთა 5 კაციანი დელეგაციის ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის მოადგილე ჯუ დე-სთან შეხვედრა, მისი წარმომადგენლის მომიტინგეთა წინაშე გამოსვლა, პოლიტიკური და იდეოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ დატვირთვას ატარებდა. თეატრალური ინსტიტუტის სტუდენტის გივი ბარამიძის მიერ 8 მარტს გამოტანილი ლოზუნგი – „გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს, ძირს კოლონიალიზმი!“ ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მშვიდობიანი ფორმით განახლების ოფიციალური განაცხადის ჩარჩოში თავსდება; 3) კავშირგაბმულობის სახლთან რუსი სამხედროებისგან მომიტინგეთა პროვოკაციაზე წამოგება და მათდამი ავტომატური იარაღიდან 9 მარტს ცეცხლის გახსნამ, ქართველთა სანიმუშოდ დასჯის და მისადმი ბიოლოგიური სიძულვილის დემონსტრირების სახე მიიღო. სკკპ ცეკას 1956 წლის 10 ივლისის დადგენილებით შექმნილი კომისიით, ცენტრალური ხელისუფლება სინამდვილის გაყალბებას და ქართველი ახალგაზრდების სამართლებრივად დადანაშაულებას ისახავდა მიზნად. ამ ამოცანის ვერშესრულებაში, ქართველი ექიმების მალალმა პრინციპულობამ და პროფესიონალიზმმა გადამწყვეტი როლი ითამაშა.

საზღვარგარეთის ქვეყნების პოლიტიკური ელიტის და მასმედიის საშუალებების მხრიდან, 1956 წლის მარტის მოვლენების შეფასებამ სამი საფეხური გაიარა: ა) ინდიფერენტული დამოკიდებულება; ბ) საბჭოთა საინფორმაციო საშუალებებზე დაყრდნობით არასწორი და ტენდენციური შეფასება, რომელიც პატარა ერების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის „ტიტოზმად“ გამოცხადებას დაედო საფუძვლად; გ) ობიექტური შეფასება, რომლის დამკვიდრებაში, ქართული ემიგრაციის ძალისხმევამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა. 1956 წლის 5-9 მარტის მოვლენები, 1921 წლიდან დაწყებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაგრძელებას წარმოადგენდა. იგი უცხო ქვეყნისგან ღირსებაშელახული ქართველი ხალხის მშვიდობიანი ფორმით გაბრძოლების დემონსტრირებად და საბჭოთა იმპერიის სივრცეში მონობის უღელდადგმული სასოწარკვეთილი ერის ცენტრისადმი დაუმორჩილებლობის ხმამაღალ შეძახილად უნდა შეფასდეს. მომხდარი ფაქტით, ქართველმა

ერმა, სსრკ-ის შემადგენლობაში დარჩენაზე ოფიციალურად თქვა უარი, რითაც რუსეთის გასაბჭოებულ იმპერიაში მიძინებული ერების გამოფხიზლებას დაუდო სათავე; 4) დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მხრიდან, ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი ზურგშექცევის მიუხედავად, სამშობლოზე უზომოდ შეყვარებული ახალგაზრდების ანტისაბჭოური იატაკქვეშა საქმიანობა (პროკლამაციების, ბუკლეტების, მცირე მოცულობის გაზეთების ბეჭდვა და არალეგარული ფორმით გავრცელება) 1956-1958 წლებში წარმატებულად გრძელდებოდა. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ გასული საუკუნის 60-იანი წლების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში პეტრე მუხნარგიას, გიორგი ბატიაშვილის, ამირან აფციანურის, იროდიონ ფაჩულიას, გივი ბარამიძის, განსაკუთრებით ძმების – მიხეილ და გიორგი აფციანურების დონის შემოქმედებითი და პრაქტიკული საქმიანობა არავის გაუწევია. მითუმეტეს, ამ უმძიმეს სამუშაოს, სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის სასწორზე დადების საფასურად, განსაკუთრებული რეპრესიების პირობებში ეწეოდნენ; 5) 1956-1970 წლების ქართული ემიგრაციის პრაქტიკული საქმიანობა, ძირითადად ორი მიმართულებით შემოიფარგლებოდა: ა) მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების სწორი შეფასება-ანალიზით და ქართველი ერისადმი შესატყვისი რჩევა-დარიგებების მიწოდებით; ბ) საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ქართველ ერთან მიმართებაში შოვინიზმზე დაფუძნებული ღონისძიებებით განპირობებული საზიანო შედეგების შესახებ – საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმის კურსში ჩაყენების მცდელობით. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მხრიდან, საბჭოთა რუსეთთან „დათბობის“ პოლიტიკური კურსიდან გამომდინარე, აღნიშნული ჩანაფიქრის განხორციელება, ქართულმა ემიგრაციამ იმ ეტაპზე ვერ შეძლო.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, საკითხავი წიგნი 1783-1990, თბილისი, 1991.
2. შ. ნოზაძე, 1956 ტრაგიკული 9 მარტი, თბილისი, 1992.
3. მ. ნათელაძე, ა. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბილისი, 2004.
4. ლ. სარალიძე, 1956 წლის მარტი, წიგნში: დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკ-

ნაძე, ბ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII- XXI საუკუნეებში, წიგნი II, თბილისი, 2016.

5. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 5.
6. გაზ. „კომუნისტი“, 1990, 10 ივლისი.
7. გაზ. „სახალხო განათლება“, 1990 წლის 14, 21 ივნისი.
8. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 6.
9. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 5.
10. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 5.
11. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 4.
12. ჟურნ. „ჩვენი დროშა“, 1956, № 22.
13. გაზ. „ქართული აზრი“, 1856, № 9.
14. „საარქივო მოამბე“, 2012, №12.
15. „თავისუფლების დაუცხრომელი სულისკვეთება“ (იგორ პატარიდის ინტერვიუ გიორგი ბეჟუამვილთან), იხ. ჟურნალი „პოლიტიკა“, 1991, № 9-10.
16. გაზ. „კონსტიტუციურ-დემოკრატი“, 1994, ივნისი.
17. გაზ. „ქართული აზრი“, 1956, № 26.
18. გაზ. „ქართული აზრი“, 1959, №32.

Shota Vadachkoria

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University, Ivane Javakhi-shvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Anti-Soviet Actions in Georgia and the Georgian Emigration (1956-1960)

Summary

The materials we used in the given article made possible to draw the following conclusions: 1) N. Khrushchev's measures conducted in 1953-1954 for the rehabilitation of those who were arrested during I. Stalin's and L. Beria's rule, created the illusion of liberalism and democracy. This disguised political activity had a kind of ideological impact on young people of Georgia, who expected that there will be possible changes of the

political system. The Soviet Union authorities imposed responsibility on the Georgian nation for the notorious deeds of I. Stalin and L. Beria. This plan was designed to exasperate the people and took a revenge on them. Georgians' negative attitude towards the N. Khrushchev's speech: „On the Cult of Personality and Its Consequences“ pronounced at the twentieth congress of the Communist Party and the resolution of the same congress was used as one of the steps to reach the goal. 2) At the public rally of March, 5-9 in 1956 on the background of the rallying cries supporting I. Stalin and the party, putting forward the issue of the independence of the country was politically correct. These rallying cries enabled government to announce participants of the rally by spies of the foreign country. From the political and ideological viewpoint meeting of the delegation consisting of the five members of the rally participants with the vice chairman of the People's Republic of China Zhu De and the speech of his representative to the rally participants had a special significance. The student of the Theatre Institute Givi Baramidze put forward the rallying cry: „Hail independent Georgia! Down with the colonialism!“ We believe this fact can be put within the frames of the official announcement of the revival of the national-liberation movement of Georgians. 3) Russian Red Army provocation against demonstrators and the use of automatic weapons against them on March, 9 was a demonstration of giving Georgians exemplary punishment and of biological hatred towards them. With the help of the Commission established by the decree of the Central Committee of the Communist Party of Georgia in July, 10, 1956 the central government aimed to falsify the reality and accuse Georgian young people. But this plan failed. Fidelity to their principles and high professionalism of the Georgian doctors plaid a pivotal role in the failure of this project.

Political élite and media of the foreign countries passed three steps of evaluation of the event of March, 1956: a) indifferent attitude; b) incorrect and tendentious evaluation based on the Soviet media information that determined announcement of the small nations' national-liberation movements as „Titoism“; c) objective evaluation. Georgian emigration played a great role in establishing this evaluation. The events of March, 5-9, 1956 was a continuation of the national liberation movement which started in 1921. These events were the demonstration of peaceful fight against the foreign country which derogated dignity from the Georgian people. It should be evaluated as a desperate, enslaved within the Soviet empire

nation's cry of defiance against the centre. With these events Georgian people officially said no to stay as a part of the Soviet Union. Thus it contributed to the awakening of small nations which were the member republics of the Sovietized Russian Empire. Despite the Western European countries turned their backs to Georgia, the anti-Soviet illegal activity (printing of proclamations, booklets, small size newspapers and spreading them illegally) of the young people of Georgia, overfond of their motherland, successfully was continued in 1956-1958. Documentary materials prove that in the 60es of the last century the creative and practical activity of Petre Meunargia, Giorgi Batiashvili, Amiran Aptsiauri Irodion Pachulia, Givi Baramidze and especially of brothers: Mikheil and Giorgi Aptsiauris was remarkable. All the more, they do this hard work to the detriment of their health and risk their lives because it was the period of hard repressions. 5) Practical activities of the Georgian emigration of 1956-1970 were mostly of two kinds: a) evaluation of the current political processes and giving appropriate advices to the Georgian people. b) Informing international organizations about the results of the Soviet government's chauvinistic policy against Georgian nation. As the West European countries carried on the course of so called „warming“ policy the Georgian emigration could not reach the goal at that time.

შორენა მურუსიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქცია ცივი ომის დროს

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ყოფილ მოკავშირეებს შორის სამოკავშირეო ურთიერთობა წინააღმდეგობაში გადაიზარდა და მსოფლიოს ორ დაპირისპირებულ, დასავლურ და სოციალისტურ, ბანაკებად ჩამოყალიბებით დასრულდა. ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და საბჭოთა კავშირს შორის დაწყებული წინააღმდეგობა საერთაშორისო ურთიერთობებში ცივი ომის სახელით არის ცნობილი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია გაძლიერებული მილიტარიზაციით და იდეოლოგიური ბრძოლით გამოხატული დაპირისპირება.

ამერიკის შეერთებული შტატები საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ე. წ. „ფსიქოლოგიური ომის“ მეთოდს მიმართავდა. აშშ-ში არსებობდა „ფსიქოლოგიური ომის“ განყოფილებები, რომლებიც ქვეყნის უშიშროების საბჭოს ექვემდებარებოდა.

ცივი ომის დროს შექმნილ საერთაშორისო ვითარებაში აშშ-ის ინტერესების სფეროში მოექცა საბჭოთა კავშირში შემავალი ერების ემიგრაციის ის ორგანიზაციები, რომელთა საქმიანობაც მიმართული იყო ბოლშევიკური რეჟიმის წინააღმდეგ. მათთან ურთიერთობის მიზნით ცივი ომის დასაწყისში აშშ-ში იქმნებოდა კომიტეტები, რომლებიც საზოგადოებრივი ორგანიზაციების სტატუსით მოქმედებდნენ და სახელმწიფოს (აშშ-ის) საგარეო პოლიტიკურ ინტერესებს ატარებდნენ. მათი საქმიანობის ერთ-ერთ მიმართულებას წარმოადგენდა საბჭოთა კავშირის ხალხთა, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების ეროვნულ ენებზე მაუწყებელი რადიოსადგურების დაფუძნება. აღნიშნული კომიტეტების საქმიანობის შედეგად შეიქმნა რადიოები „ამერიკის ხმა“, „თავისუფალი ევროპა“ და „თავისუფლება“. 1947 წლიდან რადიო „ამერიკის ხმის“ რუსულენოვანი, მოგვიანებით კი სსრკ-ის დაპყრობილ ხალხთა სხვა ერების რადიო რედაქციები (1951 წლის 26 მაისს ეთერში გავიდა რადიო „ამერიკის ხმის“ ქართული რედაქციის პირველი გადაცემა) გა-

იხსნა. 1949 წელს დაფუძნდა რადიო „თავისუფალი ევროპა“. მისი მანუწყებლობა ვრცელდებოდა აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებზე. 1953 წელს დაარსდა რადიო „თავისუფლება“, რომელიც საბჭოთა კავშირში შემავალი ერების ეროვნული (რუსული, უკრაინული, სომხური, აზერბაიჯანული, ბელარუსული, ქართული, ჩრდილო-კავკასიური, თათარ-ბაშკირული, თურქესტანული და მოგვიანებით დამატებული ბალტიისპირეთის ქვეყნების) რედაქციებისგან შეგდებოდა [1, 2].

რადიო თავისუფლების დაარსებას წინ უძღოდა 1951 წლის დასაწყისში აშშ-ში დაარსებული „ბოლშევიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი ამერიკული კომიტეტისა“ და საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენლებს შორის ურთიერთობის დამყარება. მათი ერთობლივი მუშაობის შედეგად შეიქმნა რადიო-კომისია, რომლის წევრები იყვნენ: ნოე ცინცაძე, ა. ხაჯიბელი, ბორის ნიკოლაევსკი და სერგეი მელგუნოვი [2, 1]. კომისია ამერიკულ კომიტეტთან შეთანხმებით რადიოს დაარსებისათვის საჭირო საორგანიზაციო და ადინისტრაციული საკითხების გადაწყვეტაზე მუშაობდა. შედეგად 1953 წელს დაარსდა რადიო „თავისუფლება“ [3, 4]. თავიდან რადიოს „განთავისუფლება“ ერქვა, 1959 წელს დასახელება შეიცვალა და რადიო „თავისუფლება“ დაერქვა, ხოლო 1976 წელს რადიო „თავისუფლება“ და რადიო „თავისუფალი ევროპა“ გაერთიანდა. გაერთიანების შემდეგ რადიოს დაემატა ბალტიისპირეთის ქვეყნების რედაქციები. რადიოს მიზანი იყო საბჭოთა კავშირში შემავალ ხალხთა ეროვნულ ენაზე მომზადებული რადიოგადაცემებით „რკინის ფარდის“ გარღვევა და ბოლშევიკური რეჟიმის შიგნიდან რღვევა. გადაცემები ეფუძნებოდა გაეროს 1948 წლის 10 დეკემბრის „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის“ მეცხრამეტე მუხლს [3, 4].

რადიო „თავისუფლების“ მუშაობას კოორდინირებას უწევდა „ამერიკული კომიტეტი“, რომელმაც 1964 წელს სახელწოდება შეიცვალა და „რადიო თავისუფლების კომიტეტი“ ეწოდა. სახელწოდების ცვლილება არ აისახებოდა მის საქმიანობაზე, ის კვლავ აგრძელებდა ანტიბოლშევიკური ორგანიზაციებისა და ემიგრანტების დახმარებას [4, 1].

დაარსებიდან 1972 წლამდე რადიო „თავისუფლებას“ აშშ-ს ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტო (Central Intelligence Agency, CIA) საიდუმლოდ აფინანსებდა. რადიოსადგურებს (თავისუფლებას და თავისუფალ ევროპას) ჰქონდათ ძლიერი სარედაქციო ავ-

ტონომია. მას შემდეგ რაც, ამერიკელმა ჟურნალისტმა ჟურნალისტური გამოძიების ჩატარების შემდეგ გაასაჯაროვა ინფორმაცია ცენტრალური სადაზვერო სააგენტოს მიერ რადიოს დაფინანსების შესახებ, ხოლო გამოძიების შედეგად ეს ფაქტი დაადასტურა აშშ-ის სენატში ხანგრძლივი განხილვები დაიწყო. შედეგად რადიო „თავისუფლება“ კერძო კომპანიად დარეგისტრირდა, დაფინანსება აშშ-ის კონგრესის ღია ანგარიშზე გადავიდა. მაუწყებლობის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისთვის ფინანსური უზრუნველყოფა ხორციელდებოდა არა პირდაპირ კონგრესის მიერ, არამედ ამ მიზნით სპეციალურად შექმნილი „საერთაშორისო მაუწყებლობის საბჭოს“ (Board for International Broadcasting (BIB) [5] გზით. აშშ-ს კანონმდებლობის მიხედვით მთავრობას რადიოს მართვასა და სარედაქციო პოლიტიკაში ჩარევის უფლება არ ჰქონდა. ცივი ომის ბოლო ეტაპზე, პრეზიდენტ როლანდ რეიგანის ინიციატივით რადიოს დაფინანსება მნიშვნელოვნად გაიზარდა. აშშ-ის პრეზიდენტი მოუწოდებდა რადიოს ეროვნულ რედაქციებს ყოფილიყვნენ უფრო კრიტიკულები კომუნისტური რეჟიმის მიმართ.

რადიო „თავისუფლების“ ცენტრალური ოფისი მდებარეობდა ნიუ-იორკში, ხოლო რადიოსადგური და რადიოს ევროპული განყოფილება მიუნხენში იყო განთავსებული, ლილიენტალ შტრასეზე, ცოტა ხნით არაბელა შტრასეზე. ბოლოს რადიო „თავისუფლებისა“ და რადიო „თავისუფალი ევროპის“ გაერთიანების შემდეგ რადიო დაბინავდა ოქტინგენ შტრასეზე, 67-ე ნომერში. რადიოს საპატიო თავმჯდომარეები იყვნენ ამერიკის პრეზიდენტები ჰარბერტ ჰუვერი, ჰარი ტრუმანი, დუვაიტ ეიზენჰაუერი [6, 3]. მიუნხენშივე მდებარეობდა სსრკ-ის ტერიტორიაზე რადიოტალღების გამავრცელებელი სადგური.

რადიო თავისუფლების ქართული რედაქცია 1953 წლის 1 მარტს დაარსდა, ქართული გადაცემა იმავე წლის 18 მარტს გავიდა ეთერში [3, 4]. ცივი ომის დროს ქართული რედაქციის დევიზი იყო „ერისა და პიროვნების თავისუფლება“. პირველად ქართული გადაცემები ეთერში გადიოდა სალამოობით ოთხჯერ 15 წუთიანი პროგრამით, რომელიც ოთხჯერ მეორდებოდა დილით. ქართული პროგრამა მოგვიანებით გახდა 20 წუთიანი, შემდეგ 30 წუთიანი [3, 51] ბოლოს კი, 1965 წლიდან 1 საათიანი [6, 1].

როგორც უკვე ავლნიშნეთ, რადიო „თავისუფლების“ დაარსებაში „ქართული ეროვნული საბჭოს“ სახელით მონაწილეობდა სოციალ-დემოკრატი ნოე ცინცაძე, რომელიც ოფიციალურად არ ყო-

ფილა რადიოს თანამშრომელი, თუმცა აქტიურად იყო ჩართული რადიოს საქმიანობაში, მიმოწერას აწარმოებდა რადიოს ამერიკელ ხელმძღვანელობასთან [6, 21].

ქართული რედაქციის თანამშრომლები იყვნენ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ ემიგრაციაში წასული ქართველები და მეორე მსოფლიო ომის დროს საზღვარგარეთ დარჩენილი ქართველი ემიგრანტები. ქართული რედაქცია თავიდან 5 კაცისაგან შედგებოდა. ესენი იყვნენ: რაჟდენ არსენიძე, ნიკო იმნაიშვილი, დავით ურატაძე, ილია კუჭუხიძე, კარლო ინასარიძე [3, 11]. რადიოს ქართულ რედაქციას სხვადასხვა დროს რედაქტორობდნენ: რაჟდენ არსენიძე, კარლო ინასარიძე და ჯანრი კაშია. რადიოს კორესპონდენტები ჰყავდა პარიზში, ლონდონში, ნიუ-იორკში. რედაქციის წევრები გადაცემების მოსამზადებლად მივლინებული იყვნენ: იერუსალიმში (ჯვრის მონასტერი), ათონის მთაზე (ივირონის მონასტერში), ბეთლემში, გოლგოთაზე, სტამბოლის ქართულ კათოლიკურ მონასტერში. რედაქციის წევრები მოგზაურობდნენ ქართველი ემიგრანტებით დასახლებულ ქალაქებში: პარიზში, ლონდონში, ნიუ-იორკში, ბუენოს-აირესში. ცივი ომის რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის თანამშრომლები იყვნენ ვალერიან ინსკირველი, იოსებ ჟორჟოლიანი, მოსე იმნაიშვილი, შალვა კალანდაძე, დავით პეკურიძე, გულნარა პატარიძე, მათე კერესელიძე, მარინე ობოლაძე, ნუგზარ შარია, ირაკლი გავაშელი, ზურაბ ნარსია, ამირან თარბა, ნოდარ ერისთავი, ელენე ლორთქიფანიძე, თენგიზ გუდავა, ბიძინა რამიშვილი [3, 45-46]. რედაქციას ჰყავდა შტატგარეშე კორესპონდენტები (მედია ურატაძე, ელენე მამულაიშვილი, ალექსი ჩხენკელი, ნიკო ნაკაშიძე, თამარ ბერიძე, პავლე სარჯველაძე, ალექსანდრე მანველიშვილი, ოთარ პატარიძე) [3, 2-3]. რადიოს თანამშრომლები, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ემიგრაციაში დარჩნენ, საქართველოში მყოფი ახლობლების უსაფრთხოების მიზნით, ფსევდონიმებს იყენებდნენ¹ [3, 75].

რადიო „თავისუფლება“ დაფუძნდა კონკრეტული მიზნით, შესაბამისად მას ჰქონდა სამოქმედო დებულება. ჩვენს ხელთ არსე-

¹ კარლო ინასარიძე – ოთარ კეთილაძე, დიმიტრი მარშანია; იოსებ (სოსო) ჟორჟოლიანი – რეზო წიგნაძე; შალვა კალანდაძე – გივი იოსელიანი; გულნარა პატარიძე (ურატაძე) – ქეთევან მშვენირაძე (1993 წელს იყო რადიოს დირექტორი); ნუგზარ შარია – ალმას ჯიქია; ილია კუჭუხიძე – ალექო ლორია.

ბული რადიო „თავისუფლების“ სამოქმედო დოკუმენტებიდან პირველი, „ძირითადი საპროგრამო ხაზი“, შედგენილია 1956 წლის 29 ივლსს. ამ დოკუმენტის თანახმად მაუწყებლობის მიზანი და ამოცანები იყო: საბჭოთა კავშირის ხალხების განთავისუფლება კომუნისტური დიქტატურისაგან და დემკრატიული სისტემის დამყარება; მსმენელების გამოყვანა საინფორმაციო იზოლაციიდან; მათში ეჭვისა და უკმაყოფილების გამონვევა, როგორც პირველი ნაბიჯები წინააღმდეგობრიობისა; მსმენელებში ცნობიერების ჩამოყალიბება, რომ მათი პრობლემების მოგვარება შესაძლებელია მხოლოდ კომუნისტური დიქტატურის განადგურებით და დემოკრატიული სისტემის დამყარებით; სისტემის წინააღმდეგ მებრძოლების გამხნეება და მათი მოსაზრებების გამყარება [1, 4]. იგივე ძირითადი მიზნებია დაფიქსირებული რადიოს 1965 წლის 15 მაისის დოკუმენტში „ძირითადი სახელმძღვანელო რადიო „თავისუფლების“ გადაცემების ძირითადი ხაზის შესახებ“ [4, 7]. მასში დამატებით საუბარია მიზნის მიღწევის მეთოდების შესახებ. კერძოდ ეს იყო, ზუსტი, უტყუარი და საინტერესო ინფორმაციის მიწოდება, საუბრები შიდა პრობლემებზე, საბჭოთა რეალობის კრიტიკა [4, 25]. რადიოს იმიჯი უნდა ყოფილიყო „სტუმარი სახლში“, ხოლო გადაცემები მეგობრული ტონის [4, 22].

რადიო „თავისუფლების“ საპროგრამო დოკუმენტებში დაფიქსირებულია პოზიცია XX ს-ის 50-იანი წლების დასაწყისში საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ემიგრაციაში აქტუალურად განხილული საკითხის – ერთა თვითგამორკვევის უფლების შესახებ. კერძოდ, რადიომაუწყებლობა აღიარებდა, რომ საბჭოთა კავშირში შემავალ ყველა ერს აქვს თვითგამორკვევის უფლება [1, 15]. ქართველი ემიგრანტების ნაწილისთვის ამ უფლების გავრცელება საქართველოზე მიუღებელი იყო, რადგან ისინი თვითგამორკვევის უფლების აღიარებას, 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადებულ საქართველოს დამოუკიდებლობაზე უარის თქმად მიიჩნევდნენ და ბოლშევიკური რეჟიმის დამარცხების შემდეგ საქართველოს დამოკიდებლობის უპირობოდ აღდგენას მოითხოვდნენ, ყოველგვარი თვითგამორკვევის გარეშე.

რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქცია ხელმძღვანელობდა რადიოს ეროვნული რედაქციების ძირითადი სამოქმედო დოკუმენტის „პოლიტიკური სახელმძღვანელოს დამატებით“. მასში დეტალურად იყო განხილული ქართული რედაქციის მიზნები და მათი მიღწევის გზები. „პოლიტიკური სახელმძღვანელოს დამატე-

ბის“ მიხედვით ქართულ რადიოგადაცემების მიზანი უნდა ყოფილიყო ისეთი მოსაზრებების გამოთმა და მხარდაჭერა, რომლებმაც შეიძლება გამოიწვიოს საქართველოში დემოკრატიზაციის, სოციალური სამართლიანობის და ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესი. ასვე მაში ნათქვამია, რომ „ქართული რედაქცია არ აკეთებს დასკვნებს, რადგან საბოლოო დასკვნების გამოტანა მხოლოდ საქართველოში მცხოვრებ ხალხს შეუძლია. რედაქცია სტიმულს აძლევს ქართველებს ჩაუფიქრდნენ საკუთარ ეროვნულ პრობლემებს და აწვდის მათ ინფორმაციას, რომელმაც შეიძლება დახმარება გაუწიოს გადაწყვეტილების მიღებაში“ [7, 2].

რადიო აქცენტს აკეთებდა იმ მსმენელებზე, რომლებსაც საშუალება ჰქონდათ გავლენა მოეხდინათ საზოგადოებრივ აზრზე, ასევე იმ პირებზე რომელთაც რეალურად შეეძლოთ გადაწყვეტილებების მიღება. ესენი იყვნენ: ახალგაზრდები, კომუნისტური პარტიისა და კომკავშირის ხელმძღვანელები, მეცნიერულ-ტექნიკური და შემოქმედებითი ინტელიგენცია, პარტიისა და სახელმწიფოს საშუალო რანგის ოფიციალური პირები, საქართველოს სსრ საკანონმდებლო ორგანოს წევრები, მრეწველობის მუშები და მათი ზედამხედველები [7, 3-4].

ყურადღება ექცეოდა რადიოგადაცემების წამყვანების მეტყველებას. მათ უნდა ესაუბრათ ისეთი ენითა და ტერმინებით, რომელიც ნაცნობი იქნებოდა მსმენელებისთვის, რომელსაც იყენებდნენ საქართველოს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები და მოსახლეობა. საუბრის სტილს არ უნდა გამოეწვია მსმენელის გაუცხოება [7, 13-14].

რადიო „თავისუფლებაში“ არსებოდა „რადიომსმენელთა კვლევითი განყოფილება“, რომელიც გადაცემებისთვის წყაროებს აწვდიდა რედაქციებს. ინფორმაციის წყარო იყო: სსრკ-ში გამოშვებული ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული სტატიები, ადგილობრივი ცენტრალური რადიო-სადგურების გადაცემები, სამეცნიერო ჟურნალები და წიგნები, დასავლეთის ქვეყნების კორესპონტენტების სტატიები. სხვადასხვა არაოფიციალური წყარო [7, 10]. სავარაუდოა, რომ არაოფიციალურად რადიო რედაქციებს ინფორმაციით უზრუნველყოფდა აშშ-ს ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტოც. ხდებოდა ინფორმაციის გადამონმება.

ყურადღება ექცეოდა გადაცემის შინაარსს და ფორმას. შინაარსს განსაზღვრავდა საბჭოთა კავშირში და საქართველოში არსებული ვითარება, ქართველების მდგომარეობა, საჭიროება და ინ-

ტერესები. ძირითადი თემები იყო: 1. „ცხოვერება კომუნისტურ ქვეყნებში“, რომელიც გულისხმობდა გადაცემების მომზადებას საბჭოთა რესპუბლიკების პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული ყოფის საკითხებზე; 2. „ცხოვერება დემოკრატიულ ქვეყნებში“, ამ თემის ფარგლებში განხილული იყო კანონის უზენაესობა, სიტყვისა და პრესის თავისუფლება, საზოგადოებრივი აზრის გავლენა, ადამიანის უფლებები, საბაზრო ეკონომიკა, ეროვნული უმცირესობების საკითხი და განათლება დასავლეთის დემოკრატიული სისიტემის სახელმწიფოებში [3, 173-176]. რადიოგადაცემების ციკლი ეძღვნებოდა საქართველოს ისტორიის საკითხებს. განსაკუთრებული აქცენტი კეთდებოდა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებზე, საქართველოს დამუკიდებლობის გამოცხადებზე, საქართველოს კონსტიტუციის მიღებაზე. საგანგებოდ აღინიშნებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიუბილეო თარიღები.

რადიოგადაცემები მოიცავდა ინტერვიუებს, რეპორტაჟებს, საუბრებს მრგვალ მაგიდასთან ინფორმაციის თავისუფალ გავრცელებაზე, ერისა და პიროვნების თავისუფლებაზე, მოკლე რადიოპიესებს, რადიოგადაცემებში კითხულობდნენ ლიტერატურულ ნაწარმოებებს, ფილოსოფიურ ესეებს, მემუარებს, ენციკლოპედიის კულტურულ და პოლიტიკურ თემებზე. ცივი ომის დროს სსრკ-სა და აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური ქვეყნები რადიო „თავისუფლების“ გადაცემების საშუალებით ეცნობოდნენ დისიდენტების მიერ გამოცემული არალეგალური „თვითგამოცემების“ მასალებს, კითხულობდნენ საქართველოში აგრძალული მწერლების ნაწარმოებებიდან ამონარიდებს, მათ შორის იყო გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედება [3, 75].

რადიო „თავისუფლების“ საპროგრამო დოკუმენტის თანახმად რადიო არ უნდა ყოფილიყო პოლიტიკური ემიგრანტული ორგანიზაციის მხარდამჭერი ან მისი მიზნების განმახორციელებელი [7; 1, 15]. რიოგადაცემებში არ უნდა ყოფილიყო ისეთი მასალა, რომელიც მსმენელს საფუძველს მისცემდა რადიო განეხილა, როგორც რომელიმე ერთი ემიგრანტული პოლიტიკური პარტიის, ჯგუფის ან კოალიციის ხმა, ასევე რომელიმე დევნილი მთავრობის ან საზღვარგარეთის მთავრობებისა და ინტერესების გამტარებელი. რადიო ყოველთვის უნდა დარჩენილიყო დამოუკიდებელ დემოკრატიულ ხმად, რომელიც სსრკ-ის ხალხის ინტერესებით საუბრობს [1, 15].

ქართველი ემიგრანტების ნაწილი მიიჩნევდა, რომ რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის შემადგენლობა სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკური) იყო [7, 265; 9, 3-13], რადგან აქ მომუშავე თანამშრომლები ამ პარტიის წევრები ან მასთან დაახლოებული ემიგრანტები იყვნენ, ხოლო გადაცემები სოციალისტური იდეოლოგიის გამტარებელი [9, 3-13].

რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქცია 1985 წლამდე თანამშრომლობდა ქართულ პოლიტიკური ემიგრაციის ნაწილთან. რადიოგადაცემების სკრიპტები ეგზავნებოდა 1951 წელს ემიგრაციაში დაარსებულ ორგანიზაციას „ქართულ ეროვნულ საბჭოს“, რომლიც ამერიკულ კომიტეტთან აქტიურად თანამშრომლობდა რადიო „თავისუფლების“ დაარსების საკითხში. გადაცემებს უგზავნიდნენ ასევე, პერიოდულ გამოცემებს „ჩვენი დროშა“, „თავისუფლების ტრიბუნა“. 1985 წლიდან, როცა ჯანრი კაშია რადიოს ქართული რედაქციის მთავარი რედაქტორი გახდა, გადაცემების გაგზავნა შეწყდა. 1986 წლის 30 ივლისს „ეროვნულმა საბჭომ“ წერილით მიმართა რადიოს რედაქციას და სთხოვა კვლავ გაეგზავნათ მათთვის გადაცემების სკრიპტები და ორმხრივი ურთიერთობა აღდგენილიყო. საპასუხო წერილში „ქართულ ეროვნულ საბჭოს“ უარი უთხრეს თანამშრომლობაზე, იმ მიზეზით, რომ რადიო არ აიგივებდა თავის თავს, რომელიმე პოლიტიკურ ემიგრანტულ ჯგუფთან [3, 188-190].

რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის საქმიანობის შედეგად დღეს გვაქვს მნიშვნელოვანი ისტორიული წყაროს ფუნქციის მქონე მდიდარი დოკუმენტაცია და აუდიომასალა. რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის აუდიო არქივმა შემოინახა გიორგი კვინიტაძის, მიხაკო წერეთლის, ნოე ჟორდანიას, გრიგოლ რობაქიძის და სხვა ქართველი ემიგრანტების ხმა.

საბჭოთა კავშირში რადიო „თავისუფლებას“ ახასიათებდნენ როგორც „ცილისმწამებელს“ და „იდეოლოგიური დივერსიის“ გამხორციელებელს, რომელიც მიმართული იყო არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ, საზოგადოების უკმაყოფილების ზრდისკენ, ოპოზიციის ფორმირებისაკენ, ეროვნული გამოყოფის იდეების ხელშეწყობისაკენ. რადიო „თავისუფლების“ გადაცემების მოსმენა საბჭოთა კავშირში შეუფერხებლად შეუძლებელი იყო. რადიოს სიხშირეს სპეციალური აპარატურით ახშობდნენ. 1955 წელს სსრკ-ში შეიქმნა და მოგვიანებით გაფართოვდა დასავლური რადიო სადგურების ჩახშობის ქსელი. იმ პირობებში როცა რადიოს სიხშირეს

საბჭოთა კავშირში ახშობნენ ქართული რედაქცია მიმართავდა შემდეგ ტაქტიკას: წინადადებები იყო მოკლე და „შეკუმშული“, ხდებოდა ნათქვამის რამდენჯერმე გამეორება. სსრკ-ში რადიო „თავისუფლების“ გადაცემების ჩახშობა შეწყდა მიხეილ გორბაჩოვის მიერ დაწყებული „გარდაქმნის“ დროს. დისიდენტებსა და პოლიტიკოსებს, ჩინოვნიკებს უკვე თავისუფლად შეეძლოთ მიეცათ ინტერვიუები რადიოსთვის, ისე, რომ არ ჰქონოდათ დევნისა და დაპატიმრების შიში.

საბჭოთა კავშირის სპეცსამსახურებს 1960-70-იან წლებში რადიოში შეგზავნილი ჰყავდათ აგენტები. მათ შორის ცნობილი ჯაშუშები იყვნენ სსრკ-ის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის (სუკ-ის) დაზვერვის პოლკოვნიკი, ყურნალისტი და რადიო „თავისუფლების“ რუსული განყოფილების მთავარი რედაქტორი ოლეგ ტუმანოვი [10], პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის უსაფრთხოების სამსახურის აგენტი, რადიო „თავისუფალი ევროპის“ პოლონური რედაქციის თანამშრომელი, წიგნის „შვიდი მძიმე წელი“ ავტორი ანჯეი ჩეხოვი [11], ყოფილი ჩეხოსლოვაკიის სუკ-ის აგენტი პაველ მინარჟიკი [12], ბულგარეთის უსაფრთხოების კომიტეტის კაპიტანი ხრისან ხრისტოვი, ასევე 1972 წლიდან რადიოს დიქტორი საბჭოთა კავშირის აგენტი იური მარინი (იგი დაქორწინებული იყო ქართველ ემიგრანტზე) [13]. ქართულ რედაქციაში შეგზავნილი აგენტების შესახებ დოკუმენტური წყაროები არ არსებობს, რაც არ გამორიცხავს ასეთი ფაქტების არსებობას.

შეგზავნილი ჯაშუშების გარდა საბჭოთა კავშირის უშიშროების სამსახური ცდილობდა რადიოს თანამშრომლების გადაბირებასაც, ამისთვის რადიოს თანამშრომლების სამშობლოში დარჩენილ ოჯახის წევრებს იყენებდნენ. გადაბირებულ თანამშრომლებს ევალეზობდათ რადიოს ავტორიტეტული თანამშრომლების დისკრედიტაცია, რედაქციის წევრებს შორის უნდობლობის გაღვივება [13]. რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის თანამშრომელი ილია კუჭუხიძე (ფსევდონიმი ალექო ლორია) თავის მოგონებებში წერს, რომ ქართულ რედაქციაში უნდობლობა სუფევდა, განსაკუთრებით არ ენდობოდნენ „ახლებს“¹, „საჭირო იყო თუ არა ენას გვისწორებდნენ“ [8, 283].

ცივი ომის დასრულების, სოციალისტური ბლოკისა და სსრკ-ს

¹ ახალ ემიგრანტებს – მეორე მსოლიო ომის შემდეგ საზღვარგარეთ დარჩენილი იყოფილი სამხედრო ტყვეები

დაშლის შემდეგ აშშ-ის კონგრესში მიმდინარეობდა განხილვა რადიო „თავისუფლების“ იმ რედაქციების დაფინანსების შეზღუდვის შესახებ, რომელიც ვრცელდებოდა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებსა და სოციალურ ქვეყნებში. შედეგად ამ რადიო რედაქციების დაფინანსება შეიზღუდა, ხოლო აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთი ქვეყანის ეროვნული რადიო რედაქციები დაიხურა¹ [14]. რადიო „თავისუფლების“ ზოგიერთი პოსტსაბჭოთა ქვეყნის, მათ შორის საქართველოს ეროვნული რედაქციები არ დაიხურა, თუმცა შეიცვალა მიზანი: ქვეყანაში დემოკრატიის განმტკიცების და ინფორმაციის თავისუფალი გავრცელების ხელშეწყობა.

აშშ-ის ხელშეწყობით შექმნილი რადიოსადგურების რედაქციები, მათ შორის რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქცია, ცივი ომის დროს საინფორმაციო იარაღს წარმოადგენდა, რომელიც მიმართული იყო საბჭოთა და სოციალისტური სისტემის წინააღმდეგ. რადიოს საქმიანობას მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ვაცლავ ჰაველი, ლეხ ვალენსა, ადამ მიხნიკი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2128, აღწერა, 1, საქმე 69.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2128, არწერა 1, საქმე 60.
3. რადიო თავისუფლების ქართული რედაქციის საიუბილეო კრებული „40 წელი (1953-1993)“, მიუნხენი, 1993; დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრში, რადიო „თავისუფლების“ არქივში.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2128, ანაწერი 1, საქმე 79.
5. Board for International Broadcasting, https://en.wikipedia.org/wiki/Board_for_International_Broadcasting
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2128, ანაწერი 1, საქმე 80.
7. რადიო „თავისუფლების“ პოლიტიკური სახელმძღვანელო. და-

¹ 1993 წელს შეჩერდა მაუწყებლობა უნგრეთში, 1997 წლიდან პოლონეთში. 2004 წლიდან – ესტონეთში, ლატვიაში, სლოვაკეთში, ხორვატიაში, მონტენეგროში, ბულგარეთში, რუმინეთში, ჩეხეთში.

- მატება, იანვარი, 1970; ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, რადიო „თავისუფლების“ არქივი.
8. ილია კუჭუხიძე, სამაგიდო რვეულიდან, მოგონებების წიგნი, მიუნხენი, 1985.
 9. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2128, ანაწერი 1, საქმე 67.
 10. Олег Александрович Туманов – Биография, <http://pomnipro.ru/memorypage51548/biography>
 11. Анджей Чехович, Семь трудных лет, Москва, 1975.
 12. Павел Минаржик, Возвращение разведчика, 1977.
 13. Леонид Махлис, На „Свободе“ – с чистой совестью, <http://www.sovsekretno.ru/articles/id/1539/>
 14. Radio Free Europe/Radio Liberty https://en.wikipedia.org/wiki/Radio_Free_Europe/Radio_Liberty

Shorena Murusidze

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Ivane Javakhishvili Institute of History and
Ethnology, Scientist-researcher of the Department
of Modern and Contemporary
History*

Georgian Editorial Office of radio „Liberty“ during the Cold War

Summary

After the Second World War, the inter-allied relations between the former allies overgrew into controversy and, as a result, there were formed antagonist western and socialist camps of the world. The controversy between the international relations of the United States of America and the USSR is well known as The Cold War. This war is characterized with the harsh controversy of the reinforced militarization and the ideological fighting methods.

Because of the international political situation, which was created at that time, the USA had some strategic interests in those formed groups of emigrants, which were fighting against the Bolshevik regime in the USSR. In order to have relationships with those groups, in the beginning of the Cold War, there were stirringly established committees with the name of public organizations in the USA. The state's foreign police interests were

being fulfilled by these committees. One of the courses of their work was creating wireless stations for the USSR people and for the socialist camp citizens on their mother tongues.

With the help of „the American committee fighting against the Bolshevism“, which was established in the beginning of 1951 and with the collaboration of the USSR people emigration, radio „Liberty“ was established in 1953. It aimed to destroy so called „An Iron Curtain“ and the Bolshevik regime with the help of the USSR peoples' native language broadcasts.

The first broadcasting of the Georgian Editorial Office was held on the 18th March of 1953. The Editorial Staff had a regulation named „Political Directory“. Those members of the radio staff, who stayed in emigration after the Second World War, used pseudonyms for the safety of their relatives living in Georgia. The content of a broadcast, its form and expression were of high importance.

Radio broadcasts included interviews, reportages and talks around the round table about the issues such as: the free distribution of information, the freedom of a nation and a person. As well as that, some short radio plays, literature works philosophical essays and memoirs were read in wireless broadcasts. During the Cold War, the countries of the Soviet Union and the Eastern European socialist ones, exactly with the help of the radio „Liberty“ and its broadcasts were introduced with works, which were known only for „self publications“.

Georgian Editorial Office had been collaborating with the political emigration till 1985. The broadcasts were sent to the leaders of the political emigration and to the Editorial Staffs of magazines and newspapers and their chiefs.

Listening to the broadcasts of the radio „Liberty“ regularly was impossible during the Soviet Union. A radio rate was suppressed by a special device.

Nowadays, when the Cold War belongs to the history, radio Editorial Offices and their importance are worth discussing. Radio „Liberty's“ Georgian Editorial Office and other radio stations, which were established with the help of the US, were informational weapons during the Cold War.

დარეჯან ცუცქერიძე

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ასისტენტი-პროფესორი*

**ლიდერის დადებითი პიროვნული თვისებების
გავლენა სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებზე
(საქართველოს ისტორიის მაგალითზე)**

თანამედროვე პოლიტიკური პროცესების, გლობალიზაციის, მიგრაციის, პოლიტიკური სისტემების ტრანსფორმაციის, ასევე იდეოლოგიებისა და ცივილიზაციების ჭიდილის გათვალისწინებით, პოლიტიკური ლიდერობის საკითხის მეცნიერული შესწავლა და მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში პოლიტიკური ლიდერის როლის მნიშვნელობის გააზრება სულ უფრო აქტუალური ხდება. ლიდერსა და ლიდერის როლს საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებში ყოველთვის განმსაზღვრელი ადგილი ენიჭებოდა და საქართველოს თანამედროვე ისტორიის გათვალისწინებით დღესაც ენიჭება. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არაერთი ქვეყნის მეცნიერი თუ მკვლევარი ძალისხმევას არ იშურებს თეორიული ბაზისის საფუძველზე პოლიტიკური ლიდერების დახასიათებისა და მათი თვისებების წარმოსაჩენად. მეცნიერული ანალიზისა და კვლევისათვის ფილოსოფიურ-ისტორიული, სოციალურ-ფსიქოლოგიური, სოციოლოგიური და სხვა მიდგომები გამოიყენება, მაგრამ მეცნიერული თეორიების სიმრავლისა და მრავალგვარობის მიუხედავად, პოლიტიკური ლიდერის მახასიათებლების, ქცევის, ქცევის მოტივაციის სრულყოფილი შესწავლისათვის ახალი თეორიებისა და კონცეფციების შექმნა, პარადიგმების შემუშავება, ემპირიული კვლევების ჩატარება კვლავ მნიშვნელოვანი, აუცილებელი და აქტუალურია. პოლიტიკური ლიდერობის მეცნიერული სწავლების მთავარ ამოცანად კი პოლიტიკური ლიდერის ქცევის აღწერა, ახსნა, განჭვრეტა, შეფასება რჩება, რადგან სწორი თეორიული ცოდნის საფუძველზე შეიძლება აიხსნას კონკრეტული ლიდერის ქცევის მოტივაცია, წინასწარ განისაზღვროს ესა თუ ის შესაძლო ქმედება და ამ ქმედებით გამოწვეული სხვადასხვა სახის პოზიტიური თუ ნეგატიური პოლიტიკური მოვლენა.

მე-20 საუკუნის დამდეგიდან მეცნიერები ცდილობდნენ წარმოედგინათ რა თვისებების მქონე ადამიანი შეიძლება გამხდარიყო ლიდერი, აზრთა სიმრავლესთან ერთად საკითხმა სულ უფრო და უფრო მეტი აქტუალობა შეიძინა. წინამდებარე სტატიაში ყურადღებას ზემოაღნიშნული კომპლექსური საკითხის მხოლოდ ერთ ასპექტზე, ლიდერის პიროვნულ თვისებებზე, კერძოდ კი პიროვნული თვისებების დადებით კონტექსტზე შევაჩერებთ. თვალს თუ გადავავლებთ საქართველოს ისტორიას, ცხადი გახდება, რომ ჩვენს ქვეყანას ხშირად, არა უბრალოდ მეფეები, ან/და საეკლესიო მოღვაწეები, არამედ მეფე-ლიდერები და ლიდერი საეკლესიო მოღვაწეები ჰყავდა, რომლებიც იღებდნენ ქვეყნის საგარეო და საშინაო პოლიტიკისათვის მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს და საზოგადოებაში დიდი ნდობით სარგებლობდნენ. სწორედ მათმა პიროვნულმა თვისებებმა განაპირობა ქვეყნის წარმატება. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ ყურადღებას სხვადასხვა დროის სრულიად გამორჩეული ლიდერების მეფე ფარნავაზის, გრიგოლ ხანძთელისა და მეფე თამარის პიროვნულ თვისებებზე გავამახვილებთ.

ქართული სახელმწიფოებრიობის შექმნა, ქართული ისტორიოგრაფიის თანახმად, მეფე ფარნავაზს უკავშირდება, რომელიც ლეონტი მროველის თხზულება „ცხოვრება ქართველთა მეფეთაში“ პირველ ქართველ მეფედ სახელდება. ფარნავაზი მისი მთავარი მოწინააღმდეგე აზო/აზონისაგან (მოქცევაჲ ქართლისაის მიხედვით პირველი ქართველი მეფე) განსხვავებით მხოლოდ დადებითი კუთხითაა წარმოდგენილი. ფარნავაზისა და აზოს, როგორც დიქტომიური წყვილის გააზრებას სიკეთისა და ბოროტების კონტექსტში თავისი განმაპირობებელი მიზეზები უნდა ჰქონოდა. კერძოდ, პირველ რიგში გასათვალისწინებელია ავტორის ეპოქა და თხზულების შექმნის ძირითადი იდეა. პიროვნება, რომელიც ქართულ სახელმწიფოებრიობას ჩაუყრიდა საფუძველს, აუცილებლად დადებითი თვისებების მატარებელი უნდა ყოფილიყო. წყაროს შესწავლა და ფარნავაზის პიროვნებაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ იგი თამამი, გაბედული, გადაწყვეტილების მიღების უნარის მქონე, გონიერი, წინდახედული, მიზანსწრაფული და ზნეობრივია. მას ახასიათებს ყველა ის თვისება, რომელიც ლიდერისათვის აუცილებელია [1, 43]. ლეონტი მროველი შენიშნავს: „ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მხედარი შემმართებელი და მონადირე ხელოვანი“ [2, 40], მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად „იმალვიდა იგი სიკეთესა თვისა აზონის შიშისაგან“ [2, 40] მან დასძლია ეს შიში, რადგან „კაცი ძნელი და მესისხლე“ [2,

39] აზოსაგან განსხვავებით, იგი „სიყვარულის ენერჯის მატერებ-
ლია“ [3, 9]. მხოლოდ დადებითი თვისებების მქონე ადამიანს შეეძლო
ისეთი დიდი მიზნის მიღწევა, როგორც სახელმწიფოებრიობის შექ-
მნაა. ფარნავაზი არა მხოლოდ დადებითი უფრო მეტიც – ღვთაებ-
რივია: „შემოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელ-
თა მისთა, და განიზიდა და განიყვანა სარკუმელსა მას. და ვითარ
განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე-მდაბლად, მიჰყო ხელი მისი, მოჰხო-
ცა ცუარი პირსა მ[ზ]ისასა და იცხო პირსა მისსა“ [2, 40]. ნ. მიწიშვი-
ლის მოსაზრების თანახმად, ფარნავაზს სიზმარში ჰვარნა/ხვარენა –
ზეციური მადლი და სამეფო დიდება ეწვია. „ჰვარნა“ ზოროასტრიზ-
მში მზიური ნათლის სანყისის სიმბოლოა, ღვთაებრივი ცეცხლის მა-
ტერიალური ემანაციაა. „ჰვარნა“-ს ერთ-ერთი სიმბოლური გამოსა-
ხულება – შარავანდი, მზის ბრწყინვალეობაა, რაც ფარნავაზის სიზ-
მარში, ფაქტობრივად, მის მზიურ ინიციაციას ნიშნავს და ფარნავა-
ზი ქარიზმატულ მეფედ, ცხებულად იქცევა [4, 27]. იგი ლიდერია,
რომელიც სათავეში ჩაუდგა ქვეყნის მთლიანობის იდეას. მის მიერ
გატარებულმა რეფორმებმა ქართველ ტომთა დაქუცმაცებული
ცხოვრება დაასრულა და ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებას მტკიცე
საფუძველი ჩაუყარა [5, 63] მისთვის ლიდერი გამირებისათვის გამ-
ჭრიახი გონება, ძლიერი ნებისყოფა, მიზანსწრაფვა, ენერჯიულობა,
კომპეტენტურობა, პასუხისმგებლობის აღების უნარი და სხვა თვი-
სებებია დამახასიათებელი [6, 64]. სწორედ ეს თვისებები ახასიათებს
ფარნავაზს. რაც მთავარია, ლიდერს უნდა გააჩნდეს ხალხისაგან მი-
ნიჭებული ლეგიტიმაცია. ამ თვალსაზრისით ფარნავაზი სრულიად
ლეგიტიმურია მისი საყოველთაო აღიარება სწორედ ამის დასტუ-
რია. მის მიმართ თანადგომა საზოგადოების ფაქტობრივად ყველა
ფენაში ჩანს. აგრეთვე, „ანტიოქოს შეინყნარა ძრუენი მისი, და უწო-
და შვილად თვისად და წარმოსცა გვრგვინი“ [2, 43] „გვირგვინის
წარმოცემა“ ხელდასხმად შეიძლება მოვიზროთ. ფარნავაზმა თავი-
სი დროის ძლიერი მმართველისგან ლეგიტიმაცია მიიღო [1, 49]. მი-
სივე ლეგიტიმაციის მაჩვენებელია სიზმარში ემანაცია. ისიც რომ
იგი არის: „ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისად“ [2, 40] და ისიც, რომ
იგი სამარა მამასახლისის ძმისწულია. ჭეშმარიტ ლიდერს მნიშვნე-
ლოვანია ქონდეს სწორი სტრატეგიული ნაბიჯების გადადგმისა და
ტაქტიკური სვლების გაკეთების უნარი როგორც შიდა პოლიტიკურ
სივრცეში, ასევე საერთაშორისო არენაზე, რაზეც ხშირ შემთხვევაში
მეტწილად და დამოკიდებული ამა თუ იმ, განსაკუთრებით კი პატარა

ქვეყნის ბედი. მოცემულ ნაშრომში ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ფარნავაზის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის გამოწვლილვითი ანალიზი, მაგრამ აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ პოლიტიკური პარტნიორების სწორად შერჩევის უნარმა, პოლიტიკური პოზიციების შერჩევამ, საერთაშორისო არენაზე ძალთა ბალანსის განლაგებაში და ამ ვითარების სწორად შერჩევის უნარმა, დროის ფაქტორის სწორად გამოყენებამ ფარნავაზს საშუალება მისცა ქვეყნის გაერთიანებასა და შემდგომ მოდერნიზაციაზე ეფიქრა [1, 58] სწორი რაციონალური ნაბიჯების გარდა, პოლიტიკური ლიდერის წარმატების განმაპირობებელი მისი მამოძრავებელი პიროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებიცაა. ფარნავაზმა დაამხო „კაცი მესისხლეს“ რეჟიმი. აღადგინა როგორც თავისი სახლის შელახული უფლებები, ასევე მცხეთელთა ღირსებაც, რომელთა რელიგიურ გრძნობებსაც, მ. ჩხარტიშვილის მოსაზრებით, გაცისა და გას კერპების თაყვანისცემის დაკანონებაც შეურაცხყოფდა, ფარნავაზმა მოსახლეობის შელახული უფლებები აღადგინა, რაც არიან-ქართველთა დაჩაგვრით არ გაუკეთებია. აგრეთვე თვისებრივად შეცვალა ჩრდილოკავკასიელ მთიელებთან ურთიერთობა და მოკავშირეებად აქცია [7, 9-11]. სამართლიანობა ფარნავაზის ქმედებების ერთ-ერთი ძირითადი მამოძრავებელი ძალა იყო, რაც ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნის ეროვნულ იდეას ეფუძნებოდა, რომელიც სამართლიანობის გარეშე ვერ განხორციელდებოდა [1, 53].

საქართველოში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არსებობდნენ არა მხოლოდ მეფე ლიდერები, არამედ ლიდერი საეკლესიო მოღვაწენიც, რომელნიც საერო თუ სასულიერო საქმეებში მეფე-მთავრებს ტოლს არ უდებდნენ. აქვე იმასაც დავძენთ, რომ ღირსეული ლიდერის აზრი, სიტყვა და საქმე ერთმანეთთან ჰარმონიაშია, მასში არ არის პირფერობა და არაგულწრფელობა, მისი აზრები სუფთაა, არ არის ვნების, მრისხანების, სიხარბის, შურისა და სხვა მანკიერი თვისებებისგან დაბინდული. ჭეშმარიტი ლიდერი ამბობს რასაც ფიქრობს და აკეთებს რასაც ამბობს [8]. ასეთია საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი გამორჩეული პიროვნება გრიგოლ ხანძთელი, რომლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას გიორგი მერჩულეს ჰაგიოგრაფიული თხზულება „შრომაჲ და მოღუანებაჲ ღირსად-ცხოვრებისაჲ წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისაჲ ხანძთისა და შატბერდისა აღმამწუნებულისაჲ და მის თანა ჴსენებაჲ მრავალთა მამათა ნეტართაჲ“ ეძღვნება. გრიგოლი

იყო: „მადლითა სავსედ, განსრულებული სიბრძნითა, დიდი მღვდელი და კეთილად განმგებელი მოღვაწე და უდაბნოთა ქალაქმყოფელი, ზეცისა კაცი და ქვეყანისა ანგელოზი... ხოლო გულისხმიერებად სწავლისად განსაკვირველი იყო ფრიადსიტყვად მისი იყო შეზავებულ მარილითა მადლისადათა. რაჟამს იტყვიან, ბრძნად აღალის პირი თვისი და წესი განუჩინის ენასა თვისსა. და ჰასაკისა ზრდასა თანა სათნოებადცა კეთილი იზარდებოდა, რამეთუ არა იყო, ვითარცა ჭაბუკი, მზვობარ და ჭამადთა გულის სათქმელთა მოყვარედ. და ესრეთ მიიღის საზრდელი საგლახაკოდ ხორცთა თვისთა განსამტკიცებლად ნეტარმან გრიგოლ, მდაბალმან გულითა და გლახაკმან სულითა, მყუდრომან ქცევითა და მონყალემან გონებითა ხოლო იყო ხილვითა დიდ, ხორცითა თხელ, ჰასაკითა სრულ, ყოვლად კეთილ, სრულიად გვამითა მრთელ და სულითა უბინო“ [9]. იგი ღვთივკურთხეულია: „რამეთუ სამოსელი იგი შეურაცხი, რომელ ემოსა მოხუცებულსა მას, ესრეთ ჩნდა, ვითარცა სამოსელი ნათლისა ბრწყინვალისა განუცდელისა“... [9]. „რამეთუ სვეტი ნათლისა ფრიად ბრწყინვალე ცად აღწევნული ჰფარვიდა მას. და იყო თავსა მისსა ჯვარი თვალთშეუდგამი გარემო მისა ცისსარტყელისსახედ“ [9]. ცისარტყელას შვიდი ფერი შვიდი საიდუმლოსა და სულიწმიდის შვიდი ნიჭის სახედ აღიქმება. იგი მიტევებისა და შეთანხმების სიმბოლოა [10]. ასეთივე სიმბოლოდ შეიძლება გავიანზოთ თავად გრიგოლ ხანძთელის პიროვნება. ცად აღწევნული ნათლის სვეტი გრიგოლ ხანძთელის ღვთივკურთხეულობაზე, ღვთიურ მადლზე, მის გამორჩეულობაზე მიუთითებს, სწორედ ამიტომაა იგი „ზეცისა კაცი და ქვეყანისა ანგელოზი“. ასეთი უნდა ყოფილიყო პიროვნება, რომელიც საფუძველს ჩაუყრიდა მასშტაბურ სამონასტრო მშენებლობასა და მის აღორძინებას, გახდებოდა „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი“. გრიგოლისათვის ღვთისაგან მინიჭებული სიბრძნე მთელ მის მოღვაწეობაში ვლინდება, იქნება ეს სამონასტრო ცხოვრების ორგანიზაცია თუ საერო ხელისუფლებასთან დამოკიდებულება. გრიგოლმა სრულიად ახალგაზრდამ, ერთი მხრივ, ერის სულიერი ხსნა და, მეორე მხრივ – ქვეყნის ფიზიკური გადარჩენა ითავა [11]. თითოეული მისი ნაბიჯი ამ მისიის ღირსეულად აღსრულებისათვის იყო გადადგმული. იგი იმ ეროვნული იდეის მატარებელი და განმახორციელებელია, რომელიც მოგვიანებით გიორგი მერჩულეს ათქმევინებს: „ქართლად ფრიადი ქვეყანაი აღირაცხების რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი

შეინიშნის და ლოცვა ყოველი აღესრულების“ [9]. გრიგოლ ხანძთელს ეროვნული იდეის გასახორციელებლად ისევე როგორც ყველა ლიდერს ლეგიტიმაცია სჭირდებოდა, რომელიც მას უფლისგან, ერისა და ბერისაგან მიენიჭა. „ნათლის სვეტი“ და მისი საყოველთაო აღიარება სწორედ ამის დადასტურებაა. გრიგოლმა პიროვნული თვისებების წყალობით შეძლო „ფიცხელ“ უდაბნოსთან გამკლავება და მისთვის სულის შთაბერვა, რაც საოცარ ძალისხმევასა და ნებისყოფას მოითხოვდა. დიპლომატიური უნარით, მან განსაკუთრებული ურთიერთობები დაამყარა საერო პირებთან: „ჩვენთან არს სულიერი კეთილი, და თქვენთან არს ხორციელი კეთილი და ესენი შევზავნეთ ურთიერთას“ [9], ხორციელისა და სულიერის გაერთიანება, როგორც ალ. ბარამიძე აღნიშნავს არა მხოლოდ გაბრიელ დაფანჩულთან ურთიერთობის ძირითადი კრედოა, არამედ მთელი მისი მოღვაწეობის, „სწორედ ეს შეზავებაა ის დუღაბი, რომელიც აკაჟებს ეროვნულ თვითმყოფელობას... სწორედ მიზნის ეს ერთიანობა და თანამოღვაწეობის მთლიანობაა „ქვეყნის ძალისა და ღონის მიმცემი“ [12].

გრიგოლისათვის, როგორც ჭეშმარიტი ლიდერისათვის, ღირებულებები და ზნეობრივი საკითხები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. სწორედ მისი ამ თვისების წარმოჩინებას ემსახურება წმინდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების ტექსტში დაცული „სიძვის დიაცის“ ეპიზოდები, რომლებიც აშოტსა და ადარნასეს უკავშირდებოდა. გრიგოლი არავის მისცემდა მორალური დაცემის უფლებას, გასაკუთრებით მეფეებს, რომელნიც ეროვნული მთლიანობის გზაზე მისი მთავარი საყრდენი იყვნენ. გრიგოლის ანტიპოდურ სახედ კი შესაძლებელია ცქირი გავიაზროთ. მისი და გრიგოლ ხანძთელის პიროვნული თვისებების შეპირისპირებით კიდევ უფრო ნათლად წარმოჩინდება გრიგოლის პიროვნული თვისებების განმსაზღვრელი როლი მის თანადროულ საქართველოში, როდესაც ქართველნი კვლავ ირყეოდნენ „ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა“ [13]. ქ. ჯერვალაძის მართებული შენიშვნით: „არც ის იქნება სწორი, ცქირის მიერ ანჩის საყდრის მეორედ დაპყრობა ამ პიროვნების მამა გრიგოლთან პირად მტრობამდე დავიყვანოთ“ [14]. ჩვენთვის მთავარი ისაა, რომ ცქირი და მისი საქციელი, რომელიც იდეოლოგიური თვალსაზრისით ეროვნული მთლიანობისაკენ სწრაფვის არასწორი ქმედების ერთგვარ სიმბოლოდაც კი შეიძლება განვიხილოთ დაძლეულ იქნა [12]. აქვე ხაზგასმით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გრიგოლი ჯავახეთის კრების გამარჯვებულია, შეიძლება ითქვას, რომ არსე-

ნის სასარგებლოდ გაკეთებული არჩევანით, გრიგოლმა რთული, მაგრამ ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო, არსენის: „27 წლის მშვიდობიანი ნაყოფიერი კათალიკოზობა ცხადი მაჩვენებელია, რომ იგი მართლაც თავისი პატივის უღირსი არ ყოფილა“ [15]. გრიგოლის გადაწყვეტილება მხოლოდ და მხოლოდ მის გამჭრიახობასა და პოლიტიკურ ალლოზე მიუთითებს.

„ტაო-კლარჯეთში გრიგოლი მივიდა ფართო მასშტაბის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მიზნების განსახორციელებლად – ეკლესია-მონასტრების აშენებით, კულტურულ-საგანმანათლებლო დიდი ცენტრების დაარსებით, ახალთაობის აღზრდით, ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი და სახელმწიფოებრივ-ეროვნული აღორძინების მესაძირკვედ იაზრა თავისი ქმედება და დიდი საქმის წინამძღვრად წმინდა გიორგის მებრძოლი, რაინდული სახე გაითავისა“ [12]. ასევე დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ გრიგოლ ხანძთელისა და აშოტ კურაპალატის ერთიანმა მცდელობამ ჩაუყარა საფუძველი ტაო-კლარჯეთის აღორძინებას, რასაც ფაქტობრივად მოგვიანებით, მაგრამ მაინც ორგანულად უკავშირდება საქართველოს გაერთიანების იდეაც და მისი ხორცშესხმაც.

ბევრი ქვეყნის, მათ შორის, საქართველოს ისტორიაში არსებობდნენ ქალი მონარქები, რომლებმაც დიდი წვლილი შეიტანეს სახელმწიფოებრიობის, ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურულ განვითარებაში. ამ თვალსაზრისით, სრულიად გამორჩეულია მეფე თამარი, რომელმაც თავისი მმართველობის პერიოდი საქართველოს ისტორიაში „ოქროს ხანად“ აქცია. მისი წარმატებული მმართველობა დიდწილად სწორედ მისი პიროვნული თვისებებით იყო განპირობებული. თავისთავად ის ფაქტი, რომ საქართველოს ისტორიაში თამარი პირველი ქალი მეფე იყო შესაძლებელია დაპირისპირების გამომწვევ ფაქტორად ქცეულიყო. თამარს შეუძლებელია არ გაეაზრებინა თავისი პიროვნული ფაქტორი და გამეფებისთანავე სახელმწიფოს მართვა-გამგეობას მტკიცედ მოეკიდა [1, 70]. შუა საუკუნეების საქართველოში, როდესაც ქალის მიერ ქვეყნის მმართველის ტრადიცია და გამოცდილება ჯერ კიდევ არ არსებობდა, ბუნებრივია, ტახტის შენარჩუნება ხანგრძლივად და წარმატებულად დიდ ძალისხმევასა და გამორჩეულ პიროვნულ თვისებებს მოითხოვდა. წარმატების მისაღწევად გავლენიანი სოციალური ჯგუფების მიმხრობა და თავდადებული მოხელეების შერჩევა იყო აუცილებელი, რომელნიც მისი მონარქიული უფლებების გაძლიერება-განმტკიცებას ერთგულებით შეძ-

ლებდნენ. ამ თვალსაზრისით, თამარმა ნებისყოფის სიმტკიცე, პოლიტიკური ნიჭი და დიპლომატია გამოიჩინა [16]. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“-ის ავტორი მეფე თამარის შესამკობად ეპითეტებს არ იშურებს: „...აქა კულად სამებისა, თანა იხილვების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული“ [1, 401]. იგი არის: „მზე იგი მზეთა და ნათელი ნათელთა, ელვარება და მზეებრ მაშუქებელი სხვათა“ [1, 402]. ავტორისეულ დამოკიდებულებაში ჩანს თავად თამარ მეფის პიროვნების არსი. იგი არის „შვიდმნათობიერი“, „საუნჯემან სიბრძნისამან“. იგი დადებითი თვისებებით გამორჩეული ხელისუფალია. ფარნავაზის მსგავსად იგიც „სიყვარულის ენერგიის“ მატარებელია. აღსანიშნი ისიცაა, რომ ჭეშმარიტი ლიდერისათვის, პირველ ყოვლისა, კრიტიკულ სიტუაციაში სწორი, რაციონალური, დადებით შედეგზე გათვლილი ნაბიჯების გადადგმა, დინჯი და წინდახედული მოქმედებებია მნიშვნელოვანი. საილუსტრაციოდ ყურთლუ ასლანის დასის გამოსვლასთან დაკავშირებით განვითარებული მოვლენების მაგალითი ან/და დასავლეთ საქართველოს დიდებულების აჯანყების დროს მეფე თამარის ქმედებებიც კმარა. თამარის სწორი ქმედებების შედეგად, მისი ხელისუფლების წინააღმდეგ პოლიტიკური ბრძოლები თანდათან მიწედა, პოლიტიკური კრიზისი – მკაცრი და ღია ბრძოლა თამარსა და მის მოწინააღმდეგეებს შორის პირველის გამარჯვებით დასრულდა [17, 314]. თამარის სულის უტეხოზა და ძლიერი ნება ეჭვს აღარავისაში იწვევდა. ეს თვისებები იქცა „ოქროს ხანისა“ და საშინაო თუ საგარეო სწორი პოლიტიკური ნაბიჯების საფუძვლად [1, 71]. კარგ პოლიტიკოსს, პოლიტიკურ ლიდერს, პასუხისმგებელ მმართველს, ვითარების სწორად შეფასებისა და ლავირების უნარი უნდა გააჩნდეს. ორივე, ერთმანეთისაგან განსხვავებულ შემთხვევაში, მეფე თამარის მიერ გადადგმული ნაბიჯები მხოლოდ და მხოლოდ ქვეყნის ინტერესებს ემსახურებოდა. იგი საჭიროების მიხედვით აკეთებდა არჩევანს კონფლიქტის დასრულების ძალისმიერსა და მშვიდობიან ფორმას – მოლაპარაკებას შორის. თამარმა ვითარების სწორად შეფასების შედეგად შეძლო სწორი გადაწყვეტილებების გამოტანა. ორივე შემთხვევაში არჩევანი ქვეყნისათვის სასარგებლო აღმოჩნდა. არსებობდა ერთიანი საქართველოს იდეა და მეფე თამარი მისი განსახიერება გახლდათ. თამარის იდეა ოქროს ხანაა, რომლის ხელყოფასაც არავის დაანებებდა, ვინაიდან იდეა ვისაც ის სწამს კონკრეტული შინაარსის მატარებელია [18, 117].

თამარისათვის ძირითადი საქართველოს სტაბილურობისა და მთლიანობის შენარჩუნება იყო, მას არ უნდა დაეშვა შიდაპოლიტიკური აშლილობები და თუკი ასეთი რამ მაინც მოხდებოდა, ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე გონივრულად უნდა ემოქმედა. სამართლებრივი თვალსაზრისით კი თამარი ყოველგვარი წესების დაცვით აღსაყდრებული მეფე იყო, შესაბამისად, მის წინააღმდეგ გამოსვლა – არალეგიტიმური [1, 94].

თამარმა აქტიური საგარეო პოლიტიკა გაატარა. საერთაშორისო არენაზე წარმატებებმა შიდაპოლიტიკურ პროცესებზე დადებითად იმოქმედა [1, 91] თამარის წარმატებულ პოლიტიკურ ნაბიჯებს სოციალური და კულტურული აღმავლობა მოჰყვა. თამარის დროს გაცხოვლდა საგარეო ვაჭრობა, რასაც შიდა ალებ მიცემობის გაძღვრება მოჰყვა. განვითარდა ოქრომჭედლობა, ხუროთმოძღვრება, საერო მწერლობა, ფილოსოფიური აზროვნება [45, 39-42]. მისი მმართველობის პერიოდი საქართველოს ისტორიაში „ოქროს ხანად“ ჩაიწერა.

საკვლევი თემის ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ლიდერის თვისებებს ისტორიული, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული პროცესების განვითარების თვალსაზრისით განმსაზღვრელი ადგილი ენიჭება. სამივე შემთხვევაში გამოიკვეთა, რომ პიროვნულმა თვისებებმა ისტორიულ-პოლიტიკური პროცესების წარმართვა ქართული სახელმწიფოს სასარგებლოდ განაპირობა: 1. პირველ შემთხვევაში ფარნავაზის თაოსნობით შეიქმნა ქართული სახელმწიფო; 2. მეორე შემთხვევაში გრიგოლ ხანძთელმა საფუძველი ჩაუყარა არამხოლოდ სამონასტრო ცხოვრებასა და მის აღმავლობას, არამედ ჩვენი აზრით, მომავალი ერთიანი საქართველოს იდეას; 3. თამარის თაოსნობით კი შენარჩუნდა ერთიანი, ძლიერი სახელმწიფო. მათი პიროვნული თვისებები ისტორიამ დადებითად შეაფასა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ცუცქერიძე დ., კონფლიქტი პოლიტიკურ პროცესებში (საქართველოს მაგალითზე), დისერტაცია, ხელნაწერის უფლებით, თბილისი, 2011.
2. ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, თბილისი, 2008.
3. ბარამიძე რ., ფარნავაზმან ძლიერჰყო ქვეყანა თვისი, თბილისი, 1992.

4. მინიშვილი ნ., ლეგენდები დამაარსებლებზე და „ცხოვრება ფარნავაზისი“, კლიო, საისტორიო აღმანახი, თბილისი, 2002, № 14.
5. ქავთარია გ. ფარნავაზის საგარეო პოლიტიკა. ქართული დიპლომატია წელიწდეული I, თბილისი, 1994.
6. Пирогов А. И. Политическая психология, учеб. пособие, Москва, 2005.
7. ჩხარტიშვილი მ., სახეები საქართველოს წარსულიდან, თბილისი, 2009.
8. Чинбер М. Л., Духовное лидерство, <http://ashram.ru/leadership2> (გადამონმებულია 27.02. 2017).
9. მერჩულე გიორგი, შრომად და მოღუანებად ღირსად – ცხოვრებისად წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისად ხანძთისა და შატბერდისა აღმაშწნებელისა და მის თანა ვსენებად მრავალთა მამათა ნეტართად, თბილისი, 2015.
10. სიმბოლოები ქრისტიანულ ხელოვნებაში, ენციკლოპედიური ლექსიკონი, შეადგინა გიორგი კენჭოშვილმა, <http://www.nplg.gov.ge/gsde/edi-bin/library.exe>.
11. გაგოშაშვილი ნინო, წმინდა გრიგოლ ხანძთელი – „ყოველთა სათნოებათა შესაკრებლი“, კრებულში ხანძთა – სულიერად მშობელი ქართველთა, თბილისი, 2002.
12. ბარამიძე რ., ეროვნული ცნობიერების საკითხი გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“, ლიტერატურული ძიებანი, 1999, №20.
13. საბანისძე იოანე, წამებად წმინდისა და ნეტარისა მონამისა ქრისტესისა ჰაბოძისი, რომელი იწამა ქართლს შინა, ქალაქსა ტფილისს, ჴელითა სარკინოზთადათა, გამოთქმული იოვანე ძისა საბანისი ბრძანებითა ქრისტესს მიერ სამოელ ქართლისა კათალიკოზისადათა, თბილისი, 2013.
14. ჯერვალაძე ქ., ძველი და ახალი აღთქმის ღმერთის იგივეობის საკითხი ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში ბიზანტოლოგია საქართველოში, თბილისი, 2007.
15. ჯავახიშვილი ივანე, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი მეორე, ნაკვეთი მეორე, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 1929, <http://www.library.court.ge/upload/Book2Part2.pdf> (გადამონმებულია 27.02.2017).

16. მაკალათია ს., თამარ მეფე, <https://burusi.wordpress.com/2009/09/20/tamar-mefe/> (გადამონმეზულია 27.02.2017).
17. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბილისი, 1979.
18. არონი რ., მშვიდობა და ომი ერებს შორის, თბილისი, 2009.

Darejan Tsutskiridze
*Gorgian Technical University, Assis-
tant-Professor*

The Influence of a Leader's Positiv Personal Characteristics on the Socio-Political Processes (On Example of Georgian History)

Summary

Understand of the role of a Leader in modern world based on current political processes is of particular importance, considering the importance and the role of personal characteristics. In this regard we have studied and analyzed such notable historical figures personal characteristics as King Parnavaz, Gregory of Khandzta and Tamar the Great.

Conducted analysis revealed that in all these cases, the personal characteristics ensured success and efficiency of historical and political processes in Georgia. 1. First case – The kingdom of Kartli is linked to the name of King Parnavaz. 2. Second case – Gregory of Khandzta laid the foundations of the monastic tradition and developed the concept of unified Georgia. 3. King Tamar the Great preserved unified, powerful Georgian state. Obviously we should take into account leader's personal characteristics and their importance when evaluating social and political processes.

მაია ამირგულაშვილი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსი-
ტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ქეთევან მჭედლიძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსი-
ტეტი, დოქტორანტი

გლობალური ტრანსფორმაციები და გამომწვევები

თანამედროვე გლობალური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი დამა-
ხასიათებელი თავისებურებებია:

- ცივი ომის დასასრული;
- გლობალური ტრანსფორმაციები.

ცივი ომი, რომელიც ეფუძვნებოდა ორი ზესახელმწიფოს დაპი-
რისპირებაზე დამყარებულ წონასწორობას დასრულდა და აუცი-
ლებელია ახალი გეოპოლიტიკური ნესრიგის დამყარება. ცივი
ომის შემდგომი პერიოდი არის ამერიკის ლიდერობის ეპოქა, ორი
იდეოლოგიური ბლოკის დაპირისპირების ადგილს იკავებს „ატ-
ლანტიკისა“ და „ევრაზიის“ დაპირისპირება, რაც ქმნის ახალ გეო-
პოლიტიკურ სიტუაციას და ახალი მსოფლიო ნესრიგის აგების აუ-
ცილებლობას, რომლის ნიშნები უნდა იყოს პოლიტიკური სტაბი-
ლურობა და ეკონომიკური განვითარების მდგრადობა.

ცივი ომის დასრულების შემდეგ ამერიკის გეოპოლიტიკური
დომინირება ეჭვგარეშეა. დღეს მისი დომინირებით წარმართული
გეოპოლიტიკური ნესრიგი მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშეა.
თანამედროვე ეპოქის გეოპოლიტიკური საკითხია – გახდება კი
მსოფლიო მრავალპოლუსიანი სისტემა ეკონომიკური, პოლიტიკუ-
რი და სამხედრო თვალსაზრისით, თუ არა? ეს საკითხი წყდება ევ-
რაზიაში, რომელიც ხდება გლობალური პოლიტიკური ძალების
დაპირისპირების ცენტრი. სწორედ იგი წყვეტს ვინ იქნება მსოფ-
ლიოში მადომინირებელი ძალა.

ამ გეოპოლიტიკურ დაპირისპირებას ამწვავებს გლობალური
ცვლილებები. მომავლის პრობლემებია ნავთობის, გაზის, წყლის,
საკვების დეფიციტის ზრდა, ასევე გლობალური ეკონომიკური
კრიზისები და მათი ზემოქმედება მოკავშირეებსა და მეტოქეებზე.
სახელმწიფოები ვეღარ ასრულებენ თავდაცვით და ჰუმანიტარულ

ვალდებულებებს. ეკონომიკური კრიზისი მოითხოვს მსოფლიო წესრიგის კორექტირებას. უნდა გაირკვეს ვინ რჩება ამერიკის პარტნიორი, რომელთან ერთადაც იგი გაინაწილებს ფუნქციებს და პასუხისმგებლობას მსოფლიოს ახალ წესრიგზე.

ჩნდება მოსაზრება, რომ ეკონომიკური ძლიერებისა და სიმდიდრის გადაადგილება გაგრძელდება დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. მომდევნო ოც წელში განსაკუთრებით გაიზრდება ჩინეთის ეკონომიკა და შესაძლებელია იგი გახდეს მეორე, რაც გაზრდის მის პოლიტიკურ და სამხედრო გავლენას. მსოფლიო ბანკის მიხედვით, მსოფლიო მოსახლეობა 2030 წლისთვის გაიზრდება ერთი მილიარდით. შესაბამისად გაიზრდება მოთხოვნა საკვებზე, გაიზრდება იმ ქვეყნების რიცხვი, რომლებსაც ექნებათ სტაბილური წყალმომარაგების პრობლემა, ატომური იარაღის გამოყენების რისკი ოცი წლის მანძილზე, ზოგადად, დაბალი დარჩება, მაგრამ უფრო მაღალი, ვიდრე დღესაა.

სამყაროს გლობალური პრობლემების ხასიათი განაპირობებს საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათს და შესაბამისად გავლენას ახდენს მსოფლიოს გეოპოლიტიკური წესრიგის სტაბილურობაზე. შეგვიძლია ვთქვათ რომ მსოფლიო დგას ახალი მსოფლიო წესრიგის შექმნის წინაშე. ამ წესრიგის ელემენტები კი უნდა იყოს:

- ეროვნული სახელმწიფოების, როგორც სტაბილურობის გარანტის, როლის გაზრდა;
- მსოფლიო პოლიტიკის საფუძველი იქნება გავლენის სფეროებად დაყოფილი მსოფლიო, თუ მსოფლიოს ახალი გეოპოლიტიკური კონფიგურაცია;
- შეიცვლება თუ არა სახელმწიფოთა ურთიერთობისა და გაერთიანების ფორმები;
- სახელმწიფოთა ურთიერთობის რა სახის ფორმა გახდება გაბატონებული.
- თანამედროვე გლობალური სამყაროს ნიშნებია;
- გაიზარდა კონკურენცია გლობალურ მოთამაშეებს შორის;
- გაიზარდა ურთიერთდამოკიდებულება;
- გაიზარდა გლობალური პრობლემები და მათი გადაჭრისათვის ძალების გაერთიანების აუცილებლობა;
- გაიზარდა აუცილებლობა მსოფლიო უსაფრთხოების უფრო

მკაცრი, მობილური და სამართლიანი სისტემის შექმნისა.

თანამედროვე სამყაროს მეორე მახასიათებელია ცვალებადობა, რომელიც ყოველთვის იყო ჩვენი პოლიტიკური ცხოვრების დამახასიათებელი ნიშანი, მაგრამ დღეს ცვალებადობის ხასიათი და ტემპი შეცვლილია. დღეს ამ რეჟიმით ცხოვრება ნიშნავს:

- სწრაფ და გლობალურ ცვლილებებს;
- შეუქცევადი ცვლილებების სიმრავლეს;
- საფრთხის სახეებისა და ხარისხის სწრაფ ცვლილებას;
- დროითი მონაკვეთების შემცირებას კრიზისებს შორის.

აღნიშნული ცვლილებებისათვის განსხვავებული ხედვა აქვთ აშშ-ს, რუსეთს, ევროკავშირს, ჩინეთს, რაც განაპირობებს მათი სტრატეგიული მიზნების განსხვავებასაც.

თანამედროვე მსოფლიოს გეოპოლიტიკური დაპირისპირების ცენტრი ევრაზიაა. მისი მიმზიდველობა იმაშია, რომ აქ ცხოვრობს მსოფლიოს მოსახლეობის 75%. მას ეკუთვნის მსოფლიოს ერთობლივი პროდუქტის 60%, ენერგეტიკული რესურსების მარაგის 75%. აქვეა განლაგებული მსოფლიოში ყველაზე დინამიკურად განვითარებადი სახელმწიფოები. აშშ-ის შემდეგ იარალის ყველაზე დიდი შემსყიდველი ქვეყნებიც ევრაზიაშია. ისინი ვისაც შეუძლიათ ეკონომიკურად და პოლიტიკურად დაუპირისპირდეს ამერიკას, ისევე მსოფლიოს ევრაზიულ ნაწილში არიან განთავსებულნი. ამრიგად, ევრაზია ფლობს განუზომელ რესურსებსა და სიმდიდრეს. ევრაზია არის ბუნებრივი სიმდიდრეები, აქტიური მოსახლეობა და დინამიკური ეკონომიკები.

ცივი ომის შემდეგ აშშ-ის, ევროკავშირის, ჩინეთის, რუსეთის ფაქტორი განაპირობებს ევრაზიის გეოპოლიტიკურ დინამიკას. აშშ-ს გაცნობიერებული აქვს, რომ მისი ჰეგემონობა დამოკიდებულია და განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად შეძლებს და რამდენ ხანს გაგრძელდება აშშ-ს დომინირება ევრაზიაზე, „ვინც ფლობს ევრაზიას, იგი ფლობს სამყაროს“ (ზ. ბუეზინსკი).

აშშ-მა მოახდინა ევრაზიაზე ყველაზე სწრაფი რეაგირება, როგორც გეოპოლიტიკური დაპირისპირების ახალ ცენტრზე და წამოაყენა ბატონობის განსხვავებული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური თეზისები, კერძოდ:

- ისტორიის დასასრული (ფ. ფუკუიამა)

- ცივილიზაციათა შეჯახება (ს. ჰანტინგტონი)
- ახალი მსოფლიო წესრიგი (ჯ. ბუში – მამა)
- დიდი საჭადრაკო დაფა (ზ. ბუეზინსკი)

ყველა ამ თეზისს საფუძვლად უდევს ევრაზიის, როგორც ამერიკის, საციცოცხლო სივრცის იდეა.

ვინაიდან ევრაზია ბუნებრივი და ენერგეტიკული რესურსებით ყველაზე მდიდარი რეგიონია და ასევე ფლობს გასაღების უდიდეს ბაზრებს, აშშ-ის მხრიდან ინტერესი მის მიმართ დღესაც თვალშისაცემია, მაგრამ, მეორეს მხრივ, ევრაზიაში ასევე ხდება აშშ-ის არცთუ სახარბიელო მოვლენები, კერძოდ:

- ჩინეთის ეკონომიკური ძლიერების სტაბილური ზრდა (რაც ამ ქვეყნის პოლიტიკურ და არა მარტო, ამბიციებს არაპროგნოზირებადს ხდის);
- რუსეთის ეკონომიკური მდგრადობის მოულოდნელად ნაადრევი ზრდა;
- ევრაზია ავლენს ერთიანობის ძიების მცდელობებს (მაგ., შანხაის თანამშრომლობის ორგანიზაცია);
- ევრაზიაში არის ორი უდიდესი სახელმწიფო რუსეთი და ჩინეთი (აშშ-ის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია კონტროლი იქონიოს მათზე და შეზღუდოს მათი განვითარების ტემპი);
- ევრაზიაში არის რადიკალური ისლამი (აშშ-ის მიზანია ისლამურ სამყაროზე გავლენის მოხდენა).

ყოველივე ეს აუცილებელს ხდის აშშ-ის ჩარევას ევრაზიის გეოსტრატეგიულ კონკურენციაში. მისი სტრატეგიის იდეოლოგიური საფუძველია:

- დემოკრატიზაცია;
- სასიცოცხლო ინტერესების სფეროს განსაზღვრა;
- პრევენციული დარტყმის დოქტრინა, რომელიც გულისხმობს როგორც ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკურ და სამხედრო მოქმედებებს.

აშშ-მა თავისი ხედვა ჩამოაყალიბა უშიშროების საბჭოს მოხსენებაში „გლობალური ტენდენციები – 2025“. ამერიკა ძირითად გეოპოლიტიკურ ტენდენციად ხედავს:

- აშშ-ის როლის დომინანტურობის შემცირება;

- რუსეთისა და ჩინეთის გაზრდილი ინტერესების გათვალისწინება;
- აშშ-ს მოქმედების თავისუფლების შეზღუდვა;
- აშშ ინარჩუნებს დამბალანსებლის როლს შუა აღმოსავლეთსა და აზიაში [4].

აშშ ერთ-ერთ გლობალურ ტენდენციად მიიჩნევს საკუთარი ლიდერობის დაკარგვის შესაძლებლობას. ესაა ამერიკის უპირველესი პრობლემა. აშშ-ის გეოსტრატეგიული ამოცანა 2025 წლამდე არის ჩინეთის ექსპანსიის შენარჩუნება. ყოველივე ეს არაა მხოლოდ სახელმწიფოთა დაპირისპირება, ესაა პოლიტიკური, ეკონომიკური, იდეოლოგიური და კულტურული სისტემების, მოკლედ, ცივილიზაციური დაპირისპირება და იგი ხდება ევრაზიის კონტინენტზე. აშშ-ის მიზანია, ჩინეთის კონტროლისა და ზეწოლის მექანიზმების მოძიება. აშშ-ს სურს ააცილოს სამყაროს დაყოფა „ჩინეთი“ და „არაჩინეთი“. გახდება თუ არა მსოფლიო მრავალპოლუსიანი, დამოკიდებულია ევრაზიაზე. აშშ-მა ჩამოაყალიბა რამდენიმე სტრატეგიული ამოცანა მისი დომინირების შესანარჩუნებლად:

- სამხედრო ძლიერება მეცნიერული და ტექნოლოგიური უპირატესობის შენარჩუნების ხარჯზე;
- არარეგულარული საომარი მოქმედებების ტაქტიკა;
- ახალი ტექნოლოგიების განვითარება, რათა თავიდან იქნას აცილებული საკვებისა და წყლის პრობლემა.

აშშ-ის სტრატეგია ჩამოყალიბდა „შუა აღმოსავლეთის დიდი პროექტის“ სახით, რაც ნიშნავს, რომ შენარჩუნებულ იქნეს აშშ-ის დომინირებული პოზიცია, როგორც ძალის ერთადერთი ცენტრისა. მისი ძირითადი ელემენტებია:

- ევრაზიის ტერიტორიამ უნდა მიიღოს ერთიანი გასაღების ბაზრის სახე, რომელიც შედგება პატარა ნაწილებისაგან;
- ენერგეტიკული, ბუნებრივი რესურსები, ეკონომიკური საქმიანობა და გასაღების ბაზარი უნდა იყოს თავისუფლად ხელმისაწვდომი;
- ევრაზიის სახელმწიფოების ტერიტორიულ-პოლიტიკური ტრანსფორმაცია, სახელმწიფოების ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობის რღვევა;
- ხელი შეეშალოს შესაძლო კონკურენტების მცდელობებს,

გახდნენ შუა აღმოსავლეთის ენერგეტიკული სიმდიდრეების ერთადერთი განმკარგავი ძალა;

- ხელი უნდა შეეშალოს ევრაზიის სახელმწიფოების დაახლოებას და სოლიდარობის განვითარებას;
- პატარა სახელმწიფოების დაპირისპირებები გამოყენებულ უნდა იქნას საკუთარი პოზიციების განსამტკიცებლად;
- აშშ-ის მიზანია ამ საქმეში გამოიყენოს ნატო და მისი საშუალებით აკონტროლოს ევროკავშირის აქტივობებიც.

ვიდრე ევროკავშირი თვლის, რომ მის გარეშე აშშ ვერ განახორციელებს შუა აღმოსავლეთის პროექტს, ხოლო აშშ-ის ინტერესები ემთხვევა მათ ინტერესებს, ევროკავშირი ითანამშრომლებს აშშ-თან და მათ შორის დაპირისპირება არ იქნება, რადგან ევროპა არ აცხადებს დამოუკიდებელ გლობალურ ამბიციებს.

ევრაზიის გეოპოლიტიკის აუცილებელი ელემენტია ენერგეტიკული რესურსების ევროპისაკენ ტრანსპორტირების გზის გაკონტროლება, სწორედ ამის მიხედვით ისაზღვრება მეზობელი ტერიტორიების მნიშვნელობა.

უკანასკნელი ხუთი საუკუნეა ევრაზია არის რეგიონის სახელმწიფოთა ჰეგემონიისათვის ბრძოლის ასპარეზი, მაგრამ დღეს ამ ბრძოლაში პირველად ებმება არარეგიონალური ძალა აშშ-სა და ევროკავშირის სახით. აშშ-ის გააქტიურება ხდება 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტის შემდეგ, როდესაც იგი სრულად და მთელი ძალებით ერთვება ევრაზიის პოლიტიკაში.

ზ. ბჟეზინსკის აზრით, ევრაზია დიდია გაერთიანებისათვის, ეს კი არის აშშ-ის შანსი. ამიტომ მან ყველაფერი უნდა გააკეთოს, რომ არ მოხდეს ევრაზიის სახელმწიფოთა ინტერესთა გაერთიანება. ეს გადამწყვეტი პოზიციია და ამერიკის ევრაზიული პოლიტიკის არსიც. აშშ-მა უნდა გამოიყენოს ვითარება და არ უნდა მისცეს ევრაზიის ქვეყნებს გაერთიანების საშუალება, რაც საფრთხეს შეუქმნის ამერიკის როლის გადახედვას მსოფლიოში [1, 52].

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ევრაზიაში წარმოშობილი ძალაუფლების ვაკუუმის ამოვსებას შეეცადა აშშ, ევროკავშირი და ჩინეთი. ტერორიზმთან ბრძოლის ეგიდით აშშ-მა მიაღწია საკუთარი სამხედრო ძალების ბაზების განთავსებას შუა აზიაში, რითაც შეძლო ევრაზიის სიღრმეში შესვლა, რაც არ აღმოჩნდა საკმარისი.

დღეს ბრძოლა მიდის ევრაზიის რეგიონის პატარა ქვეყნებზე გავლენის მოპოვებისათვის. ამ შემთხვევაში „ჩაუძირავი ავიამზიდების“ ფუნქციას პატარა სახელმწიფოები ასრულებენ, რომლებსაც ევრაზიული პოლიტიკის განხორციელებისას ეყრდნობა აშშ. ამდენად მსოფლიო მოთამაშეებს შორის დაპირისპირება ამ პატარა სახელმწიფოებზე გავლენის მოპოვებისათვის ბრძოლაში ვლინდება.

ამ ყველაფერს ემატება კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება: ვინც დღეს აკონტროლებს მსოფლიოს ენერგეტიკულ გულს და განკარგავს ენერგეტიკულ რესურსს, ის აკონტროლებს სამყაროს და ვინც აკონტროლებს სამყაროს, ის არის გლობალური ძალა, რადგან მსოფლიოს სწორედ ის კარნახობს თავის პირობებს.

ევროკავშირისათვის ენერგეტიკული უსაფრთხოების პრობლემის გადაჭრა არის ევროკავშირის ყოფნა-არყოფნის საკითხი. ამ საკითხის გადაჭრის გარეშე ამ ერთიანობის შენარჩუნება შეუძლებელია. ევროპის ქვეყნების აზრი ენერგეტიკული უსაფრთხოების საკითხის გადაჭრის თაობაზე ორადაა გაყოფილი. ერთნი მიიჩნევენ, რომ უნდა გააგრძელონ ორმხრივი ხელშეკრულება რუსეთთან ენერგომატარებლების მიწოდების მხრივ, მეორენი თვლიან, რომ რუსეთთან მოლაპარაკებისას უნდა გაამყარონ საკუთარი პოზიციები გაზისა და ნავთობის მიწოდების წყაროების დივერსიფიკაციის გზით.

აშშ ევროპას მოუწოდებს შეიმუშაოს ერთიანი სტრატეგია ენერგეტიკული უსაფრთხოების მისაღწევად. აშშ-ის აზრით, ევროპელებმა უნდა მოახდინონ ენერგეტიკული რესურსების წყაროების დივერსიფიკაცია და მასში ცენტრალური აზია და კასპიის ზღვის რეგიონი ჩართონ. ევროპისათვის გადამწყვეტია დარჩება თუ არა იგი რუსეთის მონოპოლიური გავლენის სფეროში.

ჩინეთის ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციის თანახმად, ამ ქვეყნის წინაშე დგას სამი ამოცანა: ეროვნული ერთიანობის აღდგენა, მოდერნიზაცია და მსოფლიოში მშვიდობის დაცვისა და განვითარების ყოველმხრივი მხარდაჭერა. ამ ქვეყნისათვის მთავარია ეკონომიკური განვითარება, რისთვისაც მას სჭირდება მშვიდობიანი და სტაბილური საერთაშორისო ურთიერთობები. ჩინეთის გეოპოლიტიკური პოზიცია არის მოლოდინის პოზიცია. ჩინეთს სურს აიცილოს გლობალური მოთამაშეების დაპირისპირებაში ჩართვა, რაც მისი ეკონომიკური განვითარების დამუხრუჭებას გამოიწვევს და მისი გეოსტრატეგიული ამოცანების განხორციელებას ეჭვქვეშ დააყენებს.

დღეს თითოეულის წინაშე დგას ახალი გლობალური რისკები და გამოწვევები. მსოფლიო პრობლემად იქცა გლობალური სტაბილურობის შენარჩუნება.

რუსეთის სტრატეგიული მიზანი 2020 წლამდე არის:

- რუსეთის გავლენის განმტკიცება გლობალურ დონეზე;
- რუსეთის გადაქცევა გლობალურ ზესახელმწიფოდ (მრავალპოლუსიანი მსოფლიოს პირობებში);
- რუსეთი უნდა შევიდეს ლიდერი ქვეყნების ხუთეულში;
- შეინარჩუნოს შინაგანი სტრატეგიული სტაბილურობა, მდგრადი განვითარება, ტერიტორიული მთლიანობა და სუვერენიტეტი [2].

რუსეთის სტრატეგია მიმართულია აშშ-ის ლიდერობის წინააღმდეგ. მან იცის, რომ მრავალპოლუსიან მსოფლიოში მისი როლი და მნიშვნელობა გაიზრდება. ამიტომ მისი მონაწილეობა ნებისმიერ ალიანსში მიზნად ისახავს ამ ალიანსის წარმართვას აშშ-ს წინააღმდეგ. რუსეთი აცხადებს, რომ საკუთარი ეროვნული უსაფრთხოების დაცვისას დარჩება საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში. იგი გაეროსა და უშიშროების საბჭოს განიხილავს, როგორც ძირითად ინსტრუმენტებს სტაბილური საერთაშორისო ურთიერთობების მოსაგვარებლად. რუსეთის ეროვნული უსაფრთხოების სტრატეგიის პრიორიტეტული მიმართულებაა პოსტსაბჭოთა სივრცე. მისი მიზანია განავითაროს რეგიონალური და სუბრეგიონალური ინტეგრაცია ევრაზიული ეკონომიკური თანამეგობრობის ფარგლებში. ეს კი არის ევრაზიის ეკონომიკური ინტეგრაციის საფუძველი. ამავე (ევრაზიული) მიმართულებისაა შანხაის თანამშრომლობის ორგანიზაცია. მათი მეშვეობით რუსეთი ცდილობს პოზიციების განმტკიცებას ევრაზიაში.

საგარეო პოლიტიკის მეორე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ევროკავშირი და ნატო. რუსეთი ცდილობს შეიმუშაოს ევროატლანტიკური კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემა, რომელიც დაეფუძნება ხელშეკრულებით და სამართლებრივ საფუძველს. აცხადებს, რომ მისთვის მიუღებელია ნატოს სამხედრო ინფრასტრუქტურის განლაგება რუსეთის საზღვრების სიახლოვეს, ვინაიდან ეს ეწინააღმდეგება საერთაშორისო სამართლის ნორმებს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ

საქართველოს აქვს მსოფლიოში ინტეგრაციის და მსოფლიო გლობალურ პროცესებში ოპტიმალური და უხიფათო ჩართვის პრობლემა. საქართველო არის ორი გლობალური ძალის დაპირისპირების ცენტრში. ამიტომ აუცილებელია ცივილიზაციური არჩევანის გაკეთება ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნების გარანტიით. ამისათვის კი გასათვალისწინებელია:

- დაპირისპირებული გლობალური ძალების ხედვა მსოფლიოს გლობალურ ტენდენციებზე, მსოფლიოს გეოპოლიტიკურ სიტუაციაზე, მათ შორის საქართველოზე;
- სამივე ძირითადი გლობალური ძალის ხედვები იმის თაობაზე, თუ როგორ ესმით მათ საკუთარი ინტერესების დაცვა კავკასიის რეგიონში;
- ბრძოლა კავკასიისათვის არის ეტაპი ცენტრალური აზიისათვის ბრძოლის. ბრძოლა კავკასიისათვის გადამწყვეტ ფაზაშია.

რას უქადის დიდი სახელმწიფოების ინტერესთა გადაკვეთა პატარა სახელმწიფოებს? ისინი ხდებიან ინტერესთა შეჯახების ადგილი, რის გამოც მალალია შეცდომების დაშვების რისკი და ამ შეცდომების ფასიც, რასაც ემეტება ამ შეცდომების გამოსწორებისათვის გამოყოფილი დროის დეფიციტი, სწრაფად ცვალებადი სამყარი, რომელიც არ ტოვებს გაუთვლელი ნაბიჯების გამოსწორების შანსს.

რეალობაა, რომ საქართველო იმ გზის დასაწყისშია, რომლითაც დანარჩენი მსოფლიო ევრაზიის სიღრმეში შეაღწევს. საკუთარი ეროვნული ინტერესებისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნებიდან გამომდინარე, მდგომარეობა მოითხოვს მეტ ანალიზს, შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყნის შიდა სტაბილურობის შენარჩუნება ერთადერთი და აუცილებელი პირობაა იმისა, რომ ქვეყანამ თავი დააღწიოს გარეშე საფრთხეთაგან წარმოქმნილ გამონწვევებს.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ზ. ბზეჟინსკი, დიდი საჭადრაკო დაფა, თბილისი, 2014
2. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года – <http://www.scrf.gov.ru/documtnts/99.htm>

3. Кондолиза Райсю Баланс сил в пользу свободы – <http://www.if.tsu.ru/Sokol/USA6.htm>
4. Global trends 2025. A Transformed World – [http://dni.gov/nic/pdf/2020/2025 Global Trends Final](http://dni.gov/nic/pdf/2020/2025%20Global%20Trends%20Final)

Maia Amirgulashvili

*Associated Professor of Georgian
Technical University*

Ketevan Mchedlidze

*Doctoral student of Georgian
Technical University*

Global Transformations and Challenges

Summary

The article deals with modern global important characteristics of politics, the global nature of the world. It determines the character of international relations and therefore affects the stability of the world geopolitical order. The future strategic goals of Russia and USA are analyzed. Given these considerations, it is concluded that Georgia is in the center of two global power. Therefore it is necessary to make a civilizational choice to maintain national and cultural identity, to do this, there should be considered: the vision of the opposing sides about world global tendencies, the world's geopolitical situation, including Georgia; the visions of the three global forces about how they understand the situation to protect their interests in the Caucasus region.

ლიზა ამილახვარი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
სოციალური მეცნიერებების აკადემიური დოქტორი

ტერორიზმის პოლიტიკურ-ფსიქოლოგიური განხილვა

ტერორიზმი ახალი მსოფლიო წესრიგის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა და თავისი ფსიქოლოგიურ-პოლიტიკური მახასიათებლებიდან, შინაარსიდან და შედეგებიდან გამომდინარე პოლიტიკური ძალადობის გამოვლენის ყველაზე მწვავე ფორმაა. მსოფლიოში 600-ზე მეტი ტერორისტული დაჯგუფება არსებობს. როგორც წესი, ისინი მცირერიცხოვანნი და მჭიდროდ შეკრულნი არიან. წევრების რაოდენობა 100-ზე მეტს იშვიათად სცილდება და უფრო ხშირად კი რამდენიმე ათეულზე ნაკლებს ითვლის. მიუხედავად მისი აქტუალობისა, ტერორიზმი მაინც ბუნდოვან ცნებად რჩება.

ტერორისტული აქტები დიდ ემოციას იწვევენ, როგორც მის მსხვერპლში, ასევე უშუალო მომწყობშიც. მეცნიერები ვერ თანხმდებიან ერთიან განმარტებაზე. გამონათქვამი – „ის, ვინც ერთი ადამიანისათვის ტერორისტია, სხვისთვის არის თავისუფლებისათვის მებრძოლი“, დღესაც აქტუალურია. გათავაზობთ ტერორიზმის რამდენიმე განმარტებას:

თავად ტერორიზმის ლათინური ძირი არის – „ტერორემ“ და სიტყვასიტყვით ითარგმნება როგორც „საშინელება“. ლარუსის ფრანგული ენციკლოპედია აღნიშნულ ტერმინს შემდეგნაირად განმარტავს: „ტერორი – ძალადობა და დანაშაულობანი, რომელთაც სისტემატიურად ახორციელებენ იმ მიზნით, რომ ინდივიდუალთა ჯგუფები შიშში იყლინონ“ [1].

იგივე სიტყვის შესახებ ოქსფორდის ლექსიკონში ნათქვამია: „ტერორი – საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდი (და ანალოგიური პერიოდები, რომლებიც რევოლუციონერთა სისხლიანი ექცესებით ხასიათდება)“ [2].

ბოლო რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე განმტკიცდა ტენდენცია, რომ ტერორიზმის ნეგატიურ შეფერილობას ჩახლართული სემანტიკური ნიღაბი ააფარონ და ცდილობენ ქვემოთ ჩამოთვლილთაგან დაიმკვიდრონ ერთ-ერთი იმიჯი:

- თავისუფლება და განთავისუფლება (მაგალითად, „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ფრონტი“, „პალესტინის განთავისუფლების სახალხო ფრონტი“, „თავისუფლება ბასკეთისთვის“);

- არმია და სხვა ორგანიზებული სამხედრო სტრუქტურა (მაგალითად, „ეროვნული სამხედრო ორგანიზაცია“, „სახალხო განმათავისუფლებელი არმია“, „განმათავისუფლებელი არმიის მეხუთე ბატალიონი“);

- უშუალოდ თავდაცვის მიზნით შექმნილი მოძრაობები (მაგალითად, „აფრიკანერთა წინააღმდეგობის მოძრაობა“, „შანკლის თავდაცვის გაერთიანება“, „თავისუფალი ხალხის თავდაცვის ორგანიზაცია“, „ებრაელთა თავდაცვის ორგანიზაცია“);

- სამართლიანი შურისძიება („დედამიწის ჩაგრულთა ორგანიზაცია“, „სომეხთა გენოციდისთვის შურისმძიებელი კომანდოები“, „პალესტინის რევანშის ორგანიზაცია“).

ეს იმიჯიც გარკვეულწილად მუშაობს, განსაკუთრებით არაბულ სამყაროში, სადაც ისლამური ფუნდამენტალიზმი აღიარებულია, მაგალითად, სუდანში. საუდის არაბეთის მდგომარეობა ამბივალენტურია, ის უფრო ხის ისლამურ ფუნდამენტალიზმს და ამავდროულად ამყობს თავისი როლით, როგორც ისლამის დაბადების ადგილისა და რწმენის დამცველი. იქაც კი, სადაც ხელისუფლება ავინროებს ისლამისტურ დაჯგუფებებს, ბევრი ადამიანი საიდუმლოდ კეთილგანწყობილია მათ მიმართ. პალესტინაში კეთილგანწყობა ისეთი დაჯგუფებების მიმართ, როგორიცაა ჰამასი და ჰეზბოლა, დიდია და ფაქტობრივად, აშკარაც.

სწორედ ამ მიზეზთა გამო ხდება სულ უფრო რთული ტერორიზმის ერთგვაროვანი უნივერსალური დეფინიციის შექმნა და ეს არც არის გასაკვირი, რადგანაც ამ სიტყვის მნიშვნელობა და გამოყენება დროთა განმავლობაში იცვლებოდა კონკრეტული ეპოქის პოლიტიკური ტერმინოლოგიისა და დისკუსიის მიხედვით. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში თავად პოლიტოლოგები თანხმდებიან იმაზე, რომ „ტერორიზმი“ ცალსახად ნეგატიური ტერმინია, რომელსაც უარყოფითი კონოტაციები გააჩნია. ამიტომაცაა, რომ ტერორისტი ყოველთვის უარყოფს თავის ტერორისტობას.

ამრიგად, ტერორიზმი შეიძლება განისაზღვროს როგორც **პოლიტიკური ცვლილების მიზნით და ძალადობის ან ძალადობის მუქარის საშუალებით შიშის მიზანმიმართული შექმნა და გამოყენება.**

ნებისმიერი ტერორისტული აქტი შეიცავს ძალადობას ან ძა-

ლადობის მუქარას და მისი მიზანი და მოტივი ყოველთვის პოლიტიკურია. ამიტომაც ტერორისტები, მართალია, კრიმინალები არიან, მაგრამ განსხვავდებიან ჩვეულებრივი კრიმინალებისა და რევოლუციონერებისაგან. ყველა ტერორისტი კრიმინალია, მაგრამ ყველა კრიმინალი ტერორისტი არაა. მკვლელობა, მოტაცება, ბანკების გაქურდვა და თვითმფრინავების გატაცება – ტერორისტული აქტებია, თუ მათი მოტივი პოლიტიკურია. დროდადრო ტერორისტები თანამშრომლობენ კრიმინალებთან ან კრიმინალები იყენებენ მათ ტაქტიკას, მაგრამ ასეთი შემთხვევები შედარებით იშვიათია და, როგორც წესი, ნარკოტერორისტების სახელთანაა დაკავშირებული. შეიარაღებული აჯანყებები ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა კოლუმბია და პერუ, ასოცირებულია ძალაუფლების მქონე ნარკობარონებთან. ორივე მათგანი ცდილობს ძირი გამოუთხაროს ლეგიტიმურ პოლიტიკურ ხელისუფლებას და დაამარცხოს (ან გადაიბიროს) მთავრობის შეიარაღებული ძალები.

ტერორიზმი მკვეთრად განსხვავდება ძალადობის სხვა სახეობებისაგან. მისი მიზანი მჭიდროდ დაკავშირებული, ეთნიკურად და პოლიტიკურად ჰომოგენური, მცირე დაჯგუფებების მეშვეობით ქაოსისა და დაბნეულობის კლიმატის შექმნაა იმ რწმენით, რომ პოლიტიკური არასტაბილურობა დააჩქარებს ხელისუფლების დაცემას.

ტერორიზმი განსხვავდება მასობრივი მკვლელობისგან და გენოციდისგან იმით, რომ ეს უკანასკნელი გულისხმობს მთელი ჯგუფის დახოცვას, მაშინ როცა ტერორიზმი გულისხმობს მხოლოდ მცირე რაოდენობის მსხვერპლს, რათა გავლენა იქონიოს უფრო ფართო მასებზე.

ტერორიზმის ცნობილი ექსპერტის, ბრანდ ჯენკინსის აზრით: „ტერორიზმი სხვა სახის ძალადობისაგან განსხვავდება შემდეგით: ტერორიზმი მოიცავს ქმედებებს, რომლებიც ხორციელდება დრამატულად, რათა მოიზიდოს ფართო პუბლიკა და შექმნას განგაშის, შიშის ატმოსფერო, რაც სცილდება უშუალო მსხვერპლს. მართლაც, ტერორისტებისთვის, რომელთა მიზანია მათი ძალადობა ნახოს ხალხმა, მსხვერპლთა იდენტიობა არის მეორეხარისხოვანი და შეუსაბამო. ეს განსხვავება უშუალო მსხვერპლსა და სამიზნე საზოგადოებას შორის არის ტერორიზმის დამახასიათებელი ნიშანი და გამოარჩევს მას შეიარაღებული კონფლიქტის სხვა ფორმებისგან. ტერორიზმი არის თეატრი“ [3].

ფაქტია, რომ ტერორიზმის რამდენიმე ფორმა არსებობს. ზოგი

მეცნიერი ტერორისტულ მოქმედებებს იმის მიხედვით ახარისხებს, არის თუ არა იგი რომელიმე მთავრობის მიერ დაფინანსებული ან განხორციელებული ან რამდენ ქვეყანას მოიცავს იგი. სახელმწიფო ტერორიზმი არსებობს მაშინ, როცა ხელისუფლება მისივე ქვეყნის მოქალაქეებზე ახროციელებს ტერორისტულ აქტებს, როგორც ეს ჰიტლერის დროს გერმანიაში ხდებოდა. საერთაშორისო ტერორიზმს უწოდებენ მოვლენას, როცა რომელიმე ქვეყნის ხელისუფლება შეიფარებს საერთაშორისო ტერორისტებს (როგორც ავღანეთის თალიბების მთავრობა მოიქცა ოსამა ბინ ლადენთან და ორგანიზაცია ალ ქაიდასთან მიმართებაში), აფინანსებს საერთაშორისო ტერორისტულ ოპერაციებს ან რაიმე სხვა გზით უჭერს მხარს საერთაშორისო ტერორიზმს. „ცივი ომის“ დროს შეერთებული შტატები ხშირად ადანაშაულებდა საბჭოთა კავშირს მსოფლიოს სხვადასხვა მხარეებში არსებული ანტიამერიკული ტერორისტული დაჯგუფებების დაფინანსებასა და იარღით დახმარებაში. საბჭოთა კავშირი ამ ბრალდებას პასუხობდა, რომ შეერთებული შტატების მთავრობაც მიმართავდა მსგავს მეთოდებს, როცა ეს ამერიკის ინტერესებში შედიოდა.

საშინაო ტერორიზმი ერთი ქვეყნის ფარგლებში ხორციელდება ტერორისტების მიერ, რომლებსაც მთავრობასთან არავითარი კავშირი არა აქვთ. ჩვეულებრივ, საშინაო ტერორიზმის მიზანი მოსახლეობაში შიშისა და უთანხმოების გამოწვევა და არსებული პოლიტიკური ინსტიტუტების დისკრედიტაციაა.

ტრანსნაციონალური ტერორიზმი მაშინ ჩნდება, როცა სხვადასხვა ქვეყნის ტერორისტული დაჯგუფებები, რომლებსაც არც ერთი მთავრობა არ აფინანსებს, ერთმანეთთან იწყებენ თანამშრომლობას, ან ასეთი დაჯგუფებების ტერორისტული ოპერაციები ერთი სახელმწიფოს საზღვრებს სცილდება. ასევე არსებობს ანტისახელმწიფოებრივი ტერორიზმი – ტერორისტული აქტები, რომლებიც არ არის რომელიმე მთავრობის მიერ დაფინანსებული ან განხორციელებული, იგი თავის მხრივ, შეიძლება ორ სახეობად დავეყოთ: დაჯგუფებები, რომლებიც საკუთარ სამშობლოზე პოლიტიკური კონტროლის დაბრუნებას ცდილობენ, როგორც ბასკები ესპანეთში, ირლანდიელი კათოლიკები ჩრდილოეთ ირლანდიაში, თამილები შრილანკაზე, სიქჰები ინდოეთში და ჩეჩნები რუსეთში. ისინი ნაციონალისტურ-სეპარატისტულ ტერორიზმს ახორციელებენ. ამ ტიპის ტერორიზმი, როგორც წესი, რომელიმე ერთი ქვეყნის საზღვრებს არ სცილდება, თუმცა ხშირად ხდება ისე, რომ ტე-

რორისტები სხვა რადიკალური დაჯგუფებებისაგან, უცხოელი კერძო დონორებისაგან ან სხვა ქვეყნების მთავრობისგანაც კი იღებენ ფულს, იარაღსა და სხვა სახის დახმარებას. ხოლო ის დაჯგუფებები, რომლებიც საზოგადოების დესტაბილიზაციას რაიმე აბსტრაქტული რწმენის საფუძველზე ცდილობენ, იდეოლოგიურ ტერორიზმს ახორციელებენ. იდეოლოგია შეიძლება მარქსიზმის, ისლამის, ფაშიზმისა ან ანარქიზმის რომელიმე განშტოებას წარმოადგენდეს. მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ „ნითელი არმიის ფრაქცია“ გერმანიაში, „ნითელი ბრიგადები“ იტალიაში, „ნათელი ბილიკი“ პერუში, „ისლამური ჯიჰადი“ ეგვიპტეში, ოსამა ბინლადენის „ალ ქაიდა“ და ასევე, რამდენიმე უკიდურესი მემარჯვენე დაჯგუფება შეერთებულ შტატებში. ხშირად ასეთ დაჯგუფებებსაც აქვთ საერთაშორისო კავშირები.

გარკვეულ შემთხვევებში ტერორიზმი შეიძლება ერთდროულად ნაციონალისტურ-სეპარატისტულიც იყოს და იდეოლოგიურიც. ამის მაგალითია ჰამასი (ისლამური წინააღმდეგობის მოძრაობა), რომელიც ისრაელის განადგურებასა და მის ადგილას რადიკალური ისლამური ქვეყნის შექმნას ცდილობს, თუმცა, ამავდროულად, მისი მოტივაცია იდეოლოგიურიცაა, კერძოდ, იგი ისლამური ფუნდამენტალიზმის ერთ-ერთ განშტოებას ეყრდნობა, რომელიც მომხრეებს მოუწოდებს ექსტრემიზმისა და ჯიჰადისკენ. ჰამასის მაგალითი ნათლად გვიჩვენებს, რომ ტერორიზმის განმარტება შედარებით უფრო ადვილია, ვიდრე მისი კლასიფიკაცია, რადგან ზოგი ტერორისტი ერთდროულად რამდენიმე კატეგორიას მიეკუთვნება.

ანალიტიკოსები ფსიქოლოგიური მოდელების გამოყენებით ცდილობენ გაერკვნენ ტერორისტთა ქმედებებში და ტრადიციულად იღებენ სხვადასხვა ფსიქოანალიტიკურ თეორიებს. ასეთებია მაგალითად: ფრუსტრაცია – აგრესიის თეორია, ნარცისიზმის თეორია და სხვა. ყველა ეს მიდგომა საკმაოდ დისპოზიციონალურია თავისი ხასიათით.

ფრუსტრაცია – აგრესიის თეორია. ეს თეორია თავდაპირველად 30-იანი წლების მინურულს განავითარეს ჯონ დოლარდმა და მისმა კოლეგებმა წიგნში „ფრუსტრაცია და აგრესია“. ეს მიდგომა არის მარტივი და პირდაპირი. ფრუსტრაციის თეორიის მიხედვით აგრესია ჩნდება მაშინ როდესაც ინდივიდის მიზნები არის ფრუსტრირებული და დაბლოკილი.

დოლარდი მიიჩნევს, რომ ფრუსტრაცია ყოველთვის წინ უძ-

ღვის აგრესიას და აგრესია ყოველთვის არის ფრუსტრაციის შედეგი. ტერორიზმთან მიმართებაში, ტერორისტული აქტი არის „გადაადგილების/გადანაცვლების“ ფორმა, არგუმენტი, რომელიც ატარებს ფროიდისეულ ან ფსიქოანალიტიკურ ფესვებს. ამ თეორიის მიხედვით ტერორიზმი არის სხვა ობიექტისაკენ გადანაცვლებული აგრესია. ტერორისტების პათოლოგიურ მახასიათებლებს, რომლებიც წარმოშობილია მათი პიროვნული ფრუსტრაციიდან მათი საკუთარი ცხოვრებით, მიყავთ ისინი იქამდე, რომ ისინი ახორციელებენ ექსტრემისტულ ძალადობას სხვათა მიმართ [4].

1981 წელს დასავლეთ გერმანიაში ჩატარებული კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ტერორისტების უმრავლესობას მათ ადრეულ ცხოვრებისეულ ეტაპზე შეხვდათ გარკვეული პიროვნული სიძნელეები. კვლევის მიხედვით, დაახლოებით ერთ მეოთხედს ბავშვობაში დაღუპული ჰყავდა მშობელი. დამაჯერებელი იქნება იმის დაშვება, რომ მშობლის დაკარგვა იწვევს აღშფოთებას, გულისწყრომას ან შეუსაბამობის განცდას, რასაც ჭირდება რაიმე სახის გამოსავალი. რამდენადაც ბავშვების უმეტესობას ჰყავს ორივე მშობელი, ერთი მშობლის ყოლა შეიძლება გახდეს მიზეზი რის შედეგადაც ვითარდება ფრუსტრაცია გარესამყაროს მიმართ.

ნარცისიზმი – აგრესიის თეორია. ტერმინი ნარცისიზმი (გერმ. არზისსმუს) – ეგოიზმის, მედიდურობისა და პატივმოყვარეობის პიროვნული თვისება ფროიდმა შექმნა ნარცისის მიხედვით. ბერძნულ მითოლოგიაში, ნარცისი იყო პათოლოგიურად ეგოცენტრული ახალგაზრდა კაცი, რომელსაც თავისი ანარეკლი შეუყვარდა. ფროიდს სჯეროდა, რომ ნარცისიზმი დაბადებიდან ყოველი ჩვენგანის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ფსიქოლოგ ენდრიუ მორისონის მტკიცებით, კი ჯანმრთელი ნარცისიზმის ზომიერი რაოდენობა ინდივიდის მოთხოვნებს საშუალებას აძლევს დაბალანსდეს სხვებთან ურთიერთობაში.

ჯონ კრეიტონი მიიჩნევს, რომ ნარცისიზმის უკიდურესი ფორმებით შეიძლება ავხსნათ ტერორისტული აქტივობები. ნარცისისტი ღრმად და დარწმუნებული სამყაროში საკუთარ მნიშვნელობაზე, თუმცა, ძალიან ხშირად ასეთი ადამიანების განდიდებულ თვითწარმოდგენას არ იზიარებენ სხვები. თეორიის მიხედვით, ამან შესაძლოა წარმოშვას ნარცისისტული მძვინვარება და აგრესია [5].

კვლევების შედეგად ნარცისისტური მძვინვარების თეორიის მხარდამჭერებმა აღმოაჩინეს, რომ ტერორისტთა უმეტესობამ განიცადა ძირითადი რეგრესი პირად ცხოვრებაში. ანალიტიკოსები

მიდიან დასკვნამდე, რომ ტერორიზმი არის გაბრაზების და თვით-შეფასების დაზიანების შედეგი, რასაც ხელს უწყობს წარუმატებლობა.

ოიდიპოს კომპლექსი. ფროიდი მიიჩნევდა, რომ ადამიანებს აქვთ სხვადასხვა მოტივები, რომლებსაც ხშირ შემთხვევაში თვითონაც ვერ ანალიზებენ. ხშირად ხდება ამ სურვილების ჩახშობა/შეკავება, რადგან ისინი არის სოციალურად მიუღებელი. ერთ-ერთი არის ოიდიპოს კომპლექსი, ფსიქოსექსუალური განვითარების ეტაპი, რომელსაც გამოყოფს ფროიდი ბავშვობის პერიოდში და რომლის დროსაც ბავშვი მამას განიხილავს მტრად დედის სიყვარულში.

კლენი, ჯეკელი და კელენი ტერორისტთა ფსიქოლოგიის ანალიზში ვარაუდობენ, რომ მამის გაცნობიერებულ ან გაუცნობიერებელ სიძულვილს მიჰყავს ადამიანი იქამდე, რომ იგი ჯანყდება ავტორიტეტის ანუ „მამის სახის“ წინააღმდეგ და საბოლოოდ მიდის ძალადობამდე. ტერორიზმისკენ შებრუნება კი ხდება ნაკლებად გაცნობიერებულად, პირადი ბრძოლის/დაძაბულობის საჯარო ცხოვრებაში ექსტერნალიზაციის შედეგად [6].

ფროიდის სხვა მიმდევრებმა, მაგ ერიკ ერიკსონმა და ჯინ კნუტსონმა განავითარეს „ნეგატიური იდენტობის“ თეორია, რომელშიც მოუგვარებელი პიროვნული დაძაბულობის და მარცხის ინტეგრირება პიროვნებაში იწვევს ღრმა ფსიქოლოგიურ სიძნელეებს ცხოვრების შემდგომ ეტაპებზე. ნეგატიური იდენტობა გულისხმობს იმ როლის შურისმაძიებლურ უარყოფას, რომელიც მიიჩნევა სასურველად და შესაბამისად ამ ინდივიდის ოჯახის და საზოგადოების მიერ [7].

ტერორისტული აქტივობების ახსნასთან მიმართებაში ზემოთ-ჩამოთვლილ თეორიებთან დაკავშირებით არსებობს გარკვეული პრობლემები. ტერორიზმის ფსიქოლოგიის ამხსნელი ფსიქოანალიტიკური და პიროვნებაზე დაფუძნებული მიდგომების ფასეულობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა. ერთ-ერთი საკითხი ეხება საექვო „ნახტომს“, რომელიც უნდა გაკეთდეს, როდესაც ცალკეული ინდივიდების ანალიზიდან გადავიდვართ ჯგუფის დონეზე. მეორე საკითხი კი ეხება იმ ფაქტს, რომ ბევრი ფსიქოლოგის მიერ ისინი უკვე აღარ მიიჩნევა სანდოდ.

პირველი პრობლემა ეხება ფსიქოლოგიურ რედუქციონიზმს, რომელმაც თავი იჩინა ისეთ ნაშრომში, როგორიცაა ჯეიმს დევიდ ბარბერის ნაშრომი: ცდუნება იმისა, რომ დავიყვანოთ კომპლექსუ-

რი სოციალური და პოლიტიკური ფენომენი გამარტივებულ ფსიქოლოგიურ ფორმულამდე. ამ თეორიების მომხრეები შეიძლება თვითონ აღმოჩნდნენ აკადემიური მსხვერპლნი იმისა, რასაც ატრიბუციის თეორიის მომხრეები უწოდებენ ატრიბუციის ფუნდამენტალურ შეცდომას. ეს არის ტენდენცია, რომელიც გულისხმობს ზედმეტად შეფასებას იმისა, რომ სხვისი ქცევა – ამ შემთხვევაში ტერორისტის – განპირობებულია მისი დისპოზიციური ფაქტორებით უფრო მეტად, ვიდრე მის წინაშე არსებული ვითარებით.

ყველა ამ თეორიისათვის საერთო მეორე პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ ყველა თეორია მიიჩნევს, რომ ტერორისტები არიან ასე თუ ისე მაინც ფსიქიკურად „არანორმალურები“. ამ თეორიების მიხედვით „არანორმალური ქმედებები“ აუცილებლად „არანორმალური ინდივიდების“ მიერ უნდა იყოს ჩადენილი. ჰორგანი და სხვები მტკიცედ უარყოფენ ფსიქიკური აშლილობის მიდგომას. მოპოვებული მასალები იძლევა იმის მტკიცების საშუალებას, რომ ტერორისტთა უმეტესობა ფსიქოლოგიურად ნორმალურია. ჯონ ჰორგანის მიხედვით, მაშინ როცა ფსიქონალიტიკური მიდგომები ერთნაირად მიუთითებენ ფსიქოპათიის როლზე ტერორისტის პიროვნების ფორმირებაში, „ძალიან ცოტაა დამატკიცებელი საბუთი იმისა, რომ ფსიქოპათია არის ტერორისტული ორგანიზაციების ფსიქოლოგიის ელემენტი“.

ჰორგანის მიხედვით „საცოდავია“ იმათი მეთოდოლოგიური მიდგომები, ვინც ამტკიცებს რომ გამოავლინა/აღმოაჩინა ასეთი ცალკეული პიროვნება. კვლევათა უმეტესობამ აჩვენა, რომ რეალურად ტერორისტებს არ ახასიათებთ რაღაც განსაკუთრებული მახასიათებელი თვისებები, რომლებიც გამოარჩევს მათ „ჩვეულებრივი“ ადამიანებისაგან.

იგივე ავტორი ტერორისტების „შინაგან საზღვრებზე“ საუბრობს. 2009 წელს გამოსული ნიგნისთვის, დოქტორმა ჰორგანმა 29 ყოფილი ტერორისტის მონაცოლი შეაგროვა, რომელთაგან უმეტესობა ისეთი დაჯგუფებების დეზერტირი იყო, როგორცაა „ირლანდიური რესპუბლიკური არმია“ და „ალ ქაიდა“. მისი აღმოჩენით, ტერორისტებს მთელი არსებით უნდა სწამდეთ, რომ მტრის წინააღმდეგ განხორციელებული ძალადობა არ არის ამორალური. მათაც აქვთ შინაგანი საზღვრები, რომლებსაც მანამ არ აცნობიერებენ, სანამ დაჯგუფებაში სრულფასოვან წევრად არ იქცევიან.

ზოგიერთ ტერორისტს, რომლისთვისაც შვებულებაში მყოფი

ჯარისკაცის მკვლელობა მისაღებია, ზიზლს ჰგვრის ცხოველის მკვლელობა. ზოგიერთი მათგანი ადამინების მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობით მკვლელობას ამართლებს.

პიროვნული ნიშნების აკვიატება ნაკლებ მნიშვნელოვნად წარმოაჩინს იმას, რაც არის ალბათ ყველაზე ძლიერი ტერორისტული მოტივაცია: იდეოლოგია. ყველა ტერორისტი ერთნაირად იზიარებს რალაც გარკვეული პოლიტიკური მიზნის ერთგულებას, იქნება ეს რელიგიური, ნაციონალისტური, თუ ეკონომიკური ბუნების. ცალკეული ტერორისტის რწმენები შეიძლება გაცილებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს, ვიდრე კვლევა ცალკეული ტერორისტის პიროვნული მახასიათებლებისა.

არსებობს დამამტკიებელი საბუთები იმისა, რომ ბევრი ტერორისტი გრძნობს, რომ მას ტერორისტული ქმედების გარდა სხვა არჩევანი აღარ აქვს, თავს გრძნობს მახეში, იმ სიტუაციის გამო, რომლის წინაშეც დგას და საკუთარი მიზნების მისაღწევად მიმართავს პოლიტიკურ ძალადობას.

ტერორისტებთან ინტერვიუების შედეგად ტელიორმა და ქუაილმა აღმოაჩინეს, რომ მათ ყველას საერთო ჰქონდათ ის, რომ განიხილავდნენ თავიანთ ქმედებებს, როგორც თავდაცვას მტრის წინააღმდეგ, ასევე ყველა ერთმანეთის მსგავსად ფიქრობდა, რომ ძალადობა არის გარეგან საფრთხეზე „გარდაუვალი პასუხი“.

ერვინ სტაუბმა, მასაჩუსეტის უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის ფაკულტეტის გადამდგარმა პროფესორმა ტერორისტები სამ ტიპად დაყო. „იდეალისტები“ იგივებიან ზოგიერთი დაჯგუფების ტანჯულებად; „რესპოდენტები“ თავიანთი საკუთარი დაჯგუფების გამოცდილებაზე რეაგირებენ (ალბათ, ისინი ლტოლვილთა ბანაკებში გაიზარდნენ ან ნათესავთა მკვლელობის მომენტი დაინახეს; ან, შესაძლოა, ფარული ტრავმა აქვთ გადატანილი, მაგალითად, ბავშვობაში მათზე განხორციელებული ძალადობა). და ბოლოს, „დაკარგული სულები“ – მიტოვებულები, იზოლირებულები და, ალბათ, განდევნილები – მათ ცხოვრების აზრი რადიკალურ დაჯგუფებაში იპოვეს.

ჯორჯ ვამინგტონის სახელობის უნივერსიტეტის პოლიტიკური ფსიქოლოგიისა და საერთაშორისო საქმეთა პროფესორის ჯეროლდ პოსტის აზრით, ექსტრემისტთა რწმენა „თაობიდან თაობას გადაეცემა“, რაც ცხოვრების ადრეული ასაკიდან იწყება; ტერორისტებს აქვთ მსხვერპლშენიროვისა და გაუცხოების ძლიერი შეგრძნება და იმის რწმენა, რომ „უფრო მაღალი მორალის“ მისაღწე-

ვად მტერი მორალურ პრინციპებს არღვევს და ამას ამართლებს კიდევ; აქვთ იმის რწმენა, რომ ტერორისტთა ეთნიკური, რელიგიური და ეროვნული დაჯგუფება განსაკუთრებულია და ის გაქრობის პირასაა და პოლიტიკური ძალაუფლება აკლიათ იმისთვის, რომ ცვლილებას ძალადობის გარეშე მიაღწიონ. დოქტორ პოსტის თქმით, დაკარგული სულები „მზად არიან, ნაკუნებად იქცნენ“ თავიანთი ლიდერებისთვის [8].

არსებობს სიტუაციური ფაქტორების გრძელი სია, რომლებიც მიიჩნევა ტერორიზმის „ძირითად მიზეზებად“:

- დემოკრატიის, სამოქალაქო თავისუფლების, კანონის უზენაესობის სიმცირე;
- სუსტი ან არშემდგარი სახელმწიფო;
- სწრაფი მოდერნიზაცია;
- სეკულარული ან რელიგიური ბუნების ექსტრემისტული იდეოლოგიები;
- პოლიტიკური ძალადობის, სამოქალაქო ომების, რევოლუციების, დიქტატურის ან ოკუპაციის ისტორიული წარსული;
- ძალაუფლების/ძალის ჰეგემონობა და უთანასწორობა;
- არალეგიტიმური ან კორუფციული მთავრობები;
- არალეგიტიმური მთავრობების მხარდაჭერი ძლიერი საგარეო ფაქტორი;
- რეპრესია გარე ოკუპაციის ან კოლონიური ძალის მიერ;
- დისკრიმინაციის გამოცდილება რელიგიური ან ეთნიკური წარმომავლობის საფუძველზე;
- სახელმწიფოს მარცხი ან არ მონდომება მოახდინოს დისიდენტური ჯგუფების ან დამწყები სოციალური კლასების ინტეგრირება;
- სოციალური უსამართლობის გამოცდილება;
- ქარიზმატული იდეოლოგიური ლიდერების არსებობა.

რასაკვირველია, ამ ფაქტორთაგან ზოგიერთი უფრო დიდ გავლენას ახდენს, ვიდრე სხვები.

მოსაზრებებმა არსებული დისპოზიციონისტური თეორიების სისუსტის შესახებ და ერთნაირად მარტივი სიტუაციონისტური არგუმენტების პრობლემებმა უბიძგა ჯონ ჰორგანს განევეითარებინა მიდგომა, რომელიც ცნობს ორივე ბანაკის წვლილს და რომელსაც ეწოდება პროცესის მოდელი – როცცესს ოდელ. ჰორგანი მი-

იჩნევს, რომ უნდა გავიაზროთ ორივე: სიტუაციები, რომლებიც წარმოადგენს ძირითად წინაპირობას ტერორიზმისთვის და ასევე დისპოზიციები, რაც ცალკეულ ადამიანს ხდის მგრძობიარეს რეაგირება მოახდინოს ამ სიტუაციაზე და შეუერთდეს ტერორისტულ დაჯგუფებას.

ჰორგანისთვის ზემოთჩამოთვლილი სიტუაციური ძალები არის უბრალო წინაპირობები ტერორისტული ქმედებების წარმოშობისთვის. სხვა სიტყვებით, ისინი არის საჭირო, მაგრამ არასაკმარისი, იმისთვის რომ გამოვლინდეს ტერორიზმი. იმისთვის რომ ეს მოხდეს, ეს ფაქტორები ურთიერთქმედებაში უნდა მოვიდეს იმ კონკრეტულ დისპოზიციებთან, რომლებიც უკვე წარმოდგენილია ინდივიდში. ის მიუთითებს: „შეცდომა იქნება გამაერთიანებელი კატალიზატორი მოვლენების არსებობის იდენტიფიცირება, როგორც არაორაზროვანი „პუსკ ფაქტორებისა“. უფრო სასარგებლო იქნება ვცადოთ იმის გაგება, თუ როგორ და რატომ ექცევა ცალკეული ადამიანი ინდივიდუალურად გავლენის ქვეშ“ [9].

ჰორგანი აღიარებს რომ არ გვაქვს საკმარისი გამოკვლევები ტერორისტთა გაერთიანების პროცესის ზოგ ასპექტზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ის მიიჩნევს, რომ ტერორისტად ჩამოყალიბების/გადაქცევის პროცესი არის ტიპიურად მზარდი პროცესი – მოიცავს პატარა ნაბიჯების სერიებს – და ფაქტორთა რაოდენობა კრიტიკული შეიძლება იყოს ამ პროცესში. ასეთი ფაქტორებია:

1. ინდივიდის მგრძობიარობა იმ პოზიტიური ჯილდოებისადმი, რომელიც მოაქვს ტერორისტული დაჯგუფების წევრობას (მაგ: ჰამასის წევრობა არის სოციალურად პრესტიჟული);

2. ასეთი ტიპის ჯგუფის წევრობა უზრუნველყოფს საზოგადოების მორალურ მხარდაჭერას და იდეოლოგიურ სოლიდარობას მსგავსად მოაზროვნე /განწყობილ ადამიანებთან.

3. ისეთი „როლური მოდელების“ პატივისცემამ, როგორიცაა აბდულა აზამი ან ოსამა ბინ ლადენი, შეიძლება უზიძგოს ისლამურ რადიკალებს ტერორისტულ ქმედებებში მონაწილეობის მიღებისაკენ;

4. საზოგადოების მხრიდან სოციალურმა ზენოლამ, პოზიტიურმა ვალდებულებებმაც კი, შეიძლება ითამაშოს გარკვეული როლი; კერძოდ ცოლის ან ქმრის მხრიდან მონონებამაც კი შეიძლება მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიოს.

ძნელია იმის განსაზღვრა, თუ რის შედეგად ხდება კონკრეტული ადამიანი უფრო მგრძობიარე ვიდრე სხვები, აღნიშნავს ჰორ-

განი, მაგრამ ინდივიდის რწმენები, სოციალიზაცია, ცხოვრებისეული გამოცდილება, ცხოვრებით უკმაყოფილების გრძნობა და ალტერნატივების წარმოდგენის უნარი, ყველაფერი ეს შესაძლოა თამაშობს გარკვეულ როლს.

დღესდღეობით ზოგადად მიიჩნევა, რომ ტერორისტები არიან უფრო ფსიქოლოგიურად ნორმალური ინდივიდები, ვიდრე – ფსიქოპათები. უფრო მეტიც, ტერორიზმის კვლევებში ფსიქოანალიტიკური მიდგომების მნიშვნელობა წარმოადგენს ანაქრონიზმს თანამედროვე სოციალურ მეცნიერებაში.

არსებობს მნიშვნელოვანი მტკიცებულებები იმისა, რომ საერთაშორისო ტერორისტების უმეტესობა ფსიქიკურად ჯანსაღია. მართა კრენშოუმ თავისი კვლევებიდან გამოიტანა დასკვნა, რომ „ტერორისტების გამორჩეული მახასიათებელი მათი ნორმალურობაა“ [10]. ამ მოსაზრებას იზიარებენ სხვა ფსიქოლოგებიც. მაგალითად, კრისტინ მაკკოულიმ და მ. ი. სიგალმა თავის ნაშრომში, რომელიც ეხებოდა ტერორისტული ჯგუფების სოციალურ ფსიქოლოგიას, დაასკვნეს, რომ „საუკეთესო დოკუმენტური განზოგადება არის უარყოფითი; ტერორისტები არ ავლენენ ფსიქოპათოლოგიის გამოკვეთილ ნიშნებს“. ასევე ჰესკინმა IRA-ს წევრებს შორის ვერ აღმოაჩინა ემოციურად შეშლილი პირები. ნათელია, რომ ტერორისტები არიან საზოგადოებისგან ძალიან გაუცხოებულები, მაგრამ გაუცხოება სულაც არ ნიშნავს, რომ ისინი ფსიქიკურად დაავადებულნი იყვნენ, თუმცა გარკვეულ მიზეზთა გამო ყველაზე სახიფათონი არიან.

თუ შევაჯამებთ ტერორიზმის შემსწავლელი სხვადასხვა მეცნიერების შეხედულებებს შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ტერორისტულ დაჯგუფებათა წევრების ყველაზე დამახასიათებელი ფსიქოლოგიური შტრიხები მდგომარეობს შემდეგში:

- ზედმეტი გამარტივება. ტერორისტები ხედავენ კომპლექსურ საკითხებს შავ-თეთრ ფერებში. მათ არ აინტერესებთ დებატები და ხშირად ცხოვრობენ „ფანტაზიის ომის“ პრინციპით, ჰგონიათ, რომ ადამიანები მათ მიზანს მხარს უჭერენ.

- იმედგაცრუება. ტერორისტები ფიქრობენ, რომ ცხოვრება უსამართლოა, მეტს იმსახურებენ, საზოგადოებამ კი მოატყუა ისინი. მათ არ სურთ დაელოდონ ან იღვანონ უკეთესისათვის და მიაჩნიათ, რომ რალაცის მისაღებად მორიდება არ არის საჭირო.

- რისკის განევაზე ორიენტაცია. ბევრი ტერორისტი მოწყენილობის გამო სათავგადასავლო სიტუაციებს ეძებს ხოლმე.

- თვითმკვლელობა. ტერორისტები ამჟღავნებენ თავდაჯერებულობას, დოგმატიზმსა და შეუწყნარებლობას საწინააღმდეგო მოსაზრებების მიმართ.

- უტოპიზმი. ტერორისტებს აქვთ ერთი რწმენა – სამოთხე დედამიწაზე ახლოს ჰორიზონტს მიღმაა და ერთადერთი, რაც მას ელოდება, არის არსებული ბინძური და მჩაგვრელი წესრიგი.

- საზოგადოებრივი იზოლაცია. ტერორისტები ძალიან მარტოსულები არიან. ზოგიერთისათვის ტერორისტული ქსელი შეიძლება ერთადერთი „ოჯახი“ იყოს.

- თვითრეალიზაციის საჭიროება. ტერორისტებს აერთიანებს საჭიროება – თავი მნიშვნელოვნად იგრძნონ.

- სისხლის გემო. შეპყრობილ ტერორისტებთან ინტერვიუებში, ნაცნობებისა და ნათესავების ჩვენებებში, თვითმხილველთა და ყოფილ მძევალთა განცხადებებში ხაზგასმულია კიდევ ერთი შემამოფოთებელი მახასიათებელი: ზოგი ტერორისტი საერთოდ არ განიცდის სინდისის ქენჯნას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/terrorisme/96706>
2. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/terrorism>
3. Jenkins, Brian M. „International Terrorism: A New Mode of Conflict“. In David Carlton and Carolo Schaerf, eds., International Terrorism and World Security. London: Croom Helm, 1975.
4. John Dollard, Leonard Doob, Neal E Miller, and others; Frustration and Agression; New Haven, Yale University Press, 1939.
5. Crayton, John W. „Terrorism and the Psychology of the Self“. Pages 33-41 in Lawrence Zelic Freedman and Yonah Alexander, eds., Perspectives on Terrorism. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources, 1983.
6. Knutson, Jeanne N., ed. Handbook of Political Psychology. San Francisco: Jossey-Bass, 1973.
7. A Report Prepared under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, Library of Congress; „The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?“, 1999
8. Post, Jerrold M. „Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces“. Pages 25-40 in Walter Reich, ed.,

- Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1990.
9. John Horgan; The Psychology of Terrorism; 2005
 10. Crenshaw, Martha. „The Psychology of Political Terrorism“. Pages 379-413 in Margaret Hermann, ed., Handbook of Political Psychology. San Francisco: Jossey-Bass, 1985.
 11. ქ. ჯიჯეიშვილი, მ. ყიფიანი, გ. ჩხიკვიშვილი; პოლიტიკური ფსიქოლოგია, თბილისი, 2011
 12. ამირგულაშვილი მ., პოლიტიკური ფილოსოფია, თბილისი, 2010.

Liza Amilakhvari

*Doctor of the Social Science, Georgian
Technical University*

Political – Psychological Dimension of Terrorism

Summary

Terrorism is one of the significant challenges of the new world order and due to its political-psychological characteristics, content and consequences is the most acute form of violence.

Definitions of terrorism are usually complex and controversial, and, because of the inherent ferocity and violence of terrorism, the term in its popular usage has developed an intense stigma. It was first coined in the 1790s to refer to the terror used during the French Revolution by the revolutionaries against their opponents.

Terrorism can be defined as the use, or threat of use, of violence by non-state groups to achieve political change, and in doing so, targeting non-combatant civilians as its immediate victims.

Various attempts have been made to distinguish among types of terrorist activities. It is vital to bear in mind, however, that there are many kinds of terrorist movements, and no single theory can cover them all. Not only are the aims, members, beliefs, and resources of groups engaged in terrorism extremely diverse, but so are the political contexts of their campaigns.

Determining what drives people to terrorism is no easy task. For one thing, terrorists aren't likely to volunteer as experimental subjects, and examining their activities from afar can lead to erroneous conclusions. What's more, one group's terrorist is another group's freedom fighter, as the millions of Arabs who support Palestinian suicide bombers will attest.

For years, psychologists examined terrorists' individual characteristics, mining for clues that could explain their willingness to engage in violence. While researchers now agree that most terrorists are not „pathological“ in any traditional sense, several important insights have been gleaned through interviews with some former terrorists.

Mental illness appears not to be a critical factor in explaining terrorist behavior. There is no „terrorist personality“, nor is there any accurate profile – psychologically or otherwise – of the terrorist. Histories of childhood abuse and trauma and themes of perceived injustice and humiliation often are prominent in terrorist biographies, but do not fully explain terrorism. Terrorist ideologies tend to provide a set of beliefs that justify and mandate certain violent behaviors. Those beliefs are regarded as absolute, and the behaviors are seen as serving a meaningful cause.

არჩილ ჩაჩხიანი

ისტორიის დოქტორი, პოლკოვნიკი, დავით აღმაშენებლის სახელობის ეროვნული თავდაცვის აკადემიის სამეთაურო-სამტაბო კოლეჯის ომების ევოლუციისა და თავდაცვის სტრატეგიების კურსის უფროსი

ნიკოლოზ ჯანჯღავა

ისტორიის დოქტორი, პოლკოვნიკი, საქართველოს შეიარაღებული შტაბის უფროსის პირველი მოადგილე

**საქართველოს დემოკრატიული
რესპუბლიკის რეპულარული არმიის შექმნის
სამართლებრივი ასპექტები**

1918 წლის 26 მაისს ამიერკავკასიაში შექმნილი რთული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების გამო სეიმის უკანასკნელი სხდომა გაიმართა, რომელმაც ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა დაშლილად გამოაცხადა. საქართველოს პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლობითმა ორგანომ – საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ, საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოაცხადა. სწორედ მისმა თავმჯდომარემ, ნოე ჟორდანიამ წაიკითხა 1918 წლის 26 მაისს „საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი“, რის საფუძველზეც გაჩნდა საერთაშორისო სამართლის ახალი სუბიექტი – „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა“. ამავე დღეს ჩამოყალიბდა რესპუბლიკის მთავრობაც. ამჯერად არ განვიხილავთ 1918 წლის განმავლობაში ამიერკავკასიის რეგიონში მიმდინარე რთულ სამხედრო-პოლიტიკურ პროცესებს. აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ პირველი ქართული რესპუბლიკა ომში იშვა, მისი სამხედრო უწყების დაქვემდებარებაში კი, საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებული ქართული საჯარისო ნაწილები და ქვედანაყოფები გადავიდა. სამხედრო აპარატისა და სამხედრო ნაწილების მართვა-ფუნქციონირება კი დროებით, ამიერკავკასიის ფედერაციის შესაბამისი უწყებრივი რგოლების ფუნქციონირების ანალო-

გით წარიმართა. ბუნებრივია, ახალგაზრდა სახელმწიფოს პირველ რიგში შესაბამის საკანონმდებლო ბაზაზე დაფუძნებული საკუთარი შეიარაღებული ძალების შექმნა სჭირდებოდა, რაზე მუშაობა რესპუბლიკის შექმნის პირველივე დღეებიდან დაიწყო.

დასმული საკითხის განხილვასა და შემდგომ ანალიზს საარქივო დოკუმენტების შესწავლის საფუძველზე მოვახდენთ და ამჯერად მხოლოდ საქართველოს აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ორგანოების მიერ გამოცემული სამართლებრივი აქტებით შემოვიფარგლებით. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ იმ დროისათვის არსებული პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლობითი ორგანო – საქართველოს ეროვნული საბჭო, სახელმწიფოს ფაქტობრივ საკანონმდებლო ორგანოსწარმოადგენდა, რომელსაც 1918 წლის 8 ოქტომბრიდან „საქართველოს პარლამენტი“ ეწოდა [1, 44v]. საყოველთაო სახალხო არჩევნების შემდეგ კი, რესპუბლიკის საკანონმდებლო ორგანომ „საქართველოს დამფუძნებელი კრების“ სახელწოდება მიიღო. საქართველოს პარლამენტს მოქმედება 1919 წლის 31 იანვრიდან შეუჩერდა, ხოლო დათხოვნილ იქნა 1919 წლის 12 მარტს [2, 54]. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის დღესვე, 1918 წლის 26 მაისს შეიქმნა საქართველოს მთავრობაც რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა მინისტრის, ნოე რამიშვილის თავმჯდომარეობით. სამხედრო მინისტრად ამიერკავკასიის ფედერაციის ყოფილი სამხედრო მინისტრი, გრიგოლ გიორგაძე დაინიშნა, მის მოადგილედ – გენერალ-მაიორი გიორგი კვინიტაძე. მინისტრთა კაბინეტის შემადგენლობა კი, წინა დღით, საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის 1918 წლის 25 მაისის ღამით გამართულ სხდომაზე დამტკიცდა, რომელიც მე-5 საკითხად იყო გატანილი [3, 3 v]. აქვე დადგინდა, რომ „დამოუკიდებელ საქართველოში დროებით იმოქმედებდა ყველა ის ძველი კანონები და სეიმის დადგენილებანი, რომელნიც მოქმედებდნენ დღევანდლამდის ამიერკავკასიაში“ [4, 3].

აუცილებლად ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ პირველი ქართული რესპუბლიკა ომში იშვა. ამ მომენტისათვის ბათუმის ოლქი უკვე ოკუპირებულია გენერალ მეჰმედ ვეჰიბ ფაშას ოსმალთა მე-3 არმიის შენაერთების მიერ. მათი წინსვლა ჩრდილო-აღმოსავლეთისა და აღმოსავლეთის მიმართულებით გრძელდება და საფრთხე უკვე არა მხოლოდ ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებს, არამედ უშუალოდ თბილისსაც ემუქრება. ამავ დროს, ჩრდილოეთით,

ვლადიკავკაზის მხრიდან იწყება ბოლშევიკური ბანდების გააქტიურება და საბრძოლო მოქმედებები. აფხაზეთის რეგიონში კი, ვალიკო ჯულელის მეთაურობით, ამიერკავკასიის წითელი გვარდია ანარმობებს საბრძოლო მოქმედებებს იქ შემოჭრილი რუსი ბოლშევიკების წინააღმდეგ. ამ მდგომარეობით კარგად ისარგებლეს ჩრდილო კავკასიელმა ბოლშევიკებმა და სრულიად ახალგაზრდა ქართული რესპუბლიკის წინააღმდეგ ძალთა კონსოლიდაციის სტრატეგიას მიმართეს. მაისის ბოლოს ყუბანისა და შავიზღვისპირეთის საბჭოების III ყრილობაზე ე. წ. „ყუბანისა“ და „შავიზღვისპირეთის საბჭოთა რესპუბლიკები“ ერთ წარმონაქმნად ერთიანდებიან [5, 97]. გარდა ამისა, ახლადგაჩენილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მისამართით მუქარის ხმები უკვე „ამიერკავკასიის ბოლშევიკური მოძრაობის მექადან“, ბაქოდანაც გაისმა. ჩრდილოეთ კავკასიაში მიმდინარე პროცესების პარალელურად, ამიერკავკასიის ფედერაციის დამოუკიდებელ რესპუბლიკებად დაშლიდან ორ დღეში, 1918 წლის 29 მაისს, ბაქოს კომისართა დაშნაკურ-ბოლშევიკური საბჭო შემდეგ რეზოლუციას იღებს: „ბაქოს დემოკრატია და მთელი ამიერკავკასიის მუშები და გლეხები არაფრით არ შეურიგდებიან რევოლუციური რუსეთისაგან ამიერკავკასიის გამოყოფას და იარაღით ხელში იბრძობებენ თურქულ-გერმანული ბანდებისა და მათი მოკავშირეების, მოლაღატე ჩხენკელის, ზიათხანოვის, ყოელისა და მათი კომპანიის წინააღმდეგ“. და მონოდებაზე – „წითელი არმიის ამხანაგო ჯარისკაცებო! ბაქოს არმიას როგორც განმანთავისუფლებლებს, ისე გველიან... დახმარება ჩრდილოეთ კავკასიიდან, რუსეთიდან მოდის“ [6, 113]. შაუმიანის ბრძანებით ბაქოს კომუნის ბოლშევიკურ-დაშნაკურმა ე. წ. „წითელმა არმიამ“ შეტევიითი მოქმედებები დაიწყო დასავლეთისაკენ, განჯისა (ელიზავეტპოლი) და თბილისის მიმართულებაზე. ლენინი 1918 წლის 26 მაისსა და საქართველოს დამოუკიდებლობის ფაქტს ასე აფასებდა: „Независимость Грузии превратилась в чистейший обман, на самом деле это есть оккупация и полный захват Грузии германскими империалистами, союз немецких штыков с меньшевистским правительством против большевистских рабочих и крестьян“ [7, 115]. რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარმა, გიორგი ჩიჩერინმა კი, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის - გაცნობისას განაცხადა: „Но большинство грузинского народа не одобряет этого шага“ [8, 17-18]. ფაქტია, რომ ახალგაზრდა ქართუ-

ლი რესპუბლიკა სამხრეთისა და სამხრეთ-დასავლეთიდან ოსმალური, ხოლო ჩრდილოეთისა და ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან რუსული ბოლშევიკური აგრესიის რკალში ექცეოდა. ოსმალეთის სამხედრო მინისტრსა და იმპერიის ფაქტიურ მმართველს, გენერალ ისმაილ ენვერ ფაშას თავისი „დიდი თურანული პროექტის“ აღსრულება ამოძრავებდა, ლენინი კი, ამიერკავკასიას და საქართველოს ისევე რუსეთის შემადგენლობაში მოიაზრებდა და ასე ადვილად ვერ შეეღოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას. ნათელია, რომ ბოლშევიკური რუსეთი პროვოკაციებისა და პირდაპირი სამხედრო ჩარევების გზით საქართველოს გასაბჭოებას შეეცდებოდა.

ასეთი ურთულესი სამხედრო-პოლიტიკური მოვლენების ფონზე მიმდინარეობდა ქართული ეროვნული შეიარაღებული ძალების შექმნის პროცესი. 28 მაისს გამართულ საქართველოს მთავრობის სხდომას სამხედრო მინისტრი, გრიგოლ გიორგაძე თავმჯდომარეობდა. სულ განხილული იყო 15 საკითხი. მე-13 საკითხად სამხედრო მინისტრისა და სხდომის თავმჯდომარის მიერ გამოტანილ იქნა „ამიერკავკასიის ჯარების ყოფილი მთავარსარდლის კომპეტენციის ფარგლების განსაზღვრის საკითხი“ [9, 4]. ამიერკავკასიის ფედერაციის ყოფილი სამხედრო მინისტრის თანაშემწე და ყოფილი ამიერკავკასიის ჯარების მთავარსარდალი, გენერალ-მაიორი გიორგი კვინიტაძე საქართველოს სამხედრო მინისტრის მოადგილედ და საქართველოს შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალად დაინიშნა. პრესაში ეს დანიშვნა 31 მაისს გამოქვეყნდა [10]. საინტერესოა, რომ მთავრობის ამავე სხდომაზე ვაჭრობისა და მრეწველობის მინისტრის მოადგილედ, მაშინ სრულად ახალგაზრდა კაცი, დიდი ნიკო ნიკოლაძის ვაჟი, „ინჟინერ-ტექნოლოგი“ გიორგი ნიკოლაძე დაინიშნა.

ბუნებრივია, დამოუკიდებელ სახელმწიფოს საკუთარ საკანონმდებლო სივრცეში მოქცეული სამხედრო უწყება ესაჭიროებოდა და უკვე 2 ივნისს გამართულ მთავრობის სხდომაზე, რომელსაც ისევე გრიგოლ გიორგაძე თავმჯდომარეობდა და მთავრობის წევრების გარდა ესწრებოდნენ აგრეთვე ა. ნერეთელი, ნ. ჟორდანიას და ს. ჯიბლაძე, გენერალმა კვინიტაძემ მე-6 საკითხად განსახილველად შემოიტანა კანონ-პროექტი **„სამხედრო უწყების დროებითი მმართველობის შექმნის შესახებ“**. მოხსენების თეზისებს შემდეგი სახე ჰქონდა:

– სამხედრო მმართველობის სათავეში დგას სამხედრო სამინისტრო, რომელიც იმართება:

1. სამხედრო მინისტრით;
2. სამხედრო მინისტრის ამხანაგით;
3. სამხედრო საბჭოთი;
4. კანცელარიით;

აქვე ხაზგასმული იყო, რომ სამხედრო მინისტრის ამხანაგი ამავე დროს წარმოადგენდა ჯარების მთავარსარდალს.

ჯარების მართვა იყოფა ორ კატეგორიად:

1. საველე შტაბები;
2. გენერალური შტაბი.

საველე შტაბი განკარგავს სამწყობრო ნაწილების სწავლებას, თანამდებობებზე დანიშვნას, მორიგი სამხედრო ნოდების მინიჭებას. აქვე არის მომარაგების უფროსის სამმართველოც (საარტილერიო, საინჟინრო, საინტენდანტო). საველე შტაბი, რომელიც ემსახურება მშვიდობის საქმეს, ნებისმიერ მომენტში მზად უნდა იყოს ომისათვის.

გენერალური შტაბი – აკადემიური დაწესებულებაა, რომელიც დაკავებულია ზურგის საკითხების გადასაჭრელად: ქვეყნის თავდაცვა, მობილიზაცია, ტოპოგრაფია, კანონ-პროექტების შემუშავება და სხვა [11, 16-17]. მიღებულ იქნა დადგენილება:

1. სამხედრო უწყების მართვის დროებითი პროექტი დამტკიცდეს;
2. ეთხოვოს მთავარსარდალს დაუყოვნებლივ შეუდგეს დაგეგმილი რეორგანიზაციის განხორციელებას;
3. ეთხოვოს მთავარსარდალს გადაბეჭდოს მოხსენება და გაგზავნოს იგი დასკვნისათვის ეროვნული საბჭოს სამხედრო კომისიაში¹ [12, 59].

1918 წლის 5 ივნისს გამართულ მთავრობის სხდომაზე გან-

¹ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი, ანუ მთავრობა წარმოადგენდა სახელმწიფო აღმასრულებელ და კანონშემოქმედებით-საინიციატივო ორგანოს, რომელიც მთავრობის სხდომაზე განხილულ კანონ-პროექტებს წარუდგენდა რესპუბლიკის საკანონმდებლო ორგანოს (ამ შემთხვევაში საქართველოს ეროვნული საბჭოს და მის სამხედრო კომისიას) შემდგომი განხილვებისა და დამტკიცებისათვის. შემდგომ კი, არსებული რეგლამენტის მიხედვით – „კანონ-პროექტი მიღებული ეროვნული საბჭოს მიერ (ანუ ფაქტიურად უკვე კანონი – ა. რ.) ეგზავნება მთავრობას, რომელიც დაუყოვნებლივ აქვეყნებს მას იუსტიციის სამინისტროს საშუალებით „კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებულში“. ყოველი კანონი ძალაში შედის შვიდი დღის შემდეგ დღიდან მისი გამოქვეყნებისა მთავრობის ოფიციალურ გამოცემაში“.

ხორციელდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სინამდვილეში პირველი სამხედრო განწვევა [13, 24].

მთავრობის წევრების გარდა სხდომას ესწრებოდნენ ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე – ნ. ს. ჩხეიძე, და ი. გ. წერეთელი. №2 საკითხად გატანილ იქნა „ჯარისკაცების თადარიგში გაყვანის, მარამ 1895, 1896, 1897, 1898 და 1899 წლებში დაბადებულების აუცილებელი განწვევის და მათი საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში სამხედრო სამსახურის შესახებ“ საკითხი, რაც ერთხმად იქნა მიღებული და დამტკიცებული. ეს იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სინამდვილეში პირველი სამხედრო განწვევა. იგივე საკითხი იყო განხილული 1918 წლის 12 ივნისს გამართულ მთავრობის სხდომაზეც, რომელიც წარადგინა სამხედრო მინისტრმა. მიღებულ იქნა დადგენილება, რომ „დაეტოვებინათ საქართველოს შეიარაღებული ძალების რიგებში 19-23 წლის ასაკის ახალგაზრდები. 23 წლის ახალგაზრდები დაეთხოვათ სამხედრო სამსახურიდან თანდათან, მინისტრის შეხედულების შესაბამისად“ [14, 34]. 1918 წლის 18 ივნისს გამართულ მორიგ სხდომაზე პირველ საკითხად მთავრობის თავმჯდომარის, ნოე რამიშვილი მიერ შემოტანილ იქნა „კანონ-პროექტი სახალხო გვარდიის შესახებ“, რომელიც მოწონებულ და მიღებულ იქნა [15, 1]. იგივე საკითხი პარალელურად განიხილებოდა საქართველოს ეროვნული საბჭოს სამხედრო კომისიის მიერ თავის პირველ სხდომაზე, რომელიც 1918 წლის 17 ივნისს ჩატარდა. „სხდომას თავმჯდომარეობდა გობეჩია. ესწრებოდნენ კომისიის წევრები: ჟორდანია, აფხაზი, ვაჩნაძე, თევზაია, მდივანი, გედევანიშვილი. მოწვეული სპეციალისტები – გენერლები კვინიტაძე და ახმეტელაშვილი, პოლკოვნიკი ზაქარიაძე“ [16, 1].

1918 წლის 24 ივნისს მთავრობის თავმჯდომარემ, ნოე რამიშვილმა წერილით (№7034) მიმართა საქართველოს ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარეს მთავრობის გადადგომისა და ახალი მთავრობის შედგენის შესახებ. ეს მოთხოვნა არგუმენტირებული იყო იმით, რომ „ანარქიის მოსპობის, სრული წესიერების აღდგენისა და რევოლუციური მონაპოვრების საბოლოოდ განსამტკიცებლად მთავრობის გარშემო მომხდარიყო ყველა საზოგადოებრივ და რევოლუციონურ რეალურ ძალთა გაერთიანება“ [17, 170]. საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარედ მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოებისა და ეროვნული საბჭოს ყოფილი თავმჯდომარე ნოე ჟორდანია დაინიშნა, ნოე რამიშვილი კი, შინაგან საქმეთა მინისტრად დარჩა. ორი დღის შემდეგ, 26 ივნისს, ანუ, და-

მოუკიდებლობის გამოცხადებიდან ზუსტად ერთ თვეში, საქართველოს შეიარაღებული ძალების პირველი მთავარსარდალი, გენერალი კვინიტაძე განთავისუფლებულ იქნა დაკავებული თანამდებობიდან და დაინიშნა სამხედრო საბჭოს წევრად. მისი უფლებამოსილების შესრულება დროებით გენშტაბის უფროსს, გენერალ ალექსანდრე ანდრონიკაშვილს დაევალა [18, 9].

1918 წლის 10 ივლისიდან ეროვნული საბჭოს სამხედრო კომისიამ დაიწყო „**სამხედრო უწყების მმართველობის ორგანიზაციის**“ საკითხების განხილვა. ამის აუცილებლობა თავისთავად დადგადლის წესრიგში. კომისიის წინაშე გამოსვლისას გრიგოლ გიორგაძემ განაცხადა: „ყოფილ სეიმმა უკვე დაამტკიცა ამიერკავკასიის ჯარების ორგანიზაცია. მაგრამ ეს ორგანიზაცია იყო შემდგარი იმ გარემოების მიხედვით, რომ მაშინ ომი სწარმოებდა და მეორეც, იგი ამიერკავკასიის მასშტაბით იყო შემუშავებული და როდესაც ჩვენი საქართველო გამოცალკევდა, საჭირო გახდა ჩვენ თავისი კანონ-პროექტი შეგვედგინა რესპუბლიკის ჯარის საორგანიზაციოდ. აი ახლა ჩვენმა შტაბმა წარმოადგინა ახალი ორგანიზაცია“ [19, 1 ოვ]. მეტად მნიშვნელოვანია ის, რომ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთანავე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა გერმანული პროტექტორატით აღიჭურვა, სადაც ივნისის დასაწყისიდან გერმანული ქვედანაყოფები იწყებენ შემოსვლას. ქართული რეგულარული ჯარის ორგანიზების საქმეში გერმანელებიც ჩაერთვნენ. გერმანიის სამხედრო და დიპლომატიური მისიის ხელმძღვანელმა ამიერკავკასიაში, არტილერიის გენერალმა კრეს ფონ კრეზენშტაინმა, სამხედრო კომისიას სამხედრო სამინისტროსა და ჯარების სტრუქტურული მოწყობის საკუთარი პროექტიც წარუდგინა განსახილველად. „სხდომას ესწრებოდნენ კომისიის წევრები: აფხაზი, ლომთათიძე, საბახტარაშვილი. მოწვეულნი იყვნენ: სამხედრო მინისტრი გიორგაძე, გენ. მდივანი, გენ. ანდრონიკაშვილი, პოლკ. ზაქარიაძე, პოლკ. გედევანიშვილი, პოლკ. კარგარეთელი“ [20, 2]. საკითხზე მუშაობა კომისიის 11 და 12 ივლისს გამართულ სხდომებზეც გაგრძელდა. საბოლოოდ, კომისია სამხედრო სამინისტროს შვიდგანყოფილებიანი სტრუქტურის ქართულ-გერმანულ შეჯერებულ ვარიანტზე შეთანხმდა – საერთო, პირადი შემადგენლობის, გენერალური შტაბის, ადმინისტრაციული, სანიტარული, საპენსიო და იურიდიული [21, 3]. 1918 წლის 12 ივლისს გამართულ მთავრობის სხდომაზე პირველ საკითხად წარმოდგენილი იყო „**სამხედრო მინისტრის მოხსენება დადგენილების პროექტი**

შესახებ სამხედრო მმართველობის მონყობისა საქართველოს რესპუბლიკაში“. განხილვებისა და მცირეოდენი შენიშვნების შემდეგ საკითხი დამტკიცებულ იქნა 16 ივლისს [22, 36]. სამხედრო სამინისტროს სტრუქტურა ექვს განყოფილებამდე იქნა დაყვანილი. საპენსიო განყოფილება ერთი საფეხურით ქვემოთ, სექციის სახით იქნა შეტანილი ადმინისტრაციულ განყოფილებაში.

18 ივლისს გამართულ მთავრობის სხდომაზე სამხედრო მინისტრმა გრიფით „საიდუმლო“ პირველ საკითხად გაიტანა **„რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების ორგანიზაციის პროექტი**““. მიღებულ იქნა შემდეგი რეზოლუცია – პროექტი შეტანილი ცვლილებებითა და დირექტივებით გადაეცეს სამხედრო სამინისტროს, რომელიც სამხედრო კომისიასთან ერთად შეიმუშავებს ახალი რედაქციის პროექტს [23, 44]. 26 ივლისის მთავრობის სხდომაზე სამხედრო მინისტრმა ასევე გრიფით „საიდუმლო“ და ასევე პირველ საკითხად გაიტანა **„სამხედრო კომისიისა და შტაბის მიერ შეიმუშავებული პროექტი, „შესახებ საქართველოს შეიარაღებულ ძალთა ორგანიზაციისა“**“. რეზოლუცია: პროექტი მოწონებულ იქნა და დადასტურებული ეროვნულ საბჭოში წარსადგენად. სხდომას თავმჯდომარეობდა საქართველოს მთავრობის ახალი თავმჯდომარე, ნოე ჟორდანიას. „ესწრებოდნენ მინისტრები: ნ. რამიშვილი, გ. ლასხიშვილი, გ. ჟურული, ნ. ხომერიკი, გრ. გიორგაძე. მინისტრის თანაშემწეები: კ. გვარჯალაძე, ი. მალანია, პ. საბაშვილი, გ. ნიკოლაძე. მონვეულნი იყვნენ: გენშტაბიდან – გენერალი გედევანიშვილი, გენერალი ბენაშვილი, გენერალი ქუთათელაძე, პოლკოვნიკი ზაქარიასძე. სამხედრო კომისიის წევრები – ს. მდივანი და დ. ვაჩნაძე, ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე – ნ. ჩხეიძე, გერმანული მისიის ხელმძღვანელი ამიერკავკასიაში გენერალი ფონ კრეზენშტაინი“ [24, 52]. 29 ივლისს „სრულიად საიდუმლო“ გრიფით გენერალური შტაბი ამუშავებს **„საქართველოს რესპუბლიკის რეგულიარული არმიის ორგანიზაციის კანონ-პროექტს“** [25, 2]. პროექტი გადაეცა საქართველოს ეროვნული საბჭოს სამხედრო კომისიას, რომელმაც საკითხი 1918 წლის 5 აგვისტოს №13 სხდომაზე პირველი მოსმენით განიხილა [26, 3]. 13 აგვისტოს გამართულ სხდომაზე კი, დამუშავებული კანონ-პროექტი გადასცა სარედაქციო კომისიას [27, 13]. 17 აგვისტოს კანონ-პროექტის რედაქტირებული ვარიანტი განხილვისათვის ეროვნულ საბჭოს გადაეცა [28, 16].

რა თქმა უნდა, ქართული სამხედრო უწყებისა და რეგულარუ-

ლი ჯარის შექმნის კანონ-პროექტზე მუშაობის პროცესი მარტივად არ მიმდინარეობდა. გარკვეულ საკითხებზე განსხვავებული პოზიციების არსებობას ჰქონდა ადგილი. ეს ეხებოდა როგორც გენერალური შტაბის, ასევე ეროვნული საბჭოს სამხედრო კომისიისა და გერმანული სამხედრო მისიის ხედვებს. გენერალი ფონ კრეზენშტაინი, თავის მემუარში „Meine Mission im Kaukasus“, რომელიც მან 1943 წელს გამოსცა მიუნხენში, ქართული რეგულარული ჯარის შექმნის პროცესს ასე იხსენებს: „კმყოფილი ვიყავი, რომ 14 აგვისტოს ეროვნულმა საბჭომ მხოლოდ მცირე შესწორებებით, ერთსულოვნად მიიღო ჩემს მიერ გერმანულ ნიმუშზე შედგენილი კანონი. რევოლუციის დროს გაუქმებული სამხედრო ვალდებულებაც აღდგა. თავდაპირველად უნდა ჩამოყალიბებულიყო ორი ქვეითი დივიზია და საზღვრის დაცვის დივიზია რუსული ნიმუშის მიხედვით, საკავალერიო დივიზია სამ პოლკად და საარტილერიო ბრიგადა. მშვიდობიანობის პერიოდში საქართველოს 30-40 ათასიანი არმია ეყოლებოდა. სამხედრო მინისტრმა შეარჩია გენერალ გედევანოვის¹ პერსონა, ძალიან მოწესრიგებული და სიმპათიური დამხმარე, რომელთანაც სიამოვნებითა და ნდობით ვმუშაობდით. მის განკარგულებაში მაიორი გრაფი ვოლფსკელი და რამდენიმე ოფიცერი მივაავლინე. მე დავამუშავე ჩამოსაყალიბებელი ქვედანაყოფების სამტატო განრიგი, ასევე სამხედრო სამინისტროს ორგანიზაციის სქემა. ქართველების მიერ განსახილველად წარმოდგენილი ამ სამინისტროს ორგანიზაციის გეგმა ძალიან პატარა ჯარისათვის აღმოსავლური ტიპის ბევრად დიდ და ძვირადღირებულ აპარატს ითვალისწინებდა. ჯარის ორგანიზების სამუშაოები შედარებით ნელა მიიწვედა წინ, რადგან ქართველი ოფიცრების ნაწილი, გენერალური შტაბის უფროსის, გენერალ ანდრონიკოვი² სათავეში, რომელთაც სჯეროდათ, რომ უკეთ ესმოდათ ეს საკითხი, წინააღმდეგობას უწევდნენ ჩვენს მოსაზრებებს“ [29, 22-23].

ოდნავ მოგვიანებით, 10 ოქტომბერს გამართულ მთავრობის სხდომაზე გენერალმა გედევანიშვილმა განსახილველად გამოიტანა გენერალ ფონ კრეზენშტაინის შემოთავაზება, ქართული ჯარის ინსტრუქტორებად გერმანელი ოფიცრების უსასყიდლოდ დაყენების შესახებ. საკითხი ერთხმად იქნა მოწონებული და მიღებული

¹აქ გენერალ ალექსანდრე გედევანიშვილზე, სამხედრო მინისტრის მოადგილეზეა საუბარი.

²გენერალი კრეზენშტაინი აქ გენერალ ალექსანდრე ანდრონიკაშვილზე საუბრობს.

[30, 163]. საინტერესოა, რომ ამ სხდომის მდივანს გრიგოლ რობაქიძე წარმოადგენდა. 18 ოქტომბერს გამართულ მთავრობის სხდომაზე კი, განხილულ და დამტკიცებულ იქნა ჯართან დაკავშირებული მთელი რიგი კანონ-პროექტებისა – „**კანონ-პროექტი სამხედრო სამინისტროს უწყების შტატებისა და ოფიცერთა და სამხედრო მოხელეთა ხარჯთაღრიცხვის შესახებ**“, „**ჯარისკაცთა შენახვის შესახებ**“, „**ცხენების შენახვისა**“, „**ჯარისკაცთა ნივთიერი დაკმაყოფილებისა**“, „**ჯარისკაცთა ჯამაგირის შესახებ**“, „**ვადაგასულთა შესახებ**“ – „**სვერხუროჩნიე**“ (ზუსტად ეს ფრაზაა დოკუმენტში – ა. ჩ.), „**სამხედრო სამინისტროს შტატების შესახებ**“, „**ქვეითი ჯარის შტატებისა და ხარჯთაღრიცხვის შესახებ**“. სხდომას თავმჯდომარეობდა ნოე რამიშვილი, ესწრებოდნენ მინისტრები და მათი მოადგილეები, სხდომის მდივანს კი ისევ გრიგოლ რობაქიძე წარმოადგენდა [31, 179-180].

საბოლოოდ, საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ 1918 წლის 20 აგვისტოს გამართულ სხდომაზე დამტკიცებულ იქნა „დებულება საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო მმართველობისა“, რომელიც 12 მუხლისაგან შედგებოდა [32, 20v-21; 25, 49-53]. აგრეთვე „**კანონი საქართველოს რესპუბლიკის რეგულიარული არმიის ორგანიზაციისა**“, რომელიც 7 მუხლისაგან შედგებოდა [33, 21v; 25, 53-55], „**საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო ბეგარისა და მუდმივი ჯარის შევსების ძირითადი დებულება**“, რომელიც 12 მუხლისაგან შედგებოდა [34, 22; 25, 55-57] და „**კანონი ნამდვილ სამხედრო სამსახურში დატოვებისა და ჯარში განწვევის იმ პირთა, რომელნიც დაბადებულან 1896-1899 წლებში**“ [35, 22v]. ხელს აწერენ საქართველოს ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ნ. ჩხეიძე და რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანიას. პირველი სამი კანონი შეტანილ იქნა უკვე 1990 წელს შედგენილ „**საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებულში (1918-1921)**“ [36, 49-57].

„საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო მმართველობის“ დებულების მე-6 მუხლის თანახმად, სამხედრო სამინისტროს სტრუქტურა ასე იყო წარმოდგენილი: „**სამხედრო სამინისტროს ხელშია გამგებლობა სამხედრო მმართველობისა. სამხედრო სამინისტროში შემდეგი ექვსი განყოფილება:**

1. საერთო განყოფილება;

2. პირადი შემადგენლობის განყოფილება;
3. გენერალური შტაბის განყოფილება;
4. საადმინისტრაციო განყოფილება;
5. სამხედრო სასანიტარო განყოფილება;
6. სამხედრო საბეითლო განყოფილება“ [36, 50];

მე-9 მუხლის თანახმად კი: „გენერალური შტაბის განყოფილებას სათავეში უდგას გენერალური შტაბის გენერალი. ომის დროს სამხედრო სამინისტროს გენერალური შტაბის უფროსი არმიის საველე შტაბის უფროსის თანამდებობას ასრულებს.

გენერალურ შტაბში შემდეგი 6 სექციაა:

1. საოპერაციო;
2. საორგანიზაციო;
3. საარტილერიო;
4. საინჟინრო-ტექნიკური;
5. სამხედრო-საზღვაო;
6. სამხედრო-საისტორიო არქივის“ [36, 51].

სწორედ ზემოთ მოყვანილი სამართლებრივი აქტების საფუძველზე შეიქმნა და დაკანონდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო სამინისტრო. დაგეგმილი იყო ქართული რეგულარული არმიის შექმნა იმდროინდელი სტანდარტით მიღებული ერთი პარადიგმული საარმიო კორპუსის მასშტაბით, რომლის სტრუქტურაც პოლკურ-დივიზიური წყობითა და ტრიანგულარული სისტემით იქნებოდა აგებული, ორი ქვეითი დივიზიისა და სხვა ნაწილების შემადგენლობით. I დივიზიის ნაწილები გაშლილი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოში შტაბით ქუთაისი, ხოლო II ქვეითი დივიზიისა – აღმოსავლეთ საქართველოში, შტაბით თბილისი. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არც 1918 წელს და არც პირველი ქართული რესპუბლიკის არსებობის მანძილზე ქართულ რეგულარულ ჯარს აღნიშნული შენაერთის დონემდე პირადი შემადგენლობის რაოდენობის ფაქტობრივი მონაცემებით არ მიუღწევია [37, 13].

„საქართველოს რესპუბლიკის რეგულიარული არმიის ორგანიზაციის კანონის“ პირველი მუხლის შესაბამისად „საქართველოს რესპუბლიკის რეგულიარულ ჯარს შეადგენდა ორი ქვეითი დივიზია, სანაპირო ჯარი, ცხენოსანი ჯარის ერთი ბრიგადა, ერთი საარმიო არტილერიის ბრიგადა, საპიორთა ერთი ბატალიონი, ერთი სატეხნიკო ბატალიონი, ერთი საავტომობილო ასეული, ერთი ჯავშნოსანი ასეული და ერთი საავიაციო გუნდი. მეორე მუხლის ა) პუნქტის თანახმად კი, ქვეით დივიზიას შეადგენდა: სამი ქვეითი

პოლკი, ცხენოსანთა ერთი ესკადრონი, ერთი ბრიგადა არტილერიისა, ერთი ასეული საპიორთა, საბარგო ქარავანი დივიზიისა და სანიტარული დანესებულება“ [36, 53]. ბრიგადების, პოლკების, ბატალიონების, ასევე ცალკეული ასეულებისა და მათი შტაბების სტრუქტურა განერილი იყო კანონის მესამე, მეოთხე და მეხუთე მუხლებში. მე-6 მუხლის თანახმად კი, არსებობდა სამხედრო სკოლები „ქვეითი მსროლელი ჯარისა, მსროლელი საარტილერიო, საინჟინრო-სატექნიკო და საავიაციო“ [36, 55]. პირველი ქართული რესპუბლიკის სამხედრო სამინისტროს გამგებლობაში უკვე არსებული საჯარისო ნაწილების საორგანიზაციო-საშტაბო სტრუქტურა და პირადი შემადგენლობით მათი დაკომპლექტების მდგომარეობა „სრულიად საიდუმლო“ გრიფით სამხედრო სამინისტროს გენერალური შტაბის მიერ სამხედრო მინისტრს წარედგინა 1918 წლის 25 სექტემბერს. დოკუმენტს ხელს აწერენ გენშტაბის უფროსი, გენერალ-მაიორი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი და ოპერატიული სექციის უფროსი, გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი ალექსანდრე ზაქარიასძე [38, 47r]. თავის მხრივ, მინისტრი გიორგაძე მთავრობის თავმჯდომარეს 21 ოქტომბრის №0838 მოხსენებით უგზავნის მის „გამგებლობაში მყოფის ყველა ნაწილების და დანესებულებების ნუსხას, რომელშიც აღნიშნულია თუ რომელიც მათგანი ჯერ არ არის მოწყობილი“. მოხსენებით ბარათს თან ერთვის სამხედრო ნაწილების, მათი შტაბების, სამმართველოებისა და დანესებულებების ჩამონათვალი და მათი დისლოკაციები [39, 52]. ეს უმძიმესი დოკუმენტია, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ჯარების რიცხოვნობის საკითხი ერთობ სავალალო მდგომარეობაში იყო. ყველა გვარეობის ჯარებში პირადი შემადგენლობით დაკომპლექტების მაჩვენებელი 40%-ია, ხოლო საკავალერიო ნაწილებში – მხოლოდ და მხოლოდ 20%. და მიუხედავად ამისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნის პირველივე დღეებიდანვე ქართული რეგულარული ჯარის მცირერიცხოვანი ქვედანაყოფები სახალხო გვარდიის საბრძოლო რაზმებთან ერთად წარმატებულად მოქმედებდნენ ბორჩალოს მაზრაში ოსმალთა ინტერვენტების, ხოლო აფხაზეთსა და შავიზღვისპირეთში რუსული ბოლშევიკური ბანდების წინააღმდეგ.

1918 წლის 27 დეკემბერს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ და საქართველოს მთავრობამ მიიღეს კანონები „საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის შტანდარტისა“ და „საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო დროშის“ შესახებ. აქვე იქნა დამტკიცებული

„აღწერილობა საქართველოს რესპუბლიკის ღერძისა“ [40, 66].

ასეთია მოკლედ საქართველოს სამხედრო სამინისტროს აპარატისა და ქართული რეგულარული არმიის პირველი ფორმაციის შექმნის ისტორია საარქივო მასალებსა და დოკუმენტებში. საქმე იმაშია, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სამხედრო ორგანიზაციამ, ანუ რეგულარულმა ჯარმა და სახალხო გვარდიამ კიდევ ერთხელ განიცადა საფუძვლიანი რეორგანიზაცია, რაც გაფორმდა კიდევ საქართველოს მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების მიერ დამტკიცებული შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით 1919 წლის 27 ივლისს. ამ კანონის შესაბამისად, სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბი რეგიონალური შტაბებითა და საბრძოლო რაზმებით სამხედრო სამინისტროს შემადგენლობაში შევიდა და მინისტრს დაექვემდებარა [41, 14]. თუმცა, აქ არის ერთი მაგრამ... სახალხო გვარდიის რაზმების განვევის, მობილიზაციისა და თვით საბრძოლო ამოცანების დასმის უფლებამოსილება უშუალოდ ქვეყნის უმაღლესი სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის მქონე ორ პირს – მხოლოდ საქართველოს მთავრობისა და მხოლოდ საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარეებს განესაზღვრათ... [42, 15] თუმცა, ეს უკვე სულ სხვა ისტორიაა... და მის შესახებ შემდგომში გვექნება მსჯელობა.

ახლა კი ყველაზე მთავარი: ამიერკავკასიის ფედერაციის დაშლისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადების მომენტიდან, ანუ 1918 წლის 26 მაისისათვის, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირველ ქართულ რესპუბლიკას ფაქტობრივად უკვე გააჩნდა თავისი სამხედრო ორგანიზაცია, ნითელი გვარდიისა, რომელსაც შემდგომში სახალხო გვარდია ეწოდა, და რეგულარული ჯარის ცალკეული ქვედანაყოფების სახით. მაგრამ უმაღლესი აღმასრულებელი ორგანოს, ანუ მთავრობის, და საკანონმდებლო ორგანოს, ანუ ეროვნული საბჭოს მიერ შესაბამისი სამართლებრივი აქტების მიღებამდე, შეიძლება ითქვას, რომ იურიდიულად იგი „არალეგალურ“ სამხედრო ორგანიზაციას წარმოადგენდა. პირველად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების მთავარი კომპონენტის, რეგულარული არმიის ორგანიზების ძირითადი საკანონმდებლო აქტები – **„საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო მმართველობის“**, **„საქართველოს რესპუბლიკის რეგულიარული არმიის ორგანიზაციის“**, **„საქართველოს რესპუბლიკის სამხედრო ბეგარისა და მუდმივი ჯარის შევსებისა“** და **„ნამდვილ სამხედრო სამსახურში დატოვებისა**

და ჯარში განწვევის იმ პირობა, რომელნიც დაბადებულან 1896-1899 წლებში“, საქართველოს მთავრობამ და ეროვნულმა საბჭომ შეიმუშავა და დაამტკიცა 1918 წლის 20 აგვისტოს.

შესაბამისად – 1918 წლის 20 აგვისტო არის პირველი ქართული რესპუბლიკის რეგულარული არმიის დაბადების თარიღი.

1921 წლიდან ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო ინტერვენციისა და ძალადობრივი გასაბჭოების შედეგად ქართული სახელმწიფოს ბუნებრივი განვითარების გზა 70 წლით შეწყდა. საქართველო მოდერნიზებული რუსული იმპერიის – „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის“ შემადგენლობაში იქნა შეყვანილი. საბჭოთა კავშირის დაშლამდე ცხრა თვით ადრე, ხანგრძლივი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის შემდეგ, საქართველომ თავისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღიდგინა. 1991 წლის 31 მარტს საქართველოში ჩატარებული საყოველთაო-სახალხო რეფერენდუმის შედეგების გათვალისწინებით, 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე, 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ მიიღო „საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი“. იმდენად, რამდენადაც დღევანდელი ქართული სახელმწიფო წარმოადგენს პირველი ქართული რესპუბლიკის სამართალმემკვიდრეს და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღედ და ეროვნულ დღესასწაულად გამოცხადებულია 1918 წლის 26 მაისი, შესაბამისად – ისტორიზმის პრინციპების გათვალისწინებით, წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტების შესწავლისა და ანალიზის საფუძველზე, საქართველოს შეიარაღებული ძალების – რეგულარული ჯარის შექმნის დღედ უფრო გამართლებულია აღიარებულ იქნას 1918 წლის 20 აგვისტო და არა დღეისათვის მიღებული 1991 წლის 30 აპრილი.

რაც შეეხება 1991 წლის 30 აპრილს. 1991 წლის 24 აპრილს საქართველოს მინისტრთა კაბინეტმა გამოცხადდა განკარგულება, რომელიც წვევამდელთა სავალდებულო სამხედრო სამსახურში განწვევას ეხებოდა, რომელიც ოფიციალურად 30 აპრილს დაიწყო. სწორედ ეს დღე გახდა ქართული ჯარის დაარსების ათვლის წერტილი [43]. არადა, ამ მომენტისათვის საქართველოს სამხედრო უწყება – თავდაცვის სამინისტრო ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ეს განწვევა კი, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საჯარისო შენაერთის – ში-

ნაგანი ჯარის ეროვნული გვარდიის განვება იყო, რომელიც საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 1990 წლის 20 დეკემბრის დადგენილებით შეიქმნა [44]. ამ ცხრაპუნქტიანი დადგენილების პირველ სამ პუნქტს შემდეგი სახე ჰქონდა:

1. საქართველოს რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან შეიქმნას შინაგანი ჯარების ეროვნული გვარდია;

2. შინაგანი ჯარების ეროვნული გვარდიის ხელმძღვანელობისათვის შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან ჩამოყალიბდეს მთავარი სამმართველო, რომლის უფროსი იმავდროულად იქნება შინაგან საქმეთა მინისტრის პირველი მოადგილე;

3. შინაგან ჯარებს, ეროვნულ გვარდიას მეთაურობს სარდალი, რომელსაც ნიშნავს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო.

სწორედ 1991 წლის 30 აპრილს გაიმართა „დინამოს“ სტადიონზე შინაგანი ჯარი – ეროვნული გვარდიის ახალწვეულთა აღლუმი, რომელიც რესპუბლიკის პრეზიდენტმა, ზვიად გამსახურდიამ ჩაიბარა. ასე რომ, შინაგან საქმეთა სამინისტროს შინაგანი ჯარების ახალწვეულთა აღლუმის დღის გამოცხადება რეგულარული არმიისა და საქართველოს შეიარაღებული ძალების დღედ, რბილად რომ ვთქვათ, არაკორექტულია. საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება რესპუბლიკის სამხედრო უწყების – თავდაცვის სამინისტროს შექმნის შესახებ კი, 1991 წლის 9 სექტემბერს გამოსცა [45].

დღევანდელ ქართულ სინამდვილეში 30 აპრილის აღიარება ქართული ჯარის შექმნის დღედ გაუმართლებელია, რამდენადაც იგი თანხვედრაში არ მოდის არც ქართული რეგულარული ჯარის შექმნის სამხედრო-ისტორიული პროცესების არსთან, არც ქართული სახელმწიფოს მიერ გამოცემული სამართლებრივი აქტების ქრონოლოგიასთან და რაც მთავარია, არც ისტორიზმის პინციპებთან. ისევ ვიმეორებთ – თუ საქართველოს ეროვნული დღესასწაული – სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღე, 26 მაისია, რომელიც პირველი ქართული რესპუბლიკის პერიოდს უკავშირდება, შესაბამისად, საქართველოს რეგულარული ჯარისა და შეიარაღებული ძალების დღედ 20 აგვისტო უნდა ვაღიაროთ – პირველი ქართული რესპუბლიკის სამხედრო უწყების შექმნისა და მასთან დაკავშირებული ძირითადი სამართლებრივი აქტების მიღების თარიღი. ასე რომ, კონიუნქტურული გადაწყვეტილებებისა და გაორებული თარიღების პერიოდი საქართველოში უნდა დასრულდეს. ისტორია წინაპართა და გარდასულ მოვლენათა შესახებ არა პათეტიკური ტონით დაწერილი ჰეროიკული ტრაქტატების კრებული, არა-

მედ პირველ რიგში, რეალიების ზუსტი აღწერა, ან უკიდურეს შემთხვევაში, მაქსიმალურად დაზუსტებული და კრიტიკულად გააზრებული ფაქტებისა და მსჯელობების დიალექტიკური ერთიანობაა [46, 191]. დასმულისაკითხი კი, გადანყვეტას ელის...

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 87.
2. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 402.
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 49.
4. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 49.
5. Осадчий И.П. За власть трудового народа, Краснодар, 1987.
6. არჩილ ჩაჩხიანი, რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობები და საბრძოლო მოქმედებები აფხაზეთის რეგიონსა და შავი ზღვისპირეთში (1918-1920 წლები), საქართველოს შეიარაღებული ძალების გენშტაბის ტოპოგრაფიული სამმართველოს სტამბა, თბილისი, 2014.
7. Г. Р. Мархулия, „Красная“ и „Белая“ Россия против независимости Грузии (1918 г.), საისტორიო ძიებანი, ექვთიმე თაყაიშვილის - სახელობის საისტორიო საზოგადოება, აფხაზეთის ორგანიზაცია, 2000, №3.
8. Г. Хундадзе, Советская власть и грузинское посольство в России, Тифлиси, 1920.
9. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 1.
10. გაზეთი „ერთობა“. ორგანო ამიერ-კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა ორგანიზაციებისა. №111.1918 წლის 31 მაისი.
11. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 1.
12. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
13. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 1.
14. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3,

- საქმე 1.
15. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 16. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 193.
 17. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 51.
 18. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 19. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 165.
 20. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 165.
 21. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 165.
 22. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 23. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 24. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 25. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 187.
 26. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 187.
 27. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 187.
 28. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 187.
 29. General der Artillerie Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, Meine Mission im Kaukasus, München, 1943.
 30. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 31. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 3, საქმე 2.
 32. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836 ანაწერი 1, საქმე 87.
 33. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836 ანაწერი 1,

- საქმე 87.
34. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836 ანაწერი 1, საქმე 87.
 35. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836 ანაწერი 1, საქმე 87.
 36. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული (1918-1921). შემდგენელი ვ. გურგენიძე, სპეცრედაქტორი ვ. შარაშენიძე, თბილისი, 1990.
 37. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1969, ანაწერი 4, საქმე 11.
 38. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 2, საქმე 18.
 39. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 2, საქმე 18.
 40. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1836, ანაწერი 1, საქმე 87.
 41. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1969, ანაწერი 4, საქმე 11.
 42. საქართველოს ცენტრალური არქივი, ფონდი 1969, ანაწერი 4, საქმე 11.
 43. საქართველოს შეიარაღებული ძალები 25 წლისაა. 10.05.2016. <http://sknews.ge/index.php?newsid=8641>.
 44. 1991 წლის 30 აპრილს ქართული გვარდიის პირველი ალღუმი პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ ჩაიბარა, <http://georgianpress.ge/com/news/view/13598?lang=1>.
 45. საქართველოს შეიარაღებული ძალები: ისტორიული მიმოხილვა, <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2--00-1----0-10-0---0---0prompt-10---4-----0-11--10-ka-50---20-about--00-3-1-00-0-0-01-1-0utfZz-8-00&a=d&cl=CL2.20&d=HASH019c62a824c8d16c8515c324.2>.
 46. არჩილ ჩაჩხიანი, ქართველი იუნკრები – ეტიმოლოგია, სასწავლო პროცესი და პირადი შემადგენლობა საარქივო დოკუმენტებში, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, თბილისი, 2013, №2(13).

Archil Chachkhiani

Doctor of History, Colonel, David Aghmashenebeli National Defense Academy, Command and General Staff College, Chief of War Evolution and Defense Strategy Course

Nikoloz Janjgava

Doctor of History, Colonel, First Deputy Chief of General Staff of Georgian Armed Forces

Legal Aspects of Creation of First Georgian Republic Regular Armed Forces

Summary

Article discusses the first Georgian Republic regular armed forces complex and nonhomogeneous process in 1918. It is outlined that first Georgian Republic was created in a time of war and it inherited all Georgian military units and formations, which were stationed on the territory of Georgia. Military apparatus and military units were functioning according to Transcaucasia Federation corresponding departmental regulations. But, it is obvious that newly formed state needed to create its own Armed forces and military organization. We did the research by examining archive documents and materials and based on the analysis of legal statutes issued by the executive and legislative branches of Georgian government concluded that we should consider August 20, 1918 as the birthday of regular armed forces of the first Georgian Republic. This is the date on which Georgian legislative body and government published the set of regulating laws for the proper functioning of Military Organization, its functional cell and combat units.

In 1918 the personnel numbers in regular armed forces was a serious issue. In all branches of the military the personnel strength is at 40% and in cavalry formations only 20%. Despite these shortcomings from the very first day of creation of Democratic Republic of Georgia, small forces of the Georgian regular armed forces together with People's Guard units successfully operated in Borchalo region against Ottoman occupying forces and against Russian Bolshevik gangs in Abkhazia and Black Sea region.

This article argumentatively suggests that for August 20, 1918 should be regarded as the day when Georgian armed forces was created rather than April 30, 1991. In today's reality it is not just to declare April 30 as the date when Georgian armed forces was created, because it does not comply with the military-historic processes of creating Georgian regular armed forces, nor with the chronology of legislative acts issued by the Georgian state and most importantly, defies the principles of historicism.

Адилов Надир Адил оглы

Доктор философии по праву, Ведущий научный сотрудник Отдела государственного и конституционного права Института Права и прав человека Национальной Академии Наук Азербайджана

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЛАВНЫХ АСПЕКТОВ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СФЕРЕ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Цель: Исследование формирования отраслевого законодательства Азербайджанской Республики в контексте реализации норм международного права в сфере борьбы с коррупцией.

Методология: историко-юридические, формально-юридические и сравнительно-правовые методы.

Выводы: Проанализированы научно-теоретические исследования и практические примеры, а также вопросы борьбы с коррупцией на основе правовых норм. Главная цель реформ, осуществляемых в Азербайджанской Республике в сфере борьбы с коррупцией, состоит в сведении к минимуму отношений чиновник-гражданин, расширению использования информационных технологий, учете обязательств, вытекающих из норм международного права и рекомендаций различных международных организаций. Борьба с коррупцией играет важную роль в предупреждении других видов смежных преступлений, а также оказывает воздействие на формирование доверия к государству.

Новизна / оригинальность / значение: Статья имеет большое научное значение с точки зрения рассмотрения правовых норм и практической деятельности в сфере борьбы с коррупцией и повышения прозрачности.

Ключевые слова: коррупция, прозрачность, внутренняя бе-

зопасность, расширение и углубление международного сотрудничества, информационно-коммуникационные технологии, государственные интересы, нормы международного права, внутригосударственное законодательство, Всемирный Банк, принцип «одно окно», институты гражданского общества.

XX век вошел в мировую историю не только двумя мировыми войнами, гибелью миллионов людей, неоднократными изменениями на политической карте мира, но и внес свою лепту в процесс развития человечества с точки зрения принятия уникальных мер. Несомненно, после создания Организации Объединенных Наций (ООН) в 1945 году, фактор охраны и защиты прав человека стал одним из главных задач, занимающих международное сообщество. Наряду с этим, определенные негативные обстоятельства, более явственно проявившиеся в XX веке и все еще продолжающие существовать в XXI веке, не только приводят к нарушению прав человека и волоките, но и способствуют совершению других общественно-опасных деяний (например, терроризм, незаконный оборот наркотиков, торговля людьми, транснациональная организованная преступность, экономические преступления, отмывание грязных денег и т. д.). Одно из таких деяний – коррупция, пресечение которой и обеспечение прозрачности во всех сферах является одним из основных задач, стоящих перед международным сообществом и отдельными государствами.

Коррупция происходит от латинского слова *«corruptio»*, что означает подкуп взяткой. Выражаясь точнее, коррупция – это незаконное получение должностными лицами материальных и прочих благ, льгот и привилегий с использованием своего статуса, статуса представляемого ими органа, должностных полномочий или возможностей, вытекающих из данного статуса и полномочий, а также привлечение физическими и юридическими лицами данных должностных лиц на свою сторону путем незаконного предложения или обещания, либо передачи им отмеченных материальных и прочих благ, льгот и привилегий [7, 633].

А при комплексном подходе к названному вопросу, коррупция проявляется с точки зрения ряда составных элементов:

– Экономических (низкий уровень финансового обеспечения, отсутствие финансовых интересов в повышении качества исполнения служебных обязанностей и т. д.);

– Политических (бездействие политического общества, неэффективность институтов власти, сложность изжития идеи преемственности тоталитаризма и т. д.);

– Юридических (принятие правовых актов, создающих условия для коррупции, и отсутствие развития законодательства и практики его применения, а также несовершенство всего перечисленного);

– Нравственных (отсутствие эффективных общественных институтов, низкий уровень социальных связей, неустойчивость гражданского общества, непрочность демократических политических традиций) [12, 12].

В целом, случаи коррупции существуют независимо от государственного строя, как в тоталитарных, так и демократических обществах, в экономически развитых и отсталых странах. Именно с этой точки зрения, безотлагательное предотвращение расширения круга действия коррупции, проникновения ее в различные сферы общества, сведение ее вредных последствий к минимуму являются обстоятельствами, обуславливающими необходимость принятия действенных мер в направлении пресечения данного общественного зла в корне, задействовав все методы. Так как коррупция в политической и социальной сфере приводит к возникновению и развитию ряда негативных явлений и процессов [6, 93-94].

Как отмечает ряд международных организаций (например, Всемирный Банк) в своих отчетах, в качестве основного элемента, создающего почву для процветания коррупции в большинстве стран, выступает недостаточность таких явлений, как обеспечение прозрачности и отчетности, основывающихся на правопорядке и демократических ценностях, которые должны быть соблюдены органами государственной власти. Неустранение же негативных явлений в конечном итоге приводит к искажению и искоренению основных направлений проводимой страной политики [14, 22].

Также необходимо отметить, что обеспечение прозрачности в системе государственной службы, а также усиление механизма контроля за непосредственным взаимодействием граждан и чиновников имеют большое значение для предупреждения коррупции. Так, академик Рамиз Мехдиев, отмечающий важность соблюдения прозрачности в поддержании государственности, в том числе – при выборе молодежи для приема в государственную службу, подчеркивает данное обстоятельство в качестве одного из важных элементов пресечения и

устранения коррупционных тенденций. По его мнению, главным критерием подхода к госслужащим, кадрам, должны быть их преданность государству, компетентность, нравственные качества. Разработка и осуществление Государственной Программы по борьбе с коррупцией также служит данной цели. Кадры же должны освоить современные технологии управления, обладать современным мышлением, отказаться от старых стереотипов [8, 503].

Некоторые авторы, проводящие исследования в данной сфере, считают, что административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы могут проявляться в основном в двух направлениях – в виде внутриорганизационной деятельности государственной службы (административно-правовые средства, осуществляемые по предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной гражданской службы) и внешнего выражения ее деятельности (административно-правовые средства, осуществляемые по предупреждению и пресечению коррупции в системе военных и правоохранительных служб) [10, 24].

Общенациональный лидер Гейдар Алиев, назвавший коррупцию «всеобщей болезнью», подойдя к данной проблеме комплексно, заявил, что преступность, взяточничество, коррупция являются основными вопросами, беспокоящими, вызывающими недовольство общественности, людей [4, 98].

В любом случае, так как коррупция и борьба с ней, как уголовно-правовая, общеправовая, социальная и политическая проблема, затрагивает не одну страну [11, 23], а является общей проблемой всех стран мира, международное сотрудничество в данной сфере – одна из важных условий [8, 525].

Говоря о международном сотрудничестве в сфере борьбы с коррупцией, в первую очередь стоит отметить международные документы, принятые на различных уровнях (универсальные и региональные). Так как международные акты, регулируя отношения, существующие в данной сфере, также составляют правовую основу деятельности институциональных механизмов, осуществляющих контрольную функцию. В качестве примера подобных международных актов, принятых на универсальном уровне, можно привести Конвенцию ООН «Против коррупции» 2003 года, Конвенцию ООН «Против транснациональной организованной преступности» 2000 года, «Международный Кодекс Поведения государственных должностных лиц» от 1996 года,

Резолюцию ООН «Об эффективных международно-правовых средствах против коррупции» от 2001 года, Резолюцию ООН «О мерах против коррупции, практикуемой транснациональными и другими корпорациями, их посредниками и другими причастными к этому сторонами» от 1975 года, Резолюцию «О Кодексе Поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка» от 1979 года, Резолюцию «О борьбе с коррупцией» от 1996 года, Декларацию ООН «О борьбе с коррупцией и взяточничеством в международных коммерческих операциях» от 1996 года, «Глобальную Программу против коррупции: план действий» от 1999 года, принятую Управлением ООН по Наркотикам и Преступности и т. д.

Различные региональные документы, еще больше развивающие положения, закрепленные в вышеназванных документах, а также включающие континентальные особенности, составляют основную часть правовой базы борьбы с коррупцией. Отмеченную практику можно встретить в деятельности основных региональных международных организаций. Так, Европейский Союз (*Конвенция «О борьбе против коррупции среди функционеров Европейского Сообщества и функционеров стран-участниц Европейского Союза» 1997 г., Рамочное Постановление Совета Европейского Союза «О борьбе с коррупцией в частном секторе» от 22 июля 2003 г.*), Совет Европы (*«Программа Действий по борьбе с коррупцией» 1996 г., Конвенция «Об уголовной ответственности за коррупцию» 1999 г., Конвенция «О гражданско-правовой ответственности за коррупцию» 1999 г.*), Организация Экономического Сотрудничества и Развития (*Стамбульская Конвенция «О борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при проведении международных деловых операций» 1997 г., Рекомендации Совета ОЭСР по налоговым вопросам «В сфере борьбы с подкупом должностных лиц в международных деловых операциях» 2009 г., Рекомендации «По антикоррупционным предложениям для финансирования содействия» 1997 г.*), Организация Американских Государств (*Межамериканская Конвенция «Против коррупции» 1996 г.*), Африканский союз (*Конвенция «О предотвращении и борьбе с коррупцией» 2003 г.*) могут считаться наглядным примером названных организаций.

Азербайджанская Республика, ставшая субъектом международного права после завоевания независимости, также провела определенные работы в направлении принятия законодательных, администра-

тивных и специальных мер по борьбе против коррупции и повышению прозрачности. Принятие в качестве законодательных мер закона «О борьбе с коррупцией» от 13 января 2004 г., «Правил предоставления должностными лицами сведений финансового характера», утвержденных законом от 24 июня 2005 г., закона «О борьбе с легализацией денежных средств или иного имущества, приобретенных уголовным путем и финансированием терроризма» от 10 февраля 2009 г., закона «О порядке рассмотрения обращений граждан» от 10 июня 1997 г., закона «О государственных закупках» от 27 декабря 2001 г., закона «Об административном производстве» от 21 октября 2005 г., закона «О государственной службе» от 21 июля 2000 г., «Национального Плана деятельности по развитию открытого правительства на 2012-2015 гг.» и «Национального Плана деятельности по борьбе с коррупцией на 2012-2015 гг.», утвержденных Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 5 сентября 2012 г., а также «Национального Плана деятельности по развитию открытого правительства на 2016-2018 гг.», и других внутригосударственных актов сыграли роль правовой базы для перехода на новый этап. Так, закон «О борьбе с коррупцией» от 13 января 2004 г. направлен на выявление, предупреждение и устранение последствий правонарушений, связанных с коррупцией, защиту социальной справедливости, прав и свобод человека и гражданина, создание благоприятных условий для развития экономики, обеспечение законности, прозрачности и эффективности деятельности государственных органов и органов местного самоуправления, должностных лиц.

В «Концепции Национальной Безопасности Азербайджанской Республики», утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 23 мая 2007 г., вопросы борьбы с коррупцией и вызванными ею негативными последствиями более явственно проявляются в основном в двух направлениях:

1) Усиление внутренней безопасности. В соответствии с пунктом 4.3.5 Концепции, обеспечение внутренней безопасности определено как одно из важнейших задач государства. Усиление и обеспечение внутренней безопасности выступают в качестве одного из основных средств, повышающих способность реагирования нашей страны на международные риски и угрозы. В то же время, согласно названному положению, соответствующие государственные структуры Азербайджанской Республики несут ответственность за охрану

общественного порядка, борьбу с преступностью и коррупцией, обеспечение внутренней безопасности.

2) Развитие сотрудничества с нерегиональными странами в контексте расширения и углубления международных отношений.

В пункте 4.1.5.2 Концепции нашли свое отражение заинтересованность нашей страны в сотрудничестве с региональными и нерегиональными странами, а также необходимость усиления мер по борьбе с коррупцией наряду с другими глобальными угрозами и вызовами в рамках структур США, ООН, Евроатлантических структур и антитеррористической коалиции (международный терроризм, сепаратизм, распространение оружия массового уничтожения, транснациональная организованная преступность, незаконный оборот наркотиков, незаконная торговля оружием, торговля людьми).

Как следует из положений Концепции, коррупция рассматривается не только в качестве противоправного и общественно-опасного деяния, но и в контексте серьезной с социальной, политической и экономической точки зрения проблемы, требующей решения, а также глобальной угрозы и вызова.

В соответствии с «Национальным Планом деятельности по развитию открытого правительства на 2012-2015 гг.», утвержденным Распоряжением Президента Азербайджанской Республики за № 2421 от 5 сентября 2012 г., работы по применению принципов прозрачности и открытого правительства в деятельности государственных органов построены на следующих вопросах:

- 1) Обеспечение информационной свободы;
- 2) Организация электронных услуг;
- 3) Применение принципа «одно окно»;
- 4) Применение Инициативы Прозрачности в Промышленных Сферах, занимающихся добычей минеральных Ресурсов (ИПДМ) [19];
- 5) сотрудничество с институтами гражданского общества и обеспечение участия общественности.

«Национальный План деятельности по борьбе с коррупцией на 2012-2015 гг.», утвержденный Распоряжением Президента Азербайджанской Республики за тем же номером и датированным той же датой, объединяет в себе различные мероприятия в целом по 28 пунктам, связанным с противоправным деянием, несовместимым с социальными нормами и нравственными ценностями. Данные мероприятия в целом можно классифицировать по следующим пунктам:

1) Борьба с коррупцией и другими связанными с ней правонарушениями, а также другие вытекающие из этого мероприятия, подлежащие проведению в направлении совершенствования нормативно-правовых актов (усовершенствование законодательной базы по борьбе с коррупцией; усовершенствование законодательства в сфере уголовного преследования; усовершенствование законодательства о государственной службе и институциональных механизмов; усовершенствование градостроительного и строительного законодательства и административного управления в этой области);

2) Мероприятия, связанные с усовершенствованием функционирования организационных механизмов в сфере борьбы с коррупцией, и применением передовых методов действия (усовершенствование деятельности Комиссии по борьбе с коррупцией Азербайджанской Республики; усовершенствование деятельности Главного Управления по Борьбе с коррупцией при Генеральной Прокуратуре Азербайджанской Республики; пресечение легализации доходов, полученных преступным путем, и укрепление институциональных механизмов в данной области);

3) Усовершенствование деятельности отдельных государственных органов и оказываемых ими услуг, а также мероприятия, направленные на повышение прозрачности в контексте борьбы с коррупцией в данных структурах (усовершенствование аудиторских услуг; усовершенствование и повышение прозрачности государственных закупок; повышение прозрачности в сфере ведения государственного реестра недвижимого имущества; усовершенствование работы по лицензированию и предоставлению разрешений, сертификации; повышение эффективности налогового контроля и проверок; усовершенствование процесса сбора таможенных тарифов и пошлин; усовершенствование механизма управления в учебных заведениях; усовершенствование механизма управления в сфере здравоохранения; усовершенствование механизма управления в сфере труда и социального обеспечения; усовершенствование деятельности муниципалитетов; усовершенствование коммунальных услуг);

4) Обеспечение непосредственного участия граждан и общественных организаций в борьбе с коррупцией, а также мероприятия по рассмотрению обращений, поступающих в связи с отмеченной социальной проблемой и правонарушением (усовершенствование работы по рассмотрению заявлений и жалоб; развитие

сотрудничества с институтами гражданского общества в сфере борьбы с коррупцией; просвещение по вопросам борьбы с коррупцией);

5) Мероприятия по усилению антикоррупционных действий и повышению прозрачности в контексте усовершенствования деятельности госслужащих и других лиц, занятых в государственных структурах (усовершенствование деятельности и повышение профессионализма деятельности госслужащих; предупреждение столкновения интересов и представление деклараций о сведениях финансового характера; усовершенствование правил этического поведения; усовершенствование применения принципов корпоративного управления в государственных учреждениях);

6) Мероприятия, направленные на развитие негосударственного сектора в контексте обеспечения правильности и соответствия процесса приватизации на территории страны международным стандартам (повышение прозрачности в процессе приватизации; усовершенствование благоприятной среды для предпринимательской деятельности);

7) Учет обязательств, предусмотренных в международных договорах, при формировании законодательства и определении практических мероприятий в сфере борьбы с коррупцией, а также мероприятия по развитию взаимодействия со специализировавшимися и другими международными организациями (развитие международного сотрудничества в сфере борьбы с коррупцией).

Помимо того, формирование организационных механизмов, как по предотвращению коррупции, так и повышению прозрачности в отдельных сферах, является важным шагом, предпринимаемым в направлении реализации норм права. Так, Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 3 марта 2004 года созданы Комиссия по Борьбе с коррупцией Азербайджанской Республики и Главное Управление по Борьбе с коррупцией при Генеральном прокуроре Азербайджанской Республики, а также Указом от 19 января 2005 года Комиссия по Вопросам Государственной Службы при Президенте. Комиссия по борьбе с коррупцией осуществляет функции органа, специализировавшегося в области предотвращения коррупции [16], тогда как Главное Управление по Борьбе с Коррупцией выступает в качестве структуры, специализировавшейся в сфере предварительного расследования по преступлениям, связанным с коррупцией [18]. А Комиссия по Вопросам Государственной Службы при Президенте

преследует цель обеспечить осуществление предусмотренной законодательством страны политики по вопросам организации применения нормативно-правовых актов, принятых в сфере государственной службы, отбора, размещения кадров для государственной службы конкурсным путем, повышения квалификации, аттестации и социальной защиты госслужащих, а также другим вопросам, связанным с государственной службой [17].

В результате проведенных в последние годы реформ и в соответствии с «Государственной Стратегией по развитию образования в Азербайджанской Республике», утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики за № 13 от 24 октября 2013 г., Указом Главы государства за № 860 от 11 апреля 2016 г. на базе Комиссии по Вопросам Государственной Службы и Государственной Комиссии по приему студентов Азербайджанской Республики создан Государственный Экзаменационный Центр Азербайджанской Республики. Являясь публичным юридическим лицом, Центр объединяет в себе функции по подбору кадров на конкурсной основе, итоговой оценке (аттестации) учащихся на уровне общего образования, а также организации проведения централизованных вступительных экзаменов в учреждения среднего специального образования, на уровне бакалавриата и магистратуры (по медицинскому образованию – уровни основного образования и резидентуры) высшего образования высших учебных заведений, на уровень магистратуры Национальной Академии Наук Азербайджана [20]. Таким образом, регулярное применение в Азербайджане опыта, связанного с подобным учреждением, существующим в международном опыте, создает соответствующие условия для более широкого применения гибкой и лучшей модели управления.

Говоря о действующих мероприятиях, направленных на устранение факторов, создающих почву для коррупции, повышение прозрачности и сведение до минимума контактов гражданин-чиновник, особое внимание необходимо уделить реализации проекта электронного правительства. Так как впоследствии реформирования экономических и организационных структур страны в конце XX века, государственное управление стало эффективным, производительным средством, отражающим интересы граждан. А это, в свою очередь, привело к изменениям в государственном устройстве, государства, отдалившись от классических бюрократических структур, избрали новое устройство, где операции проводятся более быстро, более легко и с меньшими

расходами. Именно эта формирующаяся новая система управления олицетворяет электронное правительство.

Как известно, в современном мире в процессе перехода к информационному обществу бизнес-структуры окончательно установили, что информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) создают широкие возможности для оптимизации корпоративного управления, сокращения транзакционных расходов, повышения качества работы с клиентом. В сети государственных органов, состоящих из важных структур управления и органов, оказывающих особые государственные услуги, значение ИКТ, как системы, повышающей эффективность административного управления, регулирующей общественные процессы, рационально расходующей бюджетные средства и сокращающей расходы государственного аппарата, продолжает расти. ИКТ также отличается качеством, расширяющим инновации, вносящим новое значение в процессы интеграции. Именно по этой причине, на неофициальном заседании Совета Глав Государств СНГ, состоявшемся в декабре 2011 года в городе Москве, взаимодействие в области связи и ИКТ установлено в качестве главного приоритетного направления сотрудничества в сфере экономики среди стран-членов организации в 2012 году [3].

Помимо того, за счет исполнения «Национальной стратегии по информационным и коммуникационным технологиям во имя развития Азербайджанской Республики (2003-2012 гг.)», утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 17 февраля 2003 года, «Государственной Программы по развитию связи и информационных технологий в Азербайджанской Республике на 2005-2008 гг. (Электронный Азербайджан)», утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 21 октября 2005 года, и «Государственной Программы по развитию связи и информационных технологий в Азербайджанской Республике на 2010-2012 гг. (Электронный Азербайджан)», утвержденной Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 11 августа 2010 года, и других внутргосударственных актов на рынке связи и информационных технологий республики создана свободная конкурентная среда, а также в данную область привлечены инвестиции и развит частный сектор. Также, отмеченная законодательная база имеет большое значение с точки зрения окончательного завершения модернизации телекоммуникационной и почтовой инфраструктуры на основе новых

технологий, предоставления качественных и удовлетворительных телекоммуникационных услуг, использования технологий спутниковой связи, расширения применения решений «э-правительство» и в целом, повышения уровня пользования обществом ИКТ.

Помимо того, Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 16 января 2013 г., 2013 год объявлен в нашей стране «Годом информационно-коммуникационных технологий». В данном документе напрямую указано, что применение новейшей технологии – 4G, более полное размещение в виртуальном пространстве материалов о нашем национальном наследии и культуре, обогащение азербайджаноязычных интернет-ресурсов, распространение интернет-радио и интернет-телевидения, электронных газет и журналов, расширение социальных сетей и превращение большей части населения республики в пользователей интернета являются наглядным показателем развития информационно-коммуникационных технологий. Именно в данном документе особо подчеркивается, что создание Государственного агентства по услугам гражданам и социальным инновациям и центров услуг «ASAN», обеспечивающих осуществление услуг, оказываемых гражданам государственными органами, представляет важное значение в формировании электронного правительства [2, 1]. Также в документах некоторых международных организаций (например, Всемирного Банка) и выступлениях и высказываниях высокодолжностных лиц, представляющих данные структуры, отмечается, что цель, поставленная Государственным агентством и центрами услуг «ASAN», охватывает повышение прозрачности деятельности государственных органов, осуществление оказываемых гражданам услуг более качественно, удобно, в новом стиле и с применением современных инноваций, соблюдение правил этики, вежливого обращения с гражданами, обеспечение гражданской удовлетворенности, усовершенствование оказываемых государственными органами услуг, ускорение перехода к электронным услугам [15].

В целом, законодательные акты, принятые в нашей республике в области ИКТ, и осуществленные мероприятия стали толчком для демократического развития страны и обеспечили переход к информационному обществу [1].

Азербайджанская Республика, присоединившаяся в 2011 году к Инициативе Партнерства «Открытое Правительство» (Open Government Partnership), и принимающая активное участие в важных

мероприятиях международного значения в области борьбы с коррупцией, в то же время, внесла свой вклад в работу специализировавшихся в этом направлении международных организаций. Также, данные международные организации высоко оценили работы, проводимые в нашей стране в области борьбы с коррупцией. Так, Группа Государств Против Коррупции Совета Европы (GRECO) в своем отчете показала, что исполнение рекомендаций, данных названной международной организацией Азербайджанскому государству в области борьбы с коррупцией, считается удовлетворительным, и внесенные в законодательные акты в связи с этим изменения оцениваются как положительный шаг [13, 3]. Организация Transparency International (Международная Прозрачность) в своем отчете по Индексу Восприятия Коррупции на 2014 г. показала, что Азербайджан, с момента включения в Индекс в 2000 г. по настоящее время, продемонстрировав самый лучший показатель, достиг этого роста по большей части благодаря экономическим показателям страны [21].

Также, на конференции, организованной Международной Антикоррупционной Академией (IACA) вместе с правительством Азербайджана в июне 2014 года на тему «Борьба с коррупцией: международные стандарты и национальный опыт», декан и исполнительный секретарь Академии Мартин Креутнер привел в качестве примера успешный национальный опыт Азербайджана в области борьбы с коррупцией, и в то же время охарактеризовал Азербайджан как страну, активно поддерживающую международные инициативы в области борьбы с коррупцией посредством данной Академии [5, 4].

На конференции, посвященной итогам первого года исполнения программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики на 2014-2018 гг., состоявшейся 27 января текущего года, Президент страны господин Ильхам Алиев, наряду с другими важными вопросами, высоко оценив мероприятия, проводимые в сфере борьбы с коррупцией, отметил, что в борьбе с коррупцией и взяточничеством имеются большие успехи. В то же время, глава государства особо подчеркнул, что отмеченные мероприятия получили высокую оценку со стороны международных организаций и населения страны [9, 5].

Но со временем и по мере развития общественных отношений формирование институционального механизма, оказывающего комплексные услуги с точки зрения пресечения случаев коррупции и повы-

шения прозрачности, построения отношений чиновник-гражданин на основе правильного оказания услуг гражданам, может считаться перспективой проводимых реформ, предусмотренной на долгосрочный период. Именно в этом смысле, создание Государственного Агентства по оказанию услуг гражданам и социальным инновациям при Президенте Азербайджанской Республики и формирование центров услуг «ASAN» в качестве его структурного составляющего, может считаться наглядным примером этому.

Принимая во внимание изложенное, в связи с международными мероприятиями, проводимыми в области борьбы с коррупцией, а также имплементацией норм международного права в законодательство Азербайджанской Республики, можно прийти к следующим выводам:

1) Коррупция вовсе не является единым и однородным понятием и имеет определенный разнообразный состав. То есть, данная категория должна быть признана не только общественно-опасным деянием, но и нарушением с социальной, нравственной точки зрения. А это, в конечном итоге, приводя к негативным явлениям, имеет результатом нарушение прав и основных свобод человека.

2) Факт коррупции, нашедший свое отражение в уголовном законодательстве, признанный в качестве общественно-опасного и противоправного деяния, должен быть рассмотрен не изолированно, а во взаимодействии с другими преступлениями (отмывание денежных средств, полученных преступным путем, и легализация такого имущества, транснациональная организованная преступность, финансирование терроризма, незаконный оборот наркотиков, торговля людьми и контрабанда, киберпреступность, торговля оружием, принудительный труд и т.д.).

3) Обеспечение прозрачности и пресечение факта коррупции, составляя основную базу продолжительного развития Азербайджана, также выступает в качестве важного гаранта укрепления и усиления политической власти, сохранения традиций государственности, а также обеспечения политической, экономической и социальной стабильности.

Список использованной литературы:

1. Отчет об исполнении мероприятий (за 2013 г.), возложенных на Государственное Агентство по оказанию услуг гражданам и со-

циальным инновациям при Президенте Азербайджанской Республики с соответствующими пунктами «Национального плана деятельности по развитию Открытого Правительства на 2012-2015 гг.» и «Национального плана деятельности по борьбе с коррупцией на 2012-2015 гг.», утвержденных Распоряжением Президента Азербайджанской Республики за № 2421 от 5 сентября 2012 г. Баку, 2012.

2. Газета «Азербайджан», 17 января 2013 г., № 10.
3. Отчет о мониторинге и оценке инфраструктуры электронного правительства и электронных услуг в Азербайджане, Баку, 2014.
4. Алиев Г. А., Наша независимость вечна, Вторая книга, Май 1994 – декабрь 1994. Выступления, речи, заявления, письма, интервью, Баку, 1997.
5. Борьба с коррупцией является приоритетным направлением государственной политики Азербайджана, Газета «Ени Азербайджан», 1 июля 2014 г., № 114 (4273).
6. Гадиров А. Х. Коррупция: понятие, суть и проблемы, Journal of Qafqaz University, 2010, № 29.
7. Гулиев А. И., Юридическая энциклопедия. Баку, 2007.
8. Мехдиев Р. А., По пути национальной идеологии, государственности и независимости. Статьи, выступления, интервью, II том, Январь 2002 – декабрь 2006, Баку, 2006.
9. Президент Гейдар Алиев принял участие на конференции, посвященной итогам первого года исполнения программы социально-экономического развития регионов на 2014-2018 гг., Газета «Республика», 28 января 2015 г., № 020 (5181).
10. Куракин А. В., Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы Российской Федерации. Автореферат дисс. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук, Люберцы, 2008.
11. Лопатин В. Н. О системном подходе в антикоррупционной политике, Государство и право, 2001, № 7.
12. Шевелевич А. А. Административно-правовые основы противодействия коррупции в системе государственной службы. Автореф. дисс. на канд. юрид. наук, Москва, 2008.
13. Third evaluation round. Compliance Report on Azerbaijan adopted by GRECO at its 57th Plenary Meeting (Strasbourg, 15-19 October 2012). GRECO Secretariat, 2012, 18 p. – www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco

- co/evaluations/round3/GrecoRC3%282012%2912_Azerbaijan_EN.pdf
14. World Bank, Controlling Corruption: A Parliamentarian's Handbook. Washington, D. C., World Bank International, 2005.
 15. World Bank Vice President for Europe and Central Asia Visits Azerbaijan, Discusses Future Partnership Strategy – www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/11/05/world-bank-vice-president-for-europe-and-central-asia-visits-azerbaijan-discusses-future-partnership-strategy
 16. www.antikorrupsiya.gov.az/view.php?lang=az&menu=45
 17. www.csc.gov.az/index.php/home/post/379
 18. www.genprosecutor.gov.az/?/az/content/38/
 19. www.oilfund.az/pub/uploads/EWr411OU.pdf
 20. www.president.az/articles/19240
 21. www.transparency.az/alac/files/TI_Az_2014_Annual_Report_AZE.pdf

Nadir Adilov Adilovlu

Doctor of Philosophy in Law, National Academy of Sciences of Azerbaijan, Chief researcher of the Institute Human Rights

Comparative Analysis on International Law in the Fight Against Corruption, the Implementation of Key Aspects of the law of Azerbaijan

Summary

Objective: The implementation of international law in the fight against corruption in the context of the study of the formation of sectoral legislation.

Methodology: historical and legal, formal and legal and comparative legal methods.

Results: Scientific and theoretical studies and practical examples, as well as the fight against corruption, were analyzed on the basis of the rule of law. The main objective of the reforms carried out in Azerbaijan in the field of combating corruption between officials and citizens, minimizing the use of information and technology, expansion of the obligations arising from international law, and to take into account the recommendations of various

international organizations. The fight against corruption and related crimes and other types play an important role in preventing the formation of the impact on confidence in the government.

Innovation / Originality / value. This article presents great scientific importance from the point of view of the fight against corruption and increasing transparency in the review of the practical work in the field of law.

Keywords: corruption, transparency, internal security, expansion and deepening of international cooperation, information and communication technologies, public interest and international law, domestic law, the World Bank, the principle of "single window", the civil society institutions.

არქიმანდრიტი მიქაელ

(ზაზა) ევჯიბიშვილი,

პეტრაკის მონასტერი, საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესია

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის 1995 წლის მართვა-გამგეობის დებულების შესახებ

საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მართვა-გამგეობის ჩვენ მიერ განსახილველი დებულება, რომელიც 1995 წლის 18-19 სექტემბერს სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში, ეკლესიის გაფართოებული ადგილობრივი კრების მიერ იქნა მიღებული, წარმოადგენს საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მთავარ დოკუმენტს, რომლითაც იგი საშინაო და საგარეო პოლიტიკას ახორციელებს. ამ დოკუმენტის მიღებამდე, საქართველოს ეკლესიაში 1945 წლის 28 მარტს მიღებული მართვა-გამგეობის დებულება მოქმედებდა, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ეკლესიაში დღეს მოქმედი დებულებისაგან. ჩვენი შესაძლებლობების, საეკლესიო გარდამოცემისა და კანონიკური სამართლის ფარგლებში შევეცდებით გავაანალიზოთ დოკუმენტის ის მუხლები, რომლებიც ჩვენი აზრით, სცილდება მართლმადიდებელ ეკლესიაში მიღებულ პრაქტიკას და ასევე საეკლესიო სამართლით განსაზღვრულ ზოგიერთ ნორმას.

დებულების I თავის პარ.2-ის მუხლ. 2 და 4-ში ვკითხულობთ: საქართველოს ადგილობრივი ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის (შემდგომ-საქართველოს ეკლესიის) იურისდიქციაში შედიან: „საქართველოს საზღვრებს გარეთ მცხოვრები ის მართლმადიდებელი ქართველები, რომლებზეც არ ვრცელდება სხვა ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქცია“. ამ საკითხთან მიმართებაში პოლემიკური ხასიათის ურთიერთობა უკვე ათწლეულების განმავლობაში მიმდინარეობს ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიებს შორის. 1054 წლიდან მოყოლებული, როდესაც რომის ეკლესია ოფიციალურად გამოეყო დანარჩენ ქრისტიანულ სამყაროს, მის იურისდიქციაში მყოფი ქვეყნები, რომლე-

ბიც ძირითადად დასავლეთ ევროპას და სამხრეთ ამერიკის კონტინენტს მოიცავენ, ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის გარეშე დარჩნენ. შესაბამისად, ამ ქვეყნებში არ არის წარმოდგენილი ოფიციალური მართლმადიდებელი ეკლესია. საკამათო საკითხი, რომელსაც ძირითადად კონსტანტინეპოლის ეკლესია აყენებს, გახლავთ შემდეგი: ვის იურისდიქციაში შედიან ის მართლმადიდებელი ქრისტიანები, რომლებიც ამ ქვეყნებში ცხოვრობენ? საკითხი ნათელია, შეუძლებელია მართლმადიდებელი ადამიანი რომელიმე ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიას არ მიეკუთვნებოდეს. კონსტანტინეპოლის ეკლესიის სწავლების მიხედვით, მას შემდეგ რაც დასრულდა ეკლესიაში საპატრიარქო სისტემის ჩამოყალიბება (451წ), ევროპის ტერიტორიაზე არსებულმა ორმა საპატრიარქომ: რომისა და კონსტანტინეპოლის, მთელს ევროპაში სახარებისეული სწავლების გადაცემა განახორციელა. ეს საპატრიარქოები ქრისტიანულ ეკლესიათა დიპტიქში რიგის მიხედვით პირველი ორი ეკლესია გახლდათ. პირველმა სახარება დასავლეთ, ხოლო მეორემ კი ცენტრალურ და აღმოსვლეთ ევროპაში იქადაგა. გამომდინარე აქედან, დასავლეთი ევროპა რომის პაპის იურისდიქციაში არსებული ტერიტორია გახლავთ, რასაც კანონიკური სამართლის არაერთი ცნობილი მკვლევარი აღიარებს, რომელთა შორისაც არიან ზონარა და ბალსამონი, რომლებიც ბრძანებენ, რომ პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრების მე-6 კანონი ადასტურებს რომის ეპისკოპოსის, როგორც პატრიარქის უფლებას მთელს დასავლეთზე [10, 129-131].

მას შემდეგ, რაც 1054 წელს ქრისტიანულ სამყაროში ეკლესია ორად გაიყო, ავტოკეფალური ეკლესიების დიპტიქის შესაბამისად, რადგანაც არ არსებობს რომის „მართლმადიდებელი“ პაპი და პატრიარქი, მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის დასავლეთ ევროპაში, რომის „იურისდიქცია „გადადის“ რიგით შემდგომ საპატრიარქო სტატუსის მქონე ეკლესიის განმგებლობაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რიგით შემდგომი პატრიარქი ახორციელებს რომის პაპისადმი დაქვემდებარებულ ტერიტორიაზე მართლმადიდებელი ქრისტიანების დამწყემსვას, ვიდრე ამ ეკლესიასთან სარწმუნოებრივი და ლიტურგიკული კავშირი აღდგება. შესაბამისად, რიგით შემდეგი პატრიარქი არის „მთავარეპისკოპოსი კონსტანტინეპოლისა, ახლისა რომისა და მსოფლიო პატრიარქი“, რომლის იურის-

დიქციაშიც უნდა გადავიდეს დასავლეთ ევროპის მართლმადიდებელი ქრისტიანების სულიერი წინამძღოლობა. ამიტომაც იგი რომის პაპის ადგილის მონაცვლედ, ადგილის შემანარჩუნებლად (Locum Tenens) იწოდება. საუბარია ადგილმონაცვლეობაზე და არა საკუთრივ საპატრიარქო უფლებების გავრცელებაზე რომის იურისდიქციის საზღვრებში. აქედან ცხადია, რომ დასავლეთ ევროპის ტერიტორიაზე არსებულ დიასპორაში მსოფლიო საპატრიარქოს წარმომადგენელი, ეგზარქოსი უნდა იყოს ევროპის მართლმადიდებელ მღვდელმთავართა საბჭოს თავმჯდომარე“ [8, 203-205]. ასეთი მტკივნეული საკითხისადმი მსგავსი მიდგომა, რა თქმა უნდა, სცდება არა მხოლოდ საეკლესიო კანონმდებლობას, არამედ ადამიანურ ლოგიკასაც კი. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყოველი ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესია თანასწორია და თითოეული მათგანი თანაბარი უფლებებით სარგელობს, გაუგებარია ვინ მიაკუთვნა მსოფლიო საპატრიარქოს მსგავსი კომპეტენცია. ყველაზე რეალური გამოსავალი დასავლეთ ევროპის მართლმადიდებელ ქრისტიანთა დასამწყემსად, ევროპის მართლმადიდებელ მღვდელმთავართა საბჭოს შექმნა გახლდათ, რომელშიც ყველა ადგილობრივი ეკლესიის წარმომადგენელი გაერთიანდა. ხოლო საბჭოს თავმჯდომარე, ჩვენი აზრით, მუდმივად მხოლოდ მსოფლიო საპატრიარქოს წარმომადგენელი უნდა იყოს, როგორც ეკლესიათა დიპტიქში პირველი ადგილის მქონე. თუმცა საკითხი დღემდე მოუგვარებელია, რომლის სიმწვავეზეც მიუთითებს მისი გატანა „წმინდა და დიდ კრებაზე“, რომელიც 2016 წლის 16-27 ივნისს საბერძნეთის კუნძულ კრეტაზე განიხილეს. საქართველოს ეკლესიის პოზიცია ამ საკითხთან მიმართებაში ცალსახაა. ის, ისევე როგორც სხვა ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიები, ითხოვს საქართველოს მოქალაქე და იმ მართლმადიდებელი ქრისტიანების ყოფნას მის იურისდიქციაში, რომელთაც ამის სურვილი აქვთ. თუმცა აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდმა უარი განაცხადა „წმინდა და დიდ კრებაზე“ მონაწილეობა მიეღო რუსეთის, ბულგარეთის, სერბეთისა და ანტიოქიის ეკლესიებთან ერთად. ჩვენი აზრით, საქართველოს ეკლესიისთვის კრებაზე დასწრებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, მართლმადიდებელი სამყაროს წინაშე აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის იურისდიქციის საკითხის უკეთ წარმოსაჩენად, რომელთა ტერიტორიაზეც

მისი იურისდიქცია ვერ ვრცელდება. ამ საკითხის შესახებ შესაბამის თავეში დანვრილებით ვისაუბრებთ.

კათოლიკოს-პატრიარქი

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი არის მცხთათბილისისა და ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიების მმართველი მღვდელმთავარი, „პირველი თანასწორთა შორის“ [3, პარ.11, 258], როგორც ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის მეთაური. თუმცა თბილისის ეპარქიის მმართველის ნოდება კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულში 1920 წლის საქართველოს საეკლესიო კრების მიერ მიღებული ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულებაში ჩნდება [3, პარ. 2 ა) გვ. 268]. საქართველოს დედაქალაქი მანამდე დამოუკიდებელ ეპარქიას წარმოადგენდა და მას „ტფილელი მიტროპოლიტი“ მართავდა, რომელიც იმავდროულად კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრეც იყო [3, პარ. 2 ბ) გვ. 255], ხოლო ეკლესიის მეთაურის ნოდება კი 1917 წლის საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულების მიხედვით შემდეგნაირად განისაზღვრებოდა: „მთავარეპისკოპოზი მცხეთისა და სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი“ [3, პარ. 2 ა) გვ. 254].

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მოქმედი მართვა-გამგეობის დებულების ზოგიერთი მუხლი, რომლებიც უშუალოდ კათოლიკოს-პატრიარქს ეხება, ჩვენი აზრით დასახვეწია. დებულების IV თავის პარ. 30-ის მუხლების 10, 12, 16, 17, 18 და 20 შინაარსიდან გამომდინარე საქართველოს ეკლესიის მეთაურს შეთავსებული აქვს წმ. სინოდის ფუნქციები. მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე ამ მუხლებს სრულად მოვიყვანთ:

„მუხლი 10. საჭიროების შემთხვევაში (კათოლიკოს-პატრიარქი, ზ.ე.) ავალებს მღვდელმთავრებს, სხვა კანონებით გათვალისწინებული მიზეზების გამო, თავისუფალი ეპარქიის დროებით მმართველობას.

მუხლი 12. იღებს განსახილველად საქმეებს მღვდელმთავართა შორის წარმოშობილი გაუგებრობების შესახებ, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის გადაწყვეტილება ორივე მხარისათვის სავალდებულოა.

მუხლი 16. აღყავს მღვდელმთავრები დადგენილ საეკლესიო ნოდებებში და აძლევს მათ საეკლესიო ჯილდოებს.

მუხლი 17. განიხილავს მღვდელმთავართა ანგარიშგებას ეპარქიის მდგომარეობის შესახებ, აძლევს მათ შეფასებას და იღებს საჭირო ზომებს.

მუხლი 18. ნიშნავს რევიზიას სხვადასხვა საჭიროებათა და შემთხვევათა გამო.

მუხლი 20. ამტკიცებს, ხოლო განსაკუთრებულ შემთხვევებში თვითონ ნიშნავს მონასტრის წინამძღვრებს“.

ზემოაღნიშნული ექვსივე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, ამ პრობლემათა გადაწყვეტისათვის კომპეტენტურ წყაროს წარმოადგენს ეკლესიის უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანო, წმ. სინოდი. თუკი ამავე დებულების IV თავის პარ. 26-ის მიხედვით ვიხელმძღვანელებთ, რომლის მიხედვითაც „კრებათა შორის პერიოდში საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალი და მმართველი არის სრულიად საქათველოს კათოლიკოს-პატრიარქი“, ეს პარაგრაფი მხოლოდ და მხოლოდ მე-10 და მე-12 მუხლების შინაარსის გასამართლებლად თუ გამოგვადგება და ისიც ნაწილობრივ, თუკი გადაწყვეტილების მიღება სასწრაფოა და წმინდა სინოდის კრებებს შორის პერიოდშია აუცილებელი. რაც შეეხება დანარჩენ ოთხ მუხლს, ჩვენი აზრით, მათი შინაარსი არ წარმოადგენს მხოლოდ ეკლესიის მეთაურის ექსკლუზიურ უფლებას. მე-16 მუხლის მიხედვით კათოლიკოს-პატრიარქს „აღყავს მღვდელმთავრები დადგენილ საეკლესიო ნოდებებში“, ანუ ეპისკოპოსები მთავარეპისკოპოსის, ხოლო ეს უკანასკნელები კი მიტროპოლიტის ხარისხს იღებენ, რაც კანონიკურ დარღვევას წარმოადგენს და რომლის შესახებაც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. მუხლები 17 და 18 სრულად წარმოაჩენენ წმ. სინოდის კომპეტენციას ანგარიში ჩაიბაროს ან საჭიროების შემთხვევაში რევიზია დაწინიშნოს რომელიმე ეპარქიაში, თუ აღნიშნული საკითხი ძალზედ სასწრაფო არ არის და ისიც წმ. სინოდის კრებებს შორის პერიოდში არ ხორციელდება, რაც საეკლესიო პრაქტიკით არ დასტურდება. მუხლი 20-ის შინაარსი სრულიად გაურკვეველია. რომელი მონასტრების წინამძღვრებს ნიშნავს კათოლიკოს-პატრიარქი? თუ მე-19 მუხლში მოხსენიებული სტავროპიგიული მონასტრების წინამძღვრები იგულისხმებიან, რომლებიც უშუალოდ კათოლიკოს-

პატრიარქს ექვემდებარებიან, შინაარსი გასაგები იქნებოდა. თუმცა მსგავსის შესახებ მინიშნებას აღნიშნული მუხლი არ იძლევა. ხოლო თუკი ეს მუხლი საქართველოს ეკლესიის მთელს ტერიტორიაზე კათოლიკოს-პატრიარქს ნებისმიერი მონასტრის წინამძღვრის დანიშვნის უფლებას განუკუთვნებს, ესეც კანონიკური დარღვევა გახლავთ და ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრის უფლებების შევიწროვებაა, რომელიც მის ეპარქიაში უზენაესი საჭეთმპყრობელია. ამავე პრინციპის დარღვევას წარმოადგენს თვით ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრების მიერ სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის წინაშე შუამდგომლობა ღირსეული სასულიერო პირებისა და ერისკაცების დასაჯილდოებლად და ასევე ეკლესიის მეთაურთან შეთანხმებით ეპარქიაში შემავალი ტაძრების კურთხევა და სამღვდლო და სადიაკვნო კანდიდატების ხელდასხმა [5, თავი VII, პარ. 13, მუხ.12 და 13].

მღვდელმთავარი

საქართველოს ეკლესია, ალბათ ერთადერთი მართლმადიდებელი ეკლესია გახლავთ, სადაც ყოველი მღვდელმთავარი ეპარქიის მმართველია და სავსებით სამართლიანადაც. რადგანაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მღვდელმთავრის გამორჩევა ხდება არა ზოგადად, არამედ როგორც კონკრეტული ეპარქიის მმართველისა, რომელსაც იგი სათავეში უნდა ჩაუდგეს და დამწყემსოს იგი. ზოგიერთ ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიაში არსებობს ტრადიცია, რომელს მიხედვითაც ტერიტორიულად დიდი ეპარქიების მმართველ მღვდელმთავრებს ჰყავთ დამხმარე ეპისკოპოსები, რომლებიც მას ეპარქიის მართვაში ეხმარებიან. აღნიშნული დამხმარე ეპისკოპოსები ძალაუფლებით არ სარგებლობენ და თავის მოღვაწეობას ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრის განკარგულებათა შესაბამისად ახორციელებენ. ეს პრაქტიკა სრულიად შეუსაბამოა ქრისტიანული ეკლესიის ტრადიციისათვის და მხოლოდ XX საუკუნეში ჩნდება. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ეპარქიის ტერიტორია ძალზედ დიდია და მისი დამწყემსვა გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, იგი უნდა გაიყოს. ხოლო თუკი მართვის სიძნელე მღვდელმთავრის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესებით არის გამოწვეული, ადგილობრივი ეკლესიის წმ.

სინოდმა უნდა უზრუნველყოს ამ მღვდელმთავრის ჩანაცვლება. ტიტულარული, და არა დამხმარე ეპისკოპოსის ინსტიტუტის არსებობა მხოლოდ იმ შემთხვევაშია გამართლებული, თუ რომელიმე ადგილობრივი ეკლესია ვერ ახორციელებს თავისი იურისდიქციის ფარგლებში არსებული ტერიტორიების დამწყემსვას. მაგალითისათვის გამოდგება დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული საქართველოს უძველესი საეპისკოპოსო კათედრები. ორი მათგანი, ლაზეთისა და ტაო-კლარჯეთისა, ბათუმისა და ასევე ახალციხის მიტროპოლიტების ნოდებების ნაწილს წარმოადგენენ. ჩვენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას ჰყოლოდა სხვა ტიტულარული ეპისკოპოსებიც, რომლებიც უძველესი ქართული ეპარქიების სახელწოდებებს შეინარჩუნებდნენ. მაგალითად: ეპისკოპოსი ბანელი, ანჩელი, იმხნელი, ოშკის და ა.შ., როგორც ეს 1917 წ. საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულების პარ.2 იბ) მუხლში გვხვდება: „ბათომ-შემოქმედის ეპარქია: გურია, ტაო-კლარჯეთი და ჭანეთი (ტერიტორია ძველი ეპარქიებისა... სატრაპელასი, ტბეთის, ანჩის, იმხანის და ბანის...“ რა თქმა უნდა, ამ მუხლის მიხედვით ეპისკოპოსი გამორჩეული არ არის, მაგრამ ძველი ეპარქიების სახელები დაფიქსირებულია და მათი ისტორიული სტატუსიც განსაზღვრულია, რომ ისინი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის ნაწილს წარმოადგენდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკლესიაში დამხმარე ეპისკოპოსის ინსტიტუტი არ არსებობს, ვხვდებით ისეთი სახის კანონიკურ დრღევებს, რომლებიც გარკვეულწილად ზღუდავენ მღვდელმთავართა ფუნქციებსა და მათ უფლება-მოვალეობებს, მაშინ როდესაც ნებისმიერი ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავარი არის უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალი მისი ეპარქიის ფარგლებში [5, თავი VII, პარ.1]. საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დღეს არსებული დებულების მიხედვით, ყოველი მღვდელმთავარი მის ნებისმიერ გადაწყვეტილებას ათანხმებს კათოლიკოს-პატრიარქთან. არ გვსურს, ვინმემ იფიქროს, რომ ჩვენი ეკლესიის საჭეთმპყრობელის ღვანლის, მისი დამსახურების, ღირსებისა და ზოგადად უდიდესი ავტორიტეტის წინააღმდეგი ვიყოთ, მაგრამ როდესაც რომელიმე მღვდელმთავარი თავისი ეპარქიის ფარგლებში საჭეთმპყრობელი და კანონიკური მმართველია, იგი ანგა-

რიშვალდებული უნდა იყოს, თუნდაც სუბორდინაციის გათვალისწინებით, წმინდა სინოდის წინაშე, რომელთანაც ამ უკანასკნელის სამდივნოს საშუალებით, რომელიც სამწუხაროდ ჩვენს ეკლესიაში არ არსებობს, ურთიერთობს როგორც მის იურისდიქციაში არსებული ეპარქიის ცხოვრების, ისე საკუთარი მოღვაწეობის შესახებ ინფორმაციის მისაწოდებლად. ჩვენს მიერ ზემოთხსენებული 1920 წლის ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულების მიხედვით: „ეპისკოპოსის კომპეტენციას ეკუთვნის: ზ) საბოლოოდ განხილვა და გადაჭრა საკითხისა ახალი ოლქების გახსნისა ან არსებულ ოლქთა შემცირებისა, გინდ გაყოფისა და გადამიჯვნისა ეპარქიის ფარგლებში. ი) შეადგინოს წლიური ანგარიში საეპარქიო კრებისა და საკათალიკოზო საბჭოსათვის წარსადგენად“ [3, პარ. 25 მუხლ. ზ) და ი) გვ. 274-275].

საქართველოს ეკლესიაში დღეს მოქმედი დებულების შესაბამისად, ეპარქიის მმართველ მღვდელმთავარს „აქვს უფლება კათოლიკოს-პატრიარქთან შეთანხმებით მიიღოს თავის ეპარქიაში სამსახურისათვის სხვა ეპარქიიდან გადმოსული სასულიერო პირი, თუ მას აქვს თავისი ეპისკოპოსისაგან „განტევევის სიგელი“, აგრეთვე მღვდელმთავარს უფლება აქვს გაუშვას თავისი ეპარქიიდან სხვა ეპარქიებში სასულიერო პირები და მისცეს მათ „განტევევის სიგელი“ [5, VII თავი, პარ. 7]. დებულების ამ მუხლის მიხედვით, ეპარქიის მმართველის კომპეტენცია მკვეთრად შეზღუდულია და იგი თავისუფლად ვერ მოქმედებს მისი უფლება-მოვალეობების ფარგლებშიც კი, რომელიც ზოგადად მიღებულია მთელს მართლმადიდებელ ქრისტიანულ სამყაროში. მღვდელმთავარს უნდა ჰქონდეს უფლება, ყოველგვარი შეთანხმების გარეშე, მისცეს „განტევევის სიგელი“ ან მიიღოს მის ეპარქიაში სასულიერო პირი, რომელსაც თავისი მღვდელმთავრისაგან ექნება შესაბამისი „განტევევის სიგელი“ და ინფორმაციის სახით წერილობით აცნობოს საქართველოს საპატრიარქოს.

საეკლესიო სასამართლო

ყოველ ადგილობრივ მართლმადიდებელ ეკლესიაში არსებობს საეკლესიო სასამართლო, რომელიც ბერ-მონაზონთა, დიაკვანთა, მღვდელთა და მღვდელმთავართა მიერ საეკლესიო კანონმდებლო-

ბის დარღვევის შემთხვევაში, განიხილავს მათი დანაშაულის ხარისხს და შესაბამისი განაჩენი გამოაქვს. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიაში „სასამართლოს უფლება აქვთ: საქართველოს საეკლესიო კრებას-საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს და ეპარქიის მმართველ მღვდელმთავარს“ [5, თავი I, პარ. 8]. საეკლესიო სასამართლოს მუშაობის პრინციპი შემდეგია: ეპარქიის მღვდელმთავარი არის ეპარქიაში უმაღლესი საეკლესიო სასამართლო ხელისუფალი, რომელიც კანონიკური დარღვევების აღმოჩენის შემთხვევაში: აძლევს შენიშვნას სასულიერო პირებს, უცხადებს საყვედურს, ათავისუფლებს თანამდებობიდან, ადებს ეპიტიმias და უკრძალავს მღვდელმოქმედებას. ხოლო საერო პირებს: აძლევს მწყემსმთავრულ შენიშვნას, ადებს ეპიტიმias და სჯის მათ უზიარებლობით, ასევე უმსუბუქებს სასჯელს. მის კომპეტენციაში შედის აგრეთვე საეკლესიო ქორწინებისა და განქორწინების საკითხები მისი ეპარქიის ფარგლებში [5, VII თავი, მუხ.1-4]. საეპარქიო სასამართლო გახლავთ საეკლესიო სასამართლოს პირველი ინსტანცია.

სასამართლოს მეორე ინსტანციას საქართველოს ეკლესიაში წარმოადგენს კათოლიკოს-პატრიარქი, რომელიც იმავდროულად პირველი ინსტანციის სასამართლოს ფუნქციებს ახორციელებს უშუალოდ მის დაქვემდებარებაში მყოფი მცხეთა-თბილისის ეპარქიის მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის. საეკლესიო სასამართლოს არარსებობის პირობებში, საქართველოს ეკლესიის იმ ეპარქიების მართლმადიდებელი ქრისტიანები, რომლებსაც საკმარისი საფუძველი გააჩნიათ გაასაჩივრონ თავისი მმართველი მღვდელმთავრის განაჩენი, მიმართავენ საქართველოს ეკლესიის მეთაურს და არა წმინდა სინოდს. საეკლესიო სასამართლო, რომელიც 1917 წლის საეკლესიო კრების მიერ მიღებულმა მართვა-გამგეობის ნესდებამ განსაზღვრა, საკათალიკოზო სასამართლოს სახით იყო წარმოდგენილი, „როგორც თავმჯდომარე საკათალიკოზო სასამართლოსი, იგი (კათოლიკოს-პატრიარქი), იღებს საჩივარს ეპისკოპოზთა, საკათალიკოსო საბჭოსა და სასამართლოს წევრთა, საეპარქიო კრებათა და საეპარქიო დაწესებულებათა შესახებ და აძლევს ამ საჩივარს კანონიერ მსვლელობას“ [3]. მსგავს დეფინიციას ვხვდებით დღეს მოქმედი მართვა-გამგეობის დებულების IV თავის პარ. 30, მუხ.13-ში, კათოლიკოს-პატრიარქი „იღებს საჩივ-

რებს მღვდელმთავრებზე და აძლევს მათ კანონიერ მსვლელობას“, იმ განსხვავებით, რომ პირველ შემთხვევაში იგი მოქმედებდა როგორც „თავმჯდომარე საკათალიკოზო სასამართლოსი“, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი, როგორც „ეკლესიის მეთაური“. წმინდა სინოდის სხდომებს შორის პერიოდში მართალია კათოლიკოს-პატრიარქი უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალია, მაგრამ ჩვენი აზრით, უკეთესი იქნებოდა საქართველოს საპატრიარქოს ჰქონოდა საეკლესიო სასამართლო დამოუკიდებელი ინსტიტუტის სახით, რომლის ინსტანციებსაც კანონიკური სამართლის ნორმების მიხედვით განსაზღვრავდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავარი თავის ეპარქიაში უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალია, მის კომპეტენციაში არ შედის ისეთი საკითხების გადაწყვეტა, რომლებიც მის უფლება-მოვალეობებს აღემატება. მაგალითად: სამღვდელო ხარისხიდან ან ეკლესიიდან განკვეთა (ანათემა), რასაც ჩვენს მიერ განსახილველი, ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულების II თავის პარ.9-ში ვკითხულობთ; „საქართველოს ეკლესიის წმ. სინოდი არის უკანასკნელი ინსტანცია იმ სასულიერო და საერო პირებისათვის, რომლებსაც ეკლესიის მმართველმა მღვდელმთავარმა მიუსაჯა მღვდელმსახურების აკრძალვა, სამღვდელო ხარისხიდან განკვეთა, სიკვდილამდე უზიარებლობა ან ეკლესიიდან განკვეთა (ანათემა)“. ამ მიუხედავად იმისა, რომ სინოდი განიხილავს ადგილობრივი მღვდელმთავრის ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც არ წარმოადგენენ ეპარქიის მმართველის კომპეტენციას, რადგანაც სამღვდელო ხარისხიდან ან ეკლესიიდან განკვეთა (ანათემა) ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოს, წმინდა სინოდის უშუალო კომპეტენციაში შედის და გადაწყვეტილებაც სინოდალური ერთობით მიიღება. ჩვენი ეკლესიის შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ კათოლიკოს-პატრიარქი წმ. სინოდის სხდომებს შორის უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალია, ვერც ის მიიღებს ერთპიროვნულად მსგავსი სახის გადაწყვეტილებას.

საეკლესიო სასამართლო სისტემაში ყოველგვარი გაუგებრობისა და ვნებათაღელვის თავიდან ასაცილებლად, ალბათ კარგი იქნებოდა სხვა ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიების გამოცდილებასაც გავცნობოდით ამ კუთხით. საბერძნეთის მარ-

თლმადიდებელ ეკლესიაში საეკლესიო სასამართლოს, რომელიც ინსტანციების მიხედვით ცალ-ცალკე განიხილავს ერთი მხრივ ერისკაცთა, ბერ-მონაზონთა, დიაკვნთა და მღვდელთა საქმეებს და მეორე მხრივ კი მღვდელმთავრთა მხრიდან საეკლესიო კანონების დარღვევას, წარმოადგენს საბერძნეთის ეკლესიის მუდმივმოქმედი წმინდა სინოდი. მის შემადგენლობაში შედიან: საბერძნეთის ეკლესიის მეთაური, როგორც სინოდის თავმჯდომარე და 12 მღვდელმთავარი ხელდასხმის უზუცესობის მიხედვით. წმ. სინოდის უფლება-მოვალეობებს განეკუთვნება ნებისმიერი სახის საეკლესიო სასამართლო მოქმედება, გარდა ანათემირებისა და მღვდელ-მონაზონთა საბოლოო მსჯავრის განხილვისა, რომელიც მხოლოდ საბერძნეთის ეკლესიის წმ. სინოდის კომპეტენციაა [12, თავი 3. პარ.2 გვ.43].

თუკი ჩავთვლით, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია რიცხობრივად მცირე ეკლესიაა და საეკლესიო პრობლემატიკა მას ნაკლებად აწუხებს, აგრეთვე თუ საეკლესიო ხასიათის საჩივართა რაოდენობა ძალზე მცირეა, ასეთ შემთხვევაში საეკლესიო სასამართლოს ორი ინსტანციის არსებობა უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა. პირველი ადგილობრივი მღვდელმთავრის და მეორე კი საქართველოს ეკლესიის წმ. სინოდის სახით, რადგანაც ეკლესიის მეთაურის ჩართულობა, როგორც მეორე ინსტანციის სასამართლო ფუნქციის მქონისა მცხეთა-თბილისის ეპარქიის გარეთ მცხოვრები მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის, უფრო აკნინებს როგორც ეკლესიის საჭეთმპყრობელის, ისე ადგილობრივი მღვდელმთავრის ღირსებას და იქმნება სუბორდინაციული, საფეხურეობრივი დამოკიდებულება მღვდელმთავარსა და კათოლიკოს-პატრიარქს შორის, მაშინ როცა ორივე მღვდელმთავარი თანასწორია წოდებრივად და ეკლესიის საჭეთმპყრობელი აღმატებულია თანამდებობრივად, როგორც ადგილობრივი ეკლესიის მეთაური.

საეკლესიო ქონება და ფინანსები

როგორც მართლმადიდებელ ეკლესიათა დიდი ნაწილი, საქართველოს ეკლესიაც „უზრუნველყოფს თავის მატერიალურ მოთხოვნილებებს თვითდაფინანსების საფუძველზე“, რომელიც იქმნე-

ბა: მორწმუნეთა ნებაყოფლობითი შემოწირულობით, საეკლესიო ნესების აღსრულების შემოწირულობით, საეკლესიო საწარმოების მიერ გამოშვებული პროდუქციის რეალიზაციით და სხვა საეკლესიო-სამეურნეო საქმიანობით“ [5, თავი XII, პარ.1]. აღნიშნულ ფინანსებს ემატება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის 2002 წ. დადებული საკონსტიტუციო შეთანხმების XI მუხლის I პუნქტით განსაზღვრული „სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში ეკლესიისთვის მატერიალური და მორალური ზიანის ნაწილობრივი კომპენსაციის“ [1, 193] თანხა, რომელიც ყოველწლიურად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 22-25 მილიონი ლარის ოდენობით გამოიყოფა. ფინანსები, რომლის უდიდესი ნაწილი ეპარქიების, მონასტრების და სამრევლოების შემოსავალზე მოდის, საეკლესიო დებულების XII თავის პარ. 21-ის მიხედვით „მღვდელმთავრებისა და წინამძღვრების მიერ მხოლოდ საეკლესიო მიზნებისათვის უნდა იქნეს გამოყენებული“. ამასთანავე, „ეკლესიაში აკრძალულია ისეთი სანთლებისა ან სხვა საეკლესიო ნივთების გაყიდვა, რომლებიც არ არის დამზადებული საპატრიარქოს სამეურნეო დაწესებულების მიერ“. „საქართველოს ეკლესიის მთელ კანონიკურ ტერიტორიაზე სანთლების, საეკლესიო ლიტურატურისა თუ სხვა ნივთების რეალიზაცია ხდება საპატრიარქოს მიერ დადგენილი ფასების მიხედვით“ [5, თავი XII, პარ. 22, 23]. ზემოთჩამოთვლილი პარაგრაფების შინაარსი იმ იდეალურ მდგომარეობას ასახავს, რომელიც მართლმადიდებელ ეკლესიაში უნდა სუფევდეს. სამწუხარო ის გახლავთ, რომ ეკლესიაში გაყიდული სანთლებისა და საეკლესიო ნივთების გაყიდვიდან შემოსული თანხა ტაძრის წინამძღვრის პირად საკუთრებას წარმოადგენს და შესაბამისად არასაპატრიარქო სამეურნეო დაწესებულებებიდან შემოტანილი სანთლის ფასსაც თავად ეკლესიის წინამძღვარი ადგენს. ამიტომაცაა გაჩაღებული ტაძრის წინამძღვრობის ხელში ჩასაგდებად ბრძოლა, რომელიც გარდა პატივისა, ეკონომიური კეთილდღეობის წინაპირობაცაა. დარღვეულია ქრისტიანულ ეკლესიაში არსებული „ძმობის“ პრინციპი, როდესაც ნებისმიერი სახის შემოწირულობას ტაძარში მომსახურე სასულიერო პირები თანაბრად ინაწილებდნენ. დიდ ქალაქებში მდებარე ეკლესიების ფინანსური კონტროლი თითქმის შეუძლებელია. ამიტომაც ყოველი მათ-

განი ერთგვარ შ.პ.ს.-დ ჩამოყალიბდა, რომელიც თავად აწარმოებს საკუთარი შემოსავლისა და გასავლის კონტროლს და საპატრიარქოში გარკვეულ გადასახადს იხდის ამ უკანასკნელის თანამშრომელთა ხელფასით უზრუნველსაყოფად. დებულების XII თავის პარ. 9 განსაზღვრავს, რომ „სამრევლოს ფულადი სახსრების განმკარგავი, ბიუჯეტის ფარგლებში, არის სამრევლოს წინამძღვარი და სამრევლო საბჭო“. ამ პარაგრაფში ნათლადაა გადმოცემული, რომ ფინანსებს სამრევლოში წინამძღვართან ერთად განკარგავს სამრევლო საბჭო. რეალობა კი სულ სხვაა. სამრევლო საბჭო, როგორც ასეთი საერთოდ არ არსებობს და არც მრევლმა იცის რომ ის უნდა არსებობდეს. შესაბამისად, ტაძრის წინამძღვარი არის სამრევლოს ფინანსების ერთპიროვნული განმკარგავი, რომლის კონტროლიც საერთოდ არ ხდება. ამის გამო, ხშირად საეკლესიო სისავსის მიერ, რომელსაც ეკლესიის მართლმადიდებელი მრევლი წარმოადგენს, ფინანსების შესახებ ინფორმაციის არქონა უარყოფითად ფასდება და მითქმა-მოთქმის საბაზიცი ხდება. რადგანაც მრევლმა არ იცის სად მიდის მათ მიერ ნებაყოფლობით გაღებული შეწირულობა.

ამავე ქვეთავში გავაერთიანებთ საქართველოს ეკლესიის სასულიერო პირების და თანამშრომლების საპენსიო ანაზღაურების საკითხს ჩვენს მიერ განხილული დებულების შესაბამისად, რომელიც ბრძანებს, რომ საქართველოს ეკლესია საპენსიო ანაზღაურებებს აწარმოებს „საეკლესიო პენსიების შესახებ დებულების“ საფუძველზე [5, XIV თავი]. რეალობა კი სულ სხვაა. ნებისმიერი სასულიერო პირი, ისევე როგორც საქართველოს საპატრიარქოს ნებისმიერი თანამშრომელი არის საქართველოს მოქალაქე და მისი პენსიით უზრუნველყოფა სახელმწიფოს მიერ ხორციელდება. იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენენ ზოგიერთი მღვდელმთავარი, რომლებიც ასაკის ან ჯანმრთელობის გამო ფინანსდებიან პენსიით საპატრიარქოდან და ის სასულიერო პირები, რომლებიც დროებით ან სამუდამო აკრძალვაში იმყოფებიან. აღნიშნული იმიტია განპირობებული, რომ სასულიერო პირები, საპენსიო ასაკის მიღწევის მიუხედავად, არ თავისუფლდებიან ეკლესიაში მოღვაწეობისაგან და ამას არც დებულება განსაზღვრავს, გარდა მღვდელმთავრებისა, რომლებიც ვალდებულნი არიან, 75 წლის ასაკის მიღწევასამდარტონ კათოლიკოს-პატრიარქს და პენსიაში გასვლის ნებართვა

ითხოვონ [5,თავი VII, პარ.29]. ამიტომაც სასულიერო პირთა პენსიის საკითხი ძალზედ იშვიათი მოვლენა გახლავთ ქართულ საეკლესიო რეალობაში, ისევე როგორც მათი ჯანმრთელობის დაზღვევა, რომლებიც სხვა მოქალაქეთა მსგავსად ერთიანი სადაზღვევო სისტემით სარგებლობენ.

ამრიგად, საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის 1995 წლის მართვა-გამგეობის დღეს მოქმედი დებულება, რომელიც ქართული საეკლესიო ცხოვრების მთავარი განმსაზღვრელი დოკუმენტია როგორც თავად ეკლესიის წიაღში, ისე ამ უკანასკნელის საგარეო ურთიერთობებში, ჩვენი აზრით, გარკვეულ გაუგებრობებსა და კანონიკურ სამართალთან შეუსაბამო მუხლებს შეიცავს. წინა პლანზე წამოწეულია საქართველოს ეკლესიის მეთაურის უფლება-მოვალეობანი და მას საეკლესიო კანონმდებლობის დონეზე მინიჭებული აქვს ისეთი კომპეტენციები, რომლებიც მართლმადიდებელ ტრადიციაში ერთობლივ, სინოდალურ გადაწყვეტილებებს საჭიროებენ. რა თქმა უნდა, დიდია საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობლის პირადი დამსახურება როგორც ეკლესიის, ისე სამშობლოს წინაშე და ამის უარყოფა არავის ძალუძს. პირიქით, როდესაც შიდა თუ გარე ძვრების ფონზე, კათოლიკოს-პატრიარქმა თავის გონივრული და დიპლომატიური ნაბიჯებით შეძლო ეკლესიაში ერთიანობის შენარჩუნება. მაგრამ საეკლესიო კანონმდებლობა მკაცრად განსაზღვრული წესებისა და კანონების ერთობლიობა გახლავთ, რომელსაც პირველწყაროდ სახარებისეული მაცხოვრებელი სწავლება, საეკლესიო გარდამოცემა, წმინდა მოციქულთა და მამათა სწავლებანი, მსოფლიო და ადგილობრივი საეკლესიო კრებათა დადგენილებანი აქვს, რომელთა დაცვაც ყოველი ქრისტიანის მოვალეობაა. მითუმეტეს კი მათი, რომელთა პირდაპირ მოვალეობასაც წარმოადგენს ისინი. საუკეთესო გამოსავალი საქართველოს ეკლესიაში დღეს მოქმედი მართვა-გამგეობის დებულების გამართვის, მისი სრულყოფილი და სრულფასოვანი მუშაობისთვის, საეკლესიო სისტემაში არსებული ყველა რგოლისათვის კანონმდებლობით განსაზღვრული თავისუფლების მინიჭება იქნებოდა პასუხისმგებლობის გაზრდასთან ერთად, რაც უფრო ცხოველმყოფელსა და ნაყოფიერს გახდიდა საქართველოს ეკლესიის წესდების ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოყენებას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში, თბილისი, 2013.
2. კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის, თბილისი, 2002.
3. მიტრ. ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული, თბილისი, 2010.
4. საქართველოს კონსტიტუცია, თბილისი, 1995.
5. საქართველოს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობის 1995 წ. დებულება, მცხეთა, სვეტიცხოველი, 18-19 სექტემბერი, 1995.
6. აკანთოპულოსი პროდ., წმინდა წესებისა და საეკლესიო კანონების კოდექსი“, თესალონიკი, 1995 (ბერძნულ ენაზე).
7. ალევზატუ ამ., წმინდა წესები და საეკლესიო კანონები, ათენი, 1949 (ბერძნულ ენაზე).
8. პაპათომასი გრ., კანონიკური უფორმობანი, ათენი, 2006 (ბერძნულ ენაზე).
9. პაპამერკურიოსი გ., ეკლესია და საკონსტიტუციო თავისუფლება, კონსტანტინეპოლი, 1911 (ბერძნულ ენაზე).
10. რალი-პოტლი, საღვთო და წმინდა კანონების, წმინდა მოციქულთა წმინდა მსოფლიო და ადგილობრივ კრებათა და წმინდა მამათა კანონების სინტაგმა“, ტ.2, ათენი, 1854 (ბერძნულ ენაზე).
11. საბერძნეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ათენი, 1975.
12. საბერძნეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება, საბერძნეთის რესპუბლიკის კანონი 590/1977.
13. ტროიანოსი სპ., საეკლესიო სამართალი, ათენი-კომოტინი, 1998 (ბერძნულ ენაზე).
14. Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима, епископа Далматинско-Истрийского, Москва, 2001.
15. Цыпин Владислав, Церковное право, Москва, 1997.

*Archimandrite Michael
(Zaza) Ejibishvili
Holy Monastery of Petraki,
Church of Greece*

**The Management- Boardy Policy of the Georgian Autocephalic
Orthodox Church 1995**

Summary

According to the norms of canon law of the Christian church, each local autocephalic church implements its politic's based on its own management. The Georgian Orthodox Church is not an exemption. As a follower of the primal religion acknowledged by the article 9 of the Georgian Constitution regulates its functions based as an Executive note on Management of the Georgian Autocephalic Orthodox Church of 18-19 September 1995, agreed on the extended local council of Georgian Orthodox Church in Svetitskhoveli Patriarchal Cathedral.

In our opinion, the current executive note on the management of Georgian church includes articles that are unclear and in contradiction with the canon law. It prioritizes rights and responsibilities of the Head of Georgian Church which is given competences at the level of the church legislation, needing synodal decisions. The best solution to improving the executive note and its full functionality would be the allocation of the defined freedoms in conjunction with increased responsibility to each layer of the church system. This in turn would make usage of the note at the Georgian church more fruitful daily.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

აღნიშნული სტატია დაიწერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

საქართველოში მცხოვრები ქურთი-იეზიდების რელიგიური აღმსარებლობა

იეზიდები წარმოადგენენ 40 მილიონიანი ქურთი ერის ნაწილს, რომელმაც შეძლო მრავალსაუკუნოვანი დევნა-შევიწროების პირობებში დღემდე მოეტანა საკუთარი თავდაპირველი, ქურთული რელიგიური სწავლება-იეზიდიზმი.

ქურთები მიეკუთვნებიან უძველესი არიელი ხალხის რიცხვს. ქურთები წინა აზიის ერთ-ერთი უძველესი ეთნოსია. სწორედ აქ დაფუძნდა და შემდგომი განვითარება ჰპოვა მდიდარმა არიულმა ცივილიზაციამ, რომელიც მოგვიანებით მსოფლიოს მრავალმა ხალხმა შეითვისა. ქურთი ეთნოსის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობდნენ ძველი მიდიელი და ირანელი ტომები.

დიდი გადასახლებისა და ომების პერიოდში მრავალი ხალხი და ტომი გაქრა ისტორიის სარბიელიდან, მაგრამ ქურთებმა შეძლეს გადარჩენა და შეინარჩუნეს თავისი ეროვნული კულტურა, ენა, რელიგია, ყოფა და ტრადიციები.

VII-VIII საუკუნეებში არაბი დამპყრობლები, მათ კვალზე სპარსელები და თურქ-ოსმალები ძალისმიერი მეთოდებით ცდილობდნენ ქურთებს უარი ეთქვათ საკუთარ რელიგიაზე – იეზიდიზმზე და მიეღოთ მათთვის უცხო რელიგია – ისლამი. ქურთების ერთმა ნაწილმა არ ისურვა მაჰმადიანობის მიღება და მრავალი საუკუნის განმავლობაში გმირულად იბრძოდა წინაპართა აღმსარებლობის შესანარჩუნებლად [1, 4].

1514 წელს ქურთისტანი გაინაწილა თურქეთმა და ირანმა, ხოლო პირველი მსოფლიო ომის (1914-1918 წწ.) შემდეგ გაიყო ოთხ

სახელმწიფოს შორის (თურქეთი, ირანი, ერაყი და სირია). ამ დაყოფამ ქურთი ერი ჩაგრული უმცირესობის მდგომარეობაში ჩააყენა. XIX საუკუნეში ქურთების ნაწილმა რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღო.

ქურთები 13 საუკუნის განმავლობაში იმყოფებიან მტრულ-აგრესიულ გარემოცვაში და განიცდიან დისკრიმინაციას. მასობრივი განადგურება ქურთ-იეზიდებმა განიცადეს ოსმალთა მხრიდან იმის გამო, რომ მათ უარი განაცხადეს ისლამის მიღებასა და 1915 წელს სომეხი მოსახლეობის გენოციდში მონაწილეობაზე. ამის გამო მრავალი იეზიდი დაიღუპა. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ ოსმალთა მხრიდან ქურთების გენოციდიც მაშინ განხორციელდა. ქურთი-იეზიდები რუსეთის იმპერიის საზღვრებს მოაწყდნენ. ძირითადად მათი განსახლება სომხეთსა და საქართველოში განხორციელდა [2, 64]. საერთოდ, ქურთების ძირითადი მასა საქართველოში პირველი რესპუბლიკის პერიოდში დასახლდა – 1918-1920 წლებში [3, 102].

ამდენად, ვანისა და ყარსის მხარის, ბაიაზიდის, სურმალისა და ოსმალეთის იმპერიის სხვა რაიონებიდან იეზიდები აღმოჩნდნენ ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე. ვანის ვილაიეთში იეზიდების, სომხებისა და აისორების მიტოვებულ სოფლებში დამკვიდრდნენ ქურთი-მაჰმადიანების ტომები, რომლებიც დაეპატრონენ ლტოლვილთა სახლებსა და ქონებას [1, 4].

ოსმალეთიდან წამოსვლამდე ზოგიერთ დასახლებულ პუნქტში იეზიდების ტომი ზ უ კ რ ი კ არ გ უ რ თ ი ე რ თ ო ბ ა შ ი ი ე ყ ო ქ უ რ თ - მ ა ჰ მ ა დ ი ა ნ ე ბ თ ა ნ . მ ა გ ა ლ ი თ ა დ , ს ო ფ ე ლ ს ა ი დ ა ბ ა ლ შ ი ი ე ზ ი დ ე ბ ის ტ ო მ ი მ ა ნ დ ა ს ო რ ი და ისლამის აღმსარებელი ტომი შ ა მ ს ი ქ ი მეგობრულად ცხოვრობდნენ. იეზიდი და მაჰმადიანი ქურთები კეთილად იყვნენ განწყობილი ერთმანეთთან. ესწრებოდნენ ერთმანეთის რელიგიურ დღესასწაულებს, მიცვალებულის დაკრძალვას. მათ შორის ყოველთვის იყო კეთილმეზობლური ურთიერთობა, ვიდრე არ ჩაერია მესამე ძალა [2, 14].

ქურთები გენეტიკურად არ ჰგვანან არც ირანელებს, არც არაბებს და არც თურქებს, რომელთა გარემოში საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობენ. ქურთების უმრავლესობას ლურჯი თვალები და ღია ფერის თმები აქვს. მათი ქალები გამოირჩევიან სილამაზით, ხოლო მამაკაცები მეომრული თვისებებით [2, 15].

აი, როგორ ახასიათებს აჭარაში მცხოვრებ ქურთებს თედო სახოკია: „ტანად საშუალოზე ნაკლები არიან, ხმელნი, შავგვრემანნი,

სახის სწორნაკვთებიანნი, მკვირცხლნი და შემმართველნი, ამათი ქალებიც საკმაო სილამაზისანი არიან: შავგვრემანნი, შავთვალ-ნარბნი, ბროლის მსგავს და მიჯრით მიწყობილ კბილებიანი. აჭარ-ლების ქალებივით კარგამოკეტილში არა ცხოვრობენ: ამათ გაცი-ლებით მეტი თავსუფლება აქვთ“ [4, 272].

საქართველოში, კერძოდ მესხეთში, ცალკეული ქურთული მომთაბარე ტომები XVI საუკუნეში გაჩნდა [5, 575-576]. XVIII საუ-კუნის 60-იანი წლებიდან ქართლ-კახეთის სამეფოს გაერთიანებისა და გაძლიერების კვალდაკვალ თბილისში ჩამოდიოდნენ ქურთი-იეზიდების დელეგაციები [6, 380], რომლებიც იმედოვნებდნენ ოს-მალეთში განმთავისუფლებელი მოძრაობის დროს ერეკლე მეო-რის მხარდაჭერას. 1770 წელს ერეკლესთან ურთიერთობა დაამყა-რა ქურთების ტომის ბელადმა ჩობან - ალამ. მიმონეროდან ირ-კვევა, რომ ქურთები 20 ათასი მეომრით მონაწილეობას მიიღებ-დნენ ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართლ-კახეთის მეფის წი-ნამძღოლობით, რაც ტოტლებენის ავანტიურამ ჩაშალა. დოკუმენ-ტური წყაროებიდან ირკვევა, რომ უკვე ამ პერიოდში შეიმჩნევა აღმოსავლეთ საქართველოში ქურთებისა და აისორების ჩამოსახ-ლება [7, 29].

ჩობან-ალას წერილზე მეფე ერეკლე ასეთ შენიშვნას აკეთებს: „ეს ჩობან-ოღლი, გვარად იეზიდი, არც ქრისტიანია და არც მუ-სულმანი. უფრო მეტად ქრისტიანების მხარეზეა და მუსულმანების მტერია [7, 22, სქოლიო 49].

ქურთები თბილისში გამოჩნდნენ XIX საუკუნის II ნახევარში. პირველად ერთი ქურთი, როგორც თბილისის მცხოვრები, დაფიქ-სირებულია 1876 წელს [8, 29], 1886 წელს – 3, 1899 წელს 404 ქურ-თია აღწერილი [8, 40].

XX საუკუნის 20-იან წლებში საქართველოში ქურთების რაო-დენობა 10217 სულს უდრიდა [9, 63]. ამავე პერიოდში ქურთი-იეზი-დები 1, 5 ათას კაცს ითვლიდნენ [10, 139].

1926 წლის აღწერით, თბილისში ცხოვრობდა 458 ქურთი, მათ-გან 258 მამაკაცი და 200 ქალი. ამავე აღწერით თბილისში იეზიდი იყო 2044 სული, აქედან 1157 მამაკაცი და 887 ქალი [11, 91]. იგივე აღწერის მიხედვით აფხაზეთში ცხოვრობდა 22, აჭარაში – 3295 და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“ – 1 ქურთი [12, 20].

1926 წელს თურქეთიდან ქურთების საკმაოდ დიდი რაოდენობა ცდილობდა სამხრეთ კავკასიაში შემოსვლას. ხელისუფლება საც-

ხოვრებელი ტერიტორიის სიმცირის გამო შეუძლებლად თვლიდა ქურთების ტომის – ბ რ უ კ ი ს მიღებას უახლოესი წლების მანძილზე [13, 2]. თუმცა იმავე წლის ნოემბერში თურქეთიდან ლტოლვილ ქურთებს უფლება მიეცათ დასახლებულიყვნენ სამხრეთ კავკასიაში, რისთვისაც სარეზერვო ფონდიდან გამოიყო 100 ათასი მანეთი [13, 31].

1930 წლის მონაცემებით ქურთების დიდი ნაწილი ცხოვრობდა თბილისში, მცირე – სოფლად, ძირითადად კახეთში. თბილისში ქურთები ცხოვრობდნენ კომპაქტურად, უბნებად, ხარფუხის გაგრძელებაზე – ორთაჭალაში, ბერძნების უბნის გვერდით, ასევე გაფანტულად – საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში [10, 139].

30-იანი წლების მეორე ნახევარში ქურთი-იეზიდები ისევე გახდნენ რეპრესიების ობიექტი, როგორც ქურთი მაჰმადიანები საქართველოს დანარჩენ მოსახლეობასთან ერთად. ოფოციალური საბჭოთა რეჟიმი ლტოლვილ იეზიდებს დიდი ხნის განმავლობაში (XX საუკუნის 30-40-იანი წლები) თურქეთის ქვეშევრდომებად თვლიდა. მრავალ იეზიდს მონაწილეობაში ასეც ეწერა: თურქეთის ქვეშევრდომი. რეპრესიების პერიოდში, კერძოდ 1937 წელს იეზიდების უმრავლესობას შესთავაზეს აეღოთ საბჭოთა პასპორტები. უარის შემთხვევაში მათ ემუქრებოდათ დეპორტაცია უკან, თურქეთში. ამ მიზნით მრავალი იეზიდი თავისი ოჯახით გაასახლეს შუა აზიასა და ყაზახეთში [2, 20].

ომის შემდგომ პერიოდში, განსაკუთრებით 50-60-იან წლებში სამუშაოს მძებნელი მრავალი იეზიდი საცხოვრებლად გადმოვიდა სომხეთიდან საქართველოში. ჩამოსახლდნენ ცალკეული ოჯახები, ხოლო ზოგ შემთხვევაში მთელი გვარებიც. ისინი დასახლდნენ საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფლებში, როგორიცაა ბათუმი, ოზურგეთი, ქობულეთი, თელავი, გურჯაანი, წნორი, თიანეთი, რუსთავი, გარდაბანი, მცხეთა, მანგლისი და სხვ. იეზიდების ძირითადმა მასამ საცხოვრებლად მაინც თბილისი ირჩია [2, 19].

საქართველოში მცხოვრები იეზიდები ლაპარაკობენ ქურთული ენის ჩრდილოეთ დიალექტზე – კ უ რ მ ა ნ ჯ ი ზ ე. მათ ენაზე სიტყვა ტომი გამოიხატება ტერმინით „კ ა ბ ი ლ ი“ და „ბ ა რ – ა კ“ – ი. გვარი გამოითქმის სიტყვით „ბარ“ ან „მალ“ (ოჯახი) [2, 25].

1930 წლის მონაცემებით, უკვე იხსენიებიან ცალკე ქურთები და ცალკე იეზიდები. საქმე იმაშია, რომ ეთნონიმი ქურთი შეინარჩუნა იმ ნაწილმა ვინც ისლამს აღიარებს, ხოლო ეროვნული რელიგიის მიმდევრები თვითსახელწოდებად იეზიდს ასახელებენ. მათ

რელიგია ეროვნებასთან გააიგივეს. ამიტომ, ტრადიციული რელიგიის მიმდევარი ამბობს, რომ ქურთი კი არა – იეზიდია.

მსოფლიო ცივილიზაციის ისტორიაში იეზიდების რელიგიური სწავლების ადგილი და მნიშვნელობა, მისი გავლენა სხვა რელიგიებზე ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი. აღნიშნული აღმსარებლობა ჩაისახა უძველეს პერიოდში, არიელი ხალხის ძველი ვედური გადმოცემების მიხედვით. მათი რელიგია სინკრეტულია, ახლოს დგას ძველ ირანულ სარწმულებასთან – ზოროასტრიზმთან. იეზიდები დღემდე თაყვანს სცემენ ციურ მნათობებს: მზეს (შ ა მ ს ი), მთვარეს (ფ ა რ ხ ი), ცისკრის ვარსკვლავს, ხოლო მიწაზე – ცეცხლს [2, 16]. აღიარებენ ერთიან ღმერთს და თაყვანს სცემენ მთავარანგელოზს – მ ა ლ ა ქ ტ ა უ ს ს, რომელიც წარმოდგენილი ჰყავთ ფარშევანგის სახით [14, 80].

მოგვიანებით მათ რელიგიაში აისახა იუდაიზმის, ქრისტიანობისა და ისლამის ელემენტები. იეზიდური რელიგიის კლასიკური სახით ჩამოყალიბების ფუძემდებლად ითვლება XII საუკუნის მოღვაწე შეიხი ა დ ი, რომელსაც იეზიდები თავიანთ წინასწარმეტყველად მიიჩნევენ. ქურთი-იეზიდების ერთადერთი საკულტო ნაგებობა შეიხ ადის ტაძარი და მისი საფლავია, რომელიც მდებარეობს ერავში, კერძოდ ლ ა ლ ე შ ი.

იეზიდები იყოფიან საერო (მიურიდები) და სასულიერო (თარიყები-რუჰანი) კასტად. სასულიერო კასტა შედგება მაღალი წოდების (ემირი, შეიხი, ფირი) და დაბალი წოდებისაგან (ყავალი). ცნობები მათი საზოგადოებრივი წყობისა და რელიგიის შესახებ გადმოცემულია მათსავე რელიგიურ წიგნებში: „გამოცხადების წიგნი“ („ქითაბი“, „ჯილვა“), „შავი წიგნი“ („მასხავი რაში“), რომლებიც საიდუმლო შრიფტითაა დაწერილი [14, 80].

წერილობითი სწავლების თანახმად იეზიდებში ნათესაობა განისაზღვრება არა მარტო სისხლისმიერი კავშირებით, არამედ, საერთო წინაპრის, გვარისა და ტომის მფარველი ღმერთი – ტოტემის თაყვანისცემით. აქედან გამომდინარე იეზიდები ამტკიცებენ, რომ „ადამიანები, რომლებიც თაყვანს სცემენ ერთსა და იმავე ღმერთს, ითვლებიან ნათესავებად“ [2, 22].

ბოლოს უნდა ითქვას, რომ საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა შორის ქურთები ებრაელების მსგავსად, ის ხალხია, ვისაც თითქმის არასოდეს ჰქონია ქართველებთან დაპირისპირება და ჩვენი ქვეყნის ჭირვარაში და სიხარული გაუზიარებია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Караме Анкоси, Езиды ванского вилайета Османской империи турции, Тбилиси, 2008.
2. Караме Анкоси, Племена Курдов-Езидов на южном Кавказе и в Германии, Тбилиси, 2004.
3. ა. სონლულაშვილი, ნარკვევები საქართველოს უახლესი ისტორიიდან, თბილისი, 2001.
4. თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი, 1985.
5. ლ. ფაშაევა, ქურთები, ქსე, ტ. 10, თბილისი, 1986.
6. თბილისის ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1990.
7. В. Мачарадзе, Грузинские документы по истории грузино-курдского-ассирийского-русского взаимоотношений (60-70-е гг. XVIII века), Тбилиси, 1989.
8. Ю. Д. Анчабадзе, Н. Г. Волкова, Старый Тбилиси., 1990.
9. შ. ნოზაძე, საქართველოს კუ მოღვაწეობა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დამკვიდრებისათვის, თბილისი, 1987.
10. ზ. შენგელია, ქ. თბილისის მოსახლეობის ეთნოკონფესიონალური სტრუქტურა XIX საუკუნეში, ჟურნ. „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1997, №1-4.
11. შ. კაკურია, ქ. თბილისის მოსახლეობა 1803-1970 წწ. თბილისი, 1979.
12. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 295, ანან. 1, საქ. №362.
13. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 617, ანან. 2, საქ. №431.
14. ლ. ფაშაევა, იეზიდები, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 5, თბილისი, 1980.

Avtandil Songulashvili

*Doctor of Historical Sciencies, Professor,
Ivane Javakishvili Tbilisi State University,
Ivane Javakishvili Institute of History and
Ethnology, the Head of Department of the
Modern and Contemporary History*

Religious Affiliation of Kurd-Yezidis Living in Georgia

Summary

Kurds belong to the oldest Ariel people, separate tribes appeared on the territory of Georgia in the XVI century. In the 70s of XVI century there was settled the small group in Kartl-Kakheti. They quantity was raised in XIX-XX centuries.

According to the religion Kurds are divided into Muslims and Yezidis. Traditional religious followers Yezidis made religion self-name. They adore the sun, the moon, stars and fire. There is only one worship temple for Kurds in Iraq which is named after Sheikh Adis . They have religious books written with secret font.

თამარ ანთაძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

მერაბ კალანდაძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

ერთი მარქსისტული სტერეოტიპის გამო

პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპებისაგან გათავისუფლება წარმოადგენს. ვერ ვიტყვი, რომ ამ მიმართულებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში არაფერი არ კეთდება. ეს სწორი არ იქნება. ამ გზაზე გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯად მსოფლიოს ისტორიის ქართული ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები მიგვაჩნია [1]. ამ ხაზის ლოგიკურ გაგრძელებად გვევლინება უმაღლესი სკოლის სახელმძღვანელოები და საკვლევო ლიტერატურა [2]. აღნიშნული შრომები ამ პრობლემის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ პირველ მოკრძალებულ ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ. თანამედროვე ქართულ სკოლაში მსოფლიოს ისტორიის სწავლებამ სულ სხვა ხასიათი მიიღო და თავდაპირველი გზის გაგრძელებად ძნელია მივიჩნიოთ. ასეთი მკვეთრი ცვლილების აუცილებლობა არ არსებობდა. ასეთი რადიკალური ნაბიჯი, ჩვენი აზრით, გამართლებული არ უნდა იყოს [3].

როგორც ჩანს, ყინული ნელ-ნელა დაიძრა. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და წინგადადგმული ნაბიჯია. ეს თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მთავარი პლუსია. ის შეძლებისდაგვარად ცდილობს გათავისუფლდეს, თავი დააღწიოს ძველ მარქსისტულ იდეოლოგიას და ახალი გზების მოძიების პროცესშია. რალაც კეთდე-

ბა. გასაკეთებელი კიდევ უფრო მეტია. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ცვლილებები, უპირატესად, მაინც რაოდენობრივი ხასიათისაა და არა თვისებრივი, ხარისხობრივი. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივში გადაზრდის პროცესი მეტად ნელი ტემპით ხორციელდება [4, 56-61; 5, 278, 280; 6, 120; 7, 260], ამიტომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ვითარების შელამაზებულად, ვარდისფერებში, წარმოჩენა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. კიდევ უფრო მიუღებელია მეორე უკიდურესობა და თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილი რთული მდგომარეობის გამუქება, მისი მინასთან გასწორება, განქიქება. პრობლემები არის, მაგრამ რალაც კეთდება და ამის დაუნახაობა სწორი არ უნდა იყოს. საჭიროა გამოვნახოთ ოქროს შუალედი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მკაფიოდ გამოვკვეთოთ როგორც შუქი, ისე ჩრდილი. ეს იქნებოდა მეცნიერული მიდგომა [8]. პოსტსაბჭოთა სივრცეში ისტორიული მეცნიერება კრიზისს განიცდის. ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს თავი დააღწიოს ამ კრიზისს და ახალი გზების მოძიების პროცესშია. თვით ეს მცდელობა პოზიტიურად მიგვაჩნია, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები.

უახლოესი ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს გათავისუფლდეს ძველი მარქსისტული სტერეოტიპების და შტამპებისაგან, რაც მისი პლუსია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ძველი ინერციით ჯერ კიდევ შემორჩენილია მარქსისტული კლიშეები. პირველ ყოვლისა ასეთად მიგვაჩნია „ბურჟუაზიული რევოლუცია“, „ბურჟუაზიული დემოკრატია“, „ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია“. დღეს ისევ ამ ტერმინებით აპელირება უხერხულია, მოძველდა, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი ახლავს.

რევოლუციების მარქსისტულ-ლენინური დაყოფა კლასობრივი ნიშნით, ბურჟუაზიული და სოციალისტური რევოლუცია, რომელმაც ტოტალურ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით, ფართოდ მოიკიდა ფეხი საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. ასეთი დაყოფა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მას გააჩნია თავისი რეზონი, აზრი. ამით სურდათ დაეკნინებინათ ევროპული რევოლუციების ისტორიული მნიშვნელობა და უსაშველოდ განადიდებდნენ, ხოტბას ასხამდნენ, 1917 წლის ოქტომბრის დიდ სოციალისტურ რევოლუციას. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. სინამდვილეში ის არ ყოფილა არც დიდი, არც სოცია-

ლისტური და არც რევოლუცია. ეს იყო სახელმწიფო გადატრიალება, რომელიც მოაწვევს ბოლშევიკებმა ვ. ი. ლენინის მეთაურობით და რომლის შედეგად მოვიდნენ ხელისუფლების სათავეში. აი, სწორედ, ამ რაკურსში განიხილება ეს თემა საზღვარგარეთულ ისტორიოგრაფიაში [9, 313]. აღსანიშნავია, რომ ეს ტენდენცია სულ უფრო ძალუმად იგრძნობა უახლესი პერიოდის რუსულ ისტორიოგრაფიაში [10, 108-119]. თუმცა ძველი ვერსიის მომხრეები აქა-იქ მაინც შემორჩნენ. რევოლუციებისადმი კლასობრივი ნიშნით მიდგომის მთავარი ტონის მიმცემად, ცხადია, პროლეტარიატის დიდი ბელადი ვ. ი. ლენინი და ი. ბ. სტალინი მოგვევლინნენ. ისინი ერთმანეთს უპირიპირებდნენ ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ რევოლუციას და ხაზს უსვამენ მათ ურთიერთ საპირისპირო ხასიათს. ასეთი დაყოფა ძალზე ხელოვნურია. ფრანგი ისტორიკოსის ჟან ჟორესის თქმით, „რევოლუცია არის პროგრესის ბარბაროსული ფორმა“. ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს.

ტერმინი ბურჟუაზიული რევოლუცია ევროპელი ისტორიკოსების სამართლიან გულისწყრომას იწვევს და გაუგებარია. ის აკნინებს ევროპული რევოლუციების ზოგად საკაცობრიო მნიშვნელობას. არც ნიდერლანდების, არც ინგლისის, არც ამერიკის და არც საფრანგეთის რევოლუციები ვინრო კლასობრივ იდეალებს არ ემსახურებოდა და გაცილებით უფრო ფართო ხასიათით გამოირჩეოდა, ზოგადსაკაცობრიო ხასიათს ატარებდა. მისი ისტორიული მნიშვნელობა, სწორედ ამაში მდგომარეობდა. სავსებით მართლზომიერია, რომ ევროპელი ისტორიკოსები ამ ტერმინს „ბურჟუაზიული რევოლუცია“ არ იყენებენ. საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ტერმინი – „ბურჟუაზიული რევოლუცია“ საბოლოოდ დაამკვიდრა სტალინმა [11].

სიტყვაძუნნი რომ არ ვიყოთ, მოვიყვანთ კონკრეტულ მაგალითებს, რომელიც უფრო მეტ შუქს მოფენს ამ ტერმინის „ბურჟუაზიული რევოლუცია“ წარმომავლობის მარქსისტულ ორთოდოქსულ, ბოლშევიკურ, არსს. გამოჩენილმა ბელგიელმა ისტორიკოსმა, ამ საკითხის ერთ-ერთმა კომპეტენტურმა სპეციალისტმა, ანრი პირენმა თავის წიგნს, რომელიც ეხება ნიდერლანდების რევოლუციას, პირდაპირ უწოდა „ნიდერლანდების რევოლუცია“. ამით მან გააგრძელა ის კარგი ტრადიცია, რომელიც სათავეს იღებს ფრიდრიხ შილერის „ნიდერლანდების განდგომის ისტორიიდან“. XIX საუკუნის ამერიკელმა ისტორიკოსმა ჯ. მოტლიემ კი თავის წიგნს უწოდა „ნიდერლანდების რევოლუციის ისტორია და შეერთებული

პროვინციების დაარსება“. როგორც ხედავთ, ბურჟუაზიული რევოლუცია არსად არაა ნახსენები. საპირისპირო სურათს ვხვდებით საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში. საბჭოთა ისტორიკოსის ა. ჩისტოვონოვის წიგნს კი პირდაპირ ქვია „ნიდერლანდების ბურჟუაზიული რევოლუცია XVI საუკუნეში“ [12]. ეს არის საკითხისადმი წმინდა მარქსისტული მიდგომა, რომლის მთავარი ამოსავალი წერტილია ფორმაციული პრინციპი და კლასობრივი ხედვა.

ახლა ავიღოთ ინგლისის რევოლუცია. ევროპელი, პირველ რიგში კი ინგლისელი და ამერიკელი ისტორიკოსები, მას არ იხსენიებენ როგორც ინგლისის ბურჟუაზიულ რევოლუციას. ინგლისის რევოლუციის თანამედროვემ გრაფმა კლარენდონმა, რომლის დამოკიდებულება ინგლისის რევოლუციისადმი იყო უაღრესად უარყოფითი, მას „დიდი ამბოხი“ უწოდა, რომელიც მისი აზრით იყო „უხამსი შესვენება“ ინგლისის ისტორიაში. XIX საუკუნის და XX საუკუნის პირველი ნახევრის ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში, უმთავრესად, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორის, სამუელ გარდინერის ძალისხმევით, ფართოდ მოიკიდა ფეხი მოსაზრებამ, რომ ინგლისის რევოლუცია იყო „პურიტანული რევოლუცია“. ის ყურადღების კონცენტრაციას ახდენდა ინგლისის რევოლუციის პოლიტიკურ და იდეურ (რელიგიურ) ისტორიაზე, ხოლო ინგლისის რევოლუციის სოციალური და ეკონომიკური ისტორია გაშუქებულია შედარებით მკრთალად, სუსტად. ცნობილი რუსი ისტორიკოსი, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი, ალექსანდრე სავინი ინგლისის რევოლუციაზე თავის წიგნს უწოდებს „ლექციები ინგლისის რევოლუციის ისტორიაზე“. აქ, როგორც ხედავთ, ტერმინი ბურჟუაზიული რევოლუცია არ ფიგურირებს. სულ სხვა ვითარება გვაქვს უკვე საბჭოთა პერიოდში. 1954 წელს აკად. ე. კოსმინსკის და პროფ. ი. ლევიცკის რედაქციით გამოცემულ წიგნში, რომელიც ამ სფეროში საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიღწევების თავისებურ შეჯამებად გვევლინება. მას პირდაპირ ეწოდება „XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია“. ზუსტად ანალოგიური სათაური აქვს 1958 წელს მ. ბარგის და ვ. ლავროვსკის წიგნს „XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია“ [13]. ეს იყო საკითხისადმი წმინდა მარქსისტული მიდგომა, რომელიც ინგლისის რევოლუციას გამოარჩევდა კლასობრივი ნიშნით და არა ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის მიხედვით.

ფრანგი ისტორიკოსები დიდი ხანია, რაც არ უწოდებენ „საფრანგეთის დიდ რევოლუციას“. ისინი მას იხსენიებენ უბრალოდ

„რევოლუცია“. ლიბერალების და მემარცხენე წრეებისათვის ის არის „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“, მაგრამ სიტყვა ბურჟუაზიული არსად არ ჭაჭანებს. ამ ტრადიციას საფუძველი ჩაუყარეს უკვე რესტავრაციის ეპოქის ფრანგმა ისტორიკოსებმა ფრანსუა მინიემ და ადოლფ ტიერიმ. ეს ხაზი გააგრძელეს XX საუკუნის ფრანგმა ისტორიკოსებმა. გამოჩენილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა ალბერ მათიეზმა თავისი სამტომიანი წიგნი დაასათაურა ძალზე სადად „საფრანგეთის რევოლუცია“. ასე მოიქცა მეორე გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ჟორჟ ლეფევერი. მან თავის სამეცნიერო-პოპულარულ წიგნს ძალზე მარტივად უწოდა „საფრანგეთის რევოლუცია“. სულ სხვაგვარი იყო საბჭოთა, მარქსისტული თვალსაზრისი. 1941 წელს აკად. ევგენი ტარლეს და აკად. ვიაჩესლავ ვოლგინის რედაქციით გამოსულ წიგნს, რომელიც ამ დარგში საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიღწევების თავისებურ შეჯამებას წარმოადგენს, პირდაპირ ეწოდება „საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია 1789-1794 წლები“ [14]. ეს იყო საკითხისადმი წმინდა მარქსისტული მიდგომა, რომელიც ემყარება ფორმაციულ პრინციპს და კლასობრივ ხედვას. ევროპული რევოლუციები აშკარად ცილდება ვინრო კლასობრივ ჩარჩოებს და ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობა ჰქონდა. ასეთი ვინრო კლასობრივი ხედვა მიუღებელი იყო და ევროპულმა ისტორიოგრაფიამ სამართლიანად არ გაიზიარა.

* * *

ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს თვალი გავადევნოთ აღნიშნული საკითხისადმი ქართული ისტორიოგრაფიის დამოკიდებულებას. მან საინტერესო მეტამორფოზი განიცადა და სულაც არ ატარებდა ისეთ ერთფეროვან ხასიათს, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. ამგვარი ხედვა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ამ სფეროში, საქართველოს სუვერენული რესპუბლიკის 1918-1921 წლები მოკრძალებული წვლილის იგნორირებას ემყარებოდა, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი საბჭოთა პერიოდში. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს ძალისხმევით, ამ საკითხში ქართული ისტორიოგრაფიის ევოლუციის სურათი გამრუდებული იქნა. ჩვენ ვცადეთ გავვესწორებინა ეს შეუსაბამო და აღგვედგინა საქართველოში ამ საკითხის ევოლუციის ადეკვატური სურათი. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს საქართველოს სუვერე-

ნულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში გამოცემული ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები [15]. აქ აქცენტი კეთდება ევროპული რევოლუციების ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობაზე და ტერმინი „ბურჟუაზიული რევოლუცია“ არსად არ გვხვდება. ეს იყო საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა. ამგვარი ხედვა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ევროპული, პირველ ყოვლისა კი რუსული ისტორიოგრაფიის გავლენის შედეგია. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ვფიქრობთ, არსებობს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ თავდაპირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას აღნიშნულ საკითხში სწორი ვექტორი უნდა ჰქონოდა დასახული და მეცნიერული გზით მიდიოდა. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში გამოსული ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს [15]. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო და XX საუკუნის დასაწყისის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებად მიგვაჩნია. ამის გვერდის ავლა, წაყრუება, როგორც ეს იგრძნობოდა საბჭოთა წლებში, გამართლებული არ უნდა ჩანდეს და მიუღებელია.

მაშ ასე, თავდაპირველად ქართულ ისტორიოგრაფიას სწორი ვექტორი უნდა ჰქონოდა დასახული და მეცნიერული გზით მიდიოდა: ის აქცენტს აკეთებდა ევროპული რევოლუციების ზოგადსაკაცობრიო ხასიათზე. ეს იყო სწორი მიდგომა.

აღნიშნულ საკითხში მკვეთრი მეტამორფოზი საქართველოს გასაბჭოებასთან ასოცირდება. ამიერიდან აქცენტი კეთდება არა ევროპული რევოლუციების ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობაზე, არამედ კლასობრივ ხასიათზე. ის მიზნად ისახავდა ევროპული რევოლუციების ისტორიული მნიშვნელობის დაკნინებას. ამგვარი მიდგომა ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო და აღნიშნულ საკითხზე ადეკვატურ წარმოდგენას როდი გვიქმნის, ასეთი კლასობრივი ხედვა მიუღებელია. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. ეს იყო საკითხისადმი წმინდა მარქსისტული მიდგომა, რომელსაც საფუძლად ედო ფორმაციული პრინციპი და კლასობრივი მიდგომა. ეს სულ სხვა ხედვა იყო, რომელიც თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინგადადგმულ ნაბიჯად ძნელია მივიჩნიოთ [16].

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიას ძალით მოახვიეს თავს მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატი. მას საკუთარი არჩევანი არ გააჩნდა. მან ჩათრევას ჩაყოლა ამჯობინა. იმ რთულ ვითარებაში ეს სწორი ნაბიჯი იყო. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. საკითხისადმი მარქსისტული მიდგომა გამოცხადდა უკანასკნელ ჭეშმარიტებად. განსხვავებული აზრი იდევენობდა, ითრგუნებოდა, უმაღლეს ცრუმეცნიერულად ცხადდებოდა. ისტორიას არ ხელენიფება ერთი ჭეშმარიტება. ამ გზას ჩიხში მივყავართ. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისის გასაღები სწორედ აქ ძევს. მას მკეთრად გამოკვეთილი მეთოდოლოგიური, კონცეპტუალური დატვირთვა გააჩნდა.

საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია იძულებული იყო, ანგარიში გაენია გაბატონებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიისათვის და ხარკი მოეხადა მისთვის, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ ისინი ირჩევდნენ სერიოზულ მეცნიერულ პრობლემას და მას მარქსისტული პოზიციებიდან ამუშავებდნენ. ამ კომპრომისის გამო მათი მკაცრად განსჯა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. მათ დიდი არჩევანი არ ჰქონდათ. უნდა აერჩიათ უარესს და ცუდს შორის. მათ ფსონი ამ უკანასკნელზე დადეს. ეს იყო სწორი ნაბიჯი, რომელიც იმ რთული ვითარებიდან რეალისტური გამოსავალი ჩანდა. თუ არა ეს კომპრომისი, მაშინ ის მწირი ლიტერატურაც არ გვექნებოდა, რომელიც ამ საკითხზე მშობლიურ ენაზე გაგვანია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს. თუ ამ შრომებს მარქსისტულ გარესამოსს შემოვაცლით, მასში ღირებული მაინც რჩება და სწორედ ეს ღირებული უნდა გახდეს მეცნიერული განსჯის საგანი. ასეთად მიგვანია ამ შრომებში თავმოყრილი მდიდარი მეცნიერული ინფორმაცია, გამოვლენილი ახალი წყაროები, უხვი ფაქტობრივი მასალა. ამ მასალას მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს და მისი გამოყენება გამორიცხვულად არ მიგვანია. ახლა მას სულ სხვა ინტერპრეტაცია მიეცემა. აქ, ცხადია, იმის თქმას ვაპირებთ, რომ ემპირიის, ფაქტოლოგიის დონეზე პროგრესი ამჟამად თვალშისაცემია და საბჭოთა ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფიის პლუსად გვევლინება. ამიტომ საბჭოთა ხანის ქართული ისტორიოგრაფიის მიწასთან გასწორება, განქიქება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული უნდა იყოს. საჭიროა უფრო დაბალანსებული მიდგომა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მკაფიოდ გამოვკვეთოთ, როგორც შუქი, ისე

ჩრდილი, რომელიც მაინც დომინანტი იყო [8]. ეს არ იყო ისტორიული მეცნიერების განვითარების საუკეთესო ხანა.

საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია იძულებული იყო ანგარიში გაენია და ხარკი მოეხადა გაბატონებული მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის დიქტატისათვის. აქცენტების მკვეთრი შეცვლა ამის ლოგიკური შედეგია. ახლა აქცენტი კეთდება არა ევროპული რევოლუციების ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობაზე, როგორც მაგალითად ეს იყო საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში გამოსულ ახალი ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში, არამედ მათ კლასობრივ, ბურჟუაზიულ ხასიათზე, რაც, როგორც დავინახეთ, დომინანტი ხდება საბჭოთა, მარქსისტულ-ლენინურ ისტორიოგრაფიაში. ამგვარი მიდგომა აკნინებს ევროპული რევოლუციების ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას და მიუღებელია. ის ძალით მოახვიეს თავს XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელსაც ფართო არჩევანი არ გააჩნდა. ეს შრომები ვერ აცდა მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის რადაციას [17]. საკითხისადმი მიდგომა იყო მეცნიერული, მაგრამ მან ცალმხრივი ხასიათი შეიძინა და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. ამ შემთხვევაში ჩვენ ბრალს ვდებთ არა რომელიმე ცალკეულ ისტორიკოსს, არამედ ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ რეჟიმს, რომელიც უხეშად, მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული მეთოდებით, ერევა მეცნიერების საქმეში და ცდილობს ძალით მოახვიოს თავს მეცნიერს სახელმწიფოსთვის სასურველი იდეოლოგია. აი ეს იყო, სწორედ, ყველაზე უფრო მიუღებელი

აქ წამოიჭრება კიდევ ერთი საკითხი რამდენად იყვნენ ისტორიკოსები ამ შემთხვევაში გულწრფელნი? აქ საქმე გვაქვს ორმაგ სტანდარტთან, რაც ძალზე დამახასიათებელი იყო საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიისათვის. ეს, რა თქმა უნდა, კარგი ცხოვრებით არ იყო გამოწვეული. ერთს წერდნენ, მეორეს ფიქრობდნენ. არსებობს დიდი ალბათობა, რომ ამ შემთხვევაში ისინი მთლად გულწრფელები არ ყოფილან. შინაგანი უთანხმოება, უეჭველად, არსებობდა. სხვათა შორის, ეს ძალიან კარგად გამოიყვანდა იმ ისტორიკოსთა შრომებში, რომლებიც წერდნენ პოსტსაბჭოთა პერიოდში. ამის საუკეთესო ნიმუშად პროფ. კოტე ანთაძის შემოქმედება მიგვაჩნია. სავსებით მართლზომიერია, რომ ევროპული რევოლუციების ისტორიული მნიშვნელობის რეანიმაციის მცდელო-

ბის მოთავედ სწორედ პროფ. კოტე ანთაძე მოგვევლინა [18]. (დარწმუნებული ვართ, რომ თუ არა მისი ნაადრევი გარდაცვალება ამ გზით წავიდოდა პროფ. გივი კილურაძე). აქ არ გამოიყენება ტერმინი „ბურჟუაზიული რევოლუცია“. ეს იყო სწორი მიდგომა, რომელიც ამ პრობლემის ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ პირველ მოკრძალებულ ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ. თუმცა, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ ძველი ინერციით აქა-იქ ისევ გვხვდება ტერმინი „ბურჟუაზიული რევოლუცია“. ეს მიუღებელი უნდა იყოს და ნებისთნე უნებლიედ მარქსისტულ-ლენინური მიდგომის რეანიმაციის მცდელობად გვევლინება. ამგვარი ხედვა თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინადადებულ ნაბიჯად არ მიგვაჩნია, მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ისტორიოგრაფიის განვლილი ეტაპია.

აღნიშნული ტერმინი „ბურჟუაზიული რევოლუცია“, მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიის პირობებში, ძალით მოახვიეს თავს ქართულ ისტორიოგრაფიას. მას არჩევანი არ ჰქონდა. საინტერესოა, რომ როგორც კი გაჩნდა თავისუფალი არჩევანის შანსი მან სწორი ნაბიჯი გადადგა. უარი თქვა „ბურჟუაზიული რევოლუციის“ მცნებაზე, რაც თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი პლუსია. „ბურჟუაზიულ რევოლუციებზე“ აპელირება სუფთა საბჭოური სტერეოტიპია.

ძველი ინერციით, აქა-იქ, კანტიკუნტად, შემორჩენილ მარქსისტულ ტერმინზე „ბურჟუაზიული რევოლუცია“ აქცენტირება დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ქართული ისტორიოგრაფიის გუშინდელი დღეა. ვფიქრობთ, დადგა დრო ქართულმა ისტორიოგრაფიამ საბოლოოდ თქვას უარი ამ მარქსისტულ კლიშეზე – ბურჟუაზიული რევოლუცია. რევოლუციების მარქსისტული დაყოფა კლასობრივი ნიშნის მიხედვით, ბურჟუაზიული და სოციალისტური, მიუღებელია. რევოლუცია არის ერთი. „რევოლუცია არის პროგრესის ბარბაროსული ფორმა“. მარქსისტული მიდგომების რეანიმაციის ნებისმიერი მცდელობა, რა ფორმითაც არ უნდა ხორციელდებოდეს ის, მიუღებლად მიგვაჩნია. ქართული ისტორიოგრაფია უკან არ უნდა დაბრუნდეს. ის წინ უნდა წავიდეს, განვითარდეს. ეს აქსიომაა. ამას მტკიცება არ სჭირდება.

დამონმებული ნყარობი დო ლიტერტურა:

1. ქ. თვოლიაშვილი, ც. ჩიკვოიძე, ძველი მსოფლიოს ისტორია, მეექვსე კლასის სახელმძღვანელო, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2005. კ. ანთაძე, ლ. ფირცხალავა, შუა საუკუნეების ისტორია, მეშვიდე კლასის სახელმძღვანელო, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2000; კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, მერვე კლასის სახელმძღვანელო, მესამე გამოცემა, თბილისი, 2005; გ. ბოლოთაშვილი, ნ. კილურაძე, ე. მეძმარიაშვილი, უახლესი ისტორია (1918-1991), მეცხრე კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 2005; მ. კალანდაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ლ. ფირცხალავა, ისტორია, X კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 2001; გ. ბოლოთაშვილი, მსოფლიო ცივილიზაციების ისტორია, მეთერთმეტე კლასის სახელმძღვანელო, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2005; ბ. ჯავახია, ა. გეთიაშვილი, შუა საუკუნეების ისტორია, მეშვიდე კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 2003.
2. მ. კალანდაძე, გერმანიის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბილისი, 2002; კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბილისი, 2005; მ. კალანდაძე, ინგლისის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბილისი, 2005. ივ. მენტეშაშვილი, ინგლისის ისტორია, თბილისი, 2004; რ. გაჩეჩილაძე, ინგლისის გეოგრაფია, კულტურა, ისტორია, თბილისი, 1994; ვ. თვალავაძე, ახალი ისტორია (1640-1815), თბილისი, 1999; ვ. თვალავაძე, ახალი ისტორია (1815-1870), თბილისი, 1998; ლ. ფირცხალავა, ისტორიული მეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1994; თ. პაპასქირი, ევროპის დო ამერიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია, ნაკვეთი L, თბილისი, 2009; ე. მეძმარიაშვილი, ევროპის ქვეყნების დო ამერიკის შეერთებული შტატების XX საუკუნის ისტორია, ნაწილი 1, 1900-1945, თბილისი, 2008; მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების დო ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბილისი, 1999; მ. კალანდაძე, პროფესორი უშანგი სიდამონიძე, თბილისი, 2004; კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კ. მეშველიანი, ისტორიის პერიოდიზაციისათვის, მაცნე, ისტორიის სერია, №2, 1992; კ. ანთაძე, კ. მეშველიანი, მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხი-

სათვის, „ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში“, №1, 1992; M. Каландадзе, Грузинские школьные учебники по новой истории, „Преподавание истории в школе“, №7, 1994; მ. კალანდაძე, ქართული მედიევისტიკის სათავეებთან, თბილისი, 2009; მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თბილისი, 2007; მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბილისი, 2006; ნ. მამუკელაშვილი, ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორადის სახელობის კრებული, თბილისი, 1993; ნ. მამუკელაშვილი, საზოგადოებათმცოდნეობის მეცნიერების სწავლება ქართულ საჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორადის სახელობის კრებული, თბილისი, 1993; ნ. მამუკელაშვილი, სასკოლო საისტორიო დისციპლინათა ურთიერთკავშირი – კრებული მიძღვნილი ვარლამ დონაძის ხსოვნისადმი, თბილისი, 1996. ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორიის სწავლება საბჭოთა საშუალო სკოლაში, კრებული მიძღვნილი ვარლამ დონაძის ხსოვნისადმი, თბილისი, 1996. დ. ცისკარიშვილი, ნაპოლეონი, ნიგნი პირველი, გენერალი ბონაპარტე, თბილისი, 1994. დ. ცისკარიშვილი, ნაპოლეონი, ნიგნი მეორე, იმპერატორი, თბილისი, 1997. ივ. მენტეშაშვილი, ნაპოლეონი, თბილისი, 2016. თ. პაპასქირი, „დიდი სამეულის“ კონფერენციები, თბილისი, 2010. თ. პაპასქირი, „დიდი სამეულის“ დიპლომატია ევროპაში ომის დასკვნით ეტაპზე, თბილისი, 2006. თ. პაპასქირი, მეორე ფრონტის მომზადებისა და განხორციელების პრობლემა აშშ-ინგლისის დიპლომატიაში 1941-1943, თბილისი, 2002. ვ. კაჭარავა, ამერიკა 1920-იან წლებში, თბილისი, 2008. და სხვა.

3. გ. ყორანაშვილი, რა მიზნით დაინერა ეს საისტორიო სახელმძღვანელო? საისტორიო ვერტიკალები, 33. თბილისი, 2016. გ. ყორანაშვილი, როგორ ისწავლება ისტორია სასკოლო დონეზე, ლიტერატურული საქართველო“, 14 ნომბერი, 2014.
4. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კრიზისიდან გამოსავალი მეცნიერული გამოკვლევების ხარისხის ამაღლება, მნიგნობარი, თბილისი, 2006.
5. მ. კალანდაძე, ისტორიოგრაფიული ეტიუდები, ნაწილი პირველი, თბილისი, 2011.

6. თ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრის ისტორია, თბილისი, 2014.
7. მ. კალანდაძე, ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში, თბილისი, 2015.
8. მ. კალანდაძე, საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის შეფასებისათვის, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრა, VIII ყოველწლიური საფაკულტეტო კონფერენცია, თბილისი, 2015.
9. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, ნაწილი პირველი, თბილისი, 1970.
10. В. Плешков, история России XX века, Москва, 2000.
11. ი. სტალინი, ა. ჟდანოვი, ს. კიროვი, შენიშვნები საბჭოთა კავშირის ისტორიის სახელმძღვანელოს კონსპექტის გამო – ისტორიის შესწავლისათვის, თბილისი, 1937.
12. Фр. Шиллер, История отпадения Соединенных Нидерландов от испанского владычества, წიგნში: Фр. Шиллер, собр. соч., т. 4, Москва, Нидерландская революция и основания республики Соединенных провинций, т. 1-3, СПб., 1865-1871; А. Пирен, Нидерландская революция, Москва, 1937; А. Чистозвонов, Нидерландская буржуазная революция XVI века, Москва, 1958.
13. С. Гардинер, Первые Стюарты и пуританская революция (1603-1660), СПб., 1896; А. Савин, Лекции по истории Английской революции, Москва, 1937; Английская буржуазная революция XVII в. под. ред. Е. Косминского и Я. Левицкого, т. 1-2, Москва, 1954; М. Барг, В. Лавровский, Английская буржуазная революция XVII века, Москва, 1958.
14. Ф. Минье, История французской революции с 1789-1814 г. СПб. 1906; А. Тьер, История французской революции, СПб., 1873-1875; А. Матьез, Французская революция, т. 1-3. Москва, 1925-1930; С. Lefebure, La Revolution fransaise, P. 1952; А. Олар, Политическая история Французской революции, Москва, 1938; Французская буржуазная революция – 1789-1794 года, под. ред.

- Э. Тарле и В. Волгина, Москва, 1941; А. Манфред, Великая французская буржуазная революция, Москва, 1956.
15. დ. უზნაძე, ი. გველესიანი, ახალი ისტორია (XVIII-XIX საუკუნე), თბილისი, 1919; ს. ავალიანი, მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XVI-XVIII საუკუნე), თბილისი, 1920; თ. ჭუმბურიძე, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1920; ა. წერეთელი, მსოფლიო ისტორია, ნაწილი მესამე, ახალი საუკუნეები, თბილისი, 1920.
 16. მ. კალანდაძე, დ. უზნაძე, საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე და ნაპოლეონზე, თბილისი, 2016.
 17. გ. კილურაძე, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან (ახალი არმიის ფორმირება), თბილისი, 1963; გ. კილურაძე, XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია, წიგნი 1, თბილისი, 1979; წიგნი 2, თბილისი, 1983; კ. ანთაძე, ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბილისი, 1978.
 18. მ. კალანდაძე, პროფესორი კოტე ანთაძე, თბილისი, 2014.

Tamar Antadze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Assistant-professor

Merab Kalandadze

Doctor of Historical Science, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Associate-Professor

On One Marxistical Stereotype

Summary

One of the major objectives of contemporary Georgian historiography is to get rid of the Marxistical stereotypes and clichés. It would be entirely wrong to conclude that no steps are made in this regard in Georgian historiography. There are works dedicated to the given issue, and we consider this kind of research as a significant step aimed at the return of the major issues of the world history to their normal scientific rails. Certainly,

this is very good. However, as it has turned out, to a certain extent Marxist stereotypes have been retained by inertia. Above all, this is revealed in the terms: „bourgeois revolution“, „bourgeois historyography“, „bourgeois democracy“. The use of these terms proves a purely Marxist-Leninist approach to the issue. Such approach is chiefly based on formation principle and class approach. It is obvious that the founders of such vision were the great leaders of the proletariat – V. Lenin and J. Stalin.

The term „Bourgeois revolution“ is rather vague, hence, is justly criticized by foreign historians. This term belittles the universal significance of the European revolutions.

Such narrow, class-oriented approach is a matter of the past, so Georgian historiography should reject it once and forever. Any step backwards is inadmissible.

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

**ფრადერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები
ფოლადაურის ხეობის შესახებ***

ქვეყანა, რომელიც Djavala-ს ანუ მაშავრის [1] სამხრეთით (S) ეკატერინენფელდის [2] პირდაპირ არის გადაჭიმული, სრულიად განსხვავდება ჩრდილოეთით მდებარე მხარეებისაგან; აქ ვერ ნახავთ ლავის უზარმაზარ ნაკადებს, ვერც ვულკანურ ამონაფრქვევებს ან ვულკანური წარმოშობის ყვავილთა საფარს; კონუსური ფორმის ბორცვები ჰკვეთენ მიწის ნაკვეთებს და ამ ბორცვებს შორის მშვენიერი ფართო ხეობები ჩნდება, სადაც მდ. ფოლადაური [3] და მისი მდგენელები გაედინებიან, შემდეგ კი ჭაპალას (Djambala) ციხის [4] ნანგრევების დასავლეთით, მაშავრაში ჩაედინებიან¹.

ამ პანორამაზე სრულ წარმოდგენას შეგიქმნით ჩემ მიერ მოცემული ეკატერინენფელდის ხედი; იგი გადაჭიმულია ლელვარიდან (Lialvar) [5] მოშორებულ მწვერვალებამდე, რომლებიც ივნისამდე თოვლის საფარში არიან გახვეულნი. ისინი ჩანან ძველი, დანგრეული ეკლესიის ხელმარჯვნივ, რომელიც ავგირგვინებს ნამონეულ და თითქმის წვერში ნაკვეთილ პორფირიტული დიორიტეს კონუსს; მის ძირში კი სოფელია გაშენებული.

ზაფხულობით აქ, ამ ნანგრევებზე დიდი რაოდენობით მოდიოდნენ ქართველი მომლოცველები კახეთიდან: ისინი ნებით თუ იძულებით იყვნენ გადასახლებულნი მევენახეობით განთქმულ

* ეპიზოდი ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“. ტექსტი თარგმნილია მზია მგალობლიშვილის მიერ.

¹ ეკატერინენფელდის გერმანელები ფოლადაურს მოიხსენიებენ სახელით Bolousoutchai, რაც ქართველთა „ბოლნისის“ დამახინჯებული ფორმაა.

ალაზნის ნაპირებზე და მათ ჯერ კიდევ ახსოვთ, რომ მათი თავდაპირველი სამშობლო აქ, მაშავრისა და ფოლადაურის ხეობებში იყო.

ფოლადაურის ხეობა კონუსების პირველი რიგის უკანა მხარეს მდებარეობს. ეკატერინენფელდის გერმანელები მას უწოდებენ Köpenikerthal-ს, რაც *კაპანახჩის* [6] დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს².

მიუხედავად იმისა, რომ ციების გამო თავს შეუძლოდ ვგრძნობდი, მაინც გადავწყვიტე ამ ხეობაში წასვლა; ჩვეულებისამებრ, მარტოდმარტო, ერთადერთი იარაღით – გეოლოგიური ჩაქურჩით აღჭურვილი, აღმა ავყევი მაშავერას, ქვეშის [7] იქით, ოდნავ მოშორებით, ეკატერინენფელდის ბალ-ვენახებისა და საძოვრების გასწვრივ. აქ, ეკლესიის პირდაპირ (რომელიც ჩემს ნახატზე ხელმარჯვნივაა და რომელიც ქვეშს აღმოსავლეთის მხრიდან გადმოჰყურებს), ვნახე ტყით დაფარული ხეობა, რომელიც ახლანდელი ჩორის ნანგრევებისაკენ [8] მიემართებოდა. აქედან გადიოდა გზა, რომელსაც გიულდენშტედტი 1772 წლის 31 მაისს გაჰყვა, როცა იგი დამბლუტის [9] (Damboulout) საბადოების სანახავად გაეშურა. ამ გზით პირდაპირ გადიხართ ფოლადაურზე მდებარე შანშა-ოღლუდან (Chancha-Oglou) [10] ქვეშში, რომელიც ასევე მაშავერაზეა. ფოლადაურისაკენ უმოკლესი გზით წავედი და რაც უფრო ვშორდებოდი ვიწრო გასასვლელს და შევდიოდი ხეობაში, უფრო და უფრო იზრდებოდა ჩემი გაოცება, როცა ამ მშვენიერ, მდიდარ და ნაყოფიერ მხარეს ვუტყერდი. მისი ძველი მოსახლეობა უკვე გამქრალიყო და მთელი ხეობის სოფლებში მიმოფანტული იყო მიტოვებული ეკლესიები და სალოცავები; ამ სოფლებს სულ ახლახან თათრები დაეპატრონენ.

ჩორში ბევრი ეკლესიაა. მათ შორის ყველაზე დიდი ვიწრო ხეობიდან გამოსვლისას დავინახე; იგი უმარტივეს სტილშია აგებული, უგუმბათოა და მხოლოდ ერთი აფსიდი აქვს; ნავს ეკედერისაგან გამოჰყოფენ კვადრატული სვეტები, კედლებს კი უამრავი წარწერა ფარავს. საქართველოსა და სომხეთში გავრცელებული წესისაგან განსხვავებით, უმეტესი მათგანი რელიეფურია. აი, ერთ-ერთის თარგმანი, რომელიც ბ-ნ ბროსე-უმცროსს ეკუთვნის¹; წარწერა სა-

² იხ. *Güldenstädt, Beschreibung* და ა.შ. გვ. 49 (1834). გენერალური შტაბის რუკაზე აღნიშნულია *Kiapanakh*, ხოლო გენერალ ხატოვის რუკაზე – *Kopenektchi*.

¹ დიდი ხანი არ არის, რაც ბ-ნმა ბროსემ კეთილი ნება გამოიჩინა და გადმომცა ჩემ მიერ მოპოვებული ქართული წარწერების თარგმანი, რომელიც

კურთხევის ფანჯრის ქვემოთ, გარე ფასადზეა მოთავსებული:

„ქ. სახელითა ღმრთისაჲთა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაჲთა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა, წმიდისა გრიგოლისაჲთა, მე, გლახაკი ელია ბოლნელი მღვდელთმოდურად ღირს ვიქმენ საყდარსა წმიდისა გრიგოლისასა. და ამას საყდარსა ღამისთევამ არა დებულ იყო. კურის ძალითა მე დავდევე და ზედაშე ღამისმთეველთათჳს, საგალობელად ღმრთისა.

ადიდენ ღმერთმან დავით მამფალი და შვილნი მათნი და აბულ მამფალი.

და ან ვინ, შემდგომად ჩემსა, ესე ღამისთევამ და ზედაშე ამის ეკლესიისაგან და ფიროსანთაგან შეცუალოს, შეჩუენებულმცა არს ღმრთისაგან და ამის საყდრისაგან. ვინ ესე აღბოცოს კანონსა ქუჭშემცა არს“ [11].

წარწერის ამ ნაწილის მდარე შინაარსმა, გამოხატულობის შერჩევისა და შესრულების სტილმა ბ-ნი ბროსეს აფიქრებინა, რომ წარწერა თანამედროვეა და შესაძლოა, იგი სომხის მიერ იყოს შესრულებული.

ცოკოლის აშიაზე, რომელიც ეკლესიის ბაზას ქმნის, რელიეფურად შესრულებული ასოები ჩანს:

„... შემინდე მე და აზარუხტს... ეს სახლი ჩვენი სულეების სალოცავია“ [12].

ეკლესიის მარჯვენა მხარეს, პატარა კარის წირთხლზე, გადმოვწერე ეს მესამე წარწერა, რომელიც პირველი წარწერის შემოკლებული ვერსიაა:

მან გამოაქვეყნა Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St-Pétersbourg-ში, VI სერია, პოლიტიკური მეცნიერება და სხვ., ტ. IV. წინა ტომებში ამ თარგმანებით სარგებლობა შევძელი მხოლოდ ბ-ნი ბროსეს მიერ გადმოცემული ხელნაწერი შენიშვნებით; საბოლოო ტექსტთან შედარების შედეგად ეს თარგმანები რამდენიმე ვარიანტიტაა წარმოდგენილი, მაგრამ არსებითად არაფერია შეცვლილი. მე მადლობას მოვასხენებ ამ სწავლულ აკადემიკოსს, რომელმაც კეთილსინდისიერი და მნიშვნელოვანი შრომა გასწია და მშვენივრად გამოიყენა ჩემი შრომის ნაყოფი; ვფიქრობ, ამის გარეშე მეცნიერები ვერ იხილავდნენ იმ საინტერესო შედეგებს, რომლებიც ამ სამეცნიერო ნარკვევშია მოცემული. ჩემს მკითხველებს, ვისაც სურს, ღრმად შეისწავლოს აღმოსავლური მწერლობის ეს დარგი, მე სწორედ ამ ნარკვევს ვურჩევდი. ამასთანავე, უნდა აღვნიშნო, რომ მე მხოლოდ მცირეოდენი შეცდომები აღმოვაჩინე წარწერების იმ ადგილების რედაქციაში, რომელთა გადმოწერაც რთული იყო, ეს შეცდომები კი ჩემ მიერ გადმოწერილი ტექსტიდან მომდინარეობს.

„სახელითა უფლისა... წმინდა გიორგისა“... [13]

პირველი წარწერის თანახმად, წმინდა გრიგოლის ეს ეკლესია ეკუთვნოდა მონასტერს, რომლის ნაშთებიც ნაგებობის ირგვლივ შემორჩენილან. თავდაპირველად, კავკასიელი ავაზაკების თავდასხმებისაგან მას იცავდა გალავანი; ნანგრევებს შორის მხოლოდ ერთი კოშკი დგას, რომელიც ერთდროულად იყო სამრეკლოც და მონასტრის შესასვლელიც. ეზოს მხრიდან ამ კოშკზე გაკრული ხელით შესრულებული დიდი წარწერა დავინახე, მაგრამ მის გადმოსაღებად დრო აღარ მქონდა.

მას შემდეგ, რაც თათრებით დასახლებულ ადგილებში ეს მიტოვებული მონასტერი დავათვალიერე, მოვიხილეთ მენახა მეორე, პირველზე უფრო მშვენიერი ეკლესიაც; მას პირდაპირ გავყურებდი, ფოლადაურის მარჯვენა ნაპირის გაყოლებაზე აღმართულ მთაზე, მაგრამ ეს მანძილი ჩემთვის ძალზე შორი აღმოჩნდა, ამიტომ ისლა მოვახერხე, იმდენად მაინც მივახლოვებოდი, რომ შევძელი მხოლოდ მისი ჩახატვა და შორიდან დათვალიერება. როგორც გერმანელებმა მითხრეს, ადგილობრივები მას კაჩენას (Katchenna) [14] უწოდებდნენ¹.

სტილის მიხედვით ეს ეკლესია გელათისა და თბილისის ეკლესიების მსგავსია; იგი ჯვრის ტიპისაა, განათებულია ოდნავ დაზიანებული გუმბათით და უფრო ქართული სტილისაა, ვიდრე სომხური. ამ ტაძართან ყველაზე ახლოსაა კაპანახჩი, რომელიც მისგან რამდენიმე ვერსზეა. სოფელი ერთ ლიემდე სიგანისაა და დაბლობის დონეზე შუაგულ ხეობაშია განლაგებული; იგი ყურის მსგავსად იყო მიმართული ჯავალასაკენ, რომელშიც ჩაედინებოდა ფოლადაური.

სხვა ეკლესიები და ციხეები ლამაზად ჩამწკრივებულიყვნენ მთის ფერდობებზე; სამწუხაროდ, დრო არ მქონდა აქ შესაჩერებლად და მას შემდეგ, რაც დიდი გაჭირვებით გადავლახე პორფირიტული კონუსი, ეკატერინენფელდში დავბრუნდი. სოფელს ზემოდან დაჰყურებდა მთის წვერზე შემორჩენილი ნანგრევები. ვიმედოვნებდი, რომ აქ ვნახავდი რაიმე ძეგლს, რომელიც დაადასტურებდა, რომ ეს სალოცავი ადგილი იყო, მაგრამ ვიხილე მხოლოდ დიდი გალავნის საძირკველი, რომელიც თითქოს ქოხის გარშემო იყო შემოვლებული; აგრეთვე მომეჩვენა, რომ საძირკველი თითქმის მიწის დონეზე, გადაჭრილ ბუჩქებში იყო და აქვე, ინგლისური ბალების მსგავსად, იყო მლოცველთა ბილიკები. რწმენისა და რე-

¹ იხილეთ ატლასი, II სერია, ფურც. 6.

ლიგიური თაყვანისცემის დამადასტურებელი სხვა ვერაფერი ვნახე; გამონაკლისი იყო ულამაზესი პეიზაჟი.

გიულდენშტედტის მსგავსად, მეც შევამჩნიე, რომ მაშავერას და ფოლადაურის ხეობების ნაწილი, რომელიც უფრო ახლოს იყო ხრამთან, სრულიად მოკლებული იყო ტყის საფარს და მხოლოდ ქვეშთან მიახლოებისას გამოჩნდა ჭალები; ეს კარგად ჩანს ჩემს ნახატზეც.

სოფელი ეკატერინენფელდი ბევრად უფრო წარმატებულია, ვიდრე ელენენდორფი [15]: მას არ აქვს სახელმწიფოს მიმართ დიდი ვალი. კოლონიას ხელსაყრელი მდებარეობა აქვს და თბილისთან სიახლოვე მას თავისი პროდუქციის გასაღების საშუალებას აძლევს. ჩემმა მასპინძელმა, თბილისში მცხოვრებმა ზალცმანმა, რომელიც წარმოშობით ეკატერინენფელდიდან იყო, ჯავალაზე მშვენიერი წისკვილი ააგო. ამასთანავე, ახალმოსახლეებს აქ, ჯავალას გაყოლებაზე აქვთ მშვენიერი, თუმცა მოურწყავი მონდვრები, საკმაოდ კარგი საძოვრები და ვენახები. მათ მიერ დამზადებული ღვინო, შუშხუნა თეთრი და კლერეტი, სასიამოვნო დასალევეია; აქ ვითარდება მევენახეობა და მეცხვარეობა. სოფელს აქვს ერთი ეკლესია და ჰყავს პასტორი.

აღდგომის წინაღღეს ჩემი მასპინძელი ჰობენსახი (Haubensakh) გერმანული ეტილით გამოიყვა თბილისის მიმართულებით შუა გზამდე, ანუ კოდას [16] საგუშაგომდე, სადაც ცხენები ავიყვანე.

ჩვენ კვლავ გავიარეთ ქოლაგირი; მისი ადგილმდებარეობა ამჯერად უფრო უცნაური მეჩვენა, ვიდრე პირველად, მას შემდეგ, რაც ახლახან მოვინახულე ლავისაგან ნაგები სამშვილდის კედლები. ცოფმორეული ხრამი გამოედინება ნაცრისფერი თუ შავი ლავის ამ ბნელი უფსკრულიდან, სადაც უსწორმასწორო კლდეზე ეკლესიებისა და სახლების ნანგრევებია შემორჩენილი. იგი დიდ კონტრასტს ქმნის ბორჩალოს ნაყოფიერ ველთან, სადაც სოფლებია გაშენებული, განსაკუთრებით კი ქოლაგირის ციხესთან [17], რომელიც ამ პირქუშ ფერდობზე თეთრად ბრწყინავს.

შემოვბრუნდი სამხრეთ-დასავლეთით (S.O.) და ჩემ წინ დავინახე კლდის მოპირდაპირე მხარე, რომლის სილამაზემ წინა დღეს, ფოლადაურის ხეობაში ყოფნისას, აღტაცებაში მომიყვანა. აქედან მოჩანს ციხის ნანგრევები, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ჭაპალის ნაშთები¹. იგი აღმართულია მოყვითალო ფე-

¹ გიულდენშტედტი, კლაპროთი და გენ. ხატოვი წერენ Tchapala-ს; დე სტევენნი წერს Djambala-ს, სწორედ ასეთი წარმოთქმა მესმოდა ამ მხარეშიც.

რის პორფირის ორ, იზოლირებულ პიკზე, რომლებიც ერთმანეთთან გრძელი კედლით არიან დაკავშირებული. კლდეების ეს ჯგუფი ავსებს იმ კუთხეს, სადაც ფოლადაური და ჯავალა ერთვიან ერთმანეთს. ფოლადაურის იმავე ნაპირზე, ჭაპალის ქვემოთ მოჩანს მეორე ციხის – *Datlékhatche*-ს თუ ბოლნისის [18] ნანგრევები, ისეთივე მშვენიერი, როგორც პირველი ციხისა.

ქოლაგირის იქითა მხარეს, ალგეთის ნაპირებზე მისასვლელად შორი გზით რომ არ მოგვევლო, ავედით ლავის ნაკადზე, რომელიც ისევე როგორც სომხეთში, დახლეჩილი ლოდებით დაფარულ, დანანევრებულ კედელს ნააგავს. აქ ხშირად ნახულობენ შავი ლავის (ოფსიდიანის) რომელიღაც სახეობის ფრაგმენტებს (მათ ხალხი *აქლემის თვალს* უწოდებს), რომლებიც მთელ სიგრძეზე არიან მიმოფანტულნი.

დანგრეული ხიდის ზემოთ ფონით გადავლახეთ ალგეთი და მალე კოდში ჩავედით; ალგეთის ქვიანი ხეობიდან საკმაოდ შორს, ხელმარცხნივ, ვიწრო გასასვლელში, სადაც პატარა მდინარე გაედინება, ჩამოვიტოვეთ მესამე კოლონია – ელიზავეტალი [19]. ეს ამ მხარეში მეოთხე, აყვავებული და ნაყოფიერი ნიადაგით გამორჩეული ქალაქი იყო; იგი დიდი და მცირე ენაგეთის [20] (*Enaghet*) აღმოსავლეთით, თანაბრად დაშორებულ მანძილზე მდებარეობს.

კომენტარები:

* ფრანგულიდან თარგმნა მ. მგალობლიშვილმა.

1. **მაშავერა//ბოლნისისწყალი** – მდ. ქცია-ხრამის მარჯვენა შენაკადი დმანისისა და ბოლნისის რ-ნებში. გამოედინება კერუტის (სველი მთების) ქედიდან ორი მდინარის შეერთების შედეგად („... იწოდა ქციის რთვისათვის: „მა, შავერიე ქციას და აწ მაშავერად წოდებული; არამედ გამოსდის კერუტის მთასა და მიდის აღმოსავლით, და მიერთვის ქციას ნახიდურის ბოლოს“- ვახუშტი ბარტონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი 1973, გვ. 314); მაშავერას მარჯვენა შენაკადია მდ. კაზრეთულა.

2. **ეკატერინენფელდი** – გერმანული კოლონია, თავდაპირველად დაარსდა ელისავეტპოლის მაზრაში (შამქორში), მაგრამ მიწების სიმწირისა და უწყლობის გამო კოლონისტები გადაიყვანეს სამშვილდეში, ე.წ. ყორანთის მიწაზე (ბორჩალოს მაზრაში, ბოლნისთან. – გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში, თბილისი, 1974, გვ. 30, 40).

3. მდ. ფოლადაური//ხაჩინჩაი//ბოლნისჩაი//პირპინჯჩაი//ახ-კერპინჩაი – სათავეს იღებს სომხეთის ქედის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ფერდობზე, ლელვარის მთის კალთებიდან და უერთდება მდ. მაშავერას მარჯვენა მხრიდან, სოფ. რაჭისუბნის მიმდებარედ.

4. **ჭაპალა** – ციხე მდებარეობს ბოლნისის მუნიციპალიტეტში, მდ. მაშავერას მარჯვენა ნაპირზე, სოფ. გუჩულოს ჩრდილოეთით, ქვის თაღოვანი ხიდის მახლობლად. პირველად იხსენიება 1664 წ. საბუთში, რომლის თანახმად ვახტანგ V შაჰნავაზს (1658-1675) იგი ელიზბარ სოლოლაშვილისათვის უბოძებია. სამეცნიერო ლტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრების მიხედვით გუჩულოს ციხე განვითარებული შუასაუკუნეების „ქავაზინი“ და გვიანდელი შუასაუკუნეების „ჭაპალა“ უნდა იყოს. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული მასალა თარიღდება XII-XIII სს-ებით (დანვრილებით იხ. ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, 2013, გვ. 627-628).

5. **ლელვარი//ლოჭ-ლელვარი** – მთა ქართლში, ბოლნისის ჩრდილოეთით (იხ. კომენტ. №1).

6. **კაპანახჩი//ქაფანაქჩი//ქვემო ბოლნისი** – სოფ. გარდაბნის რ-ში (XIX ს-ში თბილისიდან გუმრისაკენ მიმავალ გზაზე); ლ. მუსხელიშვილის აზრით, ძველად უნდა ყოფილიყო სამი ან ოთხი ბოლნისი. ზემო ბოლნისად (ბოლნის-ხაჩინი) იგი მიიჩნევა ხაჩინის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ნანგრევებს (ქ. ბოლნისიდან 800 მ-ის დაშორებით, მდ. ფოლადაურის მარცხენა ნაპირზე, სადაც აგრეთვე ლოკალიზდება ბოლნისის სიონი), ხოლო ისტორიული მცირე ქალაქი ბოლნისი ლოკალიზდება სიონიდან სამხრეთით, სოფ. ქვემო ბოლნისის (იგივე ბოლნის-ქაფანაქჩის) ტერიტორიაზე (ლ. მუსხელიშვილი, ბოლნისი, ენიმკის მოამბე, ტ. III, თბილისი, 1938, გვ. 321).

7. **ქვეში** – სოფ. ბოლნისის მუნიციპალიტეტში. სოფლის ჩრდილო-დასავლეთით, მდ. მაშავერას მარცხენა ნაპირზე (იქ, სადაც მაშავერას უერთდება პატარა შენაკადი გეტი), აღმართულია ქვეშის ციხე; არქეოლოგიური და ნერილობითი წყაროების თანახმად, ქვეშის ციხე V-XVIII სს-ში ფუნქციონირებდა, დროდადრო მას უტარდებოდა აღდგენითი სამუშაოები, მათგან უკანასკნელი XVIII ს-ში დასრულდა, რა დროსაც აგებულ იქნა ჩვენამდე მოღწეული პატარა ეკლესია (ჯ. კოპალიანი, ქვეშის ციხე, თბილისი, 1999).

8. **ჩორი** – საგარაუდოდ, ავტორი გულისხმობს დღ. ბოლნისის ტერიტორიას. როგორც ჩანს, აქ ავტორი შეცდომაში შეიყვანეს; ამის საფუძველს იძლევა მისივე სიტყვები: „რაც უფრო ვშორდებო-

დი ვინრო გასასვლელს და ხეობაში შევდიოდი, მით უფრო იზრდებოდა ჩემი გაცემა, როცა ამ მშვენიერ, მდიდარ და ნაყოფიერ მხარეს ვუყურებდი; მისი ძველი მოსახლეობა გამქრალიყო და მთელი ხეობის სოფლებში მიმოფანტული ეკლესიები და სამლოცველოები მიეტოვებინათ. ამ სოფლებს ახლახან თათრები დაპატრონებოდნენ“ (იხ. ტექსტი ზემოთ). ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ ძველქართულ წყაროებში ტოპონიმ „ჩორს“ (შორი), თუმცა იგი ნახსენებია გიულდენშტედტის ნაშრომში (იხ. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გამოსცა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 1962, გვ. 81), რომლის ციტირებასაც ახდენს დ. ბერძენიშვილი, თუმცა, სამწუხაროდ, აღარ აზუსტებს მის ზუსტ ადგილმდებარეობას; გარდა ამისა, მისივე ნაშრომში მოხსენიებულია სოფელი ძველქართული სახელწოდებით „შორი“ (დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები ქვემო ქართლის ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბილისი, 2014, გვ. 235, 348; უთითებს იოს. გძელიშვილის მიერ შორის ნასოფლართან წარმოებულ გათხრებს ი. გზელიშვილი, Железоплавильное производство в древней Грузии, Тбилиси, 1964. აკად. ს. ყაუხჩიშვილის განმარტებით „ჩორ“ აღნიშნავს დარუბანდის კარს:“...იგი შეიძლება წაკითხულ იქნეს სხვადასხვანაირად – ნურ//ჭურ//ჯურ... ქართული და სომხური მასალების მიხედვით... ყველგან გვხვდება ფორმა ჩორ ან ჩოლ“ (გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. II, ტექსტი გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1965, გვ. 129-130). იგივე ახსნა აქვს ტერმინს „შუშანიკის წამების“ ტექსტშიც: „ჩორ“ – სახელწოდება დარუბანდის კარისა (იხ. იაკობ ცურტაველი, მარტვილობა შუშანიკისი, გამოსცა ი. აბულაძემ, თბილისი, 1938, გვ. 97). დიუბუას სიტყვებზე დაყრდნობით ამ ეტაპზე შეიძლება ვივარუდოთ, რომ ეს ტოპონიმი იმდროინდელი მოსახლეობის შერქმეულია ბოლნისისხევიდან (ფოლადაურის ხეობიდან) გამოსასვლელის აღსანიშნავად. ამის საფუძველს გვაძლევს ის გარემოებაც, რომ ბოლნისის რაიონში უკვე XVII ს-დან გაჩნდა თურქულენოვანი მოსახლეობა, XVIII ს-ის ბოლოდან კი – სომხური (მოგვიანებით, 1818წლიდან რუსეთის მთავრობამ აქვე დაასახლა გერმანელი კოლონისტები, ხოლო 1822 წლიდან – ერზერუმიდან გადმოყვანილი ბერძნები; იხ. ენციკლოპედია საქართველო, ტ. I, თბილისი, 1997, გვ. 457), შესაბამისად, ამასთან კავშირში უნდა იყოს აღნიშნული ტოპონიმის დამკვიდრებაც.

9. დამბლუტი/დამპლუტი – მოხსენიებულია იოანე ბაგრატიონის მიერ ბალიჭის ხეობის სოფლების ჩამონათვალში (იოანე ბაგ-

რატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსცეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა, თბილისი, 1986, გვ. 52). დ. ბერძენშვილი – 121-2, 134, 195, 277, 288, 304-5, 336, 348

ბალიჭი – „დბანისს ქუეით არს ჩრდილოთ კერძ ხინნის ხევი...ამას ქუეით სამხრიდამ მაშავერს ერთვის ბალიჭის ხევი, ლოქი-დამ გამომდინარე, არს ვენახოვანი, ხილიანი და ყოვლითა ნაყოფიერი“ (ვახუშტი, გვ. 315).

10. შანშა-ოღლუ (თურქ. ოღლუ-ძე, შანშეს ძეთა) // **შანში-სოფელი** – გვიან შუასაუკუნეებში ბოლნისისხევი სამეფო-სამოურავო სომხობის ძირითადი ერთეული იყო: მამულების უდიდესი მფლობელი სამეფო ოჯახი იყო, ფეოდალთაგან გამოირჩეოდნენ ყაფლანიშვილები, ხოლო ადგილობრივ მფლობელებში დანიშნაურდნენ სამწვერისელი აზნაურები – გოგიბაშვილ-შანშიაშვილები. მაგ. დოღმაზ გოგიბაშვილ-შანშიაშვილი XVII ს. შუახანებში ყაფიჩიბაშიც (სამეფო კარის მცველთა უფროსი) ყოფილა. 1721 წლის აღწერით ბოლნისისხევეში შანშიაშვილებს ეკუთვნოდათ ყმები სხვადასხვა სოფლებში, რომელთა შორის „შანში სოფელიც“ იხსენიება; სახელწოდებიდან გამომდინარე, იგი შანშიაშვილების აშენებული უნდა იყოს (დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები, 2014, გვ. 288-289).

11. იგულისხმება ბოლნისის ტაძრის სამხრეთი კარის ბალავრის ქვაზე მოთავსებულ 8-სტრიქონიან ასომთავრული წარწერა, რომელიც X ს-ის მეორე ნახევრით თარიღდება (იხ. ელია ბოლნელის წარწერა ღამისთევის დაწესების შესახებ, ქართული წარწერების კორპუსი, I, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთი და სამხრეთი საქართველო, გამოსცა ნ. შოშიაშვილმა, თბილისი, 1980, გვ. 248-250).

12. 494 წ. დათარიღებული ეს ასომთავრული წარწერა ბოლნისის ტაძრის ჩრდილოეთის ფასადის დასავლეთით მდებარე კარის ბალავარზეა განთავსებული და კარის შემბმელთა მოსახსენიებელია: „შენვენითა ქრისტოსითა მე, ფარნავაზ და აზარუხტ შეხუაბთ ესე კარი სალოცველად ჩუენდა და შკლთა ჩუენთა“ (ნ. შოშიაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 69-70).

13. ეს წარწერაც ელია ბოლნელის სახელს უკავშირდება: „სახელითა ღმრთისაჲთა, შენვენითა წმიდისა გიორგისა, დავდევე მე, ელია ცოდვილმან... კვრასა ღამისთევამ“ (ნ. შოშიაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 251).

14. **კაჩენი//ხაჩინი** – იგულისხმება წულრულაშენის ეკლესია, რომელიც ბოლნისიდან სამხრეთით, სოფ. ქვემო ბოლნისიდან 2 კმ-ში, მდ. ბოლნისისწყლის მარჯვენა ნაპირზე, მთის ფერდობზე. იგი

ლაშა-გიორგის მეფობის ხანაში აუგია ვინმე ჰასან არსენის-ძეს (გ. აბრამიშვილი, პ. ზაქარაია, ი. ციციშვილი, ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორია, თბილისი, 2000). XVIII ს-ში მონასტერი უკვე გაუქმებული ყოფლა: ვახუშტი ბატონიშვილის მის შესახებ წერს: „პარისპირ ამ ეკლესიის (ბოლნისის სიონი – ლ.მ.) არის მონასტერი ნულრულაშენისა, გუმბათიანი, მშვენივრად ნაშენი მშვენიერს ადგილას და ან უქმ არს“ (ვახუშტი ბატონიშვილი, დასახ. გამოც., გვ. 311).

15. **ელენდორფი** – გერმანული კოლონია განჯის მახლობლად (დღ. ქ. ხანლარი აზერბაიჯანში); 1818 წ. ვიურტემბერგიდან გადმოსახლებულ გერმანელთა (130 ოჯახი) კოლონია. ეს სახელი მეკლენბურგ-შვერინის ჰერცოგინიას – ელენე პავლეს ასულის პატივსაცემად ეწოდა (გ. მანჯგალაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 31).

16. კლერეტი – (ფრ. Clairet) მუქი ვარდისფერი ღვინო, რომელიც ხანმოკლე დაყენების შედეგადაა მიღებული (**© ღვინის კლუბი/vinoge.com**)

17. **კოდა** – სოფელი თეთრინყაროს მუნიციპალიტეტში.

18. **ქოლაგირი//ცურტავი** – ციხე აგებულია 1788-1798 წწ. ერეკლე II-ს მეუღლის – დარეჯან დედოფლის მიერ. იგი აღმართულია მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირზე და მოიცავს საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას. მისი დანიშნულება იყო სამხრეთიდან ქვემო ქართლისაკენ მომავალი გზის დაცვა (იხ. პ. ზაქარაია, ქართულ ციხესიმაგრეთა ისტორია, თბილისი, 2002, გვ. 416-418).

19. **ბოლნისის ციხე** – დღევანდელი ბოლნის-ხაჩინის ტერიტორიაზე მიკვლეულია ნაქალაქარი, რომელსაც გალავანი ჰქონდა შემოვლებული, ხოლო ახლომდებარე გორაზე აგებული ყოფილა ციხესიმაგრე (ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური..., გვ. 123); ჩვენი ვარაუდით, ავტორი სწორედ ამ ციხეს უნდა გულისხმობდეს.

20. **ელიზავეტალი** – 1818 წ. დაარსებული გერმანული კოლონია (65 ოჯახი) დღევანდელ ასურეთში.

21. **ენაგეთი** – მდებარეობს თეთრინყაროს მუნიციპალიტეტში, მდ. ენაგეთის-ხევის (აღგეთის მარცხენა შენაკადი) ნაპირზე, სოფ. დიდი ენაგეთისა (ანინდელი ჯორჯიაშვილი) და პატარა ენაგეთის (ყოფ. ახალშენი) მახლობლად (ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური..., გვ. 200).

Lela Mikiashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior Scientist-Researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Poladauri Gorge

(Episode from Frédéric Dubois de Montpéreux's
„Travels around the Caucasus“)

Summary

Frederic Dubois de Monpere (1798-1850) was a scientist – traveler, whose publications led to the development of the European Kartvelology. Frenchman by origin, born in Switzerland, he was a famous geologist, naturalist and archeologist. Dubois traveled in different countries including the Caucasus, namely Georgia (1833-1834), which was reflected in his extensive work (in 6 volumes) „Travels around the Caucasus, at Circassians and Abkhazians, in Kolkhida, in Georgia, Armenia and the Crimea“. The work is written in specific style and represents a diary of this author, in which he describes in details facts seen and heard by him. „The Travel“ played an important role in the Georgian source studies.

In one of the paragraphs of the fourth volume entitled – „Poladauri Gorge“ the author describes details of his trip in the region of Kvemo Kartli (Lower Kartli) and his impressions. Besides, he offers interesting materials regarding the condition of Poladauri gorge historical monuments of those period. It should be noted that in the mentioned period (the 1830s) toponymic terminology is significantly mixed, which was supposedly caused by the replacement of the Georgian population by Armenian, German and Greek populations.

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ინგლისელი მოგზაური ჯეიმს ბრაისი თბილისის შესახებ (1876)

შესავლის მაგიერ

ჯეიმს ბრაისი (James Bryce-1838-1922) დაიბადა ბელფასტში. განათლება მიიღო ჯერ გლაზგოს უმაღლეს სკოლაში შემდეგ გლაზგოსა და ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტებსა და ოქსფორდის სამეცნიერების კოლეჯში. ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტმა ის აზიარა გერმანულ ისტორიულ და იურიდიულ მეცნიერებებს და გახდა „ტევტონური თავისუფლების“ მხარდამჭერი. მისი აზრით აშშ, ბრიტანეთის იმპერია და გერმანია იყვნენ „ბუნებრივი მეგობრები“. როგორც ისტორიკოსმა, სახელი გაითქვა 1864 წელს ნაშრომით – „რომის საღვთო იმპერია“. როგორც სამოქალაქო სამართლის დარგის პროფესორი, ის გაიწვიეს ლონდონიდან ოქსფორდში, სადაც იმყოფებოდა 1870-1893 წლებში.

1872 წელს იმოგზაურა ისლანდიაში, როგორც იქაური „საგების“ თავყვანისმცემელმა. 1876 წელს მოიარა რუსეთი არარატის მთებამდე, რომელზეც ავიდა როგორც მთამსვლელი. 1880 წელს აირჩიეს პარლამენტში, რომლის წევრადაც დარჩა 1907 წლამდე. ინტელექტმა და პოლიტიკაში გარკვეულობამ ის გახადა ლიბერალური პარტიის დაფასებულ წევრად. 1882 წელს ბრაისმა ჩამოაყალიბა „ნაციონალურ-ლიბერალური კლუბი“, რომლის წევრები იყვნენ გლადსტონი [1], ბერნარდ შოუ [2], დევიდ ლოიდ ჯორჯი [3], უინსტონ ჩერჩილი [4]. 1892 წელს შეუერთდა გლადსტონის უკანასკნელ კაბინეტს, 1894-95 წლებში იყო ლორდ სოლსბერის ახალ კაბინეტში „სავაჭრო საბჭოს“ პრეზიდენტი. 1897 წელს იმყოფებოდა სამხრეთ აფრიკაში და გამოაქვეყნა შთაბეჭდილებები ამ მხარეზე, რამაც გარკვეული გავლენა იქონია ბურების მეორე ომის [5] თაობაზე მიმდინარე დისკუსიაზე. ის იყო ერთი უმძაფრესი კრიტიკოსი ბრიტანეთის რეპრესიული პოლიტიკისა ბურების წინააღმდეგ.

1907 წელს დაინიშნა ბრიტანეთის ელჩად აშშ-ში, სადაც დაუახ-

ლოვდა პრეზიდენტი თეოდორ რუზველტს [6] და გერმანიის ელჩს აშშ-ში გრაფ ჰენრიხ ფონ ბერნშტოფს. ის იყო ანგლო-ამერიკული მეგობრობის დიდი მოამბე. ჯერ კიდევ 1882 წელს ის აირჩიეს „ამერიკის ანტიკვარული საზოგადოების“ წევრად.

1888 წელს დაწერა წიგნი „ამერიკული სახელმწიფო“ (The American Commonwealth), რამაც სახელი გაუთქვა ამერიკაში და ისტორიული და კონსტიტუციონალური სამართლის თვალსაზრისით უცბად იქცა კლასიკურ სახელმძღვანელოდ. 1907-1908 წლებში იყო „ამერიკული პოლიტიკურ მეცნიერებათა ასოციაციის პრეზიდენტი“. ამერიკის ელჩობიდან 1913 წელს დაბრუნებული დიდ ბრიტანეთში, გახდა ვიკონტი ბრაისი, ხოლო 1914 წელს – ლორდთა პალატის წევრი. 1913-1917 წლებში იგი ბრიტანეთის აკადემიის პრეზიდენტიცაა.

1915 წელს პირველი მსოფლიო ომის დროს ბელგიიდან ინერებოდა გერმანელთა სასტიკ საქციელზე მოქალაქეთა მიმართ. ასევე მკაცრად გამოხატა ოტომანთა იმპერიაში 1915 წელს სომეხთა გენოციდს. ის პირველი იყო, რომელმაც ლორდთა პალატაში ილაპარაკა გენოციდის შესახებ 1915 წლის ივლისში. მოგვიანებით ისტორიკოს არნოლდ ტოინბისთან (Toynbee) ერთად წარადგინა დოკუმენტური ჩანაწერი ჟლეტის შესახებ, რომელიც ბრიტანეთის მთავრობამ გამოაქვეყნა 1916 წელს როგორც „ლურჯი წიგნი“ (Blue Book). 1921 წელს ბრაისმა დაწერა, რომ ოტომანთა იმპერიაში მზადდებოდა მსგავსი სისასტიკე იქ მცხოვრები ასირიელების მიმართ. სიცოცხლის ბოლო წლებში ბრაისი მსახურობდა ჰააგის საერთაშორისო სამართლოში და მხარს უჭერდა „ერთა ლიგის“ დაფუძნებას [7]. 1921 წელს გამოქვეყნებული მისი წიგნი „თანამედროვე დემოკრატია“ წარმოადგენდა ომის შემდგომი დემოკრატიის საკმაო კრიტიკას.

როგორც დედოფალმა ვიქტორიამ [8] განაცხადა, „ბრაისი იყო ერთი ყველაზე მეტად ინფორმირებული ყველა საკითხში, ვინც კი შემხვედრიაო“.

წიგნი, რომლიდანაც ჩვენ ამოვიღეთ ცნობები თბილისის შესახებ, გამოქვეყნდა ლონდონში 1878 წელს შემდეგი სათაურით – „ამიერკავკასია და არარატი. 1876 წლის შემოდგომის არდადეგების დროს შემდგარი ექსპედიციის ჩანაწერები“¹, თავი IV, ტფილისი, გვ. 131-156.

¹ Transcaucasia and Ararat: being Notes of a Vacation Tour in the Autumn of 1876. By James Bryce, Author of "The Holy Roman Empire", London, 1878.

ტფილისი

ამიერკავკასიის დედაქალაქი არის ქვეყნის ტიპიური სახე. ეს არის კონტრასტების ქალაქი; ის ნახევრად ევროპულია, ნახევრად აზიური. ის ძვეს მდინარე მტკვარზე, რომელიც სწრაფია და მღვრიე და აქედან ტოვებს მთიან არეს და გადის სტეპებში, რაც კასპიის ზღვამდე ვრცელდება. ქალაქს ყოველი მხრიდან არტყია მაღალი და ფიქალიანი კირქვის მთები; ამათგან ზოგი სამხრეთისა აღმართულია მდინარის დონიდან 800-1200 ფუტის სიმაღლეზე. ესენი არაა თვალწარმტაცნი; მეტადრე მაისის შემდეგ, როცა ბალახეული სრულიად გადამწვარია სიცხის გამო. ამიტომ ისინი გამორჩეულად არიან შიშველი, მოყავისფრო რუხი, მკაცრი და უფერული, სანამ ჩამავალი მზე მცირე ხნით არ დააფენს წითელ შუქს. თუმცა ისინი ქალაქს ისეთ ხასიათს აძლევენ, რომ არ შეიძლება მათი უყურადღებოდ დატოვება. ამას გარდა ისინი იცავენ ქალაქს ცივი ძლიერი ქარებისგან, რომლებიც ზამთრობით უბერავენ კავკასიონიდან. ამდენად, ზამთრის ჰავა ყველაზე სასიამოვნოა ამ განედზე – თბილი და თანაბარი, არც ისე ნოტიო, როგორც შავი ზღვის სანაპიროზე². მაშინ როცა მტკვრის ქვემო დინებაზე სტეპები თოვლითაა დაფარული და აღიგვება ჩრდილო-აღმოსავლეთის სუსხიანი ქარის მიერ, ჭლექიან პაციენტებს შეუძლიათ ქალაქში მთელი ზამთრის მანძილზე გარეთ სიარული. წლიური საშუალო ტემპერატურა ცოტა უფრო დაბალია, ვიდრე რომში, რომელიც იმავე განედზე ძვეს. მეორე მხრივ, ზაფხულში ტფილისი აუტანლად ცხელია და დახუთული. ქვემოთ ამ ქვაბურში, სადაც ჰაერი მთებიდან თქვენამდე ვერ აღწევს, სადაც მზის სხივები აირეკლება შიშველი ფერდებიდან და თეთრი სახლებიდან, სადაც ხშირად თვეობით თავსხმა არ მოდის, ადამიანი იხუთება და უბრალოდ კი არ იწვის, არამედ იხრჩობა. მე რამდენჯერმე შევესწარი ჭექა-ქუხილსა და წვიმის ვრცელ ზოლს ქალაქის ირგვლივ რამდენიმე მილის მოშორებით, ქუჩები ღამის სიბნელეში ნათდებოდა ელვის შუქით, მაგრამ ტფილისში წვეთიც არ ჩამოვარდნილა. გამომდინარე იქიდან, რომ წყალი არაა საკმაო, ხოლო მტვერი ნამდვილად აღმოსავლური, ადვილი გასაგებია – ზაფხული არ არის დრო, რათა ისიამოვნო ამიერკავკასიის დედაქალაქით. ზაფხულში თითქმის ყველა, ვისაც შეუძ-

² ტფილისი მდებარეობს ზღვის დონიდან 1335 ფუტის სიმაღლეზე; წლიური ნალექის ნორმაა 19 დიუიმი.

ლია და თავისუფალია ოფიციალური სამსახურისგან, ადის მთებში. სასახლე (კარი), ე.ი. დიდი მთავარი [9], რომელიც არის ამ სისტემის მზე და მისი თანამგზავრი პლანეტები – ადიუტანტები, მიემგზავრებიან ბორჯომში; ესაა მშვენიერი ადგილი ტყიან მთებში, 80 ვერსზე დასავლეთით–ჩრდილო-დასავლეთით მტკვრის ზემო ხეობაში. სხვები, კავკასიონის გადავლით მიდიან პიატიგორსკსა ან კისლოვოდსკში – ესაა მინერალურ წყაროებიანი საყვარელი ადგილები იალბუზის ჩრდილო ძირში. ცოტანიც ოდესის გზით გადაინ ევროპაში. სექტემბრის შუა რიცხვებში ისინი იწყებენ დაბრუნებას, ხოლო ნოემბერში საზოგადოება კვლავ გახურებულ საქმიანობაშია.

მთები, რომლებიც მე ვახსენე, ციცაბოდ ეშვება მდინარისკენ; ქალაქი უმთავრესად ძვეს მის დაბალ ფერდზე მდინარის მარჯვენა, ანუ სამხრეთ-დასავლეთის გაცილებით მაღალ ნაპირზე. ასე რომ, ქალაქი ტერასებად ეშვება მდინარისკენ, რომელიც აქ მიედინება სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ. ქალაქის აღმოსავლეთ ბოლოში ორი კლდოვანი ნაპირი თითქმის ხვდება ერთმანეთს და მტკვარი ჭორომებითა და მორევებით მიიკვალავს გზას მათ შორის. ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეზე დგას სიმაგრე (ციტადელი), რომელიც ამჟამად საპატიმროცაა, და ძველი ქართული კათედრალი (ეკლესია) [10]. ამის უკან ტერასის მსგავს ადგილზე უზარმაზარი ყაზარმებია. მოპირდაპირე კლდეები ლამაზი სპარსული ციხის [11] ნანგრევებითა და გვირგვინებულნი, საიდანაც დავინახეთ გრძელი ტყიანი ზოლი დალესტინის უშორესი მთებისა, ხოლო მონმენდილ ამინდში – ყაზბეგის მბრწყინავი თოვლი, რომელიც აზიდულია ევროპისა და აზიის წყალგამყოფზე. ეს უსწორმასწორო გარემო სწრაფი მდინარით, რომელიც მიექანება ციცაბო ნაპირებს შორის, აძლევს ტფილისს დიდ მომხიბვლელობას და წარმოაჩენს მას უფრო დიდად, ვიდრე სინამდვილეშია. მისი ხედი ძალზე საოცარია, არა იმიტომ, რომ ცალკეული შენობებია ლამაზი; თუმცა ისინი თითქმის ყველა თანამედროვე რუსული სტილის მსგავსი და უინტერესო; სამაგიეროდ, უამრავი სახლი გაფანტული ჭალებითა და ბალებით, მთების მკაცრი ყავისფერი დეკორაცია, ხალხის ჭრელი ჯგუფები, რომლებიც ჩანან ხიდებზე, შორეული მთების ციალი, ყოველივე ძნელად დასავინყარია. მე ვერ ვიხსენებ რომელიმე ევროპულ ქალაქს, რომელიც მისი მსგავსი იყოს. ხალხმა ის შეადარა პრაღას; მაგრამ პრაღა ისევე ჩამორჩება მდებარეობით, როგორც აღემატება არქიტექტურის სილამაზით. ტოლედოც ასევე დაგვაფიქრებს, მაგრამ, ჩემი აზრით, მსგავსება იწყება და თავდება მკაცრი ყავისფერი მთებით და მღვრიე მდინარით.

ზემოდან დანახული ტფილისი არის ერთი მთლიანი ქალაქი, მხოლოდ აქა-იქ განწყვეტილი საზოგადო ან კერძო ბალებით. სინამდვილეში ის შედგება სამი სრულიად განცალკევებული ქალაქისგან, რომლებიც განსხვავდებიან წარმომავლობით, შენობებითა და მოსახლეობით. პირველია *რუსული ქალაქი*, ყველაფერი ახალი, ფართო, ეფექტური და ბოლოს გარეგნულად სუფთა. ის მდებარეობს მდინარის სამხრეთ-დასავლეთ ნაპირზე და შვეულად აღიმართება მთებისკენ; ეს, რა თქმა უნდა, არის ფეშენებელური სამთავრობო უბანი. აქვეა საუკეთესო მაღაზიები, ოპერის შენობა [12], საუნწყებო დანსებულებები და ა.შ. ქუჩები განიერი და სწორია, სახლები მაღალი, ახლად ნაშენები და ყველა ერთმანეთის მსგავსი, როგორც პარიზსა თუ ჩიკაგოში. ხეების რიგი დარგულია სარკისებურ-მინიანი ევროპული მაღაზიების წინ. ეს ნაწილი, ცხადია, გაიზარდა მხოლოდ ბოლო 60 წლის მანძილზე. აქ ცხოვრობს კარი – დიდ მთავარს აქვს ლამაზი სასახლე [13]; ის გადის მთავარ ქუჩაზე, რომელსაც სტ-პეტერბურგის მსგავსად ეწოდება *გოლოვინის პროსპექტი* [14]. რა თქმა უნდა, ამ ნაწილშია თითქმის ყველა დანსებულება და, ამას გარდა, ცხოვრობს მდიდარი სომხების გარკვეული რაოდენობა. თქვენ შეგიძლიათ წარმოიდგინოთ თავი ოდესაში, ან მოსკოვის ერთერთ უახლეს საუკეთესო გარეუბანში.

ამ რუსული ქალაქის აღმოსავლეთით და ღრმად დაბლა მდინარის გასწვრივ არის *ძველი ტფილისი*, ნამდვილი აღმოსავლური ქალაქი ვიწრო და დაკლაკნილი ქუჩებით, რომლებიც ცუდად, ან საერთოდ არაა დაფენილი, სახლები მხოლოდ ერთ ან ორ სართულიანია; ყველაფერი საშინლად ჭუჭყიანია, თუმცა შეუდარებლად მიმზიდველი, ვიდრე ახალი ქალაქის მოდურად გამართულობა. ხელოსნობა-ვაჭრობის ყოველ ძირითად სახეობას ჰქონდა თავისი ქუჩა ან ქუჩები, ანდა საკუთარი არკადა ბაზარში. ასე მაგალითად: ერთ ქუჩაზე გვხვდებოდნენ იარაღით მოვაჭრენი, მეორეზე – მეტყავეები, მესამეზე – იუველიერები, მეოთხეზე – ხალიჩებით მოვაჭრენი, მეხუთეზე – ბენვეულის გამყიდველები, რომელთა კედლებზე ეკიდა კავკასიური დათვისა და ჰირკანიის ვეფხვის ტყავები. ქვედა სართულის ოთახი ღიაა და გადის ქუჩაში ერთი ან ორი საფეხურით; აქ ვაჭარი ფეხმორთხმით ზის ჭილობის ნაჭერზე, გარშემორტყმული დამხმარეებით; მისი საქონელი ჰკიდია ან აწყვია მის უკან ირგვლივ კედლებთან და იმ ოთახში, უკან რომ მოჩანს. თუ ის ეწევა ხელოსნობას, ამას ყველას თვალწინ აკეთებს, მთლად ისევე, როგორც ზოგ ძველ ინგლისურ სოფელში, სადაც ხარაზი წინა ღია

ოთახში დამჯდარი ურტყამდა ჩაქუჩს მოზრდილი ფეხსაცმლის ლანჩას... შემდგომ, თუ აირჩევ გზას დაბლა ქუჩებში, მის შუაგულში მოიჭყლიტები ხალხის მასის მიერ, ან თითქმის გადაგივლის მქროლავი დროშკა; აქ სრულად ნახავთ გახურებულ მუშაობას: პურს აცხობენ ერთ ქუჩაში, ხმლებს ჭედავენ მეორეში; მესამეში ქსოვენ ქსოვილებს. აქ არ არის სამმართველო (ორგანიზაცია), რომელიც ხელოსნებს მყარად აგრძნობინებდა თავს; ალბათ ეს არ ეხება იმათ, ვინც ამზადებს მოსევადებულ იარაღს – დამბაჩებსა და ხანჯლებს, ვერცხლის ფიალებსა და სურებს, რომელთა მორთულობა ხშირად ძალიან მშვენიერია. ვხედავთ უამრავს გასაყიდად გამოტანილს; მე ვფიქრობ, რომ საუკეთესოები ძველი ნახელავები უნდა იყოს; არ ჩანს დიდი გამომგონებლობა თანმედროვე ხელოსნებში... ძველი ვერცხლის საქონლის ფასი კარგადაა ცნობილი. მცირეა იმედი ივაჭრო (შეთანხმდე) იქ, სადაც მრავალი რუსი მყიდველია ირგვლივ, ხოლო გამყიდველები ძირითადად სომხები. მშვენიერი ნივთები, განსაკუთრებით სარტყლები დამზადებულია მოსევადებით. გაგვაკვირვა სამკაულებმა – სპარსეთის ახლოს მყოფი მოელი, რომ საკმაოდ უხვად ნახავ დიდებულ ფირუზს მაინც, რომ არაფერი ვთქვათ მოოქროვილ ზურმუხტსა და ლალზე. ჩვენ საათობით ვიარეთ იუველირთა ქუჩაზე; შეიძლება ჩვენ ავცდით საუკეთესო მაღაზიებს, მაგრამ დიდი რაოდენობით ფირუზებიდან, რომლებიც გვიჩვენეს, ზოგი იყო დიდი, ძალიან ცოტა კი საგანგებოდ ლამაზი ფერის; პატარები ბევრად იაფია, ვიდრე პეტერბურგში. საუკეთესოები ალბათ შეძენილია სპარსეთში, რათა გამოიგზავნოს პირდაპირ აქეთ, ან კონსტანტინოპოლში. მათი ბუდეები მეტწილად ძალზე უბრალოა და ერთგვაროვანი. რაც მეტად მოგვეწონა, იყო დიდი ბნელი ოთახები, განლაგებული ქუჩის სიღრმეში, რომლებშიც ხალიჩების დილერები, მეტწილად სპარსელები ან თათრები, ინახავდნენ თავის საქონელს; სიბნელე არა მარტო სასარგებლოა ზაფხულში, არამედ საგრძნობი ხეირი გამყიდველისთვის. აქ არის საოცარი ნაირგვარობა პლედების, ნოხების; შეიძლება ნახოთ საუკეთესო ხალიჩები, ალბათ სპარსული თავრიზიდან და ხორასნიდან; ასევე მრავლადაა სხვაგვარი პატარები, რა თქმა უნდა, დაბალი ხარისხისა შემახადან და ნუხადან (ესაა ბაქოსკენ მიმავალ გზაზე), აგრეთვე ქურთისტანიდან და ტიგროსის ხეობიდან. მგზავრობისას ყველას მიაქვს თავისი პლედი, რაც უხეში ხარისხისა გამოიყენება უფრო ნატიფი საქონლის შესაფუთად. ჩვენ ვიყიდეთ სხვადასხვა და გაცილებით ძვირად შეფასებულნი. ვადარებთ

რა იგივე საქონლის ფასებს ლონდონურს, დავასკენით, რომ ხალიჩები ტფილისში დაახლოებით ორმოცი პროცენტით იაფია.

ჭყლეტა, ხმაური და განამანია ამ აღმოსავლური ქალაქისა ყველაზე მეტად იმ ხიდზეა, რომელიც მის შუაგულშია გადებული მტკვარზე [15]; მისი ტალღები ასკდება კლდეებს, რომელთა შორისაცაა მოქცეული, ხოლო მისი ხეთქება ძლივს ისმის იმ ხმამალალ და უხემ ხმებში, რომლებიც ჩვეულებრივია აღმოსავლელელებში. აქვე ახლოს მიდის გზა მეზობელ აღმოსავლეთის კარისაკენ [16], რომლითაც შემოედინება მთელი ტრანსპორტი სომხეთიდან, სპარსეთიდან და სტეპებიდან; ესაა ხან აქლემების ჯაჭვი, ხან ხილით ან ნახშირით დატვირთული სახედრების გუნდი, ხან მძიმე, ნელი, ხარებშებმული მასიურთვლებიანი ადგილობრივი ურმები, ხანაც ცხენოსანი კაზაკების თქარათქური ქვაფენილზე. ხილის გროვები გერმანული ბალებიდან დაყრილია მიწაზე, არეული კახური ღვინით სავსე ხარის ტყავის უზამაზარ რუმბებთან. ზემო კლდეებიდან დაბლა იმზირებიან ციხის პირქუში კედლები, ხოლო მათ გვერდით ჩანს ნაცრისფერი გუმბათი ყველაზე ძველი ქართულ ეკლესიათაგანის [17]; ახლოს და ნახევრად დაფარული სახლების უნესრიგო მასაში ხედავთ გუმბათებს და მიწარეთებს ერთმანეთის მოწინააღმდეგე სუნიტი თათრების და ერეტიკოსი სპარსელი შიიტების მეჩეთებისა. ძნელი დასაჯერებელია, რომ რუსული პარიზი მხოლოდ ნახევარ მილზეა აქედან.

დატოვებთ რა ამ უბანს, გაივლით მდინარის სამხრეთ ნაპირს, გადახვალთ მთავარ ხიდზე, რომელიც დამშვენებულია ამიერკავკასიის გამოჩენილი მმართველის, თავად ვორონცოვის ქანდაკებით [18] და შეხვალთ მესამე უბანში; ეს უკვე არ ჰგავს პირველ ორს, რომელთა აღწერა უკვე ვცადე. თქვენ ივინყებთ რუსეთს, ივინყებთ აზიას: თქვენ წარმოიდგინთ თავს შვაბების მდინარის ნაპირზე. ეს გახლავთ გერმანელთა დასახლება, რომელსაც ჯერაც ყველა უწოდებს „კოლონიას“; ეს იყო წარმოშობით მთლად ცალკე ქალაქი და მხოლოდ ახლახანს ტფილისის ზრდასთან ერთად შეუერთდა მას სახლების უწყვეტი რიგით [19]. ის დასახლებულია გერმანელებით, ვიურტემბერგიდან 60 წლის წინათ აქ ჩამოსული ემიგრანტების შთამომავლებით. ისინი გამოაძევეს თავისი სახლებიდან ახალი საეკლესიო ჰიმნის წიგნის (საგალობლების) გამო, რომელიც მათმა მმართველმა ძალით მოახვია თავს და რომელიც ამათ ჩათვალეს სუსტად დოგმის ფორმულირების თვალსაზრისით. რუსული მთავრობა ყოველთვის სიამოვნებით იცავდა მშრომელ და მშვიდობიან

კოლონიზატებს; ისინი მიიღეს თბილად; ჯერ ოდესის მახლობლად განასახლეს, ხოლო საბოლოოდ, მათივე სურვილისამებრ, აქეთ გადმოიყვანეს [20]. მას შემდეგ ისინი აქ ცხოვრობენ, ძალზე არ გამრავლებულან, თუმცა მათ კიდევ ცოტანი შეუერთდნენ გერმანიიდან; შეინარჩუნეს ყველა თავისი წეს-ჩვეულებები, ინახავენ თავიანთ პროტესტანტულ მრწამსს და მღერაიან თავისი ძვირფასი ძველი საგალობლიდან. ხეების რიგი მიუყვება მთავარ ქუჩას; ლუდსახდელები და ლუდხანები ესაზღვრება მას, სადაც პატიოსანი მოქალაქეები სხდებიან ღამით და ვახშამთან ერთად უსმენენ მუსიკალურ ჯგუფს (ბენდს), ისევე როგორც მათი ნათესავები ამავე დროს იქცევიან შტუტგარტის გარეუბნებში. ფაქიზი პატარა ქალბატონები (ფრაუები) საღამოს სიგრილეში გამოდიან კარის ზღურბლზე, ქსოვენ და ესაუბრებიან თავის ღამაზომიან კარლებს და გრეტჰენებს. მათ აქვთ საკუთარი სკოლები, გაცილებით უკეთესი, ვიდრე რუსული. ისინი თითქმის ყველა პროტესტანტია და აქვთ ზნეობრივი პროტესტანტული უპატივცემულობა მათი ცრუმორწმუნე ქართველი და სომეხი მეზობლების მიმართ. ერთმანეთში მხოლოდ გერმანულად ლაპარაკობენ და არ ამჟღავნებენ, ან მცირედ სურვილს რუსულის მიმართ, ასევე ხელს უშლიან გაითქვიფონ ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებში. საოცარია შეადარო ტევტონიზმის ეს სიჯიუტე აქ, არაჩვეულებრივად სწრაფ ათქვეფას გერმანელებისას სხვა მოქალაქეებთან, როგორც მაგალითად ჩრდილო ამერიკის დასავლეთის შტატებში – მილუოკში, სადაც მოსახლეობა მეტწილად გერმანელია და ლაპარაკობენ ინგლისურად შესამჩნევი უცხო აქცენტით. ამის ფენომენი ადვილი ასახსნელია. აქ ისინი გადმოსახლდნენ უფრო მაღალი ცივილიზაციიდან დაბალში; იქ თავიანთი თავი დაკარგეს მონათესავე ხალხებში, რომელთა იდეებსა და პოლიტიკურ დაწესებულებებს მალე უთანაგრძნეს.

სამწუხაროდ, ამ კარგმა შვაბებმა არაფერი მოიმოქმედეს, რათა თავისი უპირატესი ცივილიზაცია განევრცოთ...ეს ითქვა თითქმის ყველა გერმანულ კოლონიაზე რუსეთში: მათმა უმეტესობამ შეინარჩუნა საკუთარი ენერგია და შრომისმოყვარეობა, ხოლო ზოგმა მათგანმა, განსაკუთრებით მენონიტებმა [21] შეძლეს აყვავება (ისინი შეიძლება შევადაროთ ჩვენ კვაკერებს, ან მორაველ საძმოს). მაგრამ მათ ვერ გააუმჯობესეს ქვეყნის ძირითადი მოსახლეობის მდგომარეობა. ალბათ რელიგიების სხვაობა უდევს საფუძვლად ამ სეპარატიზმს. ეს ხელს უშლის ერთმანეთში ქორწინე-

ბას: რუსეთში შედარებით მიუღებელი კანონი მოქმედებს, ვიდრე ინგლისის მიერ ირლანდიაში იძულებით გატარებული კანონია, რომ შერეული ქორწინებიდან გაჩენილი ბავშვები მოაქციონ ორთოდოქსულ აღმოსავლურ მრწამსზე, მაშინაც კი, თუ არცერთი მშობელი ამ აღმსარებლობას არ ეკუთვნის. სადაც არ არის ურთიერთქორწინება, იქ ბოლო-ბოლო არის კარგად ნაცნობი (უცერემონიო) სქესთა კავშირი. მე არ ვცდილობ განვმარტო ფაქტი, მაგრამ მომყავს ის, როგორც საკვირველი მაგალითი იმედგაცრუების, როგორადაც წარმოჩნდება სახელმწიფო მოღვაწეთა ჩანაფიქრი... განსაკუთრებული აზრი ჰქონდა, რომ რუსი ქვეშევრდომებისთვის ეს ნავლებინათ შრომისმოყვარეობა-მომჭირნეობის ჩვევები და აგრიკულტურის უკეთესი საშუალებები, რასაც ეკატერინე II [22] მოითხოვდა მრავალი გერმანული კოლონიებისგან სამხრეთ რუსეთში. ეს იყო გეზი იმ კოლონიებისთვის, რომლებიც დაწმუნდნენ მოგიანებით და გაყვნენ მას.

გერმანელი მოსახლეობა ტფილისში დღეს უნდა ითვლიდეს 5-6 ათას სულს. მათი უმეტესობა ხელოსანია, ან მებაღე (მებაღეობა მთლიანად მათ მიანებეს ზარმაცმა ქართველებმა), მხოლოდ ცოტანი არიან დუქნების (მაღაზიების) მფლობელები, ან ვაჭრები. რა თქმა უნდა, მეცნიერთა უმრავლესობა და საკმაოდ დიდი ნაწილი საჯარო მოხელეთა ეკუთვნიან ე.წ. „კულტურფოლკს“ (კულტურულ ხალხს). მაგრამ ესენი არიან მეტწილად გზაბნეული მგზავრები ბალტიის პროვინციებიდან, ან თვით ძველი გერმანიიდან და არა უბრალო კოლონისტებიდან, რომლებიც წარმოადგენენ მეგობრულ, სასიამოვნო ხალხს; მათ შორის ინგლისელი თავს გრძნობს როგორც სახლში. ისინი მზად არიან დაანახონ მას ყოველგვარი სიკეთე. მე ვიქნებოდი უმადური, რომ არ აღვნიშნო ის დახმარება და რჩევები, რაც ზოგი მათგანისგან მივიღე და ეს იმ პირთაგან, რომელთათვისაც ჩვენ არ გვიჩვენებია წარდგინება (რეკომენდაციები).

მიუხედავად იმისა, რომ ტფილისში არის სამი განსხვავებული ქალაქი, აქ ცხოვრობს ექვსი გამოკვეთილი ეროვნება. გარდა რუსებისა და გერმანელების, რომლებზეც უკვე ვისაუბრე, ქართველები, სომხები, თათრები და სპარსელები წარმოადგენენ მოსახლეობის შესამჩნევ შემადგენელ დიდ ნაწილს. ქართველები შინაურები და ალბათ არიან ყველაზე მრავალრიცხოვანი. ქუჩებში ჭრელ სახეებში მათი ტიპი ყველაზე მრავლადაა. მათი უმრავლესობა წარჩინებულია, მაგრამ ხალხის მეტი წილი კი ღარიბი, რომლებიც ალბათ შეადგენენ დღიური მუშებისა და მოსამსახურეების ერთ მესამედს.

კაცები ქალაქში ძირითადად ატარებენ ევროპულ პიჯაკებსა და შარვლებს; სოფლად სამოსი უფრო მეტად ნააგავს ჩერქეზულს და აცვიათ ზედა ფენებს. მათში იოლად არ ამოიცნობ ქართველს, ვიდრე ქალებში, რომელთა ერთადერთ თავსაბურავს შეადგენს ნაჭრის (მაუდი, ტილო) ოთხკუთხა კეპი შემკული გვირგვინის მსგავსით, რომლიდანაც მხრებზე ჩამოშვება გრძელი თეთრი გამჭვირვალე ვუალი, რაც მათ აქცევს ქუჩის საოცარ სამკაულად. უნინ ისინი აკეთილშობილებდნენ აღმოსავლურ რეზერვებს. მე მახსოვს ერთი მოგზაურის 40 წლის წინანდელი ჩანაწერი, რომელიც ამბობს, რომ ქალაქში მან ვერ ნახა ბებერი და დამჭყნარი სახეების გარდა ვერაფერი. ამჟამად ეს ყოველივე შეცვლილია: ნამდვილად დიდებული შესახედაობის რასაა ეს ქართველები, კაცებიც და ქალებიც, მაგრამ მეეჭვება, რომ კიდევ სხვა რამით გამოირჩეოდნენ... ისინი ხელში ჩაუვარდნენ რუსებს იმიტომ, რომ ვერ გაუმკლავდნენ სპარსეთის დასუსტებულ დესპოტიზმს. ამჟამად მათ ნამდვილად არ უყვართ (მოსწონთ) რუსები, მაგრამ ვერ დავუშვებ, რომ როდისმე ასწევენ თითს მათ წინააღმდეგ. ალბათ მათი სული გატყდა ხანგრძლივი და უთანასწორო ბრძოლაში, რომელსაც ეს პატარა ერი მუდამ აწარმოებდა ისეთი მრისხანე მტრების წინააღმდეგ, როგორებიცაა თურქები და სპარსელები. შეიძლება ზოგმა იფიქროს, შეადარონ ისინი არა ევროპელებს, არამედ ნახევრად-ცივილიზებულ ხალხს, რომელიც დაიმონა უცხოელმა... სპარსეთის უღლის გადაგდების შემდეგ ისინი გამოკეთდნენ და ასევე გააგრძელებენ მომავალშიც³...

ყველაზე შესამჩნევი ფიგურები ქუჩებში ქართველი ქალბატონების შემდეგ არიან სასულიერო პირები; მათი მოღიწარი სახეები გვირგვინდება უზარმაზარი ცილინდრული ქუდებით, რომელთაგან ჩამოშვებულია გრძელი ჩადრი შავი სამგლოვიარო ვუალის მსგავსი; შავი სარჩის მანტია ვეება სახელოებით უფარავს სხეულს კოჭებამდე. ვისაც ახსოვს საფრანგეთი, იტალია, ან ესპანეთი, გაოცდება ნახო ამდენი ეკლესიური სახე, რომელშიც არ ჩანს არც ასკეტიზმი, არც სასულიეროთა ძალა, არც პროფესიონალური გამოუმეტყველება, გარდა ერთგვარი უაზრო და თვითკმაყოფილი გუნება-განწყობისა იმ ზარმაცი ადამიანისა, რომელსაც უხვად აქვს საჭმელ-სასმელი.

³ შემდეგ მოყავს ამონარიდი შარდენიდან, რასაც ჩვენ ვტოვებთ —

თუ თქვენ შეხვდებით დაძაბულ, ან მოუსვენარ სწრაფ გამოხედვას, უნდა იყოთ დარწმუნებული, რომ ეს სომხის თვალია. სომხები არიან დიდი და, როგორც ჩანს, მზარდი ნაწილი მოსახლეობისა, რომელსაც ადვილად გამოიცნობთ მათი მუქი სახის ფერთა და დამახასიათებელი ფიზიონომიით. ისინი არიან ყველაზე ენერგიული და მიმწოლი ხალხი ქვეყანაში; მათ ხელთ უპყრიათ თითქმის მთელი ვაჭრობა და არა მარტო მალაზიათა ფლობა, ასევე ვრცელი კომერციული წარმოება. ბევრი ასევე საკმაოდ წარმატებულები არიან რუსულ სამსახურში. ამბობენ, რომ ამიერკავკასიაში მომსახურეთა ნახევარზე მეტი არიან სომხები. როგორც ყველა წარმატებული ხალხი, ისინიც შურის საგანს წარმოადგენენ და ცუდად მოიხსენებენ; ეს ალბათ ცილისნამებაა მათი ნაკლებ ენერგიული მეზობლების მხრივ. ბიზნესში გონიერი პიროვნებები არიან მომჭირნეები, შეუძლიათ აწარმოონ მძიმე გარიგებები და ერთმანეთს საუცხოოდ უდგანან გვერდში. მათ შორის არიან ნასწავლი და გონიერი პიროვნებები და რამდენადაც იზრდება მათი ქონებრივი მდგომარეობა, იმდენად სრულყოფილდება მათი განათლება; ასეთი პიროვნებების რიცხვი ალბათ გაიზრდება. ამგვარად მათ წინაშეა მნიშვნელოვანი მომავალი. ისინი კარგ ურთიერთობაში არიან რუსებთან; თუმცა ბევრი არც მათზე და არც გერმანელებზე არ ქონინდებიან. აქვთ საკუთარი საკმაოდ დამოუკიდებელი (თვითკმარი) საზოგადოება.

როგორც ამბობენ, ტფილისში 10.000 სპარსელია. ყველა ისინი ცხოვრობენ ქალაქის ძველ ნაწილში. მათ მატებს მიმზიდველობას გრძელი მუქი ან მოყვითალი-ყავისფერი მოსასხამი და შავი ბატკნის ბენვის წვეტიანი ქუდი. ტფილისი ერთხელ იმყოფებოდა სპარსეთის უშუალო მორჩილებაში და უფრო მეტხანს მათ ბატონობაში; ამდენად შეიძლება დაიჯერო, რომ ეს ირანული მოსახლეობა მას შემდეგ აქ დარჩა და არ არიან ახალი მიგრანტები. მათგან ცოტანი ვაჭრობენ ხალჩებით, აბრეშუმით და თავისი ქვეყნის სხვა საქონლით; დანარჩენები ხელოსნობენ. ზოგი ხელობა მათ თითქმის გაითავისეს, კერძოდ კალატოზობა, რამიც, როგორც ამბობენ, აღემატებოდა ამ ქვეყნების სხვა ყველა ხელოსანს. არიან მაგარი მუშები და სხვა არაფერი აქვთ საარსებოდ.

თათრებიც იგივე რაოდენობის უნდა იყვნენ. ბევრი მათგანი არიან გადამზიდავები; მოდიან კასპისპირეთიდან და სპარსეთიდან; ისინი უფრო მოძრავი ხალხია, ვიდრე მკვიდრი; ყველა ღარიბები არიან, აქვთ კარგი სახელი შრომისმოყვარეობისა და მშვიდო-

ბიანობის გამო; ასრულებენ დიდი რაოდენობის არაკვალიფიციურ სამუშაოს. ყველა აბანოში არიან მებაზანოვეები, რაც მნიშვნელოვანი პროფესიის აღმოსავლურ ქალაქში. რა თქმა უნდა, ყველა მაჰმადიანია, ზოგი სუნის აღმსარებლობის, თუმცა ბევრი მათგანი, განსაკუთრებით სპარსეთის საზღვრებიდან მოსულები, შიიტებია.

გარდა ამ ექვსი მთავარი ეროვნებისა, ტფილისი სახსრები ყველა ჯურის გაურკვეველი ხალხით, ჩამოსული კავკასიის სხვადასხვა მხრიდან. ძიებები ყველა ოსებია, ქართველი ქალები – შინამოსამსახურენი. ბევრ წამოზრდილ ბავშვს შეუძლიათ ლაპარაკი იმ საინტერესო ენაზე, რომელზეც ვარაუდობენ, რომ ახლოს უნდა იყოს ტექტონურ ენის ოჯახთან; მათ აიგივებენ გერმანულთან. ეს აზრი კი ემყარება მხოლოდ ორ-სამ სიტყვას და ლუდის მსგავსი რაღაც სასმელის გემოს [23].

იმერლები, მეგრელები და აფხაზებიც შავი ზღვისპირეთიდან არცთუ იშვიათად მოდიან აქ სამუშაოს საძებნელად; ხანდახან აღმოაჩენ დახვეწილ არნივისებურ სახის ნაკვთებს და ლეკების მწვავე მზერას, შეიარაღებულს თავით ფეხამდე და ჩამოსულებს დალესტინის მთებიდან.

ეგროპაც არაა სრულად წარმოდგენილი, თუმცა იქ არიან ცოტა იტალიელები თუ ინგლისელები; უკანასკნელთაგან მხოლოდ სამი ადამიანი შემხვდა: ერთი გარუსებული ფოტოგრაფი, მეორე ბიბლიური საზოგადოების აგენტი, მესამე ახლად ჩამოსული, დაეწყო უნივერსალური მალაზიით და ენეოდა სუფრის ჭურჭლისა და მწარე ლუდის კარგ ბიზნესს. ამათ გარდა აქ არიან პოლონელები, საკმაოდ ფრანგები – სასტუმროს მფლობელები, ავეჯის გადამკვერელები, მღებავები, ტანსაცმლის მწმენდავეები, კონდიტერები და უმთავრესად პარიკმახერები. მოსახლეობის ასეთი საოცარი ნარევი ძნელად თუ მოიძებნება სადმე, თუნდაც აღმოსავლეთში. თქვენ ვერასდროს გამოიცნობთ, თუ რა ენაზე ლაპარაკობენ ქუჩაში გვერდზე ჩამვლელი ადამიანები; ეს იქნება ერთერთი იმ რვა თუ ცხრა ენიდან, რომელზეც თითქმის თანაბრად საუბრობენ. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ვანსხვავებით ფრანგულსა და გერმანულს, ზოგჯერ რუსულსაც, მაგრამ ამხანაგები, რომლებიც გვერდით მოგვყვებოდნენ, არსებული ვითარების მიხედვით ხანდახან ამბობდნენ: „ესენი საუბრობენ სომხურად, თათრულად, ქართულად, ოსურად, ან სპარსულად“. რუსული ენა საერთოა, არა იმიტომ, რომ უმრავლესობას წარმოადგენენ, არამედ ესაა ოფიციალური ენა, მეორე ენა, რომელსაც საკუთარი ენის დამატებით სწავლობენ ყველა ეროვნე-

ბები. თითქმის ყველა გერმანელი, კაცები მაინც, ლაპარაკობენ რუსულად. მე ვფიქრობ, რომ ასევეა სომხებიც, რადგან არიან კარგი ენათმცოდნენი და უფრო ამბიციურები, ვიდრე ქართველები. მაღაზიებზე გარედან ჩანს წარწერები შესრულებული რუსულად, ფრანგულად, გერმანულად, სომხურად და ქართულად; უფრო იშვიათად სპარსულად. აქ ცოტა ებრაელია; ალბათ სომხები არ უტოვებენ მათ სივრცეს.

ტიფლისის ადგილობრივი სახელია *ტფილისი*, რაც წარმოსდგება ქართული სიტყვისაგან *თბილი* (ცხელი) და მომდინარეობს თბილი წყაროებიდან⁴... რუსების შემოსვლისას ეს იყო ძალზე პატარა პუნქტი, შემოფარგლული იმ უბნით, რომელიც მდებარეობს დაბლა ხიდის ირგვლივ (მასზე უკვე ვისაუბრე). ჯერ კიდევ 1834 წელს აქ იყო 25.000 მცხოვრები. რაც ეხება ქვეყნის ზრდას და ვაჭრობის კონცენტრირებას ამ კონკრეტულ ადგილას, სადაც გზები ხვდებიან შავი ზღვისკენ მიმავალ რკინიგზას[24], ქალაქი ძალზე სწრაფად გაიზარდა და ამჟამად 80.000 ან მეტ მცხოვრებს უნდა ითვლიდეს. შენება ახლაც გრძელდება და სახლის რენტა წარმოუდგენლად მაღალია.

ქალაქს ღირსებას სიახლეები აძლევენ, რომელსაც მოგზაურთა მეტი წილი, რაც არ უნდა თქვან, დაფარულად მაინც შეაფასებენ. აქ არ არის მრავლად ღირსშესანიშნაობები – სურათების გალერეა, ეკლესიები, ძეგლები, მუზეუმები, ქარხნები, არსენალები, მწვანე კამარები და ა. შ. – სათანადოდ აღნიშნული თქვენს გზამკვლევაში... ეს არის ადგილი, სადაც შეგიძლია დასახლდე სასტუმროში და რაც გსიამოვნებთ, ის აკეთოთ – დილით გაისეირნოთ ყურძნის საყიდლად და შეერიოთ მრავალენოვან ნაკადს ხორცისა და ხილის ბაზარზე, ჩათვლით დახუთული შუადღის მერე დივანზე, ხოლო გრილ საღამოს გახვიდე რომელიმე მეგობრის სანახავად, ან დაჯდე საზოგადო ბაღში სამხრეთის მთვარის შუქზე და შუალამემდე ისმინო ბენდის სამხედრო მუსიკა. იქ არ არის შენობა მე-17 საუკუნეზე ადრინდელი, გარდა ძველი პატარა მეტეხის ეკლესიისა. არაა კოლექციები, გარდა მუზეუმისა [25], რომელიც საინტერესოა და ძალზე ლამაზად მოწყობილი და მიხედული, მაგრამ მცირე, თუკი მხედველობაში მიიღებ ქვეყნის საშუალებებს მინერალების, ცხოველებისა და სიძველეთა თვალსაზრისით. ასევე კარგადაა მოწყო-

⁴ ამას მოსდევს მოკლე ისტორიული მიმოხილვა ქალაქის დაარსებიდან რუსების შემოსვლამდე, რაც გამოვტოვებ — გ.გ.

ბილი გერმანელი ბოტანიკოსის მიერ ბოტანიკური ბაღი[26], მაგრამ შემცირებულია საქმე თანხების საჭიროების გამო. იქ მართლაც არაფერია მნახველისთვის, გარდა უსაქმო დროსტარებისა და გართობისა, ათვალეირო ადამიანთა ჭრელი ჯგუფების ჩაცმულობა და მანერები. სინამდვილეში ქალაქი თავისთავად მუზეუმი: მოსახლეობა ტფილისის ღირსშესანიშნაობა, სრულიად საკმარისი, რათა შეინარჩუნო ცნობისმოყვარეობა დღეებისა და კვირების მანძილზე.

მიუხედავად დიდი რაოდენობის ქარვასლებისა და დუქნებისა (ესაა მცირე ტრაქტირები, ან ტავერნები), რომლებსაც ხშირად სტუმრობენ ადგილობრივები, აქ არის სამი სასტუმრო, რომელთაგან ორს, და ვფიქრობ მესამესაც (ეს ახლახან დასრულდა), ფლობენ ფრანგები. ისინი მდებარეობენ ფეშენებელურ ახალ ქალაქში, ბაზრისა და ე. წ. სოლოლაკის (ახალი სარეზიდენციო უბანი) ახლოს. ერთს იმ ორი ძველი სასტუმროთაგანს დამკვიდრებული აქვს რეპუტაცია კარგი სამზარეულოსი და ფულის გამომძალველის. ამიტომ ჩვენ ავირჩიეთ მეორე, რომელიც აღმოჩნდა სუფთა და ზომიერად კომფორტული. ფასები მაღალია, როგორც ჩვეულებრივ აღმოსავლეთში, მაგრამ დაბალი, ვიდრე სტ-პეტერბურგსა თუ კონსტანტინოპოლში.

ქალაქის შიდა სოციალურ ცხოვრებაზე ბევრს ვერ ვიტყვი, რადგან არ მქონია კარგი საშუალება ამ მხრივ მისი გაცნობისა. რასაც უცხოელი ნახავს, ეს იქნება რუსებისა და გერმანელების, რომელთა ცხოვრება ყველგან მათი მსგავსია. ბალებზე, წვეულებებზე, ოპერაში ხედავ ცხოვრების გარე სახეს. ამას გარდა, სექტემბერი არ არის დრო ხალხში (საზოგადოებაში) გასასვლელად. მდიდრები მეტწილად გასული იყვნენ ქალაქიდან და, ჩვენდა სამწუხაროდ, იმათგან ჩვენ ცოტანი ვიპოვნეთ, ვინც წერილებში იყვნენ მოხსენებული და ვისთანაც მოგვექონდა რეკომენდაციები. დრო ნელა გადიოდა; ჩვენ სხვადასხვა სამზადისი გვექონდა სომხეთში სამგზავროდ, რაც საჭიროებდა ქალაქში მუდმივად აქეთ-იქით მიმოსვლას, რომ გვენახა ხალხი და გაგვეკეთებინა საყიდლები. ტფილისში ყველა, უქონელიც კი ქვეითად არ დადის: ქართველი თავს დამცირებულად ჩათვლის, თუ რამდენიმე იარდს ფეხით გაივლის, როცა ეგულება გადაადგილების საშუალება. ჩვენ უნდა მოგვეძებნა თარჯიმანი ან შიკრიკი, რისი მოგვარება ამ ქალაქში მოულოდნელად გაძნელდა, მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქი მრავალენოვანია, თუმცა არაორგანიზებული.... ამას გარდა მისაღები გვექონდა ოფი-

ციალური ნებართვის საბუთები სამოგზაუროდ, სარეკომენდაციო წერილები და სამგზავრო პასპორტები, რაც მოგვცემდა საფოსტო სადგურებზე ცხენების აყვანის უფლებას. ამ დოკუმენტების გარეშე ნაბიჯს ვერ გადადგამ რუსული დომინიონების დიდ გზებზე, თუმცა ძალიან ძნელად მათთან ერთადაც. ჩვეულებრივი საგზაო პასპორტი („პადოროოჟნაია“) არაა საკმარისი; თქვენ უნდა გქონდეთ სახელმწიფო „პოდოროოჟნაია“, რაც გაძლევს საგანგებო უპირატესობას. საბედნიეროდ, რუსი მოხელეები ჩვეულებრივ არიან ზრდილობიანი და მეგობრული, ძალიან ოფიციალურები; უეჭველად ნაკლებ მკაცრები (საღდაფონები), ვიდრე ფრანგები, ან პრუსიელები. ჩვენ გამოვიჩინეთ წინდახედულება, რომ მოვიტანეთ სტპეტერბურგის მაღალ ხელისუფალთაგან მოცემული რეკომენდაციები; ასე რომ ყველა პირობა ფაქტიურად უცბად შეასრულეს.

ყოველივე ამის მოგვარების შემდეგ დაგვრჩა საყიდლები, რაც ინგლისში უნდა წავგველო. ამჟამად შესყიდვა აღმოსავლეთში ძალზე განსხვავებულია და გაცილებით სერიოზული საქმეა, ვიდრე იქ არნამყოფს შეუძლია წარმოიდგინოს. უბრალოდ არ ხდება, რომ მისცე საქონელში მოთხოვნილი ფასი: ეს ხდება უსიტყვოდ. ვაჭრობის პროცესი უნდა წარიმართოს მშვიდად და ღირსეულად, დასრულდეს ყავის შემოტანით, ან ჩაით (ამ ქვეყნებში) და საუბრით. რა თქმა უნდა, საქმე არ წყდება პირველი ან მეორე დაჯდომისას, არამედ დრო და დრო გადაიდება შემდგომი განხილვისთვის. ჩვენ არ გვქონდა საკმაო დრო, რომ გადაგვეჭრა ყოველივე სათანადოდ და ოფიციალური ფორმით; ალბათ ჩვენ მეტი გადავიხადეთ ხალიჩებში, სარტყლებში, ხანჯლებსა და აბრეშუმში... მეორე მხრივ დიდი უპირატესობა გვქონდა დილერთა უმეტესობასთან, რომ არ შეგვეძლო გველაპარაკა მათ ენაზე. გამყიდველის ყოველი ენაწყლიანი შედავება ჩვენამდე აღწევდა შეკვეცილად გერმანელი მეგობრის მეშვეობით, რომელმაც თავაზიანად იკისრა თარჯიმნობა... ეს ბიზნესი მალე წარიმართა და დაბლა, გრილ, ბნელ ბაზარში დავყავით მხოლოდ სამი საათი ხალიჩების ყიდვამი; ხალიჩები სასურველად საკმარისი იყო, რომ შეექმთ ჩვენს მცოდნე მეგობრებს ინგლისში.

საკმაოდ ცხელოდა, რომ გვევლო ან გვემგზავრა ქალაქის გარეუბნებში, თანაც არაფერი იყო იქ სანახავი. სახლებს იქით თქვენ მოხვდებით წარმოუდგენლად ღარიბულ და დუხჭირ მხარეში; განსაკუთრებით მოსაწყენია წელიწადის ამ დროს, როცა ნათესი მოსავალი აღებულია. თუმცა ერთი მოკლე მარშრუტია საყურადღებო, რომელსაც გზამკვლევის მიხედვით მოგზაურმა გვერდი არ უნდა

აუაროს. მაღალი ქედი აღიმართება ტფილისის უკან სამხრეთ-დასავლეთის მხარეზე, რომელიც ციცაბო ფერდით ეშვება დაბლა მდინარისკენ. მას აქვს გრძელი, ვიწროკლდოვანი ქედის ფორმა და უწოდებენ *სოლოლაკის* ქედს, რომლის ჩრდილოეთი კალთა ქალაქისკენ ბრუნდება, ხოლო უკანა ფერდები ეშვება პატარა ნაკადულის ხეობისკენ, რომელსაც ჰქვია *წაეკისი*. მისი კალაპოტი ზაფხულობით მშრალია და ძალიან ცოტა წყალი რჩება ბოტანიკური ბაღისა და ქალაქის მომარაგებისთვის. ერთი ყველაზე მაღალი და გამოყოფილი მწვერვალი ამ ქედისა დაგვირგვინებულია სპარსული ციხის ნანგრევებით [27], რომელიც ბატონობს ქალაქზე; დანგრეულ მრგვალ და ოთხკუთხა კოშკებს აერთებს კედლების რიგი, რომელიც ლამაზად აღიმართება ცისკენ. მეორე ადგილას არის ადგილობრივი ძველის ნაშთები; ამბობენ, რომ ეს არის სასანიდ მეფეთა დროინდელი მზისა თუ ცეცხლის სპარსული ტაძრისა, სანამ ის ლამს იქადაგებდნენ. ერთი გზა ადის ამ ქედის წვერამდე, ბოტანიკური ბაღის ჩრდილიან ალესზე გავლით, რომელიც ძვეს მის დაქანებაზე ქალაქს გარეთ და გადაჰყურებს მშრალ და მიტოვებულ წაეკისის ხეობას, რომლის მოშორებულ მხარეზე მოჩანს მინაში ჩარჭობილი, შემოუღობავი და უპატრონო უამრავი საფლავის ქვა; აქ მარხავდნენ ტფილისელი სპარსელები თავიანთ მიცვალებულებს. როცა დატოვებ ბაღის ხეებს, აღმართი უფრო ციცაბო ხდება და უცბად თავდება ჭიშკრით (კარით) კლდოვან ქედში [28]. აქედან ხედავ მთელ ტფილისს მდებარეს შენს ფეხით, აღმოსავლელ ადამიანთა მასას ხიდზე, რუს ყარაულს დიდი მთავრის სასახლესთან გოლოვინსკის ბულვარზე, შვაბი კოლონისტების ხილის ბაღებში ჩაფლულ სახლებს მდინარის იქითა მხარეს, რომლის სწრაფი დინების ხმაური თითქოს გესმის საქმიანი ქუჩების გუგუნსა და ფუსფუსთან ერთად. შორს კი არის ტყიანი ქედები, რომელთა შორისაც დარიალის გზა ეშვება არაგვის ხეობიდან; კიდევ უფრო შორს აღიმართება ქედების წყება კავკასიონის ცენტრალურ ხაზამდე, სადაც თოვლიანი ყაზბეგი ელვარებს ყველაზე მაღლა.

მთების მასა, რომლისგანაც ეს სოლოლაკის ქედი შედგება, შემდგომ დასავლეთისაკენ განშტოვდება მთიანეთის ზეგანში, სადაც მდებარეობს ზაფხულის სასიამოვნო პატარა თავშესაფარი *კოჯჯორი*. ეს გახლავთ ტფილისთან ყველაზე ახლოს მდებარე სამთო სადგური, სადაც ქალაქის მაცხოვრებლები პაპანაქებისას აფარებენ თავს. ჩვენ გავემართეთ იქითკენ (ეს იყო ერთადერთი ექსკურსია, რომლის დროც გვქონდა), რათა წარვდგენოდით გენე-

რალს, რომელიც მაშინ იყო დიდი მთავრის მიხეილის (კავკასიის სარდლის) მოქმედი სამხედრო ადიუტანტი [29], და რომელიც ამიტომ პრაქტიკულად იყო კავკასიურ პროვინციებში მთავარსარდალი და სამხედრო მინისტრი⁵. გზა შეადგენდა 8-9 მილს. ღირსების შესაფერისად რომ გვემგზავრა, ჩვენმა სასტუმროს დიასახლისმა გვიშოვნა ფაეტონი; ასე ეწოდება ტფილისში ორცხენიან ეტლს, ხოლო ერთცხენიანი არის დროშკა. სხვათაშორის, ტფილისური დროშკები გაცილებით უკეთესია სტ-პეტერბურგისა თუ მოსკოვურზე; აქ არსებობს რეგულარული ტარიფი ფასზე, რომლის გადახდით უცხოელი გულითადად მადლობელია, რადგან პეტერბურგელ მეეტლესთან ხარჯავს ბევრ ძვირფას ნუთს თითებით ვაჭრობაში საფასურთან დაკავშირებით.

გზა მიიკლავება უწყვეტი მოსახვევებით მალლა მთაში, ქალაქიდან სამხრეთით; შემდეგ უხვევს დასავლეთისკენ და მცირე შეღმართით ადის პლატოზე, რომელიც აქა-იქ იკვეთება მინდვრებით, სადაც ჯუჯა მუხები იჩრდილავენ თავს და მეტწილად დაფარულია პურის ყანებით, სადაც 12 ან 16 ხარშებმული გუთანი ხნავდა მას. ჰაერი სულ უფრო სუფთავდებოდა, რაც ტფილისის თონედან ზევით ავდიოდით, სანამ ორიოდ საათში მივალნიეთ კოჯორს. აქ ზღვის დონიდან 5000 ფუტზე და ტფილისიდან 3700-ზე ჩვენ ვტკბებოდით ალპების შუა ფერდების მსგავსი ჰაერით; მკვეთრი გრილი ბრიზი ძლიერ მზესაც სასიამოვნოს ხდიდა. ირგვლივ საკმაოდაა ტყეები, რაც მათებს სიგრილეს...

თავადი გენერალ-ადიუტანტი, რომელსაც ვესტუმრეთ მის ლამაზ პატარა ხის ვილაში, არ იყო უსაქმოდ. ცხენოსან კაზაკებს ოთხით ამოჰქონდათ გზავნილები, უცდიდნენ გარეთ და შემდეგ ისევ ეშვებოდნენ ციცაბო გზით ტფილისისკენ. ამას არ შეუშლია ჩვენთვის ხელი, მიგველო გულითადი მასპინძლობა და გვესიამოვნა ვრცელი და წყნარი საუბრით, რაც შედგა სადილის შემდეგ ღია ცის ქვეშ. აქ ჩვენმა მასპინძელმა გვიჩვენა, რომ საკმაოდ კარგად იცნობდა არა მარტო ევროპულ, არამედ ინგლისური მხარის პოლიტიკასაც და ჩვენი მმართველი სახელმწიფო მოღვაწეების შეხედულებებსა და სიმპათიებს, რაშიც ჩვენი ჯარისკაცები თუ დიპლომატები მცირენი თუ შეედრებოდნენ...

⁵ გამოჩენილი ოფიცერი, ერთი უნიჭიერესი და პატივცემული პიროვნება რუსულ სამსახურში; ამჟამად, რამდენადაც ვიცი, მეთაურობს რუსული არმიის ერთ-ერთ დივიზიონს ბულგარეთში.

კოჯორი ახლა პატარა პუნქტია, თუმცა ტფილისის ზრდასთან ერთად ისიც ნამდვილად გაიზრდება. აქ ჩვენ ვესტუმრეთ მხოლოდ კიდევ ერთ პიროვნებას, გენერალ ხოდკოს (Chodzko); ის არის ცნობილი ინჟინერ-ოფიცერი, რომელიც 1860 წელს მეთაურობდა არარატის შემსწავლელ ჯგუფს. მისგან და მისი მდივნის ბ-ნ შაროიანისგან მივიღე მნიშვნელოვანი რჩევები არარატზე ასასვლელად (რასაც ვაპირებდით), რომ უფრო სანდო იყო კლდეები, ვიდრე თოვლი და არავითარ შემთხვევაში მარტო არ ავსულიყავი. საღამოს დავბრუნდით ტფილისში, შემაგრებული ყველა რეკომენდაციებით, რაც გაგვყვებოდა გზაში სომხეთისკენ, საითკენაც მეორე დღეს დავიძარით.

მე მგონია, რომ ამ მცირე გვერდებზე წარმოვაჩინე არასაკმაო ცნობები ამიერკავკასიის დედაქალაქის ღირსშესანიშნაობების შესახებ. მსურდა პრაქტიკულად დამეზუსტებინა ფასი ილუსტრირებული შესწავლისა, გამოკვლევისა და ციტირებისა, რაც სიამაყეა ჩვენი დიდი ინგლისური სერიის გზამკვლევათა. ადგილის სიღამაზეც ზარალდება მოგზაურის ხელში, რომელმაც უნდა აღიაროს, რომ ვერ ხედავს მას. ჩემი მობოდიშება იმაშია, რომ ტფილისში არ არის განსაკუთრებულად სანახავი, რაც ზემოქმედებას მოახდენდა მესხიერებაზე: თავისთავად ეს არის ქალაქი-საოცარი ნარევი ბევრი ეროვნების, ენის, რელიგიის, ტრადიციების. მისი დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ მას არ აქვს ერთი მახასიათებელი, არამედ ბევრი განსხვავებული. აქ ყველა ეს ხალხი ცხოვრობს გვერდი-გვერდ, ყიდულობენ და ყიდიან, მუშაობენ ქირით, არასდროს შედიან უფრო ახლო კავშირში, რჩებიან გულგრილნი ერთმანეთის მიმართ; არც სიყვარული, არც ზიზღი, არც ამბიციაცია, მშვიდად ემორჩილებიან უცხო მთავრობას, რომელმაც დაიპყრო ისინი წინააღმდეგობის გარეშე და აჩერებენ მათ ყოვლად დაუძაბავად. რაც შეეხება ეროვნულ ან მუნიციპალურ ცხოვრებას, იქ არ ბრწყინავს: ადგილობრივი მკვიდრი ამ ქვეყნისა თითქმის უცხოელი გეგონება ქუჩებში, ვიდრე ყველა სხვა, რომლებიც ავინროებენ მას. ძნელი სათქმელია, რა სამომავლო მარაგი აქვს ასეთ ქალაქს; ამჟამად ის აღმავლობის გზაზეა (წარმატებულია), სამუდამოდ თავისუფალია სპარსელთა მხრივ განადგურებისგან. მიუხედავად სრულიად ახალი ბულვარებისა და მობათქაშებული მაღაზიათა ფასადებისა, ის საოცრად თვალწარმტაცია.

მცირე კომენტარები:

[1] გლადსტონი, უილიამ იუარტ (1809-1898), ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწე. 1868 წლიდან ლიბერალური პარტიის ლიდერი. ინგლისის პრემიერ-მინისტრი 1868-74, 1880-85 და 1892-94 წლებში.

[2] ჯორჯ-ბერნარდ შოუ (1856-1950), ინგლისელი მწერალი, დრამატურგი.

[3] ლოიდ ჯორჯი (1863-1945), ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწე; ლიბერალური პარტიის ლიდერი; ინგლისის პრემიერ-მინისტრი 1916-1922 წლებში.

[4] ჩერჩილი, უინსტონ ლეონარდ სპენსერ (1874-1965). ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწე. 1904 წლიდან კონსერვატოლთა პარტიიდან გადადის ლიბერალურ პარტიაში, რომლიდანაც უკან ბრუნდება 1914 წელს. იყო სამხედრო კორესპონდენტად ბურების ომში. ინგლისის პრემიერ-მინისტრია 1940-45 და 1951-55 წლებში.

[5] ინგლის ბურების ომი სამხრეთ აფრიკაში 1899-1902 წლებში.

[6] თეოდორ რუზველტი (1858-1919), რესპუბლიკური პარტიის წევრი. აშშ პრეზიდენტი 1901-1909 წლებში.

[7] „ერთა ლიგა“ სახელმწიფოთა პოლიტიკური თანამშრომლობის პირველი საერთაშორისო ორგანიზაცია, შეიქმნა 1919 წელს. შეწყვიტა საქმიანობა 1940 წელს, ხოლო ოფიციალურად დაიშალა 1946 წელს. სსრკ მისი წევრი იყო 1934-39 წლებში.

[8] ვიქტორია (1819-1901), დიდი ბრიტანეთის დედოფალი 1837 წლიდან.

[9] დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი; კავკასიის მეფისნაცვალი 1862-1881 წლებში.

[10] მეტეხის ღვთისმშობლის ეკლესია; აგებული ვახტანგ გორგასლის და აღდგენილი დემეტრე II თავდადებულის დროს. მეტეხის ძველი ციხის ადგილას XIX საუკუნეში რუსებმა ააშენეს საპატიმრო.

[11] უძველესი ციხე აშენებული სპარსი ერისთავის მიერ ინოდეზოდა „შურის ციხედ“; სახელის შეცვლის მერე დღეს ამ მიდამოებს უწოდებენ „ნარიყალას“.

[12] ოპერის შენობა ააგეს 1851 წელს ერევნის (დღევანდელი თავისუფლების) მოედანზე, რომელიც დაინვა 1874 წელს. ახალი ოპერის შენობა (არქიტექტორი შრეტერი) 1896 წლიდან არსებობს; ის შენდებოდა 1880 წლიდან. ჩვენი ავტორი, ცხადია, ოპერას ვერ

ნახავდა. ის ალბათ ადრე შედგენილ გზამკვლევს ეყრდნობა.

[13] დღევანდელი მოსწავლე ახალგაზრდობის ეროვნული სასახლე (ყოფილი პიონერთა სასახლე). გადაკეთდა და გაფართოვდა 1835-1868 წლებში.

[14] დღევანდელი რუსთაველის პროსპექტი. ეგგენი ალექსანდრეს ძე გოლოვინი იყო საქართველოს მთავარმართებელი 1838-1842 წლებში.

[15] მეტეხის ხიდი, ე.წ. „თათრის მოედანთან“.

[16] აღმოსავლეთის კარი არის „განჯის კარი“.

[17] ხომ არ იგულისხმება ნარიყალას ციხის კედლებს შიგნით ფერისცვალების ქართული ეკლესიის ნანგრევები?

[18] ეს ხიდი აიგო 1851 წელს. დღევანდელ საარბრიუკენის მოედანზე 1867 წელს გაიხსნა მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვის, საქართველოში პირველი მეფისნაცვლის (1844-1854) ბრინჯაოს ქანდაკება. მოედანსაც და ხიდსაც მისი სახელი დაერქვა.

[19]-[20] ვიურტემბერგელი გერმანელები საქართველოში დასახლდნენ 1818-19 წლებში ერმოლოვის მმართველობისას. ეს იყო კოლონია „ნოი-ტიფლისი“ სოფელ კუკიასთან. შემდეგ ის გაფართოვდა ამჟამინდელი დავით აღმაშენებლის გამზირისკენ და ქალაქს შეუერთდა 1852 წელს.

[21] მენონიტები – პროტესტანტული სექტა, დაარსებული ჰოლანდიაში მენო სიმენსის (1446-1561) მიერ XVI საუკუნის დასაწყისში. აღიარებდნენ ბიბლიას, მაგრამ უარყოფდნენ სამებას. 1581 წელს როგორც დევნილები, გავიდნენ სხვადასხვა ქვეყნებში. რუსეთში ეკატერინე II-მ მისცა დასახლების ნება. მათაც რუსეთის სამხრეთის ორ გუბერნიაში დააარსეს თავისი კოლონიები (ტავრია-სა და ეკატერინოსლავში).

[22] რუსეთის იმპერატორი 1762-1796 წლებში.

[23] ოსების წარმომავლობასა და ნათესაობას გერმანელებთან საკმაოდ ბევრი ძველი, თუ ახალი მკვლევარ-მოგზაური ეხება თავის ნაშრომებში. ამ საკითხს ვრცლად განიხილავს გერმანელი მეცნიერ-მოგზაური აუგუსტ ჰაქსტჰაუზენიცი. მან ტფილისიდან საგანგებოდ იმოგზაურა ოსებში 1843 წელს და დაგვიტოვა მათი ვრცელი აღწერა-დახასიათება და ერთგვარი გამოკვლევა მათი წარმომავლობის, განსახლების და გერმანელებთან სავარაუდო ნათესაობის შესახებ, მიმოიხილა რა სხვადასხვა ავტორთა აღწერილობანი ოსებზე. აი, ერთი ამონარიდი მისი ნაშრომიდან: „ყოველივეს იმდენი საერთო ჰქონდა გერმანულთან თუ ევროპულთან, რომ დაბადე-

ბით კავკასიელ დრ. საბალოვსაც კი, რომელიც ოთხი წელი იმყოფებოდა გერმანიაში, ნამეტნავად მოხვდა თვალში“.

[24] ქვეყნის განვითარებას ფართო გასაქანი მისცა რკინიგზების გაყვანამ, რომლის მშენებლობა დაიწყო 1865 წელს და 1872 წელს ამოქმედდა ფოთი-თბილისის ხაზი.

[25] კავკასიის მუზეუმი დაარსდა 1852 წელს; აღადგინეს ცნობილი გერმანელი ბუნებისმეტყველის და გეოგრაფის გუსტავ რადდეს ინიციატივით და გაიხსნა 1867 წლის 2 იანვარს.

[26] ბალი არსებობდა ლეღვთახევის ტერიტორიაზე. ადრე ერქვა „სამეფო“, ან „ციხის“ ბალი. 1845 წლიდან ეწოდა „ბოტანიკური ბალი“.

[27] იხილეთ კომენტარი [11].

[28] ხომ არ არის ეს ე.წ. „წავკისის კარი“ (ვახუშტით „კოჯრის კარი“, ან „მალლა კარი“), თუ წავკისის ხევთან „აბანოს კარი“?

[29] ეს უნდა იყოს დიმიტრი ივანეს ძე სვიატოპოლკ-მირსკი (1825-1899), გენერალ-ადიუტანტი, ინფანტერიის გენერალი; იყო კავკასიის კორპუსის მთავარსარდლის ადიუტანტი. 1876 წლიდან დიდმთავარ მიხეილ რომანოვის თანაშემწე.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. „ქართლის ცხოვრება“, I, თბილისი, 1955.
2. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, IV, თბილისი, 1973.
3. თბილისის ისტორია, შოთა მესხიას რედაქციით, თბილისი, 1958.
4. აუგუსტ ჰაქსტჰაუზენი საქართველოს შესახებ, თბილისი, 2011.

Gia Gelashvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
Scientific Researcher of the Department of
Modern and Contemporary History*

English Traveller James Bryce about Tbilisi (1876)

Summary

Well-known states-man, scientist and traveller James Bryce visited Russia, Georgia and Armenia in 1876. The outcome of his journey is the work "Transcaucasia and Ararat: being Notes of a vacation tour in the Autumn of 1876", London, 1878. We translated material about Tbilisi from his work, where He describes its parts, bridges, population, Public buildings, streets, monasteries, fortifications, merchandize, the bazaars, Georgian ladies etc. Author familiarizes us with noble persons. The description of Tbilisi given by foreign travellers gives us an opportunity to watch the evolution of the city.

ნელი პაპუკაშვილი

*სოციალურ მეცნიერებთა დოქტორი, სა-
ქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი*

სპორტისა და ხელოვნების ურთიერთკავშირი

სპორტის მშვენიერებას, სილამაზეს აღიარებენ სპორტსმენები, მწვრთნელები, გულშემმატკივარები, ხელოვანები, მეცნიერები და სხვა მრავალნი. სპორტის სანახაობრიობა – მისი არსებობის და განვითარების მნიშვნელოვანი პირობაა, რადგანაც სწორედ ყურებადობა განაპირობებს სპორტისადმი საზოგადოების დიდ იტყერესს.

მსოფლიოში დღეისათვის სპორტი სანახაობრიობის თვალსაზრისით იკავებს პირველ ადგილს. როგორც გვიჩვენებენ სოციალური კვლევები, უამრავი ადამიანი უერთდება სპორტის სამყაროს არა მარტო იმიტომ, რომ მათ აინტერესებთ სპორტული შედეგები ან ცდილობენ ჯანმრთელობის განმტკიცებას, არამედ სპორტი იზიდავს და აღძრავს ესთეტიკურ გრძნობებს, აკმაყოფილებს ესთეტიკურ მოთხოვნილებებს. ბევრს ხიბლავს ის, რომ სპორტში მოღვაწეობისას იღებენ ესთეტიკურ სიამოვნებას, შეიგრძნობენ მშვენიერებას – მოძრაობის სილამაზეს, სხეულის და მოძრაობების სრულფასოვან ფლობას.

ყველაზე მნიშვნელოვანი სპორტის მშვენიერებაში არის ადამიანი (სპორტსმენი). მისი აღნაგობა და ჰარმონიული მოძრაობა.

ადამიანის სხეულის, როგორც ბუნებაში მშვენიერების ერთ-ერთი მოვლენის შესახებ წარმოდგენები უძველესი ხანიდან ფიქსირდება. ადამიანის სხეულის ფორმები იყო ესთეტიკური შეგრძნებების – ესთეტიკური ფასეულობების საზომი. ანტიკური ხანის მხატვრები, მოქანდაკეები და პოეტები აცნობიერებდნენ, თუ როგორი დიდებული შეიძლება ყოფილიყო გაბედული, სწრაფი, შეუპოვარი ადამიანი. იგი მშვენიერების კვლევის გვირგვინი გახდა. მასში თავმოყრილი იყო ძველი ბერძნული მსოფლმხედველობა და ხელოვნება.

ძველი ბერძნების სწრაფვა ადამიანის ფიზიკური სრულყოფი-

საკენ პიროვნული და ჰარმონიული განვითარების ერთ-ერთი მიმართულება იყო, რაც ნათლად სჩანს მათ ხელოვნებაში – ქანდაკებაში და ლარნაკების ფერწერაში. ბერძნების აზრით, რაც უფრო მშვენიერია ადამიანის სხეული, მით უფრო მშვენიერი იყო იგი, როგორც პიროვნება. ცნობილია, რომ წარმოდგენები „იდეალური“ ფორმის, სხეულის აღნაგობის სილამაზის შესახებ კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე სხვადასხვა ცივილიზაციებში იყო არაერთგვაროვანი. ძვ. წ. აღ. VI საუკუნეში კლასიკური პერიოდის საბერძნეთში ფიზიკურ იდეალად ითვლებოდა ძალა; იმ დროისთვის ყველაზე ტიპიურ ათლეტად ითვლებოდა მოკრივე ან მოჭიდავე. იმ პერიოდით დათარიღებულ ქანდაკებებში ათლეტებს კიდურების კუნთებთან შედარებით ტორსის კუნთები მეტად მკაფიოდ ჰქონდათ გამოყვანილი. თუმცა ძვ. წ. აღ. V საუკუნეში აქცენტები შეიცვალა. ქანდაკებებში ან ფერწერულ ლარნაკებზე გამოსახული ათლეტები გამოიყურებიან უფრო ახალგაზრდულად. უწინდელივით ძლიერები ჩანან, უფრო ჰარმონიულად არიან განვითარებულნი და თავის პოზებში კიდევ უფრო დახვეწილნი. ამგვარ იდეალებისკენ მიისწრაფოდნენ პოლიქლეტი, ფიდიასი, მირონი. ოლიმპიური თამაშების გამარჯვებული უბრალო მოკვდავის იდეალი იყო მოქანდაკეებისათვის შემოქმედების მოდელი.

V საუკუნის საბერძნეთის ადამიანის იდეალი გამოირჩევა ძალისა და სილამაზის ერთიანობით. ძალა რბილდება სილამაზით და არ იგრძნობა უხეშობა, ხოლო სილამაზეს ემატება ძალა, რათა გამოირიცხოს ზედმეტი სინაზე. რაც შეეხება თანამედროვე ხედვას ათლეტის იდეალური სხეულის შესახებ, როგორც პაულ ვაისსი [6] წერდა, რომ ათლეტი ეს არის განსაკუთრებული ადამიანი. მისი სხეულის სილამაზე და გრაცია, მოძრაობის კოორდინაცია, მგრძობელობა, სიმარდე, გატაცება, თავის დაჭერის მანერა, შრომისუნარიანობა, მისი დიდებული გამთლიანება (სპორტულ. ავტ.) იარაღთან – და ეს ყველაფერი მაქსიმალური შედეგების მისაღწევად ფიზიკური შესაძლებლობების ფარგლებში – მას დანარჩენ ადამიანებზე მაღლა აყენებს.

ნორმან გარდინერი [3] ძველბერძნული ქანდაკებების განხილვისას საუბრობს ათლეტური ვარჯიშებისა და ხელოვნების მტკიცე კავშირის შესახებ. გარდა ამისა, თანამედროვეობაში იქმნება ქანდაკებები, რომლებიც ასახავენ სპორტის და ხელოვნების ურთიერ-

თობის რეალურ სურათს. მაგალითად, მაკკენზის [2, 249-257] ქანდაკება „სპორინტერი“ ასახავს ათლექტ მძლეოსანს დაბალი სტარტის პოზაში, სადაც დაცულია პარამეტრები და წარმოადგენს სპორტის და ხელოვნების ურთიერთობის მშვენიერ მტკიცებულებას.

მრავალი კრიტერიუმი, რაც ტრადიციულად გამოიყენება ხელოვნების აღქმისათვის (პლასტიკური და საშემსრულებლო) და გაცნობიერებისათვის, ძალზედ საჭიროა ადამიანის ესთეტიკურად სრულყოფილი მოძრაობის გასაგებადაც. ამავე დროს, არსებობენ პარამეტრები და კომპონენტები სპორტში მოძრაობების ესთეტიკური განმარტებისათვის.

ჯერ კიდევ ძველი ბერძნები წარმოაჩენდნენ და აღწერდნენ ფიზიკური ვარჯიშების ღირებულებას ისეთი ტერმინებით, როგორცაა: „მშვენიერება“, „დახვეწილობა“, „ჰარმონიულობა“, „ელემენტურობა“ და სხვა. ფიზიკური ვარჯიშების დახასიათებისას გაცნობიერებული უნდა იქნეს ამ ტერმინების მნიშვნელობა. „ესთეტიკური კომპონენტი“ თუ „მხატვრული შემოქმედების ელემენტები“ ადამიანის მოძრაობაში გახდა შესწავლის საგანი.

სპორტის და ხელოვნების ირგვლივ ანალიზის დროს ყურადღება უნდა მივაქციოთ მათ საერთო და განმასხვავებელ ელემენტებს. ჩვენ ავლნიშნავთ მსგავსებას მხატვრობასა და თეატრს შორის, ქანდაკებასა და ცეკვას შორის. ამ ფონზე შეიძლება თუ არა, თუნდაც ნაწილობრივ სპორტის ჩართვა ხელოვნების სფეროში. სპორტი ადამიანს თვითგამოხატვის საშუალებას აძლევს, ხოლო სანახაობრიობის ელემენტები მას ანიჭებს საზოგადოებრივ აღიარებას და არსებობის საშუალებებს. ამ მხრივ იგი არის სოციალური მოვლენა. ეს თვისებები გარკვეულწილად ეხება ხელოვნებასაც.

ხელოვნება და სპორტი თავისი სერიოზულობით ხასიათდებიან. ორივე სფერო ითხოვს შეუპოვარ შრომას, ძალების დაძაბვას, დიდ ნებისყოფას. სპორტს სერიოზულობას ანიჭებს მაყურებლის არსებობა. მაყურებელი სპორტსმენთან ერთად „ილუზიურად მონაწილეობს“, რომელიც აიხსნება სპორტსმენის მოძრაობის მაყურებლის მიერ გონებაში გააზრებული გამეორებებით. „მონაწილეობის ილუზია“ ერთგვარი განყენებულობაა, რადგანაც მაყურებელი მოქმედებაში არასდროს არ იღებს მონაწილეობას. „მონაწილეობის ილუზია“ და „განყენებულობა“ თანაბარი ხარისხით დამახა-

სიათბელია ხელოვნების ნიმუშების აღსაქმელად, რაც მთლიანად მაყურებლის პრეროგატივაა.

ათლეტის ძალისხმევის რეალურობა და მაყურებლის არსებობა აიხსნება იმ ფაქტით, რომ სპორტი ისევე როგორც ხელოვნება, მიმართულია საბოლოო შედეგისკენ და მიზნისკენ.

ემთხვევა თუ არა სპორტისა და ხელოვნების ძირეული ფასეულობები? სპორტი ეს არის – შეჯიბრი, ხელოვნებაში ეს ნიშანი ნაკლებად არის დამახასიათებელი. არიან გამონაკლისები, მაგრამ ძალზედ იშვიათად.

უოფრეი გრინი წიგნში „მთელი მსოფლიოს თამაში“ [4] გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ სპორტისა და ხელოვნების შედარებისას აღმოჩნდება მეტი საერთო, ვიდრე განსხვავება.

სპორტში ესთეტიკურობის განცდის მისაღებად ყურადღება უნდა მივაქციოთ მის შესამჩნევ სიახლოვეს ხელოვნებასთან. მათ პირობითად სამი ასპექტი აქვთ საერთო. პირველი – დიდი ემოციური აღმაფრენა; მეორე – კანონები და წესები, რომლებიც სერიოზული და სავალდებლოა; და ბოლოს, მესამე – სპორტის და ხელოვნების შემოქმედებითი ხასიათი.

მათ შორის განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ სპორტი მეტად დემოკრატიულია და ყოველდღიური, უფრო მატერიალურია და მიწიერი. თუმცა ეს განსხვავება უფრო მეტად მიაწინებს არა მათ შორის განსხვავებაზე, არამედ მსგავსებაზე. თანამედროვე ხელოვნების ფართო გამოსვლა მაყურებელზე – მაგალითად, მონუმენტური ქანდაკების მშვენიერი ნიმუშები ქალაქის ქუჩებში, ღონისძიება სამხატვრო გალერეაში და ხელოვნების დაახლოების სხვა ნაირსახეობები – გადააქცევს მას „დემოკრატიულად და ყოველდღიურად“. უფრო მეტიც, პოპ-არტისა და ნეორეალიზმის ტენდენცია ხელოვნებას ხდის უფრო „მატერიალისტურად და მიწიერად“.

სპორტსაც და ხელოვნებასაც აერთიანებს თვითგამოხატვის საშუალება. ხელოვნებაში ეს ხდება შემოქმედებითობით ანუ ნებისმიერ ფორმაში მხატვრული გამოხატვით. შემოქმედებითი შრომის მეთოდი შეიძლება არც იყოს ესთეტიკური, თუმცა ხელოვნების ნაწარმოებში ესთეტიკური შთაბეჭდილება ყოველთვის მიიღწევა შემოქმედებით. სპორტში სპორტსმენის სხეულის შესაძლებლობების შემოქმედებითი გამოყენება იძლევა კი იმის საშუალებას,

რომ სპორტს ვუნოდოთ ხელოვნება? სხვა ელემენტების გარდა შემოქმედება უნდა შეიცავდეს თავის თავში „ორიგინალურობას, ათვისების უნარს, ამოუცნობში შეღწევას, დამოუკიდებლობას და აზროვნების სისხარტეს. სპორტული ვარჯიშები, რომლებიც სპორტსმენისგან ითხოვენ მისი შეხედულებების, ემოციების, მისი ესთეტიკური რეაქციების სულიერი იმპულსების და ბოლოს მისი ინდივიდუალური შესაძლებლობების გამოხატვას, იძლევიან თვითგამოხატვის მრავალნაირ შესაძლებლობებს, რაც ადვილი გასაიგივებელია შემოქმედებასთან ძალზე ჩვეულებრივ ასპარეზობებზეც კი. თუმცა მათ მნიშვნელოვანი კონსტრუქციული ხასიათი ენიჭებათ მაღალი რანგის შეჯიბრებებზე. „განსაკუთრებულ მდგომარეობაში ცივისსხლიანობა“ – ასე შეიძლებოდა სამართლიანად გვენოდა პირობებისთვის, რომლებიც ქმნიან დიდებულ თამაშებს და მასში მონაწილეების მოძრაობების დახვეწილობას, რაც იწვევს აღფრთოვანებას როგორც სპორტსმენებში ისე გულშემატკივრებში. ასპარეზობისკენ მიდრეკილება ასახავს სპორტსმენის აზროვნების მოქნილობასა და ორიგინალურობას, მის შემოქმედებით სანყისსა და ნიჭიერებას. ამიტომ სპორტი – შემოქმედებითი გამოხატულების ბუნებრივი სფეროა.

ზოგადად, სპორტი და ხელოვნების სახეები (დანყებული არქიტექტურით დამთავრებული მუსიკით) მიმართავენ მაღალი დონის შემეცნებას და ამასთან ხასიათდება მკვეთრად გამოხატული თავისებურებებით. მხატვრული შთაგონების საშუალებები და ხერხები მრავალნაირია. ამ კუთხით ხელოვნების სახეები განსხვავდებიან იმდენად, რამდენადაც განსხვავდებიან მათი გამომსახველობის საშუალებები. მუსიკას ტილოზე ვერ გადაიტან, არქიტექტურის ნიმუშებს თეატრის ენით ვერ გადმოსცემ. გარდასახვის ყველა ხერხის მიუხედავად ადამიანის ყველა მოძრაობას ვერ გადმოსცემ ქანდაკებაში; სპორტულ შეჯიბრებებს ქალაქადზე ადექვატურად ვერ ასახავ; თუ ვაღიარებთ, რომ სპორტში გამომსახველობის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს ადამიანის მოძრაობა, ამიტომ ლოგიკურია, რომ ადამიანის მოძრაობა გარკვეული კუთხით ხელოვნებაა.

მნიშვნელოვანია, რომ ხელოვნების ნაწარმოების ანალიზი, რომელიც იყენებს (იშველიებს) გარჩევის და განმარტების (მსჯელობის) კლასიკურ მეთოდებს, იყოს პროდუქტიული სპორტის, რო-

გორც ხელოვნების სიღრმისეულად გაგებისათვის. ანუ ფორმის, ხაზის, ფერის და შუქ-ჩრდილების ძირითადი კანონების ცოდნა, რაც გვეხმარება გამომსახველობითი ხელოვნების ნაწარმოების ესთეტიკური ფასეულობების გამოვლენაში, შეიძლება წარმატებით გამოვიყენოთ სპორტთან მიმართებაში. სპორტულ თემაზე სურათი, მაგალითად შეიძლება განვიხილოთ: 1) როგორც ფერწერის ჩვეულებრივი ნაწარმოები ნახატის, ფერის, კომპოზიციის თვალსაზრისით და 2) როგორც სპორტული მომენტის გამოსახვა.

მდიდარ მასალას იძლევა სპორტული ფოტოსურათების ანალიზი. ფოტოგრაფი, რომელიც სურათს გადაიღებს, მეტ-ნაკლებად განათლებულია ხელოვნების სფეროში და გააჩნია „ხედვის“ უნარი, ხოლო გაზეთის რედაქტორს გააჩნია მასალის მხატვრული გადმოცემის უნარი, რომელიც არჩევს სურათებს გადმოცემლობისათვის. მსგავსი პრინციპით შეიძლება ვიმსჯელოთ სპორტული ქანდაკების ანალიზის დროსაც. უფრო მეტად ნათელია ასოციაცია სპორტსა და არქიტექტურას შორის, როდესაც გაგვაჩნია სტადიონების და სხვა სპორტული ნაგებობები და ისინი თანამედროვე ქალაქებს ჰმატებენ ესთეტიკურობას.

სპორტი, უნდა გავანალიზოთ არა მხოლოდ შედეგებით, არამედ პროცესით და მოქმედებებით. იგი მდგომარეობს თამაშში და სპორტულ გამოსვლა-სანახაობაში. ხელოვნებაში კი პროცესი მდგომარეობს ფერწერის, ქანდაკების ან დიზაინის ნაწარმოებების შექმნის აქტში, ლიტერატურულ ან მუსიკალურ ნაწარმოებზე მუშაობაში. სპორტში შედეგი უფრო აბსტრაქტულია და განსაზღვრებისთვის რთულია; ხელოვნებაში შედეგი ადვილად გამოირკვევა. მაგალითად, ფერწერაში ეს იქნება პეიზაჟი, პორტრეტი და ა.შ. ხელოვნების სხვა სახეებში – ქანდაკება, პოემა, სიმფონია. მაგრამ, რიგ შემთხვევაში, ისევე როგორც სპორტში, რთულია მისი განსაზღვრა. მაგალითად, შედეგი და პროცესი საბალეტო და ზოგადად საცეკვაო ხელოვნებისა; პიესისა და სპექტაკლის. სპორტის მეცნიერები გამოთქვამენ მოსაზრებას, რომ ხელოვნების განსაზღვრა უნდა გაფართოვდეს მაღალკვალიფიციური სპორტული გამოსვლების მასში ჩართვის ხარჯზე: მაყურებლის რეაქცია, მათი მიმიკა, მაღალი სიზუსტით გამოხატავენ სპორტსმენის მოქმედებას. ამრიგად იქმნება მაყურებლის (გულშემამტკივრის) მონაწილეობის

ეფექტი: მაყურებელს შეუძლია განიცადოს იგივე ემოციები რასაც განიცდის სპორტსმენი, მხოლოდ დაბალ ხარისხში. მიუხედავად იმისა გამიზნულია თუ არა, სპორტსმენსა და მაყურებელს შორის მაინც მყარდება კავშირი. ძალის, სივრცის და დროის ელემენტების განცდა, თანაშეგრძნება, რითაც სპორტსმენი ქმნის თავის მოქმედებებს, ნაწილობრივ მაინც ახსნის მაყურებლის უნარს აღიქვას ეს მოძრაობები როგორც აზრობრივად, ისე სილამაზის შეგრძნების თვალსაზრისით.

თანამონანილეობის პრინციპს მივყავართ მსგავსების (თუნდაც ზოგად) იმ ელემენტებთან, რომლებიც აახლოებენ ერთმანეთთან სტადიონს, სპორტულ დარბაზებს და თეატრს. ამ მსგავსების საფუძველზე, შესაძლებელია იმ წყაროს ნახვა, რომელიც ამართლებს სპორტს, როგორც საშემსრულებლო ხელოვნების ერთ-ერთ ნაირსახეობას.

სლიუშერის წიგნის „ადამიანი, სპორტი და ყოფა-ცხოვრება“ [5] წინასიტყვაობაში ედგარ ფრიდენბერგი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ სპორტი – ეს არის გამოყენებითი ხელოვნების სახე და ფიქრობს, რომ სასცენო ხელოვნებიდან სპორტი ყველაზე ახლოს დგას ბალეტთან, რადგანაც სპორტში და ბალეტში გამომსახველობის საშუალებას წარმოადგენს ადამიანის სხეულის მოძრაობა. იმავდროულად, ის თვლის, რომ სპორტი მოცემულ ხელოვნებათა შორის ყველაზე რეგლამენტირებულია შეზღუდვებით, რომელიც ეხება სპორტსმენს სპორტული „ნაწარმოების“ (ცალკეული მანევრი, სტრატეგიული კომბინაცია) შექმნის პროცესში. სპორტსმენის ინდივიდუალური თვითგამომსახველობა ემორჩილება თამაშის მიზნებს და მეორე მხრივ(მონინაალმდეგეზე) უპირატესობის აღებას და იმისათვის, რომ ჰქონდეს რაიმე აზრი, მისი გამოსვლა სრულად უნდა ჩაეტიოს შეჯიბრების წესების ჩარჩოებში.

როდესაც ვცდილობთ სპორტის ბალეტთან (როგორც ცეკვის ნაირსახეობასთან) შედარებას, უნდა აღინიშნოს, რომ მოძრაობები ცეკვაში, იქნება ეს კლასიკური ბალეტი, რომელიმე ფოკსტროტი ან თანამედროვე ექსპრესიული ცეკვა, ისევე განსხვავდებიან თავისი შეზღუდვებით და ვარიანტებით, როგორც განსხვავდებიან ისინი, მაგალითად, ტანვარჯიშში, ფეხბურთში და სხვა. ადამიანის სულიერი და ფიზიკური შესაძლებლობების გამოყენება ცეკვაში

მთელი მისი თავისებურებებით პრაქტიკულად არ განირჩევა სპორტში მისი გამოყენებისაგან. რომ განვსაზღვროთ სხვაობა, ყურადღება უნდა მივაქციოთ სპორტისა და ცეკვის გრძნობად (ემოციურ) შინაარსს და გავითვალისწინოთ პროცესის და შედეგის საკითხები. თუ ცეკვაში ემოციურობა – ეს არის მნიშვნელოვანი ნაწილი როგორც პროცესისა ისე შედეგისა, სპორტში ეს უფრო რთულადაა. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ემოციური აღმადრენები უცხოა სპორტის როგორც პროცესისათვის ისე შედეგისათვის.

თუ განვიხილავთ სპორტს როგორც საშემსრულებლო ხელოვნებას, მაშინ უნდა გავერკვეთ პროცესის და შედეგის მხატვრულობის კომპონენტებში. რა არის საშემსრულებლო ხელოვნება? ჩვენს კონტექსტში ეს არის ცეკვა, თეატრი და მუსიკა სწორედ მათში ფიზიკური მოძრაობები დომინირებენ ხელოვნების დანარჩენ სახეებთან შედარებით. თანაც ცეკვა უფრო დინამიურია ვიდრე თეატრალური წარმოდგენა, თავის მხრივ თეატრი უფრო მოძრავია ვიდრე მუსიკის შესრულება. რაში მდგომარეობს მსგავსება მხატვრული თვითგამოხატვის ამ ფორმებსა და სპორტს შორის?

ჯონ დიუეი ავტორი წიგნისა: „ხელოვნება როგორც თვითგამოხატვა“ [5], ამბობდა: „ცეკვა და სპორტი შემოქმედების სახეებია, რომლებშიც დანაწევრებული მოძრაობები მთლიანდებიან და ნედლეულიდან გადაიქცევიან მათივე ექსპრესიით ხელოვნების ნიმუშებად.

წიგნში „სპორტის ესთეტიკის ქრესტომატია“ (უაითინგის და მასტერსონის რედაქციით) [7] მოცემულია, რომ სპორტის კულტურასთან კავშირის ძირითადი ნიშანი მდგომარეობს იმაში, რომ სპორტი ქმნის მშვენიერებას; რომ სპორტი შეიცავს მხატვრულ შინაარსს და ამიტომ იგი ისევე უნდა გავიაზროთ და გავაშუქოთ, როგორც მუსიკა და სასცენო ხელოვნება.

ესთეტიკური მოქმედებები, რომლებიც ქმნიან მშვენიერებას სპორტში ანალოგიურია იმ მოქმედებებისა, რომლებიც წარმოაჩენენ მშვენიერებას მუსიკაში ან თეატრში. შეჯიბრების პროცესში მყოფი სპორტსმენის მსგავსად, მუსიკოსი ან მსახიობი სცენაზე სრულად იხარჯებიან თავის ხელოვნებაში. ესთეტიკურ მოქმედებას როგორც სპორტში, ასევე მუსიკისა და თეატრის ხელოვნებაში ახასიათებს გაორება. ერთის მხრივ იგი არსებობს მხოლოდ და მხო-

ლოდ წამიერი მოძრაობის ფორმით, ხოლო მეორის მხრივ – შესაძლებელია გამოისახოს მუდმივი ფორმით. მუსიკაში გადადის სანოტო ნიშნების, დრამატურგიაში წერილობითი საშუალებით, სპორტში კი გრაფიკული სიმბოლოებით ისევე როგორც ქორეოგრაფიაში.

მუსიკოსის და მოცეკვავის საშემსრულებლო ხელოვნებაში ისევე მნიშვნელოვანია ტექნიკური ოსტატობა, როგორც ესთეტიკურად დახვეწილი შესრულება. თეატრში ტექნიკური ოსტატობა და ესთეტიკურობა ალემატება საზოგადოებრივი ქცევის სიმბოლურ როლს.

ჩვენს მიერ გაანალიზებული იქნა სპორტის დამოკიდებულება ხელოვნებასთან იმ მომენტების გათვალისწინებით, რაც აერთიანებს მას ხელოვნებასთან. როგორც ფერმწერს საღებავი და ტილო, ისე სპორტსმენს თავისი შემოქმედების ჩვენებისათვის სჭირდება სხეული. ტანმოვარჯიშის ხელოვნებამ შეიძლება იარსებოს როგორც საკუთრივ პროცესის გამო (თვითგამოხატვის პროცესი), ისე შედეგის გამო (საზოგადოებრივი აღიარების ჩართვით). ეს კი ნიშნავს, რომ ის არაფრით განსხვავდება ნებისმიერი არტისტის მხატვრული შემოქმედებისაგან. ცხადია, საბოლოო შედეგები (ხელოვნების ნაწარმოებები) განსხვავდებიან: ფერწერა და ქანდაკება რჩება შთამომავლობას, ცეკვა კი ცოცხლობს, მანამ სანამ ის სრულდება. ასეთივე განსხვავებაა სპორტის სფეროშიც, კერძოდ იგი ახლოს დგას ცეკვასთან; მიედინება დინამიურად, თუმცა დასრულებისთანავე მთავრდება მისი არსებობა.

სპორტის მხატვრული გამოსახვა გვხვდება მრავალი ცივილიზაციის კულტურულ მემკვიდრეობაში. სპორტული შეჯიბრებების ადრეულ გამოსახულებებს ქანდაკებაში, კერამიკაში და მოზაიკაში სპორტის ისტორიკოსი ეცნობა იმ სახით, რა სახითაც არსებობდნენ ძველად სხვადასხვა ქვეყნებში.

ალორძინების ეპოქაში ფერწერამ ასევე დაგვიტოვა სპორტული სცენების გამოსახულების მაგალითები. მასტერსონი ქანდაკების და ფერწერის სკოლების შესახებ წერდა, რომ თუ ჩავუღრმავდებით ვნახავთ, რომ მხატვრები, მათ შორის უდიდესი ხელოვანები სხვადასხვა დროს თავის შემოქმედებაში მიმართავდნენ სპორტულ თემებს [7].

სპორტის და ხელოვნების ურთიერთკავშირი ცხადად გამოს-

ჭვივის გამოჩენილი ფერმწერებისა და მოქანდაკეების ნაწარმოებებში (ანტიკურ ხანაშიც, რენესანსის ეპოქაშიც და თანამედროვე პერიოდშიც), რომლებმაც შეძლეს სპორტული მოქმედებები აღებეჭდათ ტილოზე და ქვაში.

სპორტული ფერწერა. სპორტული ფერწერის ნაირსახეობანი – დინამიური მოქმედების აღბეჭვდიდან პორტრეტის სტატიკურობამდე – იძლევიან ამ გამომსახველობითი ხელოვნების შესაძლებლობების მასშტაბურობის წარმოდგენას. ნაშრომის ხარისხი შესაძლოა კრიტიკოსების და ხელოვნების მოყვარულების გემოვნებას არ დაემთხვას, თუმცა ჩვენ შეგვიძლია დავტკბეთ სპორტული ფერწერის მახასიათებელი თვისებებით, იმ შემთხვევაში თუ შევისწავლით მისი ნახატის, ფერის და ფორმის თანმდევ ელემენტებს.

სპორტული ქანდაკება ისთივე მოცულობითია, როგოც ჩვენთვის სპორტული გამოსვლების სანახაობრიობა. ქანდაკებაში მოცულობის კონცეფცია განავითარა რ. ტეიტ მაკკენზიმ [2]. მის შრომაში დავინახავთ, რომ გემოვნებით შერჩეული პოზით უძრავ ფორმაში შესაძლებელია გამოხატო მშვენიერი მოძრაობების რიტმი.

როგორც ფერწერაში, ისე ქანდაკებაში ჩნდება ახალი მიმართულებები, რომლებიც ავინროებენ ზედმინევნით გამოსახვას. სპორტს კი სჭირდება სიზუსტე, რათა მართებულად იყოს გადმოცემული ხელოვნების სამივე განზომილებაში. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ სპორტულ ქანდაკებაში ადამიანის სხეულის ფორმის გადმოსაცემად იშვიათად მიუმართავთ აბსტრაქციისთვის. ათლეტის გამოსახვა რაიმე სპორტული მოძრაობის შესრულების დროს ხდება ძველბერძნული ქანდაკების პრინციპების მიხედვით, ნატურალიზმის და რეალიზმის განსხვავებული ხარისხით.

ამრიგად, სპორტსა და ხელოვნებაში არსებობს მრავალი საერთო ასპექტი. მათი ურთიერთკავშირი მრავალფეროვანია და ამოუწურავი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Dewey, John. Art and Education. Barnes Foundation Press, 1954.
2. Eberlein, H.D. "R. Tait McKenzie: Physician and Sculptor," Century, 1997.
3. Gardiner, E.Norman. Athletics of the Ancient World. Oxford:

- Clarendon Press, 1930.
4. Green, Geoffrey. Soccer: The World Game. London: The Phoenix House Ltd., 1953;
 5. Slusher, H. S. Man, Sport and Existence. Philadelphia: Lea and Febiger, 1967.
 6. Weiss, Paul. Nine Basic Arts. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1964.
 7. Whiting, H.T.A., and Masterson D.W. eds. Readings in the Aesthetics of Sport, London: Lepus Books, 1974.

Nelly Papukashvili

*Doctor of the Social Science, Georgian
Technical University*

Sport and Art interaction

Summary

Nowadays according to visuality, sport retains one of the first places. Among numerous factors it is conditioned by one the most important facts, particular in art and sport interaction. First of all, we have to emphasize a sportman's body, that old Greeks made masterpieces of art in their creative work.

Many criteria, which traditionally are used percieving art (plastic and performing) and awareness, are necessary to comprehend human's aesthetic action.

We can emphasize three main aspects of sport and art closeness: first – great emotional inspiration; second – laws and rules, that are serious and compulsory; third – sport and art creative character.

Both sport and art is combined the means of expression. Besides, they have common terms desighating the values that are typical for both spheres.

So, Sport and art has common aspects, which are various and unexhausted.

ავთანდილ ნონკოლაური
ისტორიის დოქტორი

მნიშვნელოვანი ნაშრომი საქართველოს ისტორიის უახლეს პერიოდზე

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველოს მე-20 საუკუნის ისტორიას არაერთი გამოკვლევა მიეძღვნა. ამის მიუხედავად, ჩვენი უახლესი ისტორიის ამ უაღრესად რთული და, ამავე დროს, ძალზე საინტერესო პერიოდის მრავალი საკითხის ახლებური გააზრების საჭიროება კვლავაც აქტუალურ პრობლემად რჩება.

საქმე ისაა, რომ თუ კომუნისტურ ეპოქაში საბჭოთა ისტორია მხოლოდ პოზიტიურ ჭრილში იყო წარმოდგენილი, საყოველთაოდ ცნობილი ნეგატიური მოვლენები კი ცალკეულ პიროვნებებს ბრალდებოდათ, პოსტკომუნისტურ ეპოქაში საბჭოთა პერიოდის 70-წლიანი ისტორია მხოლოდ შავ ფერში, მხოლოდ ნეგატიურ კონტექსტში განიხილება. ისტორიის ერთ ფერში ობიექტური აღქმა კი შეუძლებელია. მით უმეტეს ეს ითქმის უაღრესად რთულ, წინააღმდეგობებით აღსავსე ჩვენს უახლოეს წარსულზე.

ამ თვალსაზრისით მეტად საინტერესოდ გვეჩვენება ისტორიკოს უჩა ბლუაშვილის მიერ 2016 წელს გამოცემული ნაშრომი „საქართველოს ისტორია 1900-2016“. ავტორი შესავალშივე გამოკვეთს პოზიციას: „ისტორიული სინამდვილის დამახინჯება, უდანაშაულოდ რეპრესირებული ადამიანების შეურაცხყოფა იყო მთელი საბჭოური წარსულის მხოლოდ ნეგატიურ ჭრილში წარმოსახვა, მაგრამ არანაკლები შეცდომაა ჩვენი უახლესი წარსულის წარმოჩენა მხოლოდ და მხოლოდ რეპრესიების პრიზმით. ეს უკვე უსამართლობაა იმ მილიონობით ადამიანის მიმართ, ვინც ძალ-ღონის დაუზოგავად, რწმენით და სინდისით ემსახურებოდა უკეთესი მომავლის საქმეს. აქ დაუშვებელია ცალმხრივი, გაუნონანსორებელი შეფასებები, რადგან საქმე ეხება ჩვენი ხალხისთვის მეტად მტკივნეულ მოვლენებს, ჯერ კიდევ მოუშუშებელ იარებს“.

სწორედ ასეთი განონანსორებული პოზიციებიდან არის განხი-

ლული სარეცენზიო ნაშრომში წარმოჩენილი საკითხები. ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს 1918 წლის ქართულ-სომხური კონფლიქტის თემას, ხალხით და ერთგვარი თავმოწონებითაც კი საუბრობს არაერთი ღირსეული სომეხის მიერ ამ ომის დროს დაკავებულ ობიექტურ პოზიციაზე. მაგალითად, სომეხი ხალხის გამოჩენილი შვილის და ქართველი ხალხის დიდი მეგობრის ოვანეს თუმანიანის მიერ სომხურ-ქართული დაპირისპირების დროს ერევანში ჩარჩენილი თავის ქალიშვილების მიმართ გაგზავნილ წერილზე, სადაც ის ქართველების წინააღმდეგ ომში რაიმე ფორმით მონაწილეობას უკრძალავს მათ, ამავე დროს, უჩა ბლუაშვილი პრინციპული პირდაპირობით ამხელს საქართველოს სომეხობის მნიშვნელოვანი ნაწილის უღირს საქციელს, რომელიც ფულით და იარაღით ეხმარებოდა საქართველოზე თავდამსხმელ მხარეს.

საინტერესოდ მიმოიხილავს ავტორი 1921-1925 წლის საქართველოს ისტორიის პერიოდს. იმ ხანად ქვეყანაში და, კერძოდ, აფხაზეთში მიმდინარე დემოგრაფიული პროცესების ანალიზისას ბლუაშვილი აკეთებს დასკვნას, რომ **„აფხაზი ეროვნების მიმართ პრივილეგიები ქართული მოსახლეობის ნაწილში არაჯანსაღ განწყობას აჩენდა. ბევრი მათგანი აფხაზად ეწერებოდა. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს ასეთი ინფორმაცია ჰქონდა, მაგრამ ნაციონალ-უკლონიზმში დადანაშაულების შიშით თავს ისე იჭერდა, თითქოს, საგანგაშო არაფერი ხდებოდა“.**

ავტორი ორიგინალურად და, ვფიქრობთ, საკმაოდ დამაჯერებლად ხსნის 20-30-იან წლებში საბჭოთა კავშირში განხორციელებული ინდუსტრიალიზაციისა და კოლექტივიზაციის, მასობრივი რეპრესიების მექანიზმის ჩამოყალიბების განმაპირობებელ ფაქტორებს. გავრცელებული შეხედულების საპირისპიროდ, რომლის თანახმადაც სტალინმა პარტიული მასების მხარდაჭერა ადმინისტრაციული რესურსის გამოყენებით, პოლიტიკური მონინააღმდეგეების ფიზიკური განადგურების გზით შეძლო, უჩა ბლუაშვილი ასაბუთებს, რომ ოპონენტებთან დაპირისპირება სტალინმა თავისი პოლიტიკური პლატფორმის პარტიული მასების განწყობასთან დამთხვევის წყალობით მოიგო. მაშინ, როდესაც ტროცკი პარტიულ მასებს კვლავ იარაღის ხელში აღებისკენ, რევოლუციის უცხო ქვეყნებში ექსპორტისკენ მოუწოდებდა, ოპოზიციის მეორე ნაწი-

ლი კი პარტიის იატაკქვეშეთში დაბრუნებას მოითხოვდა, სტალინმა განაცხადა, რომ „ჩვენ გვაქვს ყველაფერი, რაც საჭიროა ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის ასაშენებლად“. „სტალინის ეს თეზა დაემთხვა პარტიული მასების საერთო განწყობას“, რამაც, საბოლოო ჯამში, განაპირობა ოპზიციაზე სტალინის და მისი მომხრეების დამაჯერებელი გამარჯვება, აღნიშნავს ის.

ასეთივე არაორდინალურია ავტორის მიერ კოლექტივიზაციის მიზეზების ახსნაც. „კოლექტიურ მეურნეობებში სტალინმა დაინახა სოფლიდან ქალაქში ფულის „გადაქაჩვის“ ინსტრუმენტი, შუალედური ორგანო, რომლის მეშვეობითაც შეიძლებოდა გლეხობიდან მაქსიმალური რაოდენობის პურის თითქმის უსასყიდლოდ ამოღება. ეს არაეკონომიკური იძულების მექანიზმი მძიმე მდგომარეობაში აყენებდა სოფელს, სამაგიეროდ, საიმედოდ გარანტიას ქმნიდა ქვეყნის უსწრაფესი ინდუსტრიალიზაციისთვის.... ამრიგად, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური მოწყობის ამოცანა მთლიანად დაექვემდებარა იმ დროის უმთავრეს ამოცანას – „ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციას“, – წერს ბლუაშვილი.

სოციალიზმის მშენებლობის გზაზე მიღწეული წარმატებების აღნიშვნა უჩა ბლუაშვილს ხელს არ უშლის ბოლშევიკების მიერ დაშვებული დანაშაულის ტოლფასი შეცდომების, ჩადენილი ურიცხვი პირდაპირი დანაშაულობების მკაცრ შეფასებაში. „მეთოდებსა და საშუალებებს, რომელთა გამოყენებითაც საბჭოთა კავშირმა სოციალიზმის მშენებლობა განახორციელა, შეუძლებელია ნორმალური უწოდო. პირველი ხუთწლედების შთამბეჭდავი წარმატებები ვერ გადაფარავენ იმ უზარმაზარ მსხვერპლს, სოციალურ-ეკონომიკურ და ზნეობრივ შედეგებს, რომლებიც უხეში ძალადობისა და ადმინისტრირების მაშინდელ პოლიტიკას მოჰყვა. არანაირი სოციალიზმი, მით უმეტეს, ისეთი კვაზისოციალიზმი, თავისი კვაზიდემოკრატიითა და კვაზიჰუმანურობით, როგორც საბჭოთა კავშირში აშენდა, არ ღირდა ასეთ უზარმაზარ მსხვერპლად. შეუძლებელია სამართლიანი იყოს სოციალური წყობა, რომლის აშენებამაც ამხელა მსხვერპლის მოითხოვა...“, – აღნიშნავს ის.

ნიგნის უმთავრეს ღირსებად მაინც დამოუკიდებელი საქართველოს უახლოესი პერიოდის მიუკერძოებელი გაშუქების მცდე-

ლობა მიგვაჩნია. ავტორი არც აქ ლალატობს თავის უმთავრეს პრინციპს და ობიექტურად წარმოაჩენს ქართული ეროვნული მოძრაობის, მისი ლიდერების მოღვაწეობის შუქ-ჩრდილებს. წიგნში დიდი ადგილი ეთმობა ქართულ-აფხაზურ, ქართულ-ოსურ დაპირისპირებებს, ამ დაპირისპირებებში რუსეთის საძრახისი როლის გამომზეურებას. ბლუაშვილი ფართოდ მიმოიხილავს 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის პერიპეტიებს, განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საკითხს თუ ვინ დაიწყო ომი. წიგნში დამაჯერებლად არის ნაჩვენები რუსეთის ორმაგი სტანდარტების პოლიტიკა, როდესაც ეს უკანასკნელი ჩეჩნეთში თავის შეჭრას და ამ მცირერიცხოვანი ხალხის მნიშვნელოვანი ნაწილის ფიზიკურ მოსპობას კონსტიტუციური წესრიგის აღდგენას უწოდებს, ხოლო ქართული სახელმწიფოს სურვილს ჩაეხშო საცეცხლე წერტილები ყოფილი ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე, საიდანაც ინტენსიურად იბომბებოდა ქართული სოფლები, იყო მსხვერპლი დაჭრილებისა და მოკლულების სახით – ოსი ხალხის მიმართ ქართული სახელმწიფოს გენოციდს. სათანადო ფაქტებითა და არგუმენტებითაა განმტკიცებული ავტორის დასკვნა: **„რუსეთ-საქართველოს ომი... ერთმნიშვნელოვნად დაიწყო რუსულმა მხარემ, რომელიც რეგულარული ჯარით შემოიჭრა სუვერენული სახელმწიფოს საზღვრებში, წერტილოვანი დარტყმები განახორციელა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე, მოახდინა ჩვენი მიწების ოკუპაცია, კონფლიქტის ზონიდან გამოდევნა ქართული მოსახლეობა...“**

ავტორს არც ქართული მხარის მიერ დაშვებული შეცდომები რჩება ყურადღების არედან. წიგნში მთელი პრინციპულობით არის საუბარი მიხეილ სააკაშვილისა და მისი გარემოცვის დანაშაულებრივ დილეთანტიზმზე, წინდაუხედავ, ბოლომდე გაუთვლელ ქმედებებზე, რამაც პუტინს შესაძლებლობა მისცა საკმაო დროით მოეხდინა მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრის დეზორიენტაცია.

სარეცენზიო ნაშრომში ვრცლად არის საუბარი ნაციონალური ხელისუფლების მიერ ქვეყანაში განხორციელებულ მნიშვნელოვან რეფორმებზე, სააკაშვილის ხელისუფლების წარმატებებზე და ჩავარდნებზე, იმ მიზეზებზე, რომლებმაც 2012 წლის ოქტომბრის არჩევნებში ნაციონალების მარცხი განაპირობა. ავტორი ფართოდ აშუქებს „ქართული ოცნების“ მიერ ქვეყანაში სამართლიანობის

აღდგენისთვის გატარებულ ქმედით ღონისძიებებს, ძალადობისა და უსამართლობის ფაქტების გამოაშკარავების მიმართულებით ივანიშვილის ხელისუფლების მიერ გადადგმულ ენერგიულ ნაბიჯებს, სოციალურად ორიენტირებული ბიუჯეტის ჩამოყალიბებას, რუსეთთან ურთიერთობის გაუმჯობესების მცდელობებს და სხვ. ამავე დროს, წიგნში საუბარია ხელისუფლების სათავეში „ქართული ოცნების“ მოსვლის შემდეგ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში თავჩენილ ნეგატიურ ტენდენციებზეც.

შესაძლოა, წიგნში განხილული ზოგიერთი საკითხი მეტ ყურადღებას ან სხვაგვარ ინტერპრეტაციას იმსახურებდეს, თუმცა, ერთი რამ სრულიად უდავოა: **უჩა ბლუაშვილის წიგნი „საქართველოს ისტორია 1900-2016“** პრობლემისადმი მიუკერძოებელი, განონასწორებელი, არაორდინალური მიდგომით თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში აშკარად გამორჩეულ ადგილს დაიჭერს.

უჩა ოქროპირიძე

*ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთა-
ველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნიკო
ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და
არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეც-
ნიერ-თანამშრომელი*

ისტორიული დოკუმენტი და ისტორიული მომენტი

თურქეთში მცხოვრებ ლაზების მესვეურთა მიერ შედგენილი – „ლაზების დეკლარაცია თურქეთისა და საქართველოს ხალხს და მსოფლიო საზოგადოებას“ – თავისი მნიშვნელობით ისტორიული დოკუმენტია, რომელშიც გამოხატულია თურქეთის რესპუბლიკაში მცხოვრები ლაზების პროგრესული ნაწილის თვალსაზრისი საკუთარი ეროვნული იდენტობის დადგენისა და დაცვის შესახებ. მაგრამ ამასთანავე არის უდიდესი ისტორიული მომენტის აღმნიშვნელიც, რადგან თურქეთის სახელმწიფოში არსებულმა საზოგადოებამ გაბედა და შეძლო ნათლად და არაოროაზროვნად წარმოეჩინა თავისი პოზიცია აღნიშნულ საკითხზე ყოველგვარი მორიდებისა და მიკიბ-მოკიბვის გარეშე.

ჩვენ მივესალმებით მათ მიერ ამ მიმართულებით გადადგმულ ყოველ მართებულ ნაბიჯს და თავს მოვალედ ვრაცხთ, მხარში ამოვუდგეთ ყოველგვარ ალალსა და გულწრფელ ძალისხმევას. ამასთან ვფიქრობთ, არც ისინი დაგვძრახავენ და დაგვიშლიან, ასევე ალალად და გულწრფელად გამოვთქვათ ჩვენი აზრი აღნიშნულ დეკლარაციაში წარმოჩენილი პოზიციის მიმართ.

დეკლარაციაში აღნიშნულია, რომ „საქართველო, ოფიციალური განცხადებით, მეგრულ-ლაზ ხალხს არ განიხილავს ავტონომიურ, ცალკეულ ელემენტად, არამედ მას განიხილავს ქართველი (ან გურჯი, Georgian) ერის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად. ლაზურ ენას კი, ქართული (ქართველური, Georgian) ენის ერთ-ერთ დიალექტად...“, რომ „ლაზები ქართველი ერის ნაწილს არასდროს წარმოადგენდნენ და არც ახლა არიან მისი ნაწილი. ლაზები ქართველები (ქარველური) არ არიან. ლაზები ისტორიის დასაწყისიდანვე ლაზები არიან და სურთ ლაზებად დარჩენა...“, ან კიდევ ის, რომ „ლაზური ქართული (ქართველური) ენის, მისი კილოს, დიალექტის, ქართველური ენების (Georgian languages) ნაწილი არ არის. სა-

ერთო ქართველურის (common kartvelian) მსგავსი ქართველისტების ტერმინოლოგიების წინააღმდეგეები არიან და მას უარყოფენ...“ განსაკუთრებით კი, რომ „ეს ტერმინოლოგიები ქართული ენის წინა პლანზე უსაფუძვლო წარმოჩენის, ლაზური და მეგრული ენების იგნორირებას ემსახურება... ამ არაობიექტურ ტერმინოლოგიის ნაცვლად მეცნიერული და აპოლიტიკური ტერმინის „სამხრეთკავკასიის ენების“ (South Caucasian Languages) ტერმინის გამოყენება“, – მათი აზრით, უფრო უპრიანი იქნებოდა. „ამით ლაზური დედენის, ქართული ენის ან სხვა სამხრეთ კავკასიის ენების ისტორიულ და გენეტიკურ სიახლოვეს არ უარვეყოფთ. ეს სიახლოვე ინდოევროპულ ენათა ოჯახის ტევეტონური ჯგუფიდან გამოსული გერმანული და ინგლისური ენების სიახლოვისთვის შეიძლება იყოს შედარებული. ზემოთ მოხსენებული ენები ლაზურსა და ქართულ ენაზე მეტად ახლოს დგანან, მაგრამ როგორც გერმანელებს ინგლისელებს, ან ინგლისელებს გერმანელებს არ უნოდებენ, ასევე არ შეიძლება ენოდოს ამ სიახლოვის გამო ლაზებს ქართველები, ლაზურს ქართული“. (აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს შორის, ბოლო დრომდე, არასდროს არ მდგარა უილიამ დამპყრობელი – უ. ო.). ამ სიახლოვის გარკვეული პოლიტიკური მნიშვნელობით დატვირთვა უაზრობა და უხამსობაა...“ და ა. შ. [1, 769-770]

ჩვენ არც ამის საწინააღმდეგო გვაქვს რაიმე, მაგრამ მოდი სერიოზულად, ერთად დავფიქრდეთ, – სადამდე შეიძლება მიგვიყვანოს ამ მიმართულებით სიარულმა, საკითხთა სიღრმისეულმა გააზრება-ანალიზმა.

სტატიაში – „სახელწოდება „ლაზის“ წარმოშობასთან დაკავშირებული საკითხები“ [2, 122-125] ა. ი. აქსამაზი აღნიშნავს: „...ტერმინ ლაზს ბერძნები არავითარ შემთხვევაში თურქებთან ან ლაზებთან არ აიგივებენ. პირიქით, ამტკიცებენ, რომ ეს ტერმინი ბერძნულია და ნიშნავს „გაუმარჯოს საბერძნეთს“ (ელას ზი – ნ. ბ.). თურმე პროფესორ მიშელ მეეკერისთვის ს. დელიგიორგისის ნაამბობს თუ დავუფერებთ „...სიტყვა ლაზი მოჭრილი ენით გამოთქმული „გაუმარჯოს საბერძნეთს“ ყოფილა. ხოლო მეორე შემთხვევაში ქ. აქსოილუ ამბობს, რომ „ახ. წ. 500 წელს პროკოფიუსის „ომების ისტორიაში“ ვხვდებით ასეთ ფრაზებს: „კოლხები, ანუ ლაზები“, „კოლხები ამავდროულად ლაზები იყვნენ“. VI საუკუნის ბიზანტიე-

ლი ისტორიკოსი აგათიასიცი აღნიშნავს ლაზებისა და კოლხების იდენტობას – „ლაზიკაში მცხოვრებნი ადრე კოლხებად იყვნენ ცნობილნი და ეს ლაზები და კოლხები ერთი და იგივე ხალხია... მიუხედავად ძველი კოლხეთის სამეფოს დანგრევისა და სიტყვა კოლხის დავიწყებისა, ლაზებს დაახლოებით 500 წლის შემდეგაც არ ავიწყდებათ კოლხი წინაპრები“ და როგორც აგათიასი აღნიშნავს „ამის გამო გადაჭარბებულადაც კი ამაყობენ...“ [4].

აქ ყველაფერი ნათელია. მაგრამ ფ. კირზიოლლუ ამავე კრებულში განთავსებულ სტატიაში „ლაზთა და ჰემშინთა ისტორია“, ლაპარაკობს რა ლაზების შესახებ, გვეუბნება: „ლაზებს ისლამამდე 150 წლით ადრე, ჭოროხის ყელსა და აფხაზეთ-სამეგრელოს გამყოფ მდინარე ენგურს შორის და უფრო ღრმად – მდინარე ფაშ/რიონის გასწვრივ, რომის იმპერიის ნაწილის – ლაზიკის სამეფოში უცხოვრიათ (ანუ იგივე ეგრის-სამეგრელოში – უ. ო.). იგი „აგლუტინაციური ენის სამ დიალექტზე მოსაუბრე, მწერლობის არ მქონე, მცირერიცხოვანი თემია“ [5, 153, 155]. მანვე კარგად იცის, რომ პლინიუსის (ახ. წ. 23-79) იმ ცნობის არსებობა, რომელშიც ლაპარაკია ლაზების „შავი ზღვის პირას და მდ. ფაზისის გასწვრივ ცხოვრების შესახებ“ [5, 155] და იქვე მოყავს, მისი აზრით, „წყაროები, რომლებიც გვიჩვენებენ, რომ ლაზები ქართველ-მეგრელები არ არიან“ და ასევე „მტკიცებულებანი, რომლებიც ადასტურებენ ლაზების/ჭანარების თურანულ და თურქულ წარმომავლობას“...

და აქედან რა გამოდის?

გამოდის, რომ ხსენებულ პერიოდში შავიზღვისპირეთის აღნიშნულ მონაკვეთში თურმე თურანულ-თურქული წარმომავლობის ხალხი ცხოვრობდა, რაც ყოველგვარი ფანტაზიისთვისაც მიუწვდომელი აბსურდი და ისტორიული უმართებულობის, მართლაც, უმაღლესი რანგია. მაგრამ კირზიოლლუ თავისას არ იშლის და განაგრძობს: „კიდევ გვინდა ხაზი გავუსვათ: საქართველოს, თბილისის აკადემიურ გამოცემებში კატეგორიულად ცხადდება, რომ მეგრელები და ლაზები მოძმე ტომები არიან და რომ მათი ენებიც მსგავსია. ეს მტკიცებულებები კი მოძველებულია და ძალზე პრიმიტიულია“.

ამ, ისტორიული ოპუსის გაგრძელებაში კირზიოლლუ მიმართავს იმპერიული მეთოდოლოგიისათვის მეტად დამახასიათებელ ხერხს; ხელოვნურად გაყოფილი ლაზ/მეგრელების ერთმანეთზე

დასაპირისპირებლად, ერთის დამცირებისა და მეორის თითქოს-და ამალლების ხარჯზე; რითაც მათ, მისი ქუთით, ერთმანეთისაგან რადიკალურად მიჯნავს და თანაც ორივეს დასცინის და ალბათ, გუნებაში ხითხითებს კიდევ, რადგან კირზიოლლუებმა კარგად იციან, რომ ერთ და იმავე მოდგმაზე (ხალხზე) ლაპარაკობენ... ამ მხრივ კირზიოლლუს ოინებისაგან დიდად არ განსხვავდება იმავე კრებულის ავტორის ნ. ალქომრუს მდარე ხასიათის მოსაზრებანი [5, 162-165], აღარაფერს ვამბობთ სომეხი პერ მინას ბუიშკიანის (XVIII-XIX ს-ის მოღვაწე) თუ მისი მოდგმის ზოგიერთი წარმომადგენლისათვის დამახასიათებელ პასკვილურ ჟანრზე, რის გამოც ილია ჭავჭავაძეს „ქვათა ლაღადის“ დაწერა მოუწია. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს მიერ დასახელებული სომეხი ავტორიც კი, მიუხედავად მის ნაშრომში დაშვებული ზოგიერთი ლაფსუსისა, პონტოს სამეფოსა და კოლხების შესახებ თხრობისას, აღიარებს, რომ „კოლხეთის დღევანდელი მოსახლეობის უმეტესობას ქართველები და მეგრელები წარმოადგენენ. ესენი ორივე ერთ ერს ეკუთვნიან და ერთი და იმავე ენის, რჯულისა და ადათ-წესის მიუხედავად, ქართველებს აჩიქბაშს (იმერლებს), ქოროხიდან ფოთის სამხრეთით ირანამდე გადაჭიმულ მათ ქვეყანას კი გურიელს უწოდებენ“ [6, 171-180]. აქ შევეხებით ერთ მეტად მნიშვნელოვან საკითხს, რომელიც, ამ მრავალმხრივ საინტერესო კრებულში, ასეა გახმიანებული: „საბჭოთა მმართველობა თავდაპირველად „მცირე“ ხალხებს პატრონად მოეკვლინა.

აღნიშნულ პერიოდში კავკასიაში რიცხოვრივად მცირე ეთნიკური ჯგუფებიდან ზოგიერთმა „კულტურული უფლებები“ მიიღო და აქამდე უდამწერლობო ენებმა „ოფიციალური ენების სტატუსი მიიღეს და წერილობით ლიტერატურას ჩაუყარეს საფუძველი... აბაზი, ადიღე, აფხაზი, ჩეჩენი, ლაზი და სხვა რიცხოვრივად პატარა ეთნიკურ ჯგუფთა ლიდერთა სახელებიც ამ პერიოდში წინა პლანზე გამოვიდა...“ და მათი ლიტერატურის დამფუძნებელთა შორის ლაზი ისქენდერ ჭითაშიცაა დასახელებული [3, 180-186].

აქ, როგორც დღეისათვის საყოველთაოდ ცნობილია, საქმე გვაქვს უძველესი იმპერიული პოლიტიკის, „გათიშე და იბატონე“, გატარების საბჭოურ ნაირსახეობასთან, რომლის ამ ფორმით განხორციელებაც მიზნად ისახავდა პატარა ერების ადრე მათზე საზოგადოებრივ-კულტურულად ზემოქმედების მქონე (დომინანტი)

ერთობისაგან ჯერ ხელოვნურად გამოცალკევება-გამოყოფას, მათ განაპირებას, შემდეგ კი, როდესაც ისინი სრულიად დაუცველნი აღმოჩნდებოდნენ იმპერიული მანქანის ზენოლის წინაშე თანდა-თანობით გარუსებას (რაც ფაქტიურად ხორციელდებოდა კიდეც).

დღეს ვერავინ აიღებს თავზე დაამტკიცოს, რომ ამას მართლაც მოყვა მცირე ეთნიკურ ერთეულებში ეროვნული ლიტერატურის აღორძინება, ან მათი „კულტურული უფლებების“ დაცვა. პირიქით, მათი გარუსების პოლიტიკამ მართლაც-და, შეუქცევადი ხასიათი მიიღო და რომ არა საბჭოთა იმპერიის მეყვსეული დაშლა, ახლა ე. წ. ახალი ისტორიული ერთობა – საბჭოთა ხალხი, რეალობად იქნებოდა ქცეული. ქართულს კი იგივე როლი ექნებოდა შერჩენილი საქართველოში, რაც ამჟამად ლაზურ „ნანანენას“ აქვს თურქეთის რეპუბლიკაში.

„კაჩკარის კულტურული წრე“, ანუ „ლაზებურას სამუშაო ჯგუფი“ წერს: „1935 წელს სოხუმში ლაზურად დაიბეჭდა სასკოლო წიგნი, რომლის ავტორიც იყო ისქენდერ ჭითაში – ლაზების დიდი პოეტი და მეცნიერი. სტალინის ბრძანებით ისქენდერი 1938 წ. (1939 წ. – წ. ბ.) მოკლეს და მოკლე ხანში ლაზი ხალხიც ციმბირში გადაასახლეს. ამასთან ერთად კულტურულ თავისუფლებასაც ბოლო მოეღო [3, 181]. შემდეგ კი იქვე ლაპარაკია ისქენდერ ჭითაშის მიერ 1935-1937 წლებში სოხუმში გამოცემულ ლაზური სკოლების დაწყებითი (I-II) კლასების სახელმძღვანელოთა შექმნა-გამოცემის შესახებ [3, 182], ბოლოს კი მოტანილია **აჭარელი ლაზის** (1996) შემდეგი ნაამბობი: „საბჭოთა მმართველობამ „ოფიციალური ენის“ სტატუსის მქონე ლაზური ენის დასაწერად ლათინურის ნაცვლად კირილიცას გამოყენება ბრძანა. ისქენდერ ჭითაში ამას შეეწინააღმდეგა. ამიტომ მოსკოვიდან მოსული ბრძანების თანახმად... 1939 წელს ის ბაქოში მოკლეს“ [3, 182].

აი, სწორედ ჩვენი ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებათა დადასტურება... და, მოდით ერთად გადავწყვიტოთ, – იქნებ ღირს ყოველივე ამაზე სერიოზულად დაფიქრება.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ აქ სრულიად უადგილოა დასმული კითხვა: „თუ ნამდვილი მიზეზი ანბანის პრობლემა იყო, მისი მოკვლის შემდეგ ამ რეფორმის განსახორციელებლად მის ადგილზე სხვა ვინმე რატომ არ დანიშნეს?“. რადგან აღნიშნული პოლიტიკის ნამ-

დვილი მიზანი ამ „მცირერიცხვან ეთნიკურ ჯგუფებში“ ე. წ. „კულტურული უფლებების“ მოთხოვნილებათა საბოლოო გაქრობა-გაუქმება იყო. რასაც აკეთებდნენ კიდეც, რადგან ეს იყო მათი „ეროვნული პოლიტიკის“ ჭეშმარიტი არსი და მიზანიც, რათა აღნიშნული „მცირე ეთნიკური ჯგუფები“ მათზე გავლენის მქონე საზოგადოებრივ-კულტურული ერთობისადმი, თითქოსდა მათ მიმართ ჩადენილი უსამართლობის განცდის მუხტით დაემუხტათ და შემდეგ ეტაპზე, მათი მიზნების შესაბამისად, კონკრეტული რესპუბლიკების წინააღმდეგ დაერაზმათ, რაც დღევანდელ საქართველოში მომხდარი ფაქტია.

აქვე სტატიის ავტორი ა. ი. აქსამაზი აღნიშნავს: „ჩვენ ვხედავთ ისქანდერ ჭითაშის სახელთან არის დაკავშირებული ლაზების მიერ „კულტურული უფლებების“ მოპოვება და მისი სიკვდილის შემდეგ კი ამ „კულტურული უფლებების“ დაკარგვა“; რაც, ჩვენი აზრით, ხელოვნურად შექმნილი, ისტორიულად ყალბი (მცდარი) თეზაა. რადგან ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ლაზ-მეგრელებმა თავიანთი ისტორიული კულტურული უფლებები, ქართველ ხალხთან ერთად, შექმნეს საბჭოთა პერიოდამდე დიდი ხნით ადრე თავიანთი ათასწლოვანი გმირული ბრძოლითა და შემოქმედებით; ამიტომაც მას ამ უფლებას ვერავინ შეეცილება მანამ, სანამ ღვთისგან კურთხეული ერთობა, საქართველო, მათთან ერთად იარსებებს! (ის არ არსებობს ცალკე – ქართლელის, კახელის, მეგრელ-ლაზის, იმერლის, სვანის, მესხის, აჭარელის, გურულის თუ სხვა ქართული მოდგმის შვილთა გარეშე, რადგან იგი მხოლოდ მათი ერთობაა).

ისქენდერ ჭითაში კი არის ლაზებისათვის სპეციალურად, ამასთან ხელოვნურად შექმნილი გმირი, რომელმაც, როგორც ჩანს, არ იცოდა თავისი ისტორიული ფესვების სიღრმე, თორემ მსოფლიოში აღიარებული ქართული დამწერლობის პატრონი, ლათინური შრიფტით ლაზური ანბანის შექმნას არ მოინდომებდა. ამით მან, შეიძლება მისდა უნებურადაც, შეასრულა იმპერიული დაკვეთა და ხელოვნურად დაუპირისპირდა იმ ერთობას, რომლის ერთ-ერთი ყველაზე ღირსეული წევრები სწორედ ლაზები (კოლხ-ეგრები) არიან. ამით კი ჩვენი ერთობის მტერს გაანაპირებინა არა მარტო საკუთარი ხალხი, არამედ საკუთარი პერსონაც. (იგივე ხდება დღეს საქართველოს სეპარატისტულ რეგიონებშიც). ყველაფერ

ამის დამგვეგმავმა კი მიზანს მიაღწია და ერთსაც და მეორესაც, თავისი ინტერესების შესაბამისად, გაუსწორდა.

სწორედ, ამჯერად თურქეთში, ამ პოლიტიკის „გამარჯვების“ შედეგია „ლაზების დეკლარაცია“... თორემ ნორმალურ პირობებშიც კი, შეიძლება ჩვენს შორისაც იყოს რაღაც პრობლემატური საკითხები, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ მათი დეკლარაციების გამოქვეყნებით გადაჭრის გზების ძიება, მიუღებელია, რადგანაც ჩვენი ურთიერთობა და ისტორიული თანაცხოვრება ათასწლეულებს ითვლის და ისტორიულ-სახელმწიფოებრივი ერთობაც, რომელსაც საქართველო ჰქვია, ამ ათასწლეულთა განმავლობაში ჩვენი წინაპრების მიერ ერთად დაღვრილი უზომო სისხლითა და საქმით (შემოქმედებითი შრომით) არის განმტკიცებული. ამიტომაც ვერავინ დააშორებს ერთმანეთს ფარნავაზსა და ქუჯის, იოანე მარუშისძესა და დავით მესამე კურაპალატს, დავით აღმაშენებელსა და გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს, ცოტნე დადიანსა და კახაბერ რაჭის ერისთავს, ილია მართალსა და დუტუ მეგრელს, ალექსანდრე ოქროპირიძესა და ამბროსი ხელაიას, ივანე ჯავახიშვილსა და სიმონ ჯანაშიას, კონსტანტინე გამსახურდიასა და გრიგოლ რობაქიძეს... და ბოლოს, საქართველოსა და ქართულ ფესვებს ვერავინ მოგლეჯს საქართველოს ეროვნულ გმირებს – მერაბ კოსტავასა და ზვიად გამსახურდიას!..

განა, ვინმეს შეუძლია მათი უდიდესი ქართველობის ეჭვქვეშ დაყენება?!

სიმართლე ძალზე მტკივნეულია, მაგრამ ეს არის... და, ასეთ შემთხვევაში მისი პირდაპირი თქმის მეტი არაფერი დაგვრჩენია და ვერც ვერაფერი გვიშველის. მაგრამ იმედია, მისი უდიდესი კეთილმოსურნეობით გამოყენება საჭირო შედეგს გამოიღებს!

P. S. გამოსხმაურება უკვე მზად იყო, როდესაც ცნობილმა ქართველმა მწერალმა იაშა თანდილავამ მომანოდა ცნობა, რომ ის ქენდერ ჭითაში სინამდვილეში ყოფილა, ლაზებში შემოგდებული, ეროვნებით რუსი, ალექსანდრე ცვეტოვი, რომელმაც მიიღო ლაზური გვარი და აფხაზეთსა და სამეგრელოში ეწეოდა ერთიანი საქართველოს წინააღმდეგ ძირგამომთხრელ საქმიანობას. მანვე 15 ლაზი ახალგაზრდა წაიყვანა პეტერბურგის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (მათ შორის მხატვარი ხასან ჰელიმიძი, მუჰამედ მემიშიძი

და სხვ.), როგორც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები, სასწავლებლად, თითქოს-და ეროვნული კულტურისათვის კადრების მოსამზადებლად; სინამდვილეში კი ენეოდა „სუკ“-ის აგენტურულ საქმიანობას აფხაზებსა და მეგრულ-ლაზებს შორის, მათი ქართველებთან დაპირისპირების მიზნით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.
2. აქსამაზი ა. ი., სახელწოდება „ლაზის“ წარმოშობასთან დაკავშირებული საკითხები, კრებულში: ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.
3. აქსამაზი ა. ი., ვინ და რატომ მოკლეს ლაზური ლიტერატურის წინამძღვარი ისქენდერ ჭითაში?, წიგნში: ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.
4. აქსოილუ ქ., ლაზებისა და სამხრეთ კავკასიელების წარმოშობა და მათი პირველსაცხოვრისი, წიგნში: ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.
5. კირზიოლლუ ფ., ლაზთა ა ჰემინთა ისტორია, წიგნში: ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.
6. ბუაშკიანი პ. მ., პონტოს ისტორია“, მისივე, „კოლხეთის ისტორია“, წიგნში: ლაზები და ლაზეთი თურქულ გამოცემებში, თბილისი, 2015.

Ucha Okropiridze

Doctor of History, Batumi Shota Rustaveli State University, Head Scientist of the Department of the Niko Berdzenishvili Institute of History and Archeology

Historical Document and Historical Moment

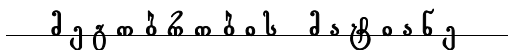
Summary

The work deals with the replay to the views expressed in the letter „**declaration of Lasis to Turkish and Georgian people and to the world**

society“ printed in Tbilisi edition collection – „**Lasis and Lazeti in Turkish editions“** .

It discusses some unjustified provisions according to the Georgian national self-consciousness represented in the mentioned declaration and the idea expressed to the benefit of the permanent values established in modern historic thinking of Georgia.

The work also covers the criticism of wrong and ambiguous views of the authors working in Turkey. Represents the trying of explanation understanding (correct) of the difficult circumstances created around the Lasis residing in the Republic of Turkey.

Николай Джавахишвили

Доктор исторических наук, профессор Тбилисского Государственного Университета имени Иванэ Джавахишвили, главный научный сотрудник Института истории и этнологии имени Иванэ Джавахишвили, почётный доктор Академии Наук Латвии

ЛИТВА: ДАЛЁКАЯ И БЛИЗКАЯ

В представленных ниже очерках я рассказываю о тех эпизодах моей жизни, которые связывают меня с географически отдалённой от Грузии страной – Литвой и с теми представителями литовского народа, которые оказали мне содействие в процессе работы над вопросами истории грузино-литовских взаимоотношений.

* * *

I. Мои первые впечатления о Литве

Я родился в одном из древнейших и красивейших городов Грузии – Телави. Наш дом, в котором я провёл детские и юношеские годы, находится в исторической части города. Наша улица носит имя выдающейся грузинской художницы Елены Ахвледиани (1898-1975), которая родилась и выросла в доме, расположенном на той же улице. Здесь же расположен дом, в котором одно время жила известная украинская писательница и переводчица Леся Украинка (1871-1913), которой пожить в Телави советовали врачи.

Мои родители поселились в нашем доме незадолго до моего рождения. До этого там почти полвека жил врач Николай Вольдейт (1886-1964). Его отцом был фармацевт Эдуард Карлович Вольдейт из Риги, обосновавшийся в Грузии в период русско-турецкой войны 1877-1878 годов.

Мой отец – доктор филологических наук, профессор Георгий Николаевич Джавахишвили (1941-2015), по специальности литературовед и фольклорист, мне, моей сестре Леле и младшему брату Давиду каждый вечер рассказывал грузинские народные сказки, которые

далеко уносили наше детское воображение. Именно поэтому в детстве я увлеченно читал сказки народов мира, которые в ту пору целыми томами издавались на грузинском языке. Это благородное дело возглавляла старшая коллега моего отца госпожа Елена Вирсаладзе (1911-1977) – известный фольклорист, которая руководила кафедрой фольклористики в Тбилисском Государственном Университете. Именно благодаря ей я на своем родном языке познакомился с литовскими сказками, предисловие к которым написал литовский литературовед Донатас Эдмундас Саука (1929-2015). Так состоялась моя первая «встреча» с Литвой.

Надо отметить, что слова «Литва» и «литовцы» в период моего детства и юности были довольно популярны в Грузии, особенно среди молодежи. Молодые люди ездили отдыхать на литовские курорты, особенно в Палангу, а молодожены предпочитали проводить медовый месяц именно в этой сказочной стране.

Среди множества грузин, посещавших Прибалтийские республики, в том числе и Литву, были и мои родители, которые всегда с удовольствием вспоминали об этом путешествии. Делясь впечатлениями о поездке с друзьями, они особо подчеркивали красоту и идеальную чистоту в прибалтийских городах. Интересны были также их рассказы о самобытности и богатой национальной культуре литовцев (и вообще прибалтийцев).

Так что, слова «Литва» и «литовцы» очень позитивным образом отпечатались в моей памяти еще с раннего детства.

II. Мое восприятие грузино-литовских политических взаимоотношений

В конце 80-ых годов прошлого века с ростом национально-освободительного движения в Грузии популярность слов «Литва» и «литовцы» приобрела широкий масштаб.

Побывавшие в ту пору в Литве грузины с восторгом рассказывали о бескомпромиссной политической борьбе прибалтийских народов за восстановление своей государственной независимости. В этой борьбе действительно авангардную роль играли литовцы, которые выделялись особой активностью.

Борьбу коренных народов Прибалтийских республик горячо поддерживал свободолюбивый грузинский народ, который так же

упорно боролся за восстановление многовековой государственной независимости Грузии.

С тех пор, как я стал студентом Тбилисского государственного университета, я поселился в столице Грузии, где в тот период происходили важнейшие политические события. Помню, с каким вниманием слушали тогда собиравшиеся на митингах люди эмоциональные выступления балтийских диссидентов, как развевались рядом с нашим флагом литовский, латвийский и эстонский флаги. Грузины глубоко уважали Председателя Сейма Литвы Витаутаса Ландсбергиса, который разумно возглавлял литовский народ в борьбе за свободу.

11 марта 1990 года Сейм Литвы принял декларацию о восстановлении государственной независимости. В том же году независимость провозгласили Латвия и Эстония, что вызвало агрессию и блокаду со стороны Москвы.

Руководство национально-освободительного движения Грузии приняло решение по возможности оказать помощь литовским друзьям в борьбе за свободу. При помощи руководителей Красного Креста Грузии и профсоюзов работников медицины Нодара Цкитишвили и Иосифа Кацитадзе в Тбилиси был открыт специальный банковский счет для помощи Литве. В мае из Тбилиси в Литву вылетело три самолета с 20 тоннами продуктов и медикаментами. В состав грузинской делегации входил Шалва Циклаури, который возглавил созданное в Грузии представительство взаимоотношений и дружбы с Литвой. Он часто ездил в Литву, где сблизился с представителями национально-освободительного движения этой страны.

Начиная с осени того же года, когда в результате многопартийных выборов к власти в Грузии пришли представители национально-освободительного движения, грузино-литовское сотрудничество стало более интенсивным и крепким.

13-14 января 1991 года руководство СССР ввело в Вильнюс вооруженные силы, что привело к кровопролитию. Правительство Грузии незамедлительно объявило о солидарности с дружеским литовским народом. Именно в то время вышеупомянутый Ш. Циклаури, который уже был депутатом Верховного Совета Республики Грузия, вновь прибыл в Вильнюс.

Ш. Циклаури вспоминал: «На площади стояли люди с национальными флагами Литвы, а также с флагами Латвии, Эстонии, Украины и

Белоруссии. Нигде не было видно грузинского флага. У площади, на проспекте Гедиминаса № 54^А жила грузинка Дали Гогешвили-Иодишиене. Я пошел к ней, мы вынесли флаг и развернули его на площади. Полиция открыла коридор, народ встречал нас криками, смотрели на нас с безмерной благодарностью, со слезами на глазах. Раздавались выкрики: «Грузия», «Грузия», «Грузия»... В конце многотысячный митинг пел «Сулико». К нашему флагу приделали дополнительное древко и подняли его выше всех остальных, что было встречено аплодисментами. Литовцы не покидали площадь. Было объявлено круглосуточное дежурство по районам, продолжавшееся месяцы. Мое дежурство проходило без расписания. И я тоже проводил с ними ночи... Среди защитников Дома правительства, в основном, была отборная молодежь. На первом этаже широкого стеклянного здания были сооружены баррикады. Если в мае прошлого года во время возможного штурма они были вооружены только охотничьими ружьями, сейчас они были оснащены современным оружием. Снаружи слышались крики, у центрального входа вместе с флагами Литвы, Латвии, Эстонии, Украины, Белоруссии и Азербайджана развевался и грузинский национальный флаг... Когда я вошел в здание Сейма, со мной была журналистка Елена Вейскуте. Я попросил дать мне оружие. Её ответ был: «Гости у нас не воюют»...

Наступило 16 января – день похорон трагически погибших. На Кафедральной площади – тела тринадцати покойных... Литовский народ прощается с погибшими за независимость... В один большой букет превратились национальные флаги бывших советских республик, в том числе и грузинский флаг, на котором еще не высохла кровь патриотов, пролитая империей 9 апреля 1989 года в Тбилиси...

Звонили колокола, и в их звуках чеканилось будущее Литвы. Склонив головы, литовцы благодарили погибших, чья пролитая кровь весной взойдет тюльпанами, которыми будет устлан светлый путь свободной Литвы».

16 сентября 1994 года между Грузией и Литвой были установлены дипломатические отношения, после чего последовало открытие консульств и посольств в Вильнюсе и Тбилиси. Грузино-литовские взаимоотношения вновь приобрели межгосударственный характер, как это было в средние века.

Так запомнилось мне тогдашнее грузино-литовское политическое сотрудничество.

III. Как я заинтересовался изучением грузино-литовских взаимоотношений

Еще со студенческих лет я заинтересовался историей грузино-европейских взаимоотношений, в том числе и насчитывающими более пятисот лет грузино-польскими межгосударственным отношениями, с которыми, как выяснилось, тесно переплетены и грузино-литовские взаимоотношения.

В конце 1998 года на грузинском и английском языках была издана моя книга «Грузинские воины под флагом Польши (из истории польско-грузинских военно-политических взаимоотношений)», которую я посвятил 80-летию восстановления государственной независимости Польши. В книге изучена деятельность грузинских офицеров, служивших в польской армии в 20-30-ых годах XX века. Польское общество положительно отозвалось на издание моей книги. В частности, из секретариата министра иностранных дел Польской республики Бронислава Геремека я получил благодарственное письмо, датированное 7 мая 1999 года, а в издаваемом в Варшавском университете картвелеведческом (грузиноведческом) журнале была опубликована рецензия известного польского историка директора Института политических исследований Академии наук Польши академика Войцеха Матерского (см. «Pro Georgia», № 8, Warszawa, 1999, стр. 137-138).

В введении вышеупомянутой книги отмечено, что основа грузино-польских межгосударственных взаимоотношений была заложена в 1495 году, когда посол царя Карталинии (Центральная Грузия) Константин II Багратиони (царствовал до 1505 года) – иеромонах Кир-Нил посетил Польшу и передал королю Яну I Олбрахту послание от своего монарха о создании антиосманской коалиции. Отметим здесь же, что грузинский посол с аналогичным предложением направлялся к королеве Испании Изабелле I и путь его лежал через Польшу.

Примечательно, что до прибытия в Польшу посол грузинского царя иеромонах Кир-Нил находился в Литве, где встретился с Великим князем Александром и поэтому письмо царя Константина II к королеве Испании Изабелле I было внесено в «Литовскую метрику».

Так, исследуя грузино-европейские взаимоотношения, я пришел к истокам грузино-литовских межгосударственных взаимоотношений, историю которых последние восемь лет я интенсивно изучаю.

IV. Мое сближение с Литвой

Я систематически посещаю Польшу, где принимаю участие в международных конференциях. В организации этих конференций определенная роль принадлежит кафедрам истории польского государства и права Гданьского и Олштинского (Вармия-Мазурского) университетов. В Гданьском университете названной кафедрой руководил профессор Дариуш Шпопер, который с 2013 года руководит аналогичной кафедрой в Вармия-Мазурском университете в Олштинне.

Дариуш является известным специалистом истории права и обладателем почетных наград многих стран, в том числе Литвы. Это естественно, так как значительная часть его трудов касается истории Литвы. Мать Дариуша – госпожа Жанет Шаверда родом из Литвы, что и определяет особое отношение его семьи к этой стране. В этом я лично неоднократно убеждался бывая у них в гостях в Гдинии – прекрасном портовом городе балтийского побережья.

Профессора Дариуша Шопера связывают тесные профессиональные отношения как с Литвой, так и Грузией. Уже давно он плодотворно сотрудничает с юридическим факультетом Тбилисского государственного университета имени Иванэ Джавахишвили и удостоен звания почетного доктора этого самого древнего университета на Кавказе.

Среди литовских друзей и коллег Дариуша особое место занимает профессор Анджей Пукшто – руководитель департамента политических исследований Университета имени Витаутаса Великого в городе Каунасе. Помимо того что он является известным политологом, Анджей достойный гражданин Литвы и верный друг Грузии. Он принимал участие в международных научных конференциях, проходивших в нашей стране, одна из которых состоялась в Тбилисском государственном университете имени Иванэ Джавахишвили.

В 2011 году Издательство Тбилисского государственного университета издало мою монографию «Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений». Естественно, что эту книгу я сразу же подарил моим друзьям, в том числе Дариушу и Анджено. Познакомившись с содержанием, они высказали пожелание, чтобы в последующем издании часть, касающаяся Литвы, была расширена и дополнена, а это стало бы возможным лишь после моего визита в Литву.

В начале сентября 2012 года я впервые посетил Литву, где меня радушно и тепло приняли инициаторы этого визита Дариуш и Анджей.

Во время моей первой научной командировки в Литву я прочел несколько лекций об отдельных вопросах грузино-литовских отношений в Вильнюсском университете, Институте истории Литвы и Университете имени Витаутаса Великого. Именно тогда я познакомился с известными литовскими историками – профессором Альфредасом Бумблаускасом и профессором Зенонасом Буткусом, который в ту пору был деканом исторического факультета Вильнюсского университета.

С директором Института истории Литвы профессором Римантасом Микнисом я познакомился в сентябре 2009 года, на XVIII всеобщем съезде историков Польши, проходившем в Вармия-Мазурском университете в Олшине. По его рекомендации в 2010-2011 годах в Грузии с научной командировкой находились молодые исследователи из упомянутого Института – Вилюс Иванаускас и Саулюс Грибкаускас, которые разыскивали в архивах нужные им материалы.

Добавим, что на этом же съезде историков Польши я познакомился и с профессором Римвидасом Петраускасом, который в настоящее время является деканом исторического факультета Вильнюсского университета. Недавно его избрали действительным членом Литовской Академии наук, что является еще одним неоспоримым признанием его плодотворной научно-общественной деятельности. Он отлично знает Грузию, её богатую историю, культуру и традиции грузин, чему во многом способствовало его путешествие по нашей стране.

В Университете им. Витаутаса Великого я познакомился с директором Научно-исследовательского института Великого Литовского княжества профессором Рутсисом Камунтавичюсом.

7 сентября вместе с Дариушом и Анджеем мы отправились в маленький прекрасный город Телшай, расположенный на северо-западе Литвы. Здесь состоялась конференция, организованная Научно-исследовательским институтом Великого Литовского княжества и посвященная памяти выдающихся государственных деятелей – братьев Станислава (1862-1932) и Габриеля (1865-1922) Нарутовичей. Старший брат был адвокатом и автором Декларации независимости Литвы (которая была провозглашена 16 февраля 1918 года), а младший брат – первым президентом Польской республики, избранным в 1922 году.

По завершении первой части конференции мы отправились в Бревикай – фамильное имение Нарутовичей, где состоялось торжественное закрытие конференции. Здесь выступили со словом несколько

иностранных ученых, в том числе и я. В своем выступлении я затронул некоторые аспекты истории грузино-литовских взаимоотношений.

В сентябре 2013 года во время своей второй научной командировки я познакомился с заведующей отделением нумизматики Национального музея Литвы Далией Грималаускайте, которая имеет тесные связи с коллегами из Музея национальной истории Латвии – Анитой Меинарте и Андой Озолиней, а также сотрудницей Института истории Латвии – Татьяной Берга. Надо отметить, что мое сотрудничество с названными нумизматами оказалось весьма полезным для начальной – нумизматической части моего труда.

В последующий период, когда я неоднократно посещал Литву с целью научных изысканий для своей монографии, взаимоотношения с литовскими коллегами еще более упрочились и продолжают по сей день.

18 мая 2014 года руководство Научно-исследовательского института Великого Литовского княжества избрало меня членом своего Научного совета, что естественно, очень обрадовало меня.

Мое сотрудничество с профессорами Римантасом Микнисом и Римвидасом Петраускасом стало еще теснее после того, как они ознакомились с моей монографией о грузино-балтийских взаимоотношениях и дали мне практические советы по его литовской части. Именно они были рецензентами моей монографии, которая в 2015 году была издана на русском языке.

Содействие, проявленное профессорами Римантасом Микнисом, Римвидасом Петраускасом и Анджеем Пукштом к грузинскими коллегами, в том числе и к моей научной деятельности, заслужило высокую оценку со стороны руководства Тбилисского государственного университета имени Иванэ Джавахишвили. За вклад в углубление научного сотрудничества между Тбилисским государственным университетом и Вильнюсским университетом, Каунасским университетом имени Витаутаса Великого, а также Институтом истории Литвы, вышеупомянутые литовские ученые были удостоены почётной награды – «Медали Тбилисского государственного университета».

Мое сближение с Литвой интенсивно продолжается и сегодня. Я искренне рад, что благодаря моим литовским и польским друзьям мне довелось ближе познакомиться с этой прекрасной страной северо-восточной Европы, ее благородным и дружественным народом, его самобытной культурой и богатой историей.

ბიჭიკო დიასამიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ თანამშრომლის, განყოფილების გამგის **ბიჭიკო დიასამიძის სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ღვაწლი გამორჩეულია**. მრავალი წლის მანძილზე მან პარალელურად იმოღვაწა ბათუმის უნივერსიტეტში, როგორც პედაგოგმა, ასევე ნიკო ბერძენიშვილის კვლევით ცენტრში, როგორც შესანიშნავმა მკვლევარმა, ანალიტიკოსმა.

მრავალმხრივია მისი სამეცნიერო ინტერესების სფერო: მთლიანად საქართველოს ისტორიის, დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საკითხები მის შრომებში გაანალიზებულია მსოფლიო ისტორიის ფონზე, წარმოჩენილია უამრავი ნაკლებად ცნობილი თუ სრულიად უცხო ისტორიული ფაქტები, გამოყენებულია ქართული და უცხოური წყაროები და ლიტერატურა, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული მატერიალური ძეგლები.

უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე მეცნიერმა სამი საინტერესო მონოგრაფია გამოაქვეყნა, სადაც დასვა და სათანადო სამეცნიერო დოკუმენტებით გაანალიზა მრავალი საინტერესო პრობლემა, ეს მონოგრაფიებია: „დამხმარე ისტორიული დისციპლინები“ (გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2015); „ისტორიული ეტიუდები“ (გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 2009); „საქართველოს „ოქროს ხანის“ შუქ-ჩრდილები (გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 2008).

მკვლევარი თამამად იკვლევს როგორც ადრე შუასაუკუნეების, ასევე შუა და გვიანი ხანის ქართული ფეოდალური სამთავროების ისტორიის ასპექტებს. თუ რამდენად მრავალფეროვანია მკვლევრის სამეცნიერო ინტერესები, ამას მოწმობს არა მარტო მონოგრაფიებში შესული თემები, არამედ ის სამეცნიერო სტატიები, რომლებიც ავტორმა გამოაქვეყნა სხვადასხვა სამეცნიერო გამოცემაში, ასევე წარადგინა საერთაშორისო და ადგილობრივ სამეცნიერო კონფერენციებზე.

გამოთქმული თვალსაზრისის საილუსტრაციოდ ჩამოვთვლით თუნდაც 2014-2016 წლებში გამოქვეყნებულ ბიჭიკო დიასამიძის რამდენიმე სტატიას: „ციხის რაბათები აჭარისწყლის ხეობაში“; „დასავლურ ქართული ეკლესია და საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების პროცესი“; „ცისფერყანწელები და 1914-1920 წლების პოლიტიკური მოვლენები ბათუმში“; „ქალაქ ბათუმის ხელახალი დაბადება“; „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ტენდენციები რუსთაველის ხანაში“; „შიდამითიანი აჭარა (ტურისტულ-მხარეთმცოდნეობითი ნარკვევი)“; „აჭარა ვახუშტი ბატონიშვილის შრომების მიხედვით“; „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ოსმალთაგან განთავისუფლებისათვის მებრძოლნი (სელიმ ხიმშიაშვილი და მისი შთამომავლები)“ „მთიანი აჭარის სოფელი – პრობლემები და პერსპექტივები“; „მუჰაჯირობა ბათუმ-ქობულეთის მხარეში სერგეი მესხისა და ალექსანდრე ფრენკელის მიხედვით“; „აკაკი წერეთელი და XIX საუკუნის ბოლო მესამედის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენები აჭარაში“; „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ოსმალთაგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლა XVI-XVIII საუკუნეებში“; „სხალთის ეპარქიის ისტორია XVI-XVII საუკუნეებიდან იწყება“; „აჭარისწყლის ხეობა პირველი მსოფლიო ომის წლებში – უსამართლო ბრალდება“; „ეგრის-აფხაზეთის ეკლესია X საუკუნეში“; „ქალაქ ბათუმის ერთი ჰეროიკული დღე“; „ასე იქმნებოდა თამარის დროის დიდი საქართველო“; „ექვთიმე თაყაიშვილი – პირველი ქართული უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ფუძემდებელი“; „ქართულ-აფხაზური ურთიერთობანი ადრე-შუასაუკუნეებში“; „რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში“; „ადრეფეოდალური ხანის ცნობილი საეკლესიო ცენტრების ადგილმდებარეობის შესახებ“ და სხვ.

მკვლევარი ვერ თავსდება ვერც ქრონოლოგიურ და ვერც გეოგრაფიულ ჩარჩოებში. ის გულდასმით ეძიებს მშობელი კუთხის ისტორიას ოსმალურ და ბიზანტიურ წყაროებში, ცდილობს გაარკვიოს საქართველოს ისტორიული კონტექსტი გლობალიზაციის საერთო პროცესში და მიიჩნევს, რომ ეროვნული ინტერესები ამ პროცესს არ უნდა ემსხვერპლოს. მისთვის ერთნაირად საინტერესოა საქართველოს გეოპოლიტიკური სიტუაცია XIII საუკუნის 20-30-იან წლებში და XXI საუკუნის დასაწყისის საერთაშორისო პროცესები ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკურ ინტერესთა ქრილში, გულმტკივნეულად ეხება საქართველოს ისტორიული ბედისწერის ასპექტებს სხვადასხვა ეპოქა-

ში, მის ადგილს მსოფლიოს დიდი ქვეყნების ინტერსებში. ყველაზე მეტად კი ბიჭიკო დიასამიძის სამეცნიერო ინტერესი აჭარა და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოა, რომელსაც მართლაც უმძიმესი ისტორიული ხევდრი არგუნა ბედმა. მეცნიერმა მამულიშვილური მუხბტი ჩადო ამ კვლევებში, მისი ყველა ისტორიული ექსკურსი თანამედროვეობას ეხმიანება და მომავლის პერსპექტივებზე მიუთითებს. მეცნიერი ფაქიზად ეხება რწმენისა და ეკლესიის საკითხების გაშუქებას, აჭარის ქრისტიანული ძეგლების ისტორიას, ხატავს აჭარაში რელიგიური ცხოვრების თანამედროვე სურათს და მიაჩნია, რომ ვერაფერი შეარყევს აქაური ქართველების ეროვნულ გრძნობას ისე, რომ საკუთარ ისტორიულ ფესვებს მონყვიტოს.

ბიჭიკო დიასამიძე ბათუმის სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობს. მისი ხელმძღვანელობით ეწყობა ნიკო ბერძენიშვილის კვლევითი ინსტიტუტის ყოველწლიური საერთაშორისო კონფერენციები თემაზე — „ჩვენი სულიერების ბალავარი“, მისი რედაქტორობით გამოდის ამავე სახელწოდების სამეცნიერო კრებული, ამავე დროს მისი დიდი ძალისხმევით ტარდება ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენციები ბათუმობის საზეიმო დღეების ფარგლებში. არ არის სულ მცირე დეტალიც კი ინსტიტუტისა და ქალაქის სულიერ ცხოვრებაში, გულთან რომ არ მიიტანოს და თუ საჭირო იქნება, კეთილად არ ჩაერიოს. მისი დამსახურებაა ის სწორი დამოკიდებულება, რაც ბათუმის სამეცნიერო ცხოვრების საერთო ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ინტეგრირებას ეხება. ბათუმის კონფერენციები მისი თაოსნობით გახდა მთელი ქართველი სამეცნიერო წრეების თავშეყრისა და ახალი მიღწევების გაცნობა-გავრცელების საშუალება. საქართველოს თითქმის ყველა უნივერსიტეტი მონაწილეობს ამ კონფერენციებში, რაც უდავოდ ხელს უწყობს ქართული მეცნიერების წინსვლასა და დინამიურ განვითარებას.

კარგი მეცნიერი, მამულიშვილი, დაუღალავი საზოგადო მოღვაწე, მხურვალე პატრიოტი საკუთარი ქვეყნისა და დიდი მოამაგე საკუთარი კუთხისა, სანაქებო ოჯახის მამა, – ასეთია ამ შესანიშნავი ქართველი მეცნიერისა და ქართველი კაცის პორტრეტი. მომავალ წარმატებებსა და ხანგრძლივ მოღვაწეობას ვუსურვებთ ჩვენს სახელოვან კოლეგას.

კრებულის „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ სარედაქციო კოლეგია

ქრებუდი: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“

**2007-2016 წლებში გამოქვეყნებული ნაშრომების
ბიბლიოგრაფია**

2007, №1

ვაჟა კიკნაძე, ახალი საარქივო მასალა ვაჟა-ფშაველას ოჯახური ბიოგრაფი-ისათვის (პავლე რაზიკაშვილი)

გელა საითიძე, შალვა ამირეჯიბი – გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტი **მზია ტყავაშვილი**, რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია ოსების წინააღმდეგ და ოსთა საქართველოში მიგრაციის ზოგიერთი საკითხი

მზია ტყავაშვილი, კავკასიის ომისა და მუჰაჯირობის ზოგიერთი საკითხი **დოდო ჭუმბურიძე**, დიმიტრი ნაზარიშვილი

შოთა ვადაჭკორია, რუსეთის დემოკრატიულ-ფედერაციულ სახელმწიფოდ მოწყობის იდეა ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში (1917 წელი)

ნიკო ჯავახიშვილი, ესპანეთის სამოქალაქო ომი და საქართველო (1936-1939 წწ.)

ალექსანდრე ოთარაშვილი, ქართული მეფრინველეობის პროდუქტების ექ-სპორტი XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში

თენგიზ სიმაშვილი, „ობრანკის“ „საიდუმლო თანამშრომლები“ – აგენტები 1905-1907 წლებში

ნუნუ მიქელაძე, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური საკითხები გაზეთ „ამირანში“

ასმათ ჯიქია, რამდენიმე დაკვირვება სულხან-საბა ორბელიანის "სამოთხის

კარზე“

მერაბ კალანდაძე, კონსტანტინე გამსახურდიას ნოველა „ნაპოლეონი“

ლელა სარალიძე, საფრანგეთის როლი თანამედროვე მსოფლიოში და საქარ-

თველო

შორენა მურუსიძე, სომხეთ-აზერბაიჯანის ტერიტორიული პრეტენზიები ბა-

თუმის ოლქზე (1919-1920)

მანანა დარჩაშვილი, 1991 წლის 9 აპრილი – საქართველოს სახელმწიფოებ-

რივი დამოუკიდებლობის აღდგენა

ბ ე ლ ი გ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, რელიგიური სექტების ისტორიიდან საქართვე-ლოში

ელდარ ბუბულაშვილი, რუსი ეგზარქოსების მოღვაწეობის ისტორიიდან (XIX ს-ის I ნახევარი)

ხათუნა ქოქრაშვილი, ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ძირითადი ტენდენციები (XIX ს-ის ბოლო-XX ს-ის დასაწყისი)

ირინა არაბიძე, ახალი წყაროები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებასთან დაკავშირებით (1920 წ.)

ცაცა ჩხარტიშვილი, საეკლესიო პრესის ისტორიიდან; ჟურნალი „ჯვარი ვა-ზისა“ (1978 № 1, 2)

წ ყ ა ზ თ მ ტ ო დ ნ ე თ ბ ა

გია გელაშვილი, XIX საუკუნის 10-30-იანი წლების ბრიტანელი მოგზაურები საქართველოს შესახებ (მოკლე მიმოხილვა)

მზია მგალობლიშვილი, **ლელა მიქიაშვილი**, მეტროლოგიურ ერთეულთა სისტემა XIX ს. პირველი ნახევრის საქართველოში ყაჯ ფრანსუა გამბას მასალების მიხედვით

ე ო ფ ა ღ ა ტ ლ ა დ ი ტ ი ე ბ ი

გიორგი გოცირიძე, ტრადიციული ქართული სუფრის კულტურულ-ისტორიული პარადიგმები

ქ ო ბ ი ტ ი ე ა დ ა ბ ი ბ ლ ი ო გ ლ ა ფ ი ა

აკაკი მათიაშვილი, გელა საითიძის ნაშრომი – ქართული პოლიტიკური აზრის ისტორიიდან

2007, №2

გელა საითიძე, ილია ჭავჭავაძე რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში **ვაჟა კიკნაძე**, ილია ჭავჭავაძე და მე-19 საუკუნის სამღვდელოება **ავთანდილ სონღულაშვილი**, ისტორია – ყალბი და ჭეშმარიტი **მზია ტყავაშვილი**, კაზაკთა ყოფა-ცხოვრება ჩრდილო კავკასიაში და მათი გადასახლების სისტემა

დოდო ჭუმბურიძე, კიტა აბაშიძე (მოლვანოვისა და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ზოგიერთი ასპექტის შეფასებისათვის)

ვაჟა ჩოჩია ინგლისის პოლიტიკა და ანტანტის შექმნა(1904-1907)

ნიკო ჯავახიშვილი, რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორი და ქართველები

ლელა სარალიძე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.) და ოსეთის საკითხი

შორენა მურუსიძე, ბათუმის ოლქის საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკაში (1918-1920 წწ.)

ნუგზარ ზოსიძე, **ირაკლი მანველიძე**, საქართველო 1921 წლის თებერვალ-მარტში

შოთა ვადაჭკორია, „დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის“ საკითხი და ქართული პოლიტიკური აზრი 1991-1994 წლებში

ი ს ტ ო ზ ი ა დ ა ე თ ნ ო ს ო ტ ი ო ლ ო გ ი ა

ხათუნა ქოქრაშვილი, სამხრეთ საქართველოდან 1944 წელს გასახლებული მოსახლეობა და სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრთა კოლექტიური მეხსიერება

ზ ე ლ ი გ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობის ისტორიიდან

ირინა არაბიძე, ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის („ოზაკამი“) წვლილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმების მიხედვით)

ცაცა ჩხარტიშვილი, ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია საქართველოს ერთიანობისათვის ბრძოლაში

ლეილა მჭედლიშვილი-ნაკუდაიძე, დუხოზორების ისტორიიდან ამერიკაში
თენგიზ სიმაშვილი, თეიმურაზ ვახტანგიშვილი, რადიკალური ისლამური მიმდინარეობა ვაჰაბიზმი და საქართველო

წყაზოთქოღნეთა

გია გელაშვილი, გერმანელი მოგზაურები საქართველოში (XVIII-XIX სს.)
მზია მგალობლიშვილი, ლეილა მიქიაშვილი, ჟაკ ფრანსუა გამბა ვაჭრობის განვითარების პერსპექტივებისა და გარანტიების შესახებ XIX ს. პირველი ნახევრის საქართველოში (თბილისის სტრატეგიული ადგილმდებარეობის ანალიზი)

ისტოზიულადქოტზაფია

დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის მეფეთა ოჯახები და მათი თანამედროვე შთამომავლები
ანზორ სახვაძე, იმიგრაციული პოლიტიკის სამართლებრივი საფუძვლები საქართველოში რუსეთთან შეერთების შემდეგ

კზოტოქადაბიბლიოტზაფია

ვოიცხ მატერსკი, რეცენზია პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის წიგნზე: „Грузины под российским флагом“
მერაბ კალანდაძე, მარკ ბლოკის წიგნი „ფეოდალური საზოგადოება“

ტახსენება

მერაბ კალანდაძე, კოტე ანთაძის გახსენება

2008, № 1(3)

ავთანდილ სონლულაშვილი, ვინ არის ეროვნული უმცირესობა?
მზია ტყავაშვილი, რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია „ოსეთის ვილაიეთ დვალეთში“ (1821 წელი)
ნიკო ჯავახიშვილი, ქართულ-ფინური ურთიერთობის ისტორიიდან
გელა საითიძე, XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პრესა და ჟურნალი „ნიშადური“ (1907-1908)
დოდო ჭუმბურიძე, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური საფუძვლები XX საუკუნის საქართველოში
გიორგი გოცირიძე, ილია ჭავჭავაძე აფრიკის კოლონიური დაყოფის შესახებ
ოთარ გოგოლიშვილი, პრესის როლი სოციალური და ეროვნული მოძრაობის გააქტიურების საქმეში (ბათუმის ოლქი, 1911-1913 წწ.)
თეიმურაზ ვახტანგიშვილი, იაკობ გოგებაშვილის ერთი სტატიის გამო („დიდი ვარამის შესახებ“)
თენგიზ სიმაშვილი, სოციალ-დემოკრატი – ბოლშევიკი ტერორისტები ილიას მკვლელობის შემსრულებლები
ლეილა სარალიძე, დასავლურ-დემოკრატიული ღირებულებები და ქართული ემიგრაცია

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართველთა ქორწინებანი რომანოვთა დინასტიის წარმომადგენლებზე
მადონა ქებაძე, იუზეფ პილსუდსკი — პოლონელი ხალხის სახელოვანი შვილი
მერაბ კალანდაძე, რუსეთის ისტორიის პერიოდიზაცია

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

Кикнадзе Важа, Проблемы становления гражданского общества в современной Грузии
თენგიზ გრიგოლია, ევროკავშირის კონსტიტუცია — უტოპია თუ რეალობა

შოთა ვადაჭკორია, რუსეთის საჯარისო შენაერთების საქართველოდან გაყვანის საკითხი და ქართული სინამდვილე (1918-2006 წწ.)
ჯემალ არიხოვი, საქართველო-აზერბაიჯანს შორის ურთიერთობის ზოგიერთი ასპექტები (1990-2007 წლებში)

ზ ე ლ ი გ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი, „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის ისტორიიდან
ხათუნა ქოქრაშვილი, კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ეროვნული და საზოგადოებრივი პოზიცია
ცაცა ჩხარტიშვილი, ქართული მართლმადიდებლური პრესა („შინაური საქმეები“, „განთიადი“)
სოფიო ანდლულაძე, სვანეთის მეცნიერული შესწავლის საკითხისათვის დეკანოზ პოლიევქტოს კარბელაშვილის შემოქმედებაში
ირინა არაბიძე, საქართველოს საეკლესიო საქმეთა გადამწყვეტი კომისიის პროფესორ ბენეშევიჩის მოღვაწეობა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი (1917 წ.)

წ ყ ა ზ თ თ მ ტ ო ღ ნ ე თ ბ ა

გია გელაშვილი, გოტფრიდ მერცბახერი საქართველოს მთის მოსახლეობის შესახებ
გია გელაშვილი, სამი ინგლისური დოკუმენტი საქართველოს შესახებ

ყ ო ფ ა და ტ ზ ა დ ი ტ ი ე ბ ი

ნინო ღამბაშიძე, „ენა, მამული, სარწმუნოება“ დმანისის რაიონის აზერბაიჯანელი მოსახლეობის ცხოვრებაში

ო ს ტ თ ზ ი უ ლ ი დ ე მ თ გ ზ ა ფ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა საქორწინო ასაკი
დავით ჯავახიშვილი, კახეთის ბატონიშვილთა მეუღლეები

კ ზ ი ტ ი კ ა და ბ ი ბ ლ ი თ გ ზ ა ფ ი ა

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, საყურადღებო ნაშრომი ბოლო ბაგრატიონი ხელმწიფის შესახებ

2008, № 2(4)

ს ა ქ ა წ თ ე კ ე ო ს ი ს ტ ო წ ი ა

ნიკო ჯავახიშვილი, დიპლომატიური ეტიკეტი და ნადიმის ტრადიციები ქართულ სამეფო კარზე (XVI–XVIII საუკუნეები)

ნიკო ჯავახიშვილი, ლენხუმის სარდალ-მოურავები, (XVIII საუკუნის მიწურული – XIX საუკუნის დასაწყისი)

დოდო ჭუმბურიძე, საინგილო (ისტორია და თანამედროვეობა)

მზია ტყავაშვილი, ოსების 1810-11 წლების აჯანყება ლეონ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით

ედიშერ ნარიმანიძე, ქართველ მაჰმადიანთა აჯანყება და სამცხე-ჯავახეთი (1917 წ. ნოემბერი-1918 წ. ივნისი)

შოთა ვადაჭკორია, ბრესტის საზავო ხელშეკრულება და ქართული პოლიტიკური აზრი 1918 წელს

დოდო ონიკაძე, „სამუსლიმანო საქართველოს“ საკითხისათვის 1918-1921 წლებში

მალხაზ ცირეკიძე, „დაჰყავ და იბატონეს“ დამპყრობლური დოქტრინა მოქმედებაში (ზაქათალის ოლქის მაგალითზე)

დოდო ჭუმბურიძე, მიხეილ ჯავახიშვილის ერთი წერილი საქართველოს საზღვრების შესახებ

ცაცა ჩხარტიშვილი, პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი

ვახტანგ ფერაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან

ნათელა ჯორჯიკია, ეპიზოდები საქართველოს ავტონომიების ისტორიიდან (1938-1952 წწ.)

ლელა სარალიძე, ცხინვალის რეგიონის ისტორიიდან (1990-1991 წწ.)

უ ნ ი ე კ წ ს ი ტ ე ტ ი ს 90 წ ლ ი ს ი უ ბ ი ლ ე

გელა საითიძე, უნივერსიტეტის დაარსების ისტორიისთვის

მ ს ო ფ ლ ო ო ს ტ ო წ ი ა

ზაურ გუმაშვილი, ჩეჩნეთი 1816-1819 წლებში

ვაჟა ჩოჩია, ინგლისის პოლიტიკა სარაევოს მკვლელობის შემდეგ

ვასილ კაჭარავა, ცივი ომი, პრეზიდენტი ეიზენჰაუერი და რასიზმი 1950-იანი წლების ამერიკაში

ვასილ კაჭარავა, დუაიეტ ეიზენჰაუერი და 1956 წლის აჯანყება უნგრეთში

ედიშერ გვენეტაძე, ირანის ისლამური რევოლუცია და მსოფლიო

ბ ო ლ ო ტ ო კ ა

მაია ამირგულაშვილი, გვჭირდება თუ არა იდეოლოგია

ზ ე ლ ო გ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, სომხური ეკლესიის პრეტენზიები საქართველოში

ელდარ ბუბულაშვილი, ეგზარქოსობის პერიოდში არსებული სასულიერო სასწავლებლები (ზოგადი დახასიათება)
სოფიო ანდლულაძე, საერო და სასულიერო განათლების სინთეზის საკითხი ეპისკოპოს სტეფანე ბოდბელის (ვასილ კარბელაშვილი) შემოქმედებაში

ი ს ტ ი მ ი თ გ რ ა ფ ი ა

ოთარ გოგოლიშვილი, ჩეხეთის 1618 წლის აჯანყების საისტორიო წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა
ნათუნა ქოქრაშვილი, საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკა კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ნააზრევში
შორენა მურუსიძე, ქართული ემიგრაციის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის კვლევის პრობლემები
მერაბ კალანდაძე, პროფესორი ვარლამ დონაძე

წ ყ ა რ მ თ მ ტ თ დ ნ ე ბ ა

ლელა მიქიაშვილი, იოანე ქართველიშვილის „მემუარების“ მნიშვნელობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში
დავით ჩოჩიშვილი, იეჰუდა ჩორნის მოგზაურობა დასავლეთ საქართველოში
გია გელაშვილი, ინგლისელი ჟურნალისტი ჰენრი ნევისონი საქართველოს შესახებ (1906)

ი ს ტ ი მ ი უ ლ ი დ ე მ თ გ რ ა ფ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა მეუღლეები (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო)
დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა შვილების რაოდენობა (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო)

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

მიხეილ ქავთარაძის მოსაგონარი

2009, № 1(5)

ს ა ქ ა რ მ თ ე ე ლ თ ს ი ს ტ ი მ ი ა

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართულ-ლათვიური ურთიერთობის ისტორიიდან
ნუნუ მიქელაძე, განათლების საკითხი გაზეთ „ისარში“
ალექსანდრე მოსიაშვილი, გაზეთში „ხმა კახეთისა“ გამოქვეყნებული პუბლიკაციების ავტორთა ბიოგრაფიისათვის
ალექსანდრე მოსიაშვილი, გაზეთი „ხმა კახეთისა“ თერგდალეულთა თვალსაჩინო წარმომადგენლების შესახებ
შოთა ვადაჭკორია, ტრაპიზონის საზავო კონფერენცია და ქართული პოლიტიკური აზრი 1918 წელს
ოთარ გოგოლიშვილი, ახალი საარქივო მასალები ბათუმის წყალმომარაგებისა და საეკლესიო მშენებლობის შესახებ XX საუკუნის პირველ მეოთხედში
დალი ზერაგია, ეროვნული პრობლემის შალვა ნუცუბიძისეული ხედვა
მაკა შავგულიძე, თელავის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ისტორია და მისი განვითარების პერსპექტივები

ისტორიული ბიბლიოგრაფია

დოდო ჭუმბურიძე, „უჩინარი, მაგრამ დიადი“ – ალექსანდრე გარსევანიშვილი (1864-1936)

ცაცა ჩხარტიშვილი, იოსებ ჩიჯავაძის ბიოგრაფიის ზოგიერთი საკითხი **იგორ კვესელავა**, სტალინში, სტალინის პიროვნულ-პოლიტიკური შტრისები

ქართული ემიგრაციის ისტორია

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართული ლეგიონის ბონები (1916-1917 წწ.)

მზია ტყავაშვილი, ქართული დიასპორა და 1917 წლის რევოლუციური პროცესები რუსეთის იმპერიაში (პრესის მასალების მიხედვით)

ლელა სარალიძე, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის მოღვაწეობის ისტორიიდან (1921-1922 წწ.)

რუსუდან დაუშვილი, ქართული ემიგრაციის კავკასიური პოლიტიკა (1920-1930-იან წლები)

ბიბლიოგრაფია

ჯემალ გახოკიძე, რუსეთ-საქართველოს ომის პოლიტიკური ფაქტორები **ვაჟა შუბითიძე**, **რეზო რუხაძე**, საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაცია **თენგიზ გრიგოლია**, **მაია ამირგულაშვილი**, საქართველოს ინტეგრაციის მიზნადგული და რისკ-ფაქტორები ბისეკისა და სუამის ფარგლებში

მაია ამირგულაშვილი, გლობალიზაცია და საქართველოს სამომავლო განვითარების პერსპექტივები

ედიშერ გვენეტაძე, ბალკანეთის კრიზისიდან – კოსოვოს დამოუკიდებლობამდე

სულიკო გრიგალაშვილი, არქტიკა – ახალი გეოპოლიტიკური არენა

ბიბლიოგრაფია. ეკლესიის ისტორია

ავთანდილ სონღულაშვილი, ქართველი ებრაელების რელიგია და ყოფაცხოვრება

ქეთევან ჰავლიაშვილი, ქართული მართლმადიდებლობის დენაციონალიზაციის პროცესი და რუსული ბიზანტიზმის შედეგები საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიაში (XIX-XXს-ის დასაწყისი)

ელდარ ბუბულაშვილი, იმერეთის ეპარქია ეგზარქოსობის პერიოდში **ირინა არაბიძე**, მისიონერი იგნატევი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ

სოფიო ანდულაძე, სრულიად საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის მეოთხე კრება (1927 წლის 21-27 ივნისი) და ეპისკოპოსის სტეფანე ბოდბელი (ვასილ კარბელაშვილი)

წყაროთმცოდნეობა

მზია მაგლობლიშვილი, **ლელა მიქიაშვილი**, ჟაკ ფრანსუა გამბა ჭარ-ბელაქნელი ლეკებისა და ინგილოების შესახებ

გია გელაშვილი, ჰაქსტჰაუზენის ცნობები ოსების შესახებ **გოჩა საითიძე**, ახალი მასალები წმინდა მღვდელმონაქმე არქიმანდრიტ გრიგოლ ფერაძის ცხოვრება-მოღვაწეობის ისტორიიდან

ისტორიული ექიმოგრაფია

დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა შთამომავლობა (XVIII-XXI საუკუნეები)

ქიტიკა და ბიბლიოტეკა

გელა საითიძე, მნიშვნელოვანი ლირებულების წიგნი
ჯონი კვიციანი, სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, ისტორიის გაკვეთილები (დაკვირვება ზაურ მარგვიევის წიგნზე „Батум во времена Османской империи“, ბათუმი, 2008 წ.)

გახსენება

თამარ ანთაძე, **მერაბ კალანდაძე**, **ნოდარ კიკვაძე** – ენციკლოპედიურად განათლებული პიროვნება

ინფორმაცია

2009, № 2(6)

9 აპრილი

ავთანდილ სონღულაშვილი, 9 აპრილის ტრაგედიის პოლიტიკური შეფასებისათვის

ცაცა ჩხარტიშვილი, 9 აპრილის ლებედისეული ხედვა

საქანთქელის ისტორია

ნიკო ჯავახიშვილი, ოთხი ეტიუდი ბალტიის ქვეყნებთან საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან

ნიკო ჯავახიშვილი, თავად აფხაზთა საგვარეულოს ისტორიისათვის
აპოლონ თაბუაშვილი, სახელმწიფო გადასახადების შეკრების ორგანიზების საკითხისათვის XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართლ-კახეთის სამეფოში
დოდო ჭუმბურიძე, „თანამედროვეობის ყველაზე დიდი მეცნიერი“ და „საქართველოს ლომონოსოვი“ – ვასილ პეტრიაშვილი (1845-1908)

შოთა ვადაჭკორია, ოსების 1918 წლის აჯანყებების თავისებურებები და ოსი სეპარატისტების განიარაღების მცდელობის ასახვა ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში

ნატო სონღულაშვილი, ქართული ერთობის ჰომოგენიზაციის პროცესი და მისი ასახვა XX საუკუნის პირველი ოცნლეულის ბეჭდურ მედიაში
ლელა სარალიძე, საქართველოში ეუთოს მისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან

ქართული ექიმოგრაფიის ისტორიიდან

შორენა მურუსიძე, **ერეკლე შველიძე**, „ქართველ მხედართა დარაზმულობის“ ისტორიიდან

მსოფლიო ისტორია

ვასილ კაჭარავა, მაკარტიზმის შუქრდილები 1950-იანი წლების ამერიკაში
თენგიზ სიმაშვილი, რუსული სპეცსამსახურების ისტორიიდან
ვასილ კაჭარავა, 1954 წლის სახელმწიფო გადატრიალება გვატემალაში და ცენტრალური სადაზვერვო სააგენტო

ბ ლ ი ტ ი კ ა

თორნიკე შურულაია, აშშ-ის საგარეო დაზვერვის სტრატეგია
ზურაბ კვეციანი, რუსეთის როლი და ადგილი გლობალურ გეოპოლიტიკაში

კორნელი კაკაჩია, ამერიკული დიპლომატიის „ახალი ტონი“ და საქართველო

ვახტანგ რჩულიშვილი, საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ფუნქციების შესახებ

სულიკო გრიგალაშვილი, გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და ავტოკრატიის მომავალი

ქეთი ჯიჯეიშვილი, **შიო სანაძე**, **გიორგი ჩხიკვიშვილი**, საბედისწერო პოლიტიკური პარალელები

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი, საინგილოს ქრისტიანი მოსახლეობა XX საუკუნის 20-40-იან წლებში

მზია ტყავაშვილი, ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი დოსითეოს ფიცხელაურის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ პროექტში

გელა საითიძე, „სული დასდევს ცხოვართა თვისთათვის...“ (ახალმონამეთა ხსოვნისათვის)

ირინა არაბიძე, ივანე ჯავახიშვილის ღვანლი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (1917 წ.)

ქეთევან პავლიაშვილი, საბჭოთა იმპერიის საეკლესიო პოლიტიკა მახლობელ აღმოსავლეთში XX ს-ის 20-60-იან წლებში („სტალინის პროექტი“ და ე. წ. „ფორთოხლის გარიგება“)

ი ს ტ ო რ ი ა ო გ რ ა ფ ი ა , მ ე თ ო დ ი და მ ე თ ო დ ო ლ ო გ ი ა

მერაბ კალანდაძე, ისტორია, ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, მეთოდოლოგია

ხათუნა ქოქრაშვილი, „ქალთა ისტორია“ და გენდერული კვლევები საისტორიო მეცნიერებაში

წ ე ა ზ ო თ მ ე ტ ო დ ნ ე ბ ა

მზია მგალობლიშვილი, **ლელა მიქიაშვილი**, XIX ს. 30-იანი წლების რაჭა ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობის“ მიხედვით

გია გელაშვილი, რამდენიმე წერილი ოლივერ უორდროპის კოლექციიდან **გია გელაშვილი**, ბოლშევიკების შეჭრა საქართველოში

მ უ ზ ე უ მ ე ბ ა

მაკა შავგულიძე, ალექსანდრე ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმის ისტორია და მისი განვითარების პერსპექტივები

ი ნ ფ ო რ მ ა ტ ი ა

ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის დელეგაციის მონაწილეობა პოლონელ ისტორიკოსთა XVIII საერთო-ეროვნულ ყრილობაში პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის მივლინება ლატვიაში

2010, № 1(7)

ბ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს კ ე ლ ი ა ნ ი - 2 0 0

გელა საითიძე, პლატონ იოსელიანი – რედაქტორი, პუბლიცისტი (დაბადების 200 წლის გამო)

ხათუნა ქოქრაშვილი, პლატონ იოსელიანი – საეკლესიო ისტორიის მკვლევარი (ზოგადი მიმოხილვა)

ს ა ქ ა ჩ ო ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

დოდო ჭუმბურიძე, რუსული კოლონიზაცია აფხაზეთში და დასახლება პარნაუთი

ცაცა ჩხარტიშვილი, აფხაზეთის თეატრალური ცხოვრება XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში და ისტორიული მეხსიერება

ოთარ გოგოლიშვილი, აჭარა უცხოელი ისტორიკოსის თვალთ (XIX ს-ის 80-იანი წლები)

ილია ვადაჭკორია, გაზეთი „ივერია“ საქართველოს ისტორიის წყაროებისა და გამოქვეყნებული მეცნიერული ლიტერატურის შესახებ (1886-1889 წწ.)

ქეთევან მანია, ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობის პროცესი „ივერიის“ (1887) მიხედვით

ნატო სონღულაშვილი, იდენტობრივი ავტონომიურობის იდეალი: თავისუფლების იდეა და მისი კულტივაცია ბეჭდური მედიის საშუალებით XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართულ ერთობაში

ირინა არაბიძე, დამატებითი ცნობები ექვთიმე თაყაიშვილის 1917 წლის ექსპედიციასთან დაკავშირებით

ლელა სარალიძე, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის ისტორიიდან (1917-1922 წწ.)

მთა ვადაჭკორია, შიდა ქართლის მთის ოსების საგადასახლებო პოლიტიკა და ქართული პოლიტიკური აზრი (XX საუკუნის 20-იანი წლები)

ნუგზარ ზოსიძე, ბათუმის ოლქი 1920 წლის პირველ ნახევარში

ნინო ღამბაშიძე, ვახტანგ ღამბაშიძე – ცხოვრება და მოღვაწეობა

თამარ თამარაშვილი, განათლების ისტორიიდან საქართველოში. თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი (1924-1939)

ს ა ქ ა ჩ ო ე ე ლ ო დ ა მ ს ო ფ ლ ი ო

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართველთა კვალი ბალტიისპირეთში (XVII საუკუნის მიწურულიდან – XIX საუკუნის შუა ხანებამდე)

გიორგი ბეჟიტაშვილი, პოლონეთში ქართული სამხედრო ემიგრაციის ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი

ავთანდილ სონღულაშვილი, საქართველოს ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან XX საუკუნის პირველ მეოთხედში

ნოდარ ხორბალაძე, საქართველოში რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ისტორიიდან

მალხაზ მაკარაძე, დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო და რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა

სოფიკო დავლაშერიძე, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და აშშ-ის პოლიტიკა პოსტსაბჭოურ სივრცეზე

კორნელი კაკაჩია, აშშ-საქართველოს სტრატეგიული თანამშრომლობის ქარტია: იცავს თუ არა ის საქართველოს უსაფრთხოებას?

კ ა კ ე ს ი ა ს ი ს ტ ო ზ ი ა

მზია ტყავაშვილი, შოტლანდიელთა ახალშენის ისტორიიდან ჩრდილო კავკასიაში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

მ ს ო ფ ლ ი ო ს ტ ო ზ ი ა

თამარ ანთაძე, უილიამ III ორანელი

ვასილ კაჭარავა, 1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები ამერიკის შეერთებულ შტატებში

ვასილ კაჭარავა, პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგია და პლატფორმები აშშ-ის 1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში

ბ ო ლ ი ტ ი კ ა

თენგიზ გრიგოლია, რუსეთი და ირანი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონალურ გეოპოლიტიკაში

თორნიკე შურლულაია, აშშ-ს ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტო („შავი ოთახი“)

მაია ამირგულაშვილი, გლობალიზაციის თანამედროვე ტენდენციები

ს ა მ ხ ე ჯ ზ ო ს ტ ო ზ ი ა დ ა ნ

თეიმურაზ დალაქიშვილი, *ხათუნა თოდაძე*, *დავით მამულაიშვილი*, ტრადიციული კავკასიური საბრძოლო იარაღის წარმოების ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (ძირითადი ტიპები და სახეები)

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ა ს ი ს ტ ო ზ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი, უცნობი მასალები სასულიერო განათლების შესახებ XX ს-ის 20-იანი წლების საქართველოში

სოფიო ანდლულაძე, ქართველი სამღვდელთა საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარების პერიოდში და ეპისკოპოსის სტეფანე ბოდბელი (ვასილ კარბელაშვილი)

ისტორიოგრაფია

მერაბ კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

წყაროთქცოდნება

ნიკო ჯავახიშვილი, ტოპონიმ „თბილისის“ ისტორიისათვის *ხათუნა ქოქრაშვილი*, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქივმანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.)

მზია მგალობლიშვილი, *ლელა მიქიაშვილი*, მასალები XIX ს. 30-იანი წლების აფხაზეთის სამთავროს ისტორიიდან (ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობის“ მიხედვით)

გია გელაშვილი, სამი დოკუმენტი საქართველოს შესახებ

ნუმიზმატიკა

ირაკლი ფალავა, თბილისური მონეტების წონითი სტანდარტი, ნომინალთა სისტემა და მოჭრის ტექნიკა (ავშარიანთა დინასტიის პერიოდი)

თეალსაზნისო

ზურაბ კვეციანიძე, საჭიროა თუ არა საქართველოს ისტორიის „ხელახლა დანერა“

კნტიკა და ბიბლიოგრაფია

ნიკო ჯავახიშვილი, სოლიდური სამეცნიერო წიგნი

გახსენება

დოდო ჭუმბურიძე, ალექსანდრე ბენდიანიშვილი

2010, № 2(8)

საქანთეელთს ისტორია

ვახტანგ სონღულაშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ორგანიზაცია XVIII საუკუნეში (მეფე)

ილია ვადაჭკორია, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური და სოციალური ისტორიის საკითხები გაზეთ „ივერია“-ს მიხედვით (1886-1889 წწ.)

ოთარ გოგოლიშვილი, საზოგადოებრივი მოძრაობა და პოლიტიკური ვითარება ბათუმის ოლქში მე-20 საუკუნის დასაწყისში

დოდო ჭუმბურიძე, რუსული დასახლებები აფხაზეთში XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში

ნუგზარ ზოსიძე, კიდევ ერთხელ ტრაპიზონის საზავო კონფერენციის შესახებ

შოთა ვადაჭკორია, შიდა ქართლის მთის ოსების „დამოუკიდებლობის“ სა-
კითხი და ქართული პოლიტიკური აზრი (1918-1920 წწ.)

ელდარ ბუბულაშვილი, რაფიელ ივანიცკი-ინგილოს ბიოგრაფიისათვის

ს ა ქ ა ნ თ ე კ ე ლ თ დ ა მ ს ო ფ ლ ი თ

გელა საითიძე, პოლონეთის საკითხი გაზეთ „ივერიაში“

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართულ-ბალტიური ურთიერთობის ისტორიიდან
(XIX საუკუნის დასაწყისიდან-XX საუკუნის დასაწყისამდე)

ე მ ი გ რ ა ტ ი ი ს ის ტ ო ნ ი ი დ ა ნ

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართულ-ბალტიური ურთიერთობა ემიგრაციაში.
ბალტიის ქვეყნები ქართველ ემიგრანტთა თვალსაწიერში (1921-1991 წწ.)

რუსუდან დაუშვილი, ქართველ ემიგრანტთა პოლიტიკური საქმიანობა
ამერიკაში XX საუკუნის 20-50-იან წლებში

შორენა მურუსიძე, „ბოლშევიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი ამერიკული
კომიტეტი“

კ ა ე კ ა ს ი ი ს ის ტ ო ნ ი ა

გია გელაშვილი, დ. ლამბაშიძე, კავკასია (მისი ხალხი, ისტორია ეკონომიკა
და თანამედროვე მდგომარეობა) (ლონდონი, 1918)

მზია ტყაეაშვილი, დაღესტნელთა მუჰაჯირობა XIX საუკუნის 60-იან
წლებში

მ ს ო ფ ლ ი თ ის ტ ო ნ ი ა

ედიშერ გვენეტაძე, ისრაელის სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ისტორიიდან

ვასილ კაჭარავა, კუბის რევოლუცია და ეიზენჰაუერის ადმინისტრაცია

თორნიკე შურულაია, დიდი ბრიტანეთის სპეცსამსახურები

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, ადამიანის უფლებები – ისტორიული „შტრიხები“

ლელა სარალიძე, ევროკავშირი და საქართველო (კონფლიქტების მოგვა-
რების ევროპული გზა)

გელა ცაავა, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობები: რუსეთის ფაქტორი
აფხაზეთის კონფლიქტთან მიმართებაში

ზურაბ კვეციანიძე, რუსეთის საგარეო პოლიტიკა და ნატოს აღმოსავლე-
თით გაფართოების საკითხი

მაია ამირგულაშვილი, რელიგიების როლი თანამედროვე გლობალიზე-
ბულ პოლიტიკურ სივრცეში

ს ა მ ხ ე ლ ნ ო ის ტ ო ნ ი ი დ ა ნ

გიორგი კოკოშაშვილი, ისარი როგორც სასრული იარაღი საქართველოში

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

ხათუნა ქოქრაშვილი, რუსეთის საეკლესიო-ადმინისტრაციული და რელიგიური პოლიტიკის ისტორიიდან შიდა ქართლის მთიანეთში (XIX ს-ის 10-20-იანი წლები)

ირინა არაბიძე, საქართველოს საკათოლიკოსოს რუსული მართლმადიდებელი სამრევლოების მმართველობა (XX ს. 20-30-იანი წლები)

ცაცა ჩხარტიშვილი, ბათუმი-ლაზეთის ეპარქიის ისტორიიდან

ი ს ტ ო რ ი ო ტ რ ა ფ ი ა

მერაბ კალანდაძე, ისტორიული მეცნიერების ისტორია

წ ე ა რ ო თ ი მ ტ ო დ ნ ე ო ბ ა

მზია მგალობლიშვილი, *ლელა მიქიაშვილი*, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს კონცეფცია ქართული ხუროთმოძღვრების შესახებ

ნ უ მ ი ს ქ ა ტ ი კ ა

ირაკლი ფალავა, ავშარიანთა დინასტიის საფასე კავკასიის ფულად მიმოქცევაში

ე კ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი ო ტ რ ა ფ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი, „საინტერესო ნაშრომი“

მზია ტყავაშვილი, რეცენზია მ. მ. ბლიევისა და ს. ხ. ბზაროვის ნიგნზე

თ ე ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

ბადრი ცხადაძე, ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატიანის“ ერთი ადგილის გაგებისათვის

ი ნ ფ ო რ მ ა ტ ი ა

პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის სამეცნიერო მივლინება ლატვიაში

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

ნიკო ჯავახიშვილი, მიხეილ ქურდიანის მოსაგონარი

2011, № 1(9)

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

ოთარ გოგოლიშვილი, *გურამ ხაჯიშვილი*, კარლო ჩხეიძე ბათუმში (1885-1906 წწ.)

შოთა ვადაჭკორია, შიდა ქართლის მთის ოსების 1920 წლის აჯანყება და ქართული პოლიტიკური აზრი

ს ა ქ ა ზ თ ე ე ლ თ ღ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართველი გენერლები ბალტიისპირეთში (XVIII საუკუნის მიწურულიდან-XX საუკუნის ოციან წლებამდე)

ჯული ბანკანაშვილი, ალექსანდრე ნიკურაძე – ევროპულ-ქართული ურთიერთობებისა და პარალელების შესახებ

ე მ ი გ რ ა ც ი ა ს ი ს ტ ო ზ ი ი დ ა ნ

ლელა სარალიძე, ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაციის მოღვაწეობის ისტორიიდან (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები)

ნინო უჩავა, ქართველი ემიგრანტები ამერიკის შეერთებულ შტატებში

კ ა ე კ ა ს ი ა ს ი ს ტ ო ზ ი ა

გელა საითიძე, გოჩა საითიძე, „კავკასიის პირველი ყოველმხრივი მეცნიერი-მკვლევარი“ (გუსტავ რადეს დაბადების 180 წლისთავის გამო)

მზია ტყავაშვილი, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები და მიგრაციული პროცესები ჩრდილო კავკასიაში 1917 წელს (ქართული პრესის მიხედვით)

მ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ ო ზ ი ა

ზურაბ კვეციანიძე, იყო თუ არა გარდაუვალი განხეთქილება მოკავშირეებს შორის მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ

მარიკა მამფორია, ბასკური სეპარატიზმის პრობლემა XXI საუკუნეში

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, პოლიტიკური ლიდერის იმიჯი

გელა ცაავა, კონფლიქტი აფხაზეთში და საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების ასპექტები

თამარ დარჩია, რონალდ რეიგანის პოლიტიკური პორტრეტი

თორნიკე შურულაია, ძალის დიპლომატია ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკის არსენალში

ს ა მ ხ ე ღ ზ ო ი ს ტ ო ზ ი ი დ ა ნ

დოდო ჭუმბურიძე, რუსული არმიის გენერალი ივანე ანდრონიკაშვილი (1798-1868)

გ ა ნ ა თ ლ ე ბ ა ღ ა კ უ ლ ტ უ ზ ა

ედიშერ გვენეტაძე, ანზორ სიჭინავა, დღევანდელი ვანის რაიონის ტერიტორიაზე მდებარე ეკლესია-მონასტრების და სამრევლო სკოლების ისტორიიდან (XX ს-ის 20-იან წლებამდე)

ცაცა ჩხარტიშვილი, აფხაზეთის განათლების ზოგიერთი საკითხი 1900-1913 წლებში (პრესის მასალების მიხედვით)

თამარ თამარაშვილი, განათლების ისტორიიდან თელავში – XX საუკუნის 20-იან წლებში (ვაჟთა გიმნაზია და სომხური შერეული გიმნაზია)

ეკა ბუხრაშვილი, გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ

მაკა შავგულიძე, კახეთის რეგიონის მუზეუმების პრობლემები და მათი განვითარების პერსპექტივები

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

ირინა არაბიძე, „განათლების მოძრაობა“ რუსეთის ეკლესიაში XX საუკუნის 20-იან წლებში (ბროშურის „Что такое обновленчество“ მიხედვით)

ი ს ტ ო რ ი ა ო გ რ ა ფ ი ა

მერაბ კალანდაძე, საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის შესწავლა

წ ე ა რ ო თ ე ტ ო დ ნ ე ბ ა

ვია გელაშვილი, იოჰან კოლის ცნობები ოსების შესახებ

ვია გელაშვილი, ვარლამ ჩერქეზიშვილის რამდენიმე წერილი ოლივერ უორდროპისადმი

გოჩა საითიძე, შორენა მურუსიძე, ახალი დოკუმენტები ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ისტორიიდან (XX საუკუნის 50-იანი წლები)

კ რ ი ტ ი კ ა ღ ა ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

დოდო ჭუმბურიძე, ქართულ-ბალტიური ათასწლოვანი ურთიერთობის მატინანე

ბადრი ცხადაძე, უცხოელი ავტორები სომხურ-თურქული გენოციდის შესახებ

თ ე ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

იგორ კვესელავა, სახელმწიფო გადატრიალების პერიპეტეიები აღმოსავლეთ საქართველოში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

გ ა მ ო ს ა ო ს ო ე ა რ ი

მალხაზ სიორიძე (1957-2011)

2011, № 2(10)

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ექვსი ეტიუდი ბაგრატიონთა კახეთის შტოს წარმომადგენელთა ქორწინებების ისტორიიდან (XVII-XVIII საუკუნეები)

თეიმურაზ ვახტანგიშვილი, თელავის საქალაქო მმართველობის ისტორიიდან

მზია ტყავაშვილი, ლეონ იულონის ძე ბაგრატიონის პოლიტიკური პორტრეტისთვის

ლელა მიქიაშვილი, პლატონ იოსელიანი დავით ბატონიშვილის შესახებ («ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა»-ს მიხედვით)

დოდო ჭუმბურიძე, ნიკო ხიზანაშვილის ღვანლის შესახებ

ოთარ გოგოლიშვილი, პოლიტიკური პარტიები ბათუმში მეოცე საუკუნის დასაწყისში (1905 წელი)

შოთა ვადაჭკორია, საქართველოს ტერიტორიის მიტაცებით ოსური საბჭოური ავტონომიის შექმნა და ქართული სინამდვილე (წერილი I)

ლელა სარალიძე, პოლიტიკური სიტუაცია შიდა ქართლში ავტონომიური ოლქის შექმნის შემდეგ

ს ა ქ ა ნ თ ე ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

მადონა ბედინაშვილი, ალფონს დოდეს ნოველების ილია ჭავჭავაძისეული თარგმანები

გელა საითიძე, საქართველოს წარმომადგენელთა პირველი გამოსვლები გაეროს ტრიბუნაზე

ბადრი ცხადაძე, სომხურ-თურქული კონფლიქტის გამოძახილი ქართველი მწერლების ნააზრევში (წერილი პირველი: გრიგოლ რობაქიძე)

მ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ ო ნ ი ა

ნიკო ჯავახიშვილი, ქართულ-ბალტიური სოლიდარობის ისტორიიდან (XX საუკუნის მეორე ნახევარი)

ეპიფანე (ედიშერ) გვენეტაძე, მაია ყიფიანი, 1967 წლის ისრაელ-არაბეთის ექვსდღიან ომში ისრაელის გამარჯვების ფაქტორები

ზურაბ კვეციანიძე, რუსეთის თანამედროვე «ევროპული კურსი» (გამონეგები და პერსპექტივები)

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

გელა ცაავა, «გაყინული კონფლიქტი» აფხაზეთში და საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობების მოწესრიგების ფაქტორები

მაია ამირგულაშვილი, სამოქალაქო საზოგადოების პრობლემები

ქეთი ჯიჯეიშვილი, **გიორგი ჩხიკვიშვილი**, ძალაუფლების ფსიქოლოგია

იგორ კვესელავა, უცხო ძალის გამოყენების საკითხი საერთაშორისო და ქართულ პოლიტიკაში

თამარ დარჩია, «ვარსკვლავური ომები»-ს ამერიკული იდეა და განიარაღების პროცესი

ხათუნა ქოქრაშვილი, ნატო-საქართველოს ურთიერთობის ძირითადი მომენტები

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ს ი ს ტ ო ნ ი ა

თემო ჯოჯუა, თბილისის (კალას) წმ. თომა მოციქულის (კვირა ცხოვლის)

ეკლესია (ტაძრის ადგილმდებარეობა და ისტორია)

ცაცა ჩხარტიშვილი, მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძის უცნობი წერილები ეპისკო-

პოს კირიონისადმი (საარქივო მასალების მიხედვით)
ირინა არაბიძე, მოსკოვში არსებული ქართული ეროვნული ორგანიზაციების
აღმასკომი და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი (1917 წ.)

ი ს ტ ო რ ი თ გ რ ა ფ ი ა

მერაბ კალანდაძე, ამერიკის აღმოჩენა და ქართული ისტორიოგრაფია

ე თ ნ ო ლ თ გ ი ა

გიორგი გოცირიძე, გიორგი ჩიტაიას მეცნიერული აღზრდის მეთოდები (სემინარები)

წ ე ა რ თ თ ქ ტ ო ღ ნ ე თ ბ ა

მზია მაგლობლიშვილი, **ლელა მიქიაშვილი**, ქუთაისი და მისი მოსახლეობა
(ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიაში“)
გია გელაშვილი, ლაზისტანის სანჯაყი
გია გელაშვილი, ინგლისელი ჟურნალისტი ბერძოფერი ბათუმის შესახებ
(1919-1920 წლები)

კ რ ი ტ ი კ ა ღ ა ბ ი ბ ლ ი თ გ რ ა ფ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, მნიშვნელოვანი გამოკვლევა სამხრეთ-და-
სავლეთ საქართველოს შესახებ, რეცენზია ო. თურმანიძის მონოგრაფია-
ზე „საადგილმამულო ურთიერთობანი და აგრარული მოძრაობა სამხრეთ-
დასავლეთ საქართველოში (1878-1928 წწ.)“, ბათუმი, 2009
დოდო ჭუმბურიძე, ახალი გამოკვლევა ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობაზე
გელა საითიძე, **ავთანდილ სონღულაშვილი**, გულდასმით წასაკითხი ნიგ-
ნო

თ ე ა ღ ს ა ზ რ ი ს ი

ნოდარ ლატიბაშვილი, ბრძოლა საქართველოში პირველი მრავალპარ-
ტიული არჩევნებისთვის

ი ნ ფ თ რ ქ ა ტ ი ა

ინსტიტუტის თანამშრომელთა სამეცნიერო მივლინება შვედეთში
პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის სამეცნიერო მივლინება პოლონეთში

კრებულთა: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“

2007-2011 წლებში გამოქვეყნებული ნაშრომების ბიბლიოგრაფია

2012, №1(11)

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

ლელა მიქიაშვილი, სამეგრელოს დედოფალი ნინო ბაგრატიონი-დადიანისა
დოდო ჭუმბურიძე, რუსი მეფისნაცვლების – მიხეილ ვორონცოვისა და
ალექსანდრე ბარიატინსკის თბილისში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის
ზოგიერთი დეტალი

გელა საითიძე, ილია ხონელის ეკონომიკური ნაშრომები
გიორგი ჩხიკვიშვილი, ნიკო ნიკოლაძე ქართული დემოკრატიის შესახებ
ოთარ გოგოლიშვილი, დავით კლდიაშვილი – ბათუმში ქართული ტრადი-
ციების დანერგვისა და განმტკიცების საქმეში დაუღალავი მებრძოლი
შოთა ვადაჭკორია, საქართველოს ტერიტორიის მიტაცებით ოსური საბ-
ჭოური ავტონომიის შექმნა და ქართული სინამდვილე (წერილი II)
ლელა სარალიძე, საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში ევროკავში-
რის მისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან (2008 წლის ოქტომბერი - 2012).

ს ა ქ ა ჩ თ ე კ ე ლ თ ღ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

იგორ კვესელავა, საქართველო და გარესამყარო (XIX საუკუნე-XX საუკუ-
ნის დასაწყისი)

ნიკო ჯავახიშვილი, პოლონელების მიმართ ქართველ სახელმწიფო, პო-
ლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეთა დამოკიდებულების ისტორიიდან
(XIX-XX საუკუნეები)

ქეთევან საგანელიძე, ოსმალეთის ინტერესები პირველ მსოფლიო ომში
და საქართველო

ბადრი ცხადაძე, სომხურ-თურქული კონფლიქტის გამოძახილი ქართვე-
ლი მწერლების ნააზრევში (წერილი მეორე: ფრიდონ ხალვაში, რეზო ამა-
შუკელი)

კ ა ე კ ა ს ი ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

მზია ტყავაშვილი, რუსეთის ხელისუფლების ღონისძიებები მუჰაჯირთა
სამშობლოში დაბრუნების შესახებ (1859-1861 წწ.)

მ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ ო ჩ ი ა

ედიშერ გვენეტაძე, ნოვოჩერკასკის ტრაგედია – საბჭოთა ხელისუფლე-
ბის დასასრულის დასაწყისი

ზურაბ კვეტენაძე, რამდენიმე ასპექტი რუსეთ-ჩინეთის თანამედროვე
ურთიერთობებიდან

მარია მამფორია, ირლანდიის ტერორისტული ორგანიზაცია “ირა“-ს
მოღვაწეობა XX საუკუნეში

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

ჯული ბანკანაშვილი, პოლიტიკური ლიდერობის არსი და თეორიები
თამარ დარჩია, კონფრონტაცია აშშ-სა და საბჭოთა კავშირის ურთიერ-
ობებში XX საუკუნის 80-იანი წლების პირველ ნახევარში

ს ა მ ხ ე ღ ზ თ ი ს ტ ო ჩ ი ა დ ა ნ

ნატო სონღულაშვილი, ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების ფორმირე-
ბა დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში

ჩ ე ლ ი ბ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, ისლამი და გარე სამყარო
ირინა არაბიძე, აფხაზეთის ეპარქიაში საქართველოს ეკლესიის იურის-
დიქციის აღდგენის საკითხისათვის (მიტროპოლიტ ამბროსის (ხელაია)
1918 წლის 17 სექტემბრის მოხსენების მიხედვით)

ნინო ღამბაშიძე, ქართულ-აზერბაიჯანული რელიგიური ურთიერთობები ქვემო ქართლში დმანისის რაიონის მაგალითზე

ისტორიოგრაფია

მერაბ კალანდაძე, საქართველოში აშშ-ს ახალი ისტორიის შესწავლის ძირითადი ეტაპები

წყაჩოთქოღნეხა

გია გელაშვილი, იულიუს კლაპროტი ოსების შესახებ

განათლება და კულტურა

ქეთევან კობიაშვილი, ლადო გუდიაშვილი და ქვაშვეთის ტაძრის მხატვრობა

ცაცა ჩხარტიშვილი, საქართველოს კულტურული ცხოვრება ქუთაისის ბეჭდური მედიის ფურცლებზე

ნანა ნათელაძე, ქართული ხალხური ზღაპრის დასაწყისისა და დასასრულის თარგმნის შესახებ

დემოგრაფია

სულხან ალექსაია, აფხაზეთის მოსახლეობის სტატისტიკური აღწერები (XX საუკუნის 20-იანი წლები)

ტუჩიზმი

თამარ ლაზარიაშვილი, საქართველოს აგროტურისტული რეგიონების კონკურენტუნარიანობა

თეატრალური ხელოვნება

ირმა ყრუაშვილი, პლატონ იოსელიანი და ალექსანდრე ორბელიანი ერეკლე მეფის გამაერთიანებელი პოლიტიკის შესახებ

ინფორმაცია

პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის სამეცნიერო მივლინებები პოლონეთსა და ლიტვაში

2013, №1(12)

ირინა არაბიძე, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის მოღვაწეობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარებისათვის

საქართველოს ისტორია

ავთანდილ სონღულაშვილი, ირან-ოსმალეთის აგრესია და ქართველთა გამაჰმადიანების მცდელობანი გვიანი ფეოდალიზმის პერიოდში

მზია ტყავაშვილი, დარუბანდის გასასვლელი რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების სფეროში (XVI ს-დან XVIII ს-ის დასაწყისამდე)

დავით ჯავახიშვილი, მეფე გიორგი XII-ის მშობლები და ოჯახი

თეიმურაზ ახალმოსულიშვილი, კახეთის 1812 წლის სახალხო აჯანყების პირველი ეტაპის ასახვა თანადროულ საისტორიო წყაროებში

დოდო ქუმბურიძე, შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XIX საუკუნის I ნახევარში

გელა საითიძე, ეპისკოპოს გაბრიელისა და სენატორ გიორგი მუხრანსკის წერილობითი გასაუბრება მცირე ერებისა და მათი ენების არსებობასთან დაკავშირებით

ოთარ გოგოლიშვილი, უცხოელების მოღვაწეობის ისტორიიდან ბათუმში (XIX-XX საუკუნის პირველი ათწლეული)

ნატო სონღულაშვილი, ქართველი ინტელიგენცია 1900-1910 წლებში

ბექა კობახიძე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დიპლომატიის უცნობი მხარეები – დავით ლამბაშიძე

შოთა ვადაჭკორია, ქართული პოლიტიკური აზრი ოსური საბჭოური ავტონომიის შექმნისა და მისი სამართლებრივი შეფასების შესახებ (XX ს-ის 20-იანი წლები)

ლელა სარალიძე, სსრკ-ის დაშლისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტის ისტორიიდან (XX საუკუნის 90-იანი წლები)

ს ა ქ ა ზ თ ე ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

გულნაზ ჯავახიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი XIX საუკუნის 60-იანი წლების მსოფლიო ისტორიული მოვლენების შესახებ

გულნაზ ჯავახიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და ირლანდიის საკითხი
იგორ კვესელავა, გარესამყარო და ქართველ მოღვაწეთა ორიენტირი (ევროპა, რუსეთი, ამერიკა)

მ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ თ რ ი ა

ზურაბ სულაბერიძე, ბალკანეთის კრიზისი და ბულგარეთის პოლიტიკური ისტორიის პრობლემები მე-19 ს-ის 70-80-იან წლებში

არჩილ ჩაჩხიანი, ბოლშევიკურ-ქემალისტური ურთიერთობების დასაწყისი და პირველი კონტაქტები 1919 წელს

ზურაბ კვეტენაძე, რატომ დაიგმო სტალინის პიროვნების კულტი
მაია ამირგულაშვილი, გლობალიზაცია და ეროვნული პრობლემები

ქ ა ზ თ ფ ლ ი ე მ ი გ რ ა ც ი ა ს ი ს ტ თ რ ი ი დ ა ნ

შორენა მურუსიძე, მსოფლიოს ბიპოლარიზაციის დასაწყისი და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია

ს ა ქ ა ზ თ ა ლ ქ ტ თ დ ნ ე თ ბ ა . ს ა ქ ა ზ თ ლ ი ს ი ს ტ თ რ ი ა

ვანტანვ სონღულაშვილი, ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის სამართლებრივი ურთიერთობის თანამედროვე მოდელები

ნანა ხარაძე, სახელმწიფო პოლიტიკა საჯარო სამსახურის სფეროში

ბ თ ლ ი ტ ი კ უ რ ი ბ თ რ ტ რ ე ტ ე ბ ი

არჩილ ჩაჩხიანი, პოლიტიკური პორტრეტები რეტუსირების გარეშე — ვლადიმერ ლენინი და მუსტაფა ქემალი (ათათურქი)

ნიკო ჯავახიშვილი, ლავრენტი ბერია რამდენიმე თანამედროვის თვალით

ბოლიტიკა. საქართველოს უნიტარობა
გელა ირემიძე, რუსეთ-ამერიკის ურთიერთობების გეოპოლიტიკური განზომილება
თამრიკო ანთია, ისლამი და თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობები
სოფო ჩქოფოია, რელიგია (ისლამი) და ტერორიზმი
ჯაბა უროტაძე, ჰუმანიტარული ინტერვენციის დეფინიციის ზოგიერთი ასპექტები
ხათუნა ქოქრაშვილი, ნატო და საქართველოს კონფლიქტური რეგიონები

ისტორიოგრაფია

მერაბ კალანდაძე, დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდში ბაიკაზი

წყაროთმცოდნეობა

მზია მგალობლიშვილი, **ლელა მიქიაშვილი**, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს მასალები იმერეთის შესახებ
გია გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაური ლოურენს ოლიფანტი აფხაზეთის შესახებ

განათლება და კულტურა

ცაცა ჩხარტიშვილი, პირველი სასულიერო სამრევლო სასწავლებელი გურიის რაიონში (ჯუმათის მამათა მონასტერი)
ნანა ნათელაძე, ზღაპარი „ნაცარქექია“ და მისი თანამედროვე ინგლისური თარგმანის ახალი ვერსია
გიორგი გრძელიძე, გურიის ხელოვნური გამოქვაბულები და მათთან დაკავშირებული ხალხური ეთნოგრაფიული გადმოცემები

წარსულის გახსენება

ედიშერ გვენეტაძე, სამშობლოს ერთგული ჯარისკაცის გალაკტიონ გვენეტაძის ოჯახის თავგადასავალი

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

ბადრი ცხადაძე, აფხაზეთი და ქართველთა „გააფხაზება“ მეუფე-მეცნიერის თვალსაწიერით
გურამ ყორანაშვილი, ნიგნი ილიას მკვლევლობის შესახებ
გელა საითიძე, **შორენა მურუსიძე**, კარგია, მაგრამ ნაკლიც აქვს... (უჩა ბლუაშვილი: „ეროვნული მოძრაობა და პოლიტიკური კონფრონტაცია საქართველოში 1987-1993 წწ.“ რეცენზია)

ჩვენს იუბილეში

იგორ კვესელავა – 70

2013, №2(13)

ს ა ქ ა ჩ ი თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

თეიმურაზ ახალმოსულიშვილი, მეფე ერეკლე II უცხოელთა შეფასებით *Давид Джавახишвили, Восточногрузинский царский дом в период царствования Ираклия II и Георгия XII*

დოდო ჭუმბურიძე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობა და ახალი საგანმანათლებლო სისტემა XIX საუკუნეში

ეკა ჯავახიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და აფხაზეთის საკითხი **გელა საითიძე**, წერილი, რომელსაც არა მარტო ისტორიული ღირებულება აქვს...

შოთა ვადაჭკორია, ქართული პოლიტიკური აზრი „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის სასაზღვრო დავისა და „ერთიანი ოსური სახელმწიფოს“ შექმნის მცდელობის შესახებ (1923-1925 წწ.)

ს ა ქ ა ჩ ი თ ე ე ლ ო დ ა მ ს ო ფ ლ ო ი

ლელა სარალიძე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და ინგლის-ამერიკის გეგმები (1918-1920 წწ.)

კ ა ე კ ა ს ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

Николай Джавახишвили, Из истории гризино-осетинского военного военного сотрудничества

ლელა მიქიაშვილი, რუსეთის მიერ კავკასიის მთიელთა დამორჩილების მიზნით შემუშავებული ეკონომიკური პროექტი

მზია ტყავაშვილი, ნოღაელთა მუჰაჯირობა (1858-1860 წლები)

მ ს ო ფ ლ ო ი ს ტ ო ჩ ი ა

Пшемислав Адамчевски, Екатерина Кузавлева-Адамчевска, Завещание Витольда Згленицкого для Кассы им. Иосифа Мянковского

ედიშერ გვენეტაძე, ეკა ბუხრაშვილი, 1941 წლის 13 აპრილის ნეიტრალიტეტის პაქტი სსრკ-იაპონიას შორის

ნანა ხარაძე, შეფასების სისტემები საზღვარგარეთის ქვეყნების საჯარო სამსახურში

ს ა მ ს ე ჯ რ ო ი ს ტ ო ჩ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, ქართველი იუნკრები — ეტიმოლოგია, სასწავლო პროცესი და პირადი შემადგენლობა საარქივო დოკუმენტებში

ბ ო ლ ო ტ ო ლ ო რ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, პოლიტიკა და საპორტი

იგორ კვესელავა, საქართველო რუსულ, ევროპულ და ამერიკულ პოლიტიკურ განზომილებებში

ზ ე ლ ო რ ი ა . ე ე ლ ე ს ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

მზია მაისურაძე, ქალთა სასულიერო და პროფესიული სკოლები კახეთში XIX საუკუნის II ნახევარში

მზია მაისურაძე, თელავისა და სიღნაღის მაზრის სასულიერო სასწავლებლები XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში
ნატო სონღულაშვილი, ქართველი სამღვდლოება (1900-1917)
ირინა არაბიძე, ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს სტრუქტურა და ეკლესიოლოგიური საფუძველი

წ ე ა ზ ო თ ე ტ ო დ ნ ე ბ ა

დოდო ჭუმბურიძე, გენერალ-მაიორ გოტლიბ ტოტლებენისა და მის თანმხლებ ოფიცერთა შეთქმულებითი გეგმები ერეკლე II-ის წინააღმდეგ (წერილობითი წყაროებისა და XIX საუკუნის პრესის მიხედვით)
გია გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაური ედმუნდ სპენსერი აფხაზეთის შესახებ
არჩილ ჩაჩხიანი, კიდევ ერთხელ სომხეთ-საქართველოს ომის შესახებ – ახალქალაქის მაზრაში მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებები საარქივო დოკუმენტებში
ლელა სარალიძე, საქართველო-ინგლისის ურთიერთობის ისტორიიდან (1920 წ.)

ე კ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

შოთა ვადაჭკორია, მასე არაა, თაყაო!
ქეთი ჯიჯეიშვილი, ახალი სახელმძღვანელო პოლიტიკურ მეცნიერებაში
დოდო ჭუმბურიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევების (აჭარა) ოთხტომეული

შ ი ლ ო ტ ვ ა

Николай Джавახишвили, Академик Янис Страдиньш глазами грузинского ученого

ი ნ ფ ო რ მ ა ტ ი ა

პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის სამეცნიერო მივლინება ლატვიასა და ლიტვაში

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

ცაცა ჩხარტიშვილის გახსენება
ლევან ურუშაძის გახსენება

2014, №1(14)

ს ა ქ ა ზ ო ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის იესეს ოჯახური გარემო და მისი პირდაპირი შთამომავლები
დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის ბაქარის პირდაპირი შთამომავლები
არჩილ ჩაჩხიანი, აფხაზთა სეპარატისტული მოძრაობის სათავეებთან
შოთა ვადაჭკორია, საქართველოს გასაბჭოება და ოსი სეპარატისტების ბრძოლა შიდა ქართლში გავლენის სფეროების გასაფართოებლად
ლელა სარალიძე, საქართველოს დემოკრატიისთვის ბრძოლის ისტორიიდან (1922-1923 წწ.)

ირმა გიკაშვილი, 1922 წლის აჯანყება და ერთი უცნობი ქართველი გმირი ქალის ისტორია (მზე-ქალა)

გელა საითიძე, „სამშობლოს სიყვარულით ათამაშებული...“ (იროდიონ ევლოშვილის დაბადების 140 წლის გამო)

ჯემალ გახოკიძე, **სოფო მიდელაშვილი**, რა გზით ვიაროთ აფხაზეთისკენ?!

ალექსანდრე მოსიაშვილი, დისიდენტიზმის მნიშვნელობა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის

ალექსანდრე მოსიაშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვის შემაფერხებელი გარემოებები 1989-1990 წლებში

ს ა ქ ა ზ თ ე ე ლ ო დ ა მ ს ო ფ ლ ო თ

დოდო ჭუმბურიძე, რუსეთის ლიბერალ-დემოკრატი არისტოკრატია საქართველოსა და კავკასიის შესახებ

ნატო სონღულაშვილი, ქართულ-დასავლური ურთიერთობები (1991-1992)

გიორგი გოცირიძე, ქართველები პირველი მსოფლიო ომის ფრონტებზე

ურზა ოქროპირიძე, საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ზოგიერთი ასპექტი თანამედროვე თურქულ ისტორიოგრაფიაში

ნათია ლაცაბიძე, იტალია-აზერბაიჯანის ეკონომიკური ურთიერთობები და საქართველო პოსტსაბჭოთა პერიოდში

გიორგი ჩხიკვიშვილი, **დავით ტაბატაძე**, რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები და ქართული პოლიტიკის პარადიგმები

კ ა კ ე ს ი ო ს ო ს ტ ო ზ ი ა

Николай Джавахишвили, Из истории грузино-дагестанского военного сотрудничества (На рубеже XVIII-XIX веков)

მზია ტყავაშვილი, ნოღაელთა ყოფა-ცხოვრება და გადასახლებები (XVI-XIX სს.)

მ ს ო ფ ლ ო თ ო ს ტ ო ზ ი ა

მიხეილ ბარნოვი, აშშ-ის ფრონტირის რეგიონსა და შორეულ დასავლეთს შორის კომუნიკაციის პრობლემის ძირითადი ასპექტები 1850-იან წლებში

ს ა მ ს ე ჯ ზ ო ო ს ტ ო ზ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, ისტორიის საბედისწერო გაკვეთილები – „ჩვენ მომაკვდინებელი საფრთხის წინაშე ვდგავართ...“

დ ი ბ ლ ო მ ა ტ ო ი ს ო ს ტ ო ზ ი ა

მარიამ გაბუნია, ნიკიფორე ირბახი და ორი იბერიის ნათესაობის საკითხი ქართულ-ესპანურ დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში (1626-1627 წწ.)

ბ ო ლ ო ტ ო ი კ უ ზ ი ბ ო ზ ტ ზ ე ტ ე ბ ო

ლელა მიქიაშვილი, მასალები აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის – მიხეილ შერვაშიძის პიროვნული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პორტრეტისათვის

ოთარ გოგოლიშვილი, გამოჩენილი პიროვნება და საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ გურიელი

ნიკო ჯავახიშვილი, უცნობი სტალინი (დაკვირვებანი მის წარმომავლობაზე, გარეგნობასა და პიროვნულ ხასიათზე)

თამარ დარჩია, შტრიხები მიხეილ გორბაჩოვის პოლიტიკური ბიოგრაფიიდან

ბოლოტოტია

იგორ კვესელავა, საქართველო რუსულ, ევროპულ და ამერიკულ პოლიტიკურ განზომილებებში (მეორე ნაწილი)

ავთანდილ სონღულაშვილი, „ცივი ომის“ ანატომია

წყაწოთქოტუნება

გია გელაშვილი, რამდენიმე დოკუმენტი ბრიტანეთის ნაციონალური არქივიდან

ვაჟა კიკნაძე, დოკუმენტები საქართველოს ეკლესიის ისტორიისათვის XIX საუკუნის პირველ ნახევარში

ხათუნა ქოქრაშვილი, რამდენიმე დოკუმენტი ეროვნული მოძრაობის ისტორიისთვის (1802 წლის პოლიტიკური გამოსვლა კახეთში)

შოთა ვადაჭკორია, ევროპული დაპირებები და საბრძოლო ვაზნების გარეშე დარჩენილი საქართველო (1919–1921 წლები)

არჩილ ჩაჩხიანი, ერთი უცნობი მემუარი ქართველი იუნკრების შესახებ
მერაბ კალანდაძე, პროფესორი კოტე ანთაძე და დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები

ეთნოლოგია

ავთანდილ ლელაღუტაშვილი, ღვინის ისტორია — რეალობა და მითოლოგია

განათლება და კულტურა

მზია მაისურაძე, საქველმოქმედო დაწესებულებები და ქველმოქმედთა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა ცარიზმის პერიოდის კახეთში

სამართალი

სალომე პირველი, საქართველოში მიწის საკუთრების დარეგისტრირების პრობლემები

ლიტერატურის ისტორიიდან

მადონა ბედინაშვილი, მწერლის ტექსტის იდეოლოგიისა და გმირის ხასიათის პოლიფონიურობისათვის

ბოლოტიკუნობაქოტუნება

ბადრი ცხადაძე, პოლიტიკური ორქველხიანობა საქართველოში

კინოქა და ბიბლიოტეკა

გურამ ყორანაშვილი, ერაზმ როტერდამელის „ქება სისულელისას“ გაცივების შესახებ

უჩა ოქროპირიძე, მნიშვნელოვანი ნაშრომი თანამედროვე ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ
დოდო ჭუმბურიძე, საისტორიოგრაფიო სიახლენი

ი ნ ფ თ ზ მ ა ტ ი ა

Николай Джавახишвили, Международный медиа форум в Астане (Личные впечатления грузинского делегата)

თ ქ ა ლ ს ა ზ ზ ი ს ი

ავთანდილ ლელაღუტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი და „ქართველი“ შამილი

Николай Джавახишвили, Латвия, латыши и их добрые друзья грузины в моем видении

ჭ კ ე ნ ი ი უ ბ ი ლ ა ზ ი

მამია ჯიჯეიშვილი

2014, №2(15)

ს ა ქ ა ზ თ ე კ ე ლ ო ს ი ს ტ ო ზ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, უფლისწულ ალექსანდრე ბაქარის ძე ბაგრატიონის წინაპრები და მისი პირდაპირი შთამომავლები

დოდო ჭუმბურიძე, რუსეთის კოლონიური ეკონომიკური პოლიტიკის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის I ნახევარი)

ოთარ გოგოლიშვილი, ნიკოლოზ ლენდერი

მზია ტყავაშვილი, სოფელ ყორნისის ისტორიიდან (XIX საუკუნის 40-იანი წლები)

გელა საითიძე, ქართულ-ებრაული ურთიერთობის საკითხი იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედების კონტექსტში

ავთანდილ სონღულაშვილი, აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1921-1931 წწ.)

ლელა სარალიძე, ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ საბჭოთა ხელისუფლების ბრძოლის ისტორიიდან (1922-1924 წწ.)

ალექსანდრე მოსიაშვილი, 1989 წელს ქვემო ქართლში განვითარებული მოვლენების შეფასებისათვის

ე კ ე ჯ ე ს ი ს ი ს ტ ო ზ ი ა

ხათუნა ქოქრაშვილი, სასულიერო განათლების სისტემის ისტორიიდან XIX ს-ის II ნახევრის საქართველოში

ირინა არაბიძე, რუსეთის ეკლესიის ანტიეკუმენური მოღვაწეობის ისტორიიდან (მოსკოვის 1948 წლის თათბირი)

ს ა ქ ა ზ თ ე კ ე ლ ო ღ ა მ ს ო ფ ლ ი ო

ალექსანდრე ოთარაშვილი, უცხოური კომპანიები და მათი საქმიანობა საქართველოში („ძმები ნობელები“, როტმილდების კომპანია)

Николай Джавახишвили, Отражение польши и поляков в грузинском мышлении (с начала XVIII века – до 60-ых годов XX века)

მ ს ო ფ ლ ო ო ს ტ ო ზ ი ა

მიხეილ ბარნოვი, უიკიაპში მოსმენილი ისტორიები (ნაწილი პირველი)
არჩილ ჩაჩხიანი, „აღმოსავლეთის ხალხთა“ საკითხი „მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის“ კონტექსტში

ს ა მ ხ ე ღ ზ ო ო ს ტ ო ზ ი ა ო დ ა ნ

არჩილ ჩაჩხიანი, 1918 წლის „ბოლშევიკური რევოლუციები“ აფხაზეთში და ამიერკავკასიის წითელი გვარდიის საბრძოლო მოქმედებებ სოხუმის ზონაში
შოთა ვადაჭკორია, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ჯარის შეიარაღების საკითხისათვის (1918-1921 წწ.)

წ ე ა ზ ო თ მ ტ ო დ ნ ე თ ა

ლელა მიქიაშვილი, რამდენიმე დოკუმენტი ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის წევრთა მიერ სასამართლო დავების გადაწყვეტის თაობაზე
გია გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაური რობერტ ლაიელი თბილისის შესახებ
ვაჟა კიკნაძე, საქართველო-რუსეთის XV-XVII სს. ურთიერთობები XIX ს. რუსულ ისტორიოგრაფიაში
არჩილ ჩაჩხიანი, ისევ ქართველი იუნკრების შესახებ – „მოვიდეს აქ ლენინი, ფილიპე მახარაძე და დაიჩოქონ ამ დროშის წინაშე!!!...“

ბ ო ლ ო ტ ო კ ა

თამარ დარჩია, ახალი პოლიტიკური აზროვნება აშშ-საბჭოთა კავშირის ურთიერთობებში XX ს-ის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში
იაშა კუტუბიძე, გლობალიზაცია მტერი თუ მოყვარე?
იგორ კვესელავა, „ქართული ოცნების“ ხელისუფლების საკონსტიტუციო ვარიაციები

ფ ო ლ ო ლ ო გ ო უ ზ - ლ ო ნ გ ე ო ს ტ უ ზ ო მ ი ე ბ ა ნ ო

ბადრი ცხადაძე, პარლამენტის გააზრებისათვის ქართულ სოციოლინგვისტურ სივრცეში

კ ზ ო ტ ო კ ა დ ა ბ ო ბ ლ ო ო გ ზ ა ფ ო ა

დოდო ქუმბურიძე, საისტორიოგრაფიო სიახლენი

თ ე ა ლ ს ა ზ ზ ო ს ო

Николай Джавახишвили, Лабдиен, Латвия!

მ ო ლ ო ტ ო კ ა

პროფესორი ნიკო ჯავახიშვილი – ლატვიის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო დოქტორი
პროფესორი ნოდარ კახიძე

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

თენგიზ გრიგოლიას ხსოვნას

2015, №1(16)

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ თ ს ი ს ტ ო რ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ეტიუდები ქართლის დედოფალ ელენე-ბეგუშის ცხოვრებიდან

ლელა მიქიაშვილი, ერეკლეს ანდერძის ავთენტურობის საკითხისათვის **ალექსანდრე მოსიაშვილი**, ახტალის კურორტად ჩამოყალიბების ისტორიიდან

ნინო ჯიჯიშვილი, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შეფასება ქართულ პუბლიცისტიკაში XX საუკუნის დასაწყისში

ლელა სარალიძე, საქართველოს ჰელსინკის კავშირის მოღვაწეობის ისტორიიდან

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო დ ა მ ს ო ფ ლ ი ო

ოთარ გოგოლიშვილი, ინგლის-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (1877-1878 წწ.)

შოთა ვადაჭკორია, რუსეთ-ოსმალეთის ალიანსი დამოუკიდებელი საქართველოს წინააღმდეგ (1920-1921 წწ.)

ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა ზ გ ა დ ო ბ ო ბ ი ე ი ა ზ რ ი ს ი ს ტ ო რ ი ა დ ა ნ

ნიკო ჯავახიშვილი, ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობის ასახვა საზოგადოებრივ აზროვნებაში (ზოგიერთი ასპექტი)

ქ ა რ თ უ ლ ი ე მ ი გ რ ა ც ი ა ს ი ს ტ ო რ ი ა დ ა ნ

დოდო ჭუმბურიძე, ზოგიერთი დეტალი საზღვარგარეთ 1924 წლის აჯანყების გამომდინარისა და ქართული ემიგრაციის თვალსაზრისის შესახებ

ქ ა რ თ უ ლ - ე ბ რ ა უ ლ ი უ რ თ ი ე რ თ ო ბ ი ს ი ს ტ ო რ ი ა დ ა ნ

გელა საითიძე, ზაქარია ჭიჭინაძე – ქართველ ებრაელთა ისტორიის პირველი მკვლევარი (დაბადების 160 წლის გამო)

კ ა ე კ ა ს ი ა ს ი ს ტ ო რ ი ა

მზია ტყავაშვილი, ქართველ საზოგადო მოღვაწე ალექსანდრე როინიშვილის დაღესტანში მოღვაწეობის ისტორიიდან

მ ს ო ფ ლ ი ო ი ს ტ ო რ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, ჰონკონგის ისტორიიდან

არჩილ ჩაჩხიანი, ბოლშევიკთა „მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის“ კონცეფციისათვის

მიხეილ ბარნოვი, რამდენიმე მნიშვნელოვანი ცნობა ჯერონიმოს მიერ შამანური ძალის გამოვლინების შესახებ

ვასილ კაჭარავა, რეიგანის ვიზიტი მოსკოვში 1988 წელს და ადამიანის უფლებათა საკითხი

ს ა მ ხ ე ღ რ ო ი ს ტ ო რ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, პოლკოვნიკი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი – „ჩვენ დამნაშავენი არა ვართ მთავრობისა და სამშობლოს წინაშე...“

დ ი ბ ლ ო მ ა ტ ი ი ს ის ტ ო ნ ი ი დ ა ნ

მარიამ ვაბუნიანი, ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ის მიერ ევროპაში მოკავშირის ძიების მცდელობა

არჩილ ჩაჩხიანი, მუდროსის ზავი – ოსმალთა იმპერიის დასასრულის დასაწყისი

ბ ო ლ ი ტ ი ა

ედიშერ გვენეტაძე, ბუდაპეშტის 1994 წლის მემორანდუმი და უკრაინის უშიშროების საკითხები

თამარ დარჩია, აშშ-საბჭოთა კავშირის ორმხრივი მოლაპარაკებები ჟენევის სამიტზე

ჩ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ის ტ ო ნ ი ა

ირინა არაბიძე, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი როდოსის სრულიად მართლმადიდებელთა თათბირზე (1961-1964)

ნათია ლაცაბიძე, რომის კათოლიკურ ეკლესიასა და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის ურთიერთობის ისტორიიდან

წ ყ ა ნ ო თ მ ტ ო დ ნ ე თ ა

გია გელაშვილი, ინგლისელი მოგზაურის არტურ კანიგემის ცნობები თბილისის შესახებ

დოდო ჭუმბურიძე, **ხათუნა ქოქრაშვილი**, პირველ მსოფლიო ომთან დაკავშირებული ორი დოკუმენტი

შორენა მურუსიძე, რადიოინტერვიუ გიორგი კვინიტაძესთან

კ ჩ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი ო ტ ნ ა ფ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, „ჯაყოს სიზმრები“

კოკა კუტუბიძე, **მურად შონია**, ფრიად საჭირო წიგნი

თ კ ა ლ ს ა ზ ნ ი ს ო

ზურაბ კვეციანიძე, ისტორიის ალტერნატივის რამდენიმე ასპექტი საქართველოს ისტორიიდან

ბადრი ცხადაძე, თანამედროვე ქართული პარლამენტარიზმის ლიტერატურულ-მხატვრული ვარიაცია ჭაბუა ამირეჯიბის რომანში „დათა თუ-თაშხია“ (ნერილი მეორე)

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

რამაზ ცუხიშვილი – 50

ს ა ქ ა ჩ თ ე ე ლ თ ს ი ს ტ თ ჩ ი ა

გელა საითიძე, უსიხარულოდ განვლილი ცხოვრების გზა (ირაკლი ალექსანდრე ძე ბაგრატიონ-გრუზინსკი)

დავით ჯავახიშვილი, Грузинский царский пир в конце XVIII века

დოდო ქუმბურიძე, რუსი იმპერატორები საქართველოში

მაია ფართლაძე, საზოგადოებრივი აზრი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების რეფორმის შესახებ 1918-1920 წლების პრესაში
ავთანდილ სონღულაშვილი, ეროვნულ უმცირესობათა განსახლების რაიონები საქართველოში XX ს-ის 20-30-იანი წლები

შოთა ვადაჭკორია, პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების საკითხი და ქართული პოლიტიკური აზრი (1921 წლის აპრილი-1922 წლის მარტი)

ნატო სონღულაშვილი, ქართული ეროვნული იდეის აღქმა (XX ს-ის 20-იანი წლებში)

ლელა სარალიძე, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (1921-1924)

ოთარ გოგოლიშვილი, ბრძოლა ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისთვის ბათუმში XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის I ნახევარში

ალექსანდრე მოსიაშვილი, 1989 წელს საქართველოში განვითარებული მოვლენების კვალდაკვალ

ს ა ქ ა ჩ თ ე ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

ნიკო ჯავახიშვილი, იაპონიის ასახვა ქართული საზოგადოების აზროვნებაში (XVIII საუკუნის დასაწყისიდან-XX საუკუნის პირველი მესამედის ჩათვლით)

ლელა მიქიაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილის ოჯახის პეტერბურგში გასახლება და რუსეთის ხელისუფლების „ოფიციალური ვერსიები“

მ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ თ ჩ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, მესამე რომის იდეოლოგემა

არჩილ ჩაჩხიანი, მესამე რომი და რუსული მესიანიზმის იდეოლოგია

დ ი ბ ლ მ ქ ა ტ ი ი ს ი ს ტ თ ჩ ი ა დ ა ნ

მარიამ გაბუნია, ნიკიფორე ირბახის ვიზიტი რომის პაპ ურბან VIII-თან და ვატიკანის ინტერესები საქართველოში

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა

არჩილ ჩაჩხიანი, ცივი ომის სტრატეგია – რუსული ექსპანსიონისტური პოლიტიკის ქვაკუთხედი

მაია ამირგულაშვილი, ოჯახი, როგორც სოციალიზაციის საკითხი

ჩ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ თ ჩ ი ა

ხათუნა ქოქრაშვილი, ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ საქართველოს ეკლესიის ეროვნული მისიის შესახებ

წყაჩოთქოჯნეობა

ნინო ლამბაშიძე, ქართლის ცხოვრების ერთი ადგილის გაგებისათვის **დავით მერკვილაძე**, ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის წევრთა წერილები პოლკოვნიკ სტიფანე ბურნაშვილისადმი
ჯიჯიშვილი ნინო, რუსი მოხელე – კორნელი ბოროზდინი იმერეთის სამეფოს შესახებ
გია გელაშვილი, ინგლისელი კაპიტანი ტელფერი თბილისის შესახებ (XIX ს-ის 70-იან წლებში)

ქიტიკა და ბიბლიოტიკა

ნესტან სულავა, **მურად მთვარელიძე**, უმნიშვნელოვანესი ნაშრომი იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტრის შესახებ
ზურაბ კვეტენაძე, მნიშვნელოვანი გამოკვლევები ხონი-სამტრედიის ეპარქიის ტერიტორიაზე მდებარე ეკლესია-მონასტრების შესახებ

2016, №1(18)

ავთანდილ სონულაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა შემადგენლობა 1918-1921 წლებში

ნიკო ჯავახიშვილი, სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტში ივანე ჯავახიშვილის მოღვაწეობის ისტორიიდან

საქაჩოქელთა ისტორია

დავით ჯავახიშვილი, სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწული – ვახტანგ („კარგი“) ბაგრატიონი

ლელა მიქიაშვილი, ქართლ-კახეთის მეფეთა ლეგიტიმაციის საკითხი და რუსეთის ფაქტორი (XVIII ს-ის II ნახევარი)

ხათუნა ქოქრაშვილი, შიდა ქართლის მთიანეთში რუსეთის პოლიტიკის ისტორიისთვის (XIX საუკუნე)

დოდო ჭუმბურიძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოლიტიკური ორიენტაცია და „საფლავი მეფის ირაკლისა“

გელა საითიძე, „ღირსეული მამულიშვილი, ღირსეულთა შორის“, (ალ. ყიფშიძის (ფრონელის) გარდაცვალებიდან 100 წლის გამო)

ზვიად ტყემელაშვილი, სამეცნიერო პროგრესის სოციალური კონტექსტი თერგდალეულთა პუბლიცისტურ ნააზრევში

მთია ვადაჭკორია, ერთხელ კიდევ საქართველოს ინტერპარტიული საბჭოს შექმნის დროის დაზუსტებისათვის

ნუგზარ ზოსიძე, **გუგული კუკულაძე**, „სედაი მიღეთელთა“ ბათუმის ოლქში საქმიანობის ზოგიერთი უცნობი დეტალი

ალექსანდრე მოსიაშვილი, ქართველ წვევამდელთა მდგომარეობა 1989-1990 წლებში

საქაჩოქელთა მსოფლიო

მზია ტყავაშვილი, რუსეთის სამხრეთის ლაშქრობა (1722) და საქართველო ოთარ გოგოლიშვილი, რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომი და აჭარა

მ ს ო ფ ლ ი ო ს ტ ო რ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, გენერალი მუსტაფა ქემალი და „ანატოლიელი პროტესტანტები“ წინააღმდეგობის მოძრაობის დასაწყისი

ქ ა რ თ უ ლ ი ე მ ი გ რ ა ტ ი ო ს ის ტ ო რ ი ი დ ა ნ

ლელა სარალიძე, ქართველი პოლიტიკური ემიგრაციის დამოკიდებულება მეორე მსოფლიო ომში მონაწილე ქვეყნებისადმი

ბ ო ლ ი ტ ი კ უ რ ი ბ ო ზ ტ რ ე ტ ე ბ ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, ნიკიტა ხრუშჩოვის პოლიტიკური პორტრეტისათვის

ზ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ო ს ის ტ ო რ ი ა

ნინო ლამბაშიძე, ეკლესიისა და ხალხური სარწმუნოების ურთიერთობა საეკლესიო კრებების და ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით
ირინა არაბიძე, აგრარული რეფორმის ასახვა საქართველოს ეკლესია-მონასტრების მდგომარეობაზე (1917-1920 წწ.)

მაია ამირგულაშვილი, რელიგიის ფაქტორი კავკასიურ კონფლიქტებში
არქიმანდრიტი მიქაელ (ზაზა) ეჯიბიშვილი, საქართველოს ეკლესია კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის აღსაყდრების პერიოდში

წ ყ ა რ თ ი მ ტ ო რ ე ნ ე ბ ა

გია გელაშვილი, გოტფრიდ მერცბახერი აფხაზებისა და ოსების შესახებ

გ ა ნ ა ო ლ ე ბ ა დ ა კ უ ლ ტ უ რ ი ა

იგორ კვესელავა, მსოფლიო საგანმანათლებლო სისტემის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები და საქართველო

ზვიად ტყეშელაშვილი, ხელოვნებისა და მეცნიერების, როგორც კულტურული ქმედების პრობლემა

კ რ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

ავთანდილ სონღულაშვილი, ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენი (ნინო მაისურაძე, „ქართული ტრადიციული მუსიკა და ეროვნული ცნობიერება“)

მ ი ლ ო ტ ე ა

პროფესორი ნიკო ჯავახიშვილი ლატვიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს საპატიო სიგელით დაჯილდოვდა

2016, №2(19)

ს ა ქ ა რ თ ე კ ლ ო ს ის ტ ო რ ი ა

დავით ჯავახიშვილი, ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი და მისი შთამომავლები

შოთა ვადაჭკორია, ქართული ემიგრაცია და ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენის საკითხი 1956-1970 წლებში

ავთანდილ სონღულაშვილი, ეროვნულ უმცირესობათა ყოფა და ტრადიციები XX საუკუნის 60-70-იანი წლების საქართველოში

ნატო სონღულაშვილი, დისიდენტური მოძრაობა საქართველოში (XX საუკუნის 70-იანი წლები)

ალექსანდრე მოსიაშვილი, დამოკიდებულება ე. წ. „თურქი მესხების“ საკითხისადმი საქართველოში XX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს
ლელა სარალიძე, 2008 წლის აგვისტოს ომი და რუსეთის გეოსტრატეგიული ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში

ს ა ქ ა ჩ თ ე ე ლ ო ღ ა მ ს ო ფ ლ ი ო

ზვიად ტყეშელაშვილი, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ეტაპები და პერსპექტივები ვლახეთისა და ქართლის სამეფოთა ისტორიის კონტექსტში

ირმა გიკაშვილი, საქართველოს საკითხი ევროპულ პოლიტიკაში (1922 წელი)

ნიკო ჯავახიშვილი, ლატვიელი მხატვარი რომან სუტა საქართველოში

მ ს ო ფ ლ ი ო ი ს ტ ო ჩ ი ა

არჩილ ჩაჩხიანი, ბასმაჩური მოძრაობის სათავეებთან

არჩილ ჩაჩხიანი, ქემალისტები და იდუმალი „მწვანე არმია“

ეკატერინე ბუხრაშვილი, **მაია ფირჩხაძე**, სამხრეთ კავკასია და ირანის რეგიონალური თანამშრომლობის პერსპექტივები და გამოწვევები

ქ ა ე კ ა ს ი ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

მზია ტყავაშვილი, კასპიისპირეთის საკითხი რუსულ-ქართული ურთიერთობის ქრილში (XVIII საუკუნე)

ღ ი ბ ლ ო მ ა ტ ი ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

გელა საითიძე, იოსებ სტალინისა და შარლ დე გოლის 1944 წლის დეკემბერში გამართული შეხვედრის ერთი ეპიზოდი და საქართველოდან 1921 წელს გატანილი განძეულობის დაბრუნების საკითხი

ბ ო ლ ი ტ ი კ ა

ზურაბ კვეტენაძე, რაციონალიზმისა და მორალის წინააღმდეგობრივი ასპექტები საერთაშორისო ურთიერთობების სოციალურ-პოლიტიკური აზრის ტრადიციებში

ჩ ე ლ ო გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო ჩ ი ა

არქიმანდრიტი მიქაელ (ზაზა) ეჯიბიშვილი, ზოგიერთი მოსაზრება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან დაკავშირებით

წყაწოთქოღნქობა

გია გელაშვილი, იულიუს კლაპროტის ცნობები თბილისის შესახებ
ლელა მიქიაშვილი, პატარა ექსკურსია კახეთში (ეპიზოდი ფრედერიკ დი-
უბუა დე მონპერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“)
შორენა მურუსიძე, კონსტანტინე გამსახურდიას წერილები თამარ და
აკაკი პაპავებისადმი

ტანათლებლა და კულტურა

დოდო ჭუმბურიძე, **მაია ფართლაძე**, საქართველოს რესპუბლიკის დამ-
ფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისია
ნელი პაპუკაშვილი, სპორტის ესთეტიკური მნიშვნელობა

კრიტიკა და ბიბლიოტეკა

დოდო ჭუმბურიძე, საიმონ-სებაგ მონტეფიორეს ნაშრომი – „პოტიომკინი“
ავთანდილ სონღულაშვილი, ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვა-
ნი შენაძენი

ახალი წიგნები

ახალად გამოცემული წიგნების პრეზენტაციები
ახალი წიგნები

გახსენება

ლეილა ბავრატიონი-ბაბადიში, **დოდო ჭუმბურიძე**, პროფესორ გიორგი
ჯავახიშვილის მოსაგონარი

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com